XXI

GRIEKSCHE EN LATIJNSCHE SCHRIJVERS MET AANTEEKENINGEN

UITGEGEVEN VOLGENS BESLUIT VAN HET GENOOTSCHAP VAN LEERAREN
AAN NEDERLANDSCHE GYMNASIA, ENZ.
(54ste Algem. Vergadering — 13 Juli 1884)

P. OVIDII NASONIS
METAMORPHOSEON
Libri XV

UITGEGEVEN EN VAN AANTEKENINGEN VOORZIEN

DOOR

DR. D. E. BOSSELAAR
Rector van het Gymnasium te Leiden

I

LIBRI I—V

LEIDEN
E. J. BRILL
1939

XXII

GRIEKSCHE EN LATIJNSCHE SCHRIJVERS MET AANTEEKENINGEN

UITGEGEVEN VOLGENS BESLUIT VAN HET GENOOTSCHAP VAN LEERAREN
AAN NEDERLANDSCHE GYMNASIA, ENZ.
(54ste Algem. Vergadering— 13 Juli 1884)

P. OVIDII NASONIS
METAMORPHOSEON

Libri XV

UITGEGEVEN EN VAN AANTEKENINGEN VOORZIEN

DOOR

Dr D. E. BOSSELAAR
Rector van het Gymnasium te Leiden

II

LIBRI VI—X

LEIDEN
E. J. BRILL
1940

XXIII

GRIEKSCHE EN LATIJNSCHE SCHRIJVERS MET AANTEEKENINGEN

UITGEGEVEN VOLGENS BESLUIT VAN HET GENOOTSCHAP VAN LEERAREN
AAN NEDERLANDSCHE GYMNASIA, ENZ.
(54ste Algem. Vergadering — 13 Juli 1884)

P. OVIDII NASONIS

METAMORPHOSEON

Libri XV

UITGEGEVEN EN VAN AANTEKENINGEN VOORZIEN

DOOR

DR D. E. BOSSELAAR
Rector van het Stedelijk Gymnasium te Utrecht

III

LIBRI XI—XV

LEIDEN
E. J. BRILL
1941

P. OVIDII NASONIS

METAMORPHOSEON

Libri XV

UITGEGEVEN EN VAN AANTEKENINGEN VOORZIEN

DOOR

DR. D. E. BOSSELAAR
Rector van het Gymnasium te Leiden

I

LEIDEN
E. J. BRILL
1939

zich kon verheugen in de gunst van het keizerlijke hof.
In dat jaar, toen hij ruim 50 jaar oud was, viel hij bij den

Tristia IV, 10.

Ille ego qui fuerim, tenerorum lusor amorum,
  Quem legis, ut noris, accipe posteritas.
Sulmo mihi patria est, gelidis uberrimus undis,
  Milia qui novies distat ab Urbe decem.
Editus hic ego sum; nec non ut tempora noris,
  Cum cecidit fato consul uterque pari.
Siquid id est, usque a proavis vetus ordinis heres,
  Non modo fortunae munere factus eques.
Nec stirps prima fui; genito sum fratre creatus,
  Qui tribus ante quater mensibus ortus erat.
Lucifer amborum natalibus adfuit idem;
  Una celebrata est per duo liba dies:
Haec est armiferae festis de quinque Minervae,
  Quae fieri pugna prima cruenta solet.
Protinus excolimur teneri, curaque parentis
  Imus ad insignes Urbis ab arte viros.
Frater ad eloquium viridi tendebat ab aevo,
  Fortia verbosi natus ad arma fori;
At mihi iam puero caelestia sacra placebant,
  Inque suum furtim Musa trahebat opus.
Saepe pater dixit 'Studium quid inutile temptas?
  Maeonides nullas ipse reliquit opes'.
Motus eram dictis, totoque Helicone relicto
  Scribere conabar verba soluta modis.
Sponte sua carmen numeros veniebat ad aptos,
  Et quod temptabam dicere, versus erat.
Interea tacito passu labentibus annis
  Liberior fratri sumpta mihique toga est,
Induiturque umeris cum lato purpura clavo,
  Et studium nobis, quod fuit ante, manet.
Iamque decem vitae frater geminaverat annos,
  Cum perit, et coepi parte carere mei.
Cepimus et tenerae primos aetatis honores,
  Eque viris quondam pars tribus una fui.
Curia restabat. Clavi mensura coacta est:
  Maius erat nostris viribus illud onus.

Nec patiens corpus, nec mens fuit apta labori,
Sollicitaeque fugax ambitionis eram;
Et petere Aoniae suadebant tuta sorores
Otia, iudicio semper amata meo.
Temporis illius colui fovique poetas,
Quotque aderant vates, rebar adesse deos.
Saepe suas volucres legit mihi grandior aevo,
Quaeque nocet serpens, quae iuvat herba, Macer.
Saepe suos solitus recitare Propertius ignes
Iure sodalicio qui mihi iunctus erat.
Ponticus heroo, Bassus quoque clarus iambis
Dulcia convictus membra fuere mei;
Et tenuit nostras numerosus Horatius aures,
Dum ferit Ausonia carmina culta lyra.
Vergilium vidi tantum; nec amara Tibullo
Tempus amicitiae fata dedere meae.
Successor fuit hic tibi, Galle, Propertius illi;
Quartus ab his serie temporis ipse fui.
Utque ego maiores, sic me coluere minores,
Notaque non tarde facta Thalia mea est.
Carmina cum primum populo iuvenalia legi,
Barba resecta mihi bisve semelve fuit.
Moverat ingenium totam cantata per Urbem
Nomine non vero dicta Corinna mihi.
Multa quidem scripsi, sed quae vitiosa putavi,
Emendaturis ignibus ipse dedi.
Tunc quoque, cum fugerem, quaedam placitura cremavi,
Iratus studio carminibusque meis.
Molle Cupidineis nec inexpugnabile telis
Cor mihi, quodque levis causa moveret, erat.
Cum tamen hic essem, minimoque accenderer igni,
Nomine sub nostro fabula nulla fuit.
Paene mihi puero nec digna nec utilis uxor
Est data, quae tempus per breve nupta fuit.
Illi successit, quamvis sine crimine coniunx,
Non tamen in nostro firma futura toro.
Ultima, quae mecum seros permansit in annos,
Sustinuit coniunx exsulis esse viri.
Filia me mea bis prima fecunda iuventa,
Sed non ex uno coniuge, fecit avum.
Et iam complerat genitor sua fata, novemque

Addiderat lustris altera lustra novem.
Non aliter flevi, quam me fleturus ademptum
Ille fuit. Matri proxima iusta tuli.
Felices ambo tempestiveque sepulti,
Ante diem poenae quod periere meae!
Me quoque felicem, quod non viventibus illis
Sum miser, et de me quod doluere nihil!
Si tamen extinctis aliquid nisi nomina restat,
Et gracilis structos effugit umbra rogos:
Fama, parentales, si vos mea contigit, umbrae,
Et sunt in Stygio crimina nostra foro:
Scite, precor, causam — nec vos mihi fallere fas est —
Errorum iussae, non scelus, esse fugae.
Manibus hoc satis est. Ad vos, studiosa, revertor,
Pectora, quae vitae quaeritis acta meae.
Iam mihi canities pulsis melioribus annis
Venerat, antiquas miscueratque comas,
Postque meos ortus Pisaea vinctus oliva
Abstulerat decies praemia victor eques,
Cum maris Euxini positos ad laeva Tomitas
Quaerere me laesi principis ira iubet.
Causa meae cunctis nimium quoque nota ruinae
Indicio non est testificanda meo.
Quid referam comitumque nefas famulosque nocentes?
Ipsa multa tuli non leviora fuga.
Indignata malis mens est succumbere, seque
Praestitit invictam, viribus usa suis;
Oblitusque mei ductaeque per otia vitae
Insolita cepi temporis arma manu.
Totque tuli terra casus pelagoque, quot inter
Occultum stellae conspicuumque polum.
Tacta mihi tandem longis erroribus acto
Iuncta pharetratis Sarmatis ora Getis.
Hic ego finitimis quamvis circumsoner armis,
Tristia, quo possum, carmine fata levo.
Quod quamvis nemo est, cuius referatur ad aures,
Sic tamen absumo decipioque diem.
Ergo quod vivo, durisque laboribus obsto,
Nec me sollicitae taedia lucis habent,
Gratia, Musa, tibi! nam tu solacia praebes,
Tu curae requies, tu medicina venis.

Tu dux et comes es; tu nos abducis ad Histro,
In medioque mihi das Helicone locum;
Tu mihi, quod rarum est, vivo sublime dedisti
Nomen, ab exsequiis quod dare fama solet.
Nec, qui detrectat praesentia, Livor iniquo
Ullum de nostris dente momordit opus.
Nam tulerint magnos cum saecula nostra poetas,
Non fuit ingenio fama maligna meo,
Cumque ego praeponam multos mihi, non minor illis
Dicor et in toto plurimus orbe legor.
Siquid habent igitur vatum praesagia veri,
Protinus ut moriar, non ero, terra, tuus.
Sive favore tuli, sive hanc ego carmine famam,
Iure tibi grates, candide lector, ago.

METAMORPHOSEON
LIBER PRIMUS

In nova fert animus mutatas dicere formas
Corpora: di, coeptis (nam vos mutastis et illas)
Adspirate meis primaque ab origine mundi
Ad mea perpetuum deducite tempora carmen!

Creatio mundi.

Ante mare et terras et, quod tegit omnia, caelum
Unus erat toto naturae vultus in orbe,
Quem dixere Chaos, rudis indigestaque moles,
Nec quicquam nisi pondus iners congestaque eodem
Non bene iunctarum discordia semina rerum.
Nullus adhuc mundo praebebat lumina Titan,
Nec nova crescendo reparabat cornua Phoebe,
Nec circumfuso pendebat in aëre tellus
Ponderibus librata suis, nec bracchia longo
Margine terrarum porrexerat Amphitrite.
Utque erat et tellus illic et pontus et aër,
Sic erat instabilis tellus, innabilis unda,
Lucis egens aër: nulli sua forma manebat,
Obstabatque aliis aliud, quia corpore in uno

---

1 *fert:* intransit.; animus fert = libet, cf. I. 775. cf. Verg. Aen. VI 675
si fert ita corde voluntas;
animus: verlangen, lust, wens.
5 *terras:* plur. zoo ook Verg. Aen. IV 256. terras inter coelumque.
6 *unus:* idem.
vultus: uiterlijk.
natura: de substantie.
7 *rudis:* onbewerkt.
indigesta: ongevormd.
moles: massa.
9 *semina:* grondstoffen, elementa, *στοιχεῖα.*
10 *Titan:* Sol als zoon van den Titan Hyperion.
11 *Phoebe:* Luna.
13 *ponderibus librata suis:* door haar eigen zwaartekracht in evenwicht gehouden.
14 *Amphitrite:* Dochter van Nereus, gehuwd met Neptunus, hier = mare.
15 *ut ... sic:* ofschoon ...toch; Aarde, lucht en water misten hun kenmerkende eigenschappen: de aarde was niet vast, het water niet vloeibaar, de lucht niet doorzichtig.
17 *manebat:* constabat.

Frigida pugnabant calidis, umentia siccis,
Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.
Hanc deus et melior litem natura diremit.
Nam caelo terras et terris abscidit undas
Et liquidum spisso secrevit ab aëre caelum.
Quae postquam evolvit caecoque exemit acervo,
Dissociata locis concordi pace ligavit.
Ignea convexi vis et sine pondere caeli
Emicuit summaque locum sibi fecit in arce;
Proximus est aër illi levitate locoque,
Densior his tellus elementaque grandia traxit
Et pressa est gravitate sua, circumfluus umor
Ultima possedit solidumque coërcuit orbem.
Sic ubi dispositam, quisquis fuit ille deorum,
Congeriem secuit sectemque in membra redegit,
Principio terram, ne non aequalis ab omni
Parte foret, magni speciem glomeravit in orbis.
Tum freta diffundi rapidisque tumescere ventis
Iussit et ambitae circumdare litora terrae.
Addidit et fontes et stagna inmensa lacusque,
Fluminaque obliquis cinxit declivia ripis,
Quae diversa locis partim sorbentur ab ipsa,
In mare perveniunt partim campoque recepta

19 *pugnare* op drie verschillende wijzen geconstrueerd: c. dat., met *cum* en zonder verbinding.

20 *sine pondere:* τὰ ἀβαρῆ; sine + subst. vaak in plaats van een adject. gebruikt.

21 *deus:* cf. 32: quisquis fuit ille deorum.

23 *liquidum caelum:* αἰθήρ = ignea vis convexi coeli, vs 26.

24 *caeco acervo:* = chaos = *congeries* vs 33.

25 *locis:* abl. lim.

27 *arx:* betekent vaak hoogste top, cf vs 163, I. 467. Verg. Georg. I. 240. *Rhipaeas arces* voor: Rhipaeorum montium cacumina.

29 *que ...... et:* τε ...... καί; van vuur, lucht en water, zijn de laatste twee de *grandia elementa.*

31 *ultima:* de rand; *coërcuit:* coercere: geheel omsluiten.

32 *sic dispositam:* proleptisch gebruikt.

33 *secuit:* secare = verdelen cf I. 46.

34 *Ne non:* dubbele negatie, waarvan de tweede de eerste versterkt.

39 *Obliquis:* kronkelend; cf. IX. 18; hij schiep rivieren, die hij omgaf met kronkelende oevers.

40 *diversa locis:* cf. I. 25, 173 e.a.; *ab ipsa sc. terra.*

41 *campo liberioris aquae;* cf. Verg. Aen. VI, 724 *campi liquentes* voor: de zee; I. 315 *subitarum campus aquarum.*

Liberioris aquae pro ripis litora pulsant.
Iussit et extendi campos, subsidere valles,
Fronde tegi silvas, lapidosos surgere montes.
Utque duae dextra caelum totidemque sinistra
Parte secant zonae, quinta est ardentior illis,
Sic onus inclusum numero distinxit eodem
Cura dei, totidemque plagae tellure premuntur.
Quarum quae media est, non est habitabilis aestu;
Nix tegit alta duas; totidem inter utrumque locavit
Temperiemque dedit mixta cum frigore flamma.
Inminet his aër; qui, quanto est pondere terrae
Pondere aquae levior, tanto est onerosior igni.
Illic et nebulas, illic consistere nubes
Iussit et humanas motura tonitrua mentes
Et cum fulminibus facientes fulgora ventos.
His quoque non passim mundi fabricator habendum
Aëra permisit; vix nunc obsistitur illis,
Cum sua quisque regant diverso flamina tractu,
Quin lanient mundum: tanta est discordia fratrum.
Eurus ad Auroram Nabataeaque regna recessit
Persidaque et radiis iuga subdita matutinis.
Vesper, et occiduo quae litora sole tepescunt,
Proxima sunt Zephyro: Scythiam Septemque triones
Horrifer invasit Boreas; contraria tellus
Nubibus adsiduis pluviaque madescit ab Austro.
Haec super inposuit liquidum et gravitate carentem
Aethera nec quicquam terrenae faecis habentem.

---

46 cf. 33.
47 *onus inclusum:* n.l. de aarde.
48 *tellure:* abl. loci.
premuntur: cf. IV 636, sq.
Mille greges illi totidemque armenta per herbas
Errabant, et humum *vicinia nulla premebant* —
en zijn land werd door geen naburen beperkt, ingesloten.
51 *temperies:* de juiste menging: hier: gematigd klimaat.
flamma: calore.
53 *pondere:* abl. comp.
56 *cum,* dikwijls gebruikt voor *et; cum fulmunibus fulgora* = et fulmina et fulgora. Seneca. N. Q. 1.1.6 nubes conlisae mediocriter (sc. ventis) fulgurationes efficient, maiore impetu impulsae fulmina, cf. III 300.
57 *his:* sc. ventis; *non passim:* niet onbeperkt;
60 *fratrum:* de winden waren zonen van Astraeus en Aurora.
61 *Nabataeaque regna:* Arabia.

Vix ita limitibus dissaepserat omnia certis,
Cum, quae pressa diu fuerant caligine caeca,
Sidera coeperunt toto effervescere caelo;
Neu regio foret ulla suis animalibus orba,
Astra tenent caeleste solum formaeque deorum,
Cesserunt nitidis habitandae piscibus undae,
Terra feras cepit, volucres agitabilis aër.

Creatio hominis.

Sanctius his animal mentisque capacius altae
Deerat adhuc, et quod dominari in cetera posset.
Natus homo est, sive hunc divino semine fecit
Ille opifex rerum, mundi melioris origo,
Sive recens tellus seductaque nuper ab alto
Aethere cognati retinebat semina caeli;
Quam satus Iapeto mixtam pluvialibus undis,
Finxit in effigiem moderantum cuncta deorum.
Pronaque cum spectent animalia cetera terram,
Os homini sublime dedit caelumque videre
Iussit et erectos ad sidera tollere vultus.
Sic, modo quae fuerat rudis et sine imagine, tellus
Induit ignotas hominum conversa figuras.

Quattuor mundi aetates.

Aurea prima sata est aetas, quae vindice nullo,
Sponte sua, sine lege, fidem rectumque colebat.
Poena metusque aberant; nec verba minantia fixo
Aere ligabantur, nec supplex turba timebat

---

70. cf. vs. 290.
73 *astra:* gedacht als levende wezens. Cic. de Nat. D. 2.15.39 tota sunt calida et perlucida, ut ea quoque rectissime et animantia esse et sentire atque intelligere dicantur.
76 *Sanctius his animal:* een wezen van hoger orde.
79 *origo:* creator.
80 *recens:* pas ontstaan.
81 *cognati:* hemel en aarde waren beide uit de chaos ontstaan.
82 *satus Iapeto:* Prometheus.
87 *rudis:* cf. vs 7.
imago: vorm, gestalte cf. I 213.
88 *ignotas:* nog ...; *conversa:* mutata.
89 *serere:* in het leven roepen; *sata est:* is ontstaan.
90 *colere:* eerbied hebben voor.
91 *poena metusque:* hendiadyoin.
aes figere: een bronzen plaat, waarop wetten en besluiten bekend werden gemaakt, openlijk aanslaan.
92 *ligabantur:* serebantur
supplex turba: turba supplicum cf. vs 104.

Iudicis ora sui, sed erant sine vindice tuti.
Nondum caesa suis, peregrinum ut viseret orbem,
Montibus in liquidas pinus descenderat undas,
Nullaque mortales praeter sua litora norant.
Nondum praecipites cingebant oppida fossae;
Non tuba directi, non aeris cornua flexi,
Non galeae, non ensis erant: sine militis usu
Mollia securae peragebant otia gentes.
Ipsa quoque inmunis rastroque intacta nec ullis
Saucia vomeribus per se dabat omnia tellus,
Contentique cibis nullo cogente creatis
Arbuteos fetus montanaque fraga legebant
Cornaque et in duris haerentia mora rubetis,
Et, quae deciderant patula Iovis arbore, glandes.
  Ver erat aeternum, placidique tepentibus auris
Mulcebant Zephyri natos sine semine flores.
Mox etiam fruges tellus inarata ferebat,
Nec renovatus ager gravidis cānebat aristis:
Flumina iam lactis, iam flumina nectaris ibant,
Flavaque de viridi stillabant ilice mella
  Postquam, Saturno tenebrosa in Tartara misso,
Sub Iove mundus erat, subiit argentea proles
Auro deterior, fulvo pretiosior aere.
Iuppiter antiqui contraxit tempora veris,
Perque hiemes aestusque et inaequalis autumnos
Et breve ver spatiis exegit quattuor annum.
Tum primum siccis aër fervoribus ustus
Candiut, et ventis glacies adstricta pependit;

---

98 *aeris directi...... flexi:* genitivi qualit.
99 *usus:* behoefte.
102 *per se:* sponte.
104 *arbuteos fetus:* fetus arbuti (aardbezieboom cf. X, 102).
106 De eik was de heilige boom van Iuppiter; *glandes:* volgens de Ouden voedden de mensen zich met eikels vóór Ceres hun het graan had geschonken en hen geleerd had het land te bewerken, cf. Hdt. I. 66. Πολλοὶ ἐν Ἀρκαδίῃ βαλανηφάγοι ἄνδρες ἔασιν.
108 *mulcere:* 1e. zacht aanraken; van daar: ruisen door;
2e. tot rust brengen o.a. I. 331, 391.
110 *Nec:* et non.
116 *contraxit:* comminuit cf. II. 262.
117 *inaequalis:* veranderlijk (wat het weer betreft).
118 *exegit:* lett. bracht hij het jaar ten einde.

Tum primum subiere domos: domus antra fuerunt
Et densi frutices et vinctae cortice virgae.
Semina tum primum longis Cerealia sulcis
Obruta sunt, pressique iugo gemuere iuvenci.
Tertia post illam successit aënea proles,
Saevior ingeniis et ad horrida promptior arma,
Non scelerata tamen: de duro est ultima ferro.
Protinus inrupit venae peioris in aevum
Omne nefas fugitque pudor verumque fidesque;
In quorum subiere locum fraudesque dolusque
Insidiaeque et vis et amor sceleratus habendi.
Vela dabant ventis, nec adhuc bene noverat illos
Navita, quaeque prius steterant in montibus altis,
Fluctibus ignotis exsultavere carinae.
Communemque prius ceu lumina solis et auras,
Cautus humum longo signavit limite mensor.
Nec tantum segetes alimentaque debita dives
Poscebatur humus, sed itum est in viscera terrae:
Quasque recondiderat Stygiisque admoverat umbris,
Effodiuntur opes, inritamenta malorum.
Iamque nocens ferrum ferroque nocentius aurum
Prodierat; prodit bellum, quod pugnat utroque,
Sanguineaque manu crepitantia concutit arma.
Vivitur ex rapto: non hospes ab hospite tutus,
Non socer a genero; fratrum quoque gratia rara est.
Inminet exitio vir coniugis, illa mariti,

---

122 *cortex:* boomschors.
124 *pressi:* cf. IV 25 en 449.
126 *promptus ad:* (part. perf. van pro-emo) paratus, idoneus ad; vir promptus: 'n man van de daad; cf. Liv. 23. I. moenia haudquaquam prompta oppugnanti.
128 *vena:* eigenlijk bron- of metaal-ader, hier metaal. Cf. XI. 144 semen veteris venae: de korrels van het oude goud.
129 *verum, fides:* de eerbied voor de waarheid, voor het gegeven woord;
132 *nec:* ofschoon niet.
134 *exsultavere:* dansten vol vreugde.
138 *poscere:* met dubbele accusativus.
143 *concutit arma:* vergelijk de voorspelling, die de Romeinen vóór de slag bij het Trasymeense meer zouden hebben gekregen; Mavors telum suum concutit: Liv. 23.1.11.
146 sqq. Ovidius heeft hier zijn eigen tijd op het oog.
146 *inminere* c. dat. (in proza: inm. *in* c. acc.): loeren op, hevig verlangen naar.

Lurida terribiles miscent aconita novercae;
Filius ante diem patrios inquirit in annos.
Victa iacet pietas; et Virgo caede madentes
Ultima caelestum terras Astraea reliquit.

Gigantomachia.

Neve foret terris securior arduus aether,
Adfectasse ferunt regnum caeleste Gigantas
Altaque congestos struxisse ad sidera montis.
Tum pater omnipotens misso perfregit Olympum
Fulmine et excussit subiectae Pelion Ossae.
Obruta mole sua cum corpora dira iacerent,
Perfusam multo natorum sanguine Terram
Inmaduisse ferunt calidumque animasse cruorem,
Et, ne nulla suae stirpis monimenta manerent,
In faciem vertisse hominum; sed et illa propago
Contemptrix superum saevaeque avidissima caedis
Et violenta fuit: scires e sanguine natos.

Concilium deorum.

Quae pater ut summa vidit Saturnius arce,
Ingemit et facto nondum vulgata recenti

---

147 *luridus:* eigenlijk de bleekheid van de dood, hier gezegd van het vergif, dat die bleekheid veroorzaakt.

148 *inquirere in:* consulere de; cf. Iuv. VI 565 sq.
Ovidius denkt hier aan Rome, waar de zgn. mathematici of Chaldaei hun astrologische speculaties in dienst van de misdaad stelden, zodat zij dikwijls verbannen moesten worden.

149 *Virgo Astraea:* Δίκη, Iustitia.

151 Ovidius had in zijn jonge jaren de strijd van Iuppiter met de Giganten bezongen in een gedicht, dat wel is opgevat als een allegorie van de overwinning van Augustus op zijn tegenstanders.

151 *aether:* de woonplaats van de goden; cf. VI 548 audiet haec aether et si deus ullus in illo est.

153 gewoonlijk nam men aan, dat de Thessalische reuzen Otys en Ephialtes dit hadden gedaan, cf. Hom. Od. XI. 305 sqq.

154 cf. 151.

156 *moles:* van een reusachtig bouwwerk, ook Verg. Aen. I. 421.

159 *ne nulla:* cf. I. 34.

160 *et illa propago:* óók die nakomelingen. Er waren immers reeds mensen.

162 *scires:* coni. pot. van het verledene;
e sanguine: Αἱμονία is de oude naam van Thessalië.

163 cf. 1. 27.

164 *facto recenti:* abl. abs.

Foeda Lycaoniae referens convivia mensae,
Ingentes animo et dignas Iove concipit iras
Conciliumque vocat: tenuit mora nulla vocatos.
Est via sublimis, caelo manifesta sereno:
Lactea nomen habet, candore notabilis ipso.
Hac iter est superis ad magni tecta Tonantis
Regalemque domum; dextra laevaque deorum
Atria nobilium valvis celebrantur apertis;
Plebs habitat diversa locis; hac parte potentes
Caelicolae clarique suos posuere Penates.
Hic locus est, quem, si verbis audacia detur,
Haud timeam magni dixisse Palatia caeli.
Ergo ubi marmoreo superi sedere recessu,
Celsior ipse loco sceptroque innixus eburno
Terrificam capitis concussit terque quaterque
Caesariem, cum qua terram, mare, sidera movit.
Talibus inde modis ora indignantia solvit:
'Non ego pro mundi regno magis anxius illa
Tempestate fui, qua centum quisque parabat
Inicere anguipedum captivo bracchia caelo.
Nam quamquam ferus hostis erat, tamen illud ab uno
Corpore et ex una pendebat origine bellum.
Nunc mihi, qua totum Nereus circumsonat orbem,
Perdendum est mortale genus: per flumina iuro
Infera sub terras Stygio labentia luco!
Cuncta prius temptata, sed inmedicabile corpus

---

165 *Lycaon;* koning van Arcadië, die in een wolf (λύκος) is veranderd.

171 *que:* explicat.

172 „Ovid schildert een himmlisches Rom" F. Leo.

173 *diversa locis:* cf. I. 25.
plebs: cf. I 595.

176 vleierij aan het adres van Augustus, evenals 201 sqq.
dixisse: cf. II. 565.

177 *recessus:* een vertrek binnen in het paleis, zie ook X. 691. zo vergadert in Rome de Senaat op het Palatium in het paleis van den keizer.

179 *terrificam caesariem:* naar Hom. Ilias I. 528.

184 *anguipedes:* Gigantes als γηγενεῖς door Ovidius ook III. 303 Centimani, ἑκατόγχειρες genoemd.
captivo: proleptisch gebruikt.

186 *corpus:* ons: corps.

188 cf. Hom. Od. V 185 sq.

190 *corpus:* lichaamsdeel.

Ense recidendum est, ne pars sincera trahatur.
Sunt mihi semidei, sunt, rustica numina, Nymphae
Faunique Satyrique et monticolae Silvani:
Quos quoniam caeli nondum dignamur honore,
Quas dedimus, certe terras habitare sinamus!
An satis, o superi, tutos fore creditis illos,
Cum mihi, qui fulmen, qui vos habeoque regoque,
Struxerit insidias notus feritate Lycaon?'
  Confremuere omnes studiisque ardentibus ausum
Talia deposcunt: sic, cum manus inpia saevit
Sanguine Caesareo Romanum extinguere nomen,
Attonitum tanto subitae terrore ruinae
Humanum genus est totusque perhorruit orbis.
Nec tibi grata minus pietas, Auguste, tuorum est,
Quam fuit illa Iovi; qui postquam voce manuque
Murmura conpressit, tenuere silentia cuncti.
Substitit ut clamor, pressus gravitate regentis,
Iuppiter hoc iterum sermone silentia rupit:
  'Ille quidem poenas — curam hanc dimittite! — solvit.
Quod tamen admissum, quae sit vindicta, docebo.

Contigerat nostras infamia temporis aures: (*Lycaon.*)
Quam cupiens falsam summo delabor Olympo
Et deus humana lustro sub imagine terras.
Longa mora est, quantum noxae sit ubique repertum,
Enumerare: minor fuit ipsa infamia vero.
Maenala transieram latebris horrenda ferarum
Et cum Cyllene gelidi pineta Lycaei.
Arcados hic sedes et inhospita tecta tyranni;
Ingredior, traherent cum sera crepuscula noctem.

---

191 *trahatur:* aangetast wordt.
195 *habitare:* rustig bewonen.
200 *deposcunt:* sc. ad supplicium.
manus impia: de Bruti met hun helpers;
saevit c.inf.: naar analogie van cupere.
205 *manu:* met gebaar.
206 *silentia:* plur. ter versterking: diepe stilte.
207 *pressus:* oppressus; cf. Verg. Aen. IX 324
sic memorat vocemque premit.
213 cf. I. 87.
217 *Maenala, Cyllene* en *Lycaeus:* bergen in Arcadië;
cum: cf. vs. 56.

Signa dedi, venisse deum, vulgusque precari
Coeperat. Inridet primo pia vota Lycaon,
Mox ait "experiar, deus hic, discrimine aperto,
An sit mortalis; nec erit dubitabile verum!"
Nocte gravem somno necopina perdere morte
Me parat: haec illi placet experientia veri!
Nec contentus eo est: missi de gente Molossa
Obsidis unius iugulum mucrone resolvit,
Atque ita semineces partim ferventibus artus
Mollit aquis, partim subiecto torruit igni.
Quod simul inposuit mensis, ego vindice flamma
In domino dignos everti tecta Penates;
Territus ipse fugit, nactusque silentia ruris
Exululat frustraque loqui conatur; ab ipso
Colligit os rabiem, solitaeque cupidine caedis
Utitur in pecudes et nunc quoque sanguine gaudet.
In villos abeunt vestes, in crura lacerti:
Fit lupus et *v*eteris ser*v*at *v*estigia formae.
Canities eadem est, eadem violentia vultus,
Idem oculi lucent, eadem feritatis imago est.
Occidit una domus: sed non domus una perire
Digna fuit — qua terra patet, fera regnat Erinys!
In facinus iurasse putes; dent ocius omnes,
Quas meruere pati, (sic stat sententia) poenas!'

Diluvium.

Dicta Iovis pars voce probant stimulosque frementi
Adiciunt, alii partes adsensibus inplent;

---

222 *discrimen:* 1. scheiding, 2. onderscheiding, 3. middel om te onderscheiden, 4. gevaar.
226 de Molossi waren een volk in Epirus.
229 *mollit aquis:* cf. Liv. 23. 19. 13. ad id ventum inopiae est, ut lora detractasque scutis pelles, ubi fervida mollissent aqua, mandere conarentur.
231 construeer: *in Penates domino dignos.*
232 *silentia:* cf. I. 208.
234 *colligit rabiem:* ontleent aan hemzelf zijn roofzucht, VI 341 sitim collegit ab aestu.
236 *abire in:* verti in.
240 *dignus* en *indignus,* vaak met de inf. geconstrueerd, zo I. 508.
241 *qua:* ubi; de *Erinys* verblindt de mensen en spoort hen aan tot misdaad.
242 *iurasse:* coniurasse.
244 sq. Als in de Romeinse Senaat!
245 *partes:* taak, plicht.

Est tamen humani generis iactura dolori
Omnibus, et, quae sit terrae mortalibus orbae
Forma futura, rogant, quis sit laturus in aras
Tura, ferisne *p*aret *p*opulandas *t*radere *t*erras.
Talia quaerentes (sibi enim fore cetera curae)
Rex superum trepidare vetat, subolemque priori
Dissimilem *p*o*p*ulo *p*romittit origine mira.
  Iamque erat in totas sparsurus fulmina terras:
Sed timuit, ne forte sacer tot ab ignibus aether
Conciperet flammas, longusque ardesceret axis.
Esse quoque in fatis reminiscitur adfore tempus,
Quo mare, quo tellus conreptaque regia caeli
Ardeat et mundi proles obsessa laboret.
Tela reponuntur manibus fabricata Cyclopum.
*P*oena *p*lacet diversa, genus mortale sub undis
Perdere et ex omni nimbos demittere caelo.
  Protinus Aeoliis Aquilonem claudit in antris,
Et quaecumque fugant inductas flamina nubes,
Emittitque Notum: madidis Notus evolat alis,
Terribilem picea tectus caligine vultum;
Barba gravis nimbis, cānis fluit unda capillis;
Fronte sedent nebulae, rorant pennaeque sinusque.
Utque manu late pendentia nubila pressit,
Fit fragor; hinc densi funduntur ab aethere nimbi.
Nuntia Iunonis varios induta colores
Concipit Iris aquas alimentaque nubibus adfert.
Sternuntur segetes et deplorata coloni
Vota iacent, longique perit labor inritus anni.
  Nec caelo contenta suo est Iovis ira, sed illum
Caeruleus frater iuvat auxiliaribus undis:
Convocat hic Amnes; qui postquam tecta tyranni
Intravere sui, 'non est hortamine longo
Nunc' ait 'utendum: vires effundite vestras;

---

254 *aether:* cf. 151.
255 *axis:* coelum; cf. II 297, 516, IV. 214.
258 *mundi proles:* omnia animalia; *obsessa:* sc. flammis.
262 *Aeolus:* de beheerser der winden.
271 *Iris:* bij de latere dichters speciaal de bode van Iuno; *concipit aquas:* men meende, dat de regenboog vochtige dampen optrok naar de wolken.
275 *auxiliaribus undis:* auxilio undarum cf. I. 312.

Sic opus est! aperite domos ac mole remota
Fluminibus vestris totas inmittite habenas!'
Iusserat. Hi redeunt ac fontibus ora relaxant,
Et defrenato volvuntur in aequora cursu.
Ipse tridente suo terram percussit, at illa
Intremuit motuque vias patefecit aquarum.
Exspatiata ruunt per apertos flumina campos,
Cumque sătīs arbusta simul pecudesque virosque
Tectaque cumque suis rapiunt penetralia sacris.
Si qua domus mansit potuitque resistere tanto
Indeiecta malo, culmen tamen altior huius
Unda tegit, pressaeque latent sub gurgite turres;
Iamque mare et tellus nullum discrimen habebant:
Omnia pontus erant, deerant quoque litora ponto.
  Occupat hic collem, cumba sedet alter adunca
Et ducit remos illic, ubi nuper arabat;
Ille supra segetes aut mersae culmina villae
Navigat, hic summa piscem deprendit in ulmo;
Figitur in viridi, si fors tulit, ancora prato,
Aut subiecta terunt curvae vineta carinae,
Et, modo qua *gra*ciles *gra*men *ca*rpsere *ca*pellae,
Nunc ibi deformes ponunt sua corpora phocae.
  Mirantur sub aqua lucos urbesque domosque
Nereïdes, silvasque tenent delphines et altis
Incursant ramis agitataque robora pulsant.
Nat lupus inter oves, fulvos vehit unda leones,
Unda vehit tigres; nec vires fulminis apro,

---

279 *moles:* dam, hindernis.
280 *habenas (in)mittere:* vaak bij dichters overdrachtelijk gebruikt; cf. Verg. Aen. VI. I.
    sic ait lacrimans classique inmittit habenas;
de vergelijking wordt hier volgehouden.
283 *tridens:* cf. vs 330 (de)*posito tricuspide telo.*
290 *pressae:* overstroomd, diep verzonken onder; cf. Verg. Aen. I. 246 Timavus pelago premit arva sonanti;
gurges: ook diepe zee; cf. Verg. Aen. I. 118
    apparent rari nantes in gurgite vasto.
turres: hoge gebouwen.
291 *discrimen:* cf. I. 222.
293 *occupat:* bestijgt, cf. II. 250.
200 *qua:* ubi.
303 *agitata:* prolepsis.
305 *vires fulminis:* zo X. 550;
    fulmen habent acres in aduncis dentibus apri.

Crura nec ablato prosunt velocia cervo.
Quaesitisque diu terris, ubi sistere possit,
In mare lassatis volucris vaga decidit alis.
Obruerat tumulos inmensa licentia ponti,
Pulsabantque novi montana cacumina fluctus.
Maxima pars unda rapitur: quibus unda pepercit,
Illos longa domant inopi ieiunia victu.

Deucalion et Pyrrha.

Separat Aonios Actaeis Phocis ab arvis,
Terra ferax, dum terra fuit, sed tempore in illo
Pars maris et latus subitarum campus aquarum;
Mons ibi verticibus petit arduus astra duobus,
Nomine Parnasus, superantque cacumina nubes:
Hic ubi Deucalion (nam cetera texerat aequor)
Cum consorte tori parva rate vectus adhaesit,
Corycidas nymphas et numina montis adorant
Fatidicamque Themin, quae tunc oracla tenebat.
Non illo melior quisquam nec amantior aequi
Vir fuit aut illa metuentior ulla deorum.
Iuppiter ut liquidis stagnare paludibus orbem
Et superesse virum *de tot modo milibus unum*
Et superesse videt *de tot modo milibus unam,*
Innocuos ambos, cultores numinis ambo,
Nubila disiecit, nimbisque aquilone remotis
Et caelo terras ostendit et aethera terris.
Nec maris ira manet, positoque tricuspide telo
Mulcet aquas rector pelagi supraque profundum

---

309 *licentia ponti:* subst. gevolgd door subst. in gen, vaak als adj. te vertalen: de door niets te stuiten watermassa. cf. I. 767.
310 *pulsare:* reiken tot;
novi: cf. I. 370.
312 *inopi victu:* attrib. adj. met subst. vaak door substantivum te vertalen: inopia victus.
313 *Aonia:* het deel van Boeotie, dat grenst aan Phocis;
Actaeus: Atticus.
315 *subitus:* plotseling ontstaan; cf. I. 80 recens;
campus: cf. I. 41.
319 *consors tori:* ἄκοιτις, Pyrrha; cf. I. 620 *socia tori.*
320 *Corycidas nymphas:* zo genoemd naar het *Corycium antrum,* een grot van de Parnassus.
321 *Themis,* de dochter van Uranus en Gaia gaf vóór Apollo in Delphi orakels aan de mensen.
328 cf. vs 262.
330 cf. vs 283.
331 *mulcet:* placat; cf. I 108, 391.

Extantem atque umeros innato murice tectum
Caeruleum Tritona vocat, conchaeque sonanti
Inspirare iubet fluctusque et flumina signo
Iam revocare dato: cava bucina sumitur illi
Tortilis, in latum quae turbine crescit ab imo,
Bucina, quae medio concepit ubi aëra ponto,
Litora voce replet sub utroque iacentia Phoebo.
Tunc quoque, ut ora dei madida rorantia barba
Contigit et cecinit iussos inflata receptus,
Omnibus audita est telluris et aequoris undis,
Et, quibus est undis audita, coercuit omnes.
Iam mare litus habet; plenos capit alveus amnes;
Flumina subsidunt, collesque exire videntur;
Surgit humus; crescunt loca decrescentibus undis:
Postque diem longam nudata cacumina silvae
Ostendunt, limumque tenent in fronde relictum.
Redditus orbis erat; quem postquam vidit inanem
Et desolatas agere alta silentia terras,
Deucalion lacrimis ita Pyrrham adfatur obortis:
'O soror, o coniunx, o femina sola superstes,
Quam commune mihi genus et patruelis origo,
Deinde torus iunxit, nunc ipsa pericula iungunt,
Terrarum, quascumque vident occasus et ortus,
Nos duo turba sumus: possedit cetera pontus.
Haec quoque adhuc vitae non est fiducia nostrae
Certa satis: terrent etiam nunc nubila mentem.
Quis tibi, si sine me fatis erepta fuisses,
Nunc animus, miseranda, foret? quo sola timorem

332 *innatus:* aan hem vastgegroeid.
333 Triton, zoon van Neptunus en Amphitrite, dient zijn vader als heraut.
334 *signo dato revocare:* beeldspraak aan de strijd ontleend: het teken tot de terugtocht blazen; cf. I. 340.
338 *uterque Phoebus:* het Oosten en het Westen.
343 *capit:* cf. I. 76;
plenos: die nog tot de uiterste rand gezwollen zijn.
349 *silentia:* cf. I. 208.
352 Iapetus
Prometheus — Epimetheus
Deucalion — Pyrrha
355 *turba:* de gehele bevolking; cf. VI 200, waar *turba* in dezelfde ironische zin gebruikt wordt.
356 *adhuc non:* nondum.

Ferre m*odō* p*o*sses? qu*o* c*o*ns*o*lante d*o*leres?
Namque ego, crede mihi, si *te quoque pontus haberet,*
Te sequerer, coniunx, et *me quoque pontus haberet.*
O utinam *po*ssem *po*pulos re*pa*rare *pa*ternis
Artibus atque animas formatae infundere terrae!
Nunc genus in nobis restat mortale duobus —
Sic visum superis — hominumque exempla manemus.'
  Dixerat, et flebant. Placuit caeleste precari
Numen et auxilium per sacras quaerere sortes.
Nulla mora est: adeunt pariter Cephisidas undas,
Ut nondum liquidas, sic iam vada nota secantes.
Inde ubi libatos inroravere liquores
Vestibus et capiti, flectunt vestigia sanctae
Ad delubra deae, quorum fastigia turpi
Pallebant musco stabantque sine ignibus arae.
  Ut templi tetigere gradus, procumbit uterque
Pronus humi gelidoque pavens dedit oscula saxo.
Atque ita 'si precibus' dixerunt 'numina iustis
Victa remollescunt, si flectitur ira deorum:
Dic, Themi, qua generis damnum reparabile nostri
Arte sit, et mersis fer opem, mitissima, rebus!'
Mota dea est sortemque dedit: 'discedite templo
Et velate caput cinctasque resolvite vestes
Ossaque post tergum magnae iactate parentis!'
  Obstipuere diu; rumpitque silentia voce
Pyrrha prior iussisque deae parere recusat,
Detque sibi veniam, pavido rogat ore, pavetque
Laedere iactatis maternas ossibus umbras.
Interea repetunt caecis obscura latebris
Verba datae sortis secum inter seque volutant.
Inde Promethīdes placidis Epimethĭda dictis

---

360 *quo consolante doleres:* quis te dolentem consolaretur?
363 *populos:* λαούς, homines.
368 cf. vs. 321; de Cephisus is een rivier, die door Phocis en Boeotië stroomt. Pausanias 10, 8 ἤκουσα τὸ ὕδωρ τῇ Κασταλίᾳ ποταμοῦ δῶρον εἶναι τοῦ Κηφισοῦ
370 *notus,* eigenlijk: bekend, vandaar: gewoon, zoals *novus:* nog niet bekend, d.i. ongewoon, betekenen kan.
274 *pallere:* zonder glans zijn. cf. IV 487.
384 *silentia:* cf. I. 208.
388 *caecis obscura latebris:* cf. Cicero de Div. II. 111, Adhibuit latebram obscuritatis = woorden, die in raadselen schuil gingen.

Mulcet et 'aut fallax' ait 'est sollertia nobis,
Aut — pia sunt nullumque nefas oracula suadent! —
"Magna parens" terra est: lapides in corpore terrae
"Ossa" reor dici: iacere hos post terga iubemur.'
Coniugis augurio quamquam Titania mota est,
Spes tamen in dubio est: adeo caelestibus ambo
Diffidunt monitis; sed quid temptare nocebit?
Discedunt velantque caput tunicasque recingunt
Et iussos lapides sua post vestigia mittunt.
Saxa — quis hoc credat, nisi sit pro teste vetustas? —
Ponere duritiem coepere suumque rigorem
*Mol*lirique *mo*ra *mol*litaque ducere formam.
Mox, ubi creverunt naturaque mitior illis
Contigit, ut quaedam, sic non manifesta, videri
Forma potest hominis, sed uti de marmore coepta,
Non exacta satis rudibusque simillima signis.
Quae tamen ex illis aliquo pars umida suco
Et terrena fuit, versa est in corporis usum:
Quod solidum est flectique nequit, mutatur in ossa,
Quae modo vena fuit, sub eodem nomine mansit,
Inque brevi spatio superorum numine saxa
Missa viri manibus faciem traxere virorum,
Et de femineo reparata est femina iactu.
Inde genus durum sumus experiensque laborum,
Et documenta damus, qua simus origine nati.

Cetera diversis tellus animalia formis *Python.*
Sponte sua peperit, postquam vetus umor ab igne

---

391 *mulcere:* cf. I. 108.
395 Pyrrha heet hier Titania naar den Titan Iapetus (zie vs. 352); *augurium:* niet alleen het voorteken, zoals het is waargenomen, maar ook de *verklaring* van het voorteken.
396 *caelestibus monitis:* caelestium monitis cf. I. 413, III. 722.
399 *iussos:* zoals bevolen was.
400 *vetustas:* de eeuwenoude overlevering.
402 *mora:* morando = paulatim.
404 *ut... sic:* ofschoon... toch; cf. I 15; bij *ut* begint de hoofdzin.
406 *exacta:* cf. Horatius': exegi monumentum aere perennius.
407 *ex illis:* sc. saxis.
408 *corpus:* vlees.
410 cf. I. 128.
412 *traxere:* kregen, cf. II. 236.
412 *femineo:* cf. I. 396.
417 *sponte sua:* in tegenstelling tot het geslacht der mensen.

Intumuere aestu fecundaque semina rerum
Vivaci nutrita solo ceu matris in alvo,
Creverunt faciemque aliquam cepere morando.
Sic, ubi deseruit madidos septemfluus agros
Nilus et antiquo sua flumina reddidit alveo
Aetherioque recens exarsit sidere limus,
Plurima cultores versis animalia glaebis
Inveniunt, et in his quaedam modo coepta per ipsum
Nascendi spatium, quaedam inperfecta suisque
Trunca vident numeris, et eodem in corpore saepe
Altera pars vivit, rudis est pars altera tellus.
Quippe ubi temperiem sumpsere umorque calorque,
Concipiunt, et ab his oriuntur cuncta duobus.
Cumque sit ignis aquae pugnax, vapor umidus omnes
Res creat, et discors concordia fetibus apta est.
Ergo ubi diluvio tellus lutulenta recenti
Solibus aetheriis altoque recanduit aestu,
Edidit innumeras species partimque figuras
Rettulit antiquas, partim nova monstra creavit.
Illa quidem nollet, sed te quoque, maxime Python,
Tum genuit, populisque novis, incognite serpens,
Terror eras: tantum spatii de monte tenebas.
Hunc deus arquitenens et numquam talibus armis
Ante nisi in dammis capreisque fugacibus usus
Mille gravem telis, exhausta paene pharetra,
Perdidit effuso per vulnera nigra veneno.

---

419 *fecunda:* bevruchtend, cf. IV 697.
420 *vivax:* levendragend; cf. VII, 232.
421 cf. I. 402; *versis:* sc. aratro; cf. glaebas versare.
426 *coepta:* cf. vs 405.
427 *nascendi:* cf. omne malum nascens facile opprimitur: men moet het kwaad in de kiem smoren.
428 *truncus* = inperfectus, nondum absolutus;
numerus: onderdeel, bestanddeel; *omnes numeros habere:* volledig, volkomen zijn; Cic. de Off. III. 14: Quod perfectum et absolutum est, ut Stoïci dicunt, omnes numeros habet.
430 *temperiem:* cf. I. 51.
432 *cum:* concessivum;
vapor, warmte, hitte; cf. VII, 105: tactaeque vaporibus ardent.
439 *populi:* cf. I. 363; *novi:* cf. I. 80.
440 *de monte:* montis;
tenere: in beslag nemen.
443 *mille:* volgens sommigen zou Apollo den draak met honderd pijlen gedood hebben ('Εκατηβόλος !)

Neve operis famam possit delere vetustas,
Instituit sacros celebri certamine ludos,
Pythia perdomitae serpentis nomine dictos.
Hic iuvenum quicumque manu pedibusve rotave
Vicerat, aesculeae capiebat frondis honorem;
Nondum laurus erat, longoque decentia crine
Tempora cingebat de qualibet arbore Phoebus.

Primus amor Phoebi Daphne Peneïa: quem non *Daphne.*
Fors ignara dedit, sed saeva Cupidinis ira.
Delius hunc nuper, victo serpente superbus,
Viderat adducto flectentem cornua nervo
'Quid'que 'tibi, lascive puer, cum fortibus armis?'
Dixerat: 'ista decent umeros gestamina nostros,
Qui dare certa ferae, dare vulnera possumus hosti,
Qui modo pestifero tot iugera ventre prementem
Stravimus innumeris tumidum Pythona sagittis.
Tu face nescio quos esto contentus amores
Inritare tua, nec laudes adsere nostras.'
Filius huic Veneris 'figat tuus omnia, Phoebe,
Te meus arcus' ait: 'quantoque animalia cedunt
Cuncta deo, tanto minor est tua gloria nostra.'
Dixit et eliso percussis aëre pennis
Inpiger umbrosa Parnasi constitit arce
Eque sagittifera prompsit duo tela pharetra
Diversorum operum: fugat hoc, facit illud amorem.
Quod facit, auratum est et cuspide fulget acuta:
Quod fugat, obtusum est et habet sub harundine plumbum.
Hoc deus in nympha Peneïde fixit, at illo
Laesit Apollineas traiecta per ossa medullas.

---

445 *vetustas:* de tijd.
452 *amor:* ook wij spreken van iemands eerste „liefde" voor geliefde;
Peneïa: in vs 472 *Peneïs:* de dochter van Peneus, een Thessalischen riviergod.
455 *cornua:* arcum;
adducto: sc. ad pectus, cf. Hom. Il. IV 123 νευρὴν μὲν μαζῷ πέλασεν
arcum adducere: de boog spannen.
461 *face tua:* Cupido wordt dikwijls afgebeeld met een fakkel.
463 *figat:* toegegeven dat, ook al ...
466 *elidere:* doorklieven;
percussis: motis.
467 *Parnasi arce:* cf. I. 27.
469 *opus:* uitwerking.

Protinus alter amat, fugit altera nomen amantis
Silvarum latebris captivarumque ferarum
Exuviis gaudens innuptaeque aemula Phoebes.
Vitta coercebat positos sine lege capillos.
Multi illam petiere, illa aversata petentes
Inpatiens expersque viri nemora avia lustrat,
Nec, quid Hymen, quid Amor, quid sint conubia, curat.
Saepe pater dixit 'generum mihi, filia, debes.'
Saepe pater dixit 'debes mihi, nata, nepotes,'
Illa velut crimen taedas exosa iugales
Pulchra verecundo subfuderat ora rubore.
Inque patris blandis haerens cervice lacertis
'Da mihi perpetua, genitor carissime,' dixit
'Virginitate frui! dedit hoc pater ante Dianae.'
Ille quidem obsequitur. Sed te decor iste, quod optas,
Esse vetat, votoque tuo tua forma repugnat.
Phoebus amat visaeque cupit conubia Daphnes,
Quodque cupit, sperat, suaque illum oracula fallunt.
Utque leves stipulae demptis adolentur aristis,
Ut facibus saepes ardent, quas forte viator
Vel nimis admovit vel iam sub luce reliquit,
Sic deus in flammas abiit, sic pectore toto
Uritur et sterilem sperando nutrit amorem.
Spectat inornatos collo pendere capillos,

474 *nomen: zelfs* de naam.
477 *positos* = comptos cf. II 412 positu variare comas;
positos sine lege capillos: neglectos capillos II 413.
480 *Hymen:* de god van het huwelijk.
483 *taedae iugales:* op de avond van de dag, waarop het huwelijk was voltrokken, werden bruid en bruidegom met fakkels, ontstoken aan de haard van de jonggehuwde, naar het huis van den echtgenoot geleid.
484 *subfundi:* van tranen, die opwellen en van een blos, die zich van onderen af verspreidt. cf. Verg. Aen. I. 228: Venus lacrimis oculos subfusa nitentis; Verg. Georg. I 430 (Luna) si virgineum subfuderit ore ruborem, ventus erit.
487 *da:* c. inf.: *δός* sta mij toe.
488 *frui:* blijven genieten van;
pater: Iuppiter.
493 *stipulae:* de Romeinen lieten bij het maaien de halmen voor het grootste deel staan om ze dan te verbranden voor bemesting van de grond. Verg. Georg. I. 84:

saepe etiam sterilis incendere profuit agros,
Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis.

495 *iam sub luce:* als 't reeds licht is geworden.
497 cf. I. 236.
497 *sterilis:* die niet beantwoord wordt.

Et 'quid, si comantur?' ait. videt igne micantes
Sideribus similes oculos; videt oscula, quae non
Est vidisse satis; laudat digitosque manusque
Bracchiaque et nudos media plus parte lacertos:
Siqua latent, meliora putat. Fugit ocior aura
Illa levi neque ad haec revocantis verba resistit:
'Nympha, precor, Peneï, mane! non insequor hostis:
Nympha, mane! sic agna lupum, sic cerva leonem,
Sic aquilam penna fugiunt trepidante columbae,
Hostes quaeque suos: amor est mihi causa sequendi!
Me miserum! ne prona cadas, indignave laedi
Crura notent sentes, et sim tibi causa doloris!
Aspera, qua properas, loca sunt: moderatius, oro,
Curre fugamque inhibe! moderatius insequar ipse.
Cui placeas, inquire tamen! non incola montis,
Non ego sum pastor, non hic armenta gregesque
Horridus observo! nescis, temeraria, nescis,
Quem fugias, ideoque fugis. Mihi Delphica tellus
Et Claros et Tenedos Patareaque regia servit.
Iuppiter est genitor! per me quod eritque fuitque
Estque, patet: per me concordant carmina nervis!
Certa quidem nostra est, nostra tamen una sagitta
Certior, in vacuo quae vulnera pectore fecit.
Inventum medicina meum est, opiferque per orbem
Dicor, et herbarum subiecta potentia nobis:
Ei mihi, quod nullis amor est sanabilis herbis,

---

498 *'quid, si comantur':* Ovidius denkt hier aan de beauty parlours in het Rome van zijn eigen tijd. Wat zou men daar van zulk haar hebben kunnen maken!

499 *oscula:* de lippen, cf. *auricula;*
non te verbinden met *satis.*

502 zo noemt Polyphemus (XIII. 807) Galatea *volucri fugacior aura.*

508 cf. I. 240.

509 *notare*, eigenlijk: brandmerken, hier: schrammen;

513 *pastor, gewone* herder.

516 zowel te *Delphi* als te *Claros* (stad van Ionië bij Colophon), op *Tenedos* (eiland tegenover Troje) en te *Patara* (stad van Lycië) had Apollo zijn orakels.

517 Apollo, de orakelgod, de god der muziek, de god met de boog en de god der geneeskunde.

518 *concordant:* συνᾴδουσι cf. X. 147.

520 *vacuum:* sc. amore;
pectore: cf. I. 554.

Nec prosunt domino, quae prosunt omnibus, artes!'
  Plura locuturum timido Peneïa cursu
Fugit cumque ipso verba inperfecta reliquit.
Tum quoque visa decens; nudabant corpora venti,
Obviaque adversas vibrabant flamina vestes,
Et levis inpulsos retro dabat aura capillos,
Auctaque forma fuga est. Sed enim non sustinet ultra
Perdere blanditias iuvenis deus, utque monebat
Ipse amor, admisso sequitur vestigia passu.
Ut canis in vacuo leporem cum Gallicus arvo
Vidit, et hic praedam pedibus petit, ille salutem:
(Alter inhaesuro similis iam iamque tenere
Sperat et extento stringit vestigia rostro;
Alter in ambiguo est, an sit conprensus; et ipsis
Morsibus eripitur tangentiaque ora relinquit):
Sic deus et virgo; est hic spe celer, illa timore.
Qui tamen insequitur, pennis adiutus amoris
Ocior est requiemque negat tergoque fugacis
Inminet et crinem sparsum cervicibus adflat.
Viribus absumptis expalluit illa, citaeque
Victa labore fugae, spectans Peneïdas undas
'Fer, pater,' inquit 'opem, si flumina numen habetis!
Qua nimium placui, mutando perde figuram!' 547
Vix prece finita, torpor gravis occupat artus:
Mollia cinguntur tenui praecordia libro,
In frondem crines, in ramos bracchia crescunt,
Pes, modo tam velox pigris radicibus haeret,
Ora cacumen habet: remanet nitor unus in illa.
Hanc quoque Phoebus amat positaque in stipite dextra
Sentit adhuc trepidare novo sub cortice pectus,
Conplexusque suis ramos, ut membra, lacertis
Oscula dat ligno: refugit tamen oscula lignum.
Cui deus 'at quoniam coniunx mea non potes esse,
Arbor eris certe' dixit 'mea. Semper habebunt

526 *cum:* cf. I. 217.
532 *admisso passu;* cf. equo admisso: in gestrekten draf.
533 *canis Gallicus:* de Keltische honden — een soort windhonden — werden vooral voor de hazenjacht gebruikt. Hij ving de haas in de loop, zelden ontkwam een haas hem.
536 *vestigia:* wordt zeer vaak gebruikt voor *plantae,* hier: poten.
551 *piger:* taai.
554 *pectus,* cor.
557 cf. IV. 654.

Te coma, te citharae, te nostrae, laure, pharetrae.
Tu ducibus Latiis aderis, cum laeta Triumphum
Vox canet et visent longas Capitolia pompas.
Postibus Augustis eadem fidissima custos
Ante fores stabis mediamque tuebere quercum,
Utque meum intonsis caput est iuvenale capillis,
Tu quoque perpetuos semper gere frondis honores!'
Finierat Paean: factis modo laurea ramis
Adnuit utque caput visa est agitasse cacumen.

Est nemus Haemoniae, praerupta quod undique claudit
Silva: vocant Tempe. per quae Penëus ab imo [*Io.*
Effusus Pindo spumosis volvitur undis
Deiectuque gravi tenues agitantia fumos
Nubila conducit, summisque adspergine silvis
Inpluit et sonitu plus quam vicina fatigat:
Haec domus, haec sedes, haec sunt penetralia magni
Amnis; in his residens facto de cautibus antro
Undis iura dabat nymphisque colentibus undas.
Conveniunt illuc popularia flumina primum,
Nescia, gratentur consolenturne parentem,
Populifer Sperchios et inrequietus Enipeus
Eridanusque senex lenisque Amphrysus et Aeas;
Moxque Amnes alii, qui, qua tulit impetus illos,
In mare deducunt fessas erroribus undas.
Inachus unus abest imoque reconditus antro
Fletibus auget aquas natamque miserrimus Io
Luget ut amissam; nescit, vitane fruatur
An sit apud Manes, sed quam non invenit usquam.

---

560 *Triumphum canere* cf. *Caesarem canere:* „Caesar" roepen, Caesar toejuichen; *matrem vocare:* „moeder" roepen, cf. II. 355, III. 244.

562 Boven de deur van het keizerlijke paleis hing een krans van eikenloof, aan de deurposten hingen steeds palmtakken.

566 *Paean:* Apollo.

568 *nemus:* cf. *νέμος* Hom. Il XI 480: een (heilig) bosrijk dal. *Haemonia:* Thessalië, zo genoemd naar den ouden koning Haemon, vader van Thessalus.

572 *nubila conducit:* vormt wolken, nevels.

573 *plus quam:* non solum.

581 *senex:* riviergoden werden gewoonlijk als oude mannen voorgesteld.

583 *Inachus:* rivier in Argolis.

585 *vita frui:* cf. vivere; vaak: nóg leven. cf. vs 488.

Esse putat nusquam atque animo peiora veretur.
Viderat a patrio redeuntem Iuppiter illam
Flumine et 'o virgo Iove digna, tuoque beatum
Nescio quem factura toro, pete' dixerat 'umbras
Altorum nemorum,' (et nemorum monstraverat umbras)
'Dum calet, et medio sol est altissimus orbe!
Quodsi sola times latebras intrare ferarum,
Praeside tuta deo nemorum secreta subibis,
Nec de plebe deo, sed qui caelestia magna
Sceptra manu teneo, sed qui vaga fulmina mitto.
Ne fuge me!' fugiebat enim. iam pascua Lernae
Consitaque arboribus Lyrcea reliquerat arva,
Cum deus inductas lata caligine terras
Occuluit tenuitque fugam rapuitque pudorem.
  Interea medios Iuno dispexit in agros,
Et noctis faciem nebulas fecisse volucres
Sub nitido mirata die non fluminis illas
Esse nec umenti sensit tellure remitti
Atque, suus coniunx ubi sit, circumspicit, ut quae
Deprensi totiens iam nosset furta mariti.
Quem postquam caelo non repperit, 'aut ego fallor,
Aut ego laedor' ait, delapsaque ab aethere summo
Constitit in terris nebulasque recedere iussit.
Coniugis adventum praesenserat inque nitentem
Inachidos vultus mutaverat ille iuvencam.
(Bos quoque formosa est): speciem Saturnia vaccae,
Quamquam invita, probat nec non, et cuius et unde
Quove sit armento, veri quasi nescia quaerit.
Iuppiter e terra genitam mentitur, ut auctor

590 *nescio quem:* een zeker iemand;
toro: amore, coniugio.
594 *praeside deo:* praesidio dei.
595 *plebs:* de mindere goden, cf. I, 173.
597 *pascua Lernae:* Λέρνης βαθὺν λειμῶνα de om haar vruchtbaarheid beroemde weiden aan het meer Lerna.
598 *Lyrceum:* een gebergte in Argolis bij de grens van Arcadië, waarop de Inachus ontspringt.
603 *sub nitido die:* cf. vs. 494 en 592.
606 *furtum:* gezegd van alles, wat heimelijk wordt verricht, vooral van liefdesavonturen, cf. III. 7.
611 Hier laat Ovidius *Iuppiter* Io in een koe veranderen.
vultus: cf. I, 6.
615 *auctor:* rechtsterm; eigenlijk diegene, die het eigendomsrecht waarborgt, hier: dominus.

Desinat inquiri: petit hanc Saturnia munus.
Quid faciat? crudele suos addicere amores,
Non dare suspectum est. Pudor est, qui suadeat illinc,
Hinc dissuadet amor. Victus pudor esset amore;
Sed, leve si munus sociae generisque torique
Vacca negaretur, poterat non vacca videri.
Paelice donata non protinus exuit omnem
Diva metum timuitque Iovem et fuit anxia furti,
Donec Arestoridae servandam tradidit Argo.

Centum luminibus cinctum caput Argus habebat: *Argus.*
Inde suis vicibus capiebant bina quietem,
Cetera servabant atque in statione manebant.
Constiterat quocumque modo, spectabat ad Io:
Ante oculos Io, quamvis aversus, habebat.
Luce sinit pasci; cum sol tellure sub alta est,
Claudit et indigno circumdat vincula collo.
Frondibus arboreis et amara pascitur herba;
Proque toro terrae non semper gramen habenti
Incubat infelix limosaque flumina potat.
Illa etiam supplex Argo cum bracchia vellet
Tendere, non habuit, quae bracchia tenderet Argo,
Et conata queri mugitus edidit ore
Pertimuitque sonos propriaque exterrita voce est.
Venit et ad ripas, ubi ludere saepe solebat,
Inachidas ripas, novaque ut conspexit in unda

---

617 *addicere:* iudex addicit rem controversam;
amores suos: cf. I. 452.
618 *non dare:* cf. II 50.
620 *socia tori,* cf. I. 319.
621 *vacca:* appositie bij: *leve munus.*
623 *furti:* gen. obj. bij *anxia.*
624 Iuppiter + Niobe
|
Argus + Euadne
|
Iasos
|
Arestor (of Agenor)
|
Argus Panoptes
626 *Inde:* ex eis;
suis vicibus: telkens op hun beurt.
627 *servabant:* observabant.
636 cf. III. 723.
640 *nova:* cf. I. 80.

Cornua, pertimuit seque exsternata refugit.
Naides ignorant, ignorat et Inachus ipse,
Quae sit. At illa patrem sequitur sequiturque sorores,
Et patitur tangi seque admirantibus offert.
Decerptas senior porrexerat Inachus herbas:
Illa manus lambit patriisque dat oscula palmis
Nec retinet lacrimas sed, si modo verba sequantur,
Oret opem nomenque suum casusque loquatur.
Littera pro verbis, quam pes in pulvere duxit,
Corporis indicium mutati triste peregit.
'Me miserum!' exclamat pater Inachus, inque gementis
Cornibus et niveae pendens cervice iuvencae
'Me miserum!' ingeminat, 'tune es quaesita per omnes,
Nata, mihi terras? tu non inventa reperta
Luctus eras levior! retices nec mutua nostris
Dicta refers, alto tantum suspiria ducis
Pectore, quodque unum potes, ad mea verba remugis.
At tibi ego ignarus thalamos taedasque parabam,
Spesque fuit generi mihi prima, secunda nepotum.
De grege nunc tibi vir et de grege natus habendus.
Nec finire licet tantos mihi morte dolores,
Sed nocet esse deum, praeclusaque ianua leti
Aeternum nostros luctus extendit in aevum.'
Talia maerentem stellatus submovet Argus,
Ereptamque patri diversa in pascua natam
Abstrahit; ipse procul montis sublime cacumen
Occupat, unde sedens partes speculatur in omnes.
Nec superum rector mala tanta Phoronidos ultra
Ferre potest, natumque vocat, quem lucida partu
Pleïas enixa est letoque det imperat Argum.
Parva mora est alas pedibus virgamque potenti

641 gewoonlijk wordt *consternari* gebruikt voor: schichtig worden; cf. II 314; *ex* versterkt;
se: suam imaginem.
654 verbind: non inventa levior luctus eras quam nunc reperta.
655 *mutua dicta referre:* respondere.
658 *ignarus:* ongeveer het Griekse νήπιος.
664 *stellatus:* cf. Macrob. Sat. 1.19.13. Eisler *Weltenmantel I.* 794.
667 *occupat:* I. 293.
668 *Phoronis:* Phoroneus — Inachos — Io.
670 *Pleias:* Maia, bij Iuppiter moeder van Mercurius, dochter van Atlas en de Oceanide Pleione. Met haar zusters, na haar dood, als sterrebeeld — de Pleiaden — aan de hemel geplaatst.
671 *virga somnifera:* cf. II 735.

Somniferam sumpsisse manu tegumenque capillis.
Haec ubi disposuit, patria Iove natus ab arce
Desilit in terras. Illic tegumenque removit
Et posuit pennas, tantummodo virga retenta est:
Hac agit ut pastor per devia rura capellas,
Dum venit, adductas et structis cantat avenis.
Voce nova et captus custos Iunonius arte
'Quisquis es, hoc poteras mecum considere saxo'
Argus ait, 'neque enim pecori fecundior ullo
Herba loco est, aptamque vides pastoribus umbram.'
Sedit Atlantiades et euntem multa loquendo
Detinuit sermone diem iunctisque canendo
Vincere harundinibus servantia lumina temptat.
Ille tamen pugnat molles evincere somnos
Et, quamvis sopor est oculorum parte receptus,
Parte tamen vigilat; quaerit quoque (namque reperta
Fistula nuper erat), qua sit ratione reperta.

Tum deus 'Arcadiae gelidis in montibus' inquit *Syrinx.*
'Inter Hamadryadas celeberrima Nonacrinas
Naïas una fuit, nymphae Syringa vocabant.
Non semel et Satyros eluserat illa sequentes
Et quoscumque deos umbrosaque silva feraxque
Rus habet. Ortygiam studiis ipsaque colebat
Virginitate deam; ritu quoque cincta Dianae
Falleret, ut posset credi Latonia, si non
Corneus huic arcus, si non foret aureus illi.
Sic quoque fallebat. Redeuntem colle Lycaeo

---

672 *tegimen:* πέτασος
676 verbind: hac adductas.
677 *structis avenis:* coniunctis avenis = iunctis harundinibus (vs. 683).
678 *nova arte:* cf. 687. Namque reperta fistula nuper erat. Zie ook vs. 709.
682 *euntem diem detinuit* voor: eum totum diem detinuit.
684 *servantia:* cf. I. 627.
686 *quamvis:* vaak bij Ovidius c. ind.
689 zie aantekening bij IV. 632.
690 de Dryaden of Hamadryaden zijn eigenlijk boomnymphen (δρῦς), de Naiaden (νάειν) bronnymphen;
Nonacris: stad en berg in Arcadië.
694 *Ortygiam deam:* Dianam; Ortygia = Delos.
695 Diana wordt als godin van de jacht *succincta* afgebeeld.
699 *praecinctus:* redimitus.

Pan videt hanc pinuque caput praecinctus acuta
Talia verba refert' . . . restabat verba referre,
Et precibus spretis fugisse per avia nympham,
Donec harenosi placidum Ladonis ad amnem
Venerit; hic illam, cursum inpedientibus undis,
Ut se mutarent, liquidas orasse sorores,
Panaque, cum prensam sibi iam Syringa putaret,
Corpore pro nymphae calamos tenuisse palustres,
Dumque ibi suspirat, motos in harundine ventos
Effecisse sonum tenuem similemque querenti;
Arte nova vocisque deum dulcedine captum
"Hoc mihi conloquium tecum" dixisse "manebit!"
Atque ita disparibus calamis compagine cerae
Inter se iunctis nomen tenuisse puellae.
  Talia dicturus vidit Cyllenius omnes
Subcubuisse oculos, adopertaque lumina somno.
Subprimit extemplo vocem firmatque soporem,
Languida permulcens medicata lumina virga:
Nec mora, falcato nutantem vulnerat ense,
Qua collo est confine caput, saxoque cruentum
Deicit et maculat praeruptam sanguine rupem.
Arge, iaces, quodque in tot lumina lumen habebas,
Exstinctum est, centumque oculos nox occupat una.
Excipit hos volucrisque suae Saturnia pennis
Conlocat et gemmis caudam stellantibus inplet.
  Protinus exarsit nec tempora distulit irae,
Horriferamque oculis animoque obiecit Erinyn
Paelicis Argolicae stimulosque in pectore caecos
Condidit et profugam per totum terruit orbem.
Ultimus inmenso restabas, Nile, labori.

702 *Ladon:* rivier in Arcadië.
711 *cerae:* gen. explic.
712 *tenuisse:* cf. causam tenere, zijn recht handhaven.
714 *subcubuisse,* hier in zijn oorspronkelijke betekenis gebruikt: neervallen, vertaal: toevallen, zich sluiten.
715 *permulcens:* cf. I. 108, strijken over;
medicata: Verg. Aen. VI. 420 offa soporata medicatis frugibus = slaapverwekkend door toverkruiden.
717 *falcato:* cf. IV 666.
718 *qua:* ubi.
720 *lumen* en *lumina:* zijn in verschillende betekenis gebruikt.
725 *Erinys:* hier de godin van de waanzin (zie ook I. 241).
726 volgens de oudere sage zou Io, door Iuno in een koe veranderd, door een horzel (οἶστρος) zijn opgejaagd.

Quem simulac tetigit, positis in margine ripae
Procubuit genibus resupinoque ardua collo,
Quos potuit solos, tollens ad sidera vultus,
Et gemitu et lacrimis et luctisono mugitu
Cum Iove visa queri finemque orare malorum.
Coniugis ille suae conplexus colla lacertis,
Finiat ut poenas tandem, rogat, 'in'que 'futurum
Pone metus' inquit, 'numquam tibi causa doloris
Haec erit' et Stygias iubet hoc audire paludes.
Ut lenita dea est, vultus capit illa priores
Fitque, quod ante fuit: fugiunt e corpore saetae;
Cornua decrescunt, fit luminis artior orbis,
Contrahitur rictus, redeunt umerique manusque,
Ungulaque in quinos dilapsa absumitur ungues.
De bove nil superest, formae nisi candor, in illa.
Officioque pedum nymphe contenta duorum
Erigitur metuitque loqui, ne more iuvencae
Mugiat, et timide verba intermissa retemptat.

Epaphus et Phaëthon.

Nunc dea linigera colitur celeberrima turba.
Nunc Epaphus magni genitus de semine tandem
Creditur esse Iovis, perque urbes iuncta parenti
Templa tenet. Fuit huic animis aequalis et annis
Sole satus Phaëthon; quem quondam magna loquentum
Nec sibi cedentem Phoeboque parente superbum
Non tulit Inachides, 'matri'que ait 'omnia demens
Credis et es tumidus genitoris imagine falsi.'
Erubuit Phaëthon iramque pudore repressit
Et tulit ad Clymenen Epaphi convicia matrem:
'Quo'que 'magis, doleas, genetrix' ait 'ille ego liber,
Ille ferox tacui! pudet haec obprobria nobis
Et dici potuisse et non potuisse refelli!

---

730 *procubuit:* ook III. 23, van een koe, die gaat liggen.
732 *quos potuit solos:* sc. tollere.
733 *queri cum aliquo:* zich beklagen bij.
737 *iubet audire:* obtestatur; cf. 188.
746 *intermissa:* lang niet geuit.
747 *linigera turba:* de priesters van Isis, die slechts linnen kleren mochten dragen, Hdt. II, 37.
749 *iuncta parenti:* iuncta parentis templis.
754 *falsi genitoris:* gen. explic.; *falsus:* part. perf. pass. van fallo; *imago falsi genitoris,* tegenover: 764 *veri signa parentis.*

At tu, si modo sum caelesti stirpe creatus,
Ede notam tanti generis meque adsere caelo!'
  Dixit et inplicuit materno bracchia collo,
Perque suum Meropisque caput taedasque sororum,
Traderet oravit veri sibi signa parentis.
Ambiguum Clymene precibus Phaëthontis an ira
Mota magis dicti sibi criminis, utraque caelo
Bracchia porrexit spectansque ad lumina solis
'Per iubar hoc' inquit 'radiis insigne coruscis,
Nate, tibi iuro, quod nos auditque videtque,
Hoc te, quem spectas, hoc te, qui temperat orbem,
Sole satum; si ficta loquor, neget ipse videndum
Se mihi, sitque oculis lux ista novissima nostris!
Nec longus labor est patrios tibi nosse Penates:
Unde oritur, domus est terrae contermina nostrae.
Si modo fert animus, gradere, et scitabere ab ipso!'
  Emicat extemplo laetus post talia matris
Dicta suae Phaëthon et concipit aethera mente,
Aethiopasque suos positosque sub ignibus Indos
Sidereis transit patriosque adit inpiger ortus.

---

761 *adsere:* ontleend aan de taal der juristen: adserere in libertatem.
763 *taedas:* cf. I. 483;
Merops: koning van Aethiopië, de aardse echtgenoot van Clymene.
767 *lumina solis:* cf. 309: de stralende zon.
769 Hom.: Ἠέλιος ὃς πάντ' ἐφορᾷ καὶ πάντ' ἐπακούει
770 *temperat orbem:* sc. luce, cf. IV. 169.
775 *animus fert:* cf. I. 1.
777 *concipit mente:* zich een voorstelling maken van.
777 *aethera* cf. I. 151.
sub ignibus sidereis: s. i. solis.

LIBER SECUNDUS

Regia Solis erat sublimibus alta columnis, *Phaëthon.*
Clara micante auro flammasque imitante pyropo,
Cuius ebur nitidum fastigia summa tegebat;
Argenti bifores radiabant lumine valvae.
Materiam superabat opus: nam Mulciber illic
Aequora caelarat medias cingentia terras
Terrarumque orbem caelumque, quod inminet orbi.
Caeruleos habet unda deos, Tritona canorum
Proteaque ambiguum balaenarumque prementem
Aegaeona suis inmania terga lacertis,
Doridaque et natas, quarum pars nare videtur,
Pars in mole sedens viridis siccare capillos,
Pisce vehi quaedam. Facies non omnibus una,
Non diversa tamen: qualem decet esse sororum.
Terra viros urbesque gerit silvasque ferasque
Fluminaque et nymphas et cetera numina ruris.
Haec super inposita est caeli fulgentis imago,
Signaque sex foribus dextris totidemque sinistris.
Quo simul adclivi Clymeneïa limite proles
Venit et intravit dubitati tecta parentis,
Protinus ad patrios sua fert vestigia vultus
Consistitque procul; neque enim propiora ferebat

---

1 Bij de beschrijving van het paleis van den zonnegod heeft Ovid. gebouwen uit het keizerlijke Rome voor ogen.

2 *pyropus:* een mengsel van koper en goud; cf. Verg. van de Apollotempel in het woud van Hecate: iam subeunt Triviae lucos atque *aurea tecta.*

3 *fastigium:* gevelveld, ἀέτωμα.

5 *opus:* de bewerking;
Mulciber: Vulcanus.

8 *Triton:* cf. I 333.

9 *Protea ambiguum:* cf. IV 280, VII 271; *Proteus,* zoon van Neptunus, een zeegod, die zich in vele gestalten kon veranderen. Hom. Od. IV, 385 sqq.;
terga premere: zitten op ...... cf. o.a. II 869.

10 *Aegaeon:* Hom. Il. I. 403: een reusachtige zeegod.

11 *Doris:* dochter van Oceanus en Tethys, vrouw van Nereus, moeder der Nereïden.

13 *una:* eadem cf. I. 6.

15 *viros:* homines, λαούς

18 *signa:* de tekens van de Dierenriem.

19 *Clymeneïa proles:* Phaëthon.

Lumina; purpurea velatus veste sedebat
In solio Phoebus claris lucente smaragdis.
A dextra laevaque Dies et Mensis et Annus
Saeculaque et positae spatiis aequalibus Horae
Verque novum stabat cinctum florente corona,
Stabat nuda Aestas et spicea serta gerebat,
Stabat et Autumnus calcatis sordidus uvis,
Et glacialis Hiems canos hirsuta capillos.
Ipse loco medius rerum novitate paventem
Sol oculis iuvenem, quibus adspicit omnia. vidit
'Quae'que 'viae tibi causa? quid hac' ait 'arce petisti,
Progenies, Phaëthon, haud infitianda parenti?'
Ille refert 'o lux inmensi publica mundi,
Phoebe, pater, si das usum mihi nominis huius,
Nec falsa Clymene culpam sub imagine celat:
Pignora da, genitor, per quae tua vera propago
Credar, et hunc animis errorem detrahe nostris!'
Dixerat. At genitor circum caput omne micantes
Deposuit radios propiusque accedere iussit,
Amplexuque dato 'nec tu meus esse negari
Dignus es, et Clymene veros' ait 'edidit ortus.
Quoque minus dubites, quodvis pete munus, ut illud
Me tribuente feras! Promissis testis adesto
Dis iuranda palus, oculis incognita nostris.'
Vix bene desierat: currus rogat ille paternos
Inque diem alipedum ius et moderamen equorum.
  Paenituit iurasse patrem, qui terque quaterque
Concutiens illustre caput 'temeraria' dixit
'Vox mea facta tuā est. Utinam promissa liceret
Non dare! confiteor, solum hoc tibi, nate, negarem.

---

23 *lumina:* cf. I. 208; de lichtstralen.
27 *cinctum:* redimitum.
29 *calcare:* uitpersen, de druiven werden met de voeten uitgeperst, cf. Tib. II. 5. 85. Oblĭtus et musto feriet pede rusticus uvas.
37 *imago:* cf. I. 754; voorspiegeling.
39 *error:* onzekerheid; zo *errare:* lopen zonder bepaald doel.
43 *dignus* cf. inf.: cf. I. 240;
veros ortus: veritatem ortus cf. I 312.
46 *dis iuranda palus:* cf. I. 188 ὄμνυναί τινα; zo vs. 101 Stygias iuravimus undas voor *per* Styg. i.u.
oculis incognita nostris: cf. II. 260; de zon *ziet* met zijn stralen.
48 *ius et moderamen:* hendiadyoin.
52 *non dare:* negare.

Dissuadere licet: non est tua tuta voluntas!
Magna petis, Phaëthon, et quae nec viribus istis
Munera conveniant nec tam puerilibus annis.
Sors tua mortalis: non est mortale, quod optas!
Plus etiam, quam quod superis contingere possit,
Nescius adfectas; placeat sibi quisque licebit:
Non tamen ignifero quisquam consistere in axe
Me valet excepto! Vasti quoque rector Olympi,
Qui fera terribili iaculatur fulmina dextra,
Non aget hos currus. Et quid Iove maius habemus?
  Ardua prima via est, et qua vix mane recentes
Enituntur equi; media est altissima caelo,
Unde mare et terras ipsi mihi saepe videre
Sit timor, et pavida trepidat formidine pectus;
Ultima prona via est et eget moderamine certo:
Tunc etiam, quae me subiectis excipit undis,
Ne ferar in praeceps, Tethys solet ipsa vereri.
Adde, quod adsidua rapitur vertigine caelum
Sideraque alta trahit celerique volumine torquet.
Nitor in adversum, nec me, qui cetera, vincit
Impetus, et rapido contrarius evehor orbi.
Finge datos currus: quid ages? poterisne rotatis
Obvius ire polis, ne te citus auferat axis?
Forsitan et lucos illic urbesque deorum
Concipias animo *d*elubraque *d*itia *d*onis
Esse? per insidias iter est *f*ormasque *f*erarum.
Utque viam teneas nulloque errore traharis,

---

58 *nescius:* ignarus = νήπιος;
adfectare: grijpen naar iets, wat iemand niet toekomt: adfectare regnum.
sibi placere: over zichzelf tevreden zijn, opp.: paenitere.
59 *axis:* pars pro toto; cf. I, 255.
64 *enituntur: ex* in samenstellingen heel vaak: naar boven, omhoog cf. evehor II. 73.
69 *Tethys:* cf. vs 11;
ferri: snellen, vliegen. storten, gebruikt voor iemand of iets, dat de juiste koers niet kan houden, cf. II. 164.
73 *impetus:* draaiing omwenteling, Cic. de Nat. D.II. 97. Impetum coeli admirabili cum celeritate moveri vertique videmus.
74 *rotatis polis:* de draaiing der polen.
75 *ne:* ita ut non.
77 *concipias animo:* cf. I. 777; na *forsitan* bij Ov. de conjunctivus.
78 *per insidias et formas ferarum:* hendiadyoin.
79 *ut.:* concess.
error: zie vers 39.

Per tamen adversi gradieris cornua Tauri
Haemoniosque arcus violentique ora Leonis
Saevaque circuitu curvantem bracchia longo
Scorpion atque aliter curvantem bracchia Cancrum.
Nec tibi quadripedes animosos ignibus illis,
Quos in pectore habent, quos ore et naribus efflant,
In promptu regere est: vix me patiuntur, ubi acres
Incaluere animi, cervixque repugnat habenis.
At tu, funesti ne sim tibi muneris auctor,
Nate, cave, dum resque sinit, tua corrige vota!......
Scilicet ut nostro genitum te sanguine credas,
*P*ignora certa *p*etis? do *p*ignora certa timendo
Et *p*atrio *p*ater esse metu *p*robor. Ads*p*ice vultus
Ecce meos! utinamque oculos in *p*ectore *p*osses
Inserere et *p*atrias intus de*p*rendere curas!......
Denique quidquid habet dives circumspice mundus,
Eque tot ac tantis caeli terraeque marisque
*P*osce bonis aliquid: nullam *p*atiere re*p*ulsam!
De*p*recor hoc unum, quod vero nomine *p*oena,
Non honor est: *p*oenam, *P*haëthon, *p*ro munere *p*oscis!...
Quid mea colla tenes blandis, ignare, lacertis?
Ne dubita; dabitur — Stygias iuravimus undas! —
Quodcumque optaris, sed tu sapientius opta!
  Finierat monitus. Dictis tamen ille repugnat
*Pr*opositumque *pr*emit flagratque *c*upidine *c*urrus.
Ergo, qua licuit, genitor cunctatus, ad altos
Deducit iuvenem, Vulcania munera, currus.
Aureus axis erat, temo *aureus, aurea* summae

---

80 Phaethon heeft slechts gevraagd één dag de zonnewagen te mogen besturen; Ovidius houdt er geen rekening mee, dat de zon een heel jaar nodig heeft om de sterrebeelden van de dierenriem door te gaan.

83 *aliter:* in andere richting.

86 *in promptu est:* facile est, cf. Sall. Bell. Iug., 111: id adeo in promptu esse, quoniam Iugurthae copiam haberet (aangezien hij I. in zijn macht had). Zie bij I, 126.

89 *dum resque sinit:* cf. X 133, pro materiaque.

91 let op de alliteratie en de herhaling van de woorden *pignora, certa* en *pater*.

100 *ignare:* cf. II. 58.

102 *sapientius opta:* de nadruk valt op sapientius.

104 *premere:* vasthouden aan.

105 *qua:* quatenus.

Curvatura rotae, radiorum argenteus ordo.
Per iuga chrysolithi positaeque ex ordine gemmae
Clara repercusso reddebant lumina Phoebo.
Dumque ea magnanimus Phaëthon miratur opusque
Perspicit, ecce vigil nitido patefecit ab ortu
Purpureas Aurora fores et plena rosarum
Atria: diffugiunt stellae, quarum agmina cogit
Lucifer, et caeli statione novissimus exit.
Quem petere ut terras mundumque rubescere vidit
Cornuaque extremae velut evanescere lunae,
Iungere equos Titan velocibus imperat Horis.
Iussa deae celeres peragunt, ignemque vomentes
Ambrosiae suco saturos praesepibus altis
Quadripedes ducunt adduntque sonantia frena.
Tum pater ora sui sacro medicamine nati
Contigit et rapidae fecit patientia flammae
Inposuitque comae radios praesagaque luctus
Pectore sollicito repetens suspiria dixit:
'Si potes his saltem monitis parere parentis,
Parce, puer, stimulis et fortius utere loris!
Sponte sua properant: labor est inhibere volantes.
Nec tibi directos placeat via quinque per arcus.
Sectus in obliquum est lato curvamine limes,

---

108 *curvatura:* velg.
110 *Phoebo:* lumine solis of sole.
111 *magnanimus:* μεγαλήτωρ, θρασύς
opus: cf. II. 5.
112 *vigil:* zo noemt Ovidius de haan: vigil ales XI. 597.
114 Beeldspraak ontleend aan het leger.
117 *extremae:* praedic. gebruikt: nog slechts flauw schijnend.
120 *ambrosia:* Hom. Il. 13. 35; 5. 369.
122 *medicamen:* φάρμακον n.l. ambrosia cum dulci nectare mixta (XIV. 605); cf. X. 733.
123 cf. XIV. 606.
124 *praesaga:* als een voorbode van.
128 *labor:* cf. Verg. Aen. VI. 126:

Facilis descensus Averno
Sed revocare gradum superasque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est.

129 *arcus:* zonas; *directos:* zodat ge hen rechthoekig snijdt; dus: neem niet uw weg loodrecht naar boven.
130 cf. Verg. Georg. 1. 237

duae (zonae) mortalibus aegris
Munere concessae divom, et *via secta* per ambas,
obliquus qua se signorum verteret ordo.

Zonarumque trium contentus fine polumque
Effugit australem iunctamque aquilonibus Arcton.
Hac sit iter, manifesta rotae vestigia cernes.
Utque ferant aequos et caelum et terra calores,
Nec preme nec summum molire per aethera currum.
Altius egressus caelestia tecta cremabis,
Inferius terras: medio tutissimus ibis.
Neu te dexterior tortum declinet ad Anguem,
Neve sinisterior pressam rota ducat ad Aram:
Inter utrumque tene! Fortunae cetera mando,
Quae iuvet et melius, quam tu tibi, consulat opto.
Dum loquor, Hesperio positas in litore metas
Umida nox tetigit. Non est mora libera nobis:
Poscimur et fulget tenebris Aurora fugatis.
Corripe lora manu! — vel, si mutabile pectus
Est tibi, consiliis, non curribus utere nostris!
Dum potes et solidis etiamnunc sedibus adstas,
Dumque male optatos nondum premis inscius axes,
Quae tutus spectes, sine me dare lumina terris!'
  Occupat ille levem iuvenali corpore currum
Statque super, manibusque datas contingere habenas
Gaudet et invito grates agit inde parenti.
Interea volucres, Pyrois et Eous et Aethon,
Solis equi, quartusque Phlegon, hinnitibus auras
Flammiferis inplent pedibusque repagula pulsant.
Quae postquam Tethys, fatorum ignara nepotis,

---

131 *contentus:* hier in de oorspronkelijke betekenis: beperkt door, tot.
134 *ferant:* krijgen.
135 *premere:* inhouden, cf. habenas premere, III. 17.
136 *caelestia tecta:* caelestium tecta.
139 *pressam:* cf. I. 290, eigenlijk: diep, laag stand;
Ara: sterrebeeld aan de zuidelijke hemel.
142 *Hesperia:* het Avondland.
144 *poscere aliquem* of *aliquid:* om iemand of iets roepen.
148 *male:* tot Uw ongeluk;
inscius: cf vs 58.
150 *occupat:* cf. I. 293.
153 Πυρόεις: vurig; 'Hῷιος: glanzend als de morgenstond, Αἴθων: gloeiend; Φλέγων brandend.
155 *repagula:* sluitbomen.
156 *nepotis:* Clymene is de dochter von Oceanus en Tethys.

Reppulit, et facta est inmensi copia coeli,
Corripuere viam pedibusque per aëra motis
Obstantes scindunt nebulas pennisque levati
Praetereunt ortos isdem de partibus Euros.
Sed leve pondus erat, nec quod cognoscere possent
Solis equi, solitaque iugum gravitate carebat.
Utque labant curvae iusto sine pondere naves
Perque mare instabiles nimia levitate feruntur,
Sic onere adsueto vacuus dat in aëra saltus
Succutiturque alte similisque est currus inani.
Quod simulac sensere, ruunt tritumque relinquunt
Quadriiugi spatium nec, quo prius, ordine currunt.
Ipse pavet, nec qua commissas flectat habenas,
Nec scit, qua sit iter, nec, si sciat, imperet illis.
Tum primum radiis gelidi caluere Triones,
Et vetito frustra temptarunt aequore tingi.
Quaeque polo posita est glaciali proxima Serpens,
Frigore pigra prius nec formidabilis ulli,
Incaluit *s*ump*s*itque nova*s* fervoribu*s* ira*s*.
*T*e quoque *t*urbatum memorant fugisse, Boote,
Quamvis *t*ardus eras et *t*e *t*ua plaus*t*ra *t*enebant.
Ut vero summo dispexit ab aethere terras
Infelix *P*haë*t*hon *p*eni*t*us *p*eni*t*usque *p*a*t*en*t*es,
*P*allui*t*, et subi*t*o genua in*t*remuere *t*imore,
Suntque oculis *t*enebrae per *t*an*t*um lumen obortae.
Et iam mallet equos numquam tetigisse paternos,

---

157 *copia:* cf. Sall. B. Iug. 111: quoniam Iugurthae copiam haberet: daar hij I. in zijn macht had.
161 *leve:* te licht;
cognoscere: agnoscere.
163 *labare:* onvast liggen.
164 *feruntur:* cf. vs. 69.
165 *dat saltus:* dare + substantivum verbale in plaats van een verbum.
167 *tritum:* cf. vs 133.
170 *imperare:* zijn wil opleggen.
171 Hom. 5. 273 *ἄρκτος οἴη δ᾽ ἄμμορός ἐστι λοετρῶν Ὠκεανοῖο* cf. II 528 sq.
173 *Serpens:* cf. vs. 138.
176 *Bootes:* de Ossendrijver; sterrebeeld, dat naast „de Wagen" staat. „Wagen" is een andere naam voor „Grote Beer", vandaar dat Bootes ook *Arctophylax* genoemd wordt. Hom. Il. 5. 272
ὀψὲ δύοντα Βοώτην
ἄρκτον δ᾽ ἣν καὶ ἄμαξαν ἐπίκλησιν καλέουσι
zie ook vs. 505 sq. en 528 sq.
181 *tenebrae—lumen;* let op de tegenstelling.

Iam cognosse genus piget et valuisse rogando:
Iam Meropis dici cupiens ita fertur, ut acta
Praecipiti pinus borea, cui victa remisit
Frena suus rector, quam dis votisque reliquit.
Quid faciat? multum caeli post terga relictum,
Ante oculos plus est! Animo metitur utrumque,
Et modo, quos illi fatum contingere non est,
Prospicit occasus, interdum respicit ortus.
Quidque agat, ignarus stupet et nec frena remittit,
Nec retinere valet: nec *no*mina *no*vit equorum.
  Sparsa quoque in vario passim miracula caelo
Vastarumque videt trepidus simulacra ferarum.
Est locus, in geminos ubi bracchia concavat arcus
Scorpius et cauda flexisque utrimque lacertis
Porrigit in spatium signorum membra duorum.
Hunc puer ut nigri madidum sudore veneni
Vulnera *cur*vata minitantem *cu*spide vidit,
Mentis inops gelida formidine lora remisit.
Quae postquam summum tetigere iacentia tergum,
Exspatiantur equi, nulloque inhibente per auras
Ignotae regionis eunt, quaque impetus egit,
Hac sine lege ruunt altoque sub aethere fixis
Incursant stellis rapiuntque per avia currum
Et modo summa petunt, modo per declive viasque
Praecipites spatio terrae propiore feruntur,
Inferiusque suis fraternos currere Luna
Admiratur equos, ambustaque nubila fumant.
Corripitur flammis, ut quaeque altissima, tellus,
Fissaque agit rimas et sucis aret ademptis.

---

184 In *cupiens* ligt de hoofdgedachte;
Merops: cf. I. 763;
fertur: cf. vs. 69.
185 *victa:* niet de *frena* zijn *victa,* maar de *rector* is *victus.*
186 *frena:* reeds Homerus vergelijkt het besturen van een schip met het berijden van een wagen. Od. 13. 81 sq.
188 *metitur:* hij schat.
193 *varius:* ἀστερόεις
196 *Scorpius:* aan de zuidelijke hemel.
197 De scharen van Scorpioen later een afzonderlijk sterrebeeld; de weegschaal.
198 *sudore veneni:* door de gloed van de zon, n.l.
199 *cuspis:* de stekel, waarmede de Scorpioen zijn gif uitstoot.
210 *ut quaeque altissima* <sunt, ita maxime> *corripitur tellus.*
211 *rimas agere:* rimas ducere, scheuren krijgen, cf. IV, 65.

Pabula canescunt, cum frondibus uritur arbor,
Materiamque suo praebet seges arida damno.
Parva queror: magnae pereunt cum moenibus urbes,
Cumque suis totas populis incendia gentes.
In cinerem vertunt; silvae cum montibus ardent;
Ardet Athos Taurusque Cilix et Tmolus et Oete
Et tum sicca, prius creberrima fontibus, Ide,
Virgineusque Helicon et nondum Oeagrius Haemus.
Ardet in inmensum geminatis ignibus Aetna
Parnasusque biceps et Eryx et Cynthus et Othrys,
Et tandem nivibus Rhodope caritura Mimasque
Dindymaque et Mycale natusque ad sacra Cithaeron.
Nec prosunt Scythiae sua frigora: Caucasus ardet
Ossaque cum Pindo maiorque ambobus Olympus
Aëriaeque Alpes et nubifer Appenninus.
Tum vero Phaëthon cunctis e partibus orbem
Adspicit accensum nec tantos sustinet aestus,
Ferventesque auras velut e fornace profunda
Ore trahit currusque suos candescere sentit.
Et neque iam cineres eiectatamque favillam
Ferre potest calidoque involvitur undique fumo,

---

215 *gentes:* terras.

217 *Athos:* het voorgebergte Acte van Chalcidice; *Taurus* in Cilicië, *Tmolus* in Lydië, *Oete* in Thessalië; *Helicon:* de Muzenberg (*virgineus*) in Boeotië.

218 *Ida* in Troas; *creberrima fontibus:* πολύπιδαξ.

219 *Haemus:* in Thracië, later door *Oeagros,* den vader van Orpheus, bewoond.

221 *Parnasus:* in Phocis, cf. I. 316; *Eryx:* op Sicilië, *Cynthus:* op Delos, *Othrys* in Thessalië.

222 *Rhodope:* in Thracië. *Mimas:* in Ionië.

223 *Dindyma:* in Phrygië. *Mycale:* in Ionië tegenover Samos. *Cithaeron:* de grensscheiding tussen Boeotië en Megaris, aan de Bacchusdienst gewijd; vergelijk het verhaal van Pentheus III. 702.

225 *Ossa:* in het N. O. van Thessalië. *Pindus:* tussen Thessalië en Epirus.

226 Ovidius' neiging om veel geographische namen — zonder enig verband — op te sommen, laat hem de Alpen, de hoogste bergen, het laatst noemen.

229 Construcer: *velut e fornace profunda:* als uit de diepte van een kalkoven.

230 *ore trahit:* ademt in.

231 *favilla:* gloeiende as.

Quoque eat aut ubi sit, picea caligine tectus
Nescit et arbitrio volucrum raptatur equorum.
Sanguine tum credunt in corpora summa vocato
Aethiopum populos nigrum traxisse colorem.
Tum facta est Libye raptis umoribus aestu
Arida; tum nymphae passis fontesque lacusque
Deflevere comis: quaerit Boeotia Dircen,
Argos Amymonen, Ephyre Pirenidas undas.
Nec sortita loco distantes flumina ripas
Tuta manent: mediis Tanais fumavit in undis
Peneusque senex Teuthranteusque Caicus
Et celer Ismenos cum Phegiaco Erymantho
Arsurusque iterum Xanthus flavusque Lycormas,
Quique recurvatis ludit Maeandrus in undis,
Mygdoniusque Melas et Taenarius Eurotas.
Arsit et Euphrates Babylonius, *arsit* Orontes,

---

234 *arbitrium:* willekeur.
236 *traxisse:* cf. I. 412, III. 399, gekregen hebben.
239 *Dirce:* bron bij Thebae. *Amymone:* bij het Lernameer (I. 597). *Ephyre:* oude naam voor Corinthe, op welks burcht de bron *Pirene* opwelt.
241 construeer: nec flumina, sortita ripas loco distantes, tuta manent.
242 *Tanais:* de Don.
243 *Peneus:* in Thessalië; riviergoden worden dikwijls als oude mannen voorgesteld, cf. I. 580, 645.
Caicus: in Mysië, dat eens door Teuthras beheerst werd, naar wien een deel van het land, Teuthrania, zou zijn genoemd.
244 *Ismenus:* in Boeotië bij Thebae, *Erymanthus* in Arcadië, ontspringt op het Erymanthusgebergte, stroomt langs Phegia, later Psophis genaamd.
245 *Xanthus* in Troas, die, toen hij buiten zijn oevers trad om Achilles te vervolgen, door het vuur van Hephaistos werd teruggedreven.
Lycormas in Aetolië.
246 de *Maeandrus* loopt met vele kronkelingen door Carië en Ionië.
ludit: cf. VIII. 163.
in undis: evenals vs. 242 denkt Ovidius hier tegelijk aan den riviergod en de rivier.
247 *Melas:* in Thracië.
de *Mygdones* in Phrygië kwamen oorspronkelijk uit Thracië.
Eurotas in Laconica.
Taenarius: Taenarum voorgebergte van de Peloponnesus.
248 *Orontes* in Syrië; *Thermodon* in Pontus; *Phasis* in Colchis; *Hister:* de Donau; *Alpheus* in Elis; *Spercheus* in Thessalië; *Tagus:* de Taag.

Thermodonque citus Gangesque et Phasis et Hister.
Aestuat Alpheus, ripae Spercheïdes ardent,
Quodque suo Tagus amne vehit, fluit ignibus aurum,
Et quae Maeonias celebrabant carmine ripas
Flumineae volucres, medio caluere Caystro.
Nilus in extremum fugit perterritus orbem
Occuluitque caput: quod adhuc latet; ostia septem
Pulverulenta vacant, septem sine flumine valles.
Fors eadem Ismarios Hebrum cum Strymone siccat
Hesperiosque amnes, Rhenum Rhodanumque Padumque,
Cuique fuit rerum promissa potentia, Thybrim.
Dissilit omne solum, penetratque in Tartara rimis
Lumen et infernum terret cum coniuge regem.
Et mare contrahitur, siccaeque est campus harenae,
Quod modo pontus erat; quosque altum texerat aequor,
Exsistunt montes et sparsas Cycladas augent.
Ima petunt pisces, nec se super aequora curvi
Tollere consuetas audent delphines in auras.
Corpora phocarum summo resupina profundo
Exanimata natant. Ipsum quoque Nerea fama est
Doridaque et natas tepidis latuisse sub antris.
Ter Neptunus aquis cum torvo bracchia vultu
Exserere ausus erat: ter non tulit aëris ignes.
Alma tamen Tellus, ut erat circumdata ponto,
Inter aquas pelagi contractosque undique fontes,

---

252 *Maeonia:* de oude naam voor Lydia.
De *Cayster* stroomt bij Ephesus in zee; bekend om zijn zwanen, cf. V. 386. Hom. Il. 2. 461.
255 *caput:* hier in dubbele betekenis gebruikt: hoofd en bron.
256 *pulverulenta:* proleptisch gebruikt.
257 *Ismarius:* Thracisch;
258 *Hesperius:* van het Avondland.
261 *coniuge:* Proserpina: anachronisme, daar zij eerst later (V. 385—599) geroofd wordt.
terret: cf. V. 357. sqq., Verg. Aen. VIII. 243.
262 *contrahitur:* cf. I. 116. Hor. Carm. III. 1. 33.
contracta pisces aequora sentiunt
iactis in altum molibus.
268 *Nereus* en *Doris:* zie II. 11.
270 *cum:* zie I. 217;
273 *inter:* omgeven door.
contractos: reflexief.

Qui se condiderant in opacae viscera matris,
Sustulit oppressos collo tenus arida vultus
Opposuitque manum fronti magnoque tremore
Omnia concutiens paulum subsedit et infra,
Quam solet esse, fuit sacraque ita voce locuta est:
'Si placet hoc, meruique, quid o tua fulmina cessant,
Summe deum? liceat periturae viribus ignis
Igne perire tuo clademque auctore levare!
Vix equidem fauces haec ipsa in verba resolvo' —
Presserat ora vapor — 'tostos en adspice crines,
Inque oculis tantum, tantum super ora favillae!
Hosne mihi fructus, hunc fertilitatis honorem
Officiique refers, quod adunci vulnera aratri
Rastrorumque fero totoque exerceor anno,
Quod pecori frondes, alimentaque mitia, fruges
Humano generi, vobis quod tura ministro?
Sed tamen exitium fac me meruisse: quid undae,
Quid meruit frater? cur illi tradita sorte
Aequora decrescunt et ab aethere longius absunt?
Quodsi nec fratris nec te mea gratia tangit,
At caeli miserere tui! Circumspice utrumque:
Fumat uterque polus! Quos si vitiaverit ignis,
Atria vestra ruent! Atlas en ipse laborat
Vixque suis umeris candentem sustinet axem.
Si freta, si terrae pereunt, si regia caeli,
In chaos antiquum confundimur, eripe flammis,
Si quid adhuc superest, et rerum consule summae!'
Dixerat haec Tellus (neque enim tolerare vaporem
Ulterius potuit nec dicere plura) suumque

275 *oppressos:* sc. aestu.
278 *sacra:* sollemni;
281 *levare:* cf. III. 338.
285 *honorem:* praemium;
291 *tradita sorte:* Iuppiter, Neptunus en Pluto hadden na de door van Saturnus de heerschappij over de wereld door het lot onder elkaar verdeeld.
293 *fratris gratia:* genit. objectivus; cf. Verg. Aen. VII. 401:
Si qua piis animis manet infelicis Amatae gratia
(genegenheid jegens Amata).
297 *axem*: coelum, cf. I, 255.
298 *freta:* maria.
300 *siquid:* quidquid.
rerum summa: universas res, het heelal.
301 *vaporem;* cf. I, 432.

Rettulit os in se propioraque Manibus antra.
At pater omnipotens, superos testatus et ipsum
Qui dederat currus, nisi opem ferat, omnia fato
Interitura gravi, summam petit arduus arcem,
Unde solet nubes latis inducere terris,
Unde movet tonitrus vibrataque fulmina iactat.
Sed neque, quas posset terris inducere, nubes
Tunc habuit, nec quos caelo dimitteret imbres.
Intonat et dextra libratum fulmen ab aure
Misit in aurigam pariterque animaque rotisque
Expulit et saevis compescuit ignibus ignes.
Consternantur equi et saltu in contraria facto
Colla iugo eripiunt abruptaque lora relinquunt.
Illic frena iacent, illic temone revulsus
Axis, in hac radii fractarum parte rotarum,
Sparsaque sunt late laceri vestigia currus.
At Phaëthon, rutilos flamma populante capillos,
Volvitur in praeceps longoque per aëra tractu
Fertur, ut interdum de caelo stella sereno,
Etsi non cecidit, potuit cecidisse videri.
Quem procul a patria diverso maximus orbe
Excipit Eridanus fumantiaque abluit ora.
Naides Hesperiae trifida fumantia flamma
Corpora dant tumulo signantque hoc carmine saxum:
HIC SITUS EST PHAËTHON CURRUS AURIGA PATERNI.
QUEM SI NON TENUIT, MAGNIS TAMEN EXCIDIT AUSIS.
Nam pater obductos, luctu miserabilis aegro,

306 *arduus:* sublimis, cf. IV. 710.
311 *dextra ab aure:* cf. Verg. Aen. IX. 417.
Ecce aliud summa telum librabat ab aure
en Sil. It. 5. 576
Tum librat ab aure Intorquens iaculum.
312 *animaque rotisque expulit:* zeugma om de gelijktijdigheid van twee handelingen uit te drukken.
314 *consternari:* schichtig worden.
318 *vestigia:* eigenlijk de sporen, die iets achterlaat, hier: de brokstukken; zo vestigia urbis: τὰ ἐρείπια.
320 *longo tractu:* in een grote boog.
324 *Eridanus:* rivier, door Ovidius in het uiterste Westen van Europa gedacht (zie Hdt. 3. 115) Po? vgl. vs. 372.
325 *Hesperia:* zie vs 258.
trifida flamma: de bliksem met zijn drie punten.
328 *non tenuit:* non continuit.
329 *nam:* de Najaden, want...
aeger: droef makend.

Condiderat vultus; et si modo credimus, unum
Isse diem sine sole ferunt; incendia lumen
Praebebant, aliquisque malo fuit usus in illo.
At Clymene postquam dixit, quaecumque fuerunt
In tantis dicenda malis, lugubris et amens
Et laniata sinus totum percensuit orbem:
Exanimesque artus primo, mox ossa requirens,
Repperit (ossa tamen peregrina condita ripa!)
Incubuitque loco nomenque in marmore lectum
Perfudit lacrimis et aperto pectore fovit.

Nec minus Heliades lugent et, inania morti *Heliades.*
Munera, dant lacrimas, et caesae pectora palmis
Non auditurum miseras Phaëthonta querelas
Nocte dieque vocant adsternunturque sepulcro.
Luna quater iunctis inplerat cornibus orbem:
Illae more suo, (nam morem fecerat usus)
Plangorem dederant. E quis Phaëthusa, sororum
Maxima, cum vellet terra procumbere, questa est
Deriguisse pedes; ad quam conata venire
Candida Lampetie subita radice retenta est.
Tertia, cum crinem manibus laniare pararet,
Avellit frondes; haec stipite crura teneri,
Illa dolet fieri longos sua bracchia ramos.
Dumque ea mirantur, conplectitur inguina cortex,
Perque gradus uterum pectusque umerosque manusque
Ambit, et exstabant tantum ora vocantia matrem.
Quid faciat mater, nisi, quo trahat impetus illam,
Huc eat atque illuc et, dum licet, oscula iungat?
Non satis est; truncis avellere corpora temptat
Et teneros manibus ramos abrumpit; at inde

---

333 *usus;* cf. IV, 524.
335 *percensuit:* doorkruiste.
340 *Heliades:* de dochters van Helios en Clymene, zusters van Phaethon.
341 *caesae:* reflexief.
345 *usus:* de herhaling.
349 *subita:* plotseling ontstaan.
354 *per gradus:* gradatim.
355 *vocantia matrem:* vgl. I. 560.
357 *osculum:* eigenlijk het uiteinde van de mond, de lip, cf. *auricula.* *oscula iungere* vgl. manus iungere.

Sanguineae manant, tamquam de vulnere, guttae.
'Parce, precor, mater', quaecumque est saucia, clamat,
'Parce, precor! nostrum laceratur in arbore corpus.
Iamque vale' — cortex in verba novisima venit.
Inde fluunt lacrimae, stillataque sole rigescunt
De ramis electra novis, quae lucidus amnis
Excipit et nuribus mittit spectanda Latinis.
Adfuit huic monstro proles Sthenelei̇̈a Cycnus, *Cycnus.*
Qui tibi materno quamvis a sanguine iunctus,
Mente tamen, Phaëthon, propior fuit; ille relicto
(Nam Ligurum populos et magnas rexerat urbes)
Imperio ripas virides amnemque querelis
Eridanum inplerat silvamque sororibus auctam:
Cum vox est tenuata viro, canaeque capillos
Dissimulant plumae, collumque a pectore longe
Porrigitur digitosque ligat iunctura rubentes,
Penna latus velat, tenet os sine acumine rostrum.
Fit nova Cycnus avis; nec se caeloque Iovique
Tradit ut iniuste missi memor ignis ab illo;
Stagna petit patulosque lacus ignemque perosus,
Quae colat, elegit contraria flumina flammis.

---

360 Vergelijk Verg. Aen. III. 24 sqq. waar Aeneas en de zijnen het graf van Polydorus vinden.

363 *venit in novissima verba:* vgl. XI. 256.

365 *electra:* druppels barnsteen;
de ramis: vgl. pendere de arbore.

366 *nurus:* jonge vrouwen vaak gebruikt in verbinding met en in tegenstelling tot *matres,* III. 529 en IV. 9.
spectanda: om bewonderd te worden, als sieraad en lust voor de ogen; Ovidius denkt hierbij weer aan zijn eigen tijd. cf. Ov. A. A. I, 97:

> Sic ruit in celebres cultissima femina ludos.
> Spectatum veniunt, veniunt spectentur ut ipsae.

367 *monstrum:* bij Ovidius vaak voor: wonderbaarlijke gebeurtenis, verandering bv. miracula tanti monstri; talia monstra pati;
Stheneleïus, zoon van Sthenelus, koning van Illyrië.

372 *Eridanus* cf. II. 324.

374 *dissimulant:* maken onkenbaar.

375 *iunctura:* zwemvlies.

376 *penna:* collect. vederdos.

377 *nova:* toch heeft Ovidius al eerder zwanen genoemd, vgl. vs 252.

279 *stagna:* I. 324.

Squalidus interea genitor Phaëthontis et expers
Ipse sui decoris, qualis, cum deficit orbem
Esse solet, lucemque odit seque ipse diemque,
Datque animum in luctus et luctibus adicit iram
Officiumque negat mundo. 'Satis' inquit 'ab aevi
Sors mea principiis fuit inrequieta, pigetque
Actorum sine fine mihi, sine honore laborum.
Quilibet alter agat portantes lumina currus!
Si nemo est omnesque dei non posse fatentur,
Ipse agat, ut saltem, dum nostras temptat habenas,
Orbatura patres aliquando fulmina ponat!
Tum sciet, igniferum vires expertus equorum,
Non meruisse necem, qui non bene rexerit illos.'
Talia dicentem circumstant omnia Solem
Numina, neve velit tenebras inducere rebus,
Supplice voce rogant; missos quoque Iuppiter ignes
Excusat precibusque minas regaliter addit.
Conligit amentes et adhuc terrore paventes
Phoebus equos stimuloque dolens et verbere saevit:
(Saevit enim) natumque obiectat et inputat illis.

Callisto et Arcus.

At pater omnipotens ingentia moenia caeli
Circuit, et ne quid labefactum viribus ignis
Corruat, explorat. Quae postquam firma suique
Roboris esse videt, terras hominumque labores
Perspicit. Arcadiae tamen est inpensior illi
Cura suae, fontesque et nondum audentia labi
Flumina restituit, dat terrae gramina, frondes
Arboribus laesasque iubet revirescere silvas.

---

381 *Squalidus:* zowel *zonder glans* als *in rouwgewaad;* van Orpheus zegt Ovidius X. 73 septem tamen ille diebus
Squalidus in ripa Cereris sine munere sedit.

382 *deficit orbem:* sc. terrarum.

384 *luctus:* cf. I. 206.

385 *officium:* cf. II. 480.

387 *agere:* volbrengen; cf. iucundi sunt acti labores.

390 *ipse:* (cf. αὐτὸς ἔφα) Iuppiter zelf.

399 *stimulo et verbere:* hendiadyoin.

400 *natum:* de dood van zijn zoon.
inputare alicui aliquid: iemand iets aanrekenen.

405 *Arcadiae suae:* volgens sommigen was Zeus op het Parrhasion-gebergte in Arcadië geboren.

406 *que ... et:* cf. I. 29.

Dum redit itque frequens, in virgine Nonacrina
Haesit, et accepti caluere sub ossibus ignes.
Non erat huius opus lanam mollire trahendo
Nec positu variare comas; ubi fibula vestem,
Vitta coercuerat neglectos alba capillos,
Et modo leve manu iaculum, modo sumpserat arcum,
Miles erat Phoebes: nec Maenalon attigit ulla
Gratior hac Triviae; sed nulla potentia longa est.
  Alterius medio spatium sol altus habebat,
Cum subit illa nemus, quod nulla ceciderat aetas.
Exuit hic umero pharetram lentosque retendit
Arcus inque solo, quod texerat herba, iacebat
Et pictam posita pharetram cervice premebat.
Iuppiter ut vidit fessam et custode vacantem
'Hoc certe furtum coniunx mea nesciet' inquit:
'Aut si rescierit, — sunt, o! sunt iurgia tanti!'
Protinus induitur faciem cultumque Dianae
Atque ait 'o comitum, virgo, pars una mearum,
In quibus es venata iugis?' De saespite virgo
Se levat et 'salve, numen, me iudice,' dixit,
'Audiat ipse licet, maius Iove.' ridet et audit
Et sibi praeferri se gaudet et oscula iungit
Nec moderata satis nec sic a virgine danda.
  Qua venata foret silva, narrare parantem
Impedit amplexu, nec se sine crimine prodit.
Illa quidem contra, quantum modo femina possit

---

409 *Nonacris:* stad in Arcadië.

411 *mollire trahendo:* cf. IV. 34, ducunt lanas. Men trok de draden lang uit het spinrokken, de aldus gesponnen draad werd om de spoel gewonden (lana mollis = de gesponnen draad).

412 *positu variare:* smaakvol opmaken;
ponere wordt door Ovidius vaak gebruikt voor het opmaken van het haar, cf. I. 477; *componere* voor toilet maken in het algemeen.

413 *neglectos capillos:* I. 477, positos sine lege capillos.

415 *Phoebe en Trivia* zijn hier namen van Diana.
Maenalos: gebergte van Arcadië.

423 *furtum:* cf. I. 606.

426 *pars una:* cf. V. 577.

430 *oscula iungit:* II. 357.

433 *sine crimine:* op onschuldige wijze.

(Adspiceres utinam, Saturnia: mitior esses!),
Illa quidem pugnat: sed quem superare puella,
Quisve Iovem poterat superum? Petit aethera victor
Iuppiter: huic odio nemus est et conscia silva.
Unde pedem referens paene est oblita pharetram
Tollere cum telis et, quem suspenderat, arcum.
  Ecce, suo comitata choro Dictynna per altum
Maenalon ingrediens et caede superba ferarum
Adspicit hanc visamque vocat; clamata refugit
Et timuit primo, ne Iuppiter esset in illa;
Sed postquam pariter nymphas incedere vidit,
Sensit abesse dolos numerumque accessit ad harum.
Heu! quam difficile est, crimen non prodere vultu!
Vix oculos attollit humo, nec ut ante solebat
Iuncta deae lateri nec toto est agmine prima;
Sed silet et laesi dat signa rubore pudoris;
Et, nisi quod virgo est, poterat sentire Diana
Mille notis culpam; nymphae sensisse feruntur.
Orbe resurgebant lunaria cornua nono,
Cum dea venatu fraternis languida flammis,
Nacta nemus gelidum, de quo cum murmure labens
Ibat et attritas versabat rivus harenas.
Ut loca laudavit, summas pede contigit undas;
His quoque laudatis 'procul est' ait 'arbiter omnis:
Nuda superfusis tingamus corpora lymphis!'
Parrhasis erubuit; cunctae velamina ponunt:
Una moras quaerit; dubitanti vestis adempta est,
Qua posita nudo patuit cum corpore crimen.
Adtonitae manibusque uterum celare volenti
'I procul hinc,' dixit 'nec sacros pollue fontes!'
Cynthia, deque suo iussit secedere coetu.

---

435 *Saturnia:* Iuno.
441 *comitata:* passief !, cf. II. 845.
Dictynna: Diana.
444 *esset:* lateret.
454 *languida:* fessa.
458 *arbiter:* de ooggetuige.
460 *Parrhasis:* de Arcadische, naar de landstreek Parrhasia; cf. 405.
461 *mora:* oponthoud, uitstel of reden tot uitstel, cf. in me nulla mora est; hier *morae* = uitvluchten.
465 *Cynthia:* Diana, zo genoemd naar de berg Cynthus op Delos, op welk eiland Apollo en Diana geboren zijn;

Senserat hoc olim magni matrona Tonantis
Distuleratque graves in idonea tempora poenas.
Causa morae nulla est, nam iam puer Arcas — id ipsum
Indoluit Iuno — fuerat de paelice natus.
Quo simul obvertit saevam cum lumine mentem,
'Scilicet hoc etiam restabat, adultera,' dixit
'Ut *f*ecunda *f*ores, *f*ieretque iniuria partu
Nota, Iovisque mei testatum dedecus esset!
Haud inpune feres: adimam tibi namque figuram,
Qua tibi quaque places nostro, inportuna, marito.'
Dixit, et adversam prensis a fronte capillis
Stravit humi pronam; tendebat bracchia supplex:
Bracchia coeperunt nigris horrescere villis,
Curvarique manus et aduncos crescere in ungues
Officioque pedum fungi, laudataque quondam
Ora Iovi lato fieri deformia rictu.
Neve preces animos et verba precantia flectant,
Posse loqui eripitur: vox iracunda minaxque
Plenaque terroris rauco de gutture fertur.
Mens antiqa manet (facta quoque mansit in ursa),
Adsiduoque suos gemitu testata dolores
Qualescumque manus ad caelum et sidera tollit
Ingratumque Iovem, nequeat cum dicere, sentit.
A! quotiens, sola non ausa quiescere silva
Ante domum quondamque suis erravit in agris!
A! quotiens per saxa canum latratibus acta est,
Venatrixque metu venantum territa fugit!
Saepe feris latuit visis oblita, quid esset,
Ursaque conspectos in montibus horruit ursos,
Pertimuitque lupos, quamvis pater esset in illis.

---

466 *matrona:* eigenlijk gehuwde vrouw; hier: echtgenote.
470 *quo:* in quem, cf. *unde* voor a quo, a quibus.
471 *restabat:* cf. Verg. Aen. X, 29. Equidem credo mea vulnera restant, zo III 268. id derat.
473 *testatum:* passief.
mei en *nostro* (475) met sterke nadruk.
480 *officium:* dienst.
483 *posse loqui:* facultas loquendi.
489 *solus:* eenzaam. cf. III. 10.
490 *quondam suis:* behoort ook bij *domum.*
495 Callisto was de dochter van Lycaon, die wegens zijn bloeddorstigheid in een wolf was veranderd. I. 215. 599.

Ecce Lycaoniae proles ignara parentis
Arcas adest ter quinque fere natalibus actis,
Dumque feras sequitur, dum saltus eligit aptos
Nexilibusque plagis silvas Erymanthidas ambit,
Incidit in matrem; quae restitit Arcade viso
Et cognoscenti similis fuit: ille refugit
Inmotosque oculos in se sine fine tenentem
Nescius extimuit, propiusque accedere aventi
Vulnifico fuerat fixurus pectora telo.
Arcuit omnipotens pariterque ipsosque nefasque
Sustulit et pariter raptos per inania vento
Inposuit caelo vicinaque sidera fecit.
Intumuit Iuno, postquam inter sidera paelex
Fulsit, et ad canam descendit in aequora Tethyn
Oceanumque senem, quorum reverentia movit
Saepe deos, causamque viae scitantibus infit:
'Quaeritis, aetheriis quare regina deorum
Sedibus hic adsim? pro me tenet altera caelum!
Mentior, obscurum nisi nox cum fecerit orbem
Nuper honoratas summo, mea vulnera, caelo
Videritis stellas illic, ubi circulus axem
Ultimus extremum spatioque brevissimus ambit!
Et vero, quisquam Iunonem laedere nolit
Offensamque tremat, quae prosum sola nocendo?
O, ego quantum egi! quam vasta potentia nostra est!
Esse hominem vetui: facta est dea! sic ego poenas
Sontibus inpono, sic est mea magna potestas!
Vindicet antiquam faciem vultusque ferinos

---

499 *Erymanthus:* berg in Arcadië.
506 *inania:* lucht (ook singul. *inane*).
510 *quorum:* gen. obj.
511 *infit:* begint.
513 *aetheriis sedibus:* abl. separat.
515 *mea vulnera:* oppositie bij *nuper honoratas stellas.*
516 *circulus ultimus:* de poolcirkel.
axem extremum: cf. I. 255.
519 *quae... nocendo:* deze woorden worden verklaard door vs 521—39.
520 *vastus:* onmetelijk, geweldig, cf. X. 551, vasta leonibus ira.
nocendo: abl. gerundii, vaak gelijk aan part. praes., hier: terwijl ik wil...
521 *esse:* blijven.
523 *vultus:* cf. I. 6.

Detrahat, Argolica quod in ante Phoronide fecit!
Cur non et pulsa ducit Iunone meoque
Conlocat in thalamo socerumque Lycaona sumit?
At vos si laesae tangit contemptus alumnae,
Gurgite caeruleo Septem prohibete triones
Sideraque in caelo, stupri mercede, recepta
Pellite, ne puro tingatur in aequore paelex.'

Corvus et Coronis.

Di maris adnuerant: habili Saturnia curru
Ingreditur liquidum pavonibus aethera pictis:
Tam nuper pictis caeso pavonibus Argo,
Quam tu nuper eras, cum candidus ante fuisses,
Corve loquax, subito nigrantes versus in alas.
Nam fuit haec quondam niveis argentea pennis
Ales, ut aequaret totas sine labe columbas
Nec servaturis vigili Capitolia voce
Cederet anseribus nec amanti flumina cycno.
*L*ingua fuit damno: *l*ingua faciente *l*oquaci,
Qui color albus erat, nunc est contrarius albo.
Pulchrior in tota quam Larisaea Coronis,
Non fuit Haemonia: placuit tibi, Delphice, certe.
Dum vel casta fuit vel inobservata. Sed ales
Sensit adulterium Phoebeïus, utque latentem
Detegeret culpam, non exorabilis index,
Ad dominum tendebat iter; quem garrula motis

---

524 *Phoroneus:* zoon van Inachos, te Argos als ἥρως vereerd; naar hem wordt Io Phoromis genoemd.
527 *tangit:* movet.
alumna: Iuno was door Oceanus en Tethys grootgebracht, cf. Hom. Il. 14. 200 sqq.
529 *stupri mercede:* oppositie bij *caelo*.
merces: beloning.
531 *habilis:* licht, eigenlijk: gemakkelijk te hanteren.
532 verbind: tam nuper pictis... quam tu nuper versus eras.
540 *fuit damno:* nocuit, werd zijn ongeluk.
543 *Haemonia:* oude naam van Thessalië, waarvan Larisa de voornaamste stad was.
Haemon, vader van Thessalus.
545 *adulterium:* ontrouw.
ales Phoebeïus: de raaf, een der οἰωνοί; de raaf was aan Phoebus gewijd. In V. 329 neemt Phoebus de gestalte van een raaf aan.

Consequitur pennis, scitetur ut omnia, cornix, *(Cornix.)*
Auditaque viae causa 'non utile carpis'
Inquit 'iter: ne sperne meae praesagia linguae!
Quid fuerim quid simque, vide, meritumque require:
Invenies nocuisse fidem! nam tempore quodam
Pallas Erichthonium, prolem sine matre creatam,
Clauserat Actaeo texta de vimine cista
Virginibusque tribus gemino de Cecrope natis
Et legem dederat, sua ne secreta viderent.
Abdita fronde levi densa speculabar ab ulmo,
Quid facerent: commissa duae sine fraude tuentur,
Pandrosos atque Herse; timidas vocat una sorores
Aglauros nodosque manu diducit, et intus
Infantemque vident adporrectumque draconem!
Acta deae refero; pro quo mihi gratia talis
Redditur, ut dicar tutela pulsa Minervae
Et ponar post noctis avem! mea poena volucres
Admonuisse potest, ne voce pericula quaerant.
At, puto, non ultro nequiquam tale rogantem
Me petiīt? — ipsa licet hoc a Pallade quaeras:
Quamvis irata est, non hoc irata negabit!

---

548 *cornix:* kraai, ook een οἰωνός voorspelt oorspronkelijk regen; cf. Verg. Georg. I. 388. Spreekwoord: cornicum oculos configere: zelfs den kraaien te slim zijn.
549 *carpis iter:* cf. III. 12, IV. 615.
quid fuerim: n.l. de vertrouwde van Minerva.
551 *quid simque:* cf. II 89.
meritum: zoowel *verdienste* als *schuld.*
552 *nocuisse:* cf. 540.
553 *Erichthonius:* zoon van Vulcanus.
554 *Actaeus:* Atticus, Ἀκτή oude naam van Attica.
555 *geminus:* διφυής
556 *et legem:* cum lege, met het verbod.
et: dikwijls voor *cum* (I. 217, 526).
558 *commissum:* hetgeen iemand is toevertrouwd, òf zoals hier: het toevertrouwde pand, òf als bij Hor. Ep. I. 18. 38. het toevertrouwde geheim.
560 *diducit:* solvit.
561 *adporrectum:* daarnaast uitgestrekt.
565 *admonuisse:* inf. perf. na verba van *kunnen, willen, niet aarzelen om,* in plaats van inf. praes.
voce: door te veel te zeggen.
566 *at:* maar, misschien zou men kunnen denken.
at puto: ironisch bedoeld, zie ook III. 266.
me non ultro petiit: niet uit eigen verkiezing heeft zij mij gezocht.

Nam me Phocaica clarus tellure Coroneus
(Nota loquor) genuit, fueramque ego regia virgo,
Divitibusque procis — ne me contemne! — petebar.
Forma mihi nocuit. Nam cum per litora lentis
Passibus, ut soleo, summa spatiarer harena,
Vidit et incaluit pelagi deus, utque precando
Tempora cum blandis absumpsit inania verbis,
Vim parat et sequitur; fugio densumque relinquo
Litus et in molli nequiqam lassor harena.
Inde deos hominesque voco, nec contigit ullum
Vox mea mortalem: mota est pro virgine virgo
Auxiliumque tulit. Tendebam bracchia caelo:
Bracchia coeperunt levibus nigrescere pennis.
Reicere ex umeris vestem molibar: at illa
Pluma erat inque cutem radices egerat imas;
*P*langere nuda meis conabar *p*ectora *p*almis,
Sed neque iam *p*almas nec *p*ectora nuda gerebam.
Currebam, nec, ut ante, pedes retinebat harena,
Sed summa tollebar humo; mox alta per auras
Evehor et data sum comes inculpata Minervae.
Quid tamen hoc prodest, si diro facta volucris
Crimine Nyctimene nostro successit honori?
An, quae per totam res est notissima Lesbon, *(Nyctimene.)*
Non audita tibi est, patrium temerasse cubile
Nyctimenen? avis illa quidem, sed conscia culpae
Conspectum lucemque fugit tenebrisque pudorem

---

569 *Phocaicus:* adj. bij Phocis, landstreek in midden-Griekenland. *nam:* let op de ijdelheid, die uit de woorden van Coronis spreekt.

570 *fueram:* ik was eens; cf. Tristia III II. 25.
non sum qui fueram.

572 *forma:* mijn *knap* uiterlijk, mijn *schone* gestalte.
nocuit: cf. II. 540.
lentis passibus: vroeger als jonge vrouw, nu als kraai.
ut soleo: zoals ik nóg (gewoon ben te) doe(n).

574 *precando:* van dezelfde stam als *precari* komt *procus.*

575 *cum:* cf. I. 217.

576 *densum litus:* het strand met het door de golven hardgeslagen zand.
tegenovergesteld: *mollis harena:* het mulle zand.

578 *contigit:* drong door tot, zie ook III. 355.

579 *virgo:* Minerva sc.

582 *molibar:* oude vorm van het imperfectum, die *ibam* steeds heeft behouden.

Celat, et a cunctis expellitur aethere toto.
  Talia dicenti 'tibi' ait 'revocamina' corvus
'Sint precor ista malo! nos vanum spernimus omen'
Nec coeptum dimittit iter dominoque iacentem
Cum iuvene Haemonio vidisse Coronida narrat.
Laurea delapsa est audito crimine amantis,
Et pariter vultusque deo plectrumque colorque
Excidit, utque animus tumida fervebat ab ira,
Arma adsueta capit flexumque a cornibus arcum
Tendĭt ĕt illă sŭo tŏtĭens cum *pectŏrĕ* iuncta
Indēvītātō trāiēcīt *pēctora* tēlō.
Icta dedit gemitum tractoque a corpore ferro
Candida puniceo perfudit membra cruore
Et dixit '*p*otui *p*oenas tibi, *P*hoebe, dedisse,
Sed *pep*erisse prius! duo nunc moriemur in una!'
Hactenus, et pariter vitam cum sanguine fudit;
Corpus inane animae frigus letale secutum est.
  Paenitet, heu sero! poenae crudelis amantem,
Seque, quod audierit, quod sic exarserit, *odit;*
Odit avem, per quam crimen causamque dolendi
Scire coactus erat, nec non arcumque manumque
Odit cumque manu temeraria tela, sagittas,
Conlapsamque fovet seraque ope vincere fata
Nititur et medicas exercet inaniter artes.
Quae postquam frustra temptata rogumque parari
Vidit et arsuros supremis ignibus artus,
Tum vero gemitus (neque enim caelestia tingi

---

595 *cunctis:* sc. avibus.
596 *revocamen:* poging om terug te roepen; cf. III. 567: moderanimaque ipsa nocebant ...... Fasti I, 561 accipio revocamen.
599 *Haemonia:* Thessalië.
602 *excidit:* zeugma.
603 *a cornibus:* lett. van de kant van; abl. limitationis.
608 *potui:* ik had kunnen.
dedisse, peperisse: cf. II. 565.
609 *in una:* cf. III. 473, XI. 388.
610 *hactenus:* sc. locuta est.
611 *inane:* c. gen.
616 *temerarius:* ondoordacht gebruikt.
617 *vincere fata:* de dood ongedaan maken, cf. fata proferre: de dood uitstellen.
620 *supremis ignibus* cf. III. 137, suprema funera: funera, quae sunt suprema vitae.

Ora licet lacrimis) alto de corde petitos
Edidit, haud aliter, quam cum spectante iuvenca
Lactentis vituli dextra libratus ab aure
Tempora discussit claro cava malleus ictu.
Ut tamen ingratos in pectora fudit odores
Et dedit amplexus *iniusta*que *iusta* peregit,
Non tulit in cineres labi sua Phoebus eosdem
Semina, sed natum flammis uteroque parentis
Eripuit geminique tulit Chironis in antrum
Sperantemque sibi non falsae praemia linguae
Inter aves albas vetuit consistere corvum.
Semifer interea divinae stirpis alumno *Ocyroë.*
Laetus erat mixtoque oneri gaudebat honore.
Ecce venit rutilis umeros protecta capillis
Filia Centauri, quam quondam nympha Chariclo
Fluminis in *rapi*di *ripis* enixa vocavit
Ocyroën ; non haec *artes* contenta *paternas*
Edidicisse fuit: fatorum ar*cana cane*bat.
Ergo ubi vaticinos concepit mente furores
Incaluitque deo, quem clausum pectore habebat,
Adspicit infantem 'toto'que 'salutifer orbi
Cresce puer'! dixit, 'tibi se mortalia saepe
Corpora debebunt; animas tibi reddere ademptas

623—625 het punt van vergelijking is niet de mokerslag, maar het loeien van de koe, wanneer zij haar kalf ziet slachten.
624 *ab aure:* cf. II. 311.
625 *malleus:* de zware hamer, waarmede offerdieren getroffen worden.
626 *ingratos odores:* cf. cineri ingrata suprema ferre.
627 *iniustaque iusta:* cf. III. 466.
628 *sua semina:* prolem suam; Aesculapium sc.
630 *geminus:* cf. II 555 διφυής als Centaur in vs. 633 semifer genoemd.
631 *sperantemque sibi:* et sibi sperantem.
635 *rutilis:* zo ook Phaëthon II 319.
641 *quem ... tenebat:* Wanneer de μάντις bezield is, huist de godheid *in* hem, vgl. Verg. Aen VI. 77:

At Phoebi nondum patiens inmanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse deum.

642 *toto* voor *toti.*
643 *mortalia corpora:* mortales, Verg. Aen. III. 56.

Auri sacra fames, quid non mortalia pectora cogis!

se = salutem, hun leven.

Fas erit, idque semel dis indignantibus ausus,
Posse dare hoc iterum flamma prohibebere avita,
Eque deo corpus fies exsangue, deusque,
Qui modo corpus eras, et bis tua fata novabis!
Tu quoque, care pater, nunc inmortalis et aevis
Omnibus ut maneas nascendi lege creatus,
Posse mori cupies tum, cum cruciabere dirae
Sanguine serpentis per saucia membra recepto;
Teque ex aeterno patientem numina mortis
Efficient, triplicesque deae tua fila resolvent.'
Restabat fatis aliquid: suspirat ab imis
Pectoribus, lacrimaeque genis labuntur obortae,
Atque ita 'praevertunt' inquit 'me fata, vetorque
Plura loqui, vocisque meae praecluditur usus.
Non fuerant artes tanti, quae numinis iram
Contraxere mihi: mallem nescisse futura! ...
Iam mihi subduci facies humana videtur,
Iam cibus herba placet, iam latis currere campis
Impetus est: in equam cognataque corpora vertor! ...
Tota tamen quare? pater est mihi nempe biformis' ...
Talia dicenti pars est extrema querellae
Intellecta parum, confusaque verba fuerunt;
Mox nec verba quidem nec equae sonus ille videtur,
Sed simulantis equam, parvoque in tempore certos
Edidit hinnitus et bracchia movit in herbas.

---

645 *idque... ausus:* participium gebruikt voor een hypothetische bijzin.
646 *posse dare:* cf. II. 483 en 651.
flamma avita: fulmine avi tui.
650 *nascendi lege creatus:* ea lege natus.
651 cf. II. 483.
653 *patientem mortis:* obnoxium mortis, zie Verg. Aen. VI. 77 bij vs. 641.
652 Chiron zal n.l. bij ongeluk gewond worden door Hercules' pijl, die gedoopt is in het bloed van de hydra.
654 *triplices deae:* Parcae.
655 *restare:* nog ontbreken, m.a.w. zij had nog niet alle lotsbeschikkingen voorspeld; cf. Verg. Aen. X. 29
Equidem credo, mea volnera restant.
663 *iam mihi impetus est:* ik krijg plotseling verlangen.
que: explicativum.
665 *talia dicenti:* dum talia dicit.
668 *certus:* werkelijk, echt.
669 *movit in:* bracht naar.

Tum digiti coëunt et quinos adligat ungues
Perpetuo cornu levis ungula, crescit et oris
Et colli spatium, longae pars maxima pallae
Cauda fit, utque vagi crines per colla iacebant,
In dextras abiere iubas, pariterque novata est
Et vox et facies; nomen quoque monstra dedere.

Flebat opemque tuam frusta Philyreïus heros, *Battus.*
Delphice, poscebat. Nam nec rescindere magni
Iussa Iovis poteras, nec, si rescindere posses,
Tunc aderas: Elim Messeniaque arva colebas.
Illud erat tempus, quo te pastoria pellis
Texit, onusque fuit baculum silvestre sinistrae
Alterius dispar septenis fistula cannis;
Dumque amor est curae, dum te tua fistula mulcet,
Incustoditae Pylios memorantur in agros
Processisse boves. Videt has Atlantide Maia
Natus et arte sua silvis occultat abactas.
Senserat hoc furtum nemo nisi notus in illo
Rure senex; Battum vicinia tota vocabant.
Divitis hic saltus herbosaque pascua Nelei
Nobiliumque greges custos servabat equarum.
Hunc tenuit blandaque manu seduxit et illi
'Quisquis es, hospes,' ait, 'si forte armenta requiret

671 *perpetuus:* ongespleten.
674 *abire in:* cf. I. 236.
dextras: van een edel paard vallen de manen rechts, Verg. Georg. III. 86
Densa iuba et *dextro* iactata recumbit in armo.
675 *nomen:* Ἱππώ; *monstra:* II. 367.
676 *Philyreius heros:* Chiron als zoon van de nymf Philyra en Saturnus.
677 *rescindere:* ongedaan maken.
678 *si ... posses:* indien gij hadt kunnen.
683 *mulcet:* cf. I. 108.
684 *incustoditae:* let op het rythme; nog sterker III. 15.
677 Βάττος: Praatgraag, cf. βαττολογέω Ev. Matth. 6. 7.
689 *Neleus* vader van Nestor, koning van Pylus in Messenië.
In de Ilias XI. 670. sqq. vertelt Nestor van de talrijke runderen paarden, enz. die hij in zijn jeugd had buitgemaakt. Ook uit de vele in Olympia gevonden ex voto's (bronzen paarden en runderen) blijkt, dat het heiligdom in de oudste tijden vereerd werd door een volk van landbouwers en boeren.
691 *tenuit:* cf. X. 533.
pariter iuncta: tot een paar verbonden.

Haec aliquis, vidisse nega, neu gratia facto
Nulla rependatur, nitidam cape praemia vaccam!'
Et dedit. Accepta voces has reddidit: 'hospes:
Tutus eas! Lapis iste prius tua furta loquetur,'
Et lapidem ostendit. Simulat Iove natus abire,
Mox redit et versa pariter cum voce figura
'Rustice, vidisti si quas hoc limite' dixit
'Ire boves, fer opem furtoque silentia deme!
Iuncta suo pariter dabitur tibi femina tauro.'
At senior, postquam est merces geminata, 'sub illis
Montibus' inquit 'erunt.' Et erant sub montibus illis.
Risit Atlantiades et 'me mihi, perfide, prodis?
Me mihi prodis?' ait periuraque pectora vertit
In durum silicem, qui nunc quoque dicitur Index;
Inque nihil merito vetus est infamia saxo.

Aglaurus.

Hinc se sustulerat paribus Caducifer alis:
Munychiosque volans agros gratamque Minervae
Despectabat humum cultique arbusta Lycei.
Illa forte die castae de more puellae
Vertice subposito festas in Palladis arces
Pura coronatis portabant sacra canistris.
Inde revertentes deus adspicit ales, iterque
Non agit in rectum, sed in orbem curvat eundem.
Ut volucris visis rapidissima miluus extis,
Dum timet et densi circumstant sacra ministri,
Flectitur in gyrum nec longius audet abire
Spemque suam motis avidus circumvolat alis:
Sic super Actaeas avidus Cyllenius arces
Inclinat cursus et easdem circinat auras.
Quanto splendidior quam cetera sidera fulget

---

701 *femina:* vacca.
705 *periura pectora:* virum perfidum.
706 *Index:* verrader.
708 *Caducifer:* Mercurius (caduceus: herautenstaf).
Munychia: schiereiland met haven tussen Piraeus en Phaleron.
712 *vertice subposito:* κανηφόροι
714 *deus ales:* Mercurius cf. vs. 736.
710 *Lyceum:* Gymnasium bij Athene aan de Ilissus.
715 *in orbem curvat eundem:* lett. hij buigt zijn weg tot dezelfde kring, d.i. hij vliegt steeds in dezelfde kring rond, cf. 721.
719 *spes:* het voorwerp van zijn begeerte.
720 *Actaeum:* cf. 554.

Lucifer et quanto quam Lucifer aurea Phoebe:
Tanto virginibus praestantior omnibus Herse
Ibat eratque decus pompae comitumque suarum.
Obstipuit forma Iove natus et aethere pendens
Non secus exarsit, quam cum Balearica plumbum
Funda iacit: volat illud et incandescit eundo,
Et quos non habuit, sub nubibus invenit ignes.
Vertit iter caeloque petit terrena relicto
Nec se dissimulat: tanta est fiducia formae.
Quae quamquam iusta est, cura tamen adiuvat illam
Permulcetque comas chlamydemque, ut pendeat apte,
Conlocat, ut limbus totumque appareat aurum,
Ut teres in dextra, qua somnos ducit et arcet,
Virga sit, ut tersis niteant talaria plantis.
Pars secreta domus ebore et testudine cultos
Tres habuit thalamos, quorum tu, Pandrose, dextrum,
Aglauros laevum, medium possederat Herse.
Quae tenuit laevum, venientem prima notavit
Mercurium nomenque dei scitarier ausa est
Et causam adventus; cui sic respondit Atlantis
Pleïonesque nepos: 'ego sum, qui iussa *p*er auras
Verba *p*atris *p*orto, *p*ater est mihi Iu*pp*iter i*p*se.
Nec fingam causas — tu tantum fida sorori
Esse velis prolisque meae matertera dici —
Herse causa viae; faveas, oramus, amanti!'
Adspicit hunc oculis isdem, quibus abdita nuper

---

723 *Phoebe:* cf. I. 11.
726 *pendens:* zwevend.
727 *Balearica funda:* cf. IV. 709.
728 *eundo:* cf. II. 519.
732 *iustus:* cf. II. 163, hier: onberispelijk.
cura: verzorging.
733 *permulcet:* cf. I. 108, 716.
ut pendeat apte: opdat zij keurig valt.
734 cf. V. 51.
737 *pars secreta domus:* de vrouwenvertrekken bevonden zich achter in het huis.
ebore et testudine cultos: Ovidius denkt aan de luxe van zijn eigen tijd.
741 *scitarier:* scitari.
746 *prolisquae meae:* van mijn kind, als het eens zal geboren zijn uit een huwelijk met Herse.

Viderat Aglauros flavae secreta Minervae,
Proque ministerio magni sibi ponderis aurum
Postulat; interea tectis excedere cogit.
Vertit ad hanc torvi dea bellica luminis orbem.
Et tanto penitus traxit suspiria motu,
Ut pariter pectus positamque in pectore forti
Aegida concuteret. Subit hanc ar*cana* pro*fana*
Detexisse manu tum, cum sine matre creatam
Lemnicolae stirpem contra data foedera vidit,
Et gratamque deo fore iam gratamque sorori
Et ditem sumpto, quod avara poposcerat, auro.
  Protinus Invidiae nigro squalentia tabo
Tecta petit. Domus est imis in vallibus huius
Abdita, sole carens, non ulli pervia vento,
Tristis et ignavi plenissima frigoris, et quae
Igne vacet semper, caligine semper abundet.
Huc ubi pervenit belli metuenda virago,
Constitit ante domum (neque enim succedere tectis
Fas habet) et postes extrema *cus*pide *pul*sat.
Con*cus*sae patuere fores: *vi*det intus edentem
*V*ipereas carnes, *vi*tiorum alimenta suorum,
In*vi*diam, *vi*saque oculos a*v*ertit; at illa
Surgit humo pigra semesarumque relinquit
Corpora sērpēntūm pāssūque īncēdit inērti.
Utque deam vidit formaque armisque decoram,
Ingemuit vultumque deae ad suspiria duxit.
Pallor in ore sedet, macies in corpore toto,
Nusquam recta acies, livent rubigine dentes,

---

749 *secreta Minervae:* II. 552 is verhaald, hoe Pallas Erichthonius aan de drie dauwgodinnen in bewaring had gegeven, en dat Aglauros haar nieuwsgierigheid niet had kunnen bedwingen.
750 *ministerium:* dienst, bemiddeling.
755 *subit:* het komt bij haar op, zij herinnert zich.
757 *Lemnicola:* Vulcanus.
758 *iam:* nu, tegenover *tum* in 576.
763 *ignavus:* verstijvend, cf. I. 147; VIII 796 Frigus iners; Hor. Sat I. 9. 32 tarda podagra.
765 *belli:* genit. van betrekking als locativus te vertalen.
772 let op het metrum.
774 *vultum ducere:* het gezicht vertrekken;
ad: cf. V. 509.
776 *nusquam:* nergens heen.

Pectora felle virent, lingua est subfusa veneno.
Risus abest, nisi quem visi movere dolores.
Nec fruitur somno, vigilantibus excita curis,
Sed videt ingratos intabescitque videndo
Successus hominum carpitque et carpitur una,
Suppliciumque suum est; quamvis tamen oderat illam,
Talibus adfata est breviter Tritonia dictis:
'Infice tabe tua natarum Cecropis unam!
Sic opus est; Aglauros ea est.' haud plura locuta
Fugit et inpressa tellurem reppulit hasta.
  Illa deam obliquo fugientem lumine cernens
Murmura parva dedit succesurumque Minervae
Indoluit baculumque capit, quod spinea totum
Vincula cingebant, adopertaque nubibus atris,
Quacumque ingreditur, florentia proterit arva
Exuritque herbas et summa papavera carpit
Adflatuque suo populos urbesque domosque
Polluit et tandem Tritonida conspicit arcem
Ingeniis opibusque et festa pace virentem
Vixque tenet lacrimas, quia nil lacrimabile cernit.
Sed postquam thalamos intravit Cecrope natae,
Iussa facit pectusque manu ferrugine tincta
Tangit et hamatis praecordia sentibus inplet
Inspiratque nocens virus piceumque per ossa
Dissipat et medio spargit pulmone venenum.
Neve mali causae spatium per latius errent,
Germanam ante oculos fortunatumque sororis
Coniugium pulchraque deum sub imagine ponit
Cunctaque magna facit; quibus inritata, dolore
Cecropis occulto mordetur et anxia nocte,
Anxia luce gemit lentaque miserrima tabe

---

777 *subfusus:* gebruikt van ogen, die zich vullen met tranen (lacrimis oculos subfusa nitentes) en van een blos, die naar het gelaat stijgt, I. 484 subfunditur ora rubore.
778 *movere:* moverunt.
781 *que — et:* cf. I. 29.
786 *tellurem reppulit hasta:* cf. VI. 512 tellus repulsa est (remis) = men stootte met de riemen af van de wal; zie ook IV. 711.
787 *obliquo lumine:* cf. 776 nusquam recta acies.
791 *quacumque:* ubicumque, cf. I. 241.
796 oxymoron.
802 *spatium per latius:* over al te groot terrein, gebied.
806 *mordetur:* carpitur.

Liquitur, ut glacies incerto saucia sole.
Felicisque bonis non lenius uritur Herses,
Quam cum spinosis ignis subponitur herbis,
Quae neque dant flammas lenique tepore cremantur.
Saepe mori voluit, ne quicquam tale videret:
Saepe velut crimen rigido narrare parenti;
Denique in adverso venientem limine sedit
Exclusura deum; cui blandimenta precesque
Verbaque iactanti mitissima 'desine' dixit:
'Hinc ego me non sum nisi te motura repulso.'
'Stemus' ait 'pacto' velox Cyllenius 'isto,'
Caelestique fores virga patefecit, at illi
Surgere conanti partes, quascumque sedendo
Flectitur, ignava nequeunt gravitate moveri.
Illa quidem pugnat recto se attollere trunco,
Sed genuum iunctura riget, frigusque per ungues
Labitur, et pallent amisso sanguine venae.
Utque malum late solet inmedicabile cancer
Serpere et inlaesas vitiatis addere partes,
Sic letalis hiems paulatim in pectora venit
Vitalesque vias et respiramina clusit.
Nec conata loqui est, nec, si conata fuisset,
Vocis habebat iter; saxum iam colla tenebat,
Oraque duruerant, signumque exsangue sedebat.
Nec lapis albus erat: sua mens infecerat illam.

Has ubi verborum poenas mentisque profanae *Europa.*
Cepit Atlantiades, dictas a Pallade terras
Linquit et ingreditur iactatis aethera pennis.
Sevocat hunc genitor nec causam fassus amoris
'Fide minister' ait 'iussorum, nate, meorum,
Pelle moram solitoque celer delabere cursu,
Quaeque tuam matrem tellus a parte sinistra

---

808 *incerto sole:* cf. Verg. Aen. VI. 270:
Quale per incertam lunam sub luce maligna
Est iter in silvis.
821 *ignavus:* cf. II. 763.
827 *letalis hiems:* de koude des doods.
828 *vitales vias et respiramina:* hendiadyoin.
836 *amoris:* gen. explicativus.
839 *tuam matrem:* Maja, een der Pleiaden.
a parte sinistra: n.l. gezien vanaf de Olympus.

Suspicit (indigenae Sidonida nomine dicunt),
Hanc pete; quodque procul montano gramine pasci
Armentum regale vides, ad litora verte!'
  Dixit, et expulsi iamdudum monte iuvenci
Litora iussa petunt, ubi magni filia regis
Ludere virginibus Tyriis comitata solebat.
Non bene conveniunt nec in una sede morantur
Maiestas et amor: sceptri gravitate relicta
Ille pater rectorque deum, cui dextra trisulcis
Ignibus armata est, qui nutu concutit orbem,
Induitur faciem tauri mixtusque iuvencis
Mugit et in teneris formosus obambulat herbis.
Quippe color nivis est, quam nec vestigia duri
Calcavere pedis nec solvit aquaticus auster.
Colla toris exstant, armis palearia pendent,
Cornua parva quidem, sed quae contendere possis
Facta manu, puraque magis perlucida gemma.
Nullae in fronte minae nec formidabile lumen:
Pacem vultus habet. Miratur Agenore nata,
Quod tam formosus, quod proelia nulla minetur.
Sed quamvis mitem metuit contingere primo:
Mox adit et flores ad candida porrigit ora.
Gaudet amans et, dum veniat sperata voluptas,
Oscula dat manibus — vix iam, vix cetera differt! —
Et nunc adludit viridique exsultat in herba,
Nunc latus in fulvis niveum deponit harenis:
Paulatimque metu dempto modo pectora praebet
Virginea plaudenda manu, modo cornua sertis

---

840 *suspicit:* opzien naar.
844 *iussa:* cf. I. 399.
845 *comitata:* part perf. van een deponens met pass. betekenis cf. II. 441.
846 *conveniunt:* gaan (voor Iuppiter) samen.
847 *sceptri gravitate:* cf. I. 309.
848 *trisulcus:* cf. II. 325.
849 *nutu concutit orbem:* denk aan de bekende verzen van Homerus Il. I. 528 en let op de klank van dit vers.
850 *facies:* cf. II. 425.
854 *colla toris exstant:* colla tument toris; cf. XIV. 283 en V. 81.
858 *habet:* vertoont.
863 let op het herhaalde *vix* en op het metrum.
864 *exsultat:* zie VI. 514 waar van Tereus gezegd wordt:
Exsultat et vix animo sua gaudia differt.

Inpedienda novis. Ausa est quoque regia virgo,
Nescia, quem premeret, tergo considere tauri:
Cum deus a terra siccoque a litore sensim
Falsa pedum primo vestigia ponit in undis,
Inde abit ulterius mediique per aequora ponti
Fert praedam. Pavet haec litusque ablata relictum
Respicit, dextra cornum tenet, altera dorso
Inposita est; tremulae sinuantur flamine vestes.

---

869 *premeret:* cf. II. 10.
871 *falsa:* cf. I. 754: niet echt.
872 *medius:* tussen Creta en Phoenicië n.l.
874 *cornum:* cornu.

LIBER TERTIUS

Iamque deus posita fallacis imagine tauri *Cadmus.*
Se confessus erat Dictaeaque rura tenebat:
Cum pater ignarus Cadmo perquirere raptam
Imperat et poenam, si non invenerit, addit
Exilium, facto pius et sceleratus eodem.
Orbe pererrato (quis enim deprendere possit
Furta Iovis?) profugus patriamque iramque parentis
Vitat Agenorides Phoebique oracula supplex
Consulit et, qua sit tellus habitanda, requirit.
'Bos tibi' Phoebus ait 'solis occurret in arvis,
Nullum passa iugum curvique inmunis aratri.
Hac duce carpe vias et, qua requieverit herba,
Moenia fac condas Boetiaque illa vocato.'
Vix bene Castalio Cadmus descenderat antro:
Incustoditam lente videt ire iuvencam
Nullum servitii signum cervice gerentem.
Subsequitur pressoque legit vestigia passu
Auctoremque viae Phoebum taciturnus adorat.
Iam vada Cephisi Panopesque evaserat arva:
Bos stetit et tollens speciosam cornibus altis
Ad caelum frontem mugitibus inpulit auras.

---

1 *posita fallacis imagine tauri:* enallage.
2 *se confessus erat:* cf. Verg. Aen. II. 591 alma parens, confessa deam; zich openbarend als een godin;
Dictaeus: Cretensisch.
5 *pius:* n.l. tegenover Europa, tegenover zijn zoon Cadmus *sceleratus.*
7 *furta:* cf. I. 606.
10 *solus:* cf. II. 489.
12 *carpe vias:* cf. II. 549;
qua: cf. I. 241.
14 *vix bene* gevolgd door pl. quam. perf., ook II. 47.
15 let op het metrum!
17 *pressus:* ingehouden.
19 *evaserat:* cf. Liv. 7.36.2. iam evaserant media castra = zij waren reeds het midden van het kamp gepasseerd;
Cephisus: rivier, die door Phocis en Boeotië stroomt;
Panope: stad in Phocis;
20 de afstand van de Castalische bron tot Thebe is ongeveer 70 km!

Atque ita respiciens comites sua terga sequentes
Procubuit teneraque latus submisit in herba.
Cadmus agit grates peregrinaeque oscula terrae
Figit et ignotos montes agrosque salutat.
Sacra Iovi facturus erat: iubet ire ministros
Et petere e vivis libandas fontibus undas.
  Silva vetus stabat nulla violata securi,
Et specus in media, virgis ac vimine densus,
Efficiens humilem lapidum compagibus arcum,
Uberibus fecundus aquis, ubi conditus antro
Martius anguis erat, cristis praesignis et auro.
Igne micant oculi, corpus tumet omne venenis,
Tres vibrant linguae, triplici stant ordine dentes.
Quem postquam Tyria lucum de gente profecti
Infausto tetigere gradu demissaque in undas
Urna dedit sonitum, longo caput extulit antro
Caeruleus serpens horrendaque sibila misit.
Effluxere urnae manibus sanguisque relinquit
Corpus, et attonitos subitus tremor occupat artus.
Ille volubilibus squamosos nexibus orbes
Torquet et inmensos saltu sinuatur in arcus,
Ac media plus parte leves erectus in auras
Despicit omne nemus tantoque est corpore, quanto,
Si totum spectes, geminas qui separat Arctos.
Nec mora, Phoenicas, sive illi tela parabant,
Sive fugam, sive ipse timor prohibebat utrumque,
Occupat: hos morsu, longis conplexibus illos,
Hos necat adflatu funesti tabe veneni.
  Fecerat exiguas iam sol altissimus umbras:
Quae mora sit sociis, miratur Agenore natus
Vestigatque viros. Tegimen derepta leoni

---

22 *atque ita:* οὕτω δή
23 *latus submisit:* cf. IV. 340, VII. 191.
24 *osculum:* eigenlijk: lip, cf. III. 451.
27 *libare:* scheppen.
32 *Martius:* de draak was een zoon van Mars;
auro: aureis maculis.
41 *squamosos orbes torquet:* squamosum corpus in orbes torquet.
43 *saltu:* saliendo, saliens.
45 het sterrebeeld de Draak bevindt zich tussen de grote en de kleine Beer;
totus: in zijn volle lengte (zonder kronkelingen).
51 *mora:* cf. II. 461.

Pellis erat, telum splendenti lancea ferro
Et iaculum, teloque animus praestantior omni.
Ut nemus intravit letataque corpora vidit
Victoremque supra spatiosi corporis hostem
Tristia sanguinea lambentem vulnera lingua,
'Aut ultor vestrae, fidissima corpora, mortis,
Aut comes' inquit 'ero'! Dixit, dextraque molarem
Sustulit et *magnum magno* conamine misit.
Illius inpulsu cum turribus ardua celsis
*M*oenia *m*ota forent: *s*erpen*s* *s*ine vulnere mansit,
Loricaeque modo squamis defensus et atrae
Duritia pellis validos cute reppulit ictus.
At non duritia iaculum quoque vicit eadem:
Quod medio lentae spinae curvamine fixum
Constitit et totum descendit in ilia ferrum.
Ille dolore ferox caput in sua terga retorsit
Vulneraque adspexit fixumque hastile momordit,
Idque, ubi vi multa partem labefecit in omnem,
Vix tergo eripuit; ferrum tamen ossibus haesit.
Tum vero, postquam solitas accessit ad iras
Causa recens, plenis tumuerunt guttura venis,
Spumaque pestiferos circumfluit albida rictus,
Terraque rasa sonat squamis, quique halitus exit
Ore niger Stygio, vitiatas inficit auras.
Ipse modo inmensum spiris facientibus orbem
Cingitur, interdum longa trabe rectior adstat,
Impete nunc vasto ceu concitus imbribus amnis
Fertur et obstantes proturbat pectore silvas.
Cedit Agenorides paulum spolioque leonis
Sustinet incursus instantiaque ora retardat
Cuspide praetenta; furit ille et inania duro

---

56 *supra:* adverbium.
58 *fidissima corpora:* cf. II. 643.
60 *conamen* = molimen VI, 694 krachtsinspanning.
62 *sine vulnere:* cf. I. 20.
64 cf. I. 309.
75 *quique halitus:* et halitus qui.
76 *vitiatas:* proleptisch gebruikt.
77 *modo ... interdum ... nunc:* modo ... modo ... modo.
78 *cingitur spiris:* kronkelt zich in...
79 *impete:* impetu;
vastus: cf. II. 520.
80 *silvas;* arbores.

Vulnera dat ferro figitque in acumine dentes.
Iamque venenifero sanguis manare palato
Coeperat et virides adspergine tinxerat herbas:
Sed leve vulnus erat, quia se retrahebat ab ictu
Laesaque colla dabat retro plagamque sedere
Cedendo arcebat nec longius ire sinebat,
Donec Agenorides coniectum in gutture ferrum
Usque sequens pressit, dum retro quercus eunti
Obstitit, et fixa est pariter cum robore cervix.
Pondere serpentis curvata est arbor et ima
Parte flagellari gemuit sua robora caudae.
Dum spatium victor victi considerat hostis,
Vox subito audita est (neque erat cognoscere promptum,
Unde; sed audita est!) 'Quid, Agenore nate, peremptum
Serpentem spectas? Et tu spectabere serpens.'
  Ille diu *p*avidus *p*ariter cum mente colorem
*P*erdiderat, gelidoque comae terrore rigebant.
Ecce viri fautrix superas delapsa per auras
Pallas adest motaeque iubet subponere terrae
Vipereos dentes, populi incrementa futuri.
Paret et, ut presso sulcum patefecit aratro.
Spargit humi iussos, mortalia semina, dentes.
Inde (fide maius) glaebae coepere moveri,
Primaque de sulcis acies apparuit hastae,
Tegmina mox capitum picto nutantia cono,
Mox umeri pectusque onerataque bracchia telis
Exsistunt, crescitque seges clipeata virorum.
Sic, ubi tolluntur festis aulaea theatris,
Surgere signa solent primumque ostendere vultus,

---

87 *retrahebat:* imperfectum!
89 *arcebat* c. inf.: prohibebat.
90 verbind: in gutture pressit.
95 *spatium:* lengte, omvang.
96 *promptus:* cf. II. 84.
100 *gelidus:* cf. II. 763. verkillend.
105 *mortalia semina:* semina mortalium cf. I. 396; *iussus:* cf. I. 399.
106 *fides:* geloof, geloofwaardigheid.
110 *clipeata:* enallage.
111 Bij het begin der voorstelling liet men bij de Romeinen het scherm in de grond zakken, aan het eind trok men het op.
112 *signa:* de figuren, die op het scherm geschilderd zijn.

Cetera paulatim, placidoque educta tenore
Tota patent imoque pedes in margine ponunt.
Territus hoste novo Cadmus capere arma parabat.
'Ne cape' de populo, quem terra creaverat, unus
Exclamat 'nec te civilibus insere bellis!'
Atque ita terrigenis rigido de fratribus unum
Comminus ense ferit; iaculo cadit eminus ipse.
Hunc quoque qui leto dederat, non longius illo
Vivit et exspirat, modo quas acceperat, auras.
Exemploque pari furit omnis turba, suoque
Marte cadunt subiti per mutua vulnera fratres.
Iamque brevis vitae spatium sortita iuventus
Sanguineam tepido plangebant pectore matrem,
Quinque superstitibus; quorum fuit unus Echion.
Is sua iecit humo monitu Tritonidis arma
Fraternaeque fidem pacis petiitque deditque.
Hos operis comites habuit Sidonius hospes,
Cum posuit iussus Phoebeïs sortibus urbem.
  Iam stabant Thebae. Poteras iam, Cadme, videri
Exilio felix: soceri tibi Marsque Venusque
Contigerant; huc adde genus de coniuge tanta,
Tot natas natosque et, pignora cara, nepotes,
Hos quoque iam iuvenes, sed scilicet ultima semper
Exspectanda dies hominis, dicique beatus
Ante obitum nemo supremaque funera debet.

  Prima nepos inter tot res tibi, Cadme, secundas *Actaeon.*
Causa fuit luctus, alienaque cornua fronti
Addita vosque, canes satiatae sanguine erili.
At bene si quaeras, fortunae crimen in illo,
Non scelus invenies: quod enim scelus error habebat?
  Mons erat infectus variarum caede ferarum,

---

118 *atque ita:* cf. III. 22.
121 *auras:* animam; het leven.
122 *suo Marte:* in onderlinge strijd.
123 *subitus:* cf. I. 315.
125 *matrem:* sc. terram.
130 *iussam:* cf. III. 105.
132 *soceri:* Cadmus was gehuwd met Harmonia, dochter van Mars en Venus.
137 *suprema funera:* cf. II. 620.
143 *infectus:* zie vs 183.

Iamque dies medius rerum contraxerat umbras,
Et sol ex aequo meta distabat utraque:
Cum iuvenis placido per devia lustra vagantes
Participes operum conpellat Hyantius ore:
'Lina madent, comites, *fe*rrumque cruore *fe*rarum,
*F*ortunamque dies habuit satis! altera lucem
*C*um *cro*ceis invecta *ro*tis Au*ro*ra *r*educet,
*Pro*p*o*situm *re*p*e*temus o*p*us. Nunc Phoebus utraque
Distat idem terra finditque vaporibus arva.
Sistite opus praesens nodosaque tollite lina!'
Iussa viri faciunt intermittuntque laborem.
  Vallis erat piceis et acuta densa cupressu,
Nomine Gargaphie, succinctae sacra Dianae,
Cuius in extremo est antrum nemorale recessu,
Arte laboratum nulla: simulaverat *artem*
Ingenio natura suo; nam pumice vivo
Et levibus tofis nativum duxerat arcum.
Fons sonat a dextra tenui perlucidus unda,
Margine gramineo patulos succinctus hiatus.
  Hic dea silvarum venatu fessa solebat
Virgineos artus liquido perfundere rore.
Quo postquam subiit, nympharum tradidit uni
Armigerae iaculum pharetramque arcusque retentos;
Altera depositae subiecit bracchia pallae;
Vincla duae pedibus demunt; nam doctior illis
Ismenis Crocale sparsos per colla capillos
Conligit in nodum, quamvis erat ipsa solutis.
Excipiunt laticem Nepheleque Hyaleque Ranisque

---

144 *dies medius:* zie vs 50, sol altissimus.
145 *ex aequo:* cf. IV. 62; *ex aequo distare:* even ver af zijn van.
146—147 *Iuvenis Hyantius:* Actaeon; de Hyantes (ὗς) waren een oude volksstam in Boeotië.
149—150 construeer: cum altera Aurora lucem reducet.
151 *utraque terra:* het Westen en het Oosten;
distat idem: vs. 145 ex aequo distat.
152 *vaporibus:* cf. I. 432.
157 *recessus:* cf. I. 177, X. 691 en XI. 592.
159 *vivus pumex:* cf. X. 692: nativus pumex: niet door mensenhand bewerkt; VII. 204 viva saxa.
161 *tenuis:* helder.
162 *hiatus:* acc. limitationis, bassin.
165 „Man denkt an die Bedienung einer vornehmen Römerin, wenn man liest, wie Diana sich zum Bade vorbereitet" O. Ribbeck.

Et Psecas et Phiale, funduntque capacibus urnis.
  Dumque ibi perluitur solita Titania lympha,
Ecce nepos Cadmi dilata parte laborum
Per nemus ignotum non certis passibus errans
Pervenit in lucum: sic illum *f*ata *f*erebant.
Qui simul intravit rorantia fontibus antra,
Sicut erant nudae, *viso* sua *p*ectora nymphae
*P*ercussere *viro* subitisque ululatibus omne
Inplevere nemus circumfusaeque Dianam
Corporibus texere suis. Tamen altior illis
Ipsa dea est colloque tenus supereminet omnes.
Qui color infectis adversi solis ab ictu
Nubibus esse solet aut purpureae Aurorae,
Is fuit in vultu visae sine veste Dianae.
Quae quamquam comitum turba est stipata suarum,
In latus obliquum tamen adstitit oraque retro
Flexit et, ut vellet promptas habuisse sagittas,
Quas habuit, sic hausit aquas vultumque virilem
Perfudit spargensque comas ultricibus undis
Addidit haec cladis praenuntia verba futurae:
'Nunc tibi me posito visam velamine narres,
Si poteris narrare, licet!' Nec plura minata
Dat sparso capiti vivacis cornua cervi,
Dat spatium collo summasque cacuminat aures,
Cum pedibusque manus, cum longis bracchia mutat
Cruribus et velat maculoso vellere corpus.

---

172 *capax:* cf. I. 76.
173 *Titania,* Latona, de moeder van Diana, is de dochter van den Titan Coeus;
non certis passibus: zonder vast doel.
178 *viso viro:* cf. Hom. Od. VI. 199 φῶτα ἰδοῦσαι
180 *circumfusae:* reflexief;
Hier en in de volgende Verzen (182 cf. Od. VI. 107 sqq.) heeft Ovidius als voorbeeld gehad en omgewerkt de episode uit Od. VI, waarin Odysseus, ongekleed, voor Nausicaä met haar gezellinnen verschijnt, die Homerus met Artemis vergelijkt.
183 *infectus:* gekleurd; cf. vs. 143;
ictu: IV 241, worden de stralen van de zon met afgeschoten pijlen vergeleken; zie ook V. 389.
185 *sine veste* cf. I, 20.
187 *in latus obliquum* = in latus (VI. 228), ter zijde gewend, welke betekenis *obliquus* alleen, V. 215 heeft.
188 *ut...... sic:* ofschoon...... toch; cf. II. 565.
habuisse cf. II. 565.
189 *vultus virilis:* cf. 308, corpus mortale.
194 *vivax:* Iuv. XIV. 251: longa et cervina senectus.

Additus et pavor est. Fugit Autonoeïus heros
Et se tam celerem cursu miratur in ipso.
Ut vero vultus et cornua vidit in unda,
'Me miserum!' dicturus erat: vox nulla secuta est.
Ingemuit: vox illa fuit; lacrimaeque per ora
Non sua fluxerunt; mens tantum pristina mansit.
Quid faciat? repetatne domum et regalia tecta?
An lateat silvis? pudor hoc, timor inpedit illud.
Dum dubitat, videre canes: primique Melampus
Ichnobatesque sagax latratu signa dederunt,
Gnosius Ichnobates, Spartana gente Melampus.
Inde ruunt alii rapida velocius aura,
Pamphagos et Dorceus et Oribasos, Arcades omnes,
Nebrophonosque valens et trux cum Laelape Theron,
Et pedibus Pterelas et naribus utilis Agre,
Hylaeusque fero nuper percussus ab apro

---

198 Autonoeïus:

Agenor
Cadmus + Harmonia (dochter van Venus)

Agaue geh. met Echion	Semele	Autonoë geh. met Aristaeus	Ino geh. met Athamas
Pentheus	Bacchus	Actaeon	Learchus en Melicertes

(uit zijn huwelijk met Nephele had Athamas ook twee kinderen: Phrixus en Helle).

204 *et:* explicativum.

206 vlg. μελάμπους „zwartvoet", ἰχνοβάτης „spoor-zoeker", *Gnosius* = Cretensisch naar de stad Gnossus op Creta; παμφάγος „al-verslinder", δορκεύς „gazellenjager" ὀρείβασος „bergloper", νεβροφόνος „hertendoder", λαῖλαψ „orkaan" θηρῶν „jager" πτερελάς „gevleugelde", ἀγρά „jacht", ὑλαῖος „boshond", νάπη „bergkloof", ποιμενίς „herderin", ἅρπυια „roofster"; Ladon was ook de naam van een Cretensischen hardloper; δρομάς „draafster", στικτή „gevlekte", τιγρίς „tijger", ἀλκή „kracht", λευκών „witte" ἄσβολος „roet", ἀελλώ „stormwind", θόος „snel", λυκίσκη „wolvinnetje", ἅρπαλος „rover", μελανεύς „zwarte", λαχνή „ruige", λαβρός „heftige", ἀργιόδους „met witte tand", ὑλάκτωρ „blaffer".

207 *sagax:* scherp ruikend, met scherpe reuk;
canis sagax: speurhond.

208 Cretensische en Spartaanse honden waren bijzonder geschikt voor de jacht; de eerste waren windhonden met groot uithoudingsvermogen, de laatste terriers. Een kruising van Cretensische en Spartaanse honden leverde eveneens voortreffelijke jachthonden, zie vs. 223.

Deque lupo concepta Nape, pecudesque secuta
Poemenis, et natis comitata Harpyia duobus,
Et substricta gerens Sicyonius ilia Ladon
Et Dromas et Canache Sticteque et Tigris et Alce
Et niveis Leucon et villis Asbolus atris
Praevalidusque Lacon et cursu fortis Aëllo
Et Thoos et Cyprio velox cum fratre Lycisce,
Et medio nigram frontem distinctus ab albo
Harpalos et Melaneus hirsutaque corpore Lachne,
Et patre Dictaeo, sed matre Laconide nati
Labros et Argiodus, et acutae vocis Hylactor,
Quosque referre mora est: ea turba cupidine praedae
Per rupes scopulosque adituque carentia saxa,
Quaque est difficilis, quaque est via nulla, sequuntur.
Ille fugit, per quae fuerat loca saepe secutus.
Heu! famulos fugit ipse suos! clamare libebat:
'Actaeon ego sum, dominum cognoscite vestrum!'
Verba animo desunt: resonat latratibus aether.
Prima Melanchaetes in tergo vulnera fecit,
Proxima Therodamas, Oresitrophos haesit in armo.
Tardius exierant, sed per conpendia montis
Anticipata via est; dominum retinentibus illis
Cetera turba coit confertque in corpore dentes.
Iam loca vulneribus desunt, gemit ille, sonumque,
Etsi non hominis, quem non tamen edere possit
Cervus, habet maestisque replet iuga nota querellis
Et genibus pronis supplex similisque roganti
Circumfert tacitos tamquam sua bracchia vultus.
At comites rapidum solitis hortatibus agmen

---

214 *de lupo concepta:* wolfshond.
210 Ook Arcadische en Sicyonische honden werden veel voor de jacht gebruikt.
216 *substricta:* dun, mager, rank.
220 de Cyprische hond was verwant aan den Assyrischen dog, dien men op de Assyrische reliëfs in de strijd met leeuwen vindt afgebeeld.
226 let op het metrum!
227 *quaque:* et ubi cf. I. 241.
228 *fuerat:* cf. II. 570.
231 *animus:* cf. I. 1.
239 *notus:* cf. I. 370, door hem vaak bezocht.
241 *circumfert:* zeugma.

Ignari instigant oculisque Actaeona quaerunt
Et velut absentem certatim Actaeona clamant —
Ad nomen caput ille refert — et abesse queruntur,
Nec capere oblatae segnem spectacula praedae.
Vellet abesse quidem; sed adest! velletque videre,
Non etiam sentire canum fera facta suorum.
Undique circumstant, mersisque in corpore rostris
Dilacerant falsi dominum sub imagine cervi,
Nec nisi finita per plurima vulnera vita
Ira pharetratae fertur satiata Dianae.

Semele.

Rumor in ambiguo est. Aliis violentior aequo
Visa dea est, alii laudant dignamque severa
Virginitate vocant; pars invenit utraque causas.
Sola Iovis coniunx non tam culpetne probetne
Eloquitur, quam clade domus ab Agenore ductae
Gaudet et a Tyria conlectum paelice transfert
In generis socios odium, subit ecce priori
Causa recens, gravidamque dolet de semine magni
Esse Iovis Semelen. Dum linguam ad iurgia solvit,
'Profeci quid enim totiens per iurgia?' dixit:
'Ipsa petenda mihi est. Ipsam, si maxima Iuno
Rite vocor, perdam, si me gemmantia dextra
Sceptra tenere decet, si sum regina Iovisque
Et soror et coniunx, certe soror. At, puto, furto est
Contenta, et thalami brevis est iniuria nostri.
Concipit! id deerat! mani*f*estaque crimina pleno
*F*ert utero et mater, quod vix mihi contigit, uno
De Iove vult *f*ieri: tanta est *f*iducia *f*ormae!
*F*allat eam *f*axo! nec *s*um *S*aturnia, *s*i non

---

243 *ignarus:* cf. I. 658, niet wetend, wat zij eigenlijk deden.
244 *Actaeona:* cf. I. 560.
250 *falsi sub imagine cervi:* cf. I. 754 en VII. 360, enigszins anders III. 1.
257 sqq. Iuppiter had Europa, hier *Tyria paelex* genoemd, de dochter van Agenor, geschaakt, zie ook bij vs. 198.
258 *odium conlectum:* cf. I. 234.
261 *dum ... solvit* <mutat consilium et> *dixit.*
264 *rite:* iure, indien ik recht heb op de naam van: ... .
266 *at, puto,* cf. II. 566; 268 cf. II. 471.
268 *pleno:* cf. vs 344.
269 *uno:* solo.
271 *faxo:* fac-s-o, oude conj. aor. ongeveer: faciam; *fallat:* subject is: *fiducia formae.*

Ab Iove mer*s*a *s*uo *S*tygia*s* penetrabit ad unda*s*!'
   *S*urgit ab hi*s* *s*olio fulvaque recondita nube
Limen adit Semeles nec nubes ante removit,
Quam simulavit anum posuitque ad tempora canos
Sulcavitque cutem rugis, et curva trementi
Membra tulit passu vocem quoque fecit anilem,
Ipsaque erat Beroë, Semeles Epidauria nutrix.
Ergo ubi captato sermone diuque loquendo
Ad nomen venere Iovis, suspirat et 'opto,
Iuppiter ut sit' ait 'metuo tamen omnia: multi
Nomine divorum thalamos iniere pudicos.
Nec tamen esse Iovem satis est; det pignus amoris,
Si modo verus is est quantusque et qualis ab alta
Iunone excipitur, tantus talisque, rogato,
Det tibi conplexus suaque ante insignia sumat!'
Talibus ignaram Iuno Cadmeïda dictis
Formarat: rogat illa Iovem sine nomine munus.
Cui deus 'elige! ait, 'nullam patiere repulsam!
Quoque magis credas, Stygii quoque conscia sunto
Numina torrentis; timor et deus ille deorum est.'
Laeta malo nimiumque potens perituraque amantis
Obsequio Semele 'qualem Saturnia' dixit
'Te solet amplecti, Veneris cum foedus initis,
Da mihi te talem.' Voluit deus ora loquentis
Opprimere: exierat iam vox properata sub auras.
Ingemuit; neque enim non haec optasse, neque ille

---

272 *mersa:* Seneca Thyest. 1007 aliquem ad Styga mergere.
273 *ab:* onmiddellijk na.
274 zo neemt bij Verg. Aen. V. 618. Iris, door Iuno naar Sicilië gezonden om de Trojaanse vrouwen er toe te brengen de schepen van Aeneas te verbranden, de gestalte aan van een oude vrouw, eveneens Beroë genaamd.
275 *posuit:* van het opmaken van het haar, ook I. 477, II. 412; *canos:* sc. capillos.
277 *ipsa:* precies.
287 *ignarus:* cf. II. 496.
288 *sine nomine:* quod non nominavit; cf. I. 20; vergelijk ook de 20; vergelijk ook de woorden van Sol, II. 44, waardoor deze zich tegenover Phaethon bond.
291 *timor et deus deorum;* cf. Verg. Aen. VI. 323.
   Stygiamque paludum,
   di cuius iurare timent et fallere numen.
292 *laeta malo:* oxymoron.
297 *non potest non optasse:* zij kan haar wens niet ongedaan maken.

Non iurasse potest. Ergo maestissimus altum
Aethera conscendit, vultuque sequentia traxit
Nubila, quīs nimbos inmixtaque fulgura ventis
Addidit et tonitrus et inevitabile fulmen.
Qua tamen usque potest, vires sibi demere temptat.
Nec, quo centimanum deiecerat igne Typhoea,
Nunc armatur eo: nimium feritatis in illo est.
Est aliud levius fulmen, cui dextra Cyclopum
Saevitiae flammaeque minus, minus addidit irae:
Tela secunda vocant superi. Capit illa domumque
Intrat Agenoream: corpus mortale tumultus
Non tulit aetherios donisque iugalibus arsit.
Inperfectus adhuc infans genetricis ab alvo
Eripitur, patrioque tener (si credere dignum est)
Insuitur femori maternaque tempora conplet.
Furtim illum primis Ino matertera cunis
Educat: inde datum nymphae Nyseïdes antris
Occuluere suis lactisque alimenta dedere.

Tiresias.

Dumque ea per terras fatali lege geruntur,
Tutaque bis geniti sunt incunabula Bacchi:
Forte Iovem memorant diffusum nectare, curas

---

299 *vultu:* vergelijk Cicero in Pis. I. I. vultus, qui sermo quidam tacitus mentis est.
sequentia: prolepsis.

300 Men meende, dat de bliksem ontstond, doordat de wolken door de wind tegen elkaar werden gestoten, cf. I. 56.

302 *qua usque:* qua tenus.

303 *centimanus:* ἑκατόγχειρ

307 *secundus:* van de tweede graad, minder krachtig, cf. Seneca Nat. Quaest II. 44. 1.

308 *domus Agenorea:* Cadmus, de stamvader, was de Zoon van Agenor;
corpus mortale: cf. III. 189, vultus virilis;
tumultus cf. Hor. Od. I. 16. 11. tremendo Iuppiter ipse ruens tumultu.

309 *donis iugalibus:* n.l. donder en bliksem.

310 *inperfectus:* niet voldragen.

312 *materna tempora:* de tijd der zwangerschap.

313 *primis cunis:* cf. II. 620;
cunae: wieg; hier: kindsheid.
incunabel: wiegedruk.

315 *lactis:* gen. explic.
Nyseides: nymphen van de berg Nyse in Thracie, middelpunt van de Dionysuscultus. Νυσεύς = Dionysus IV. 13.

318 *diffusum:* cf. IV. 765, postquam munere Bacchi diffudere animos;

Seposuisse graves vacuaque agitasse remissos
Cum Iunone iocos et 'maior vestra profecto est,
Quam, quae contingit maribus' dixisse 'voluptas.'
  Illa negat. Placuit, quae sit sententia docti
Quaerere Tiresiae: venus huic erat utraque nota.
Nam duo magnorum viridi coëuntia silva
Corpora serpentum baculi violaverat ictu:
Deque viro factus — mirabile! — femina septem
Egerat autumnos; octavo rursus eosdem
Vidit et 'est vestrae si tanta potentia plāgae,'
Dixit 'ut auctoris sortem in contraria mutet,
Nunc quoque vos feriam!' percussis anguibus isdem
Forma prior rediit, genetivaque venit imago.
  Arbiter hic igitur sumptus de lite iocosa
Dicta Iovis firmat; gravius Saturnia iusto
Nec pro materia fertur doluisse, suique
Iudicis aeterna damnavit lumina nocte.
At pater omnipotens (neque enim licet inrita cuiquam
Facta dei fecisse deo) pro lumine adempto
Scire futura dedit poenamque levavit honore.

Narcissus.

  Ille per Aonias fama celeberrimus urbes
Inreprehensa dabat populo responsa petenti.
Prima fide vocisque ratae temptamina sumpsit
Caerula Liriope, quam quondam flumine curvo
Inplicuit clausaeque suis Cephisos in undis
Vim tulit. Enixa est utero pulcherrima pleno

---

319 *vacua:* sc. curis.
322 *placuit quaerere:* cf. I. 367 = constituerunt quaerere.
323 *venus:* liefdesgenot.
325 *corpora serpentum:* II. 643.
328 *vestrae:* die U treft.
329 *auctor,* hier: degene, die slaat.
sortem: sexum.
331 *genetivus:* oorspronkelijk;
imogo: cf. I, 87.
334 *pro materia:* pro re, pro levitate rei.
337 *fecisse:* voor facere, cf. II. 565.
338 *levavit:* minuit cf. II. 281.
339 *Aonius:* Boeotisch.
341 *fidē:* genetivus;
ratae: door een subst. te vertalen.
343 *Cephisus:* cf. III. 19.
344 *utero pleno:* cf. IX. 280, IV. 698, III. 268.

Infantem nymphe, iam tunc qui posset amari,
Narcissumque vocat. De quo consultus, an esset
Tempora maturae visurus longa senectae,
Fatidicus vates 'si se non noverit' inquit.
  Vana diu visa est vox auguris. Exitus illam
Resque probat letique genus novitasque furoris.
Namque ter ad quinos unum Cephisius annum
Addiderat, poteratque puer iuvenisque videri:
Multi illum *iuvenes, multae* cupiere *puellae;*
Sed — fuit in tenera tam dura superbia forma —
Nulli illum *iuvenes, nullae* tetigere *puellae.*
Adspicit hunc trepidos agitantem in retia cervos (*Echo.*)
Vocalis nymphe, quae nec reticere loquenti
Nec prius ipsa loqui didicit, resonabilis Echo.
Corpus adhuc Echo, non vox erat; et tamen usum
Garrula non alium, quam nunc habet, oris habebat,
Reddere de multis ut verba novissima posset.
  Fecerat hoc Iuno, quia, cum deprendere posset
Cum Iove saepe suo nymphas in monte iacentes,
Illa deam longo prudens sermone tenebat,
Dum fugerent nymphae. Postquam hoc Saturnia sensit
'Huius' ait 'linguae, qua sum delusa, potestas
Parva tibi dabitur vocisque brevissimus usus:'
Reque minas firmat; tamen haec in fine loquendi
Ingeminat voces auditaque verba reportat.
Ergo ubi Narcissum per devia rura vagantem
Vidit et incaluit, sequitur vestigia furtim,

---

349 *exitus:* de vervulling; zo Cicero: de Div. 2. 53 Responsa haruspicum, quae aut nullos habuerunt exitus aut contrarios.
350 *res:* ongeveer = exitus, cf. IV. 550.
355 *tangere:* vaak: indruk maken op; Cic. ad Att. II. 19: Minae Clodii modice me tangunt, zie Ov. Met. IV. 164, VII. 26, X. 614.;
vocalis: Hor. Od. I. 1, 27 wordt Orpheus *vocalis* genoemd; hier: babbelend, keuvelend.
358 let op het metrum!
364 *prudens:* opzettelijk.
tenebat: imperfectum!
367 *parvus:* cf. IV. 407 = minutus;
parva tibi dabitur = minuetur, parva reddetur. In oud-Latijn vindt men niet zelden do + part. perf. pass. in plaats van indic. fut. act., zo ook Verg. Aen. XII. 436
te mea dextera bello defensum dabit.
368 *res:* III. 350.

Quoque magis sequitur, flamma propiore calescit,
Non aliter, quam cum summis circumlita taedis
Admotas rapiunt vivacia sulphura flammas.
O quotiens voluit blandis accedere dictis
Et molles adhibere preces! natura repugnat
Nec sinit, incipiat; sed, quod sinit, illa parata est
Exspectare sonos, ad quos sua verba remittat.
Forte puer, comitum seductus ab agmine fido,
Dixerat 'ecquis adest?', et 'adest!' responderat Echo.
Hic stupet, utque aciem partes dimittit in omnes,
Voce 'veni' magna clamat: vocat illa vocantem.
Respicit et rursus nullo veniente 'quid' inquit
'Me fugis?' et totidem, quot dixit, verba recepit.
Perstat, et alternae deceptus imagine vocis
'Huc coëamus' ait, nullique libentius umquam
Responsura sono 'coëamus!' rettulit Echo,
Et verbis favet ipsa suis, egressaque silva
Ibat, ut iniceret sperato bracchia collo.
Ille fugit fugiensque 'manus conplexibus aufer!
Ante' ait 'emoriar, quam sit tibi copia nostri.'
Rettulit illa nihil nisi 'sit tibi copia nostri!'
Spreta latet silvis pudibundaque frondibus ora
Protegit et solis ex illo vivit in antris.
Sed tamen haeret amor crescitque dolore repulsae.
Et tenuant vigiles corpus miserabile curae,
Adducitque cutem macies et in aëra sucus
Corporis omnis abit; vox tantum atque ossa supersunt.
Vox manet; ossa ferunt lapidis traxisse figuram.

---

372 <eo magis> *calescit.*
374 *vivax:* eigenlijk gebruikt van een vruchtbare voedingsbodem, cf. I. 420; hier: licht ontvlambaar.
375 *blandus:* innemend, lief(kozend).
376 *natura:* gebrek(kige natuur).
379 *seductus:* afgedwaald.
385 *imago alternae vocis:* imago komt in de beteekenis van echo reeds voor bij Varro, de R.R. 3.16.12 ook Hor. Od. I.12.4. Bij Verg. Georg. 4.40 en Ovidius; *imago vocis.*
alternus = ἀμοιβαῖος, die antwoord geeft.
390 *conplexibus:* abl. sep.
391 *copia:* cf. II. 157.
393 *spreta:* repudiata.
394 *solis:* cf. II. 489, III. 10.
395 *repulsae:* genitivus.
399 *traxisse:* cf. II. 236.

Inde latet silvis nulloque in monte videtur:
Omnibus auditur: sonus est, qui vivit in illa.
Sic hanc, sic alias undis aut montibus ortas
Luserat hic nymphas, sic coetus ante viriles.
Inde manus aliquis despectus ad aethera tollens
'Sic amet ipse licet, sic non potiatur amato!'
Dixerat: adsensit precibus Ramnusia iustis.
Fons erat inlimis, nitidis argenteus undis,
Quem neque pastores neque pastae monte capellae
Contigerant aliudve pecus, quem nulla volucris
Nec fera turbarat nec lapsus ab arbore ramus.
Gramen erat circa, quod proximus umor alebat,
Silvaque sole locum passura tepescere nullo.
Hic puer et studio venandi lassus et aestu
Procubuit, faciemque loci fontemque secutus.
Dumque sitim sedare cupit, sitis altera crevit
Dumque bibit, visae conreptus imagine formae
Spem sine corpore amat, corpus putat esse, quod unda est.
Adstupet ipse sibi vultuque inmotus eodem
Haeret ut e Pario formatum marmore signum.
Spectat humi positus geminum — sua lumina — sidus,
Et dignos Baccho, dignos et Apolline crines,
Inpubesque genas et eburnea colla decusque
Oris et in niveo mixtum candore ruborem,
Cunctaque miratur, quibus est mirabilis ipse.
Se cupit inprudens, et, qui probat, ipse probatur,
Dumque petit, petitur pariterque accendit et ardet.
Inrita fallaci quotiens dedit oscula fonti!
In mediis quotiens visum captantia collum
Bracchia mersit aquis nec se deprendit in illis!
Quid videat, nescit sed, quod videt, uritur illo,
Atque oculos idem, qui decipit, incitat error.
Credule, quid frustra simulacra fugacia captas?

---

405 *amato:* neutrum.
406 *Ramnusia,* Nemesis, vereerd te Rhamnos in Attica, strafte trots en grootspraak.
412 de ontkenning van *nullo* moet bij *passura* worden gevoegd.
414 *facies:* h.l. amoenitas;
secutus: aangetrokken door.
417 *sine corpore:* cf. I. 20 sine pondere;
spem: cf. II. 719.

Quod petis, est nusquam: quod amas, avertere, perdes!
Ista repercussae, quam cernis, imaginis umbra est:
Nil habet ipsa sui: tecum vēnitque manetque;
Tecum discedet, — si tu discedere possis!
  Non illum Cereris, non illum cura quietis
Abstrahere inde potest, sed opaca fusus in herba
Spectat inexpleto mendacem lumine formam,
Perque oculos perit ipse suos paulumque levatus
Ad circumstantes tendens sua bracchia silvas
'Ecquis, io silvae, crudelius' inquit 'amavit?
Scitis enim, et multis latebra opportuna fuistis.
Ecquem, cum vestrae tot agantur saecula vitae,
Qui sic tabuerit, longo meministis in aevo?
Et placet, et video sed, quod videoque placetque,
Non tamen invenio: tantus tenet error amantem!
Quoque magis doleam, nec nos mare separat ingens
Nec via nec montes nec clausis moenia portis:
Exigua prohibemur aqua! Cupit ipse teneri!
Nam quotiens liquidis porreximus oscula lymphis,
Hic totiens ad me resupino nititur ore.
Posse putes tangi: minimum est, quod amantibus obstat.
Quisquis es, huc exi! quid me, puer unice, fallis,
Quove petitus abis? certe nec forma nec aetas
Est mea, quam fugias, et amarunt me quoque nymphae.
Spem mihi nescio quam vultu promittis amico,
Cumque ego porrexi tibi bracchia, porrigis ultro;
Cum risi, adrides; lacrimas quoque saepe notavi,
Me lacrimante tuas; nutu quoque signa remittis
Et, quantum motu formosi suspicor oris,
Verba refers aures non pervientia nostras.
Iste ego sum! sensi; nec me mea fallit imago!
Uror amore mei, flammas moveoque feroque!

---

433 *avertere:* imperativus: wend U af en gij zult het voorwerp Uwer liefde verliezen.

434 *repercussae imaginis:* genit. explic. cf. Verg. Aen. VIII. 22. lumen sole repercussum.

437 *Cereris:* metonymia.

439 *inexpletus:* niet te verzadigen.

442 Is iemand ooit in zijn liefde wreder teleurgesteld?

449 *via:* lange afstand.

451 *osculum:* lip, cf. auricula;
liquidis lymphis: dat. van richting.

Quid faciam? ... roger, anne rogem? ... quid deinde
[rogabo? ...
Quod cupio, mecum est: *inopem* me *copia* fecit.
O utinam a nostro secedere corpore possem!
Votum in amante novum: vellem, quod amamus, abesset!...
Iamque dolor vires adimit, nec tempora vitae
Longa meae superant, primoque exstinguor in aevo.
Nec mihi mors gravis est, posituro morte dolores:
Hic, qui diligitur, vellem diuturnior esset!
Nunc duo concordes anima moriemur in una.'
Dixit et ad faciem rediit male sanus eandem
Et lacrimis turbavit aquas, obscuraque moto
Reddita forma lacu est. Quam cum vidisset abire,
'Quo refugis? ... remane, ... nec me, ... crudelis, ...
[amantem
Desere!' clamavit: 'liceat, quod tangere non est,
Adspicere, et misero praebere alimenta furori!'
Dumque dolet, summa vestem deduxit ab ora
Nudaque marmoreis *p*ercussit *p*ectora *p*almis.
*P*ectora traxerunt roseum percussa ruborem,
Non aliter quam poma solent, quae candida parte,
Parte rubent, aut ut variis solet uva racemis
Ducere purpureum nondum matura colorem.
Quae simul adspexit liquefacta rursus in unda,
Non tulit ulterius, sed, ut intabescere flavae
Igne levi cerae, matutinaeque pruinae
Sole tepente solent, sic adtenuatus amore

---

466 *inopem ... copia:* tegenstelling met toespeling op het onderlinge etymologische verband.

473 cf. II. 609.

474 *male:* kwalijk, nauwelijks, niet.

475 *obscurus:* onduidelijk, eigenlijk van het water: troebel, cf. Ov. Fasti IV. 758 Nec noceat turbasse lacus! ignoscite nymphae
Mota quod obscuras ungula fecit aquas.

477 let op het metrum!

478 *est:* ἔστι

480 *ora:* de zoom.
summa ab ora: van boven af.

482 *traxerunt:* cf. II. 236.

486 *liquefacta rursus:* zie 475.

487. *intabescere:* zeugma.

Liquitur et tecto paulatim carpitur igni.
Et neque iam color est mixto candore rubori,
Nec vigor et vires et quae modo visa placebant,
Nec corpus remanet, quondam quod amaverat Echo.
Quae tamen ut vidit, quamvis irata memorque,
Indoluit, quotiensque puer miserabilis 'eheu!'
Dixerat, haec resonis iterabat vocibus 'eheu!'
Cumque suos manibus percusserat ille lacertos,
Haec quoque reddebat sonitum plangoris eundem.
Ultima vox solitam fuit haec spectantis in undam
'Heu! frustra dilecte puer!' totidemque remisit
Verba locus, dictoque vale, 'vale' inquit et Echo.
Ille caput viridi fessum submisit in herba:
Lumina mors clausit domini mirantia formam.
Tum quoque se, postquam est inferna sede receptus,
In Stygia spectabat aqua. Planxere sorores
Naides et sectos fratri posuere capillos,
Planxerunt Dryades: plangentibus adsonat Echo.
Iamque rogum quassasque faces feretrumque parabant:
Nusquam corpus erat, croceum pro corpore florem
Inveniunt foliis medium cingentibus albis.

Cognita res meritam vati per Achaïdas urbes *Pentheus.*
Adtulerat famam, nomenque erat auguris ingens.
Spernit Echionides tamen hunc ex omnibus unus
Contemptor superum Pentheus, praesagaque ridet
Verba senis tenebrasque et cladem lucis ademptae
Obicit. Ille movens albentia tempora canis
'Quam felix esses, si tu quoque luminis huius

---

490 *tecto igni:* cf. IV. 191, verheeld, verborgen, geheim; Cic. p. Rosc. Am. 36 cupiditas tectior.
494 *memor:* onverzoenlijk.
503 *dominus:* cf. Ov. Am. VII. 11; Met. XIII. 837.
506 *Narcissus* is de zoon van de bronnymf Liriope.
508 *quassas faces:* vurenhout, dat men spleet om vuur te ontsteken of om fakkels van te maken; cf. Fasti V. 508.
Et promit quassas conminuitque faces.
In Rome werden de begrafenissen, ook toen niet meer na Zonsondergang begraven werd, met fakkels begeleid.
509 *florem:* de kelk, tegenover *folia:* de bloembladeren.
513 *Echionides:* cf. vs. 198.
515 *lucis ademptae:* gen. explic.
516 *canis* sc. capillis cf. III. 275.

Orbus' ait 'fieres, ne Bacchica sacra videres!
Namque dies aderit, quam non procul auguror esse,
Qua novus huc veniat, proles Semeleïa, Liber.
Quem nisi templorum fueris dignatus honore,
Mille lacer spargere locis, et sanguine silvas
Foedabis matremque tuam matrisque sorores.
Eveniet! neque enim dignabere numen honore,
Meque sub his tenebris nimium vidisse quereris.'
Talia dicentem proturbat Echione natus.
  Dicta fides sequitur, responsaque vatis aguntur.
Liber adest, festisque fremunt ululatibus agri.
Turba ruit, mixtaeque viris matresque nurusque
Vulgusque proceresque ignota ad sacra feruntur.
'Quis furor, anguigenae, proles Mavortia, vestras
Adtonuit mentes?' Pentheus ait, 'aerane tantum
Aere repulsa valent et adunco tibia cornu
Et magicae fraudes, ut, quos non bellicus ensis,
Non tuba terruerit, non strictis agmina telis,
Femineae voces et mota insania vino
Obscenique greges et inania tympana vincant?
Vosne, senes, mirer, qui longa per aequora vecti
Hac Tyron, hac profugos posuistis sede Penates,
Nunc sinitis sine Marte capi? Vosne, acrior aetas,
O iuvenes, propiorque meae, quos arma tenere,
Non thyrsos, galeaque tegi non fronde, decebat?
Este, precor, memores, qua sitis stirpe creati,
Illiusque animos, qui multos perdidit unus,

---

519 *namque dies aderit:* Hom. Il. VI, 448 ἔσσεται ἦμαρ ὅταν,
521 *templorum:* gen expl.
527 *fides:* vervulling;
responsa: hier: voorspellingen; cf. responsa prudentium: juridische adviezen.
aguntur: worden werkelijkheid.
528 *fides:* cf. III. 111.
529 *matresque nurusque:* cf. II. 366.
532 *aera:* (IV. 34 *concava aera* genoemd) de metalen bekkens, *cymbala,* die bij de feesten van Bacchus en Cybele gebruikt werden;
aera aere repulsa ook Fasti IV, 184.
tibia: de Phygische fluit, krom met wijde opening cf. IV. 31.
536 *femineae voces:* voces feminarum, cf. III. 189.
539 zo laat Vergilius Aeneas Troje en de Penaten naar Italië overbrengen.
542 *fronde:* sertis, cf. IV. 7.

Sumite serpentis! pro fontibus ille lacuque
Interiit: at vos pro fama vincite vestra!
Ille dedit leto fortes, vos pellite molles
Et patrium retinete decus! Si fata vetabant
Stare diu Thebas, utinam tormenta virique
Moenia diruerent, ferrumque ignisque sonarent!
Essemus miseri sine crimine, sorsque querenda,
Non celanda foret, lacrimaeque pudore carerent!
At nunc a puero Thebae capientur inermi,
Quem neque bella iuvant nec tela nec usus equorum,
Sed madidus murra crinis mollesque coronae
Purpuraque et pictis intextum vestibus aurum!
Quem quidem ego actutum — modo vos absistite! — cogam
Adsumptumque patrem commentaque sacra fateri.
An satis Acrisio est animi, contemnere vanum
Numen et Argolicas venienti claudere portas,
Penthea terrebit cum totis advena Thebis?
Ite citi' — famulis hoc imperat — 'ite ducemque
Adtrahite huc vinctum! iussis mora segnis abesto!'
Hunc avus, hunc Athamas, hunc cetera turba suorum
Corripiunt dictis frustraque inhibere laborant.
Acrior admonitu est inritaturque retenta
Et crescit rabies, moderaminaque ipsa nocebant.
Sic ego torrentem, qua nil obstabat eunti,
Lenius et modico strepitu decurrere vidi;
At quacumque trabes obstructaque saxa tenebant,
Spumeus et fervens et ab obice saevior ibat.
Ecce cruentati redeunt et, Bacchus ubi esset,
Quaerenti domino Bacchum vidisse negarunt;
'Hunc' dixere 'tamen comitem famulumque sacrorum
Cepimus' et tradunt manibus post terga ligatis
Sacra dei quondam Tyrrhena gente secutum.

550 *sonarent:* zeugma.
558 *commentus:* part. perf. v.e. deponens met pass. betekenis.
559 *vanus,* falsus.
562 *ite citi:* abite citi.
564 *avus:* Cadmus.
565 *corripiunt dictis:* cf. correptus voce magistri.
567 *moderamen:* cf. II. 596.
570 *quacumque:* cf. I. 241.
571 zo wordt bij Verg. Aen. II. 57 Sinon voor Priamus geleid.
576 *Tyrrhena gente:* abl. orig.;
quondam secutum: die zich eens (volgens zijn zeggen) had aangesloten bij.

(*Bacchus et nautae.*)

Adspicit hunc Pentheus oculis, quos ira tremendos
Fecerat et, quamquam poenae vix tempora differt,
'O periture tuaque aliis documenta dature
Morte,' ait 'ede tuum nomen nomenque parentum
Et pătriam, morisque novi cur sacra frequentes.'
Ille metu vacuus 'nomen mihi' dixit 'Acoetes,
Pātria Maeonia est; humili de plebe parentes.
Non mihi, quae duri colerent, pater arva, iuvenci,
Lanigerosve greges, non ulla armenta reliquit,
Pauper et ipse fuit, linoque solebat et hamis
Decipere et calamo salientes ducere pisces.
Ars illi sua census erat; cum traderet artem;
"Accipe, quas habeo, studii successor et heres,"
Dixit "opes!" moriensque mihi nihil ille reliquit
Praeter aquas; unum hoc possum appellare paternum.
Mox ego, ne scopulis haererem semper in isdem,
Addidici regimen dextra moderante carinae
Flectere, et Oleniae sidus pluviale Capellae
Taygetenque Hyadasque oculis Arctonque notavi
Ventorumque domos et portus puppibus aptos.
Forte petens Delum Chiae telluris ad oras
Adplicor, et dextris adducor litora remis,
Doque leves saltus udaeque inmittor harenae.
Nox ubi consumpta est — Aurora rubescere primo
Coeperat — exsurgo laticesque inferre recentes
Admoneo monstroque viam, quae ducat ad undas.
Ipse, quid aura mihi tumulo promittat ab alto

---

583 *Maeonia:* oude naam voor Lydië, het stamland der Etruriers.
587 *ducere:* e mari sc.: ophalen.
588 *census:* vermogen;
tradere: docere.
593 *addidici:* bij het vissen n.l.;
regimen carinae; cf. II. 596.
594 de Olenische geit is de geit Amaltheia, die Zeus op Creta, volgens anderen in Achaia, dicht bij de stad Olenos zoogde; *Taygete* is een der Pleiaden (I. 670).
596 *ventorum domos:* de hemelstreken, de „woningen der winden", worden I. 61. Sqq genoemd.
598 *adplicor:* ik land;
dextris remis: door de riemen, die naar rechts leiden; door naar rechts te roeien.
602 *undas:* sc. fontis.
603 *aura:* ventus, Verg. Aen. III. 356, aurae vela vocant.

Prospicio comitesque voco repetoque carinam.
"Adsumus en!" inquit sociorum primus Opheltes,
Utque putat, praedam deserto nactus in agro,
Virginea puerum ducit per litora forma.
Ille mero somnoque gravis titubare videtur
Vixque sequi; specto cultum faciemque gradumque:
Nil ibi, quod credi posset mortale, videbam.
Et sensi, et dixi sociis "quod numen in isto
Corpore sit, dubito, sed corpore numen in isto est.
Quisquis es, o faveas nostrisque laboribus adsis!
His quoque des veniam!" " pro nobis mitte precari,"
Dictys ait, quo non alius conscendere summas
Ocior antemnas prensoque rudente relabi.
Hoc Libys, hoc flavus, prorae tutela, Melanthus,
Hoc probat Alcimedon et, qui requiemque modumque
Voce dabat remis, animorum hortator, Epopeus.
Hoc omnes alii: praedae tam caeca cupido est.
"Non tamen hanc sacro violari *p*ondere *p*inum
*P*er*p*etiar" dixi: "*p*ars hic mihi maxima iuris!"
Inque aditu obsisto. Furit audacissimus omni
De numero Lycabas, qui Tusca pulsus ab urbe
Exilium dira poenam pro caede luebat.
Is mihi, dum resto, iuvenali guttura pugno
Rupit, et excussum misisset in aequora, si non
Haesissem quamvis amens in fune retentus.
Inpia turba probat factum; tum denique Bacchus —
Bacchus enim fuerat — veluti clamore solutus
Sit sopor, aque mero redeant in pectora sensus,
"Quid facitis? quis clamor?" ait, "qua, dicite! nautae,
Huc ope perveni? quo me deferre paratis?"
"Pone metum, Proreus "et quos contingere portus,
Ede velis!" dixit "terra sistere petita."

---

609 *cultus:* uiterlijk, kleding.
610 *mortale:* menselijk.
614 *mitte:* laat na.
615 verbind: quo ocior; *ocior conscendere* cf. I. 241 domus digna perire.
617 *tutela:* tutor.
621 *pinum:* navem.
630 *fuerat:* erat; want Bacchus was het, dien zij gevat hadden;
631 *a mero:* cf. II. 653.
632 *qua ope:* cuius opera.
635 *ede:* dic.

"Naxon" ait Liber "cursus advertite vestros!
Illa mihi domus est: vobis erit hospita tellus."
Per mare fallaces perque omnia numina iurant
Sic fore, meque iubent picta dare vela carinae.
Dextera Naxos erat; dextra mihi lintea danti
"Quid facis, o demens? quis te furor —" inquit Opheltes
Pro se quisque timet: "laevam pete" maxima nutu
Pars mihi significat, pars, quid velit, ore susurrat.
Obstipui, "capiat"que "aliquis moderamina!" dixi
Meque ministerio scelerisque artisque removi.
Increpor a cunctis, totumque inmurmurat agmen.
E quibus Aethalion "te scilicet omnis in uno
Nostra salus posita est!" ait et subit ipse meumque
Explet opus Naxoque petit diversa relicta.
Tum deus inludens, tamquam modo denique fraudem
Senserit, e puppi pontum prospectat adunca
Et flenti similis "non haec mihi litora, nautae,
Promisistis" ait, "non haec mihi terra rogata est.
Quo merui poenam facto? quae gloria vestra est,
Si puerum iuvenes, si multi fallitis unum?"
Iamdudum flebam: lacrimas manus inpia nostras
Ridet et inpellit properantibus aequora remis.
Per tibi nunc ipsum — nec enim praesentior illo
Est deus — adiuro, tam me tibi vera referre,
Quam veri maiora fide: stetit aequore puppis
Haud aliter, quam si siccum navale teneret.
Illi admirantes remorum in verbere perstant
Velaque deducunt geminaque ope currere temptant.
Inpediunt hederae remos nexuque recurvo
Serpunt et gravidis distingunt vela corymbis.
Ipse racemiferis frontem circumdatus uvis

---

636 *Naxos,* een centrum van de cultus van Bacchus.
639 *picta carina:* zo Hom. νῆεσ μιλτοπάρῃοι
640 *dextera:* Het schip komt van Chios en vaart in Zuidelijke richting. De schippers willen naar een haven in Klein-Azië om hun buit te verkopen.
641 *quis te furor* sc. agit. inpellit.
645 *sceleris:* gen. obiectivus;
artis: gen. explicativus.
648 *subit ipse:* sc. in meum locum cf. I. 130.
650 *modo denique* (ook VII. 15) nu pas, nu eerst.
658 *praesentior:* dubbelzinnig gebruikt.
660 *fides:* cf. III. 106.

Pampineis agitat velatam frondibus hastam.
Quem circa tigres simulacraque inania lyncum
Pictarumque iacent fera corpora pantherarum.
Exsiluere viri, sive hoc insania fecit,
Sive timor; primusque Medon nigrescere coepit
Corpore et expresso spinae curvamine flecti.
Incipit huic Lycabas: "In quae miracula" dixit
"Verteris?" et lati rictus et panda loquenti
Naris erat squamamque cutis durata trahebat.
At Libys obstantes dum vult obvertere remos,
In spatium resilire manus breve vidit et illas
Iam non esse manus, iam pinnas posse vocari.
Alter ad intortos cupiens dare bracchia funes
Bracchia non habuit, truncoque repandus in undas
Corpore desiluit: falcata novissima cauda est,
Qualia dimidiae sinuantur cornua lunae.
Undique dant saltus multaque adspergine rorant
Emerguntque iterum redeuntque sub aequora rursus
Inque chori ludunt speciem lascivaque iactant
Corpora et acceptum patulis mare naribus efflant.
De modo viginti (tot enim ratis illa ferebat)
Restabam solus: pavidum gelidumque trementi
Corpore vixque meum firmat deus "excute" dicens
"Corde metum Diamque tene!" Delatus in illam
Accessi sacris, Baccheaque sacra frequento.'
'Praebuimus longis' Pentheus 'ambagibus aures'
Inquit, 'ut ira mora vires absumere posset.
Praecipitem famuli rapite hunc cruciataque diris

---

667 *hastam:* thyrsum, cf. vs. 542.
669 enallage.
670 *exsilio:* opspringen.
672 *expressus:* duidelijk waarneembaar.
675 *trahebat:* cf. II. 236.
676 *obstantes:* cf. IV. 474 obstantes colubras; *remos obvertere:* omwenden, om terug te roeien.
677 *spatium:* lengte, afmeting. cf. III. 95, VIII. 785.
686 *mare:* zeewater.
690 *Diamque tene:* cf. Fasti IV. 289 Ausoniamque tenet sc. cursum; *Dia:* Naxos; *vixque meum:* cf. VIII. 35 vix sua, XIV. 166. iam suus.
691 Met deze woorden krijgt Pentheus antwoord op zijn in vs. 581 gestelde vraag.
694 *praecipitem:* praedicatief gebruikt.

Corpora tormentis Stygiae dimittite morti!'
Protinus abstractus solidis Tyrrhenus Acoetes
Clauditur in tectis; et dum crudelia iussae
Instrumenta necis ferrumque ignesque parantur,
Sponte sua patuisse fores, lapsasque lacertis
Sponte sua fama est *nullo solvente* catenas.
  Perstat Echionides nec iam iubet ire, sed ipse
Vadit, ubi electus facienda ad sacra Cithaeron
Cantibus et clara bacchantum voce sonabat.
Ut fremit acer equus, cum bellicus aere canoro
Signa dedit tubicen, pugnaeque adsumit amorem,
Pentheo sic ictus longis ululatibus aether
Movit, et audito clamore recanduit ira.
Monte fere medio est, cingentibus ultima silvis,
Purus ab arboribus, spectabilis undique campus.
Hic oculis illum cernentem *sacra profanis*
Prima videt, *prima* est insano concita cursu,
Prima suum misso violavit Penthea thyrso
Mater. et 'O, geminae' clamavit, 'adeste, sorores!
Ille aper, in nostris errat qui maximus agris,
Ille mihi feriendus aper.' Ruit omnis in unum
Turba furens; cunctae coëunt fremituque sequuntur,
Iam trepidum, *iam* verba minus violenta loquentem,
Iam se damnantem, *iam* se peccasse fatentem,
Saucius ille tamen 'fer opem, matertera' dixit
'Autonoë! moveant animos Actaeonis umbrae!'
Illa, quis Actaeon, nescit dextramque precantis
Abstulit: Inoo lacerata est altera raptu.
Non habet infelix, quae matri bracchia tendat,
Trunca sed ostendens deiectis vulnera membris,

---

699 *sponte sua* ... *sponte sua* ... *nullo solvente.*
701. *Perstat,* cf. vs. 662. *nec iam iubet:* zoals vs. 562, met sterke nadruk op *iubet.*
703 *clarus:* luid.
708 *ultima:* rand, cf. I. 31.
709 *purus:* zo Hom. κάθαρος Il. VIII. 491.
713 *mater:* Agaue.
720 *Actaeon:* was ook verscheurd en wel door zijn eigen honden.
722 *Inoo:* abl. van het adjectivum Inous, cf. I. 396.
724 *trunca deiectis vulnera membris:* vergelijk Mart. II. 83.3
trunci naribus auribusque vultus;
trunca vulnera: vulnera trunci corporis.

'Adspice mater!' ait. Visis ululavit Agaue
Collaque iactavit movitque per aëra crinem:
Avulsumque caput digitis conplexa cruentis
Clamat 'io, comites, opus hoc victoria nostra est!'
Non citius frondes autumni frigore tactas
Iamque male haerentes alta rapit arbore ventus,
Quam sunt membra viri manibus direpta nefandis.
Talibus exemplis monitae nova sacra frequentant
Turaque dant sanctasque colunt Ismenides aras.

---

726 *collaque iactavit:* zo uitte zich de razernij der Bacchanten cf. Μαινὰς ῥιψαύχην

730 *male:* cf. III. 74.

733 *Ismenides:* de Thebaanse vrouwen;
Ismenos: rivier bij Thebe.

LIBER QUARTUS.

At non Alcithoë Minyeïas orgia censet *Minyeïdes.*
Accipienda dei, sed adhuc temeraria Bacchum
Progeniem negat esse Iovis sociasque sorores
Inpietatis habet. Festum celebrare sacerdos
Inmunesque operum famulas dominasque suorum
Pectora pelle tegi, crinales solvere vittas
Serta coma, manibus frondentes sumere thyrsos
Iusserat et saevam laesi fore numinis iram
Vaticinatus erat. Parent matresque nurusque,
Telasque calathosque infectaque pensa reponunt
Turaque dant Bacchumque vocant Bromiumque
[Lyaeumque
Ignigenamque satumque iterum solumque Bimatrem:
Additur his Nyseus indetonsusque Thyoneus
Et cum Lenaeo genialis consitor uvae,
Nyteliusque Eleleusque parens et Iachus et Euhan,
Et quae praeterea per Graias plurima gentes
Nomina, Liber, habes; tibi enim inconsumpta iuventa est,
Tu puer aeternus, tu formosissimus alto
Conspiceris caelo; tibi, cum sine cornibus adstas,

---

1 *Minyas:* de heros eponymus der Minyes, wier hoofdstad Orchomenos in Boeotië was. Onder zijn leiding zouden de Minyes uit Thessalië naar Boeotië zijn gekomen.

2 *socias:* praedicatief gebruikt.

9 *matresque nurusque:* cf. II. 366.

10 *pensa:* de afgewogen wol;
infecta: niet voltooid, niet afgemaakt.

11 versus hypermeter; in Soph. Antigone 1115 wordt Bacchus met het epitheton πολυώνυμε aangeroepen.

12 Waarom Bacchus *Ignigena* en *Bimatris* genoemd wordt, blijkt uit III. 307. sqq. waar zijn wonderbaarlijke geboorte is verhaald.

14 *cum:* behalve;
genialis: die vreugde en vrolijkheid schenkt, Tib. II. 3, 63. Tu Bacche: tener *iucundae* consitor uvae;
Metam. XI. 95 festum genialiter egit.

17 *inconsumpta:* niet te vernietigen, onvergankelijk; Ex Ponto I, 2, 39.

Sic inconsumptum Tityi semperque renascens
Non perit, ut possit saepe perire, iecur.

19 *sine cornibus:* Ov. Am. XV. 17 corniger Lyaeus. Bacchus werd door de dichters uit de tijd van Augustus vaak voorgesteld met horens.

Virgineum caput est; Oriens tibi victus, adusque
Decolor extremo qua tingitur India Gange.
Penthea tu, venerande, bipenniferumque Lycurgum
Sacrilegos mactas Tyrrhenaque mittis in aequor
Corpora; tu biiugum pictis insignia frenis
Colla premis lyncum; Bacchae Satyrique sequuntur,
Quique senex ferula titubantes ebrius artus
Sustinet et pando non fortiter haeret asello.
Quacumque ingrederis, clamor iuvenalis et una
Femineae voces inpulsaque tympana palmis
Concavaque aera sonant longoque foramine buxus.
'Placatus mitisque' rogant Ismenides 'adsis,'
Iussaque sacra colunt; solae Minyeïdes intus
Intempestiva turbantes festa Minerva
Aut ducunt lanas aut stamina pollice versant
Aut haerent telae famulasque laboribus urgent.
E quibus una levi deducens pollice filum,

---

20 *virginea forma:* zo III 607;
adusque qua: eo usque, ubi.
21 *decolor India:* eigenlijk zijn de bewoners *decolores,* door de zon verbrand; Tristia V. 3, 24. zie ook vs. 209.
22 *Penthea:* verteld III. 511 sqq.
Lycurgum: Bij Hom. Il. VI. 130 lezen wij hoe L. koning der Edonen in Thracië door Zeus wegens zijn verzet tegen Bacchus blind is gemaakt. Hij had de voedsters van Bacchus met de βουπλήξ geslagen. Βουπλήξ is door sommigen beschouwd als een bijl, waarmee men runderen slachtte, van daar: *bipenniferum Lycurgum.*
23 *Tyrrhena corpora,* Thyrrhenos nautas, zie III. 582— 91.
24 *biiugum lyncum:* van een tweespan lynxen.
25 *premis sc.* iugo, welk woord na *biiugum lyncum* kan worden gemist, cf. I. 124.
26 *senex:* n.l. Silenus, de opvoeder en volgeling van Bacchus, in wiens persoon het dubbele karakter van de Dionysus-religie is uitgebeeld: behalve dronken en waggelend, ook wijs en profeterend.
29 *femineae voces:* III. 436;
tympana: III. 537.
30 *concava aera:* III. 532;
foramen: III. 532.
32 *intus:* ἔνδον thuis.
33 *Minerva:* de godin van de arbeid der vrouwen (Ἀθηνᾶ Ἐργάνη), hier voor het werk zelf;
turbantes: ontwijdend.
34 *ducunt lanas:* kaarden de wol, cf. II. 411.
36 *levi:* behendig.

'Dum cessant aliae commentaque sacra frequentant,
Nos quoque, quas Pallas, melior dea, detinet' inquit,
'Utile opus manuum vario sermone levemus
Perque vices aliquid, quod tempora longa videri
Non sinat, in medium vacuas referamus ad aures.'
Dicta probant primamque iubent narrare sorores.
Illa, quid e multis referat (nam plurima norat),
Cogitat et dubia est, de te, Babylonia, narret,
Derceti, quam versa squamis velantibus artus
Stagna Palaestini credunt motasse figura:
An magis, ut sumptis illius filia pennis
Extremos albis in turribus egerit annos;
Nais an ut cantu nimiumque potentibus herbis
Verterit in tacitos iuvenalia corpora pisces,
Donec idem passa est, an, quae poma alba ferebat,
Ut nunc nigra ferat contactu sanguinis arbor.
Hoc placet; haec quoniam vulgaris fabula non est,
Talibus orsa modis, lana sua fila sequente.

Pyramus et Thisbe.

'Pyramus et Thisbe, iuvenum pulcherrimus alter
Altera, quas Oriens habuit, praelata puellis,
Contiguas tenuere domos, ubi dicitur altam

---

37 *commentus:* III. 558.
39 *vario sermone levemus:* aan Vergilius ontleend: Aen. VIII. 309 varioque viam sermone levabat (bekortte);
levare in de betekenis van *minuere* ook: II. 281, III. 338.
40 *per vices:* in vicem, elk op zijn beurt.
41 *vacuus:* eigenlijk, door niets (anders) in beslag genomen.
45 *Dercetis* of *Derceto:* een Syrische godin, Tar^{c}ata, Atargatis, moeder van Semiramis (vs 47 *illius filia*), in een vis veranderd;
versa figura: te verbinden.
47 *magis:* potius;
Semiramis zou volgens het verhaal in een duif zijn veranderd.
48 *turris:* duiventil;
columbaria werden meestal als een soort toren op de daken opgericht en van binnen en van buiten wit geverfd, *quoniam eo colore praecipue delectatur hoc genus avium* (Colum. de R.R.) 8, 8.
49 *Nais:* de Najade;
cantus: toverspreuk; zo Ov. Heroid. XII. 167, waar Medea zegt: Ipsi me cantus herbaeque artesque relinquunt.
50 *iuvenalia corpora:* cf. I. 396.
51 construeer: an ut arbor, quae <olim> ...... ferebat.
54 *sua fila:* de uit haar gesponnen draad.

Coctilibus muris cinxisse Semiramis urbem.
Notitiam primosque gradus vicinia fecit:
Tempore crevit amor; taedae quoque iure coissent,
Sed vetuere patres; quod non potuere vetare,
Ex aequo captis ardebant mentibus ambo.
Conscius omnis abest: nutu signisque loquuntur.
Quoque *magis tegitur, tectus magis* aestuat ignis.
Fissus erat tenui rima, quam duxerat olim
Cum fieret, paries domui communis utrique.
Id vitium nulli per saecula longa notatum —
Quid non sentit amor? — primi vidistis amantes
Et vocis fecistis iter; tutaeque per illud
Murmure blanditiae minimo transire solebant.
Saepe, ubi constiterant, hinc Thisbe, Pyramus illinc,
Inque vices fuerat captatus anhelitus oris,
"Invide" dicebant "paries, quid amantibus obstas?
Quantum erat, ut sineres toto nos corpore iungi,
Aut, hoc si nimium est, vel ad oscula danda pateres!
Nec sumus ingrati: tibi nos debere fatemur,
Quod datus est verbis ad amicas transitus aures."
  Talia diversa nequiquam sede locuti
Sub noctem dixere 'vale,' partique dedere
Oscula quisque suae non pervenientia contra.
Postera nocturnos Aurora removerat ignes,
Solque pruinosas radiis siccaverat herbas:

---

58 *coctilibus:* opgetrokken van in de zon gedroogde tegels; *primos gradus:* sc. amoris, de eerste toenadering.
60 *taedae iure:* cf. I. 483.
62 *ex aequo:* voor aequaliter, cf. III. 145.
63 *signa:* gebaren.
64 *tegitur:* wordt geheim gehouden, cf. III. 490, IV. 191.
65 II. 211, tellus fissa *agit* rimas.
70 *murmur:* gefluister.
72 *captare:* inademen, opvangen, ook Verg. Georg. I. 376.
74 *quantum:* hoe weinig, cf. VI. 200 van Niobe:
quae quantum distat ab orba;
erat: cf. *longum est, erat.*
75 *vel:* slechts, ook VI. 642.
76 *nec:* toch niet.
77 *ad amicas aures:* cf. I. 396.
79 *parti suae:* parietis sc.
80 *contra:* naar de andere zijde.
81 In het verhaal van Phaethon II. 113 beschrijft Ovidius het aanbreken van de dag; *nocturnos ignes: stellas,* cf. I. 396.

Ad solitum coiere locum. Tum murmure parvo
Multa prius questi, statuunt, ut nocte silenti
Fallere custodes foribusque excedere temptent,
Cumque domo exierint, urbis quoque tecta relinquant,
Neve sit errandum lato spatiantibus arvo,
Conveniant ad busta Nini lateantque sub umbra
Arboris: arbor ibi niveis uberrima pomis
(Ardua morus erat) gelido contermina fonti.
Pacta placent. Et lux tarde discedere visa
Praecipitatur aquis, et aquis nox surgit ab isdem.
  Callida per tenebras versato cardine Thisbe
Egreditur fallitque suos, adopertaque vultum
Pervenit ad tumulum dictaque sub arbore sedit.
Audacem faciebat amor. Venit ecce recenti
Caede leaena boum spumantes oblita rictus,
Depositura sitim vicini fontis in unda.
Quam procul ad lunae radios Babylonia Thisbe
Vidit et obscurum timido pede fugit in antrum,
Dumque fugit, tergo velamina lapsa reliquit.
Ut lea saeva sitim multa compescuit unda,
Dum redit in silvas, inventos forte sine ipsa
Ore cruentato tenues laniavit amictus.
  Serius egressus vestigia vidit in alto
Pulvere certa ferae totoque expalluit ore
Pyramus; ut vero vestem quoque sanguine tinctam
Repperit, "una duos" inquit "nox perdet amantes,
E quibus illa fuit longa dignissima vita;
Nostra nocens anima est. Ego te, miseranda, peremi,
In loca plena metus qui iussi nocte venires,
Nec prior huc veni. Nostrum divellite corpus
Et scelerata fero consumite viscera morsu,
O quicumque sub hac habitatis rupe, leones!

---

83 *murmure parvo:* zie vs. 70 en vergelijk; magna voce.
84 *nocte silenti:* cf. I. 312.
88 *Ninus:* de echtgenoot van Semiramis;
conveniant: hangt nog af van *ut* (84).
92 *aquis:* dat. v. richting;
94 *fallit:* λανθάνει
97 *caedes:* bloed.
106 *altus pulvis:* mul zand.
111 *metus:* gevaren, (die vrees veroorzaken).
113 *viscera:* corpus.

Sed timidi est optare necem!" — velamina Thisbes
Tollit et ad pactae secum fert arboris umbram.
Utque dedit notae lacrimas, dedit oscula vesti,
"Accipe nunc" inquit "nostri quoque sanguinis haustus!"
Quoque erat accinctus, demisit in ilia ferrum,
Nec mora, ferventi moriens e vulnere traxit.
Et iacuit resupinus humo: cruor emicat alte,
Non aliter, quam cum vitiato fistula plumbo
Scinditur et tenui stridente foramine longas
Eiaculatur aquas atque ictibus aëra rumpit.
Arborei fetus adspergine caedis in atram
Vertuntur faciem, madefactaque sanguine radix
Purpureo tingit pendentia mora colore.
  Ecce metu nondum posito, ne fallat amantem,
Illa redit iuvenemque oculis animoque requirit,
Quantaque vitarit, narrare pericula gestit.
Utque locum et visa cognoscit in arbore formam,
Sic facit incertam pomi color: haeret, an haec sit.
Dum dubitat, tremebunda videt pulsare cruentum
Membra solum, retroque pedem tulit oraque buxo
Pallidiora gerens exhorruit aequoris instar,
Quod fremit, exigua cum summum stringitur aura.
Sed postquam remorata suos cognovit amores,
Percutit indignos claro plangore lacertos,
Et laniata comas amplexaque corpus amatum
Vulnera supplevit lacrimis fletumque cruori
Miscuit, et gelidis in vultibus oscula figens
"Pyrame", clamavit "quis te mihi casus ademit?
Pyrame, responde! tua te carissima Thisbe

---

118 *accipe haustus:* hauri.
122 *fistula:* buis van een waterleiding;
vitiato plumbo: waarvan het lood is dun geworden, cf. ex Ponto I. 10. 3. curis vitiatum corpus amaris (vermagerd).
125 *arborei fetus:* cf. I. 396;
caedis: cf. vs. 97.
128 *fallere:* teleurstellen.
131 *ut* ...... *sic:* ofschoon ...... toch.
137 *suos amores:* amatum suum.
139 *laniata:* reflexief.
140 *fletum:* lacrimas.
141 *vultus:* gelaat.

Nominat: exaudi vultusque attolle iacentes!"
Ad nomen Thisbes oculos iam morte gravatos
Pyramus erexit visaque recondidit illa.
Quae postquam vestemque suam cognovit et ense
Vidit ebur vacuum, 'tua te manus' inquit 'amorque
Perdidit, infelix! est et mihi fortis in unum
Hoc manus, est et amor: dabit hic in vulnera vires.
Persequar extinctum letique miserrima dicar
Causa comesque tui; quique a me morte revelli
heu! sola poteras, poteris nec morte revelli!
Hoc tamen amborum verbis estote rogati,
O multum miseri meus illiusque parentes,
Ut quos certus amor, quos hora novissima iunxit,
Conponi tumulo non invideatis eodem!
At tu, quae ramis arbor miserabile corpus
Nunc tegis unius, mox es tectura duorum,
Signa tene caedis, pullosque et luctibus aptos
Semper habe fetus, gemini monimenta cruoris!'
Dixit et aptato pectus mucrone sub imum
Incubuit ferro, quod adhuc a caede tepebat.
Vota tamen tetigere deos, tetigere parentes:
Nam color in pomo est, ubi permaturuit, ater:
Quodque rogis superest, una requiescit in urna.'

Mars et Venus.

Desierat, mediumque fuit breve tempus, et orsa est
Dicere Leuconoë; vocem tenuere sorores.
'Hunc quoque, siderea qui temperat omnia luce,
Cepit amor Solem: Solis referemus amores.
Primus adulterium Veneris cum Marte putatur
Hic vidisse deus: videt hic deus omnia primus.

144 *vultus:* oculos, cf. IV. 265;
iacentes: gesloten, cf. XI. 618:
Tardaque deus (n.l. Somnus) gravitate iacentes
vix oculos tollens.
148 *ebur:* de ivoren schede; Bij Hom. is de schede van zilver, Il. XI. 30 of ivoor, Od. VIII. 404.
151 *persequar:* sequar, ook vs. 551.
153 *nec:* ne quidem.
155 *parentes:* patres.
157 *conponi:* bijgezet worden, Hor. Sat. IX, 28 omnes conposui, in deze betekenis bij Cat. 68, 98 prope cognatos conpositus.
164 *tetigere:* cf. III. 355.
169 *temperat:* cf. I. 770;
siderea luce: cf. I. 778, door zijn hemelse licht.

Indoluit facto Iunonigenaeque marito
Furta tori furtique locum monstravit, at illi
Et mens, et quod opus fabrilis dextra tenebat,
Excidit: extemplo graciles ex aere catenas
Retiaque et laqueos, quae lumina fallere possent,
Elimat (non illud opus tenuissima vincant
Stamina, non summo quae pendet aranea tigno),
Utque leves tactus momentaque parva sequantur,
Efficit, et lecto circumdata collocat arte.
Ut venere torum coniunx et adulter in unum,
Arte viri vinclisque nova ratione paratis
In mediis ambo deprensi amplexibus haerent,
Lemnius extemplo valvas patefecit eburnas
Inmisitque deos: illi iacuere ligati
Turpiter, atque aliquis de dis non tristibus optat
Sic fieri turpis: Superi risere, diuque
Haec fuit in toto notissima fabula caelo.

Exigit indicii memorem Cythereïa poenam, *Leucothoë.*
Inque vices illum, tectos qui laesit amores,
Laedit amore pari. Quid nunc, Hyperione nate,
Forma colorque tibi radiataque lumina prosunt?
Nempe, tuis omnes qui terras ignibus uris,
Ureris igne novo, quique omnia cernere debes,
Leucothoën spectas et virgine figis in una,
Quos mundo debes, oculos. Modo surgis Eoo
Temperius caelo, modo serius incidis undis,
Spectandique mora brumales porrigis horas;

---

173 *Iunonigenae marito:* Vulcano.
176 *excidit:* cf. II. 602.
177 *lumina:* oculos, cf. Od. VIII. 280. sq.
178 *elimare:* kunstig vervaardigen.
180 *sequi:* meegeven, ook bij Verg. Aen. VI. 146 ramus (aureus) volens sequetur.
185 *Lemnius:* Vulcanus.
189 *fabula:* onderwerp van het gesprek.
190 *Cythereia:* Venus, de godin van Cythera;
memorem Cythereia poenam: cf. XIV. 477 en Verg. Aen. I. 4; memorem Iunonis ob iram;
memor: (onverzoenlijk) behoort eigenlijk bij Cythereia.
191 *in vices:* op haar beurt;
tectos amores: cf. III. 490.
195 *novo:* voor hem nog nieuw, ongekend.
199 de Romeinen verdeelden de tijd van Zonsopgang tot Zonsondergang in 12 uren; daardoor zijn de uren in de winter korter dan in de zomer.

Deficis interdum, vitiumque in lumina mentis
Transit et obscurus mortalia pectora terres.
Nec, tibi quod lunae terris propioris imago
Obstiterit, palles: facit hunc amor iste colorem.
Diligis hanc unam, nec te Clymeneque Rhodosque,
Nec tenet Aeaeae genetrix pulcherrima Circes,
Quaeque tuos Clytie quamvis despecta petebat
Concubitus ipsoque illo grave vulnus habebat
Tempore; Leucothoë multarum oblivia fecit,
Gentis odoriferae quam formosissima partu
Edidit Eurynome; sed postquam filia crevit,
Quam mater cunctas, tam matrem filia vicit.
Rexit Achaemenias urbes pater Orchamus, isque
Septimus a prisco numeratur origine Belo.
Axe sub Hesperio sunt pascua Solis equorum:
Ambrosiam pro gramine habent; ea fessa diurnis
Membra ministeriis nutrit reparatque labori.
Dumque ibi quadripedes caelestia pabula carpunt,
Noxque vicem peragit, thalamos deus intrat amatos
Versus in Eurynomes faciem genetricis, et inter
Bis sex Leucothoën famulas ad lumina cernit

---

200 *mens:* hart;
lumina: zie vs. 177.
201 *mortalia pectora:* cf. II. 643.
203 *pallere:* cf. I. 374.
204 *Clymene:* moeder van Phaethon en de Ἡλιάδες cf. II, 340 sqq.
Rhodos: moeder van zeven zonen, naar hun vader Ἡλιάδαι genoemd; de moeder van Circe is Persa.
206 *quaeque Clytie:* et Clytie quae.
208 *oblivia fecit:* lett. deed vergeten, stelde in de schaduw.
209 *gentis odoriferae:* het epitheton, dat op het land toepasselijk is, is hier gegeven aan het volk, dat het land bewoont; omgekeerd: vs. 21 *decolor India.*
212 *Achaemenius:* Perzisch; Achaemenes, de stamvader van het huis der Achaemeniden, koningen der Perzen.
213 *Belus:* volgens de sage de stichter van het Assyrische rijk; *origine:* abl. limitationis.
214 *axe:* coelo, cf. I. 255;
Hesperius: westelijk.
215 *ambrosiam:* II. 120; door ambrosia te eten zijn de paarden onsterfelijk;
ea: ambrosia sc.
218 *vicem peragit:* op haar beurt de taak van de zon volbrengt;
thalamos amatos: cf. I. 396.
219 *facies:* gestalte.

Levia versato ducentem stamina fuso.
Ergo ubi ceu mater carae dedit oscula natae,
"Res" ait "arcana est: famulae, discedite, neve
Eripite arbitrium matri secreta loquendi."
Paruerant, thalamoque deus sine teste relicto
"Ille ego sum," dixit "qui longum metior annum,
Omnia qui video, per quem videt omnia tellus,
Mundi oculus: mihi, crede, places!" Pavet illa, metuque
Et colus et fusus digitis cecidere remissis.
Ipse timor decuit, nec longius ille moratus
In veram rediit faciem solitumque nitorem.
At virgo, quamvis inopino territa visu,
Victa nitore dei posita vim passa querella est.
Invidit Clytie (neque enim moderatus in illa
Solis amor fuerat) stimulataque paelicis ira
Vulgat adulterium, diffamatumque parenti
Indicat; ille ferox inmansuetusque precantem
Tendentemque manus ad lumina Solis et "ille
Vim tulit invitae" dicentem defodit alta
Crudus humo, tumulumque super gravis addit harenae.
Dissipat hunc radiis Hyperione natus iterque
Dat tibi, qua possis defossos promere vultus:
Nec tu iam poteras enectum pondere terrae
Tollere, nympha, caput, corpusque exsangue iacebas.
Nil illo fertur volucrum moderator equorum
Post Phaëthonteos vidisse dolentius ignes.
Ille quidem, gelidos radiorum viribus artus
Si queat, in vivum temptat revocare calorem,
Sed quoniam tantis fatum conatibus obstat,

---

221 *fusus:* de spoel, waaromheen de draad gewonden wordt.
224 *arbitrium:* potestaten.
228 *mihi places:* ik bemin U.
229 cf. Heroid. XVIII. 197: stamina de digitis cecidere remissis.
230 *decere:* wel eens: goed staan, flatteren.
233 *posita:* deposita.
235 cf. 277.
fuerat: plus quam perfectum, want nù versmaadde hij Clytie (zie vs. 206).
241 de stralen van Sol worden hier met pijlen vergeleken.
243 *enectum:* uitgeput.
246 *dolentius:* maiore dolore;
Phaethontei ignes: cf. II. 311. 599.
248 construeer: temptat, si queat.

Nectare odorato sparsit corpusque locumque,
Multaque praequestus "tanges tamen aethera" dixit.
Protinus inbutum caelesti nectare corpus
Delicuit terramque suo madefecit odore,
Virgaque per glaebas sensim radicibus actis
Turea surrexit tumulumque cacumine rupit.
At Clytien, quamvis amor excusare dolorem *Clytie.*
Indiciumque dolor poterat, non amplius auctor
Lucis adit Venerisque modum sibi fecit in illa.
Tabuit ex illo dementer amoribus usa,
Nympharum inpatiens, et sub Iove nocte dieque
Sedit humo *nuda nudis* incompta capillis.
Perque novem luces expers undaeque cibique
Rore mero lacrimisque suis ieiunia pavit,
Nec se movit humo: tantum spectabat euntis
Ora dei vultusque suos flectebat ad illum.
Membra ferunt haesisse solo. partemque coloris
Luridus exsangues pallor convertit in herbas:
Est in parte rubor, violaeque simillimus ora
Flos tegit. Illa suum, quamvis radice tenetur,
Vertitur ad Solem mutataque servat amorem.'
Dixerat, et factum mirabile ceperat aures. *Minyeïdes.*
Pars fieri potuisse negant; pars omnia veros

---

250 Aan ambrosia en nectar schreef men genezende kracht toe.
251 *tangere:* doordringen tot.
254 *virga turea:* wierookstruik;
per glaebas te verbinden met *surrexit;*
radices agere: cf. rimam agere.
255 *tumulum rupit:* zie echter vs. 241, dissipat hunc tumulum.
258 *Veneris:* amoris;
modum: finem.
259 *ex illo* (tempore sc.);
dementer amoribus usa: er niet in berustend, dat haar liefde versmaad werd, cf. Nepos Epam. 3; *sapienter temporibus uti:* zich schikken naar de omstandigheden.
261 *nudis:* sine vitta sc.
262 zo Orpheus X. 73. sqq.
263 *ieiunia:* honger.
264 *spectabat:* imperfectum!
265 *vultus:* oculos, cf. IV. 144.
266 et <dum corpus mutatur in herbas> luridus pallor partis colorem in exsanguium herbarum colorem convertit.
268 *est:* blijft.

Posse deos memorant: sed non est Bacchus in illis.
Poscitur Alcithoë, postquam siluere sorores.
Quae radio stantis percurrens stamina telae
'Vulgatos taceo' dixit 'pastoris amores
Daphnidis Idaei, quem nymphe paelicis ira
Contulit in saxum: tantus dolor urit amantes.
Nec loquor, ut quondam naturae iure novato
Ambiguus fuerit modo vir, modo femina Sithon.
Te quoque, nunc adamas, quondam fidissime parvo,
Celmi, Iovi largoque satos Curetas ab imbri,
Et Crocon in parvos versum cum Smilace flores
Praetereo dulcique animos novitate tenebo.

Salmacis et Hermaphroditus.

Unde sit infamis, quare male fortibus undis
Salmacis enervet tactosque remolliat artus,
Discite! Causa latet, vis est notissima fontis.
Mercurio puerum diva Cythereïde natum
Naides Idaeis enutrivere sub antris;
Cuius erat facies, in qua materque paterque
Cognosci possent; nomen quoque traxit ab illis.
Is tria cum primum fecit quinquennia, montes
Deseruit patrios Idaque altrice relicta
Ignotis errare locis, ignota videre
Flumina gaudebat studio minuente laborem.
Ille etiam Lycias urbes Lyciaeque propinquos
Caras adit: videt hic stagnum lucentis ad imum
Usque solum lymphae. Non illic canna palustris

---

273 *in illis:* sc. veris deis.
274 *poscitur Alcithoë:* cf. II. 144; de beurt is aan A.
275 *stantis:* rechtopstaand; men weefde staande.
277 *paelicis:* gen. object.
278 *contulit:* convertit.
279 *naturae iure:* natura.
282 *Cureten* bewaakten den jonggeboren Zeus, door zijn moeder Rhea naar Creta gebracht om hem tegen zijn vader Kronos, Saturnus, te beschermen.
284 *animos:* aandacht;
dulci novitate: dulcedine novitatis, cf. I. 312.
286 *Salmacis:* bij Halicarnassus in Carie; volgens de overlevering zou de bron Salmacis de kracht van allen, die er uit dronken, verzwakken.
291 *nomen:* Hermaphroditus.
295 *gaudebat:* imperfectum, het was zijn lust.

Nec steriles ulvae nec acuta cuspide iunci:
Perspicuus liquor est; stagni tamen ultima vivo
Caespite cinguntur semperque virentibus herbis.
Nympha colit, sed nec venatibus apta, nec arcus
Flectere quae soleat nec quae contendere cursu;
Solaque Naiadum celeri non nota Dianae.
Saepe suas illi fama est dixisse sorores
"Salmaci, vel iaculum vel pictas sume pharetras,
Et tua cum duris venatibus otia misce!"
Nec iaculum sumit nec pictas illa pharetras,
Nec sua cum duris venatibus otia miscet,
Sed modo fonte suo formosos perluit artus,
Saepe Cytoriaco deducit pectine crines,
Et, quid se deceat, spectatas consulit undas;
Nunc perlucenti circumdata corpus amictu
Mollibus aut foliis aut mollibus incubat herbis;
Saepe legit flores. Et tunc quoque forte legebat,
Cum puerum vidit visumque optavit habere.
Nec tamen ante adiit, etsi properabat adire,
Quam se conposuit, quam circumspexit amictus
Et finxit vultum et meruit formosa videri.
Tum sic orsa loqui "puer o dignissime credi
Esse deus, seu tu deus es, potes esse Cupido;
Sive es mortalis, qui te genuere, beati,
Et frater felix, et fortunata profecto
Si qua tibi soror est et, quae dedit ubera, nutrix.
Sed longe cunctis longeque beatior illa,
Si qua tibi sponsa est, si quam dignabere taeda!
Haec tibi sive aliqua est, mea sit furtiva voluptas;

---

300 *ultima:* I. 31, III. 708.
306 *pictas pharetras:* cf. II. 421.
307 *miscere:* afwisselen met..
311 *deducit:* cf. vs. 34;
Cytoriacus: van palmhout; de Cytorus buxifer aan de kust van Paphlagonië.
312 *deceat:* cf. IV. 230.
318 *se conposuit:* cf. III. 767 conponere vultus, zie ook II. 412.
320 *dignus* c. inf. I. 241.
321 navolging van Hom. Od. VI. 150 env.;
seu ...... sive: twee hypothetische zinnen, ieder door een nazin gevolgd εἰ μέν ...... εἰ δέ zo ook 327 sqq.
326 *taeda:* cf. I. 483.
327 *haec:* sponsa sc.

Seu nulla est, ego sim, thalamumque ineamus eundem!"
Nais ab his tacuit, pueri rubor ora notavit
(Nescit enim quid amor), sed et erubuisse decebat.
Hic color aprica pendentibus arbore pomis
Aut ebori tincto est, aut sub candore rubenti,
Cum frustra resonant aera auxiliaria, lunae.
Poscenti nymphae sine fine sororia saltem
Oscula iamque manus ad eburnea colla ferenti
"Desinis? aut fugio, tecumque" ait "ista relinquo!"
Salmacis extimuit "loca"que "haec tibi libera trado,
Hospes" ait, simulatque gradu discedere verso,
Tum quoque respiciens, fruticumque recondita silva
Delituit flexuque genu submisit, at ille,
Scilicet ut vacuis et inobservatus in herbis,
Huc it et hinc illuc, et in adludentibus undis
Summa pedum taloque tenus vestigia tingit.
Nec mora, temperie blandarum captus aquarum
Mollia de tenero velamina corpore ponit.
Tum vero placuit nudaeque cupidine formae
Salmacis exarsit: flagrant quoque lumina nymphae
Non aliter, quam cum puro nitidissimus orbe
Opposita speculi referitur imagine Phoebus.
Vixque moram patitur, vix iam sua gaudia differt,
Iam cupit amplecti, iam se male continet amens.

---

329 *ab:* zie III. 273.
330 *et:* ook;
decebat: cf. IV. 230 ipse timor decuit.
332 *ebori tincto:* denk aan de bekende vergelijking Hom. Il. IV. 147.
Bij een maansverduistering meende men de maan in haar strijd te kunnen helpen door den klank van tegen elkaar geslagen koperen bekkens; cf. VII. 207.
336 *aut:* of anders;
tecumque ista: et te et ista loca.
340 *genu submisit:* cf. III. 23: latus submisit in herba; VII, 191 submisso poplite: knielend.
343 *summa pedum vestigia:* de tenen; zie voor de betekenis van *vestigia:* I. 536, V. 198.
Catullus 63. 162: Candida permulcens liquidis vestigia lymphis.
345 *vix sua gaudia differt:* cf. VI 514; *sua gaudia* de bevrediging van zijn lusten.
349 *Phoebus:* Sol, cf. II. 110.
351 *male:* cf. III. 474.

Ille, cavis velox applauso corpore palmis
Desilit in latices, alternaque bracchia ducens
In liquidis translucet aquis, ut eburnea si quis
Signa tegat claro vel candida lilia vitro.
"Vicimus et meus est!" exclamat Nais, et omni
Veste procul iacta mediis inmittitur undis
Pugnantemque tenet luctantiaque oscula carpit
Subiectatque manus invitaque pectora tangit,
Et nunc hac iuveni, nunc circumfunditur illac.
Denique nitentem contra elabique volentem
Inplicat, ut serpens, quam regia sustinet ales
Sublimemque rapit (pendens caput illa pedesque
Adligat et cauda spatiantes inplicat alas)
Utve solent hederae longos intexere truncos,
Utque sub aequoribus deprensum polypus hostem
Continet ex omni dimissis parte flagellis.
Perstat Atlantiades sperataque gaudia nymphae
Denegat; illa premit, commissaque corpore toto
Sicut inhaerebat, "pugnes licet, inprobe," dixit
"Non tamen effugies! — ita di iubeatis, et istum
Nulla dies a me nec me deducat ab isto!"
Vota suos habuere deos. Nam mixta duorum
Corpora iunguntur, faciesque inducitur illis
Una; velut, si quis conducat cortice, ramos

---

352 *applauso:* plauso.
353 *alterna:* praedicatief gebruikt.
360 *circumfunditur:* reflexief.
362 dezelfde vergelijking Hom. Il. XII. 200 en Verg. XI. 751; *regia ales: aquila,* de vogel van Iuppiter.
365 *intexere:* zich strengelen om.
367 *flagella:* vangarmen.
368 *perstat Atlantiades:* III. 701, perstat Echionides; *Atlantiades:* Atlas

Atlas
|
Maia + Iuppiter
|
Mercurius + Venus
|
Hermaphroditus

369 *commissa:* coniuncta.
373 *suos:* propitios, faciles (V. 559) Verg. Aen. II. 396 haud numine nostro.
374 *iunguntur:* coalescunt.
375 *conducat:* op elkaar ent.

Crescendo iungi pariterque adolescere cernit,
Sic ubi conplexu coierunt membra tenaci,
Nec duo sunt, sed forma duplex, nec femina dici
Nec puer ut possit, neutrumque et utrumque videtur.
Ergo, ubi se liquidas, quo vir descenderat, undas
Semimarem fecisse videt mollitaque in illis
Membra, manus tendens sed non iam voce virili
Hermaphroditus ait „nato date munera vestro,
Et pater et genetrix, amborum nomen habenti!
Quisquis in hos fontes vir venerit, exeat inde
Semivir, ut tactis subito mollescat in undis."
Motus uterque parens nati rata verba biformis
Fecit et incesto fontem medicamine tinxit.'

Finis erat dictis. Sed adhuc Minyeïa proles *Minyeides*
Urget opus spernitque deum festumque profanat,
Tympana cum subito non apparentia raucis
Obstrepuere sonis et adunco tibia cornu
Tinnulaque aera sonant et olent murraeque crocique;
Resque fide maior: coepere virescere telae,
Inque hederae faciem pendens frondescere vestis.
Pars abit in vites et, quae modo fila fuerunt,
Palmite mutantur; de stamine pampinus exit;
Purpura fulgorem pictis adcommodat uvis.
Iamque dies exactus erat, tempusque subibat,
Quod tu nec tenebras nec posses dicere lucem,
Sed cum luce tamen dubiae confinia noctis:
Tecta repente quati pinguesque ardere videntur
Lampades et rutilis conlucere ignibus aedes
Falsaque saevarum simulacra ululare ferarum.
Fumida iamdudum latitant per tecta sorores
Diversaeque locis ignes ac lumina vitant.

380 *quo:* in quas.
381 *videt:* sc. Hermaphroditus.
388 *medicamen:* tovermiddel; cf. II. 596, I. 715.
390 *urget:* is steeds bezig met.
392 *adunco tibia cornu:* cf. II. 533.
394 *fides:* cf. III. 106.
395 *vestis:* het weefsel; hier *pendens,* vs. 275 *stans,* genoemd.
396 *abit in:* cf. I. 236;
401 *confinia:* cf. VII. 706;
cum luce: et lucis.
406 *diversaeque locis:* cf. I. 173.

Dumque petunt tenebras, parvos membrana per artus
Porrigitur tenuique includunt bracchia penna.
Nec qua perdiderint veterem ratione figuram,
Scire sinunt tenebrae. Non illas pluma levavit:
Sustinuere tamen se perlucentibus alis.
Conataeque loqui minimam et pro corpore vocem
Emittunt peraguntque leves stridore querellas.
Tectaque, non silvas celebrant, lucemque perosae
Nocte volant seroque tenent a vespere nomen.

Ino et Athamas

Tum vero totis Bacchi memorabile Thebis
Nomen erat, magnasque novi matertera vires
Narrat ubique dei, de totque sororibus expers
Una doloris erat, nisi quem fecere sorores.
Adspicit hanc natis thalamoque Athamantis habentem
Sublimes animos et alumno numine Iuno,
Nec tulit et secum 'potuit de paelice natus
Vertere Maeonios pelagoque inmergere nautas,
Et laceranda suae nati dare viscera matri
Et triplices operire novis Minyeïdas alis:
Nil poterit Iuno nisi inultos flere dolores?
Idque mihi satis est? Haec una potentia nostra est?
Ipse docet, quid agam (fas est et ab hoste doceri!),
Quidque furor valeat, Penthea caede satisque
Ac super ostendit. Cur non stimuletur eatque
Per cognata suis exempla furoribus Ino?'
Est via declivis: funesta nubila taxo,
Ducit ad infernas per muta silentia sedes.

---

407 *parvos: minutos;* cf. III. 367.
408 *includunt:* zij sluiten de armen met een dunne vleugel in.
412 *minimam:* zeer zwak;
pro: in verhouding tot hun kleine lichamen.
415 *nomen:* vespertilio sc.
417 *matertera:* Ino.
419 *nisi quem:* nisi eius doloris, quem.
421 Ino had Bacchus opgevoed, cf. III. 313.
423 zie het verhaal III. 577—691.
424 *viscera:* corpus.
425 *triplices:* tres.
429 *Pentheus:* adj.
431 *cognata exempla:* exempla cognatarum (sororum sc.);
ire per exempla c. gen; dezelfde straf ondergaan als.
433 *silentia:* cf. I. 208.

Styx nebulas exalat iners, umbraeque recentes
Descendunt illac simulacraque functa sepulcris.
Pallor hiemsque tenent late loca senta, novique,
Qua sit iter, manes, Stygiam qua ducat ad urbem,
Ignorant, ubi sit nigri fera regia Ditis.
Mille capax aditus et apertas undique portas
Urbs habet, utque fretum de tota flumina terra,
Sic omnes animas locus accipit ille nec ulli
Exiguus populo est turbamve accedere sentit.
Errant exsangues sine corpore et ossibus umbrae,
Parsque forum celebrant, pars imi tecta tyranni,
Pars aliquas artes, antiquae imitamina vitae.
[Exercent, aliam partem sua poena coercet]
  Sustinet ire illuc caelesti sede relicta —
Tantum odiis iraeque dabat — Saturnia Iuno.
Quo simul intravit sacroque a corpore pressum
Ingemuit limen, tria Cerberus extulit ora
Et tres latratus semel edidit; illa sorores
Nocte vocat genitas, grave et inplacabile numen.
Carceris ante fores clausas adamante sedebant
Deque suis atros pectebant crinibus angues.
Quam simul agnorunt inter caliginis umbras,
Surrexere deae; sedes Scelerata vocatur.
Viscera praebebat Tityos lanianda, novemque
Iugeribus distractus erat; tibi, Tantale, nullae
Deprenduntur aquae, quaeque inminet, effugit arbor;

---

434 *recentes:* cf. I. 80.
435 *simulacra functa sepulcris:* zo spreekt Verg., Aen. IV. 34, van *manes sepulti,* waar hij bedoelt: *manes sepultorum.*
438 *Dis:* God van de onderwereld.
440 *fretum:* mare; cf. 551.
442 *exiguus:* cf. II. 161.
443 *corpore:* vlees.
444 *pars celebrant:* constructio ad sententiam.
448 *dabat:* indulgebat.
449 *pressum:* onder de last van.
451 *sorores nocte genitae:* de Furiën.
453 *adamas:* eigenlijk staal, hier: stalen grendels.
455 *simul:* simulatque.
456 *Scelerata:* zo heette te Rome bij de porta Collina *Campus Sceleratus* de plaats, waar de Vestaalse maagden, die hun belofte van kuisheid geschonden hadden, levend begraven werden.
458 *distractus:* Tib. I. 3. 15, zegt daarvoor: *porrectus novem per iugera.*

Aut petis aut urges rediturum, Sisyphe, saxum;
Volvitur Ixion et se sequiturque fugitque:
Molirique suis letum patruelibus ausae
Adsiduae repetunt, quas perdant, Belides undas.
Quos omnes acie postquam Saturnia torva
Vidit, et ante omnes Ixiona, rursus ab illo
Sisyphon adspiciens 'cur hic e fratribus' inquit
'*P*er*p*etuas *p*atitur *p*oenas, Athamanta superbum
Regia dives habet, qui me cum coniuge semper
Sprevit?' et exponit causas odiique viaeque,
Quidque velit: quod vellet, erat, ne regia Cadmi
Staret, et in facinus traherent Athamanta furores.
Imperium, promissa, preces confundit in unum
Sollicitatque deas. Sic haec Iunone locuta,
Tisiphone canos ut erat turbata capillos
Movit et obstantes reiecit ab ore colubras
Atque ita 'non longis opus est ambagibus' inquit:
'Facta puta, quaecumque iubes! inamabile regnum
Desere teque refer caeli melioris ad auras!'
Laeta redit Iuno; quam caelum intrare parantem
Roratis lustravit aquis Thaumantias Iris.
Nec mora, Tisiphone madefactam sanguine sumit
Inportuna facem, fluidoque cruore rubentem
Induitur pallam tortoque incingitur angue
Egrediturque domo. Luctus comitatur euntem
Et Pavor et Terror trepidoque Insania vultu.
Limine constiterat: postes tremuisse feruntur
Aeolii, pallorque fores infecit acernas,

---

461 Ixion had zich aan Iuno vergrepen, cf. 465.
463 *Belides:* de Danaiden;
adsiduae: praedicatief bij *repetunt,* als adverbium te vertalen: zonder rusten.
464 *acie:* vultu.
465 Sisyphus en Athamas, zonen van Aeolus, den kleinzoon van Deucalion.
471 *furores:* zie vs. 431.
472 *confundit in unum:* miscet.
475 *obstantes:* cf. III. 676, weerbarstig.
476 *ambages:* cf. III 692.
480 *roratis aquis:* adspergine aquae.
483 *induitur:* refl.
486 de deur wordt hier gepersonifieerd: de posten beven, de deur zelf verliest haar glans;

Solque locum fugit. Monstris exterrita coniunx,
Territus est Athamas tectoque exire parabant:
Obstitit infelix aditumque obsedit Erinys,
Nexaque vipereis distendens bracchia nodis
Caesariem excussit; motae sonuere colubrae:
Parsque iacent umeris, pars circum pectora lapsae
Sibila dant saniemque vomunt linguisque coruscant.
Inde duos mediis abrumpit crinibus angues,
Pestiferaque manu raptos inmisit. At illi
Inoosque sinus Athamanteosque pererrant
Inspirantque graves animos: nec vulnera membris
Ulla ferunt, mens est, quae diros sentiat ictus.
Adtulerat secum liquidi quoque monstra veneni,
Oris Cerberei spumas et virus Echidnae,
Erroresque vagos caecaeque oblivia mentis,
Et scelus et lacrimas rabiemque et caedis amorem,
Omnia trita simul; quae sanguine mixta recenti
Coxerat aere cavo viridi versata cicuta.
Dumque pavent illi, vergit furiale venenum
Pectus in amborum praecordiaque intima movit.
Tum face iactata per eundem saepius orbem
Consequitur motis velociter ignibus ignes.
Sic victrix iussique potens ad inania magni
Regna redit Ditis sumptumque recingitur anguem.
   Protinus Aeolides media furibundus in aula

---

487 *Aeolii:* zie vs. 465.
490 *infelix:* tristis, infausta.
491 *vipereis nodis;* cf. I. 396.
492 *excussit:* vehementer movit.
498 *graves:* giftig.
499 *quae sentiat:* die voelen moet.
500 *monstra veneni:* cf. I. 309.
501 *Echidna:* een monster, half slang half vrouw, moeder van Cerberus.
502 *caecus:* verblind.
503 *scelus:* slechtheid, misdadigheid.
lacrimae: leed.
505 *aes:* cf. IV. 453.
cicuta: de stengel van de dolle kervel, cf. cicutam bibere.
506 *vergit:* giet zij uit.
510 *victrix:* voor het ontbrekende part. perf. act. van *vinco,* na haar doel bereikt te hebben.
iussi potens: cf. VIII. 80 *voti potens.*
511 *recingere:* losgorden.

Clamat 'io, comites, his retia tendite silvis!
Hic modo cum gemina visa est mihi prole leaena,'
Utque ferae, sequitur vestigia coniugis amens:
Deque sinu matris ridentem et parva Learchum
Bracchia tendentem rapit et bis terque per auras
More rotat fundae, rigidoque infantia saxo
Discutit ora ferox. Tum denique concita mater,
Seu dolor hoc fecit, seu sparsi causa veneni,
Exululat passisque fugit male sana capillis,
Teque ferens parvum nudis, Melicerta, lacertis
'Euhoe Bacche' sonat. Bacchi sub nomine Iuno
Risit et 'hos usus praestet tibi' dixit 'alumnus.'
Inminet aequoribus scopulus; pars ima cavatur
Fluctibus et tectas defendit ab imbribus undas,
Summa riget frontemque in apertum porrigit aequor.
Occupat hunc — vires insania fecerat — Ino,
Seque super pontum nullo tardata timore
Mittit onusque suum; percussa recanduit unda.
At Venus inmeritae neptis miserata labores
Sic patruo blandita suo est: 'o numen aquarum,
Proxima cui caelo cessit, Neptune, potestas,
Magna quidem posco, sed tu miserere meorum,
Iactari quos cernis in Ionio inmenso,
Et dis adde tuis! aliqua et mihi gratia ponto,
Si tamen in dio quondam concreta profundo
Spuma fui, Graiumque manet mihi nomen ab illa.'
Adnuit oranti Neptunus et abstulit illis
Quod mortale fuit, maiestatemque verendam
Inposuit, nomenque simul faciemque novavit,

---

517 cf. IX. 317.
infantia ora: cf. I. 396.
520 *sparsi veneni:* gen. expl.; *sparsi causa veneni* = sparsum venenum
521 *male sana:* cf. III. 474.
523 *sub nomine:* ad nomen (IV. 145).
524 *usus:* nut, voordeel, dienst.
alumnus: Bacchus, zie IV. 421.
528 *occupat:* I. 293.
536 *ponto:* in ponto.
537 *profundum:* mare.
538 *spuma:* ἀφρόσ
nomen: Ἀφροδίτη

Leucotheeque deum cum matre Palaemona dixit.

Inus comites.

Sidoniae comites, quantum valuere, secutae
Signa pedum, primo videre novissima saxo:
Nec dubium de morte ratae Cadmeïda palmis
Deplanxere domum scissae cum veste capillos,
Utque parum iustae nimiumque in paelice saevae,
Invidiam fecere deae; convicia Iuno
Non tulit et 'faciam vos ipsas maxima' dixit
'Saevitae monimenta meae.' Res dicta secuta est.
Nam quae praecipue fuerat pia, 'persequar' inquit
'In freta reginam,' saltumque datura moveri
Haud usquam potuit scopuloque adfixa cohaesit:
Altera dum solito temptat plangore ferire
Pectora, temptatos sensit riguisse lacertos;
Illa, manus ut forte tetenderat in maris undas,
Saxea facta manus in easdem porrigit undas
Huius, ut arreptum laniabat vertice crinem,
Duratos subito digitos in crine videres:
Quo quaeque in gestu deprensa est, haesit in illo.
Pars volucres factae; quae nunc quoque gurgite in illo
Aequora destringunt summis Ismenides alis.

Cadmus et Harmonia.

Nescit Agenorides natam parvumque nepotem
Aequoris esse deos; luctu serieque malorum
Victus et ostentis, quae plurima viderat, exit
Conditor urbe sua, tamquam fortuna locorum,
Non sua se premeret, longisque erroribus actus

541 *faciem:* gestalte.
542 *cum* voor *et,* cf. I. 56.
543 *Sidoniae:* Thebanae, daar de stichter van Thebae, Cadmus, uit Sidon kwam;
primo saxo: ultimo saxo, aan de rand van de rots.
545 construeer: *et ratae dubium* (substantivum) *non esse.*
546 *cum:* cf. I. 56.
547 *paelice* Semele sc.
548 *invidiam facere:* c. dat., het misnoegen opwekken van iemand.
550 *res:* de vervulling van een verwachting (III. 350), de verwezenlijking van een dreigement.
551 *persequar:* cf. IV. 151.
552 *freta:* cf. IV. 440.
559 *videres:* conj. pot. van het verledene.
560 *gestus:* houding, zelfde constructie V. 183.
563 *Agenorides:* cf. III. 198

Contigit Illyricos profuga cum coniuge fines.
Iamque malis annisque graves dum prima retractant
Fata domus releguntque suos sermone labores,
'Num sacer ille mea traiectus cuspide serpens'
Cadmus ait 'fuerat, tum, cum Sidone profectus
Vipereos sparsi per humum, nova semina, dentes?
Quem si cura deum tam certa vindicat ira,
Ipse, precor, serpens in longam porrigar alvum.'
Dixit et, ut serpens, in longam tenditur alvum.'
Durataeque cuti squamas increscere sentit
Nigraque caeruleis variari corpora guttis
In pectusque cadit pronus, commissaque in unum
Paulatim tereti tenuantur acumine crura.
Bracchia iam restant; quae restant, bracchia tendit,
Et lacrimis per adhuc humana fluentibus ora
'Accede, o coniunx, accede, miserrima!' dixit,
'Dumque aliquid superest de me, me tange, manumque
Accipe, dum manus est, dum non totum occupat anguis!...
  Ille quidem vult plura loqui, sed lingua repente
In partes est fissa duas: nec verba loquenti
Sufficiunt, quotiensque aliquos parat edere questus,
Sibilat; hanc illi vocem natura reliquit.
Nuda manu feriens exclamat pectora coniunx
'Cadme, mane, teque infelix, his exue monstris!
Cadme, quid hoc?... ubi pes?... ubi sunt... umerique [manusque
Et color et facies et, dum loquor, omnia? cur non
Me quoque, caelestes, in eandem vertitis anguem?'
Dixerat: ille suae lambebat coniugis ora
Inque sinus caros, veluti cognosceret, ibat
Et dabat amplexus adsuetaque colla petebat.
Quisquis adest (aderant comites) terrentur; at illa
Lubrica permulcet cristati colla draconis,
Et subito duo sunt iunctoque volumine serpunt,
Donec in adpositi nemoris subiere latebras.

---

578 *nigra:* donker geworden, cf. *parvos* IV. 407.
gutta: vlek.
579 *commissa:* coniuncta, cf. XII. 478. Daar wordt een Centaur getroffen: qua (ubi) vir equo commissus erat.
585 *anguis:* slangengestalte.
587 *loquenti:* cf. II. 565.
591 *monstra:* afgrijselijke gedaante.

Nunc quoque nec fugiunt hominem nec vulnere laedunt,
Quidque prius fuerint, placidi meminere dracones.

Sed tamen ambobus versae solacia formae *Perseus.*
Magna nepos dederat, quem debellata colebat
India, quem positis celebrabat Achaïa templis.
Solus Abantiades ab origine cretus eadem
Acrisius superest, qui moenibus arceat urbis
Argolicae contraque deum ferat arma genusque
Non putat esse deum; neque enim Iovis esse putabat
Persea, quem pluvio Danaë conceperat auro.
Mox tamen Acrisium (tanta est praesentia veri)
Tam violasse deum quam non agnosse nepotem
Paenitet: inpositus iam caelo est alter, at alter
Viperei referens spolium memorabile monstri
Aëra carpebat tenerum stridentibus alis.

---

601 *adpositi:* propinqui.
603 *dracones:* praedicatief.
605 *nepos:* Bacchus.
606 *Achaia:* zo heette Griekenland in Ovidius' tijd.
607 *Abantiades:* Perseus.
ab origine eadem: van Neptunus nl.

Poseidon + Libya
Belus en Agenor
Danaus en Aegyptus
Lynceus + Hypermnestra
Abas
Acrisius
Danaë + Zeus
Perseus

608 *arceat:* Bacchum sc.
609 *genus:* afstammeling, ook Verg. Aen. IV. 12 gebruikt *genus* voor één persoon.
611 *pluvio auro:* een regen van goud.
612 *praesentia; praesens,* krachtig, machtig, cf. III. 658.
615 *vipereum monstrum:* Gorgo of Medusa.

Cumque super Libycas victor penderet harenas,
Gorgonei capitis guttae cecidere cruentae,
Quas humus exceptas varios animavit in angues.
Unde frequens illa est infestaque terra colubris.
Inde per inmensum ventis discordibus actus
Nunc huc, nunc illuc exemplo nubis aquosae
Fertur et ex alto seductas aethere longe
Despectat terras totumque supervolat orbem.
Ter gelidas Arctos, ter Cancri bracchia vidit:
Saepe sub occasus, saepe est ablatus in ortus.
Iamque cadente die veritus se credere nocti,
Constitit Hesperio, regnis Atlantis, in orbe
Exiguamque petit requiem, dum Lucifer ignes
Evocet Aurorae, currus Aurora diurnos.

Hic hominum cunctos ingenti corpore praestans *Atlas.*
Iapetionides Atlas fuit: ultima tellus
Rege sub hoc et pontus erat; qui Solis anhelis
Aequora subdit equis et fessos excipit axes.
Mille greges illi totidemque armenta per herbas
Errabant, et humum vicinia nulla premebant.
Arboreae frondes *auro* radiante nitentes
Ex auro ramos, *ex auro* poma tegebant.
'Hospes,' ait Perseus illi, 'seu gloria tangit

616 *aëra carpebat:* cf. II. 549;
alis: Perseus had van nymfen, toen hij wegging om het hoofd der Medusa te halen, met vleugels voorziene schoenen ontvangen, zoals Mercurius heeft; de harpe had hij van Mercurius gekregen V. 176.
621 *inmensum:* het onmetelijke luchtruim;
discordibus: zo I. 60.
623 *longe* (zie Verg. Aen. I. 13) te verbinden met *despectat.*
seductas: diversas, remotas.
624 *fertur:* cf. II. 164 en 184.
625 *Arcti* en *Cancri bracchia:* voor het Noorden en het Zuiden.
630 *curros diurnos:* Solis sc.
631 *praestare* c. acc. zeer ongewoon.
632 Atlas, oorspronkelijk een Arcadische berggod; zijn dochter Maia wordt op de Arcadische berg Cyllene moeder van Mercurius; later wordt hij door de sage naar het uiterste Westen verplaatst.
634 *subdit:* cf. II. 68;
axes: pars pro toto.
636 *vicinia nulla:* vicini nulli;
premebant: cf. I. 48, insluiten, beperken.
637 *nitentes:* behoort bij *frondes.*

Te generis magni, generis mihi Iuppiter auctor;
Sive es mirator rerum, mirabere nostras.
Hospitium requiemque peto.' Memor ille vetustae
Sortis erat (Themis hanc dederat Parnasia sortem):
'Tempus, Atla, veniet, tua quo spoliabitur auro
Arbor, et hunc praedae titulum Iove natus habebit.'
Id metuens solidis pomaria clauserat Atlas
Moenibus et vasto dederat servanda draconi,
Arcebatque suis externos finibus omnes.
Huic quoque 'vade procul, ne longe gloria rerum,
Quam mentiris,' ait, 'longe tibi Iuppiter absit!'
Vimque minis addit manibusque expellere temptat
Cunctantem et placidis miscentem fortia dictis.
Viribus inferior — quis enim par esset Atlantis
Viribus? — 'at quoniam parvi tibi gratia nostra est,
Accipe munus!' ait: laevaque a parte Medusae
Ipse retro versus squalentia protulit ora.
Quantus erat, mons factus Atlas: nam barba comaeque
In silvas abeunt, iuga sunt umerique manusque;
Quod caput ante fuit, summo est in monte cacumen;
Ossa lapis fiunt: tum partes altus in omnes
Crevit in inmensum — sic, di, statuistis — et omne
Cum tot sideribus caelum requievit in illo.

Clauserat Hippotades aeterno carcere ventos, *Andromeda.*
Admonitorque operum caelo clarissimus alto
Lucifer ortus erat: pennis ligat ille resumptis
Parte ab utraque pedes teloque accingitur unco
Et liquidum motis talaribus aëra findit.

---

639 *tangit:* movet cf. III. 355.
641 *rerum:* sc. gestarum.
643 *Themis:* de oudste voorspellende godheid, cf. I. 321.
645 *titulus;* opschrift, evenals *nomen* = gloria.
647 *vastus:* ingens.
650 *ne longe absit:* opdat ...... niet in den steek laat; cf. deus praesens.
651 *manus:* vuist.
652 *miscere:* cf. IV. 307.
654 *at:* welaan dan.
656 *squalentia:* n.l. door het slangenhaar.
658 *abire in:* cf. I. 236.
663 *Hippotades:* Aeolus.
666 *telo unco:* de harpe V. 69, cf. I. 717.

Gentibus innumeris circumque infraque relictis
Aethiopum populos Cepheaque conspicit arva.
Illic inmeritam maternae pendere linguae
Andromedan poenas in*ius*tus *ius*serat Ammon.
Quam simul ad duras religatam bracchia cautes
Vidit Abantiades (nisi quod levis aura capillos
Moverat et tepido manabant lumina fletu,
Marmoreum ratus esset opus), trahit inscius ignes
Et stupet et visae correptus imagine formae
Paene suas quatere est oblitus in aëre pennas.
Ut stetit, 'o' dixit 'non istis digna catenis,
Sed quibus inter se cupidi iunguntur amantes,
Pande requirenti nomen terraeque tuumque,
Et cur vincla geras!' primo silet illa nec audet
Appellare *vir*um *vir*go *m*anibusque *m*odestos
Celasset vultus, si non religata fuisset.
Lumina, quod potuit, lacrimis inplevit obortis.
Saepius instanti, sua ne delicta fateri
Nolle videretur, nomen terraeque suumque,
Quantaque maternae *f*uerit *f*iducia *f*ormae,
Indicat et nondum memoratis omnibus unda
Insonuit, veniensque inmenso belua ponto
Inminet et latum sub pectore possidet aequor.
Conclamat virgo: genitor lugubris et una
Mater adest, ambo miseri, sed iustius illa.
Nec secum auxilium, sed dignos tempore fletus

---

667 *liquidum:* cf. I. 23.
669 *Cephēus:* adj. van Cepheus, den koning der Aethiopiers.
670 *Cassiope:* vrouw van Cepheus, had door trots op haar schoonheid de haat der Nereïden opgewekt. Op verzoek van deze zond Neptunus een zeemonster op het land af. Volgens het orakel van Ammon moest Andromeda aan dat monster worden prijsgegeven.
670 *Ammon:* Libysche godheid.
673 Abantiades: cf. vs. 607.
674 *lumina:* oculos.
675 *trahit:* cf. I. 412;
ignes: amorem.
682 *appellare:* adloqui.
685 de nadruk ligt op *sua;*
non fateri: verzwijgen.
687 *maternae:* voor: *matri.*
692 *iustius:* omdat de moeder de schuld van Andromeda's lijden was; vertaal: meer verdiend.

Plangoremque ferunt vinctoque in corpore adhaerent,
Cum sic hospes ait: 'lacrimarum longa manere
Tempora vos poterunt, ad opem brevis hora ferendam est.
Hanc ego si peterem Perseus Iove natus et illa,
Quam clausam inplevit fecundo Iuppiter auro,
Gorgonis anguicomae Perseus superator et alis
Aërias ausus iactatis ire per auras,
Praeferrer cunctis certe gener; addere tantis
Dotibus et meritum, faveant modo numina, tempto:
Ut mea sit servata mea virtute, paciscor.'
Accipiunt legem (quis enim dubitaret?) et orant
Promittuntque super regnum dotale parentes.
Ecce velut navis praefixo concita rostro
Sulcat aquas iuvenum sudantibus acta lacertis,
Sic fera dimotis inpulsu pectoris undis
Tantum aberat scopulis, quantum Balearica torto
Funda potest plumbo medii transmittere caeli:
Cum subito iuvenis pedibus tellure repulsa
Arduus in nubes abiit; ut in aequore summo
Umbra viri visa est, visa fera saevit in umbra.
Utque Iovis praepes, vacuo cum vidit in arvo
Praebentem Phoebo liventia terga draconem,
Occupat aversum, neu saeva retorqueat ora
Squamigeris avidos figit cervicibus ungues,
Sic celeri missus praeceps per inane volatu
Terga ferae pressit dextroque frementis in armo

---

698 *inplevit:* cf. X 469;
plena: zwanger;
fecundus: bevruchtend.
702 *dotes:* eigenlijk: wat wij van de natuur hebben meegekregen, cf. IX 715 dos oris — dos formae (gen. expl.), hier: aanspraken.
704 *lex:* voorwaarde;
dubitaret: coni. pot. van het verledene.
705 *dotale:* praedicatief.
706 *praefixo rostro:* abl. qual.
709 *Balearica:* cf. II. 727. De Balearen golden als de allerbeste slingeraars ter wereld, zie Liv. 28.37.6.
710 *medii:* cf. II. 872 tussen den schutter en zijn doel.
711 *repellere:* cf. II 786.
712 *arduus:* sublimis, cf. II. 306.
714 *praepes:* als substantivum gebruikt.
718 *missus:* reflexief;
inane: luchtruim.

Inachides ferrum curvo tenus abdidit hamo.
Vulnere laesa gravi modo se sublimis in auras
Adtollit, modo subdit aquis, modo more ferocis
Versat apri, quem turba canum circumsona terret.
Ille avidos morsus velocibus effugit alis
Quaque patet, nunc terga cavis super obsita conchis,
Nunc laterum costas, nunc, qua tenuissima cauda
Desinit in piscem, falcato verberat ense.
Belua puniceo mixtos cum sanguine fluctus
Ore vomit: maduere graves adspergine pennae.
Nec bibulis ultra Perseus talaribus ausus
Credere conspexit scopulum, qui vertice summo
Stantibus exstat aquis, operitur ab aequore moto.
Nixus eo rupisque tenens iuga prima sinistrae
Ter quater exegit repetita per ilia ferrum.
Litora cum plausu clamor superasque deorum
Inplevere domos: gaudent generumque salutant
Auxiliumque domus servatoremque fatentur
Cassiope Cepheusque pater; resoluta catenis
Incedit virgo, pretiumque et causa laboris.
Ipse manus hausta victrices abluit unda;
Anguiferumque caput dura ne laedat harena,
Mollit humum foliis, natasque sub aequore virgas
Sternit et inponit Phorcynidos ora Medusae.
Virga recens bibulaque etiamnunc viva medulla
Vim rapuit monstri tactuque induruit huius,
Percepitque novum ramis et fronde rigorem.
At pelagi nymphae factum mirabile temptant

720 *Inachides:* Perseus;
curvo hamo: aan de zijde van het zwaard zal een gebogen haak.
725 *quaque:* et ubi, cf. I. 299;
patere: kwetsbaar zijn, cf. XIII. 392; qua patuit ferro en Hom Il. XXII. 324. φαίνετο <χρῶς> ᾗ κληῗδες ἀπ' ὤμων αὐχέν' ἔχουσιν.
super: superne.
729 *graves:* zodat ze zwaar werden.
730 *bibulis:* die vocht opzogen.
731 *conspicere:* gewaar worden.
732 *stantibus:* tegenstelling van *moto*.
734 *repetita:* door een adverbium te vertalen; cf. IV. 463.
735 *cum plausu clamor inplevere:* clamor et plausus inplevere, cf. I. 56.
742 *mollit humum foliis:* humum tegit mollibus foliis.
743 *Phorcynis:* dochter van de zeegod Phorcyn.
746. *novum:* ongekend, hun vreemd.

Pluribus in virgis et idem contingere gaudent
Seminaque ex illis iterant iactata per undas.
Nunc quoque curaliis eadem natura remansit,
Duritiam tactu capiant ut ab aëre, quodque
Vimen in aequore erat, fiat super aequora saxum.
  Dis tribus ille focos totidem de caespite ponit,
Laevum Mercurio, dextrum tibi, bellica virgo;
Ara Iovis media est. Mactatur vacca Minervae,
Alipedi vitulus, taurus tibi, summe deorum.
Protinus Andromedan et tanti praemia facti
Indodata rapit; taedas Hymenaeus Amorque
Praecutiunt, largis satiantur odoribus ignes,
Sertaque dependent tectis et ubique lyraeque
Tibiaque et cantus, animi felicia laeti
Argumenta, sonant; reseratis aurea valvis
Atria tota patent, pulchroque instructa paratu
Cepheni proceres ineunt convivia regis.
  Postquam epulis functi generosi munere Bacchi
Diffudere animos, cultusque genusque locorum
Quaerit Lyncides moresque animumque vivorum...
Qui simul edocuit, 'nunc, o fortissime,' dixit
'Fare precor, Perseus, quanta virtute quisbusque
Artibus abstuleris crinita draconibus ora!'

  Narrat Agenorides gelido sub Atlante iacentem *Medusa.*
Esse locum solidae tutum munimine molis,
Cuius in introitu geminas habitasse sorores
Phorcidas; unius partitas luminis usum;
Id se sollerti furtim, dum traditur, astu

---

749 *iterant:* door adverbium te vertalen.
754 Mercurius en Minerva hadden Perseus bijgestaan. Iuppiter is zijn grootvader.
757 *et:* explicativum.
758 *indotata:* Perseus aanvaardt niet het *regnum* als *dos*.
759 *praecutio:* vooraan zwaaien;
ignes: ararum sc.
760 *tectis:* men bekranste de deuren der huizen.
763 *atria tota patent:* Aen. II. 483.
764 *Cephenes:* de Aethiopiërs. *Cephenus* adj.
766 *diffudere animos:* cf. III. 318.
769 *qui:* Cepheus, vóór vs. 769 is een vers uitgevallen.
772 Ovidius vergeet, dat Atlas eerst nà de dood van Medusa in een berg is veranderd; (zie IV. 628—662).
Agenorides: cf. vs. 607.
774 *geminas:* Aeschylus' Prometheus noemt drie Graiae. Deze

Subposita cepisse manu, perque abdita longe
Deviaque et silvis horrentia saxa fragosis
Gorgoneas tetigisse domos passimque per agros
Perque vias vidisse hominum simulacra ferarumque
In silicem ex ipsis visa conversa Medusa;
Se tamen horrendae clipei, quem laeva gerebat,
Aere repercussam formam adspexisse Medusae,
Dumque gravis somnus colubrasque ipsamque tenebat,
Eripuisse caput collo, pennisque fugacem
Pegason et fratrem matris de sanguine natos.
Addidit et longi non falsa pericula cursus,
Quae freta, quas terras sub se vidisset ab alto,
Et quae iactatis tetigisset sidera pennis.
  Ante expectatum tacuit tamen; excipit unus
Ex numero procerum quaerens, cur sola sororum
Gesserit alternis inmixtos crinibus angues.
  Hospes ait 'Quoniam scitaris digna relatu,
Accip quaesiti causam! Clarissima forma
Multorumque fuit spes invidiosa procorum
Illa: neque in tota conspectior ulla capillis
Pars fuit; inveni, qui se vidisse referret.
Hanc pelagi rector templo vitiasse Minervae
Dicitur: aversa est et castos aegide vultus
Nata Iovis texit, neve hoc inpune fuisset,
Gorgoneum crinem turpes mutavit in hydros.
Nunc quoque, ut adtonitos formidine terreat hostes,
Pectore in adverso, quos fecit, sustinet angues'.

---

dochters van Phorcus (Φορκίς = dochter van Φόρκος) hadden tezamen slechts één oog (en één tand), waarvan zij zich om beurten bedienden.

776 *dum traditur:* sc. oculus;
furtim subposita: te verbinden.

780 versus hypermeter.

781 *ex ipsis: sc.* hominibus ferisque: werkelijke.

783 *repercussam:* cf. II. 110, weerspiegeld in.

786 *fratrem:* Chrysaor, de broeder van Pegasus, die ook uit het bloed van Medusa was geboren.

787 *falsus:* part. perf. pass. van *fallo:* ficta.

788 *freta:* maria.

789 *tetigisset:* zie 625 sq., cf. II 578: *contigit:* drong door tot;
ante expectatum: ook VIII. 5: antequam expectaretur.

792 *alternis:* door een adverbium te vertalen.

795 *spes:* cf. II. 719.

796 *conspectus:* conspiciendus.

800 *fuisset:* vertaal: zou blijven.

LIBER QUINTUS.

Dumque ea Cephenum medio Danaeïus heros *Phineus.*
Agmine commemorat, fremida regalia turba
Atria conplentur, nec coniugialia festa
Qui canat, est clamor, sed qui fera nuntiet arma,
Inque repentinos convivia versa tumultus
Adsimulare freto possis, quod saeva quietum
Ventorum rabies motis exasperat undis.
Primus in his Phineus, belli temerarius auctor,
Fraxineam quatiens aeratae cuspidis hastam,
'En', ait 'en adsum praereptae coniugis ultor.
Nec mihi te pennae, nec falsum versus in aurum
Iuppiter eripiet.' Conanti mittere Cepheus
'Quid facis?' exclamat 'quae te, germane, furentem
Mens agit in facinus? Meritisne haec gratia tantis
Redditur? Hac vitam servatae dote rependis?
Quam tibi non Perseus, verum si quaeris, ademit,
Sed grave Nereïdum numen, sed corniger Ammon,
Sed quae visceribus veniebat belua ponti
Exsaturanda meis. Illo tibi tempore rapta est,
Quo peritura fuit, nisi si crudelis id ipsum
Exigis, ut pereat, luctuque levabere nostro.
Scilicet haud satis est, quod te spectante revincta est,
Et nullam quod opem patruus sponsusve tulisti:
Insuper, a quoquam quod sit servata, dolebis

Phineus, de broer van Cepheus, aan wien Andromeda als vrouw beloofd was, verstoort het bruiloftsfeest van Perseus en Andromeda.

1 *Cephenes:* Aethiopes;
Danaeius heros: Perseus. cf. IV, 607.
4 *arma:* strijd.
6 De vergelijking is ontleend aan Homerus Il. II. 144;
fretum: mare.
9 *aeratae cuspidis:* gen. qual.
11 cf. IV. 611.
14 *mens:* mala mens.
15 *dos:* huwelijksgeschenk.
17 *Ammon:* cf. IV. 670.
18 *meis visceribus:* mijn vlees en bloed; cf. VI. 651.
20 *nisi si:* nisi forte.
21 *levabere:* troost zult vinden in.
22 *spectare:* werkeloos toekijken.
24 *quisquam:* iemand, wie dan ook.

Praemiaque eripies? Quae si tibi magna videntur,
Ex illis scopulis, ubi erant adfixa, petisses!
Nunc sine, qui petiit, per quem haec non orba senectus,
Ferre, quod et meritis et voce est pactus, eumque
Non tibi, sed certae praelatum intellege morti!'
Ille nihil contra, sed et hunc et Persea vultu
Alterno spectans petat hunc ignorat an illum
Cunctatusque brevi contortam viribus hastam,
Quantas ira dabat, nequiquam in Persea misit.
Ut stetit illa toro, stratis tum denique Perseus
Exsiluit teloque ferox inimica remisso
Pectora rupisset, nisi post altaria Phineus
Isset: et — indignum! — scelerato profuit ara!
Fronte tamen Rhoeti non inrita cuspis adhaesit.
Qui postquam cecidit ferrumque ex osse revulsum est,
Calcitrat et positas adspergit sanguine mensas.
Tum vero indomitas ardescit vulgus in iras
Telaque coniciunt et sunt, qui Cephea dicunt
Cum genero debere mori; sed limine tecti
Exierat Cepheus testatus iusque fidemque
Hospitiique deos ea se prohibente moveri.
Bellica Pallas adest et protegit aegide fratrem
Datque animos. Erat Indus Athis, quem flumine Gange
Edita Limnaee vitreis peperisse sub undis
Creditur, egregius forma, quam divite cultu
Augebat bis adhuc octonis integer annis,
Indutus chlamydem Tyriam, quam limbus obibat

---

25 *magna: te* groot.
26 *petisses: coni. iussivus:* gij hadt moeten bevrijden;
28 *est pactus;* zeugma: meritis secum tulit et voce est pactus; *voce;* vertaal: nadrukkelijk; zie voor de betekenis van *vox* ook II, 51.
33 *nequiquam:* inritum.
35 *inimica pectora:* inimici pectora; cf. I. 396.
37 *profuit:* cf. damno fuit II. 540.
41 *vulgus:* in tegenstelling tot de aanzienlijken, vaak: vulgusque proceresque.
46 Pallas en Perseus zijn beide kinderen van Iuppiter.
48 *edita:* nata.
50 *integer:* in volle kracht.
51 *chlamydem Tyriam:* een korte purperen mantel met zoom, cf. II. 734.
obibat: omgaf, cf., Verg. Aen. X. 482, clipeus, quam pellis obibat.

Aureus; ornabant aurata *m*onilia *c*ollum,
Et *m*adidos *m*urra *c*urvum *c*rinale *c*apillos.
Ille quidem iaculo quamvis distantia misso
Figere doctus erat, sed tendere doctior arcus.
Tum quoque lenta manu flectentem cornua Perseus
Stipite, qui media positus fumabat in ara,
Perculit et fractis confudit in ossibus ora.

Hunc ubi laudatos iactantem in sanguine vultus
Assyrius vidit Lycabas, iunctissimus illi
Et comes et veri non dissimulator amoris,
Postquam exhalantem sub acerbo vulnere vitam
Deploravit Athin, quos ille tetenderat arcus
Adripit et 'mecum tibi sint certamina' dixit,
'Nec longum pueri fato laetabere, quo plus
Invidiae quam laudis habes.' Haec omnia nondum
Dixerat: emicuit nervo penetrabile telum
Vitatumque tamen sinuosa veste pependit.
Vertit in hunc harpen spectatam caede Medusae
Acrisioniades adigitque in pectus, at ille
Iam moriens, oculis sub nocte natantibus atra,
Circumspexit Athin seque adclinavit ad illum
Et tulit ad Manes iunctae solacia mortis.

Ecce Syenites, genitus Metione, Phorbas
Et Libys Amphimedon, avidi committere pugnam,
Sanguine, qua late tellus madefacta tepebat,
Conciderant lapsi; surgentibus obstitit ensis
Alterius costis, iugulo Phorbantis adactus.
At non Actoriden Erytum, cui lata bipennis

---

56 *cornua:* cf. I. 455.
58 *confudit:* maakte onherkenbaar, cf. XII. 250 Non ossa cognoscendo confusa (verbrijzeld) relinquit in ore.
59 *laudatos* cf. vs. 49 *egregius forma.*
62 *sub:* tengevolge van;
nec: sed non, de ontkenning behoort bij *longum.*
65 *longum:* sc. gaudium.
67 *penetrabile:* activum! cf. *penetrabile fulmen* XIII. 857.
69 *harpe:* cf. I. 717, V. 80, zo heette het zwaard van Perseus; *spectatus:* beproefd gebleken.
70 *Acrisioniades:* Perseus.
71 *oculi natantes:* gebroken, oculi natant somno aut morte, cf. Verg. Aen. V. 856, Georg. IV. 496.
73 *iunctae mortis:* gen. expl.
74 *Syenites,* uit Syene, stad in Boven-Egypte, dicht bij Aethiopië.
77 *surgentibus:* conantibus surgere.

Telum erat, hamato Perseus petit ense, sed altis
Exstantem signis multaeque in pondere massae
Ingentem manibus tollit cratera duabus
Infligitque viro: rutilum vomit ille cruorem
Et resupinus humum moribundo vertice pulsat.
Inde Semiramio Polydegmona sanguine cretum
Caucasiumque Abarim Sperchionidenque Lycetum
Intonsumque comas Helicem Phlegyamque Clytumque
Sternit et exstructos morientum calcat acervos.
  Nec Phineus ausus concurrere comminus hosti
Intorquet iaculum: quod detulit error in Idan,
Expertem frustra belli et neutra arma secutum.
Ille tuens oculis inmitem Phinea torvis
'Quandoquidem in partes' ait 'abstrahor, accipe, Phineu,
Quem fecisti hostem, pensaque hoc vulnere vulnus' —
Iamque remissurus tractum de vulnere telum
Sanguine defectos cecidit conlapsus in artus.
  Tum quoque Cephenum post regem primus Hodites
Ense iacet Clymeni; Prothoënora percutit Hypseus,
Hypsea Lyncides. Fuit et grandaevus in illis
Emathion, aequi cultor timidusque deorum;
Qui, quoniam prohibent anni bellare, loquendo
Pugnat et incessit scelerataque devovet arma.
Huic Chromis amplexo tremulis altaria palmis
Decutit ense caput, quod protinus incidit arae
Atque ibi semianimi verba exsecrantia lingua
Edidit et medios animam expiravit in ignes.

---

80 *altis extantem signis:* met zwaar reliëfwerk versierd; cf. II. 854, XII. 235, signis extantibus asper crater.

81 *ingentem in pondere multae massae:* geweldig *door* het gewicht......

85 *Semiramius:* Babylonius. cf. IV 58.

88 *calcat:* loopt over.

89 *concurrere:* c. dat. vergelijk de constructies van pugnare I. 19.

93 *in partes abstrahi:* (tegen zijn zin) in de strijd betrokken worden;

96 *sanguine defectos:* door bloedverlies verzwakt, cf. Caesar B. G. VII. 50 quem sanguis viresque deficiunt;
artus: genua.

97 *quoque:* behoort bij Hodites;
· *Cephenum:* cf. IV. 764.

99 *Lyncides:* Perseus. cf. vs. 607.

102 *incessit:* praesens, heeft evenals *devovet* tot object *arma.*

Hinc gemini fratres Broteasque et caestibus Ammon
Invicti, vinci si possent caestibus enses,
Phinēā cecidere manu, Cererisque sacerdos
Ampycus albenti velatus tempora vitta.
Tu quoque, Lampetide, non hos adhibendus ad usus,
Sed qui, pacis opus, citharam cum voce moveres.
Iussus eras celebrare dapes festumque canendo.
Quem procul adstantem plectrumque inbelle tenentem
Pedasus inridens 'Stygiis cane cetera' dixit
'Manibus', et laevo mucronem tempore fixit.
Concidit et digitis morientibus ille retemptat
Fila lyrae, casuque fuit miserabile carmen.
Nec sinit hunc inpune ferox cecidisse Lycormas,
Raptaque de dextro robusta repagula posti
Ossibus inlisit mediae cervicis; at ille
Procubuit terrae mactati more iuvenci.
Demere temptabat laevī quoque robora postis
Cinyphius Pelates: temptanti dextera fixa est
Cuspide Marmaridae Corythi lignoque cohaesit:
Haerenti latus hausit Abas: nec corruit ille,
Sed retinente manum moriens e poste pependit.
Sternitur et Menaleus, Perseïa castra secutus,
Et Nasamoniaci Dorylas ditissimus agri,
Dives agri Dorylas, quo non possederat alter

---

108 *invicti* <et qui tum quoque vicissent>*vinci si.*
110 *albenti vitta:* de tooi der priesters.
111 *usus:* dienst.
113 *iussus eras:* aderas enim, iussus...
celebrare: cf. Liv. IX. 30. epulas cantu celebrare.
116 *tempore:* gewoonlijk plur. *tempora:* de slapen.
118 *fila:* fides;
casu: cf. VI. 359; VII. 84.
119 *inpune:* inultum;
120 *repagula:* de dwarsbalk, waarmede de deuren werden gegrendeld.
122 *procubuit:* cf. III. 23;
terrae: dat. van richting.
124 *Cinyphius:* Afrikaansch; Cinyps is een rivier in Libye.
125 *Marmarides:* bewoners van Marmarica, landschap op de kust van Afrika tussen Cyrene en Egypte.
126 *hausit:* perfodit.
127 *construeer:* e poste manum retinente.
129 *de Nasamones:* een Afrikaans volk ten Z.W. van Cyrenaica;
ditissimus agri: cf. ἀφνειὸς βιότοιο
130 *possederat:* van possido.

Latius aut totidem tollebat turis acervos.
Huius in obliquo missum stetit inguine ferrum:
Letifer ille locus; quem postquam vulneris auctor
Singultantem animam et versantem lumina vidit
Bactrius Halcyoneus, 'hoc, quod premis' inquit 'habeto
De tot agris terrae,' corpusque exsangue reliquit.
Torquet in hunc hastam calido de vulnere raptam
Ultor Abantiades, media quae nare recepta
Cervice exacta est in partesque eminet ambas.
Dumque manum Fortuna iuvat, Clytiumque Claninque,
Matre satos una, diverso vulnere fudit.
Nam Clytii per utrumque gravis librata lacerto
Fraxinus acta femur, iaculum Clanis ore momordit.
Occidit et Celadon Mendesius, occidit Astreus,
Matre Palaestina, dubio genitore creatus
Aethionque sagax quondam ventura videre,
Tunc ave deceptus falsa regisque Thoactes
Armiger, et caeso genitore infamis Agyrtes.
  Plus tamen exhausto superest, namque omnibus unum
Opprimere est animus; coniurata undique pugnant
Agmina pro causa meritum inpugnante fidemque.
Hac pro parte socer frustra pius et nova coniunx
Cum genetrice favent ululatuque atria conplent.
Sed sonus armorum superat gemitusque cadentum,
Pollutosque simul multo Bellona Penates
Sanguine perfundit renovataque proelia miscet.
Circueunt unum Phineus et mille secuti
Phinea; tela volant hiberna grandine plura

---

133 *letifer:* καίριος
135 *quod premis:* in quo iaces.
136 *terrae:* hangt af van *hoc.*
143 *fraxinus:* hasta fraxinea;
144 *Mendesius:* uit Mendes in Beneden-Egypte.
146 *sagax videre:* peritus videndi.
147 *avis:* evenals οἰωνός ook voorteken; zo VII. 433.
149 *plus exhausto:* plus quam exhaustum erat, cf. ante expectatum IV. 789;
unum: Perseum sc.
150 *coniurata:* coniuncta.
151 *inpugnante meritum fidemque:* Perseus had er n.l. recht op (meritum), dat Cepheus zijn belofte hield, cf. IV. 704.
153 *favere pro:* favere c. dat.
157 *unum:* cf. 149.

Praeter utrumque latus praeterque et lumen et aures.
Adplicat hic umeros ad magnae saxa columnae,
Tutaque terga gerens adversaque in agmina versus
Sustinet instantes; instabat parte sinistra
Choanius Molpeus, dextra Nabataeus Echemmon.
Tigris ut auditis diversa valle duorum
Exstimulata fame mugitibus armentorum
Nescit, utro potius ruat, et ruere ardet utroque:
Sic dubius Perseus, dextra laevane feratur,
Molpea traiecti submovit vulnere cruris
Contentusque fuga est: neque enim dat tempus Echemmon;
Sed furit et, cupiens alto dare vulnera collo,
Non circumspectis exactum viribus ensem
Fregit, et extrema percussae parte columnae:
Lammina dissiluit dominique in gutture fixa est.
Non tamen ad letum causas satis illa valentes
Plaga dedit: trepidum Perseus et inertia frustra
Bracchia tendentem Cyllenide confodit harpe.
Verum ubi virtutem turbae succumbere vidit,
'Auxilium,' Perseus 'quoniam sic cogitis ipsi,'
Dixit 'ab hoste petam. Vultus avertite vestros,
Si quis amicus adest!' et Gorgonis extulit ora.
'Quaere alium, tua quem moveant oracula' dixit
Thescelus, utque manu iaculum fatale parabat
Mittere, in hoc haesit signum de marmore gestu.
Proximus huic Ampyx animi plenissima magni
Pectora Lyncidae gladio petit, inque petendo
Dextera diriguit nec citra mota nec ultra est.

---

163 *Chaonia* in Commagene (Syrië);
Nabataei: een volk in Noord-Arabië.

171 *non circumspectis viribus:* lett. met niet weloverwogen krachten, cf. Fasti V. 539:
Verba movent iram *non circumspecta* deorum;
exactum: gezwaaid, lett. uitgehaald.

176 *Cyllenis:* van Mercurius ontvangen.

177 *succumbere:* c. dat. bezwijken voor.

179 *ab hoste:* n.l. de Medusa;
vultus: cf. IV. 144.

183 *gestu:* cf. IV. 559;
signum: praedicatief.

185 *Lyncides:* Perseus.

At Nileus, qui se genitum septemplice Nilo
Ementitus erat, clipeo quoque flumina septem
Argento partim, partim caelaverat auro,
'Adspice,' ait 'Perseu, nostrae primordia gentis!
Magna feres tacitas solacia mortis ad umbras,
A tanto cecidisse viro'... pars ultima vocis
In medio subpressa sono est, adapertaque velle
Ora loqui credas, nec sunt ea pervia verbis.
Increpat hos 'vitio'que 'animi, non viribus' inquit
Gorgoneis torpetis' Eryx 'incurrite mecum
Et prosternite humi iuvenem magica arma moventem!'
Incursurus erat: tenuit vestigia tellus,
Inmotusque silex armataque mansit imago.
Hi tamen ex merito poenas subiere, sed unus
Miles erat Persei, pro quo dum pugnat, Aconteus,
Gorgone conspecta saxo concrevit oborto.
Quem ratus Astyages etiamnum vivere, longo
Ense ferit: sonuit tinnitibus ensis acutis.
Dum stupet Astyages, naturam traxit eandem:
Marmoreoque manet vultus mirantis in ore.
Nomina longa mora est media de plebe virorum
Dicere. *Bis centum* restabant *corpora* pugnae,
Gorgone *bis centum* riguerunt *corpora* visa.
  Paenitet iniusti tunc denique Phinea belli.
Sed quid agat? Simulacra videt diversa figuris
Agnoscitque suos, et nomine quemque vocatum
Poscit opem credensque parum sibi proxima tangit
Corpora: marmor erant. Avertitur, atque ita supplex

---

187 *Septemplex*: met zijn zeven mondingen; Trist. II. 189 wordt de Ister zo genoemd.
188 *ementitus erat:* Verg. Aen. II. 540. Achilles, satum quo te mentiris.
194 *nec:* maar toch niet;
pervia: cf. V. 501.
198 *vestigia:* cf. I. 536; IV. 343.
202 *concrevit:* verstarde.
205 *traxit:* cf. II. 236.
206 *vultus mirantis:* uitdrukking van verbazing.
207 *media de plebe:* cf. VII. 432, medium vulgus.
211 *quid agat:* coni. dubit.;
diversa figuris: cf. I. 40, diversa locis.
212 *poscere:* met dubbele accusativus.
214 *atque ita:* cf. III. 22.

Confessasque manus, obliquaque bracchia tendens
'Vincis,' ait 'Perseu! remove tua monstra, tuaeque
Saxificos vultus, quaecumque ea, tolle Medusae:
Tolle, precor. Non nos odium, regnive cupido
Conpulit ad bellum: pro coniuge movimus arma.
Causa fuit meritis melior tua, tempore nostra.
Non cessisse piget; nihil, o fortissime, praeter
Hanc animam concede mihi, tua cetera sunto!'
Talia dicenti neque eum, quem voce rogabat,
Respicere audenti 'quod,' ait, 'timidissime Phineu,
Et possum tribuisse et magnum est munus inerti —
Pone metum! — tribuam: nullo violabere ferro.
Quin etiam mansura dabo monimenta per aevum,
Inque domo soceri semper spectabere nostri,
Ut mea se sponsi soletur imagine coniunx.'
Dixit et in partem Phorcynida transtulit illam,
Ad quam se trepido Phineus obverterat ore.
Tum quoque conanti sua vertere lumina cervix
Diriguit, saxoque oculorum induruit umor.
Sed tamen os timidum, vultusque in marmore supplex,
Submissaeque manus, faciesque obnoxia mansit.
  Victor Abantiades patrios cum coniuge muros *Proetus.*
Intrat, et inmeriti vindex ultorque parentis
Adgreditur Proetum: nam fratre per arma fugato
Acrisioneas Proetus possederat arces.
Sed nec ope armorum nec, quam male ceperat, arce
Torva colubriferi superavit lumina monstri.

---

215 *confessas manus:* de bekentenis overwonnen te zijn is hier van het subject overgebracht op de handen;
obliqua: aversa a Medusa, cf. III 187.

220 *causa tua:* Uw aanspraken;
tempore: Phineus had oudere rechten op Andromeda, daar zij aan hem vroeger verloofd was.

225 *tribuisse:* cf. II. 565.

230 *Phorcynis:* de dochter van Phorcyn, n.l. Medusa.

234 *vultus:* cf. vs. 206.

235 *submissae,* overdrachtelijk: deemoedig vgl. Fr. soumis;
obnoxius: onderworpen.

236 *Abantiades:* cf. V. 606;
patrios: Argivos sc.

237 *immeriti parentis:* Acrisius n.l., die Perseus had willen doden door hem prijs te geven aan de golven;

240 *male:* tot zijn ongeluk.

Te tamen, o parvae rector, Polydecta, Seriphi, *Polydectes.*
Nec iuvenis virtus per tot spectata labores,
Nec mala mollierant, sed inexorabile durus
Exerces odium, nec iniqua finis in ira est.
Detrectas etiam laudem fictamque Medusae
Arguis esse necem. 'Dabimus tibi pignora veri.
Parcite luminibus!' Perseus ait oraque regis
Ore Medusaeo *s*ilicem *s*ine *s*anguine fecit.

Hactenus aurigenae comitem Tritonia fratri *Hippocrene.*
Se dedit: inde cava circumdata nube Seriphon
Deserit a dextra Cythno Gyaroque relictis,
Quaque super pontum via visa brevissima, Thebas
Virgineumque Helicona petit; quo monte potita
Constitit et doctas sic est adfata sorores:
'Fama novi fontis nostras pervenit ad aures,
Dura Medusaei quem praepetis ungula rupit
Is mihi causa viae: volui mirabile factum
Cernere; vidi ipsum materno sanguine nasci.
Excipit Uranie 'quaecumque est causa videndi
Has tibi, diva, domos, animo gratissima nostro es.
Vera tamen fama est: est Pegasus huius origo
Fontis' et ad latices deduxit Pallada sacros.
Quae mirata diu factas pedis ictibus undas,
Silvarum lucos circumspicit antiquarum
Antraque et innumeris distinctas floribus herbas
Felicesque vocat pariter studioque locoque
Mnemonidas; quam sic adfata est una sororum:

---

242 *Seriphus:* Op Seriphus was Danae met haar kind aangegespoeld.
243 *spectata:* cf. V. 69.
248 *parcite luminibus:* cf. sibi parcere: op zijn gezondheid bedacht zijn.
249 *sine sanguine:* staat voor een attributief adjectivum, cf. I. 20.
250 *aurigenae fratri:* Perseus.
255 *doctas sorores:* Musae; *doctus:* in zang en dichtkunst bedreven, cf. V. 555 *doctae Sirenes;* Horat. *docta puella.*
256 *novus fons:* Hippocrene.
257 *Medusaeus praepes:* Pegasus; IV. 786.
261 *has:* nostras.
265 *silvarum antiquarum:* gen. expl.
268 *Mnemonides:* dochters van Mnemone of Mnemosyne, de Muzen.

'O, nisi te virtus opera ad maiora tulisset,
In partem ventura chori Tritonia nostri,
Vera refers, meritoque probas artesque locumque:
Et gratam sortem, tutae modo simus, habemus.
Sed — vetitum est adeo sceleri nihil — omnia terrent
Virgineas mentes, dirusque ante ora Pyreneus *Pyreneus.*
Vertitur, et nondum tota me mente recepi.
Daulida Threïcio Phoceaque milite rura
Ceperat ille ferox iniustaque regna tenebat.
Templa petebamus Parnasia: vidit euntes,
Nostraque fallaci veneratus numina vultu
'Mnemonides,' (cognorat enim) 'consistite,' dixit
'Nec dubitate, precor, tecto grave sidus et imbrem'
(Imber erat) 'vitare meo: subiere minores
Saepe casas superi.' Dictis et tempore motae
Adnuimusque viro primasque intravimus aedes.
Desierant imbres, victoque aquilonibus austro
Fusca repurgato fugiebant nubila caelo.
Impetus ire fuit: claudit sua tecta Pyreneus
Vimque parat; quam nos sumptis effugimus alis.
Ipse secuturo similis stetit arduus arce,
'Qua'que 'via est vobis, erit et mihi' dixit 'eadem,'
Seque iacit vecors e summae culmine turris
Et cadit in vultus, discussique ossibus oris
Tundit humum moriens scelerato sanguine tinctam.'

---

269 *opera ad maiora:* ad proelia sc.
270 De Muzen worden wel *Phoebi chorus* genoemd.
272 *sortem:* vitam.
275 *ante ora vertitur:* versatur ob oculos.
276 *milite:* collectivum; volgens Thuc. II. 29 woonde Tereus, een Thracische koning, in Daulis, waar zich een kolonie Thraciers had gevestigd; zie ook VI. 435.
281 *sidus:* men meende, dat er verband bestond tussen de op- en ondergang van bepaalde sterren (Hyaden, Pleiaden) en het weer; vandaar dat *‚sidus'* vaak voorkomt in de betekenis van „slecht weer".
282 *subiere:* cf. I. 121;
minores casas: bijv. van Philemon en Baucis; cf. het bezoek van Ceres V. 447.
284 *primas aedes:* het voorste deel van het huis.
285 *aquilonibus:* cf. I. 262, de *aquilo* verjaagt de wolken.
287 *impetus* (sc. nobis) fuit abire, cf. II. 663.
292 *discussi:* cf. II. 625 en XII. 252.

Pierides et Musae.

Musa loquebatur: pennae sonuere per auras,
Voxque salutantum ramis veniebat ab altis.
Suspicit et linguae quaerit tam certa loquentes
Unde sonent hominemque putat Iove nata locutum.
Ales erat, numeroque novem sua fata querentes,
Institerant ramis imitantes omnia picae.
Miranti sic orsa deae dea: 'Nuper et istae
Auxerunt volucrum victae certamine turbam.
Pieros has genuit Pellaeis dives in arvis:
Paeonis Euippe mater fuit: illa potentem
Lucinam noviens, noviens paritura, vocavit.
Intumuit numero stolidarum turba sororum,
Perque tot Haemonias et per tot Achaïdas urbes
Huc venit et tali committit proelia voce:
'Desinite indoctum vana dulcedine vulgus
Fallere! nobiscum, si qua est fiducia vobis,
Thespiades, certate, deae! nec voce nec arte
Vincemur totidemque sumus. Vel cedite victae
Fonte Medusaeo et Hyantea Aganippe,
Vel nos Emathiis ad Paeonas usque nivosos
Cedamus campis! Dirimant certamina nymphae!'
Turpe quidem contendere erat, sed cedere visum
Turpius; electae iurant per flumina nymphae
Factaque de vivo pressere sedilia saxo.

Typhoeus.

Tunc sine sorte prior, quae se certare professa est
Bella canit superum falsoque in honore Gigantas

---

295 *salutantum:* de Grieken hoorden in het gekras van den ekster het woord: *χαῖρε.*
296 *certa:* duidelijk verstaanbaar.
297 *Iove nata:* Minerva.
302 *Pellaeus:* uit Pella, in Macedonië.
304 (Iuno) *Lucina:* de godin der geboorte.
306 *Haemonius:* Thessalisch;
Achais: het Z.O.-deel van Thessalië heet Achaia of Phthiotis.
308 *indoctum:* cf. vs. 255.
310 *Thespiades:* Thespiae, stad in Boeotië a/d Helicon;
312 *Hyanteus:* cf. III. 147;
Aganippe: ook een bron op de Helicon.
313 *Emathius:* Macedonisch.
317 *vivum saxum:* cf. III. 159, VII. 204, XIII. 810.
318 *sine sorte prior:* gewoonlijk loot men bij een wedstrijd, welke partij beginnen mag. Dit karakteriseert de Pierides.
319 *falso:* inmerito; Over de Gigantomachie zie I. 151.

Ponit et extenuat magnorum facta deorum,
Emissumque ima de sede Typhoëa terrae
Caelitibus fecisse metum cunctosque dedisse
Terga fugae, donec fessos Aegyptia tellus
Ceperit et septem discretus in ostia Nilus.
Huc quoque terrigenam venisse Typhoëa narrat,
Et se mentitis superos celasse figuris:
"Dux"que "gregis" dixit "fit Iuppiter, unde recurvis
Nunc quoque formatus Libys est cum cornibus Ammon;
Delius in corvo, proles Semeleïa capro,
Fele soror Phoebi, nivea Saturnia vacca,
Pisce Venus latuit, Cyllenius ibidis alis."
  Hactenus ad citharam vocalia moverat ora.
Poscimur Aonides. — sed forsitan otia non sint,
Nec nostris praebere vacet tibi cantibus aures?'
'Ne dubita vestrumque mihi refer ordine carmen'
Pallas ait nemorisque levi consedit in umbra.
Musa refert: 'dedimus summam certaminis uni.
Surgit et inmissos hedera collecta capillos
Calliope querulas praetemptat pollice chordas
Atque haec percussis subiungit carmina nervis:

Ceres et Proserpina.

"*Prima* Ceres unco glaebam dimovit aratro,
Prima dedit fruges alimentaque mitia terris,
Prima dedit leges: Cereris sunt omnia munus.
Illa canenda mihi est; utinam modo dicere possim
Carmina digna dea! certe dea carmine digna est.

---

320 *extenuat:* inminuit, detrectat.
324 *ceperit:* exceperit; vs. 187 wordt de Nijl *septemplex* genoemd.
326 *mentitus:* part. perf. v e. deponens met pass. betekenis = falsus.
327 *dux gregis:* ram, cf. VII. 311. dux vestri gregis, qui maximus aevo est inter oves.
328 *Ammon:* cf. IV. 670.
329 *corvo:* cf. II. 544;
proles Semeleius: Bacchus. Deze verandert zich in een τράγος denk aan de oorsprong van de tragedie.
331 IV. 45, heeft Dercetis (Astarte) de gestalte van een vis.
332 *vocalia ora:* cf. III. 351.
333 *poscimur:* cf. II. 144, IV. 274. het is de beurt van ons;
Aones: de oudste bewoners van Boeotië;
forsitan: bij Ovidius bijna steeds met de conjunctivus.
336 *levis:* verlichtend, verfrissend.
337 *summam certaminis:* cf. II. 300.
339 *querulus:* zacht klinkend.

Vasta Giganteis ingesta est insula membris
Trinacris et magnis subiectum molibus urget
Aetherias ausum sperare Typhoëa sedes.
Nititur ille quidem pugnatque resurgere saepe,
Dextra sed Ausonio manus est subiecta Peloro,
Laeva, Pachyne, tibi, Lilybaeo crura premuntur,
Degravat Aetna caput; sub qua resupinus harenas
Eiectat flammamque ferox vomit ore Typhoeus.
Saepe remoliri luctatur pondera terrae
Oppidaque et magnos devolvere corpore montes:
Inde tremit tellus, et rex pavet ipse silentum,
Ne pateat latoque solum retegatur hiatu
Inmissusque dies trepidantes terreat umbras.
Hanc metuens cladem tenebrosa sede tyrannus
Exierat curruque atrorum vectus equorum
Ambibat Siculae cautus fundamina terrae.
Postquam exploratum satis est loca nulla labare,
Depositique metus, videt hunc Erycina vagantem
Monte suo residens natumque amplexa volucrem
'Arma manusque meae, mea, nate, potentia,' dixit,
'Illa, quibus superas omnes, cape tela, Cupido,
Inque dei pectus celeres molire sagittas,
Cui triplicis cessit fortuna novissima regni!
Tu superos ipsumque Iovem, tu numina ponti
Victa domas ipsumque, regit qui numina ponti.
Tartara quid cessant? Cur non matrisque tuumque
Imperium profers? Agitur pars tertia mundi!

---

347 *Trinacris:* Sicilië;
magnis molibus: cf. 354. *pondera terrae.*
350 *Ausonius:* Italisch, naar Italië gekeerd.
352 *harenas:* pluralis!
354 *terrae:* gen. explic.
357 *pateat:* patescat.
358 vergelijk ook II. 260. sqq. *dies:* dag*licht.*
363 *Erycina:* Venus sc., die een beroemde tempel had op de Sicilische berg Eryx.
365 Verg. Aen. I. 664 nate, meae vires, mea magna potentia.
367 *molire:* cf. II. 135.
368 cf. II. 291.
371 *cessare:* wordt gebezigd van landerijen, die braak liggen.
372 *imperium proferre:* cf. Verg. Aen. VI 794:
... super et Garamantas et Indos
Proferet imperium;...
agitur: cf. Hor. Ep. I, 18, 84
Tum tua res agitur, paries cum proximus ardet.

Et tamen in caelo, quae iam patientia nostra est,
Spernimur, ac mecum vires minuuntur Amoris.
Pallada nonne vides iaculatricemque Dianam
Abscessisse mihi? Cereris quoque filia virgo,
Si patiemur, erit: nam spes adfectat easdem.
At tu pro socio, si qua est ea gratia, regno,
Iunge deam patruo!' dixit Venus. Ille pharetram
Solvit et arbitrio matris de mille sagittis
Unam seposuit, sed qua nec acutior ulla
Nec minus incerta est nec quae magis audiat arcum.
Oppositoque genu curvavit flexile cornum
Inque cor hamata percussit harundine Ditem.
Haud procul Hennaeis lacus est a moenibus altae,
Nomine Pergus, aquae; non illo plura Caystros
Carmina cygnorum labentibus edit in undis.
Silva coronat aquas cingens latus omne suisque
Frondibus ut velo Phoebeos submovet ictus.
Frigora dant rami, varios humus umida flores:
Perpetuum ver est. Quo dum Proserpina luco
Ludit et aut violas aut candida lilia carpit,
Dumque puellari studio calathosque sinumque
Inplet et aequales certat superare legendo,
Paene simul visa est dilectaque raptaque Diti:
Usque adeo est properatus amor. Dea territa maesto
Et matrem et comites, sed matrem saepius, ore
Clamat, et, ut summa vestem laniarat ab ora,

---

374 *mecum:* cum meis viribus.
376 *abscessisse:* zich onttrokken hebben aan de macht van.
377 *erit:* manebit, cf. inpune esse.
378 *pro:* ter verdediging van.
379 *patruo:* Diti sc.
380 *arbitrio:* indicio.
382 *audiat:* Verg. Georg. I. 514, neque audit currus habenas.
386 *Caystros:* cf. II. 252
389 *velo:* in Rome werden tijdens de spelen doeken gespannen tegen de zon.
Phoebeos ictus: de stralen van de zon worden hier als pijlen van Phoebus gedacht, cf. II. 183, IV. 241.
395 de snelheid, waarmede alles geschiedt, wordt door het metrum aangeduid.
397 *matrem clamat:* cf. I. 560.
398 *ut:* causaal.

Conlecti flores tunicis cecidere remissis.
Tantaque simplicitas puerilibus adfuit annis:
Haec quoque virgineum movit iactura dolorem.
Raptor agit currus, et nomine quemque vocando
Exhortatur equos quorum per colla iubasque
Excutit obscura tinctas ferrugine habenas.
Perque lacus altos et olentia sulphure fertur
Stagna Palicorum rupta ferventia terra
Et qua Bacchiadae, bimari gens orta Corintho,
Inter inaequales posuerunt moenia portus.

Cyane.

Est medium Cyanes et Pisaeae Arethusae,
Quod coit angustis inclusum cornibus aequor.
Hic fuit, a cuius stagnum quoque nomine dictum est,
Inter Sicelidas Cyane celeberrima nymphas;
Gurgite quae media summa tenus exstitit alvo
Agnovitque deam. 'Nec longius ibitis!' inquit:
'Non potes invitae Cereris gener esse. Roganda,
Non rapienda fuit! Quodsi conponere magnis
Parva mihi fas est, et me dilexit Anapis,
Exorata tamen, nec, ut haec, exterrita nupsi.'
Dixit, et in partes diversas bracchia tendens
Obstitit. Haud ultra tenuit Saturnius iram,
Terribilesque hortatus equos in gurgitis ima

---

399 *summa ab ora:* III. 480;
remissis: cf. IV. 229.
401 *virgineum:* cf. IV. 686.
404 *excutit:* schudt heftig.
405 *et:* explicativum.
406 De Palici zijn tweelingbroeders, zonen van Iuppiter en Thalia. Naar hen heten de stad Palica en de Palicische poel op Sicilië tussen Henna en Syracuse.
407 De Bacchiaden, aanzienlijken uit Corinthe, stichtten, door Cypselus verdreven, Syracuse.
408 Het oudste deel van Syracuse lag op het eiland Ortygia, dat door een dam met het vaste land was verbonden. Ten N. en ten Z. daarvan heeft men een haven; de zuidelijke heet nog: Porto Maggiore.
409 de nymf Arethusa is uit Elis (Pisatis) gevlucht naar Sicilië; waarom, verhaalt zij zelf in het vervolg van het boek.
410 *coit:* zich vernauwt (het tegenovergestelde van *crescere* vs. 547);
angustus: verengend, dicht bij elkaar liggend;
aequor: sinus.
416 *parva conponere magnis:* Verg. Georg. IV. 176.

Condidit. Icta viam tellus in Tartara fecit
Et pronos currus medio cratere recepit.
At Cyane raptamque deam contemptaque fontis
Iura sui maerens, inconsolabile vulnus
Mente gerit tacita lacrimisque absumitur omnis
Et, quarum fuerat magnum modo numen, in illas
Extenuatur aquas: molliri membra videres,
Ossa pati flexus, ungues posuisse rigorem,
Primaque de tota tenuissima quaeque liquescunt,
Caerulei crines digitique et crura pedesque:
Nam brevis in gelidas membris exilibus undas
Transitus est; post haec umeri tergusque latusque
Pectoraque in tenues abeunt evanida rivos.
Denique pro vivo vitiatas sanguine venas
Lympha subit, restatque nihil, quod prendere posses.
Interea pavidae nequiquam filia matri
Omnibus est terris, omni quaesita profundo.
Illam non udis veniens Aurora capillis
Cessantem vidit, non Hesperus; illa duabus
Flammiferas pinus manibus succendit ab Aetna
Perque pruinosas tulit inrequieta tenebras.
Rursus, ubi alma dies hebetarat sidera, natam
Solis ab occasu solis quaerebat ad ortus.
Fessa labore sitim conceperat, oraque nulli
Conluerant fontes, cum tectam stramine vidit
Forte casam parvasque fores pulsavit; at inde
Prodit anus divamque videt lymphamque roganti
Dulce dedit, tosta quod texerat ante polenta.
Dum bibit illa datum, duri puer oris et audax

---

423 *condidit:* cf. Verg. IX 347.
Pectore in adverso totum cui comminus ensem condidit.
429 *videres:* coni. potent. v. h. verledene.
430 *flexus pati:* gebogen worden, cf. Fasti I. 159:
Tum patitur cultus ager: dan wordt het land bebouwd.
435 *abire in:* cf. I. 236;
tenues: cf. III. 161.
436 *vitiatas:* cf. IV. 122 en III. 76.
442 *pinus:* taedas, faces.
445 *ortus:* de plaats van opkomst.
446 *conceperat:* collegerat, cf. I. 234.
450 *dulce:* mulsum, cf. Hom. Od. XI 624
451 *duri oris:* gen. qualitatis, ongevoelig, brutaal.

Constitit ante deam risitque avidamque vocavit.
Offensa est neque adhuc epota parte loquentem
Cum liquido mixta perfudit diva polentā.
Conbibit os maculas, et quae modo bracchia gessit,
Crura gerit; cauda est mutatis addita membris,
Inque brevem formam, ne sit vis magna nocendi,
Contrahitur, parvaque minor mensura lacerta est.
Mirantem flentemque et tangere monstra parantem
Fugit anum latebramque petit aptumque colori
Nomen habet, variis stellatus corpora guttis.

Ceres et Proserpina.

Quas dea per terras et quas erraverit undas,
Dicere longa mora est, quaerenti defuit orbis.
Sicaniam repetit, dumque omnia lustrat eundo,
Venit et ad Cyanen, ea ni mutata fuisset,
Omnia narrasset, sed et os et lingua volenti
Dicere non aderant, nec qua loqueretur, habebat.
Signa tamen manifesta dedit, notamque parenti
Illo forte loco delapsam in gurgite sacro
Persephones zonam summis ostendit in undis.
Quam simul agnovit, tamquam tunc denique raptam
Scisset, inornatos laniavit diva capillos,
Et repetita suis *p*ercussit *p*ectora *p*almis.
Nescit adhuc, ubi sit; terras tamen increpat omnes
Ingratasque vocat nec frugum munere dignas,
Trinacriam ante alias, in qua vestigia damni
Repperit. Ergo illic saeva vertentia glaebas
Fregit aratra manu, parilique irata colonos
Ruricolasque boves leto dedit arvaque iussit
Fallere depositum vitiataque semina fecit.

---

453 *neque adhuc:* et nondum.
454 construeer: polenta mixta cum liquido.
455 *conbibit:* haurit.
458 *parva lacerta:* mensurā parvae lacertae.
461 *nomen:* stellio sc.
463 *quaerenti defuit orbis:* zij had n.l. de gehele wereld afgezocht.
464 *Sicaniam:* Siciliam.
467 *qua:* qua ratione.
473 *repetita:* cf. IV. 733.
474 *sit:* sc. filia.
476 *Trinacria:* cf. V. 347.
480 *fallere depositum:* eigenlijk: het toevertrouwde niet teruggeven, zo IX. 119 sq. Nessoque paranti fallere depositum.

Fertilitas terrae latum vulgata per orbem
Falsa iacet: primis segetes moriuntur in herbis,
Et modo sol nimius, nimius modo corripit imber,
Sideraque ventique nocent, avidaeque volucres
Semina iacta legunt; lolium tribulique fatigant
Triticeas messes et inexpugnabile gramen.
Tum caput Eleis Alpheïas extulit undis
Rorantesque comas a fronte removit ad aures
Atque ait 'O toto quaesitae virginis orbe
Et frugum genetrix, inmensos siste labores,
Neve tibi fidae violenta irascere terrae!
Terra nihil meruit patuitque invita rapinae.
Nec sum pro patria supplex: huc hospita veni,
Pisa mihi patria est et ab Elide ducimus ortus;
Sicaniam peregrina colo, sed gratior omni
Haec mihi terra solo est: hos nunc Arethusa Penates,
Hanc habeo sedem; quam tu, mitissima, serva!
Mota loco cur sim tantique per aequoris undas
Advehar Ortygiam, veniet narratibus hora
Tempestiva meis, cum tu curaque levata
Et vultus melioris eris. Mihi pervia tellus
Praebet iter, subterque imas ablata cavernas
Hic caput adtollo desuetaque sidera cerno.
Ergo dum Stygio sub terris gurgite labor,
Visa tua est oculis illic Proserpina nostris:
Illa quidem tristis neque adhuc interrita vultu,
Sed regina tamen, sed opaci maxima mundi,

---

482 *herbae:* halmen, tegenover *spicae;*
falsa: cf. IV. 787.
484 *sidera:* cf. V. 281.
485 *fatigant:* eigenlijk niet met rust laten, plagen; personificatie; overwoekeren.
486 *gramen:* onkruid.
487 *Alpheïas:* de geliefde van Alpheus: Arethusa.
490 *siste:* staak, lett.: breng tot stilstand.
499 *Ortygiam:* cf. vs. 408.
501 *pervia:* cf. V. 194 praedicatief;
pervia praebet iter: bood mij een doorgang; of V. 654 pervius aether.
503 *desueta:* lett: waaraan ik ontwend was. Verg. Aen. II. 509 van Priamus: arma diu senior desueta circumdat umeris: de wapenen, die hij lange tijd niet had gebruikt.
506 *neque adhuc:* cf. vs. 453.

Sed tamen inferni pollens matrona tyranni.'
  Mater ad auditas stupuit ceu saxea voces,
Adtonitaeque diu similis fuit. Utque dolore
Pulsa gravi gravis est amentia, curribus oras
Exit in aetherias. Ibi toto nubila vultu
Ante Iovem passis stetit invidiosa capillis
'Pro'que 'meo veni supplex tibi, Iuppiter', inquit,
'Sanguine proque tuo. Si nulla est gratia matris,
Nata patrem moveat. Neu sit tibi cura, precamur,
Vilior illius, quod nostro est edita partu.
En quaesita diu tandem mihi nata reperta est,
Si reperire vocas amittere certius, aut si
Scire, ubi sit, reperire vocas. Quod rapta, feremus,
Dummodo reddat eam! neque enim praedone marito
Filia digna tua est — si iam mea filia non est.'
  Iuppiter excepit 'Commune est pignus onusque
Nata mihi tecum. Sed si modo nomina rebus
Addere vera placet, non hoc iniuria factum,
Verum amor est. Neque erit nobis gener ille pudori,
Tu modo, diva, velis. Ut desint cetera: quantum est
Esse Iovis fratrem! Quid quod non cetera desunt,
Nec cedit nisi sorte mihi? sed tanta cupido
Si tibi discidii est, repetet Proserpina caelum,
Lege tamen certa, si nullos contigit illic
Ore cibos: nam sic Parcarum foedere cautum est.'''
  Dixerat, at Cereri certum est educere natam. *Ascala-*
Non ita fata sinunt, quoniam ieiunia virgo *phus.*
Solverat et, cultis dum simplex errat in hortis,
Puniceum curva decerpserat arbore pomum,
Sumptaque pallenti septem de cortice grana

---

507 *maxima:* de machtigste.
511 Zo Tristia. I. 3. 12
    Ut tamen hanc animi nubem dolor ipse removit.
513 *invidiosa:* vol haat.
515 *sanguis:* evenals *viscera* voor: kind; Tib. I. 6. 66
    Quidquid agit, sanguis est tamen illa tuus.
517 *illius:* gen. obiectivus.
519 *amittere certius:* zekerheid hebben van het verlies.
529 *sorte:* cf. V. 368.
532 *Parcarum foedere:* Zo X. 353 *naturae foedus:* de wet der natuur.
534 *ieiunia solverat:* lett.: had het vasten verbroken.
535 *simplex:* argeloos, onschuldig.

Presserat ore suo. Solusque ex omnibus illud
Ascalaphus vidit, quem quondam dicitur Orphne,
Inter Avernales haud ignotissima nymphas,
Ex Acheronte suo silvis peperisse sub atris:
Vidit et indicio reditum crudelis ademit.
Ingemuit regina Erebi testemque profanam
Fecit avem sparsumque caput Phlegethontide lympha
In rostrum et plumas et grandia lumina vertit.
Ille sibi ablatus fulvis amicitur ab alis
Inque caput crescit longosque reflectitur ungues,
Vixque movet natas per inertia bracchia pennas:
Foedaque fit vol*u*cris, vent*u*ri n*u*ntia l*u*ct*u*s,
Ignav*u*s b*u*bo, dir*u*m mortalib*u*s omen.

Hic tamen indicio poenam linguaque videri *Sirenes.*
Commeruisse potest. Vobis, Acheloïdes, unde
Pluma pedesque avium, cum virginis ora geratis?
An quia, cum legeret vernos Proserpina flores,
In comitùm numero, doctae Sirenes, eratis?
Quam postquam toto frustra quaesistis in orbe,
Protinus, ut vestram sentirent aequora curam,
Posse super fluctus alarum insistere remis
Optastis facilesque deos habuistis et artus
Vidistis vestros subitis flavescere pennis.
Ne tamen ille canor mulcendas natus ad aures
Tantaque dos oris linguae deperderet usum,
Virginei vultus et vox humana remansit.

---

538 *ore suo:* abl. loci.
541 Acheron, rivier van de onderwereld evenals de Pyriphlegethon, vs. 544.
543 *profanam avem:* een onheilspellende vogel.
546 *sibi ablatus:* cf. VI. 385: quid me mihi detrahis.
547 *in caput crescit:* cf. V. 410, wordt breed naar de kop toe = de kop wordt breed.
551 *indicio et lingua:* hendiadyoin.
552 *Achelous:* rivier tussen Aetolie en Acarnanie.
555 *doctae:* cf. V. 255.
558 *posse:* cf. II. 646;
alarum remis: Verg. Aen. VI. 18 sqq. van Daedalus:
Redditus his primum terris tibi, Phoebe, sacravit
Remigium alarum, posuitque inmania templa.
559 *faciles:* cf. IV. 373.
560 *subitis:* cf. I. 315.
562 *dos:* cf. IV. 702

At medius fratrisque sui maestaeque sororis
Iuppiter ex aequo volventem dividit annum.
Nunc dea, regnorum numen commune duorum,
Cum matre et totidem, totidem cum coniuge menses.
Vertitur extemplo facies et mentis et oris:
Nam, modo quae poterat Diti quoque maesta videri,
Laeta deae frons est, ut sol, qui tectus aquosis
Nubibus ante fuit, victis e nubibus exit.

Arethusa.

Exigit alma Ceres, nata secura recepta,
Quae tibi causa fugae, cur sis Arethusa, sacer fons?
Conticuere undae. Quarum dea sustulit alto
Fonte caput, viridesque manu siccata capillos
Fluminis Alphei veteres narravit amores.
"Pars ego nympharum, quae sunt in Achaide," dixit
"Una fui. Nec me studiosius altera saltus
Legit, nec posuit studiosius altera casses.
Sed quamvis formae numquam mihi fama petita est,
Quamvis fortis eram, formosae nomen habebam.
Nec mea me facies nimium laudata iuvabat:
Quaque aliae gaudere solent, ego rustica dote
Corporis erubui crimenque placere putavi.
Lassa revertebar, memini, Stymphalide silva:
Aestus erat, magnumque labor geminaverat aestum.
Invenio sine vertice aquas, sine murmure euntes,

---

564 *medius* c. gen.: cf. IV. 62.
568 *facies:* zeugma.
569 *Dis:* Pluto.
570 *deae:* Cereri sc.
575 *virides:* zeegoden en -nymfen hebben de kleur van de (Middellandse) Zee.
siccata: reflexief (zie II. 12).
577 *pars una:* una, cf. II. 426, XIV. 482.;
Achais: Achaia in Ovidius' tijd de naam van Griekenland.
579 *legit:* doorkruiste;
casses ponere. of *tendere,* zijn netten uitzetten; ook overdrachtelijk (Tib. I. 6. 5).
580 Arethusa stelde meer prijs op de naam *fortis.*
583 *construeer:* et qua dote corporis ... ea ego, rustica, erubui.
dos: cf. IV. 702.
584 *placere:* object van *putavi,* vergelijk 519;
rustica: Ovidius denkt aan de tegenstelling van de eenvoudige meisjes van het land tot de geraffineerde dames in Rome voor wie *placere* het enige levensdoel was.
585 *Stymphalis:* Arcadisch; Stymphalus, meer in Arcadië.

Perspicuas ad humum, per quas numerabilis alte
Calculus omnis erat, quas tu vix ire putares.
Cana salicta dabant nutritaque populus unda
Sponte sua natas ripis declivibus umbras.
Accessi primumque pedis vestigia tinxi,
Poplite deinde tenus. Neque eo contenta recingor
Molliaque inpono salici velamina curvae
Nudaque mergor aquis. Quas dum ferioque trahoque
Mille modis labens, excussaque bracchia iacto,
Nescio quod medio sensi sub gurgite murmur,
Territaque insisto propiori margine fontis
Quo properas, Arethusa?' Suis Alpheus ab undis,
'Quo properas?' iterum rauco mihi dixerat ore.
Sicut eram, fugio sine vestibus: altera vestes
Ripa meas habuit. Tanto magis instat et ardet,
Et quia nuda fui, sum visa paratior illi.
Sic ego currebam, sic me ferus ille premebat,
Ut fugere accipitrem penna trepidante columbae,
Ut solet accipiter trepidas urgere columbas.
Usque sub Orchomenon Psophidaque Cyllenenque
Maenaliosque sinus gelidumque Erymanthon et Elim
Currere sustinui, nec me velocior ille.
Sed tolerare diu cursus ego viribus inpar
Non poteram, longi patiens erat ille laboris.
Per tamen et campos, per opertos arbore montes,
Saxa quoque et rupes et, qua via nulla, cucurri.
Sol erat a tergo: vidi praecedere longam

---

588 *alte:* diep beneden, op de bodem.
589 *putares:* conj. pot. van het verledene.
591 *ripis declivibus:* dativus.
592 *vestigia:* IV. 343., I. 536.
595 *ferire:* n.l. door het uitslaan der armen bij het zwemmen.
596 *excutere:* ook van het uitspreiden van vleugels gebruikt.
iactare: cf. VI. 703:

...Boreas...
Excussit pennas, quarum *iactatibus* omnis
Adflata est tellus; zie ook Her. 18. 48

601 *sine vestibus:* voor een praedicatief adjectivum, cf. I. 20.
602 *instat et ardet:* hendiadyoin.
607 *Orchomenos* en *Psophis:* steden, *Cyllene, Maenalos* en *Erymanthus:* bergen in Arcadië.
612 *arbore:* collectivum.
613 *qua:* cf. I. 241.

Ante pedes umbram, nisi si timor illa videbat;
Sed certe sonitusque pedum terrebat, et ingens
Crinales vittas adflabat anhelitus oris.
Fessa labore fugae 'fer opem, deprendimur.' inquam,
'Armigerae, Diana, tuae, cui saepe dedisti
Ferre tuos arcus inclusaque tela pharetra.'
Mota dea est spissisque ferens e nubibus unam
Me super iniecit. Lustrat caligine tectam
Amnis et ignarus circum cava nubila quaerit,
Bisque locum, quo me dea texerat, inscius ambit
Et bis 'io Arethusa, io Arethusa!' vocavit.
Quid mihi tunc animi miserae fuit? anne quod agnae est,
Si qua lupos audit circum stabula alta frementes,
Aut lepori, qui vepre latens hostilia cernit
Ora canum nullosque audet dare corpore motus?
Non tamen abscedit; neque enim vestigia cernit
Longius ulla pedum: servat nubemque locumque.
Occupat obsessos sudor mihi frigidus artus,
Caeruleaeque cadunt toto de corpore guttae.
Quaque pedem movi, manat locus, eque capillis
Ros cadit, et citius, quam nunc tibi facta renarro,
In latices mutor. Sed enim cognoscit amatas
Amnis aquas positoque viri, quod sumpserat, ore
Vertitur in proprias, ut se mihi misceat, undas.
Delia rupit humum, caecisque ego mersa cavernis
Advehor Ortygiam, quae me cognomine divae
Grata mihi superas eduxit prima sub auras.'"

---

615 *umbram:* Alphei;
nisi si: of het moest zijn, dat...; nisi forte, cf. V. 20.
617 cf. I. 542.
619 *dedisti:* c. inf. toegestaan hebt.
626 cf. VII 582:
Quid mihi tunc animi fuit? an quod debuit esse
Ut vitam odissem et cuperem pars esse meorum.
631 *servat:* observat.
632 *obsessos:* sc. ab. Alpheo.
633 *caeruleae:* zie vs. 575.
634 *quaque:* cf. I. 241;
637 *viri ore:* cf. I. 241;
639 *Delia:* Diana, op Delos geboren, dat ook Ortygia genoemd wordt.
640 cf. vs. 499; construeer: quae mihi grata cognomine deae.

Triptolemus.

Hac Arethusa tenus. Geminos dea fertilis angues
Curribus admovit frenisque coërcuit ora,
Et medium caeli terraeque per aëra vecta est
Atque levem currum Tritonida misit in urbem
Triptolemo, partimque rudi data semina iussit
Spargere humo, partim post tempora longa recultae.
Iam super Europen sublimis et Asida terram
Vectus erat iuvenis: Scythicas advertitur oras.
Rex ibi Lyncus erat. Regis subit ille Penates.
Qua veniat, causamque viae nomenque rogatus
Et patriam 'Patria est clarae mihi,' dixit, 'Athenae:
Triptolemus nomen. Veni nec *p*up*p*e *p*er undas,
Nec *p*ede *p*er terras: *p*atuit mihi *p*ervius aether.
Dona fero Cereris, latos quae sparsa per agros
Frugiferas messes alimentaque mitia reddant.'
Barbarus invidit, tantique ut muneris auctor
Ipse sit, hospitio recipit somnoque gravatum
Adgreditur ferro. Conantem figere pectus
Lynca Ceres fecit rursusque per aëra iussit
Mopsopium iuvenem sacros agitare iugales."

Pierides et Musae.

Finierat doctos e nobis maxima cantus.
At nymphae vicisse deas Helicona colentes
Concordi dixere sono. Convicia victae
Cum iacerent, "Quoniam" dixit "certamine vobis
Supplicium meruisse parum est, maledictaque culpae
Additis et non est patientia libera nobis:
Ibimus in poenas et, qua vocat ira, sequemur."
Rident Emathides spernuntque minacia verba
Conantesque loqui et magno clamore protervas

---

644 *medius* c. gen.: cf. V. 409.
645 *misit:* stuurde, richtte;
in Tritonida urbem: Athenas.
647 *rudi humo:* dat. van richting;
rudis: cf. I. 7.
650 *Penates:* voor woning, ook I. 174.
654 *pervius aether:* een weg door de lucht, cf. V. 501.
cf. Verg. Aen. II. 453 pervius usus tectorum inter se Priami.
662 *e nobis maxima:* sc. Calliope, cf. 339;
668 *ire in poenas:* overgaan tot;
ire in scelus: begaan.
669 *Emathides:* Emathius: Macedonisch, cf. V. 313.

Intentare manus pennas exire per ungues
Adspexere suos, operiri bracchia plumis:
Alteraque alterius rigido concrescere rostro
Ora videt volucresque novas accedere silvis.
Dumque volunt plangi, per bracchia mota levatae
Aëre pendebant, nemorum convicia, picae.
Nunc quoque in alitibus facundia prisca remansit
Raucaque garrulitas studiumque inmane loquendi.'

---

676 *convicia:* spotvogels.

XXII

GRIEKSCHE EN LATIJNSCHE SCHRIJVERS MET AANTEEKENINGEN

UITGEGEVEN VOLGENS BESLUIT VAN HET GENOOTSCHAP VAN LEERAREN
AAN NEDERLANDSCHE GYMNASIA, ENZ.
(54ste Algem. Vergadering— 13 Juli 1884)

P. OVIDII NASONIS
METAMORPHOSEON

Libri XV

UITGEGEVEN EN VAN AANTEKENINGEN VOORZIEN

DOOR

DR D. E. BOSSELAAR
Rector van het Gymnasium te Leiden

II

LIBRI VI—X

LEIDEN
E. J. BRILL
1940

METAMORPHOSEON

LIBER SEXTUS

Pallas et Arachne

Praebuerat dictis Tritonia talibus aures,
Carminaque Aonidum iustamque probaverat iram.
Tum secum 'laudare parum est, laudemur et ipsae
Numina nec sperni sine poena nostră sinamus!'
Maeoniaeque animum fatis intendit Arachnes,
Quam sibi lanificae non cedere laudibus artis
Audierat. Non illa loco neque origine gentis
Clara, sed arte fuit; pater huic Colophonius Idmon
Phocaïco bibulas tingebat murice lanas.
Occiderat mater, sed et haec de plebe suoque
Aequa viro fuerat. Lydas tamen illa per urbes
Quaesierat studio nomen memorabile, quamvis
Orta domo *parva parvis* habitabat Hypaepis.
Huius ut adspicerent opus admirabile, saepe
Deseruere sui nymphae vineta Timoli,
Deseruere suas nymphae Pactolides undas.
Nec factas solum vestes, spectare iuvabat,
Tum quoque, cum fierent (tantus decor adfuit arti!),
Sive rudem primos lanam glomerabat in orbes,

---

1 *Dictis talibus:* n.l. de verhalen van een der Muzen. *Tritonia:* Minerva.
2 *Aonides:* de Muzen, die de Boeotische Helicon bewonen; *Aones:* de oudste bewoners van Boeotie.
5 *Maeonius:* Lydisch. *fata:* de dood, de ondergang.
6 Ἀθηνᾶ Ἐργάνη, de godin van de weefkunst.
7 *locus:* stand.
8 *Colophon:* een Ionische stad in Klein-Azië, ten Noorden van Ephesus.
9 *Phocaea:* eveneens in Ionië; daar werden purperslakken gevangen, cf. Plinius, N. H. VII. 196: inficere lanas Sardibus Lydi <invenerunt>.
12 *studio:* arte sua.
13 *Hypaepa:* een klein plaatsje aan de zuidelijke helling van de Tmolus, cf. XI. 152: Tmolus.
Sardibus hinc illinc parvis finitur Hypaepis.
15 Fasti II. 313: iam *Bacchi nemus* et Tmoli vineta timebat.
16 de *Pactolus* ontspringt op de Tmolus.
19 Bij het spinnen legde men eerst de wol (*lana rudis*) op het spinrokken; daarna trok men de wol uit, die men vastmaakte

Seu digitis subigebat opus repetitaque longo
Vellera mollibat nebulas aequantia tractu,
Sive levi teretem versabat pollice fusum,
Seu pingebat acu: scires a Pallade doctam.
Quod tamen ipsa negat tantaque offensa magistra
'Certet' ait 'mecum! nihil est, quod victa recusem'.
Pallas anum simulat falsosque in tempora canos
Addit et infirmos baculo quoque sustinet artus.
Tum sic orsa loqui: 'non omnia grandior aetas,
Quae fugiamus, habet: seris venit usus ab annis.
Consilium ne sperne meum! tibi fama petatur
Inter mortales faciendae maxima lanae:
Cede deae veniamque tuis, temeraria, dictis
Supplice voce roga! veniam dabit illa roganti.'
Adspicit hanc torvis inceptaque fila relinquit,
Vixque manum retinens confessaque vultibus iram
Talibus obscuram resecuta est Pallada dictis:

---

aan de spoel en door draaien tot een gladde draad (*lana mollis*) verwerkte.
primos: praedicatief gebruikt, cf. III. 137: suprema funera, II. 620: supremis ignibus.

20 *digitis subigebat opus:* cf. II. 411: lanam mollire trahendo.
opus: lanam. *repetita:* door adverbium te vertalen.

21 *vellera nebulas aequantia,* zo zacht als..., cf. Plaut., Cas. 4. 4. 21.
Nebula haud est <aeque> mollis atque cutis huius.
mollibat: oude vorm van het imperfectum, cf. *ibam.*

22 *levi:* vaardig, behendig: IV. 36: una levi deducens pollice filum.

23 *scires:* coni. potent. van het verledene.

24 *quod:* Arachne wil niet toegeven, dat zij alles aan Minerva te danken heeft.
tantā offensa magistrā: beledigd, doordat men zo een machtige godin als haar leermeesteres beschouwde.

26 *anum simulat:* zo ook III. 275: zich vermommen als.
falsos: mendaces, cf. III. 250, VII. 360, X. 159.
canos: sc. capillos.

28 Eurip., Phoen. 528: ὦ τέκνον, οὐχ ἅπαντα τῷ γήρᾳ κακά,
Ἐτεόκλεις, πρόσεστιν· ἀλλ' ἡμπειρία
ἔχει τι λέξαι τῶν νέων σοφώτερον.

29 *usus* = ἡ ἐμπειρία.

33 *illa:* Fr. elle.

34 *torvis* sc. oculis.

35 *vix manum retinens:* in haar eerste opwelling wil Arachne de oude vrouw slaan.
confessa: verradend, cf. Trist. II. 525:
vultu fassus Telamonius iram.

36 *obscuram:* n.l. door haar vermomming, cf. III. 475.
resecuta est: respondit.

'Mentis inops longaque vĕnis confecta senecta.
Et nimium vixisse diu nocet! Audiat istas,
Si qua tibi nurus est, si qua est tibi filia, voces!
Consilii satis est in me mihi, neve monendo
Profecisse putes, eadem est sententia nobis.
Cur non ipsa vĕnit? cur haec certamina vitat?'
Tum dea 'vēnit!' ait formamque removit anilem
Palladaque exhibuit. Venerantur numina nymphae
Mygdonidesque nurus; sola est non territa virgo.
Sed tamen erubuit, subitusque invita notavit
Ora rubor rursusque evanuit, ut solet aër
Purpureus fieri, cum primum Aurora movetur,
Et breve post tempus candescere solis ab ortu.
Perstat in incepto stolidaeque cupidine palmae
In sua fata ruit; neque enim Iove nata recusat
Nec monet ulterius nec iam certamina differt.
 Haud mora, constituunt diversis partibus ambae
Et gracili geminas intendunt stamine telas:
Tela iugo vincta est, stamen secernit harundo,

---

37 Ovidius had hier voor de geest de passage bij Verg., Aen. VII. 440 sqq., waar Turnus tot Allecto, die zich aan hem in de gestalte van een oude vrouw vertoont, zegt:

> Sed te victa situ verique effeta senectus
> O mater, curis nequiquam exercet.

41 *eadem sententia:* cf. 25: certet mecum.

45 *Mygdonius* (fem.: *Mygdonis*) eig. Phrygisch, hier Lydisch. *nurus:* jonge vrouwen in tegenstelling tot *matres,* cf. III. 529: nurusque matresque.

46 *invita ora* = *ei invitae ora.*

49 *ab:* tengevolge van, IX. 298.

50 *stolidae palmae,* niet de *palma* is stolida, maar zij zelf, cf. XI. 174:

> nec Delius aures (sc. Midae)
> Humanam stolidas patitur retinere figuram.

51 *fata:* cf. vs. 5.

53 *nec mora:* X, 159.
constituunt telas = ἵστανται ἵστους: zij stellen hun weefstoelen op.

54 *gracili intendunt stamine:* zij knopen de fijne draden aan de weversboom (*iugum*).

55 de van het *iugum* afhangende draden (*stamina*) werden door kleine gewichtjes strak getrokken en onder aan de weefstoel door een rieten schacht (*harundo,* vs. 55) zo gescheiden, dat aan de ene kant de even, aan de andere kant de oneven draden vielen.

Inseritur medium radiis subtemen acutis,
Quod digiti expediunt, atque inter stamina ductum
Percusso paviunt insecti pectine dentes.
Utraque festinant cinctaeque ad pectora vestes
Bracchia docta movent, studio fallente laborem.
Illic et Tyrium quae purpura sensit aënum
Texitur, et tenues parvi discriminis umbrae:
Qualis ab imbre solet percussis solibus arcus
Inficere ingenti longum curvamine caelum,
In quo diversi niteant cum mille colores,
Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit:
Usque adeo quod tangit idem est; tamen ultima distant.
Illic et lentum filis inmittitur aurum,
Et vetus in tela deducitur argumentum.

---

56 *subtemen:* inslag. *acutus:* spits.

57 *quod digiti expediunt:* die zij met de vingers van de kluwen afwikkelen.

58 *pavire* eigenl.: vastslaan; Lucr., d. R. N. 2. 376: Bibulam pavit aequor harenam, hier: vast aandrukken = (Fasti III. 820) rarum opus densare. Men drukte de ingeweven draden vast tegen elkaar door de weverskam, die langs de ἱστόποδες verschoven werd.
percusso: naar boven gestoten.

60 *doctus:* geoefend.
fallere: levare, minuere cf. VIII. 641.
medias fallunt sermonibus horas.
Zie ook VIII. 578;

61 Het Tyrische purper was het meest beroemd.
purpura: purperkleurige wol.
Tyrium quae sensit aenum: lett.: wol, die de Tyrische ketel heeft doorgemaakt = in Tyrus zelf geverfd.

62 *tenues parvi discriminis umbrae:* zachte schakeringen, die ongemerkt in elkaar overgingen.

63 *soles:* zonnestralen, cf. XIII. 793. Galatea
solibus hibernis, aestiva gratior umbra.

64 *inficere:* kleuren, cf. vs. 9.

66 *fallit:* λανθάνει

67 *quod tangit,* lett.: wat aanraakt: de onmiddellijk voorafgaande en volgende kleuren.

69 *deducere:* eig. de draad trekken van het spinrokken.
cf. IV. 36: una levi deducens pollice filum.
hier overdrachtelijk: wordt ingeweven.
vetus argumentum: een oud thema. cf. Verg., Aen. VII. 791 en Quint. V. 10. 9: Omnis ad scribendum destinata materie appellatur argumentum; nec mirum, cum id inter opifices quoque vulgatum sit.

Cecropia Pallas scopulum Mavortis in arce
Pingit et antiquam de terrae nomine litem.
Bis sex caelestes medio Iove sedibus altis
Augusta gravitate sedent; sua quemque deorum
Inscribit facies: Iovis est regalis imago;
Stare deum pelagi longoque ferire tridente
Aspera saxa facit, medioque e vulnere saxi
Exsiluisse fretum, quo pignore vindicet urbem.
At sibi dat clipeum, dat acutae cuspidis hastam,
Dat galeam capiti; defenditur aegide pectus:
Percussamque sua simulat de cuspide terram
Edere cum bacis fetum canentis olivae;
Mirarique deos: operis Victoria finis.
Ut tamen exemplis intellegat aemula laudis,
Quod pretium speret pro furialibus ausis,
Quattuor in partes certamina quattuor addit
Clara colore suo, brevibus distincta sigillis.
Threïciam Rhodopen habet angulus unus et Haemum,
Nunc gelidos montes, mortalia corpora quondam,

---

70 *Cecropia arx:* de Acropolis van Athene.
scopulum Mavortis: de Areopagus, die niet op, maar ten Westen van de Acropolis ligt.
71 *pingit,* acu sc.
73 *bis sex.* Ovidius vergist zich!: Minerva en Neptunus zijn als strijdende partijen niet onder hen.
74 *inscribit:* geeft duidelijk aan.
76 *facere:* wordt in de betekenis van *voorstellen, laten* gewoonlijk met een accusativus van het participium praes. geconstrueerd.
77 *fretum:* zee, zeewater cf. III. 686 van dolfijnen:
acceptum patulis mare naribus efflant.
vindicare, rechtsterm: zijn eigendomsrechten op iets handhaven, aanspraak maken op het bezit van.
78 *acutae cuspidis:* gen. qual.
79 *aegis:* het borstharnas van Minerva.
80 *simulare:* afbeelden, voorstellen.
82 *Victoria,* een boven het hoofd van Minerva zwevende Νίκη.
83 *aemula laudis:* Arachne sc.
84 *sperare:* te verwachten hebben.
85 *partes:* de hoeken van het weefsel.
quattuor certamina: alle vier voorstellingen van stervelingen, die door de goden om hun overmoed zijn gestraft.
86 *distincta:* (eig. onderscheiden) zich onderscheidend (van de omgeving).
88 *mortalia corpora:* mortales, *gewone* stervelingen.

Nomina summorum sibi qui tribuere deorum.
Altera Pygmaeae fatum miserabile matris
Pars habet: hanc Iuno victam certamine iussit
Esse gruem populisque suis indicere bellum.
Pinxit et Antigonen ausam contendere quondam
Cum magni consorte Iovis, quam regia Iuno
In volucrem vertit, nec profuit Ilion illi
Laomedonve pater, sumptis quin candida pennis
Ipsa sibi plaudat crepitante ciconia rostro.
Qui superest solus, Cinyran habet angulus orbum:
Isque gradus templi, natarum membra suarum,
Amplectens saxoque iacens lacrimare videtur.
Circuit extremas oleis pacalibus oras.
(Is modus est) operisque sua facit arbore finem.
  Maeonis elusam designat imagine tauri
Europam: verum taurum, freta vera putares;
Ipsa videbatur terras spectare relictas
Et comites clamare sua tactumque vereri
Adsilientis aquae timidasque reducere plantas.
Fecit et Asterien aquila luctante teneri,
Fecit olorinis Ledam recubare sub alis:

89 *summi dei:* Juppiter en Juno; *Haemus* en *Rhodope* waren broer en zuster.
Pygmaea mater: Gerana, een Pygmaeische vrouw, die Juno verachtte en door deze in een kraanvogel (γέρανος) was veranderd. Sinds dien is er een eeuwige strijd tussen deze vogels en het volk der Pygmaeen; cf. Hom., Il. III. 3. sqq.
92 *populis suis:* haar stamgenoten; *bella:* de pluralis versterkt.
93 *pinxit:* cf. vs. 71, *Antigone,* dochter van Laomedon.
95 *nec profuit:* Hom.: οὐδ' ἤρκεσε.
97 *ciconia:* praedicatief.
98 *Cinyras:* een vorst, wiens dochters door Juno veranderd werden in treden van haar tempel.
100 *saxo:* in saxo.
101 *circuit:* ambit. *pacalis:* de olijf is het symbool van de vrede.
102 *modus:* sc. argumenti cf. 69; het gehele thema.
103 *Maeonis:* Arachne, zie vs. 5. In tegenstelling tot Minerva borduurt zij slechts voorstellingen van bedrog der goden.
imago: cf. III. 1. bedriegelijke gestalte; de ontvoering van Europa heeft Ovidius ons II. 833 env. verhaald.
104 *freta:* cf. VI. 77. *putares:* coni. pot. van het verledene.
106 *comites clamare:* cf. III. 244. Actaeona clamant: zij roepen: „Actaeon!"
107 *timidas:* niet de *plantae* zijn *timidae,* maar zij zelf is *timida.*
108 *Asterie:* dochter van den Titan Coeus.
aquila: Juppiter in de gedaante van een adelaar.

Addidit, ut Satyri celatus imagine pulchram
Iuppiter inplerit gemino Nycteïda fetu,
Amphitryon fuerit, cum te, Tirynthia, cepit,
Aureus ut Danaën, Asopida luserit ignis,
Mnemosynen pastor, varius Deoida serpens.
Te quoque mutatum torvo, Neptune, iuvenco
Virgine in Aeolia posuit; tu visus Enipeus
Gignis Aloidas, aries Bisaltida fallis;
Et te flava comas frugum mitissima mater
Sensit equum, sensit volucrem crinita colubris
Mater equi volucris, sensit delphina Melantho:
Omnibus his faciemque suam faciemque locorum
Reddidit. Est illic agrestis imagine Phoebus,
Utque modo accipitris pennas, modo terga leonis

---

111 *inplerit:* cf. XI. 264:
Confessam (sc. Thetida) amplectitur heros (sc. Peleus).
Et potitur votis ingentique inplet Achille.
Zie ook: III. 344.
Nycteis: Antiope, dochter van Nycteus, koning van Boeotie, die bij Juppiter moeder werd van een tweeling, Amphion en Zethus.

112 *Amphitryon:* Door de gestalte aan te nemen van haar gemaal Amphitryon misleidde Zeus Alcmene. *Tirynthia:* Alcmene.

113 *aureus:* cf. IV. 610:
Perseus, quem pluvio Danaë conceperat auro.
Asopis: Aegina, dochter van Asopus.
ludere: verleiden.
ignis: praedicatief, evenals *pastor, serpens* (114)

114 Δηώ = Ceres. *Deois:* Proserpina; hoe Juppiter zijn eigen dochter verleidde, wordt als de grootste wandaad het laatst vermeld.

115 *mutari:* c. abl. evenals *verti* cf. IV. 397: quae modo fila fuerunt, Palmite mutantur. Zie ook: X. 157, XI. 742.

116 *virgo Aeolia:* Canace, dochter van Aeolus.
in (met *mutatum* te verbinden): ten opzichte van, ter wille van, cf. vs. 490, 635.
visus Enipeus = Enipeus: in de gestalte van; *Enipeus:* een Thessalische riviergod.

117 *Bisaltis* Theophane, dochter van Bisaltes.

comas 118 ~~*crinas*~~: acc. van betrekking.

119 *crinita colubris:* cf. IV. 771: crinita draconibus ora.

120 *mater equi volucris:* Medusa.
Melantho: dochter van Deucalion.

121 cf. 74.

123 *terga:* huid, cf. Verg., Aen. I. 368: mercatique solum.....
Taurino quantum possent circumdare tergo.,
Met. VIII. 648.

Gesserit, ut pastor Macareïda luserit Issen;
Liber ut Erigonen falsa deceperit uva,
Ut Saturnus equo geminum Chirona crearit.
Ultima pars telae tenui circumdata limbo,
Nexilibus flores hederis habet intertextos.
   Non illud Pallas, non illud carpere Livor
Possit opus: doluit successu flava virago
Et rupit pictas, caelestia crimina, vestes;
Utque Cytoriaco radium de monte tenebat,
Ter quater Idmoniae frontem percussit Arachnes.
Non tulit infelix laqueoque animosa lig*avit*
Guttura; pendentem Pallas miserata lev*avit*
Atque ita 'vive quidem, pende tamen, inproba' dixit:
'Lexque eadem poenae, ne sis secura futuri,
Dicta tuo generi serisque nepotibus esto!'
   Post ea discedens sucis Hecateïdos herbae
Sparsit, et extemplo tristi medicamine tactae
Defluxere comae, cum quis et naris et aures,
Fitque caput minimum, toto quoque corpore parva est;
In latere exiles digiti pro cruribus haerent,

124 *Isse:* dochter van Macareus cf. Hom., Il. XXIV. 544: Λέσβος Μάκαρος ἕδος. *Issa* de naam van een stad op Lesbos.
125 *Erigone:* cf. X. 450 sq. *falsa uva:* cf. vs. 26 falsos canos.
126 *geminus:* διφυής zo genoemd als Centaur, cf. II. 630.
127 *ultima pars:* de rand, cf. I. 31.
129 *carpere:* cf. Ex. Ponto III. 1 63:

Utque favere reor plures virtutibus istis,
Sic tua non paucae carpere facta volent.

Livor: personificatie, cf. VIII. 790; X. 515.
130 *flava virago:* cf. II. 749: flava Minerva.
Pind., Nem. 10. 13: ξανθὰ Γλαυκῶπις.
131 *pictas:* bont of: *acu pictas*.
caelestia crimina: crimina caelestium.
132 *Cytorus:* berg in Paphlagonië, rijk aan palmhout: Cytorus buxifer.
133 *Idmon:* de vader van Arachne.
134 *animosa guttura:* cf. vs. 107.
136 *vivere:* blijven leven.
137 *lex poenae: ongeveer: poena,* cf. IV. 279: naturae iure = naturā; *ne.... secura:* litotes.
139 Hecate de godin der tovenarij, cf. VII. 194; zo XIV. 44. Hecateia carmina: toverspreuken.
140 *medicamen:* cf. I. 716: *medicata virga,* toverstaf; Verg., Aen. VI. 420: medicatae fruges.
142 *parva:* minuta, cf. IV. 407:

parvos membrana per artus porrigitur.

Cetera venter habet, de quo tamen illa remittit
Stamen, et antiquas exercet aranea telas.

Niobe

Lydia tota fremit, Phrygiaeque per oppida facti
Rumor it et magnum sermonibus occupat orbem.
Ante suos Niobe thalamos cognoverat illam,
Tum cum Maeoniam virgo Sipylumque colebat:
Nec tamen admonita est *p*oena *p*opularis Arachnes
*C*edere *c*aelitibus verbisque minoribus uti.
Multa dabant animos, sed enim nec coniugis artes,
Nec genus amborum magnique potentia regni
Sic placuere illi, quamvis ea cuncta placerent,
Ut sua progenies, et felicissima matrum
Dicta foret Niobe, si non sibi visa fuisset.
Nam sata Tiresia venturi praescia Manto
Per medias fuerat, divino concita motu,
Vaticinata vias: 'Ismenides, ite frequentes
Et date Latonae Latonigenisque duobus
Cum prece tura pia lauroque innectite crinem!
Ore meo Latona iubet.' Paretur, et omnes
Thebaides iussis sua tempora frondibus ornant,
Turaque dant sanctis et verba precantia flammis.
Ecce venit comitum Niobe celeberrima turba,
Vestibus intexto Phrygiis spectabilis auro,

---

145 *aranea:* praedicatief.
148 *thalami:* huwelijk cf. vs. 700 en VII, 22, XII 193.
149 *Maeonia:* oude naam van Lydië.
virgo: praedicatief. *Sipylus:* berg in Lydië.
150 *popularis:* cf. vs. 103.
151 *Verbis minoribus uti:* cf. IX. 31: magna loqui.
152 *sed enim:* cf. IX. 248.
coniugis artes: Amphion, zoon van Zeus, echtgenoot van Niobe, beroemd om zijn snarenspel en zangerskunst. Door zijn spel hadden de stenen zich zelf samengevoegd tot de muur van Thebe.
157 *venturi:* futuri.
158 *divino motu:* ἐνθουσιασμῷ.
159 *Ismenides:* vrouwen van Thebe; de Ismenus is een rivier bij Thebe.
163 *iussus:* zoals hun bevolen was.
164 *dant:* zeugma: evenzo IX. 159.
165 *celeberrima:* omstuwd.
166 *vestibus:* dativus; *Phrygiis:* Phrygische kleren waren te Rome beroemd om hun kostbare bewerking met gouddraad; cf. *phrygio:* een gouddraadwerker.

Et, quantum ira sinit, formosa, movensque decoro
Cum capite inmissos umerum per utrumque capillos.
Constitit; utque oculos circumtulit alta superbos,
'Quis furor, *auditos*' inquit 'praeponere *visis*
Caelestes? aut cur colitur *Latona* per aras,
Numen adhuc sine ture *meum* est? *mihi* Tantalus auctor,
Cui licuit soli superorum tangere mensas;
Pleïadum soror est genetrix mea; maximus Atlas
Est avus, aetherium qui fert cervicibus axem;
Iuppiter alter avus: socero quoque glorior illo.
Me gentes metuunt Phrygiae, *me* regia Cadmi
Sub domina est, fidibusque *mei* commissa mariti
Moenia cum populis a *me*que viroque reguntur.
In quamcumque domus adverti lumina partem,
Inmensae spectantur opes. Accedit eodem
Digna dea facies. Huc natas adice septem
Et totidem iuvenes, et mox generosque nurusque!
Quaerite nunc, habeat quam nostra superbia causam,
Nescio quoque audete satam Titanida Coeo
Latonam praeferre mihi, cui *maxima* quondam
Exiguam sedem pariturae terra negavit!
Nec caelo nec humo nec aquis dea vestra recepta est;
Exsul erat mundi, donec miserata vagantem
"Hospita tu terris erras, ego" dixit "in undis,"
Instabilemque locum Delos dedit. Illa duorum
Facta parens: uteri pars haec est septima nostri!
Sum felix: quis enim neget hoc? felixque manebo:
(Hoc quoque quis dubitet?) tutam me copia fecit!
Maior sum, quam cui possit Fortuna nocere:
Multaque ut eripiat, multo mihi plura relinquet.

---

169 *alta:* cf. vs. 275: *resupina.*
172 *Tantalus:* door Hor., Carm. I. 28. 7 *conviva deorum* genoemd. *auctor:* pater.
174 de Pleiaden zijn dochters van Atlas; een der Pleiaden is Maia, de moeder van Mercurius. *Atlas:* cf. IV. 631.
178 *commissa:* coniuncta, cf. XII. 478. Daar wordt een Centaur getroffen, *qua vir equo commissus erat,* zie ook IV. 579. *fidibus:* zie vs. 152.
179 *populi:* λαοί, de mensen, de bevolking.
185 *nescio quoque:* et nescio quo; *nescio quis* met minachting gezegd.
189 *exul mundi:* cf. VI. 332 sq.
192 *uteri nostri:* van de vrucht mijner schoot.

Excessere metum mea iam bona. Fingite demi
Huic aliquid *populo* natorum posse meorum,
Non tamen ad numerum redigar spoliata duorum,
Latonae turbam: qua quantum distat ab orba?
Ite satis propere sacris laurumque capillis
Ponite!' Deponunt et sacra infecta relinquunt,
Quodque licet, tacito venerantur murmure numen.
Indignata dea est, summoque in vertice Cynthi
Talibus est dictis gemina cum prole locuta:
'En ego vestra parens, vobis animosa creatis
Et, nisi Iunoni, nulli cessura dearum,
An dea sim, dubitor! perque omnia saecula cultis
Arceor, o nati, nisi vos succurritis, aris!
Nec dolor hic solus: diro convicia facto
Tantalis adiecit vosque est postponere natis
Ausa suis et me, quod in ipsam reccidat, orbam
Dixit et exhibuit linguam scelerata paternam.'
Adiectura preces erat his Latona relatis:
'Desine!' Phoebus ait, 'poenae mora longa querela est!'
Dixit idem Phoebe; celerique per aëra lapsu
Contigerant tecti Cadmeïda nubibus arcem.
Planus erat lateque patens prope moenia campus,
Adsiduis pulsatus equis, ubi turba rotarum
Duraque mollierat subiectas ungula glaebas.
Pars ibi de septem genitis Amphione fortes

---

198 *populo:* cf. Her. XIV. 115:
De fratrum populo pars exiguissima restat.
200 *turba,* ironisch: het *gehele* aantal cf. I. 355, waar Deucalion na de zondvloed tot Pyrrhe zegt: *Nos duo turba sumus.* Wij vormen nu de gehele bevolking der aarde. Ook Fasti II. 716 wordt *turba* van twee personen gebruikt.
quā: sc. *turbā.*
quantum: hoe weinig, cf. IV. 74:
Quantum erat ut sineres toto nos corpore iungi.
201 *sacris:* abl. sep.
202 *ponite:* deponite.
infecta: niet afgemaakt, cf. IV. 10: infectaque pensa reponunt.
206 *animosa:* cf. vs. 152.
208 *an:* of ik wel.
dubitari: wordt door Ovidius ook persoonlijk geconstrueerd.
211 *Tantalis:* drukt de verachting van Latona uit.
212 *reccidat: recidat;* coni. opt., cf. X. 18.
213 *linguam paternam:* de vermetele taal van haar vader.
exhibuit: liet horen.
219 *adsiduis:* als adverbium te vertalen evenals dikwijls *repetitus.*

Conscendunt in equos Tyrioque rubentia suco
Terga premunt auroque graves moderantur habenas.
E quibus Ismenus, qui matri sarcina quondam
Prima suae fuerat, dum certum flectit in orbem
Quadrupedis cursus spumantiaque ora coercet,
'Ei mihi!' conclamat medioque in pectore fixa
Tela gerit frenisque manu moriente remissis
In latus a dextro paulatim defluit armo.
Proximus audito sonitu per inane pharetrae
Frena dabat Sipylus, veluti cum praescius imbres
Nube fugit visa pendentiaque undique rector
Carbasa deducit, ne qua levis effluat aura;
Frena tamen dantem non evitabile telum
Consequitur, summaque tremens cervice sagitta
Haesit, et extabat nudum de gutture ferrum.
Ille, ut erat pronus, per colla admissa iubasque
Volvitur et calido tellurem sanguine foedat.
Phaedimus infelix et aviti nominis heres
Tantalus, ut solito finem inposuere labori,
Transierant ad opus nitidae iuvenale palaestrae:
Et iam contulerant arto luctantia nexu
Pectora pectoribus; contento concita nervo,
Sicut erant iuncti, traiecit utrumque sagitta.
Ingemuere *simul, simul* incurvata dolore
Membra solo posuere, *simul* suprema iacentes
Lumina versarunt animam *simul* exhalarunt.
Adspicit Alphenor laniataque pectora plangens

223 *moderantur habenas:* equos moderantur habenis; Caesar zegt: moderari et flectere equos.
224 *sarcina:* last voor: kind.
225 *dum certum flectit is orbem:* zoals hier Ismenus een manœuvre in de „manege" maakt, zo rijdt de Centaur Latreus, XII. 468, op zijn paard in de strijd tegen de Lapithen.
229 *in latus:* zijwaarts, cf. III. 187: in latus adstitit.
230 *inane:* ook plur. inania: de lucht, het luchtruim.
233 *carbasa deducere:* de zeilen waren, wanneer zij niet gebruikt werden, om de ra's gebonden.
237 *per:* over. *admissa:* cf. *equo admisso:* in gestrekten draf.
240 *solito labori:* het paardrijden n.l.
241 *nitidae:* zo wordt de *palaestra* genoemd, omdat de worstelaars zich met olie invetten.
contulerant pectora pectoribus: cf. Caesar B. G. VIII. 9 castra castris conferre.
246 *suprema:* als adverbium te vertalen, cf. 219.
247 metrum! *lumina versat:* cf. VII. 579, de ogen opslaan.
248 *laniata:* prolepsis.

Evolat, ut gelidos conplexibus adlevet artus,
Inque pio cadit officio; nam Delius illi
Intima fatifero rupit praecordia ferro,
Quod simul eductum est, pars est pulmonis in hamis
Eruta cumque anima cruor est effusus in auras.
At non intonsum simplex Damasichthona vulnus
Adficit: ictus erat, qua crus esse incipit et qua
Mollia nervosus facit internodia poples,
Dumque manu temptat trahere exitiabile telum,
Altera per iugulum pennis tenus acta sagitta est.
Expulit hanc sanguis seque eiaculatus in altum
Emicat et longe terebrata prosilit aura.
Ultimus Ilioneus non profectura precando
Bracchia sustulerat 'di'que 'o communiter omnes,'
Dixerat, ignarus non omnes esse rogandos,
'Parcite!' motus erat, cum iam revocabile telum
Non fuit, Arquitenens; minimo tamen occidit ille
Vulnere non alte percusso corde sagitta.
Fama mali populique dolor lacrimaeque suorum
Tam subitae matrem certam fecere ruinae
Mirantem potuisse, irascentemque, quod ausi
Hoc essent superi, quod tantum iuris haberent;
Nam pater Amphion ferro per pectus adacto
Finierat moriens pariter cum luce dolorem.
Heu quantum haec *Niobe Niobe* distabat ab illa,
Quae modo Latois populum submoverat aris
Et mediam tulerat gressus resupina per urbem,
Invidiosa suis, at nunc miseranda vel hosti!
Corporibus gelidis incumbit et ordine nullo
Oscula dispensat natos suprema per omnes;
A quibus ad caelum liventia bracchia tollens
'Pascere, crudelis, nostro, Latona, dolore,

254 *intonsus:* jeugdig.
256 *internodia:* de ruimte tussen de leden van een gewricht. *mollia:* tegenover *nervosus.*
260 *emicat:* cf. IV. 121: cruor emicat alte.
265 *Arquitenens:* Apollo.
268 *certam:* c. gen. voor *certiorem de.* *ruina:* van personen gebruikt.
275 *resupina:* cf. vs. 169: *alta.*
277 *ordine nullo:* in haar wanhoop!
280 *pascere:* imperativus van *pascor:* geniet nu, Cic., in Verrem. V. 65: cum eius cruciatu pascere oculos animumque exsaturare vellet. Zie ook IX. 176.

[Pascere' ait, 'satiaque meo tua pectora luctu.]
Corque ferum satia' dixit: 'per funera septem
Efferor. Exulta victrixque, inimica, triumpha!...
Cur autem victrix? miserae mihi plura supersunt,
Quam tibi felici; post tot quoque funera vinco!'
Dixerat, et sonuit contento nervus ab arcu;
Qui praeter Nioben unam conterruit omnes;
Illa malo est audax. Stabant cum vestibus atris
Ante toros fratrum demisso crine sorores.
E quibus una trahens haerentia viscere tela
Inposito fratri moribunda relanguit ore.
Altera solari miseram conata parentem
Conticuit subito duplicataque vulnere caeco est.
[Oraque conpressit, nisi postquam spiritus ibat.]
Haec frustra fugiens collabitur; illa sorori
Inmoritur; latet haec; illam trepidare videres;
Sexque datis leto diversaque vulnera passis
Ultima restabat: quam toto corpore mater,
Tota veste tegens 'unam minimamque relinque!
De multis minimam posco' clamavit 'et unam.'
Dumque rogat, pro qua rogat, occidit. Orba resedit
Exanimes inter natos natasque virumque,
Deriguitque malis. nullos movet aura capillos,
In vultu color est sine sanguine, lumina maestis
Stant inmota genis; nihil est in imagine vivum.
Ipsa quoque interius cum duro lingua palato

---

283 *efferor:* lett.: ik word ten grave gedragen.
287 *unam:* solam.
289 *torus:* baar.
demisso crine: cf. Heroid. X. 137:
Adspice demissos lugentis more capillos.
290 *haerentia viscere:* in pectore haerentia.
291 *fratri:* ori fratris, cf. I. 749: templa iuncta parenti = templa iuncta templis parentis.
296 *videres:* coni. pot. van het verledene.
297 *diversa vulnera:* evenals de zonen.
298 Reeds vroeg heeft de Niobe-mythe de beeldende kunstenaars geïnspireerd. De meest bekende afbeelding van Niobe met dochter bevindt zich te Florence.
305 *genae:* de oogkassen.
imago: gestalte.
306 *durus:* hard geworden.

Congelat, et venae desistunt pose moveri;
Nec flecti cervix nec bracchia reddere motus,
Nec pes ire potest; intra quoque viscera saxum est.
Flet tamen et validi circumdata turbine venti
In patriam rapta est; ubi fixa cacumine montis
Liquitur, et lacrimas etiam nunc marmora manant.

Agrestes Lycii

Tunc vero cuncti manifestam numinis iram
Femina virque timent, cultuque inpensius omnes
Magna gemelliparae venerantur numina divae.
Utque fit, a facto propiore priora renarrant.
E quibus unus ait: 'Lyciae quoque fertilis agris
Non inpune deam veteres sprevere coloni.
Res obscura quidem est ignobilitate virorum,
Mira tamen. Vidi praesens stagnumque locumque
Prodigio notum; nam me iam grandior aevo
Inpatiensque viae genitor deducere lectos
Iusserat inde boves gentisque illius eunti
Ipse ducem dederat; cum quo dum pascua lustro,
Ecce lacu medio sacrorum nigra favilla
Ara vetus stabat tremulis circumdata cannis.
Restitit et pavido '*faveas* mihi' *murmure* dixit
Dux meus; et simili '*Faveas*' ego *murmure* dixi.
Naiadum Faunine foret tamen ara, rogabam,
Indigenaene dei, cum talia rettulit hospes:

307 *congelare:* trans. en intrans., cf. XI. 59: Phoebus... in lapidem rictus serpentis apertos Congelat.
XV. 415 <umor> vertitur in lapides et congelat aëre tacto.
moveri: kloppen; micare (vs. 390).

308 *reddere motus:* moveri, cf. reddere saltum = salire.

312 *liquitur:* cf. τήκεσθαι, van smart wegkwijnen, cf. II. 808:
Liquitur ut glacies incerto saucia sole.
manare: transit.

314 *inpensius:* zorgvuldiger, nadrukkelijker, cf. VII. 323: inpensius instant; Verg., Aen. XII. 20: inpensius consulere.

316 *a facto propiore:* uitgaande van de gebeurtenis, die hun nader ligt.

317 *unus:* blijkbaar geen Lyciër.
fertilis agris: Zo Propert. I. 22. 10:
Umbria terris fertilis uberibus.

320 *praesens:* ipse.

323 *inde:* e Lycia.

329 *Faunus:* oorspronkelijk een oud-Italische daemon der vruchtbaarheid, die zich in bossen en holen (Lupercal) ophield, later met Pan, den Arcadischen herdersgod vereenzelvigd.
tamen: met *rogabam* te verbinden.

"Non hac, o iuvenis, montanum numen in ara est.
Illa suam vocat hanc, cui quondam regia coniunx
Orbem interdixit, quam vix erratica Delos
Orantem accepit, tum cum levis insula nabat.
Illic incumbens cum Palladis arbore palmae
Edidit invita geminos Latona noverca.
Hinc quoque Iunonem fugisse puerpera fertur
Inque suo portasse sinu, duo numina, natos.
Iamque Chimaeriferae, cum sol gravis ureret arva,
Finibus in Lyciae longo dea fessa labore
Sidereo siccata sitim collegit ab aestu:
Uberaque ebiberant avidi lactantia nati.
Forte lacum mediocris aquae prospexit in imis
Vallibus: agrestes illic fruticosa legebant
Vimina cum iuncis gratamque paludibus ulvam.
Accessit positoque genu Titania terram
Pressit, ut hauriret gelidos potura liquores.
Rustica turba vetat. Dea sic adfata vetantes:
'"Quid prohibetis aquis? usus communis aquarum est.

---

333 *erratica:* cf. XV. 336:
Tempus fuit, quo navit in undis,
Nunc sedet Ortygie.

335 *cum:* dikwijls voor *et*.
Palladis arbor: de olijf, cf. vs. 81 en 102.

337 *puerpera:* de jonge moeder; anders: X. 511.

338 cf. X. 386.

339 cf. IX. 647.

339 de Chimaera, een monster, dat in Lycië zou zijn geboren. Hom. Il. VIII. 179, Met. IX. 647.

341 *sitim collegit ab aestu:* cf. I. 234: *ab ipso Colligit os rabiem* en V. 446, waar de rondzwervende Ceres
fessa labore sitim conceperat.
sidereo ab aestu: cf. I. 778: positos sub ignibus Indos sidereis = sub ignibus solis; IV. 169.

342 *lactantia ubera:* ook VII.321.

343 *mediocris aquae:* gen. qual.; *mediocris* heeft betrekking op de omvang van het meertje.

344 *fruticosa:* welig groeiend.

345 *gratam paludibus ulvam:* riet, dat bij voorkeur groeit bij moerassen; cf. XI. 366: ulvis palustribus.

346 *Titania:* cf. vs. 185.

348 *rustica turba:* turba rusticorum, cf. VI. 131.

349 *communis:* wordt gezegd van datgene, wat eigendom van allen is, *proprius* van datgene, wat het eigendom van enkelen is. Volgens het *ius privatum* was *aqua profluens* een *res communis omnium*.

Nec solem proprium natura nec aëra fecit
Nec tenues undas: ad publica munera veni.
Quae tamen ut detis, supplex peto. Non ego nostros
Abluere hic artus lassataque membra parabam,
Sed relevare sitim. Caret os umore loquentis,
Et fauces arent, vixque est via vocis in illis.
Haustus aquae mihi nectar erat, vitamque fatebor
Accepisse simul: vitam dederitis in unda.
Hi quoque vos moveant, qui nostro bracchia tendunt
Parva sinu.'" Et casu tendebant bracchia nati.
Quem non blanda deae potuissent verba movere?
Hi tamen orantem perstant prohibere minasque,
Ni procul abscedat, conviciaque insuper addunt.
Nec satis est; ipsos etiam pedibusque manuque
Turbavere lacus imoque e gurgite mollem
Huc illuc limum saltu movere maligno.
Distulit ira sitim; neque enim iam filia Coei
Supplicat indignis nec dicere sustinet ultra
Verba minora dea, tollensque ad sidera palmas
"'Aeternum stagno'" dixit "'vivatis in isto!'"
Eveniunt optata deae: iuvat esse sub undis
Et *modo* tota cava submergere membra palude,
Nunc proferre caput, summo *modo* gurgite nare,
Saepe super ripam stagni consistere, *saepe*
In gelidos resilire lacus; sed nunc quoque turpes
Litibus exercent linguas pulsoque pudore,
Quamvis sint *sub aqua, sub aqua* maledicere temptant.
Vox quoque iam rauca est, inflataque colla tumescunt,
Ipsaque dilatant patulos convicia rictus.
Turpe caput tendunt; colla intercepta videntur;

---

350 cf. I. 135: Communemque prius ceu lumina solis et auras.
Cautus humum longe signavit limite mensor.

353 *artus:* membra, corpus.

354 *umore carere:* uitgedroogd zijn, cf. IX. 567:
linguam defecerat umor.

357 *dederītis:* fut. ex. met oorspronkelijk lange i.

359 *et casu:* en toevallig, cf. V. 118, VII. 84.

364 *turbare:* troebel maken.

368 *verba minora dea* = verba minora verbis deae; verkorte vergelijking.

371 *membra:* cf. 353.

375 *lites:* gekijf.

Spina viret, venter, pars maxima corporis, albet;
Limosoque novae saliunt in gurgite ranae."

Sic ubi nescio quis Lycia de gente virorum *Marsyas*
Rettulit exitium, Satyri reminiscitur alter,
Quem Tritoniaca Latous harundine victum
Adfecit poena. 'Quid me mihi detrahis?' inquit:
'A! piget, a! non est' clamabat 'tibia tanti!'
Clamanti cutis est summos direpta per artus,
Nec quicquam nisi vulnus erat; cruor undique manat,
Detectique patent nervi, trepidaeque sine ulla
Pelle micant venae; salientia viscera possis
Et perlucentes numerare in pectore fibras.
Illum ruricolae, silvarum numina, Fauni
Et Satyri fratres et tunc quoque carus Olympus
Et nymphae flerunt, et quisquis montibus illis
Lanigerosque greges armentaque bucera pavit.
Fertilis inmaduit madefactaque terra caducas
Concepit lacrimas ac venis perbibit imis.
Quas ubi fecit aquam, vacuas emisit in auras.
Inde petens rabidum ripis declivibus aequor
Marsya nomen habet, Phrygiae liquidissimus amnis.

Talibus extemplo redit ad praesentia dictis *Pelops*
Vulgus et extinctum cum stirpe Amphiona luget.
Mater in invidia est: hanc tunc quoque dicitur unus

380 *spina:* pars pro toto.
381 *novae ranae:* praedicatief; *novus:* pas ontstaan, cf. I. 310.
384 *Tritoniaca:* de fluit is uitgevonden door Minerva (Tritonia).
385 *me mihi detrahis:* cf. V. 546:
Ille sibi ablatus fulvis amicitur ab alis, en XI. 621.
386 *non est tibia tanti:* cf. II. 424 en XI. 778. sq.:
piget piget esse secutum!
Sed non hoc timui, neque erat mihi vincere tanti.
390 *salientia:* cf. X. 289: saliunt temptatae pollice venae.
393 *Olympus:* de geliefde leerling van Marsyas.
395 *armenta bucera:* hoornvee.
396 (inmaduit) *madefactaque:* en dadelijk...., cf. X. 283.
caducas: neervallend, cf. IX. 651.
397 *concipere:* in zich opnemen.
399 *rabidum:* onstuimig, cf. Tib. I. 2. 40:
Is Venerem e rabido sentiet esse mari.
401 *redit ad praesentia:* cf. 316: de bestraffing van Niobe had oude herinneringen opgewekt.
403 *in invidia esse:* gehaat zijn.
tunc quoque: ondanks haar grote schuld.

Flesse Pelops, umeroque, suas a pectore postquam
Diduxit vestes, ebur ostendisse sinistro.
Concolor hic umerus nascendi tempore dextro
Corporeusque fuit; manibus mox caesa paternis
Membra ferunt iunxisse deos, aliisque repertis,
Qui locus est iuguli medius summique lacerti,
Defuit: inpositum est non conparentis in usum
Partis ebur, factoque Pelops fuit integer illo.

Procne et Philomela

Finitimi proceres coëunt, urbesque propinquae
Oravere suos ire ad solacia reges,
Argosque et Sparte Pelopeïadesque Mycenae
Et nondum torvae Calydon invisa Dianae
Orchomenosque ferax et nobilis aere Corinthus
Messeneque ferox Patraeque humilesque Cleonae
Et Nelea Pylos neque adhuc Pittheïa Troezen,
Quaeque urbes aliae *bimari clauduntur ab Isthmo,*

---

404 *flesse:* deflevisse.
Pelops: de zoon van Tantalus — dus broer van Niobe.
405 *a pectore diduxit:* ad plangendum sc.
406 *dextro:* dativus afhangende van *concolor.*
407 *corporeus:* cf. VII. 291 en XV. 105: *corporeas dapes:* vleesspijzen. Om de alwetendheid der goden op de proef te stellen had Tantalus hun zijn eigen zoon als gerecht voorgezet. Alle goden begrepen de list, slechts Ceres in haar smart om het verlies van Proserpina niet. Zij at een stuk van de schouder op.
mox: sc. post nascendi tempus.
409 *medius:* c. gen.
410 *in usum:* ter vervanging van.
conpārere: te voorschijn komen; *non comparens:* ontbrekend.
414 *Pelopeiades Mycenae:* anachronisme! Eerst later zou Atreus, zoon van Pelops, koning van Mycenae worden, vgl. ook vs. 416 en 417.
415 *nondum:* Calydon in Aetolië zal later de wrevel van Diana opwekken, doordat koning Oineus zal nalaten haar offers te brengen, VIII. 277 sqq.
416 *Orchomenos:* stad in Arcadië.
Corinthisch brons (vasa Corinthia) was in Rome beroemd.
417 *Messeneque ferox:* In de 8e en 7e eeuw verdedigden de Messeniërs heftig hun vrijheid tegen de Spartanen.
humiles: onaanzienlijke, cf. VII. 463.
418 *neque adhuc Pittheia T.:* toen regeerde Pittheus, de zoon van Pelops daar nog niet.
419 *clauduntur:* de Isthmus was de claustra (sleutel) Peloponnesi.
bimari: cf. V. 407.

Exteriusque sitae *bimari spectantur ab Isthmo.*
Credere quis posset? Solae cessastis Athenae.
Obstitit officio bellum, subvectaque ponto
Barbara Mopsopios terrebant agmina muros.
Threïcius Tereus haec auxiliaribus armis
fuderat et clarum vincendo nomen habebat;
Quem sibi Pandion opibusque virisque potentem
Et genus a magno ducentem forte Gradivo
Conubio Procnes iunxit. Non pronuba Iuno,
Non Hymenaeus adest, non illi Gratia lecto:
Eumenides tenuere *f*aces de *f*unere raptas,
Eumenides stravere torum; tectoque profanus
Incubuit bubo thalamique in culmine sedit.
Hac ave coniuncti Procne Tereusque, parentes
Hac ave sunt facti; gratata est scilicet illis
Thracia, disque ipsis grates egere, diemque,
Quaque data est claro Pandione nata tyranno,
Quaque erat ortus Itys, festum iussere vocari.
Usque adeo latet utilitas! — iam tempora Titan
Quinque per autumnos repetiti duxerat anni:
Cum blandita viro Procne 'si gratia' dixit
'Ulla mea est, vel me visendam mitte sorori,
Vel soror huc veniat! redituram tempore parvo
Promittes socero: *m*agni *m*ihi *m*uneris instar

420 *exterius sitae:* praedicatief.
ab: in andere betekenis gebruikt dan in 419.
421 *posset:* conj. pot. van het verledene.
cessare: braak liggen, werkeloos zijn, cf. V. 371.
423 *Mopsopius:* Atheens.
426 *Pandion:* zoon van Erichthonius, koning van Attica, vader van Procne.
427 *forte:* adjectivum. *Grădivus,* Mars; XIV. 820 Grādivus.
428 *Juno pronuba:* cf. IX. 762.
431 *profanus:* onheilspellend.
Ascalaphus: is V. 544 in een *bubo* veranderd.
testemque profanam fecit avem.
433 *aves:* heeft hier behalve de beteekenis van „vogel" ook die van „voorteken", cf. V. 147: tunc ave deceptus falsa.
434 *gratari:* gratulari, cf. Verg., Aen. IV. 478:
Inveni, germana, viam — gratare sorori —
Quae mihi reddat eum.
436 *quaque:* et eam qua.
438 *utilitas:* quod usui est, of: quid usui sit.
Titan: Sol, als zoon van den Titan Hyperion.
439 *repetitus:* steeds weer terugkerend.

Germanam vidisse dabis.' Iubet ille carinas
In freta deduci veloque et remige portus
Cecropios intrat Piraeaque litora tangit.
Ut primum soceri data copia, dextera dextrae
Iungitur, et fausto committitur omine sermo.
Coeperat, adventus causam, mandata referre
Coniugis et celeres missae spondere recursus:
Ecce venit magno dives Philomela paratu,
Divitior forma; quales audire solemus
Naidas et Dryadas mediis incedere silvis,
Si modo des illis cultus similesque paratus.
Non secus exarsit conspecta virgine Tereus,
Quam si quis cānīs ignem subponat aristis
Aut frondem positasque cremet faenilibus herbas.
Digna quidem facies, sed et hunc innata libido
Exstimulat, pronumque genus regionibus illis
In Venerem est: flagrat vitio gentisque suoque.
Impetus est illi, *c*omitum *c*orrumpere *c*uram
Nutricisque fidem nec non ingentibus ipsam
Sollicitare datis totumque inpendere regnum,
Aut rapere et saevo raptam defendere bello.
Et nihil est, quod non effreno captus amore

---

444 *vidisse:* object van *dabis:* terug te zien.
446 *Cecropius:* Atheniensis, cf. vs. 70.
tangit: pervenit ad.
447 *soceri:* sc. adeundi, conveniendi.
450 *missae:* vaak gebruikt Ovidius een participium voor een hypothetische bijzin.
451 *magno paratu:* kostbare kleding. Zo Fasti 3. 627: Tyrios induta paratus, en Her. XV. 87 sq.:
Hanc faciem largis sine fine paratibus uti
Deliciisque decet luxuriare novis.
453 *Naides* en *Dryades:* nymphen van het water en het woud.
454 *cultus:* cf. VIII. 854.
456 cf. I. 492.
458 *et.... que:* cf. VII. 155.
459 De Thraciers waren ruw en aan de drank verslaafd; Xen., Anab. VII. 3 geeft ons een beschrijving van een maaltijd bij de Thraciers. Sen. de Const. Sap. 18. 5. Antistheni mater barbara et (en dat nog wel!) Thraessa obiciebatur. Nepos., Alc. 11. 4. Thraces, homines vinolentos rebusque veneriis deditos.
461 *mihi est impetus:* II. 663, V. 286.
curam: custodiam.

Ausit, nec capiunt inclusas pectora flammas.
Iamque *mo*ras *ma*le fert cupidoque revertitur ore
Ad mandata Procnes et agit sua vota sub illa.
*Fa*cundum *fa*ciebat amor, quotiensque rogabat
Ulterius iusto, Procnen ita velle ferebat;
Addidit et lacrimas, tamquam mandasset et illas.
Pro superi, quantum mortalia pectora caecae
Noctis habent! ipso sceleris molimine Tereus
Creditur esse pius laudemque a crimine sumit.
Quid quod idem Philomela cupit patriosque lacertis
Blanda tenens umeros, ut eat visura sororem,
Perque suam contraque suam petit ipsa salutem!
Spectat eam Tereus praecontrectatque videndo
Osculaque et collo circumdata bracchia cernens
Omnia pro stimulis facibusque ciboque furoris
Accipit, et quotiens amplectitur illa parentem,
Esse parens vellet: neque enim minus inpius esset.
Vincitur ambarum genitor prece: gaudet agitque
Illa patri grates, et successisse duabus
Id putat infelix, quod erit lugubre duabus.
Iam labor exiguus Phoebo restabat, equique
*P*ulsabant *p*edibus spatium declivis Olympi.
Regales epulae mensis et Bacchus in auro
Ponitur; hinc placido dantur sua corpora somno.

---

466 *ausit:* cf. vs. 561.
capere Gr.: χανδάνειν continere, cf. Hom., Il. IV. 24:
Ἥρῃ δ' οὐδ' ἔχαδε στῆθος χόλον
467 *mora:* cf. II. 461.
male: kwalijk, moeilijk, niet, cf. III. 474.
468 *agit:* hij bepleit.
sub: zich verschuilend achter, IV. 533; IX. 480.
472 *mortalia pectora:* mortalium pectora.
475 *quid quod:* rhetorische formule, VII. 62; IX. 595; X. 617. versterkt het voorafgaande; bovendien nog.
patrios: paternos, patris.
478 *praecontrectat videndo,* lett.: hij betast haar van te voren door te zien = hij verslindt haar met zijn ogen.
479 *collo:* sc. patris.
480 *furor:* misdadige verlangens.
482 Zelfs als vader zou hij zich niet hebben kunnen beheersen.
487 *Olympus:* de hemelbaan, cf. Verg., Aen. X. 216:
Phoebe medium pulsabat Olympum.
488 *regales:* vorstelijk. *Bacchus:* metonymia. *auro:* aureo poculo.
489 *sua:* cf. suum cuique dare; aan ieder geven dat, waarop hij recht heeft.

At rex Odrysius, quamvis secessit, in illa
Aestuat et repetens faciem motusque manusque,
Qualia vult (fingit, quae nondum vidit) et ignes
Ipse suos nutrit cura removente soporem.
Lux erat, et generi dextram conplexus euntis
Pandion comitem lacrimis commendat obortis:
'Hanc ego, care gener, quoniam pia causa coegit,
Et voluere ambae, voluisti tu quoque, Tereu,
Do tibi perque fidem cognataque pectora supplex,
Per superos oro, patrio ut tuearis amore,
Et mihi sollicito lenimen dulce senectae
Quam primum (omnis erit nobis mora longa) remittas!
Tu quoque quam primum (satis est procul esse sororem),
Si pietas ulla est, ad me, Philomela, redito.'
Mandabat pariterque suae dabat oscula natae,
Et lacrimae mites inter mandata cadebant.
Utque fide pignus dextras utriusque poposcit
Inter seque datas iunxit natamque nepotemque
Absentes pro se memori rogat ore salutent:
Supremumque 'vale' pleno singultibus ore
Vix dixit timuitque suae praesagia mentis.
  Ut semel inposita est pictae Philomela carinae,
Admotumque fretum remis tellusque repulsa est,

490 *Odrysius:* Thracius. *in illa:* cf. VI. 116.
491 *repetens:* zich weer voor den geest brengend.
493 *cura:* liefdesmart. Verg., Aen. IV. 1:
  At regina gravi iamdudum saucia cura
  Vulnus alit venis.
498 *per cognata pectora:* bij onze verwantschap.
500 cf. Verg., Aen. VIII. 514, waar Euander Pallas noemt: Spes et solacia nostri en Ib. VIII. 581: mea sola et sera voluptas = meae senectae sola voluptas.
503 *pietas:* medegevoel met uw vader; cf. Verg., Aen. II. 536: si qua est caelo pietas.
505 *lacrimae mites:* cf. τέρεν κατὰ δάκρυ χέουσα.
506 *fide:* genitivus, cf. III. 341.
507 versus hypermeter.
508 *rogat* <ut> *salutent memori ore:* cf. XI. 24:
  Semper eris mecum memorique haerebis in ore.
510 *praesagia:* voorgevoel, cf. Verg., Aen. X. 843:
  Adgnovit longe gemitum praesaga mali mens.
511 *pictae carinae:* cf. νῆες μιλτοπάρῃοι.
512 *admotumque fretum remis:* de zee werd door de riemen nadergebracht.
tellus remis repulsa est: cf. II. 786: tellurem reppulit hasta.
IV. 711: pedibus tellure repulsa.

'Vicimus!' exclamat' 'mecum mea vota feruntur!'
Exultatque et vix animo sua gaudia differt
Barbarus et nusquam lumen detorquet ab illa.
Non aliter, quam cum pedibus praedator obuncis
Deposuit nido leporem Iovis ales in alto:
Nulla fuga est capto, spectat sua praemia raptor.
Iamque iter effectum iamque in sua litora fessis
Puppibus exierant, cum rex Pandione natam
In stabula alta trahit silvis obscura vetustis,
Atque ibi pallentem trepidamque et cuncta timentem
Et iam cum lacrimis, ubi sit germana, rogantem
Includit fassusque nefas et virginem et unam
Vi superat frustra clamato saepe parente,
Saepe sorore sua, magnis super omnia divis.
Illa tremit, velut agna pavens, quae saucia cani
Ore excussa lupi nondum sibi tuta videtur:
Utque columba suo madefactis sanguine plumis
Horret adhuc avidosque timet, quibus haeserat, ungues.
Mox ubi mens rediit, passos laniata capillos,
Lugenti similis, caesis plangore lacertis,
Intendens palmas 'o diris barbare factis!
O crudelis" ait, 'nec te mandata parentis
Cum lacrimis movere piis, nec cura sororis
Nec mea virginitas nec coniugialia iura!

---

513 *vicimus:* wij hebben ons doel bereikt!
mea vota: het voorwerp van mijn wensen, cf. II. 719: spemque suam motis avidus circumvolat alis.
514 *sua gaudia:* de bevrediging van zijn lusten; zo ook IV. 350.
515 *barbarus:* cf. 459.
517 *Iovis ales:* de adelaar.
518 *sua praemia,* lett.: het loon van de jacht = praedam, cf. Verg., Aen. XI. 78: praemia pugnae; Fasti V. 204; Tac., Hist. I. 51: praemia quam stipendia malebat.
521 *stabula alta:* Vergelijk de beschrijving van de hoeve van Eumaeus, Hom., Od. 14. 5 en ἔνθα οἱ αὐλὴ ὑψηλὴ δέδμητο.
524 *nefas:* zijn misdadige plannen, cf. *furor* vs. 480.
525 *parentem clamare:* „Vader!" roepen, cf. VI. 104.
528 *excussa:* ontrukt, cf. Cic., pro Mur. 14. studia de manibus excutere;
Tr. I. 1. 78: Excussa est avidi dentibus agna lupi.
531 *laniata:* reflex.
532 *lugere:* cf. 570: een dode betreuren. Cic. pro Milone 20: luget senatus: maeret equester ordo: tota civitas confecta senio est: squalent municipia.
536 *coniugialia iura:* de plichten van het huwelijk.

Omnia turbasti: paelex ego facta sororis,
Tu geminus coniunx! hostis mihi debita poena!
Quin animam hanc, ne quod facinus tibi, perfide, restet,
Eripis? atque utinam fecisses ante nefandos
Concubitus! vacuas habuissem criminis umbras.
Si tamen haec superi cernunt, si numina divum
Sunt aliquid, si non perierunt omnia mecum,
Quandocumque mihi poenas dabis! ipsa pudore
Proiecto tua facta loquar: si copia detur,
In populos veniam; si silvis clausa tenebor,
Inplebo silvas et conscia saxa movebo:
Audiet haec aether et si deus ullus in illo est.'
Talibus ira feri postquam commota tyranni,
Nec minor hac metus est, causa stimulatus utraque,
Quo fuit accinctus, vagina liberat ensem
Adreptamqe coma flexis post terga lacertis
Vincla pati cogit; iugulum Philomela parabat
Spemque suae mortis viso conceperat ense.
Ille indignantem et nomen patris usque vocantem
*L*uctantemque *l*oqui conprensam forcipe *l*inguam
Abstulit ense fero; radix micat ultima linguae,
Ipsa iacet terraeque tremens inmurmurat atrae.
Utque *s*alire *s*olet mutilatae *c*auda *c*olubrae,
Palpitat et moriens dominae vestigia quaerit.
Hoc quoque post facinus — vix ausim credere — fertur
Saepe sua lacerum repetisse libidine corpus.
Sustinet ad Procnen post talia facta reverti,
Coniuge quae viso germanam quaerit; at ille

537 *omnia turbasti:* cf. vs. 585: fasque nefasque confusura ruit.
538 *debita:* verschuldigd.
541 *crimen:* schuld. *umbras:* plur.! schim.
543 *omnia:* sc. iura.
546 *populi:* de mensen: λαοί.
547 *inplebo:* n.l. met zijn beschuldiging.
548 *aether:* de woonplaats der goden, cf. I. 151.
551 cf. Fasti II. 793: Surgit et aurata vagina liberat ensem.
555 *indignantem:* sc. linguam.
556 *luctari:* c. inf., cf. Verg., Aen. XII. 387: luctatur telum eripere.
560 *dominus:* eigenaar.
561 *ausim:* opt. aor. als potentialis gebruikt.
563 *sustinere:* het over zich kunnen verkrijgen.

Dat gemitus fictos commentaque funera narrat.
Et lacrimae *f*ecere *f*idem. Velamina Procne
Deripit ex umeris auro fulgentia lato
Induiturque atras vestes et inane sepulcrum
Constituit falsisque piacula Manibus infert
Et luget non sic lugendae fata sororis.
Signa deus bis sex lustraverat anno.
Quid faciat Philomela? fugam custodia claudit,
*S*tructa rigent *s*olido *s*tabulorum moenia *s*axo;
Os mutum facti caret indice. Grande doloris
Ingenium est, miserisque venit sollertia rebus.
Stamina barbarica suspendit callida tela
Purpureasque notas filis intexuit albis,
Indicium sceleris, perfectaque tradidit uni,
Utque ferat dominae, gestu rogat; ille rogata
Pertulit ad Procnen: nescit quid tradat in illis.
Evolvit vestes saevi matrona tyranni
Fortunaeque suae carmen miserabile legit
Et (mirum potuisse!) silet: dolor ora repressit,
Verbaque quaerenti satis indignantia linguae
Defuerunt; nec flere vacat, sed fasque nefasque

---

565 *dat gemitus:* cf. VIII. 340.
commenta: part. perf. van een deponens met pass. betekenis. Zo III. 558.
567 *auro:* clavo aureo, cf. vs. 488.
568 *inane sepulcrum:* Verg., Aen. II. 304: tumulus inanis: κενοτάφιον.
569 *falsis:* part. perf. pass van *fallo*.
inferiae: dodenoffers.
570 *fata:* cf. vs. 5.
571 *signa bis sex:* de tekens van de dierenriem, cf. II. 18.
lustrare: doorlopen; cf. XIII. 617:
cum Sol duodena peregit signa.
573 *structa solido saxo:* cf. Hom., Od. XIV. 7:
αὐλὴ ἣν αὐτὸς ἐδείματο ῥυτοῖσι λάεσσιν.
575 *ingenium:* vindingrijkheid.
576 *tela:* cf. 53 env.
579 *gestus:* cf. *gesticulari:* Tr. V. 10. 36:
Per gestum res est signifanda mihi.
582 *carmen:* eig. opschrift; hier: verhaal.
585 *vacat:* impers., cf. Verg., Aen. I. 373:
si vacet annalis nostrorum audire laborum.
en Ov., Metam. X. 387: tum denique flere vacavit.

Confusura ruit poenaeque in imagine tota est.
  Tempus erat, quo sacra solent trieterica Bacchi
Sithoniae celebrare nurus: nox conscia sacris,
Nocte sonat Rhodope tinnitibus aeris acuti;
Nocte sua est egressa domo regina deique
Ritibus instruitur furialiaque accipit arma:
Vite caput tegitur, lateri cervina sinistro
Vellera dependent, umero levis incubat hasta.
Concita per silvas turba comitante suarum
Terribilis Procne furiisque agitata doloris,
Bacche, tuas simulat; venit ad stabula avia tandem
Exulatque euhoeque sonat portasque refringit
Germanamque rapit raptaeque insignia Bacchi
Induit et vultus hederarum frondibus abdit
Adtonitamque trahens intra sua moenia ducit.
  Ut sensit tetigisse domum Philomela nefandam,
Horruit infelix totoque expalluit ore.
Nacta locum Procne sacrorum pignora demit
Oraque develat miserae pudibunda sororis
Amplexuque petit; sed non attollere contra
Sustinet haec oculos, paelex sibi visa sororis,
Deiectoque in humum vultu iurare volenti
Testarique deos, per vim sibi dedecus illud

---

586 *confusura:* cf. vs. 537, X. 346.
imago: voorstelling, cf. VIII. 69, 507.
587 *Tempus erat quo:* zo Verg. Aen. II. 268.
588 Dionysus werd vooral in Thracië vereerd, cf. IX. 641:
Tuo motae, proles Semeleia thyrso
Ismariae celebrant repetita triennia bacchae.
Sithoniae = Thraciae; *Sithonia:* een der landengten van Chalcidice.
nurus: jonge vrouwen: cf. VI. 45.
De Bacchusfeesten werden des nachts gevierd: Verg. Georg. IV. 521: nocturni orgia Bacchi.
589 cf. Fasti IV. 184: aeraque tinnitus aere repulsa dabunt.
acuti: schel klinkend.
591 *furialia arma:* alles, wat gebruikt wordt bij de dienst van Bacchus, cf. Hom., Il. VI. 134.
593 *levis hasta:* θύρσος.
596 *tuas:* furias sc.
598 *insignia:* furialia arma in vs. 591.
601 *tetigisse:* pervenisse ad, cf. VI. 446.
603 *pignora:* insignia, cf. VII. 497.
606 *sustinet:* cf. 563.

Inlatum, pro voce manus fuit. Ardet et iram
Non capit ipsa suam Procne fletumque sororis
Corripiens 'non est lacrimis hoc' inquit 'agendum,
Sed fevro, sed si quid habes, quod vincere ferrum
Possit! in omne nefas ego me, germana, paravi:
Aut ego, cum facibus regalia tecta cremabo,
Artificem mediis inmittam Terea flammis:
Aut linguam atque oculos, et quae tibi membra pudorem
Abstulerunt, ferro rapiam, aut per vulnera mille
Sontem animam expellam! magnum quodcumque paravi;
Quid sit, adhuc dubito.' Peragit dum talia Procne,
Ad matrem veniebat Itys: quid possit, ab illo
Admonita est oculisque tuens inmitibus 'a! quam
Es similis patri!' dixit nec plura locuta
Triste parat facinus tacitaque exaestuat ira.
Ut tamen accessit natus matrique salutem
Adtulit et parvis adduxit colla lacertis
Mixtaque blanditiis puerilibus oscula iunxit,
Mota quidem est genetrix infractaque constitit ira,
Invitique oculi lacrimis maduere coactis;
Sed simul ex nimia matrem pietate labare
Sensit, ab hoc iterum est ad *v*ultus *v*ersa sororis,
Inque vicem spectans ambos 'cur admovet' inquit
'Alter blanditias, rapta silet altera lingua?
Quam vocat hic matrem, cur non vocat illa sororem?
Cui sis nupta, vide, Pandione nata, marito!

609 *manus:* cf. gestus vs. 579.
610 *iram capit:* cf. 466.
611 *corripiens:* sc. dictis, cf. III. 565.
612 *sed si quid habes:* sed eo, quodcumque habes.
614 *cum:* conjunctie.
615 *artificem:* auctorem sceleris.
619 *peragit:* cf. Verg., Aen. VI. 105:
Omnia praecepi atque animo mecum ante peregi.
624 *salutem adtulit:* salutem dixit.
625 *adduxit:* ad se sc.
626 *oscula iunxit:* zie II. 357.
628 Ofschoon zij haar kind niet wil zien (*inviti*), dwingt (*coactis*) de aanblik haar tot wenen.
629 *matrem:* de moeder in haar, cf. XII. 28 sq.:
Postquam pietatem publica causa
Rexque patrem vicit.
630 *ab hoc:* a filio.
634 *Pandione nata:* haar trots als koningsdochter maakt een eind aan haar tweestrijd.

Degeneras! scelus est pietas in coniuge Tereo!?'
  Nec mora, traxit Ityn, veluti Gangetica cervae
Lactentem fetum per silvas tigris opacas.
Utque domus altae partem tenuere remotam,
Tendentemque manus et iam sua fata videntem
Et 'mater, mater' clamantem et colla petentem
Ense ferit Procne, lateri qua pectus adhaeret,
Nec vultum vertit. Satis illi ad fata vel unum
Vulnus erat, iugulum ferro Philomela resolvit;
Vivaque adhuc animaeque aliquid retinentia membra
Dilaniant: pars inde cavis exultat aënis,
Pars veribus stridunt; manant penetralia tabo.
His adhibet coniunx ignarum Terea mensis,
Et patrii moris sacrum mentita, quod uni
Fas sit adire viro, comites famulosque removit.
Ipse sedens solio Tereus sublimis avito
Vescitur inque suam sua viscera congerit alvum.
Tantaque nox animi est: 'Ityn huc accersite' dixit.
Dissimulare nequit crudelia gaudia Procne:
Iamque suae cupiens existere nuntia cladis
'Intus habes, quem poscis' ait. Circumspicit ille,
Atque, ubi sit, quaerit: quaerenti iterumque vocanti,
Sicut erat sparsis furiali caede capillis,
Prosiluit Ityosque caput Philomela cruentum
Misit in ora patris nec tempore maluit ullo
Posse loqui et meritis testari gaudia dictis.

---

635 *pietas:* medelijden.
in: cf. Verg., Aen. II. 390: dolus an scelus quis in hoste requirat.
636 *Gangetica tigris:* Indica tigris.
639 *fata:* cf. vs. 570.
642 cf. I. 227: iugulum mucrone resolvit.
644 *anima:* leven.
645 *exultat:* cf. Verg., Aen. VII. 464: exultantque aestu latices.
647 *mensa:* ook de gerechten, die opgediend worden: cf. mensa secunda; Cic., ad. Att. V. 1. 4: Discubuimus, omnes praeter illam, cui tamen Quintus de mensa misit.
651 *sua viscera:* zijn eigen vlees en bloed, cf. vs. 664 en V. 18, VIII. 478.
654 *suae cladis:* van haar eigen verlies.
657 *caedes:* vaak bloed, cf. IV. 97, X. 541.
furialis caedes: bloed van de in hevige opwinding (verstandsverbijstering) begane moord, cf. vs. 480, 591.

Thracius ingenti mensas clamore repellit
Vipereasque ciet Stygia de valle sorores
Et modo, si possit, reserato pectore diras
Egerere inde dapes inmersaque viscera gestit:
Flet modo seque vocat bustum miserabile nati:
Nunc sequitur nudo genitas Pandione ferro.
*C*orpora *C*ecropidum *p*ennis *p*endere *p*utares:
*P*endebant *p*ennis. Quarum petit altera silvas;
Altera tecta subit; neque adhuc de pectore caedis
Excessere notae, *s*ignataque *s*anguine pluma est.
Ille dolore suo poenaeque cupidine *v*elox
*Verti*tur in *v*olucrem, cui stant in *verti*ce cristae,
Prominet inmodicum pro longa cuspide rostrum.
Nomen epops volucri, facies armata videtur.

Hic dolor ante diem longaeque extrema senectae *Orithyia*
Tempora Tartareas Pandiona misit ad umbras;
Sceptra loci rerumque capit moderamen Erechtheus,
Iustitia dubium validisne potentior armis.
Quattuor ille quidem iuvenes totidemque crearat
Femineae sortis, sed erat par forma duarum;
E quibus Aeolides Cephalus te coniuge felix,
Procri, fuit; Boreae Tereus Thracesque nocebant,

662 *vipereae sorores:* de Furien, wier haren met slangen zijn doorvlochten; cf. IV. 615: vipereum monstrum.
663 *pectus:* keel.
664 *que:* explicativum.
viscera: cf. 651.
665 cf: γῦπες ἔμψυχοι τάφοι.
Cecropides: Procne en Philomela, de afstammelingen van den ouden koning Cecrops.
667 *putares:* coni. pot. van het verledene.
668 *pendebant:* en werkelijk: zij zweefden....; Philomela verandert in een nachtegaal, Procne in een zwaluw.
670 *pluma:* collect, cf. II. 376: penna latus velat.
673 *pro:* in plaats van; ook het zwaard is veranderd!
675 *hic dolor:* huius rei dolor.
677 *moderamen:* het bestuur.
680 *sors: sexus;* zo ook III. 329.
duarum: van *slechts* twee.
par: ongeveer: aeque celebris.
681 *Cephalus:* zoon van Deion, kleinzoon van Aeolus.
682 *Tereus Thracesque:* de herinnering aan Tereus en het feit, dat hij ook een Thracier was.
nocebant: stonden zijn aanzoek om Orithyia in den weg.

Dilectaque diu caruit deus Orithyia,
Dum rogat et precibus mavult quam viribus uti.
Ast ubi blanditiis agitur nihil, horridus ira,
Quae solita est illi nimiumque domestica vento,
'Et merito!' dixit: 'quid enim mea tela reliqui,
Saevitiam et vires iramque animosque minaces,
Admovique preces, quarum me dedecet usus?
Apta mihi *vis* est: *vi* tristia nubila pello,
Vi freta concutio nodosaque robora verto
Induroque nives et terras grandine pulso.
Idem ego cum fratres caelo sum nactus aperto
(Nam mihi campus is est), tanto molimine luctor,
Ut medius nostris concursibus intonet aether
Exiliantque cavis elisi nubibus ignes.
Idem ego cum subii convexa foramina terrae,
Subposuique ferox imis mea terga cavernis,
Sollicito Manes totumque tremoribus orbem.
Hac ope debueram thalamos petiisse; socerque
Non *orandus* erat mihi, sed *faciendus* Erechtheus.'
  Haec Boreas aut his non inferiora locutus
Excussit pennas, quarum iactatibus omnis
Adflata est tellus latumque perhorruit aequor.
Pulvereamque trahens per summa cacumina pallam
Verrit humum, pavidamque metu caligine tectus
Orithyian amans fulvis amplectitur alis.

---

683 *deus:* Boreas.
686 *domestica:* familiaris, propria.
687 <nihil proficio> of <contemnor> *et merito!:* cf. IX. 585.
689 *me dedecet:* me indignus est; *dignus:* uit *dec-nos.
690 cf. I. 262: Aeoliis Aquilonem claudit in antris,
Et quaecumque fugant inductas flamina nubes.
691 *freta:* maria, IV. 788.
693 De winden waren zonen van den Titan Astraeus en Aurora en streden in de lucht met elkaar. Vergelijk ook voor de volgende verzen I. 56 sqq.
694 *molimen:* krachtsinspanning, cf. III. 60: *conamen.*
695 *medius aether:* aer medius inter nos.
696 *cavis:* de wolken dragen de bliksem in zich.
700 *thalamos:* 148, cf. VII. 22, XII. 193.
701 cf. VII. 37 en V. 415 (Proserpina) roganda non rapienda fuit.
703 *excutere:* uitstrekken van de armen bij het zwemmen of van de vleugels bij het vliegen, cf. V. 596.
excussaque bracchia *iacto.*

Dum volat, arserunt agitati fortius ignes.
Nec prius aërii cursus subpressit habenas,
Quam Ciconum tenuit populos et moenia raptor.
Illic et gelidi coniunx Actaea tyranni
Et genetrix facta est partus enixa gemellos,
Cetera qui matris, pennas genitoris haberent.
Non tamen has una memorant cum corpore natas:
Barbaque dum rutilis aberat subnixa capillis,
Inplumes Calaisque puer Zetesque fuerunt;
Mox pariter pennae ritu coepere volucrum
Cingere utrumque latus, pariter flavescere malae.
Ergo ubi concessit tempus puerile iuventae,
Vellera cum Minyis nitido radiantia villo
Per mare non notum prima petiere carina.

---

708 *agitati:* cf. VII. 81.
ignes: in dubbele betekenis gebruikt.
709 *subpressit:* pressit: hield in.
710 *Cicones:* volksstam in Thracie.
711 *Actaea* = Attica: Orithyia.
712 *partus:* abstractum pro concreto.
715 *que:* maar.
subnixa: aansluitend aan.
717 *ritu:* te verbinden met *volucrum*.
719 *concedere:* c. dat.: wijken voor, plaats maken voor.
720 *Minyae:* volkstam in Thessalie, waartoe Iason behoorde; hier: de Argonauten.
721 *prima carina:* de Argo.

LIBER SEPTIMUS

Iason et Medea

Iamque fretum Minyae Pagasaea puppe secabant,
Perpetuaque trahens inopem sub nocte senectam
Phineus visus erat, iuvenesque Aquilone creati
Virgineas volucres miseri senis ore fugarant,
Multaque perpessi claro sub Iasone tandem
Contigerant rapidas limosi Phasidos undas.
Dumque adeunt regem Phrixeaque vellera poscunt
Visque datur Minyis magnorum horrenda laborum,
Concipit interea validos Aeetias ignes,
Et luctata diu, postquam ratione furorem
Vincere non poterat, 'frustra, Medea, repugnas:
Nescio quis deus obstat' ait 'mirumque, nisi hoc est
Aut aliquid certe simile huic, quod amare vocatur.
Nam cur iussa patris nimium mihi dura videntur?
Sunt quoque dura nimis! cur, quem modo denique vidi,
Ne pereat, timeo? quae tanti causa timoris?

---

1 *Minyae:* cf. VI. 720.
Pagasaeus: te Pagasae was de Argo gebouwd, cf. VI. 721.

2 *Phineus:* blinde koning in Thracie, die de gave der voorspelling bezat. Hij had op aandrijven van hun stiefmoeder zijn eigen kinderen blind gemaakt. Als straf daarvoor werd hij door gevleugelde monsters (Harpyien), die zijn spijzen bezoedelden, geplaagd.

3 *iuvenes Aquilone creati:* Calais en Zetes, cf. VI. 716.

4 *virgines volucres:* Harpyias sc.
fugarant: zie ook Verg., Aen. III. 212 sqq.

6 *contigerant:* pervenerant ad., cf. II. 578.
Phasis: rivier in Colchis.

7 *Phrixea vellera:* de gouden vacht van den ram, waarop Phrixus en Helle, kinderen van Athamas en Nephele, waren gevlucht om te ontkomen aan de aanslagen van hun stiefmoeder Ino. Pelias had zijn broer Aeson van de heerschappij beroofd en zond diens zoon Iason uit om deze vacht te gaan halen, in de hoop, dat hij niet zou terugkeren.

8 *lex:* voorwaarde. *magnorum laborum:* gen. expl.

9 *Aeetias:* de dochter van Aeetes: Medea;
concipit ignes: concipere: in zich opnemen, ontvangen, cf. VI. 397.

10 *furor:* onstuimige liefde.

11-74 In deze verzen beschrijft Ovidius de tweestrijd, waaraan Medea ten prooi is.

15 *modo denique:* zo juist eerst; ook III. 650, cf. VII. 86.

Excute virgineo conceptas pectore flammas,
Si potes, infelix!... si possem, sanior essem!
Sed trahit invitam nova vis, aliudque cupido,
Mens aliud suadet: video meliora proboque:
Deteriora sequor! quid in hospite, regia virgo,
Ureris et thalamos alieni concipis orbis?
Haec quoque terra potest, quod ames, dare! vivat an ille
Occidat, in dis est; vivat tamen! idque precari
Vel sine amore licet; quid enim commisit Iason?
Quem nisi crudelem non tangat Iasonis aetas
Et genus et virtus? quem non, ut cetera desint,
Ore movere potest? certe mea pectora movit.
At nisi opem tulero, taurorum adflabitur ore
Concurretque suae segetis tellure creatis
Hostibus aut avido dabitur fera praeda draconi!
Hoc ego si patiar, tum me de tigride natam,
Tum ferrum et scopulos gestare in corde fatebor.
Cur non et specto pereuntem oculosque videndo
Conscelero? cur non tauros exhortor in illum
Terrigenasque feros insopitumque draconem?

---

17 *excute conceptas flammas:* cf. Verg., Aen. XII. 158:
Conceptum excute foedus,
Ibid. VI. 78: Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse deum.

19 sq. *cupido... mens:* conflict tussen hart (ἔρως, ἵμερος) en verstand (αἰδώς, βουλεύματα)

21 *in hospite:* cf. VI. 116.
regia virgo: vergelijk voor de tegenstelling VI. 634, waar Ovidius de tweestrijd van Procne beschrijft.

22 *thalamos:* bruigom, echtgenoot, cf. VI. 148.
concipis: cf. animo concipere I. 777, II 77: dromen van.

23 *quod ames:* cf. IX. 470.

24 *in dis:* penes deos, θεῶν ἐν γούνασι κεῖται.

26 *tangat:* moveat, cf. III. 355, VII. 687, VIII. 184, X. 614.

28 *ore:* praegnant gebruikt: de schoonheid van zijn gelaat.

30 *concurrere:* c. dat., ook V. 89.
seges: zo van de soldaten, voortgekomen uit de door Cadmus gezaaide drakentanden: crescit seges clipeata virorum. (III. 110).

31 *hostibus:* appositie bij *segeti.*

32 *patiar:* cf. patiens in de betekenis van *hardvochtig.*
Prop. I. 16. 29: Sit licet saxo patientior illa Sicano.

34 *Cur non et specto:* Waarom zou ik dan niet ook......?
oculos conscelero: tot medeschuldigen maken. Lix. XL. 8: Agite, conscelerate aures paternas.

Di meliora velint! quamquam non ista precanda,
Sed facienda mihi! prodamne ego regna parentis,
Atque ope nescio quis servabitur advena nostra,
Ut per me sospes sine me det lintea ventis,
Virque sit alterius, poenae Medea relinquar?
Si facere hoc aliamve potest praeponere nobis,
Occidat ingratus! sed non is vultus in illo,
Non ea nobilitas animo est, ea gratia formae,
Ut timeam fraudem meritique oblivia nostri.
Et dabit ante fidem, cogamque in foedera testes
Esse deos! quid tuta times? Accingere, et omnem
Pelle moram! Tibi se semper debebit Iason,
Te face sollemni iunget sibi, perque Pelasgas
Servatrix urbes matrum celebrabere turba!
Ergo ego germanam fratremque patremque deosque
Et natale solum ventis ablata relinquam?
Nempe pater saevus, nempe est mea barbara tellus,
Frater adhuc infans! Stant mecum vota sororis,
Maximus intra me deus est! Non magna relinquem,
Magna sequar: titulum servatae pubis Achivae
Notitiamque loci melioris et oppida, quorum
Hic quoque fama viget, cultusque artesque virorum,
Quemque ego cum rebus, quas totus possidet orbis,

---

37 *Di meliora velint:* de Goden verhoeden dit!
Non ista precanda sed facienda mihi: cf. VI. 701.
ista: meliora sc.
39 *nescio quis:* cf. VI. 185.
41 *poenae:* om gestraft te worden voor mijn verraad.
43 *is:* talis.
46 *cogamque* <carminibus meis> *deos.*
47 *tutus:* sine periculis.
49 *fax:* huwelijk; op de avond van de dag, waarop het huwelijk was voltrokken, werden bruid en bruidegom met fakkels naar de woning van den echtgenoot geleid, cf. I. 483.
Pelasgas: Graecas.
50 *matrum:* van de geredde Argonauten n.l.
51 *germanam:* Chalciope, die Medea zou hebben aangespoord om de Argonauten te redden. (vs. 54.)
fratrem: Apsyrtus.
53 *nempe:* dient om het voorafgaande te bevestigen: Toch zal ik het doen, want....
56 *titulum:* gloriam, cf. IV. 645.
59 *quemque:* et Aesoniden, quem.

Aesoniden mutasse velim, quo coniuge felix
Et dis cara ferar et vertice sidera tangam!
Quid quod nescio qui mediis incurrere in undis
Dicuntur montes ratibusque inimica Charybdis
Nunc sorbere fretum, nunc reddere cinctaque saevis
Scylla rapax canibus Siculo latrare profundo?
Nempe tenens, quod amo, gremioque in Iasonis haerens
Per freta longa ferar: nihil illum amplexa verebor;
Aut, si quid metuam, metuam de coniuge solo.
Coniugiumne putas speciosaque nomina culpae
Inponis, Medea, tuae? — quin adspice, quantum
Adgrediare nefas, et, dum licet, effuge crimen!'
Dixit, et ante oculos rectum pietasque pudorque
Constiterant, et victa dabat iam terga Cupido.
  Ibat ad antiquas Hecates Perseïdos aras,
Quas nemus umbrosum secretaque silva tegebat.
Et iam fortis erat pulsusque resederat ardor;
Cum videt Aesoniden, extinctaque flamma reluxit.

60 *mutasse:* Ovidius gebruikt na verba van *kunnen, willen, niet aarzelen om,* vaak de inf. perf. in plaats van de inf. praes., cf. I. 176, II. 565.

61 *ferar:* dicar.

62 *quid quod:* vaak gebruikt ter inleiding van een nieuw argument (cf. VI. 475); hier om haar af te brengen van het plan haar vaderland te verlaten.

63 *montes:* de Συμπληγάδες aan de Thracische Bosporus, cf. XV. 338.
Charybdis: volgens de sage zouden de Argonauten eerst na lange omzwervingen in hun vaderland zijn teruggekomen. Medea behoefde nu nog niet voor Scylla en Charybdis bang te zijn!

64 *fretum:* het *zeewater,* cf. VI. 77 en III. 686:
acceptum patulis mare naribus efflant.

66 *nempe:* cf. 53.
op *tenens* valt de nadruk: nam tenebo... dum ferar.

69 *speciosus:* schoonklinkend.

72 *rectum:* officium, Cic., de Off. I. 3. 8: Perfectum officium rectum vocemus.

73 *victa:* voor *victus.*

74 *Hecate:* de godin der tovenarij, dochter van Perse, zie bij vers 96.
aras: aram.

75 *nemus:* I. 568, cf. νέμος Hom., Il. XI. 480: een (heilig) bosrijk dal.

76 *fortis:* sterk, cf. IV. 149:
est et mihi fortis in unum hoc manus.

Erubuere genae, totoque recanduit ore,
Utque solet ventis alimenta adsumere, quaeque
Parva sub inducta latuit scintilla favilla,
Crescere et in veteres agitata resurgere vires,
Sic iam lenis amor, iam quem languere putares,
Ut vidit iuvenem, specie praesentis inarsit.
Et casu solito formosior Aesone natus
Illa luce fuit: posses ignoscere amanti.
Spectat et in vultu veluti tum denique viso
Lumina fixa tenet nec se mortalia demens
Ora videre putat nec se declinat ab illo.
Ut vero coepitque loqui dextramque prehendit
Hospes et auxilium submissa voce rogavit
Promisitque torum, lacrimis ait illa profusis:
'Quid faciam, video; nec me ignorantia veri
Decipiet, sed amor! servabere munere nostro:
Servatus promissa dato!' per sacra triformis
Ille deae, lucoque foret quod numen in illo,
Perque patrem soceri cernentem cuncta futuri,
Eventusque suos et tanta pericula iurat;

---

78 *que:* en dan weer.

79 construeer: Utque parva scintilla, quae sub inducta favilla latuit, ventis alimenta sumere et crescere solet et... resurgere. *alimenta:* XIV. 532: alimenta flammae.

81 *agitata* cf. VI. 708.

82 *lenis amor:* cf. lenis sol, lenis ignis, lene venenum opp. acer amor. *iam quem* = iam is (talis) quem. *putares* cf. 85.

83 *species:* praegnant gebruikt: *schone* gestalte, cf. vs. 69.

84 *et casu:* cf. V. 118, VI. 359.

85 *posses:* coni. pot. van het verledene.

86 *veluti tum denique:* cf. III. 650 en VII.15.

87 *mortalia ora:* ora mortalis cuiusdam.

90 *submissa voce:* Ovid., Ex Ponto IV. 3. 41 sq.:
Quid fuerat Magno maius? tamen ille rogavit
Submissa fugiens voce clientis opem.

91 *torum:* cf. I. 590.

92 *verum:* rectum, cf. vs. 72 en Sall., Cat. 10: vera via.

94 *promissa dare:* fidem praestare, cf. II. 51:
Utinam promissa liceret non dare.
triformis deae: Hecatae.

96 *per patrem soceri futuri:* Aeetes is de zoon van Sol en Perse, dochter van Oceanus. Ook de tovergodinnen *Circe* (cf. IV. 204 en Hom., Od. X. 135), die op Αἴα of Αἰαίη woont en *Hecate* (vs. 74) zijn kinderen van Sol en Perse.

97 *per eventus suos et tanta pericula:* bij de goede afloop van de voor haar gevaarlijke onderneming.

Creditus accepit cantatas protinus herbas
Edidicitque usum laetusque in castra recessit.
Postera depulerat stellas aurora micantes:
Conveniunt populi sacrum Mavortis in arvum
Consistuntque iugis; medio rex ipse resedit
Agmine purpureus sceptroque insignis eburno.
Ecce adamanteis Vulcanum naribus efflant
Aeripedes tauri, tactaeque vaporibus herbae
Ardent; utque solent pleni resonare camini,
Aut ubi terrena silices fornace soluti
Concipiunt ignem liquidarum adspergine aquarum:
Pectora sic intus clausas volventia flammas
Gutturaque usta sonant. Tamen illis Aesone natus
Obvius it: vertere truces venientis ad ora
Terribiles vultus praefixaque cornua ferro,
Pulvereumque solum *p*ede *p*ulsavere bisulco
*F*umi*f*icisque locum mugitibus inpleverunt.
Deriguere metu Minyae; subit ille (nec ignes
Sensit anhelatos: tantum medicamina possunt)
Pendulaque audaci mulcet palearia dextra
Subpositosque iugo pondus grave cogit aratri
Ducere et insuetum ferro proscindere campum.
Mirantur Colchi; Minyae clamoribus augent
Adiciuntque animos. Galea tum sumit aëna
Vipereos dentes et aratos spargit in agros.

---

98 *creditus:* Griekse constructie; credo alicui:! cf. XIII. 43 en XV. 74:

Verba non credita.

cantatas: (door *carmina*) betoverd.

99 *in tecta:* sc. regiae.

101 *populi:* λαοί

103 *purpureus:* purpuratus. Ovidius denkt hierbij aan Rome.

104 *Vulcanum:* ignem.

105 *vapores:* gloeiende adem, cf. I. 432, III. 152.

107 construeer: aut terrenae fornaces resonare solent, ubi...

115 *nec:* maar niet.

116 *medicamina:* cf. 98 en VI 140.

117 *audax:* hij zelf is *audax*.

mulcet: cf. I. 108.

119 *insuetum ferro:* cf. 101. sacrum Mavortis arvum: dus nog nimmer omgeploegd.

proscindere: cf. Verg., Georg., II. 237:

validis terram proscinde iuvencis

120 Chiasme om de tegenstelling sterker uit te drukken.

121 *vipereos dentes:* Aeetes had van Minerva een deel gekregen van de tanden van de draak, die door Cadmus gedood was.

Semina mollit humus valido praetincta veneno,
Et crescunt fiuntque sati nova corpora dentes.
Utque hominis speciem materna sumit in alvo
Perque suos intus numeros conponitur infans,
Nec nisi maturus communes exit in auras,
Sic, ubi visceribus gravidae telluris imago
Effecta est hominis, feto consurgit in arvo;
Quodque magis mirum est, simul edita concutit arma,
Quos ubi viderunt praeacutae cuspidis hastas
In caput Haemonii iuvenis torquere parantes,
Demisere metu vultumque animumque Pelasgi.
Ipsa quoque extimuit, quae tutum fecerat illum:
Utque peti vidit iuvenem tot ab hostibus unum,
Palluit et *s*ubito *s*ine *s*anguine frigida *s*edit;
Neve parum valeant a se data gramina, carmen
Auxiliare canit secretasque advocat artes.
Ille gravem medios silicem iaculatus in hostes
A se depulsum Martem convertit in ipsos:
Terrigenae pereunt per mutua vulnera fratres
*C*ivilique *c*adunt a*c*ie. Gratantur Achivi
Victoremque tenent avidisque amplexibus haerent.
Tu quoque victorem conplecti, barbara, velles;

123 *mollire:* week maken; hier: doen ontkiemen.
126 *per suos numeros:* deel voor deel.
127 *communes auras:* cf. VI. 349.
129 *feto:* bevrucht, Ovid., Fasti I. 661:

Utque dies incerta sacro, sic tempora certa,
Seminibus iactis est ubi fetus ager.

130 *concutit arma:* cf. I. 143.
131 *praeacutae cuspidis:* (gen. qual.) vormt met *hastas* (plur.!) één begrip.
131 *Haemonius:* Thessalisch: naar Haemon, den zoon van Pelasgus en vader van Thessalus.
133 *Pelasgi:* Graeci, cf. vs. 49.
demisere: zeugma.
138 *canit:* prevelt, *carmen canere,* cf. XIV. 302:

Quo magis illa (Circe) canit, magis hoc tellure levati
Erigimur

secretas: Lucanus I. 599: van de Sibyllynsche orakels: secreta carmina.
140 *Martem:* proelium, bellum.
141 Zo zegt Ov. van de door Cadmus gezaaide vijanden (III. 123): suoque.

Marte cadunt subiti per mutua vulnera fratres.

142 *gratantur:* gratulantur, cf. VI. 434.
144 *velles:* hadt willen.

Sed te, ne faceres, tenuit reverentia famae;
[Obstitit incepto pudor. At conplexa fuisses...]
Quod licet, adfectu tacito laetaris agisque
Carminibus grates et dis auctoribus horum.
Pervigilem superest herbis sopire draconem,
Qui crista linguisque tribus praesignis et uncis
Dentibus horrendus custos erat arboris aureae.
Hunc postquam sparsit Lethaei gramine suci
Verbaque ter dixit placidos facientia somnos,
Quae mare turbatum, quae concita flumina sistunt,
Somnus in ignotos oculos ubi venit, et auro
Heros Aesonius potitur spolioque superbus
Muneris auctorem secum, spolia altera, portans
Victor Iolciacos tetigit cum coniuge portus.

Aeson

Haemoniae matres pro gnatis dona receptis
Grandaevique ferunt patres congestaque flamma
Tura liquefaciunt inductaque cornibus aurum
Victima vota facit; sed abest gratantibus Aeson,
Iam propior leto fessusque senilibus annis.
Cum sic Aesonides: 'o cui debere salutem

---

145 *fama:* goede naam, cf. Verg., Aen. IV. 170 sqq.
Neque enim specie famave movetur
Nec iam furtivum Dido meditatur amorem;
Coniugium vocat; hoc praetexit nomine culpam
147 *tacitus:* part. perf. pass van *tacere:* niet uitgesproken. *quod licet:* cf. VI. 203.
148 *auctoribus horum:* die dezen toverformules hun kracht hadden gegeven.
151 *arbor aurea:* de boom, waaraan het gouden vlies hing.
152 *Lethe:* rivier in de onderwereld, die de schimmen het verleden deed vergeten, wanneer zij van haar water hadden gedronken. *Lethaeus:* soporificus.
155 *ignotos:* somno sc. *et... que,* cf. VI. 458.
157 *muneris auctorem:* Medeam.
spolia altera: appositie bij *muneris auctorem;* Iason ontvoert Medea.
158 *tetigit:* pervenit ad, cf. VI. 446.
159 *Haemoniae:* cf. 132. *dona:* offergaven.
161 *inducta cornibus aurum:* cf. X. 271: aurum inducere alicui rei: χρυσὸν περιχέειν τινί. Hom., Od. III. 426: de constructie is dezelfde als die van *indui* en *exui,* cf. IV. 483: induitur pallam, en VII. 182.
162 *victima vota facit:* het offerdier volbrengt de gelofte, doordat het zich laat slachten n.l.
164 *salutem:* vitam.

Confiteor, coniunx, quamquam mihi cuncta dedisti,
Excessitque fidem meritorum summa tuorum:
Si tamen hoc possunt (quid enim non carmina possunt?),
Deme meis annis et demptos adde parenti'
Nec tenuit lacrimas: mota est pietate rogantis,
Dissimilemque animum subiit Aeeta relictus;
Nec tamen adfectus tales confessa 'quod' inquit
'Excidit ore tuo, conniunx, scelus? ergo ego cuiquam
Posse tuae videor spatium transscribere vitae?
Nec sinat hoc Hecate, nec tu petis aeque, sed isto,
Quod petis, experiar maius dare munus, Iason.
Arte mea soceri longum temptabimus aevum,
Non annis renovare tuis, modo diva triformis
Adiuvet et praesens ingentibus adnuat ausis.'
Tres aberant noctes, ut cornua tota coirent
Efficerentque orbem. Postquam plenissima fulsit
Et solida terras spectavit imagine luna,
Egreditur tectis vestes induta recinctas,

---

166 *fides:* geloofwaardigheid, cf. III. 659:
adiuro tam me tibi vera referre
Quam veri maiora fide.

168 *parenti:* annis parentis, cf. I. 749: perque urbes iuncta parenti/
Templa tenet = iuncta parentis templis.

170 *dissimilem:* Medea, die haar vader verlaten had, mist de *pietas,* die Iason bezit.
subiit: cf. o.a. Liv., 35. 20: subiit cogitatio animum. Ov., Met. XII. 472:
Non mentem subit, quo praemia facto parasti?

172 *scelus:* zondig woord, cf. Verg., Aen. II. 658:
tantumque nefas patrio excidit ore?

173 *transscribere:* eigenl.: van zijn rekening op die van een ander overschrijven, cf. Verg., Aen. VII. 421:
Turne, tot incassum fusos patiere labores
Et tua Dardaniis transcribi sceptra colonis?

174 *isto:* abl. compar.

177 *diva triformis:* cf. vs. 195: triceps Hecate.
renovare: cf. 215.

178 *praesens:* propitia.

179 *cornua* lunae sc.: Het middernachtelijk uur bij volle maan was voor tovenarij het meest geschikt.
tota: praedicatief, evenals *plenissima.*

181 *solida imagine:* in volle gestalte.

182 *vestes recinctas:* wanneer de mens in aanraking komt met de godheid, mag hij door niets gebonden worden, cf. I. 382:
cinctas resolvite vestes
Als bij Verg. in het zesde boek der Aen. de Sibylle in geestvervoering raakt: non comptae mansere comae (vs. 48).

Nuda pedem, nudos umeris infusa capillos,
Fertque vagos mediae per muta silentia noctis
Incomitata gradus. Homines volucresque ferasque
Solverat alta quies: nullo cum murmure saepes.
Inmotaeque silent frondes, silet umidus aër:
Sidera sola micant; ad quae sua bracchia tendens
Ter se convertit, ter sumptis flumine crinem
Inroravit aquis ternisque ululatibus ora
Solvit, et in dura submisso poplite terra
'Nox' ait 'arcanis fidissima, quaeque diurnis
Aurea cum luna succeditis ignibus astra,
Tuque triceps Hecate, quae coeptis conscia nostris
Adiutrixque venis cantusque artisque magorum,
Quaeque magos, Tellus, pollentibus instruis herbis,
Auraeque et venti montesque amnesque lacusque,
Dique omnes nemorum dique omnes noctis adeste!
Quorum ope, cum volui, ripis mirantibus amnes
In fontes rediere suos; con*c*ussaque *s*i*s*to,
*S*tantia *c*on*c*utio *c*antu freta, nubila pello
Nubilaque induco, ventos abigoque vocoque,
Vipereas rumpo verbis et carmine fauces,
Vivaque saxa sua convulsaque robora terra
Et silvas moveo iubeoque tremescere montes
Et mugire solum manesque exire sepulcris.

---

183 *nudos capillos:* cf. IV. 261: nudis incompta capillis.
nudus: sine vitta.
umeris infusa capillos: vergelijk voor de constructie vs. 161.

186 *solverat:* cf. 328: Hom., Od. IV. 794: λῦσεν δὲ οἱ ἅψεα πάντα.

189 Vóór men een tempel of heiligdom betrad, reinigde men zich met water uit een bron of rivier.

191 *submisso poplite:* knielend, cf. IV. 340: genu submissit. Verg., Aen. II. 93: submissi petimus terram.

193 *aurea astra cum luna:* aurea astra et luna.

194 *triceps Hecate:* cf. 177.

195 *cantusque artesque:* Medea roept haar toverformules en toverkunsten te hulp.

203 *verbis et carmine:* hendiadyoin.
rumpo fauces: cf. III. 627.

204 *viva saxa:* nativa saxa, niet door mensenhand bewerkt, cf. III. 159, V. 317, X. 692.
convulsa: behoort ook bij *saxa*.

Te quoque, Luna, traho, quamvis Temesaea labores
Aera tuos minuant; currus quoque carmine nostro
Pallet avi, pallet nostris Aurora venenis.
Vos mihi taurorum flammas hebetastis et unco
Inpatiens oneris collum pressistis aratro.
Vos serpentigenis in se fera bella dedistis
Custodemque rudem somno sopistis et aurum
Vindice decepto Graias misistis in urbes.
Nunc opus est sucis, per quos renovata senectus
In florem redeat primosque reconligat annos.
Et dabitis! neque enim micuerunt sidera frustra,

---

207 *Te quoque, Luna, traho:* καθαίρειν τὴν Σελήνην Arist. Nubes 750, Plato, Gorg. 513: was 'n kunststuk der Thessalische tovernaressen, die in de oudheid een grote vermaardheid hadden, cf. XII. 263 sq.

> Mater erat Mycale, quam deduxisse canendo
> Saepe reluctantis constabat cornua lunae.

Vergel. ook Prop. I. 1. 19:

> At vos, deductae quibus est fiducia lunae.

Hor., Epod. 5. 46; 17. 77, enz.

Temese: reeds in de Odyssea genoemd, I. 182., beroemd om haar koper, Met. XV. 707: Temeses metalla. Zie ook X. 644.

208 *minuant:* Liv. XXVI. 5. 9: disposita in muris Campanorum inbellis multitudo tantum cum aeris crepitu, qualis in defectu lunae silenti nocte cieri solet, edidit clamorem, ut averteret etiam pugnantium animos. Het lawaai moet de betovering bezweren. Zie Iuv. VI. 443.

209 *avi:* Solis.

pallere: vaal, zonder glans zijn, cf. IV. 486: Bij de verschijning van Tisiphone:

> Limine constiterat: postes tremuisse feruntur
> Aeolii, pallorque fores infecit acernas.

210 *Vos:* zie vs. 198.

hebetastis: Sil. It. VIII. 495.

> Hae bellare acies norant; at Marsica pubes
> Et bellare manu et chelydris cantare soporem
> Vipereumque herbis hebetare et carmine dentem.

cf. bij vs. 272.

212 *rudem somno:* gewoonlijk wordt *rudis* met een genit. geconstrueerd.

aurum: vellus aureum.

214 *vindex:* custos.

215 *renovata:* verjongd, cf. VIII. 853, IX. 425.

216 *in florem redeat:* cf. Plin., Ep. V. 9. 4: in flore primo tantae indolis iuvenis extinctus est, summa consecuturus, si virtutes eius maturuissent.

Nec frustra volucrum tractus cervice draconum
Currus adest.' Aderat demissus ab aethere currus.
Quo simul adscendit frenataque colla draconum
Permulsit manibusque leves agitavit habenas,
Sublimis rapitur subiectaque Thessala Tempe
Dispicit: et certis regionibus adplicat angues,
Et, quas Ossa tulit, quas altus Pelion herbas
Othrysque et Pindus, quas Pindo maior Olympus,
*P*erspicit et *p*lacitas *p*artim *r*adice *r*evellit,
Partim succidit curvamine falcis aënae.
Multa quoque Eridani placuerunt gramina ripis,
Multa quoque Amphrysi, neque eras inmunis, Enipeu,
Nec non Penëus nec non Spercheïdes undae
Contribuere aliquid iuncosaque litora Boebes.
Carpsit et Euboica vivax Anthedone gramen,
Nondum mutato vulgatum corpore Glauci.
Et iam nona dies curru pennisque draconum
Nonaque nox omnes lustrantem viderat agros,
Cum rediit; neque erant tacti nisi odore dracones:
Et tamen annosae pellem posuere senectae.
Constitit adveniens citra limenque foresque
Et tantum caelo tegitur refugitque viriles
Contactus statuitque aras de caespite binas,

---

218 In navolging van de Griekse tragici laat Ovidius Medea op een door gevleugelde draken getrokken wagen rijden.

221 *permulsit:* cf. vs. 117.

222 *sublimis:* alta, ardua, praedicatief., cf. II. 306, VIII 795. *subiecta:* diep onder zich.

223 *adplicat:* c. dat. van richting, Liv. 28, 17, 14: forte ita incidit ut eo ipso tempore Hasdrubal... ancoris positis terrae adplicaret naves....

224 sqq. Opsomming van bergen in Thessalië; zie bij vs. 207.

228 *Eridanus:* rivier door Ovidius in het uiterste Westen van Europa gedacht, cf. II. 324.

228-233 Rivieren in Thessalië.

229 *inmunis:* zonder bijdrage.

231 *Boebe:* meer in Thessalië.

232 *Anthedon:* in Boeotië tegenover Euboea; XIII. 904 env.: wordt verhaald, hoe Glaucus, door te Anthedon kruiden te eten er toe komt om in zee te springen en in een zeegod wordt veranderd.
vivax: cf. I. 420, levenskracht in zich hebbend.

233 *vulgatum:* bekend.

236 *neque.... et tamen:* en hoewel.... toch.

Dexteriore Hecates, ast laeva parte Iuventae.
Has ubi verbenis silvaque incinxit agresti,
Haud procul egesta scrobibus tellure duabus
Sacra facit cultrosque in guttura velleris atri
Conicit et patulas perfundit sanguine fossas.
Tum super *invergens* liquidi *carchesia* vini
Alteraque *invergens* tepidi *carchesia* lactis
Verba simul fudit terrenaque numina civit
Umbrarumque rogat rapta cum coniuge regem,
Ne properent artus anima fraudare senili.
Quos ubi placavit precibusque et murmure longo,
Aesonis effetum proferri corpus ad auras
Iussit et in plenos resolutum carmine somnos
Exanimi similem stratis porrexit in herbis.
Hinc procul Aesoniden, procul hinc iubet ire ministros
Et monet arcanis oculos removere profanos.
Diffugiunt iussi, passis Medea capillis

---

241 *Iuventa:* Hebe, de godin van de jeugd.
242 *verbenae:* virgulta religioni apta, cf. Hor., Carm. I. 19.12:
hic vivum mihi caespitem, hic
verbenas, pueri, ponite turaque
bimi cum patera meri:
en Ib., IV, 11. 6: ara castis
vincta verbenis avet inmolato
spargier agno
243 *scrobibus:* e scrobibus. Vergel. Hom., Od. XI. 24, waar Odysseus ook een kuil graaft en daarin een offer brengt van bloed, wijn, melk en honig.
246 *invergens:* cf. Verg., Aen. VI. 244, de Sibylle brengt daar het offer: frontique invergit vina sacerdos.
248 *poscit:* roept op, cf. V. 333: Poscimur Aonides en II. 144.
249 *rapta cum coniuge:* et regem en coniugem (Proserpinam).
250 *senili:* enallage.
251 *placare:* de gunst van de godheid inroepen. cf. XII. 151 en Hor., Carm. II. 14. 5:
non si trecenis quotquot eunt dies
amice, places inlacrimabilem
Plutona tauris.
murmur: geprevel, cf. VI. 203.
253 *resolutum:* zie vs. 328.
255 sqq.: cf. Verg., Aen., VI. 258:
Adventante deo: ,procul o procul este profani'
Conclamat vates ,totoque absistite luco'
(ἑκὰς, ἑκὰς ὅστις ἀλιτρός)
257 *iussi:* zoals bevolen was.
passis capillis: cf. vs. 182.

Bacchantum ritu flagrantes circuit aras.
Multifidasque faces in fossa sanguinis atra
Tingit et infectas geminis accendit in aris
Terque senem flamma, ter aqua, ter sulphure lustrat.
Interea validum posito medicamen aëno
Fervet et exultat spumisque tumentibus albet.
Illic Haemonia radices valle resectas
Seminaque floresque et sucos incoquit atros.
Adicit extremo lapides Oriente petitos
Et, quas Oceani refluum mare lavit, harenas;
Addit et exceptas luna pernocte pruinas
Et strigis infames ipsis cum carnibus alas,
Inque virum soliti vultus mutare ferinos
Ambigui prosecta lupi; nec defuit illis
Squamea Cinyphii tenuis membrana chelydri
Vivacisque iecur cervi, quibus insuper addit

---

258 *circuit aras:* ambit, cf. VI. 101.

259 *multifidas faces:* veel gekloofd, VIII. 644; cf. III. 508 en Fasti V. 507:

Ipse genu nixus flammas exsuscitat aura
Et promit quassas conmonuitque faces.

261 *lustrare:* om iemand of iets heengaan om boze invloeden van buiten te bannen; cf. Cato, de agricult. 141: „Agrum lustrare sic oportet. Impera suovetaurilia circumagi."

262 *medicamen:* tovermiddel, zie vs. 116 en VI. 140.
aenum: koperen ketel, cf. 282.

263 *exultat:* cf. VI. 645.

264 *Haemonius:* cf. vs. 132.

267 *mare:* het (zee)water, cf. III. 686: *refluum:* ἀψόρροον
lavit: Hom., Od. VI. 94 sq. ... παρὰ θῖν' ἁλὸς, ἧχι μάλιστα
λάιγγας ποτὶ χέρσον ἀποπλύνεσκε θάλασσα

268 *luna pernocte:* abl. temp., de heldere maan; eigenl. de hele nacht doorschijnend.

269 *infames:* enallage = profanus, cf. VI. 431.

271 *prosecta:* sc. exta, die aan de goden geofferd worden; vergel.: XII. 152.
ambigui: cf. II. 9: Protea ambiguum: Proteus, die zich in vele gestalten kon veranderen; zie ook IV. 280.
ambiguus lupus: de weer(= vir)wolf λυκάνθρωπος.

272 *Cinyphius:* Africaans; de Cinyps is een rivier in Libye.
membrana: de harde huid.
chelydrus: een zeer giftige slang.

273 *vivax:* vs. 232 en III. 194; Plin., N. H. VII. 153: Hesiodus, fabulose (ut reor) multa de hominum aevo referens cornici novem nostras attribuit aetates, quadruplum eius cervis.
Iuv. XIV. 251: longa et cervina senectus.

Ora caputque novem cornicis saecula passae.
His et mille aliis postquam sine nomine rebus
Propositum instruxit mortali barbara maius,
Arenti ramo iampridem mitis olivae
Omnia confudit summisque inmiscuit ima.
Ecce vetus calido versatus stipes aëno
Fit viridis primo nec longo tempore frondes
Induit et subito gravidis oneratur olivis.
At quacumque cavis spumas eiecit aënis
Ignis et in terram guttae cecidere calentes,
Vernat humus, floresque et mollia pabula surgunt.
Quae simul ac vidit, stricto Medea recludit
Ense senis iugulum veteremque exire cruorem
Passa replet sucis; quos postquam conbibit Aeson
Aut ore acceptos aut vulnere, barba comaeque
Canitie posita nigrum rapuere colorem,
Pulsa fugit macies, abeunt pallorque situsque,
Adiectoque cavae supplentur corpore rugae,
Membraque luxuriant: Aeson miratur et olim
Ante quater denos hunc se reminiscitur annos.

---

274 *ora:* rostrum, snavel.
cornix: Hes., frg. 171: ἐννέα τοι ζώει γενεὰς λακέρυζα κορώνη (*garrula cornix*); cf. Hor., Carm. III. 18. 13: annosa cornix.
saeculum: mensenleeftijd = γενέη

275 *sine nomine:* staat voor een attributief adjectivum.

276 *barbara:* Medea.
mortali maius: maius quam mortale: bovenmenselijk.

277 *iampridem:* met *arenti* te verbinden.

279 *versare:* roeren.

285 *recludit:* cf. IX. 74.

289 *rapuere colorem:* namen snel aan.

290 *situs:* van de ouderdom ook door Verg. gebruikt, cf. Aen. VII. 440, waar Turnus Allecto, die als een oude vrouw aan hem is verschenen, toevoegt:

Sed te victa situ verique effeta senectus
O, mater, curis nequiquam exercet.

291 *corpus:* vlees, cf. I. 408, VI. 407.

292 *luxuriant:* zijn vol levenskracht, cf. IX. 266:

Utque novus serpens, posita cum pelle senecta
Luxuriare solet squamaque nitere recenti.;

Fasti V. 273:

Nos quoque idem facimus tunc, cum iuvenalibus annis
Luxuriant animi, corporaque ipsa vigent.

293 *nunc se reminiscitur;* talem se fuisse reminiscitur.

Bacchi nutrices

Viderat ex alto tanti miracula monstri
Liber, et admonitus iuvenes nutricibus annos
Posse suis reddi capit hoc a Colchide munus.
  Neve doli cessent, odium cum coniuge falsum
Phasias adsimulat Peliaeque ad limina supplex
Confugit, atque illam, quoniam gravis ipse senecta est,
Excipiunt natae; quas tempore callida parvo
Colchis amicitiae mendacis imagine cepit,
Dumque refert inter meritorum maxima demptos
Aesonis esse situs atque hac in parte moratur,
Spes est virginibus Pelia subiecta creatis,
Arte suum parili revirescere posse parentem.
Idque petunt pretiumque iubent sine fine pacisci.
Illa brevi spatio silet et dubitare videtur
Suspenditque animos ficta gravitate rogantes.
Mox ubi pollicita est, 'quo sit fiducia maior
Muneris huius,' ait 'qui vestri maximus aevo est
Dux gregis inter oves, agnus medicamine fiet.'
  Protinus innumeris effetus laniger annis
Attrahitur flexo circum cava tempora cornu:
Cuius ut Haemonio marcentia guttura cultro
Fodit et exiguo maculavit sanguine ferrum,
Membra simul pecudis validosque venefica sucos

---

294 *monstrum:* bij Ovidius vaak voor: wonderbaarlijke gebeurtenis, verandering, cf. II. 367, 675.
295 *iuvenes:* iuveniles, cf. XIV. 139.
297 *cessare:* cf. VI. 421.
298 *Phasias:* Medea. *Pelias* de broer van Aeson, oom van Iason. *falsum adsimulat:* pleonasme.
300 *parvo:* brevi.
301 *amicitiae mendacis imagine:* cf. III. 1: *fallacis imagine tauri.*
303 *situs:* zie vs. 290.
morari: uitweiden.
306 *sine fine:* cf. 275.
308 *suspendere:* lett.: zwevend houden, in onzekerheid houden. Verg., Aen. V. 827: Suspensam mentem.
Plin., Ep. VII 27: Cuius cognitionem suspensus expecto.
311 *dux gregis:* ram, cf. V. 327.
medicamen: vs. 262.
312 *effetus:* verzwakt.
313 *cavus:* ingevallen, cf. X. 116: de welving der slapen.
314 *Haemonius:* zie bij vs. 132.
315 *exiguus:* hij was oud en afgeleefd.

Mergit in aere cavo: minuunt ea corporis artus,
Cornuaque exurunt nec non cum cornibus annos,
Et tener auditur medio balatus aëno:
Nec mora, balatum mirantibus exilit agnus
Lascivitque fuga lactantiaque ubera quaerit.
Obstipuere satae Pelia, promissaque postquam
Exhibuere fidem, tum vero inpensius instant.
Ter iuga Phoebus equis in Hibero flumine mersis
Dempserat, et quarta radiantia nocte micabant
Sidera, cum rapido fallax Aeetias igni
Inponit purum laticem et sine viribus herbas.
Iamque neci similis resoluto corpore regem
Et cum rege suo custodes somnus habebat,
Quem dederant cantus magicaeque potentia linguae.
Intrarant iussae cum Colchide limina natae
Ambierantque torum: 'quid nunc dubitatis inertes?
Stringite' ait 'gladios veteremque haurite cruorem,
Ut repleam vacuas iuvenali sanguine venas!
In manibus vestris vita est aetasque parentis.
Si pietas ulla est, nec spes agitatis inanes,
Officium praestate patri telisque senectam
Exigite et saniem coniecto emittite ferro!'
His, ut quaeque pia est, hortatibus inpia prima est,
Et ne sit scelerata, facit scelus; haud tamen ictus

---

317 *aes:* VI. 488, 567, VII. 227.
ea: die verrichtingen.
321 *lactantia ubera:* cf. VI. 342.
323 *fidem exhibere:* cf. 166: de geloofwaardigheid bewijzen. Verg., Aen. II. 309: Tum vero manufesta fides.
inpensius instant: cf. VI. 314.
326 *Aeetias:* Medea.
327 *sine viribus:* zie bij 275.
328 *resoluto:* cf. vs. 185.
329 *cum:* cf. vs. 249. *habebat:* vs. 547: omnia languor habet.
331 *iussae:* zoals bevolen was, cf. 257.
333 *haurite:* cf. XIII. 331: nostrumque haurite cruorem.
335 *vita aetasque:* substantiva in plaats van een afhankelijke vraag of hij nog lang zal leven en weer jong zal worden.
336 *inanes:* slechts ijdele verwachtingen, zonder zelf te doen, wat in Uw macht is.
338 *saniem:* het oude bloed.
339 oxymoron: construeer: Ut quaeque maxime pia est ita maxime (prima) inpia est.
340 *scelus:* slechtheid, cf. IV. 503.

Ulla suos spectare potest, oculosque reflectunt
Caecaque dant saevis aversae vulnera dextris.
Ille cruore fluens cubito tamen adlevat artus
Semilacerque toro temptat consurgere et inter
Tot medius gladios pallentia bracchia tendens
'Quid facitis, gnatae? quis vos in fata parentis
Armat? ait: cecidere illis animique manusque.
Plura locuturo cum verbis guttura Colchis
Abstulit et calidis laniatum mersit in undis.

Quod nisi pennatis serpentibus isset in auras, *Medeae fuga*
Non exempta foret poenae. Fugit alta superque
Pelion umbrosum, Philyreïa tecta, superque
Othryn et eventu veteris loca nota Cerambi
Hic ope Nympharum sublatus in aëra pennis, *Miracula*
Cum gravis infuso tellus foret obruta ponto, *varia*
Deucalioneas effugit inobrutus undas.
Aeoliam Pitanen a laeva parte relinquit,
Factaque de saxo longi simulacra draconis;
Idaeumque nemus, quo nati furta, iuvencum,
Occuluit Liber falsi sub imagine cervi;
Quaque pater Corythi parva tumulatus harena est,

---

342 *caeca vulnera:* blindelings toegebracht, cf. X. 456 en Liv. 34. 14. 11.: non caecis ictibus procul ex inviso vulnerabantur...

343 *cruore fluens:* concess.
cubito adlevat: Hom., Il. X. 80:
ὀρθωθεὶς δ' ἄρ' ἐπ' ἀγκῶνος κεφαλὴν ἐπαείρας.
artus: corpus = se.

346 *fata:* cf. vs. 5.

347 *cecidere:* zeugma; evenals *cum verbis guttura abstulit.*

351 *alta:* praedicatief = *sublimis* in vs. 222.

352 *Pelion:* berg in Thessalie.
Philyreia tecta: bijstelling: het land van den zoon van Philyra; Philyra was bij Saturnus moeder geworden van den Centaur Chiron; cf. II. 676: Philyreius heros.

353 *eventus:* exitus. Cerambus, een herder van de Othrys, was door een nymf in een kever veranderd.

358 anachronisme; eerst later (XI. 56) zal de slang, die in het hoofd van Orpheus wil bijten, door Apollo in een steen worden veranderd.

359 *iuvencum:* appositie bij *furta.*

360 *falsi:* cf. VI. 26 en III. 250.

361 *pater Corythi:* Paris.
quaque: et ubi.

Et quos Maera novo latratu terruit agros,
Eurypylique urbem, qua Coae cornua matres
Gesserunt, tum cum discederet Herculis agmen;
Phoebeamque Rhodon et Ialysios Telchinas,
Quorum oculos ipso vitiantes omnia visu
Iuppiter exosus fraternis subdidit undis.
Transit et antiquae Cartheïa moenia Ceae,
Qua pater Alcidamas placidam de corpore natae
Miraturus erat nasci potuisse columbam.
Inde lacus Hyries videt et Cycneïa Tempe,
Quae subitus celebravit olor. Nam Phylius illic
Imperio pueri volucresque ferumque leonem
Tradiderat domitos; taurum quoque vincere iussus
Vicerat et spreto totiens iratus amore
Praemia poscenti taurum suprema negabat.
Ille indignatus 'cupies dare' dixit, et alto
Desiluit saxo. Cuncti cecidisse putabant:
Factus olor niveis pendebat in aëre pennis,

362 Μαίρας betekent eigenlijk: *hond:* Lycophr., Alex. 334.
novo latratu: omdat een dergelijke gedaanteverwisseling nog nooit was voorgekomen.

363 *Eurypylus:* Hom., Il. II. 677: Κόον Εὐρυπύλοιο πόλιν.
cornua gesserunt: zij waren door Venus in koeien veranderd, daar zij met die godin in schoonheid hadden willen wedijveren.
matres: de (gehuwde) vrouwen, cf. VI. 45.

364 *Herculis agmen:* cf. Hom., Il. V. 638 env.

365 Op *Rhodus* werd vooral de zonnegod vereerd.
Ialysus: stad op Rhodus.
Telchines: oorspronkelijk daemonen, bedreven in de smeedkunst. Later werden zij beschouwd als 'n oude volksstam, die zich op Rhodus en enkele andere eilanden had gevestigd. Men schreef hun de kracht toe door hun blik schade toe te brengen (het „boze oog").

368 *Cartheia:* stad op Ceos of Cea, cf. X. 109.

371 *lacus Hyries:* in Aetolië.
Cycnus: was 'n Aetolier, zoon van Apollo en Hyrie.
Tempe: τὰ τέμπη, bosrijke dalen. Meestal wordt met τὰ τέμπη het dal in Thessalië bedoeld, waardoor de Peneus naar zee stroomt, cf. VII. 222.

372 *subitus:* cf. I. 315 en III. 123: subiti fratres, plotseling ontstane broeders.

373 *pueri:* Cycni.

376 *praemia suprema:* Cycnus had al eerder zijn gunst beloofd, indien Phylius zijn opdrachten uitvoerde. De stier was de laatste prijs.

377 *cupies dare:* sed sero.

379 *pendebat in aere pennis:* cf. VI. 667.

At genetrix Hyrie, servari nescia, flendo
Delicuit stagnumque suo de nomine fecit.
Adiacet his Pleuron, in qua trepidantibus alis
Ophias effugit natorum vulnera Combe.
  Inde Calaureae Letoidos adspicit arva,
In volucrem versi cum coniuge conscia regis.
Dextera Cyllene est, in qua cum matre Menephron
Concubiturus erat saevarum more ferarum;
Cephison procul hinc deflentem fata nepotis
Respicit in tumidam phocen ab Apolline versi
Eumelique domum lugentis in aëre natum.
Tandem vipereis Ephyren Pirenida pennis
Contigit: hic aevo veteres mortalia primo
Corpora vulgarunt pluvialibus edita fungis;
Sed postquam Colchis arsit nova nupta venenis,

---

380 *servari nescia:* nescia eum vivere.
flendo: abl. v. h. gerundium vaak voor part. praes. act.
382 *Pleuron:* stad in Aetolie, dicht bij Calydon.
383 'Οφιεῖς; een Aetolische stam.
vulnus: cf. IX. 126.
Καλαυρεία: eiland aan de kust van Argolis tegenover Troezen, gewijd aan Poseidon, die het eens van Latona zou hebben gekregen in ruil voor Delos.
385 *conscia:* te verbinden met *arva:* die getuigen waren geweest.
386 *Cyllene:* op de Cyllene in het N.O. deel van Arcadië was Mercurius geboren (Cyllenius).
387 *saevarum more ferarum:* cf. X. 324.
Cephisus: riviergod in Phocis en Boeotie. *fata:* vs. 5.
388 *nepos:* hier: achterkleinzoon. De kleindochter van Cephisus was gehuwd met Erechtheus:
Quattuor ille (Erechtheus) quidem iuvenes totidemque crearat Femineae sortis (VI. 679).
390 De Thebaan *Eumelus* had in toorn zijn zoon dodelijk gewond, Apollo had dezen toen in een vogel veranderd.
lugentis: cf. VI. 532.
in aere: qui in aere erat.
391 *vipereis pennis:* pennatis serpentibus, vs. 350.
Pirenis: op de top en aan de voet van de Acrocorinthus welde een heilige bron op. Beide werden Pirene genoemd, cf. II. 239.
393 *vulgarunt:* narraverunt.
pluvialis: door de regen voortgebracht.
fungus: paddenstoel.
394 *nova nupta:* Creusa, de dochter van den Corinthischen koning Creon. Medea, om haar door Iason verstoten, zendt haar een met gif doortrokken gewaad, waardoor Creusa, Creon en de gehele burcht verbranden.

Flagrantemque domum regis mare vidit utrumque,
Sanguine natorum perfunditur inpius ensis,
Ultaque se male mater Iasonis effugit arma.
Hinc Titaniacis ablata draconibus intrat
Palladias arces, quae te, iustissima Phene,
Teque, senex Peripha, pariter videre volantes,
Innixamque novis neptem Polypemonis alis.
Excipit hanc Aegeus facto damnandus in uno;
Nec satis hospitium est: thalami quoque foedere iungit.

Iamque aderat Theseus, proles ignara parenti, *Theseus*
Qui virtute sua bimarem pacaverat Isthmon.
Huius in exitium miscet Medea, quod olim
Adtulerat secum Scythicis aconiton ab oris.
Illud Echidneae memorant e dentibus ortum
Esse canis; specus est tenebroso caecus hiatu;
Est via declivis, per quam Tirynthius heros
Restantem contraque diem radiosque micantes

395 *utrumque mare:* Corinthe wordt vaak genoemd: *bimaris Corinthus.*

397 *male:* op zondige wijze, in strijd met de *pietas.*

398 *Titaniacis:* cf. VI. 438: Medea had de drakenwagen van haar grootvader Sol ontvangen.

400 *Periphos* en *Phene* waren door *Iuppiter* in een arend en een zeearend (φήνη) veranderd.

401 *neptis Polypemonis:* Alcyone, de dochter van Sciron, cf. 443 env.
novus: cf. 372.

402 *facto in uno:* ten opzichte van deze ene daad, n.l. dat hij de moordenares in zijn huis opnam.

404 Pandion
|
Aegeus—Aethra
|
Theseus.

Theseus was voor de Atheners, wat Hercules voor de Doriërs was. Hij was te Troezen opgevoed (*proles ignara* = ignota *parenti*).

405 *pacaverat:* op weg van Troezen naar Athene had hij de daden verricht, die Ovidius in 435 env. verzen beschrijft.

408 *Echidnea canis:* de Echidna, een monster, half vrouw half slang, werd bij Typhaon moeder van de Cerberus en de Lernaeische Hydra.
e dentibus: uit het schuim, dat uit zijn bek druppelde, cf. vs. 451.

410 *Est via declivis:* zo ook IV. 432.
Tirynthius heros: Hercules, cf. VI. 112.

411 *restantem:* resistentem.

Obliquantem oculos nexis adamante catenis
Cerberon adtraxit, rabida qui concitus ira
Inplevit pariter ternis latratibus auras
Et sparsit virides spumis albentibus agros;
Has concresse putant nactasque alimenta feracis
Fecundique soli vires cepisse nocendi,
Quae quia nascuntur dura vivacia caute,
Agrestes aconita vocant; ea coniugis astu
Ipse parens Aegeus nato porrexit ut hosti.
Sumpserat ignara Theseus data pocula dextra,
Cum pater in capulo gladii cognovit eburno
Signa sui generis facinusque excussit ab ore.
Effugit illa necem nebulis per carmina motis.
  At genitor, quamquam laetatur sospite nato,
Adtonitus tamen est ingens discrimine parvo
Committi potuisse nefas; fovet ignibus aras
muneribusque deos inplet, feriuntque secures
Colla torosa boum vinctorum tempora vittis.
Nullus Erechthidis fertur celebratior illo
Inluxisse dies; agitant convivia patres
Et medium vulgus, nec non et carmina vino
Ingenium faciente canunt: 'te, maxime Theseu,

---

416 *concresse:* cf. V. 202, X. 67.
nactas alimenta: cf. I. 271:
Concipit Iris aquas alimentaque nubibus adfert.

419 *aconita:* Ovidius leidt de naam dus af van ἀκόνη: slijpsteen. cf. Plin., N. H. 27. 9: Nascitur in nudis *cautibus,* quas aconas vocant.

421 *ignara:* enallage.
signa sui generis: het bewijs, dat hij zijn eigen zoon was.

423 *facinus:* de doodbrengende beker.

426 *discrimine parvo:* abl. abs.: terwijl de afstand tot het volvoeren klein was: bijna cf. Verg., Aen. X. 511:
certior auctor
Advolat Aeneae tenui discrimine leti esse suos.

427 *fovet:* adolet.

428 *deos:* deorum aras.

429 *torosa:* enallage.
tempora: cornua.

430 *Erechthidae:* de Atheners, het volk van Erechtheus.

431 *patres:* patricii: opp.: *medium vulgus;* cf. V. 207, IX. 306, XI. 283.

Mirata est Marathon Cretaei sanguine tauri:
Quodque suis securus arat Cromyona colonus,
Munus opusque tuum est; tellus Epidauria per te
Clavigeram vidit Vulcani occumbere prolem,
Vidit et inmitem Cephisias ora Procrusten,
Cercyonis letum vidit Cerealis Eleusin.
Occidit ille Sinis magnis male viribus usus,
Qui poterat curvare trabes et agebat ab alto
Ad terram late sparsuras corpora pinus.
Tutus ad Alcathoën, Lelegeïa moenia, limes
Composito Scirone patet, sparsisque latronis
Terra *negat sedem, sedem negat* ossibus unda;
Quae iactata diu fertur durasse vetustas
In *scopulos: scopulis* nomen Scironis inhaeret.
Si titulos annosque tuos numerare velimus,

434-447 De werken van Theseus: de *Cretensische stier;* het *Cromyonische everzwijn;* de met een knods gewapende reus *Periphetes,* zoon van Vulcanus; *Procrustis,* die aan de Cephisus woonde en zijn gasten mishandelde; *Cercyon,* de reus in Eleusis, die de voorbijgangers dwong met hem te vechten: *Sinis* (σίνομαι), een rover, die gewoon was de reizigers, die hij beroofd had aan twee naar elkaar toegebogen bomen vast te binden en uit elkaar te scheuren; *Sciron,* de rover in Megara. Van al deze gevaarlijke wezens werd de wereld door Theseus verlost.

435 *suis:* genitivus.

436 *munus tuum est:* cf. Hor., Carm. IV. 3. 21, waar Hor. tot de Muze zegt:

totum muneris hoc tuist
quod monstror digito praetereuntium
Romanae fidicen lyrae.

439 *Eleusin:* nominativus.

440 *Sinis:* ὁ πιτυοκάμπτης.

441 *trabes:* boomstammen, cf. III. 77, waar van de slang, die door Cadmus gedood wordt, wordt gezegd:

Ipse modo inmensum spiris facientibus orbem
Cingitur, interdum longa trabe rectior adstat.

443 *Alcathoë:* oude naam voor Megara, cf. VIII. 8.
Leleges: een praehelleense volksstam, die in het Klein-aziatische Carië en in de buurt van Megara gewoond heeft.

444 *composito: componere:* hier: tot rust brengen, eigenlijk (*toro*) *componere,* op een baar leggen, cf. IX. 504.

445 *negat sedem:* cf. VI. 186:

(Latona) cui *maxima* quondam
Exiguam sedem pariturae terra negavit.

447 In Megaris waren de πέτραι Σκειρωνίδες.

448 *titulus:* cf. VII. 56, VIII. 433; plur: gloriosa facta.

Facta premant annos! pro te, fortissime, vota
Publica suscipimus, Bacchi tibi sumimus haustus.
Consonat adsensu populi precibusque faventum
Regia, nec tota tristis locus ullus in urbe est.

Nec tamen (usque adeo nulla est sincera voluptas, *Minos*
Sollicitumque aliquid laetis intervenit) Aegeus
Gaudia percepit nato secura recepto:
Bella parat Minos; qui quamquam milite, quamquam
Classe valet, patria tamen est firmissimus ira
Androgeïque necem iustis ulciscitur armis,
Ante tamen bello vires adquirit amicas,
Quaque potens habitus, volucri freta classe pererrat.
Hinc *Anaphen* sibi iungit et *Astypaleïa regna,*
Promissis *Anaphen, regna Astypaleïa* bello:
Hinc humilem Myconum cretosaque rura Cimoli
Florentemque thymo Syron planamque Seriphon
Marmoreamque Paron, quamque inpia prodidit Arne
Sithonis: accepto, quod avara poposcerat, auro
Mutata est in avem, quae nunc quoque diligit aurum,
Nigra pedes, nigris velata monedula pennis.

449 *facta: het getal* uwer werken.
premant: superent, cf. ex. Ponto III. 1. 113:
Morte nihil opus est, nihil Icariotide (= Penelopae) tēla
Caesaris est coniunx ore precanda tuo,
Quae *pr*aestat *v*irtute sua, ne *p*risca *v*etustas
Laude pudicitiae saecula nostra premat.

450 *tibi:* in tuum honorem.
Bacchi haustus: cf. VI. 356: haustus aquae. *Bacchus:* metonymia, cf. VI. 488.

454 *sollicitus:* verontrust*end.*

456 *milite:* collectivum.

457 *patria ira:* Minos' zoon, Androgeos, was te Athene gedood.

459 *bello:* dativus.

460 *pererrat:* cf. Seneca, Qu. Nat. III. Praef. 6: Hannibal etiam post Carthaginem pertinax reges pererravit contra Romanos ducem promittens, exercitum petens.

461 *Anaphe:* en de daarna volgende eilanden behoren alle tot de Cycladen.

463 *humilem Myconum:* Myconus is een bergachtig eiland, waarop de huizen tegen de helling van de berg gebouwd zijn: Verg., Aen. III. 76: *celsa* Myconus; zie voor de betekenis van *humilis:* VI. 417.

465 *prodidit:* Minoi sc.
Sithonis: Thracisch, cf. VI. 588.
avara: inhalig.

468 *monedula:* als kraai; *monet-edula. <monedula.

At non Oliaros Didymeque et Tenos et Andros
Et Gyaros nitidaeque ferax Peparethos olivae
Gnosiacas iuvere rates. Latere inde sinistro
Oenopiam Minos petit, Aeacideïa regna:
Oenopiam veteres appellavere, sed ipse
Aeacus Aeginam genetricis nomine dixit.
  Turba ruit tantaeque virum cognoscere famae
Expetit; occurrunt illi Telamonque, minorque
Quam Telamon Peleus, et proles tertia Phocus.
Ipse quoque egreditur tardus gravitate senili
Aeacus et, quae sit veniendi causa, requirit.
Admonitus patrii luctus suspirat et illi
Dicta refert rector populorum talia centum:
'Arma iuves oro pro gnato sumpta piaeque
Pars sis militiae: tumulo solacia posco.'
Huic Asopiades 'petis inrita' dixit 'et urbi
Non facienda meae; neque enim coniunctior ulla
Cecropidis, quam est haec tellus: ea foedera nobis'
Tristis abit 'stabunt'que 'tibi tua foedera magno'
Dixit, et utilius bellum putat esse minari,
Quam gerere atque suas ibi praeconsumere vires.

Aeacus et Myrmidones

  Classis ab Oenopiis etiamnum Lyctia muris
Spectari poterat, cum pleno concita velo

471 *Gnosiacus:* Cretensisch.
475 *tantae famae:* gen. qual.
476 *expetit:* cupit, cf. IX. 550.

Asopos
|
Zeus—Aegina
|
Aeacus
|
Telamon — Phocus — Peleus
Telamon | Aiax
Phocus: halfbroer van Tel. en P., zoon van de nymf Psamathe
Peleus | Achilles

minor: sc. natu.
480 *patrii luctus:* cf. 457.
481 *rector populorum centum:* subject bij *suspirat* en *refert.* cf. Hom., Il. II. 649, Ov., Met. IX. 666.
483 *pars:* particeps, socius.
tumulo: filio sepulto.
solacia: genoegdoening.
486 *Cecropidae:* Athenienses. *ea:* talia.
490 *Oenopius:* cf. vs. 473 env.
Lyctius: Cretensisch, naar de stad *Lyctus.*

Attica puppis adest in portusque intrat amicos,
Quae Cephalum patriaeque simul mandata ferebat.
Aeacidae longo iuvenes post tempore visum
Agnovere tamen Cephalum dextrasque dedere
Inque patris duxere domum. Spectabilis heros
Et veteris retinens etiamnum pignora formae
Ingreditur, ramumque tenens popularis olivae
A dextra laevaque duos aetate minores
Maior habet, Clyton et Buten, Pallante creatos.
  Postquam congressus primi sua verba tulerunt,
Cecropidae Cephalus peragit mandata rogatque
Auxilium foedusque refert et iura parentum,
Imperiumque peti totius Achaidos addit.
Sic ubi mandatam iuvit facundia causam,
Aeacus, in capulo sceptri nītente sinistra,
'Ne petite auxilium, sed sumite,' dixit 'Athenae:
Nec dubie vires, quas haec habet insula, vestras
Ducite, et omnia quae — rerum status iste mearum —...
Robora non desunt: superat mihi miles et hosti.

---

493 *Cephalus:* cf. VI. 681.
494 *Aeacidae iuvenes:* de vs. 476 genoemde drie zonen van Aeacus.
longo post tempore: διὰ πολλοῦ χρόνου.
visum: concess.: *videre:* weerzien, terugzien.
497 *pignora:* cf. VI. 603.
498 *popularis oliva:* cf. VI. 81: de olijftak is het symbool van de vrede.
500 *maior:* praedicatief.
Pallas — zoon van Pandion — broeder van Aegeus.
501 *sua verba:* de gebruikelijke, gepaste woorden, cf. X. 506:
neque habent sua verba dolores
Her. XII. 133: Iusto desunt sua verba dolori.
502 *Cecropidae:* van Aegeus Erechtheus
|
Procris—Cephalus.
503 *refert:* brengt in herinnering, beroept zich op.
iura: de wederzijdse verplichtingen.
504 *peti:* sc. a Minoe.
Achais: Achais was in Ovidius' tijd de naam van Griekenland.
505 *facundia:* Als Athener! In Rome was de welsprekendheid der Atheners beroemd!
509 na vs. 509 is waarschijnlijk een vers uitgevallen.
510 *robora:* legermacht.
superat mihi miles et hosti: er blijven mij voldoende soldaten over ook voor een vijand; d.w.z. indien een vijand mij mocht aanvallen, nadat ik hulp heb gezonden.
hosti: Minos n.l.

Gratia dis! felix et inexcusabile tempus.'
'Immo ita sit!' Cephalus 'crescat tua civibus, opto,
Urbs' ait. 'adveniens equidem modo gaudia cepi,
Cum tam pulchra mihi, tam par aetate iuventus
Obvia processit; multos tamen inde requiro,
Quos quondam vidi vestra prius urbe receptus.'
Aeacus ingemuit tristique ita voce locutus:
'Flebile principium melior fortuna secuta est:
Hanc utinam possem vobis memorare sine illo!
Ordine nunc repetam, neu longa ambage morer vos;
Ossa cinisque iacent, memori quos mente requiris.
Et quota pars illi rerum periere mearum!'
  Dira lues ira populis Iunonis iniquae
Incidit exosae dictas a paelice terras.
Dum visum mortale malum tantaeque latebat
Causa nocens, pugnatum est arte medendi:
Exitium superabat opem, quae victa iacebat.
Principio caelum spissa caligine terras
Pressit et ignavos inclusit nubibus aestus.
Dumque *quater* iunctis explevit cornibus orbem
Luna, *quater* plenum tenuata retexuit orbem,
Letiferis calidi spirarunt aestibus austri.
Constat et in fontes vitium venisse lacusque,
Miliaque incultos serpentum multa per agros
Errasse atque suis fluvios temerasse venenis.

---

511 *inexcusabile tempus:* de tijd kan niet als verontschuldiging gelden, cf. excuso morbum.
512 *immo ita sit:* zo moge het blijven, ja zelfs.
515 *inde quos:* ex eis, quos. *requirere:* missen.
520 *ordine:* V. 335, IX. 5, XIII. 161.
521 *ossa cinisque iacent* <eorum> *quos.*
522 *quota:* hoe gering; *quota pars.* praed., cf. IX. 69. *rerum mearum:* regni mei, cf. IX. 20.
524 *paelex:* Aegina, cf. 472.
525 *mortale:* gewoon menselijk, cf. vs. 276.
527 *quae victa iacebat:* cf. Tristia IV. 3. 77:
Ars tua, Tiphy, iacet si non sit in aequore fluctus,
Si valeant homines, ars tua, Phoebe iacet.
529 *ignavos aestus:* traag makend, verslappend, cf. II. 763: *ignavum frigus:* verstijvende kou; Hor., Sat. I. 9. 32: tarda podagra.
530 zo ook II. 344.
531 *tenuata:* afnemend. *retexuit:* als was het een weefsel.
533 *vitium:* besmetting, cf. III. 76: vitiatas inficit auras.
535 *temerare:* XV. 75: Parcite, mortales, dapibus temerare nefandis
Corpora!

Strage canum primo volucrumque oviumque boumque,
Inque feris subiti deprensa potentia morbi.
Concidere infelix validos miratur arator
Inter opus tauros medioque recumbere sulco.
Lanigeris gregibus balatus dantibus aegros
Sponte sua lanaeque cadunt et corpora tabent.
Acer equus quondam magnaeque in pulvere famae
Degenerat palmas veterumque oblitus honorum
Ad praesepe gemit leto moriturus inerti.
Non aper irasci meminit, non fidere cursu
Cerva nec armentis incurrere fortibus ursi
Omnia languor habet: silvisque agrisque viisque
Corpora foeda iacent: vitiantur odoribus aurae.
Mira loquar: non illa canes avidaeque volucres,
Non cani tetigere lupi; dilapsa liquescunt
Adflatuque nocent et agunt contagia late.
Pervenit ad miseros damno graviore colonos
Pestis et in magnae dominatur moenibus urbis.
Viscera torrentur primo, flammaeque latentis
Indicium rubor est et ductus anhelitus. Igni
Aspera lingua tumet, tepidisque arentia ventis

---

536 construeer: Potentia subiti (cf. vs. 372) morbi primo deprensa est.
deprehendere: waarnemen.

540 *aeger:* zwak. Verg., Aen. V. 468: Genua aegra trahentem.

542 *magnae famae:* gen. qual.
in pulvere: in arena.

543 *degenerare:* zich onwaardig betonen; Prop. V. 1. 79:
Di mihi sunt testes non degenerasse propinquos.
palmas: de vroeger behaalde overwinningen.

547 *habet:* cf. vs. 329.

548 *corpora foeda:* als aas.
vitiantur: cf. vs. 533.

550 *liquescere:* verteren, vergaan.

551 *adflatu nocent:* door hun uitwaseming besmetten zij hun omgeving; cf. Hor., Sat. II. 8. 94: velut illis
Canidia adflasset, peior serpentibus Afris.
Alsof C. die (spijzen) met haar giftige adem had aangeraakt.

555 *ductus anhelitus:* moeilijke ademhaling, cf. X. 129: ducere frigus; XII. 517: neque habet, quas ducat, spiritus auras.
igni: te verbinden met *aspera.*

556 *tepidis ventis:* dativus.

Ora patent, auraeque graves captantur hiatu.
Non stratum, non ulla pati velamina possunt,
Dura sed in terra ponunt praecordia, nec fit
Corpus humo gelidum, sed humus de corpore fervet.
Nec moderator adest; inque ipsos saeva medentes
Erumpit clades, obsuntque auctoribus artes.
Quo propior quisque est servitque fidelius aegro,
In partem leti citius venit, utque salutis
Spes abiit finemque vident in funere morbi,
Indulgent animis et nulla, quid utile, cura est:
Utile enim nihil est. Passim positoque pudore
Fontibus et fluviis puteisque capacibus haerent:
Nec sitis est exstincta prius quam vita bibendo.
Inde graves multi nequeunt consurgere et ipsis
Inmoriuntur aquis; aliquis tamen haurit et illas!
Tantaque sunt miseris invisi taedia lecti:
Prosiliunt aut, si prohibent consistere vires,
Corpora devolvunt in humum fugiuntque Penates
Quisque suos, sua cuique domus funesta videtur:
Et quia causa latet, locus est in crimine parvus.
Semianimes errare viis, dum stare valebant,
Adspiceres, flentes alios terraque iacentes

---

557 *graves:* ongezond, schadelijk. Cic., Q. Fr. II. 16. 1: Anni tempus gravissimum; Verg., Ecl. X. 75:

Surgamus, solet esse gravis cantantibus umbra.

Lucr., d. R. N. VI. 783:

Arboribus primum certis gravis umbra tributa
Usque adeo, capitis faciant ut saepe dolores
Si quis eas subter iacuit prostratus in herbis.

558 *velamen:* deken, dek.
559 *praecordia:* eig.: middenrif, hier: corpora.
durus: ongevoelig.
561 *moderator:* helper, hulp.
562 *auctoribus:* diengenen, die hen toepassen.
565 *finem morbi:* te verbinden.
566 *animi:* lusten, begeerten, verlangens, cf. I. 1.
567 *posito pudore:* cf. 558.
570 *aliquis:* τις, menigeen.
et illas: sc. aquas vitiatas.
572 cf. vs. 558.
574 *Penates:* cf. VIII. 637.
576 *causa:* de werkelijke oorzaak.
in crimine esse: αἰτίαν ἔχειν.
locus parvus: de kleine behuizing, de benauwende ruimte.
578 *adspiceres:* coni. pot. van het verledene.

Lassaque versantes supremo lumina motu.
Membraque pendentis tendunt ad sidera caeli,
Hic illic, ubi mors deprenderat, exhalantes.
  Quid mihi tunc animi fuit? an quod debuit esse,
Ut vitam odissem et cuperem pars esse meorum?
Quo se cumque acies oculorum flexerat, illic
Vulgus erat stratum, veluti cum putria motis
Poma cadunt ramis agitataque ilice glandes.
Templa vides contra gradibus sublimia longis;
(Iuppiter illa tenet): quis non altaribus illis
Inrita tura dedit? quotiens pro coniuge coniunx,
Pro gnato genitor, dum verba precantia dicit,
Non exoratis animam finivit in aris,
Inque manu turis pars inconsumpta reperta est!
Admoti quotiens templis, dum vota sacerdos
Concipit et fundit purum inter cornua vinum,
Haud expectato ceciderunt vulnere tauri'
Ipse ego sacra Iovi pro me patriaque tribusque
Cum facerem natis, mugitus victima diros
Edidit et subito conlapsa sine ictibus ullis
Exiguo tinxit subiectos sanguine cultros.
Exta quoque aegra notas veri monitusque deorum
Perdiderant; tristes penetrant ad viscera morbi.
Ante sacros vidi proiecta cadavera postes;
Ante ipsas, quo mors foret invidiosior, aras.
Pars animam laqueo claudunt mortisque timorem
Morte fugant ultroque vocant venientia fata.

---

579 *pendentis coeli:* de hemel hangt als het ware met zijn wolken neer, cf. 528.
581 let op het metrum! Vergel. VI. 247.
583 *pars* voor *unus ex.:* cf. o.a. IX. 696.
587 *contra:* adv. recht voor U.
templa: op de hoogste top van Aegina bevond zich de oude tempel van Ζεὺς Ἑλλήνιος.
591 *non exoratis aris:* eigenlijk is de godheid onverbiddelijk.
594 *vota concipere:* de geloften uitspreken, formuleren, cf. VIII. 682 en Verg., Aen. XII. 13:
Concipe foedus = feri foedus verbis conceptis.
595 *expectare:* afwachten.
596 *tribus natis:* zie bij vs. 476.
599 *exiquo:* cf. vs. 315.
subiectos: die onder in de keel waren gestoken.
602 *cadavera:* corpora hominum.
603 *invidiosior:* cf. V. 513.
605 *fata:* cf. vs. 5.

Corpora missa neci nullis de more feruntur
Funeribus: neque enim capiebant funera portae.
Aut inhumata premunt terras aut dantur in altos
Indotata rogos. Et iam reverentia nulla est,
Deque rogis pugnant alienisque ignibus ardent.
Qui lacriment, desunt indefletaeque vagantur
Natorum virumque animae iuvenumque senumque:
Nec locus in tumulos, nec sufficit arbor in ignes.
  Adtonitus tanto miserarum turbine rerum,
"Iuppiter o!" dixi "si te non falsa loquuntur
Dicta sub amplexus Aeginae Asopidos isse,
Nec te, magne pater, nostri pudet esse parentem,
Aut mihi redde meos, aut me quoque conde sepulcro!"
Ille notam fulgore dedit tonitruque secundo.
"Accipio, sintque ista, precor, felicia mentis
Signa tuae" dixi "quod das mihi, pigneror omen."
*F*orte *f*uit iuxta patulis *ra*rissima *ra*mis
Sacra Iovi quercus de semine Dodonaeo.
Hic nos frugilegas adspeximus agmine longo
Grande onus exiguo formicas ore gerentes
Rugosoque *s*uum *s*ervantes *c*ortice *c*allem.
Dum numerum miror, "totidem, pater optime," dixi

---

606 *neci:* dat. van doel.
de more: staat voor een attributief adjectivum, zie vs. 275.
feruntur: efferuntur.
607 *capere:* kunnen bevatten. *capax:* ruim.
609 *indotata:* zonder offergaven, IV. 758: in andere betekenis gebruikt.
610 *alienus:* voor een ander bestemd.
pugnant.... ardent: verwisseling van subject.
611 *vagari:* rusteloos dwalen.
616 *sub amplexus Aeginae isse:* cf. XI. 228:
amplexus in virginis ire marinae.
Asopis: zie bij vs. 476.
617 *nostri:* ἡμῶν, meum.
619 Romeinse gedachte! *notam:* τέρας
620 *felicia:* geluk voorspellend.
621 *pigneror:* als een onderpand aanvaarden: accipio.
623 *rarissima:* van zeldzame schoonheid.
de semine Dodonaeo: te Dodona was het oude orakel, waar Zeus' wil verstaan werd uit het ruisen der eeuwenoude heilige eiken.
625 cf. Hor., Sat. I. 1. 33:
parvola magni formica laboris
Ore trahit quodcumque potest.

"Tu mihi da cives et inania moenia supple."
Intremuit ramisque sonum sine flamine motis
Alta dedit quercus: pavido mihi membra timore
Horruerant, stabantque comae; tamen oscula terrae
Roboribusque dedi nec me sperare fatebar,
Sperabam tamen atque animo mea vota fovebam.
Nox subit, et curis exercita corpora somnus
Occupat: ante oculos eadem mihi quercus adesse
Et ramis *totidem totidemque* animalia ramis
Ferre suis visa est pariterque tremescere motu
Graniferumque agmen subiectis spargere in arvis:
Crescereque id subito et *maius maiusque* videri
Ac se tollere humo rectoque adsistere trunco,
Et maciem numerumque pedum nigrumque colorem
Ponere et humanam membris inducere formam.
Somnus abit. Damno vigilans mea visa, querorque
In superis opis esse nihil; at in aedibus ingens
Murmur erat, vocesque hominum exaudire videbar
Iam mihi desuetas. Dum suspicor has quoque somni
Esse, venit Telamon properus foribusque reclusis
"Speque fideque, pater." dixit "maiora videbis.
Egredere!" egredior; qualesque in imagine somni
Visus eram vidisse viros, ex ordine tales
Adspicio noscoque; adeunt regemque salutant.
Vota Iovi solvo populisque recentibus urbem
Partior et vacuos priscis cultoribus agros
Myrmidonasque voco, nec origine nomina fraudo.
Corpora vidisti: mores, quos ante gerebant,
Nunc quoque habent: parcum genus est patiensque laborum

632 *roboribus:* arbori, quercui.
638 *subiectis:* cf. vs. 22 en XIII. 437:
<eum> tamquam tolli cum corpore crimina possent
Exanimem scopulo subiectas misit in undas.
640 *trunco:* corpore.
648 *fide maiora:* cf. vs. 323 en III. 659:
Adiuro tam me tibi vera referre
Quam veri maiora fide.
651 *regem:* praedicatief.
652 *populi:* λαοί
recens: pas ontstaan.
654 *Myrmidones:* μύρμηκες
nec fraudo: litotes: ik houd in de naam de herinnering aan hun oorsprong levendig.
corpora: krachtige gestalte, cf. vs. 514.

Quaesitique tenax, et quod quaesita reservet.
Hi te ad bella pares annis animisque sequentur,
Cum primum, qui te feliciter adtulit, eurus'
(Eurus enim adtulerat) 'fuerit mutatus in austros.'

Cephalus et Procris

Talibus atque aliis longum sermonibus illi
Inplevere diem; lucis pars ultima mensae
Est data, nox somnis; iubar aureus extulerat Sol
(Flabat adhuc eurus redituraque vela tenebat):
Ad Cephalum Pallante sati, cui grandior aetas,
Ad regem Cephalus simul et Pallante creati
Conveniunt, sed adhuc regem sopor altus habebat.
Excipit Aeacides illos in limine Phocus;
Nam Telamon fraterque viros ad bella legebant.
Phocus in interius spatium pulchrosque recessus
Cecropidas ducit, cum quis simul ipse resedit.
Adspicit Aeoliden ignota ex arbore factum
Ferre manu iaculum, cuius fuit aurea cuspis;
Pauca prius mediis sermonibus ante locutus
'Sum nemorum studiosus' ait 'caedisqe ferinae,
Qua tamen e silva teneas hastile recisum,
Iamdudum dubito: certe si fraxinus esset,
Fulva colore foret; si cornus, nodus inesset.
Unde sit, ignoro. Sed non formosius isto
Viderunt oculi telum iaculabile nostri.'

657 Hor., Sat. I. 1. 33: parvola... magni formica laboris
Ore trahit quodcumque potest atque addit acervo
Quem struit, haud ignara ac non incauta futuri.
quod: tale ut.

659 *eurus:* de Oostenwind, maar Aegina ligt niet ten Westen van Athene.

665 Een officieel morgenbezoek naar Romeins gebruik. Clytus en Butes gaan hun opwachting maken bij hun ouderen medegezant Cephalus. Daarna gaan zij gezamenlijk naar het paleis van Aeacus.

667 *habebat:* cf. VII. 547.

669 *legebant:* imperfectum!

670 *que:* explicativum. *recessus:* een vertrek binnen in het paleis, cf. I. 177, III. 157, X. 6, XI. 592:
Est prope Cimmerios longo spelunca recessu.

672 *Aeolides:* Cephalus is de kleinzoon van Aeolus, cf. VI. 681. *arbor* = silva (675): hout.

674 *mediis sermonibus:* in de gesprekken n.l. tussen het volgende en het zien van het vreemde wapen.,

675 *caedis ferina:* de jacht, cf. vs. 807.

Excipit Actaeis e fratribus alter et 'usum
Maiorem specie mirabere' dixit 'in isto.
Consequitur, quodcumque petit, fortunaque missum
Non regit, et revolat nullo referente cruentum.'
Tum vero iuvenis Nereïus omnia quaerit,
Cur sit, et unde datum, quis tanti muneris auctor.
Quae patitur pudor, ille refert et cetera narrat;
Qua tulerit mercede, silet tactusque dolore
Coniugis amissae lacrimis ita fatur obortis:
'Hoc me, nate dea, (quis possit credere?) telum
*F*lere *f*acit *f*acietque diu, si vivere nobis
*F*ata diu dederint: hoc me cum coniuge cara
Perdidit; hoc utinam caruissem munere semper!
Procris erat, si forte magis pervenit ad aures
Orithyia tuas, raptae soror Orithyiae,
Si faciem moresque velis conferre duarum,
Dignior ipsa rapi. Pater hanc mihi iunxit Erechtheus,
Hanc mihi iunxit amor: felix dicebar eramque;
Non ita dis visum est, aut nunc quoque forsitan essem.
Alter agebatur post sacra iugalia mensis;
Cum me cornigeris tendentem retia cervis

---

681 *Achaeus:* Atticus.

684 *nullo referente:* sponte sua.
cruentum: dus na zijn doel getroffen te hebben.

685 *Nereius:* Procus' moeder Psamathe (cf. vs. 476) is de dochter van Nereus.

687 sq. Cephalus verhaalt niet alles; hij schaamt zich te vertellen *qua tulerit mercede.*

688 *tactus:* III. 355, VII. 26.

692 *me cum coniuge:* et me et coniugem, VII. 249.

694 *si forte:* cf. Verg., Aen. I. 375:

> Nos Troia antiqua, si vestras forte per aures
> Troiae nomen iit, diversa per aequora vectos...
> forte sua Libycis tempestas adpulit oris

en Ib. II. 81:

> Fando aliquod si forte tuas pervenit ad aures
> Belidae nomen Palamedis.

Hom., Od. XV. 403: Νῆσός τις Συρίη κικλήσκεται, εἴ ποτ' ἀκούεις

695 *Orithyia:* nomen Orithyiae.
raptae Orithyiae: de roof van Or. is aan het eind van het zesde boek verhaald.

696 *duarum:* ambarum.

697 *dignus:* c. inf., cf. I. 240.

698 *eramque:* en ik was het ook werkelijk.

699 *aut:* εἰ δὲ μή, cf. IV. 336.

Vertice de summo semper florentis Hymetti
Lutea mane videt pulsis Aurora tenebris
Invitumque rapit: liceat mihi vera referre
Pace deae! quod sit roseo spectabilis ore,
Quod teneat lucis, teneat confinia noctis,
Nectareis quod alatur aquis ego — *P*rocrin amabam:
*P*ectore *P*rocris erat, *P*rocris mihi semper in ore.
Sacra tori coitusque novos thalamosque recentes
Primaque deserti referebam foedera lecti.
Mota dea est et "siste tuas, ingrate, querelas:
Procrin habe!" dixit. "quod si mea provida mens est,
Non habuisse voles," meque illi irata remisit.
Dum redeo mecumque deae memorata retracto,
Esse metus coepit, ne *iu*ra *iu*galia con*iu*nx
Non bene servasset: facies aetasque iubebat
Credere adulterium, prohibebant credere mores;
Sed tamen afueram, sed et haec erat, unde redibam,
Criminis exemplum; sed cuncta timemus amantes!
Quaerere, quod doleam, statuo donisque pudicam
Sollicitare fidem. Favet huic Aurora timori
Inmutatque meam (videor sensisse) figuram.
Palladias ineo non cognoscendus Athenas,
Ingrediorque domum: culpa domus ipsa carebat
Castaque signa dabat dominoque erat anxia rapto;
Vix aditus per mille dolos ad Erechthida factus.

---

702 *semper florentis Hymetti:* gebergte in Attica, beroemd om zijn honig en was.

705 *quod sit:* wat betreft, dat zij, naar men zegt, is $<$ nu moge zij zijn, ofschoon zij is.

706 *confinia lucis et noctis:* de tijd tussen dag en nacht: de schemering, Tac., Ann. IV. 58. 10: breve confinium artis et falsi: de smalle grens tussen wetenschap en bedrog, d.i. dat waar niet alleen van wetenschap of bedrog sprake is, maar beide gemeenschappelijk aanwezig zijn.

710 *referebant:* cf. vs. 503.
foedera lecti: cf. 852.

712 *habe!:* houd!

716 *servasset:* observasset, cf. IX. 552.

717 *adulterium:* ontrouw, cf. I. 595.
mores = *pudici mores* (vs. 754), haar ingetogenheid.

718 *unde:* a qua, cf. vs. 515 en II. 470.

720 *quod doleam:* waarover ik zelf smart zou hebben.

724 *culpa carebat:* vertoonde geen spoor van....

725 *casta signa:* signa castitatis.

Ut vidi, obstipui meditataque paene reliqui
Temptamenta fide; male me, quin vera faterer,
Continui, male, quin, ut oportuit, oscula ferrem.
Tristis erat (sed nulla tamen formosior illa
Esse potest tristi) desiderioque dolebat
Coniugis abrepti. Tu conlige, qualis in illa,
Phoce, decor fuerit, quam sic dolor ipse decebat!
Quid referam, quotiens temptamina nostra pudici
Reppulerint mores? quotiens "ego" dixerit "uni
Servor; ubicumque est, uni mea gaudia servo"?
Cui non ista fide satis experientia sano
Magna foret? Non sum contentus, et in mea pugno
Vulnera; cum census dare me pro nocte loquendo
Muneraque augendo tandem dubitare coëgi.
Exclamo male fictor: Adest male fictus adulter
Verus eram coniunx: me, perfida, teste teneris'"
Illa nihil. Tacito tantummodo victa pudore
Insidiosa malo cum coniuge limina fugit
Offensaque mei genus omne perosa virorum

727 *meditata:* part. perf. v. e. deponens met pass. betekenis.
728 *fide:* gen.. cf. VI. 506, VII. 737.
male: kwalijk, nauwelijks, VI. 467.
729 *ut oportuit:* zoals behoord had.
730 Procris is niet meer in leven nu Cephalus vertelt, dus: *illa tristi:* dan zij toen was in haar smart.
733 *decebat:* cf. IV. 230: Ipse timor decuit. *decere:* goed staan, flatteren.
736 *servor:* reflexief.
mea gaudia: amoris mei gaudia, vergel. ook VI. 514.
737 *satis magna:* voldoende overtuigend.
738 *in:* geeft het doel aan.
739 *census:* een vermogen, cf. VIII. 846. en III. 588:
Ars illi sua census erat.
741 *male:* tot mijn ongeluk.
fictor: simulator. *adest:* staat voor U.
fictus: simulatus, vermomd.
adulter: minnaar.
742 *me teste:* voor mijn eigen ogen; *testis:* ooggetuige.
teneris: convinceris, wordt gij betrapt, cf. Cic., in Verrem I. 1. 1: tam multis testibus convictus.
744 *cum:* cf. 692.
insidiosa limina: cf. XIV. 294: insidiosa pocula; het huis, waarin haar een hinderlaag gelegd was.
745 *offensa mei* = odio mei. Cic., ad. Att. IX. 2. 2: in magna offensa sum apud Pompeium: ik heb het bij Pompeius geheel verbruid.

Montibus errabat studiis operata Dianae.
  Tum mihi deserto violentior ignis ad ossa
Pervenit: orabam veniam et peccasse fatebar,
Et potuisse datis simili succumbere culpae
Me quoque muneribus, si munera tanta darentur.
Hoc mihi confesso, laesum prius ulta pudorem,
Redditur et dulces concorditer exigit annos.
Dat mihi praeterea, tamquam se parva dedisset
Dona, canem munus: quem cum sua traderet illi
Cynthia, "currendo superabit" dixerat "omnes."
Dat simul et iaculum, manibus quod (cernis!) habemus.
Muneris alterius quae sit fortuna, requiris?
Accipe mirandum! Novitate movebere facti.
  Carmina Laiades non intellecta priorum
Solverat ingeniis, et praecipitata iacebat
Inmemor ambagum vates obscura suarum;
[Scilicet alma Themis nec talia linquit inulta.]
Protinus Aoniis inmittitur altera Thebis
Pestis, et exitio multi pecorumque suoque
Rurigenae pavere feram: vicina iuventus
Venimus et latos indagine cinximus agros.
Illa levi velox superabat retia saltu

746 *studiis operata Dianae:* Tac., Ann. III. 43: Augustodunum Sacrovir occupaverat ut nobilissimam Galliarum subolem, *liberalibus studiis operatam* et eo pignore parentes propinquosque eorum adiungeret; zie ook VIII. 865.

747 *deserto:* causaal.

751 *laesum prius ulta pudorem:* Cephalus verzwijgt hoe Procris zich gewroken heeft door *zijn* trouw en zelfbeheersing op de proef te stellen, cf. v. 687.

753 *parva dona:* als een te klein geschenk.

755 *Cynthia:* de Cynthus is de berg op Delos, waar Apollo en Diana geboren zijn.

758 *novitate:* cf. vs. 362 en VIII. 156.

759 *carmina:* de raadselen van de Sphinx.
Laiades: Oedipus, de zoon van Laios.

761 *obscura:* geheimzinnig: eigenlijk waren haar *carmina* obscura; cf. I. 388, waar Deucalion en Pyrrha
  Interea repetunt caecis obscura latebris
  Verba datae sortis secum inter seque volutant.
VI. 36: wordt Pallas om haar vermomming *obscura* genoemd.
Aones: de oudste bewoners van Boeotië.

765 *pavere:* van pasco.
feram: een vos, die in de omgeving van Thebe huishield.
vicina: Cephalus komt uit Athene.

Summaque transibat positarum lina plagarum.
Copula detrahitur canibus, quos illa sequentes
Effugit et celeri non segnior alite ludit.
Poscor et ipse meum consensu Laelapa magno:
Muneris hoc nomen; iamdudum vincula pugnat
Exuere ipse sibi colloque morantia tendit.
Vix bene missus erat, nec iam poteramus, ubi esset,
Scire; pedum calidus vestigia pulvis habebat,
Ipse oculis ereptus erat: non ocior illo
Hasta nec exutae contorto verbere glandes,
Nec Gortyniaco calamus levis exit ab arcu.
Collis apex medii subiectis inminet arvis:
Tollor eo capioque novi spectacula cursus,
Quo modo deprendi, modo se subducere ab ipso
Vulnere visa fera est; nec limite callida recto
In spatiumque fugit, sed decipit ora sequentis
Et redit in gyrum, ne sit suus impetus hosti.
Inminet hic sequiturque parem similisque tenenti
Non tenet et vanos exercet in aëra motus.
Ad iaculi vertebar opem; quod dextera librat

---

770 *non segnior:* litotes: vlugger dan.
ludit = eludit. Let op het metrum der verzen 768 env.
771 *poscor* c. acc.: Griekse constructie, αἰτοῦμαί τι.
Λαῖλαψ = orkaan.
772 *vincula:* halsband.
774 *vix bene:* gevolgd door plusquamperf., o.a. ook II. 47, III. 14.
775 *calidus:* praedicatief.
777 *glandes:* loden kogels.
contorto verbere: cf. Sil. It. I. 314:
Hic crebram fundit Baleari verbere glandem
en Verg., Georg. I. 309:
Stuppea torquentem Balearis verbera fundae.
778 *Gortyniacus:* Cretensisch, naar de stad Gortyn op Creta.
779 *medii* = mediocris, modici, cf. Liv. V. 37: dilectum nihilo accuratiorem, quam ad media bella haberi solitus erat, habebant.
subiectis: cf. vs. 638.
780 *tollor:* reflexief.
novi: cf. vs. 362.
781 *quo:* cursu sc.
783 *in spatium:* XI. 176: (Apollo Midae aures) trahit in spatium.
784 *suus impetus:* de gewone vaart, cf. VII. 501.
785 Vergelijk I. 535 sqq.

Dum mea, dum digitos amentis addere tempto,
Lumina deflexi revocataque rursus eodem
Rettuleram et medio (mirum!) duo marmora campo
Adspicio: fugere hoc, illud captare putares.
Scilicet invictos ambo certamine cursus
Esse deus voluit, si quis deus adfuit illis.'
  Hactenus, et tacuit. 'iaculo quod crimen in ipso est?'
Phocus ait; iaculi sic crimina reddidit ille:
  'Gaudia principium nostri sunt, Phoce, doloris:
Illa prius referam. Iuvat o meminisse beati
Temporis, Aeacida, quo primos rite per annos
Coniuge *eram felix, felix erat* illa marito.
Mutua cura duos et amor socialis habebat.
Nec Iovis illa meo thalamos praeferret amori,
Nec, me quae caperet, non si Venus ipsa veniret,
Ulla erat; aequales urebant pectora flammae.
Sole fere radiis feriente cacumina primis
Venatum in silvas iuvenaliter ire solebam:
Nec mecum famuli nec equi nec naribus acres
Ire canes nec lina sequi nodosa solebant:
Tutus eram iaculo; sed cum satiata ferinae
Dextera caedis erat, repetebam frigus et umbras,
Et quae de gelidis exibat vallibus aura.
Aura petebatur medio mihi lenis in aestu:
Auram expectabam requies erat illa labori.
"*Aura*," (recordor enim) "venias," cantare solebam,
"Meque iuves, intresque sinus, gratissima, nostros:
Utque facis, relevare velis, quibus urimur, aestus."

788 *amentum* uit: *apmentum; Liv. 37. 41. 4: humor arcus fundasque et iaculorum amenta emollierat; Met. XII. 321: inserit amento digitos. Volgens 684 was het wapen geen hasta amentata.
791 *putares:* coni. pot. van het verledene.
794 *hactenus:* sc. locutus est, cf. II. 610, X. 423.
crimen: cf. X. 197 en VII 576.
798 *Aeacida:* cf. vs. 476. *rite:* ut decet.
800 *duos:* cf. 697. *habebat:* cf. vs. 667.
804 cf. IX. 93.
805 *iuvenaliter:* vergelijk wat bij Hdt. I. 37 Croesus' zoon tegen zijn vader aanvoert in het verhaal van Adrastus.
806 *naribus acres* = sagaces: cf. III. 207.
808 *caedes ferina:* cf. 675.
809 *erat, repetebam:* imperfecta!
811 *mihi:* a me.

Forsitan addiderim (sic me mea fata trahebant)
Blanditias plures et "tu mihi magna voluptas"
Dicere sim solitus, "tu me reficisque fovesque,
Tu facis, ut silvas, ut amem loca sola, meoque
Spiritus iste tuus semper capiatur ab ore."
Vocibus ambiguis deceptam praebuit aurem
Nescio quis nomenque aurae tam saepe vocatum
Esse putans *nymphae nympham* me credit amare.
Criminis extemplo ficti temerarius index
Procrin adit linguaque refert audita susurra.
Credula res amor est: subito conlapsa dolore,
Ut mihi narratur, cecidit longoque refecta
Tempore se miseram, se fati dixit iniqui
Deque fide questa est et crimine concita vano,
Quod nihil est, *metuit, metuit* sine corpore nomen
Et dolet infelix veluti de paelice vera.
Saepe tamen dubitat speratque miserrima falli
Indicioque fidem negat et, nisi viderit ipsa,
Damnatura sui non est delicta mariti.
  Postera depulerant Aurorae lumina noctem:
Egredior silvamque peto, victorque per herbas
"Aura veni" dixi, "nostroque medere labori'"
Et subito gemitus inter mea verba videbar

---

816 *forsitan:* heeft bij Ovidius meestal de coniunctivus na zich, cf. II. 77, V. 333.
Sic me mea fata trahebant: in perniciem sc.
819 *sola:* eenzaam, cf. II. 489, III. 10.
820 *capiatur* = captetur, cf. IV. 71.
Saepe, ubi constiterant, hinc Thisbe Pyramus illinc
Inque vices fuerat captatus anhelitus oris
,Invide' dicebant, paries....!
821 *deceptam:* enallage.
824 *temerarius:* onverantwoordelijk.
index: verklikker, II. 706.
825 *susurrus:* fluisterend.
826 *credula res amor est:* cf. vs. 719.
828 *fati iniqui:* gen. qual.
829 *fide:* ontrouw.
830 *sine corpore:* cf. vs. 275.
831 *vera:* werkelijk bestaand.
835 *postera:* enallage.
836 *victorque:* sc. ferarum.
per herbas: sc. iacens.
837 *medere:* verkwik. *nostro labori:* mihi fatigato.
838 *videbar:* sc. mihi.

Nescio quos audisse: „veni" tamen "optima'" dicens.
Fronde levem strepitum faciente caduca
Sum ratus esse feram telumque volatile misi:
Procris erat' medioque tenens in pectore vulnus,
"Ei mihi'" conclamat. Vox est ubi cognita fidae
Coniugis, ad vocem praeceps amensque cucurri:
Semianimem et sparsas foedantem sanguine vestes
Et sua — me miserum! — de vulnere dona trahentem
Invenio corpusque meo mihi carius ulnis
Mollibus adtollo scissaque a pectore veste
Vulnera saeva ligo conorque inhibere cruorem,
Neu me morte sua sceleratum deserat, oro.
Viribus illa carens et iam moribunda coegit
Haec se pauca loqui: "per nostri foedera lecti
Perque deos supplex oro superosque meosque,
Per si quid merui de te bene, perque manentem
Nunc quoque, cum pereo, causam mihi mortis, amorem.
Ne thalamis Auram patiare innubere nostris."
Dixit, et errorem tum denique nominis esse
Et sensi et docui. Sed quid docuisse iuvabat?
Labitur, et parvae fugiunt cum sanguine vires.
Dumque aliquid spectare potest, me spectat, et in me
Infelicem animam nostroque exhalat in ore.
Sed vultu meliore mori secura videtur.'
  Flentibus haec lacrimans heros memorabat: et ecce
Aeacus ingreditur duplici cum prole novoque
Milite, quem Cephalus cum fortibus accipit armis.

---

840 *fronde caduca:* cf. Verg., Georg. I. 368:
saepe <videbis> frondes volitare caducas.
841 *telum volatile:* iaculum.
846 Ovidius houdt hier geen rekening met de eigenschap van de speer, die vs. 684 genoemd is cf. vs. 788.
852 *per nostri foedera lecti:* cf. vs. 708.
853 *meosque:* inferosque.
856 *innubere thalamis:* cf. Liv. I. 34. 4: ducta in matrimonium Tanaquil summo loco nata et quae haud facile iis, in quibus nata erat, humiliora sinerat ea, quo *in*nupsisset.
Tac., Ann. VI. 27: Iulia... *de*nupsit in domum Rubellii Blandi.
859 *parvae:* minutae, verzwakt.
862 *vultu meliore:* cf. VIII. 677: boni vultus.
secura: gerustgesteld.
865 *milite:* collect.

LIBER OCTAVUS

Iam nitidum retegente diem noctisque fugante *Scylla*
Tempora Lucifero cadit eurus, et umida surgunt
Nubila: dant placidi cursum redeuntibus austri
Aeacidis Cephaloque, quibus feliciter acti
Ante expectatum portus tenuere petitos.
Interea Minos Lelegeïa litora vastat,
Praetemptatque sui vires Mavortis in urbe
Alcathoë, quam Nisus habet, cui splendidus ostro
Inter honoratos medioque in vertice canos
Crinis inhaerebat, magni fiducia regni.
Sexta resurgebant orientis cornua lunae,
Et pendebat adhuc belli fortuna, diuque
Inter utrumque volat dubiis Victoria pennis.
Regia turris erat vocalibus addita muris,

---

2 *Lucifer:* de morgenster.

3 *redeuntibus:* past eigenlijk alleen bij Cephalus.

4 *Aeacidis:* Telamon en Peleus, cf. VII. 476: de Athener Cephalus had Aeacus van Aegina om hulp verzocht tegen Minos (VIIe boek).

5 *ante expectatum* = antequam expectaretur: cf. IV. 789.

6 *Lelegeia litora:* VII. 443.

7 *praetemplat:* cf. VII. 488: *prae*consumere.
sui vires Mavortis = suas vires bellicas.
Mavors = Mars = krijgsmacht.

8 *Alcathous:* een oude koning van Megara, cf. VII. 443: Alcathoë.

9 *honoratus:* eerwaardig.

10 *crinis:* haar*lok*.
fiducia: concreet: onderpand; cf. Cic., pro Flacco 22. 51: pecuniam adulescentulo, grandi foenore, fiducia (hypotheek) tamen accepta, occupavisti (ge hebt uitgeleend).

11 *sexta:* praedicatief: voor de zesde maal, II. 453:
Orbe resurgebant lunaria cornua nono.

12 *pendere:* zweven, onzeker zijn; cf. VII. 308: suspendere, Sen., Ep. 69: Quamdiu futurum hoc sit, pendeo; Cic. ad. Att. IV. 15: ne diutius pendeas.

14 *vocalibus addita muris:* Hor., Od. I. 1. 27, wordt Orpheus *vocalis* genoemd. Apollo, *proles Letoia* (15), had Alcathous bij de bouw van de muren van Megara geholpen en toen zijn lier op een steen gelegd:

Unde etiam citharae voces imitatus acutas
Saepe lapis recrepat Cyllenia murmura pulsus.
Ciris 10 sq.

In quibus auratam proles Letoia fertur
Deposuisse lyram: saxo sonus eius inhaesit.
Saepe illuc solita est adscendere filia Nisi
Et petere exiguo resonantia saxa lapillo,
Tum, cum pax esset: bello quoque saepe solebat
Spectare, ex illa rigidi certamina Martis,
Iamque mora belli procerum quoque nomina norat
Armaque equosque habitusque Cydonaeasque pharetras.
Noverat ante alios faciem ducis Europaei,
Plus etiam, quam nosse sat est. Hac iudice Minos,
Seu caput abdiderat cristata casside pennis,
In galea formosus erat; seu sumpserat aere
Fulgentem *clipeum, clipeum* sumpsisse decebat.
Torserat adductis hasti*l*ia *l*enta *l*acertis:
Laudabat virgo iunctam cum viribus artem
Inposito calamo patulos sinuaverat arcus:
Sic Phoebum sumptis iurabat stare sagittis;
Cum vero faciem dempto nudaverat aere
Purpureusque albi stratis insignia pictis
Terga premebat equi spumantiaque ora regebat,
Vix sua, vix sanae virgo Niseïa compos
Mentis erat: felix iaculum, quod tangeret ille,
Quaeque manu premeret, felicia frena vocabat.
Impetus est illi, liceat modo, ferre per agmen
Virgineos hostile gradus, est impetus illi

---

17 *filia Nisi:* Scylla.
18 *petere lapillo:* met een steentje werpen naar.
22 *habitus:* kleding.
Cydonaeus: Cretensisch, naar de stad Cydonia op de noordkust van Creta.
23 *dux Europaeus:* Minos: zoon van Iuppiter en Europa.
24 *plus:* magis. *sat est:* decet.
25 *cristata pennis:* pleonasme.
27 *decebat:* cf. VII. 732 en IV. 330: et erubuisse decebat.
28 *adductis:* cf. IX. 52.
32 *aere:* vizier; vóór de diadochenoorlogen zijn geen helmen met vizier gebruikt!
33 *purpureus:* purpuratus, cf. VI. 103.
stratis pictis: cf. VI. 131.
34 *terga premere:* zitten op, cf. o.a. II. 9, 869.
35 *vix sua:* cf. III. 689: vique meum <me> firmat deus.
virgo Niseia: Scylla: zo X. 369: virgo Cinyreia, voor Myrrha, de ongehuwde dochter van Cinyras.
38 *impetus est illi:* cf. VI. 461.

Turribus e summis in Gnosia mittere corpus
Castra, vel aeratas hosti recludere portas,
Vel si quid Minos aliud velit. Utque sedebat
Candida Dictaei spectans tentoria regis,
'Laeter,' ait 'doleamne geri lacrimabile bellum,
In dubio est: doleo, quod Minos hostis amanti est.
Sed nisi bella forent, numquam mihi cognitus esset!
Me tamen accepta poterat deponere bellum
Obside: me comitem, me pacis pignus haberet!
Si quae te peperit, talis, pulcherrime regum,
Qualis es, ipsa fuit, merito deus arsit in illa.
O ego ter felix, si pennis lapsa per auras
Gnosiaci possem castris insistere regis;
Fassaque me flammasque meas, qua dote, rogarem,
Vellet emi! tantum patrias ne posceret arces!
Nam *p*ereant *p*otius sperata cubilia, quam sim
*P*roditione *p*otens! quamvis saepe utile vinci
Victoris placidi fecit clementia multis.
Iusta gerit certe pro nato bella perempto
Et causaque valet causamque tenentibus armis:

---

40 *Gnosius:* Cretensisch, naar de stad Gnos(s)os.
corpus: se.
43 *Dictaeus:* Cretensisch, naar de heilige berg Dicte.
47 *poterat:* hij had kunnen.
50 *deus Iuppiter:* de roof van Europa door Iuppiter is verhaald, II. 833 *sqq.*
<amore> *ardere in aliqua:* cf. VI. 116.
53 *fassa:* zeugma.
se fateri, confiteri: zich bekend maken, zich openbaren, III, 2.
54 *tantum ne:* modo ne.
55 *cubilia:* thalamus, huwelijk.
56 *potens* sc. voti: cf. X. 603; IX. 313: potitur voto; Cic., pro Rosc. Am. 25, 70: Prudentissima civitas Atheniensium, dum ea rerum potita est (= zolang hij de macht in Griekenland bezeten heeft) fuisse traditur; Tac., Ann. IV. 14: ...qua tempestate Graeci conditis per Asiam urbibus ora maris potiebantur (meester *waren* van).
op *proditione* valt sterke nadruk.
quamvis: quamquam.
vinci: object bij *fecit.*
utile: praedicatief.
58 *pro nato perempto:* cf. VII. 458: Androgeos.
59 *causam tenere:* een juridische uitdrukking: een proces winnen, voor den rechter gelijk krijgen. Ovidius — oud *triumvir capitalis* — gebruikt dikwijls juridische termen.

Et, puto, vincemur! quis enim manet exitus urbem,
Cur suus haec illi reseret mea moenia Mavors,
Et non noster amor? melius sine caede moraque
Inpensaque sui poterit superare cruoris.
Non metuam certe, ne quis tua pectora, Minos,
Vulneret inprudens — quis enim tam durus, ut in te
Dirigere inmitem non inscius audeat hastam?
Coepta placent et stat sententia tradere mecum
Dotalem patriam finemque inponere bello.
Verum velle parum est! aditus custodia servat;
Claustraque portarum genitor tenet; hunc ego solum
Infelix timeo, solus mea vota moratur.
Di facerent, sine patre forem! sibi quisque profecto
Est deus; ignavis precibus Fortuna repugnat.
Altera iamdudum succensa cupidine tanto
Perdere gauderet, quodcumque obstaret amori.
Et cur ulla foret me fortior? ire per ignes
Et gladios ausim! nec in hoc tamen ignibus ullis
Aut gladiis *opus est; opus est* mihi crine paterno!
Illa mihi est auro pretiosior, illa beatam
Purpura me votique mei factura potentem.'
Talia dicenti curarum maxima nutrix

---

61 *suus:* heeft betrekking op *illi.*
62 *melius:* beter is het, dat.... VIII, 487.
66 *non inscius:* litotes.
68 *dotalem patriam:* cf. IV. 705:
Accipiunt legem — quis enim dubitaret — et orant
Promittuntque super regnum dotale parentes
(van Andromeda).
69 *velle:* subject.
71 *mea vota:* cf. VI. 514: vix sua gaudia differt.
moratur: staat in de weg.
72 *sibi quisque est deus:* door de vorige woorden had Scylla de wens uitgesproken, dat de Goden haar zouden helpen. Zij verbetert deze door er op te laten volgen, dat de mensen zelf ook moeten medewerken en dat door hun persoonlijk ingrijpen de omstandigheden veranderd moeten worden.
73 *ignavae:* zonder daden. Tegenover deze uitspraak: Fortes Fortuna iuvat, X. 586: Audentes deus ipse iuvat.
77 *ausim:* (eig. opt. aor. van audeo) potentialis, cf. VI. 466 en 561.
80 *voti potens:* cf. vs. 56.
81 Dit vers en de volgende doen sterk denken aan de Dido passage bij Verg., Aen. IV. 522 env.

Nox intervenit, tenebrisque audacia crevit.
Prima quies aderat, qua curis fessa diurnis
Pectora somnus habet: thalamos taciturna paternos
Intrat, et — heu facinus! — fatali nata parentem
Crine suum spoliat praedaque potita nefanda
Fert secum spolium celeris progressaque porta
Per medios hostes — meriti fiducia tanta est! —
Pervenit ad regem; quem sic adfata paventem est;
'Suasit amor facinus! proles ego regia Nisi
Scylla tibi trado patriaeque meosque Penates.
Praemia nulla peto, nisi te! cape pignus amoris
Purpureum crinem nec me nunc tradere crinem,
Sed patrium tibi crede caput!' scelerataque dextra
Munera porrexit. Minos porrecta refugit,
Turbatusque novi respondit imagine facti:
'Di te submoveant, o nostri infamia saecli,
Orbe suo, tellusque tibi pontusque negetur!
Certe ego non patiar Iovis incunabula, Creten,
Qui meus est orbis, tantum contingere monstrum.'
Dixit et ut leges captis iustissimus auctor
Hostibus inposuit, classis retinacula solvi
Iussit et aeratas inpelli remige puppes.
Scylla freto postquam deductas nare carinas
Nec praestare ducem sceleris sibi praemia vidit,
Consumptis precibus violentam transit in iram,
Intendensque manus passis furibunda capillis
'Quo fugis,' exclamat 'meritorum auctore relicta,
O patriae praelate meae, praelate parenti?
Quo fugis, inmitis, cuius victoria nostrum
Et scelus et meritum est? nec te data munera, nec te

85 *fatalis:* waarvan zijn leven afhing.
90 *proles:* VII. 404.
92 *pignus amoris:* app. bij *purpureum crinem.*
96 *imago:* VI. 586.
97 *infamia:* concreet: cf. Hom. Il.: κακ' ἐλέγχεα.
99 *Iovis incunabula:* Creta, waar Iuppiter door de Cureten op op verzoek van Rhea is grootgebracht, opdat Kronos hem niet zou verslinden.
100 *contingere:* besmetten.
101 *auctor* = legis lator.
103 *remige:* collectivum. *aeratas puppes:* eerst veel later — in de Diadochentijd — werden de schepen met metaal beschermd.
110 *inmitis:* hardvochtig.

Noster amor movit, nec quod spes omnis in unum
Te mea congesta est? nam quo deserta revertar? ...
In patriam? ... superata iacet. Sed finge manere:
Proditione mea clausa est mihi! ... patris ad ora? ...
Quem tibi donavi! cives odere merentem,
Finitimi exemplum metuunt! exponimur orbae
Terrarum nobis et Crete sola pateret!
Hac quoque si prohibes et nos, ingrate, relinquis,
Non genetrix Europa tibi est, sed inhospita Syrtis,
Armeniae tigresque austroque agitata Charybdis!
Nec Iove tu natus, nec mater imagine tauri
Ducta tua est: generis falsa est ea fabula! verus
Et ferus et captus nullius amore iuvencae,
Qui te progenuit, taurus fuit. Exige poenas,
Nise pater! Gaudete malis, modo prodita, nostris
Moenia! Nam fateor, merui et sum digna perire.
Sed tamen ex illis aliquis, quos inpia laesi,
Me perimat! Cur, qui vicisti crimine nostro,
Insequeris crimen? Scelus hoc *pa*triaeque *pa*trique est
Officium tibi sit! Te vero coniuge digna est,
Quae torvum ligno decepit adultera taurum
Discordemque utero fetum tulit. Ecquid ad aures
Perveniunt mea dicta tuas an inania venti
Verba ferunt, idemque tuas, ingrate, carinas?
Iam iam Pasiphaën non est mirabile taurum

114 *manere:* sc. patriam.
116 *merentem:* odium sc.
117 *exponere:* uitbannen.
120 cf. IX. 613.
Syrtis: de grote en de kleine Syrte, die door de zeevaarders gevreesd werden, op de Noordkust van Africa.
122 cf. vs. 50.
125 *poenas exigere:* voltrekken, cf. XIV. 474.
127 *dignus:* c. inf., cf. I. 240.
130 *patriaeque patrique:* cf. IX. 463.
131 *officium:* liefdesdienst.
132 *quae:* Pasiphaë sc., de dochter van Sol en Perseis, vrouw van Minos.
ligno: een houten koe, waarin Pasiphaë zich had verborgen.
adultera: U ontrouw.
133 *discordem fetum:* de Minotaurus.
discors: geminus, biformis (156), διφυής; Verg., Aen. VI. 25: mixtum genus prolesque biformis.
Ecquid = utrum.
134 *inania:* inrita.

Praeposuisse tibi: tu plus feritatis habebas!
Me miseram! properare iubet! divulsaque remis
Unda sonat, mecumque simul mea terra recedit!
Nil agis, o frustra meritorum oblite meorum:
Insequar invitum puppimque amplexa recurvam
Per freta longa trahar!' vix dixerat, insilit undis
Consequiturque rates faciente cupidine vires,
Gnosiacaeque haeret comes invidiosa carinae.
Quam pater ut vidit — nam iam pendebat in aura,
Et modo factus erat fulvis haliaeetus alis —
Ibat, ut haerentem rostro laceraret adunco.
Illa metu puppim dimisit, et aura cadentem
Sustinuisse levis, ne tangeret aequora, visa est.
Spuma ruit plumis: in avem mutata vocatur
'Ciris,' et a tonso est hoc nomen adepta capillo.

Daedalus

Vota Iovi Minos taurorum corpora centum
Solvit, ut egressus ratibus Curetida terram
Contigit, et spoliis decorata est regia fixis.
Creverat opprobrium generis, foedumque patebat
Matris adulterium monstri novitate biformis.
Destinat hunc Minos thalami removere pudorem
Multiplicique domo caecisque includere tectis.
Daedalus ingenio fabrae celeberrimus artis
Ponit opus turbatque notas et lumina flexu
Ducit in errorem variarum ambage viarum.
Non secus ac liquidis Phrygius Maeandrus in undis

---

137 *plus:* sc. quam taurus.
139 *mecum mea terra recedit:* cf. Verg., Aen. III. 72:
Provehimur portu terraeque urbesque recedunt.
144 *Gnosiacus:* Cretensisch, cf. vs. 40.
146 *haliaeetus:* ἁλι-αίετος, zeearend.
151 *Ciris:* κεῖρις van κείρω.
152 *taurorum centum:* ἑκατόμβη.
153 *Curetis:* Cretensisch, cf. vs. 99.
155 *opprobrium:* concreet, cf. vs. 97: de Minotaurus n.l.
156 *monstri novitate:* cf. VII. 757.
157 *pudorem:* concreet: schandvlek. *thalami:* huis.
multiplici: met vele gangen.
158 *caecus:* duister, zonder licht.
159 *fabra ars:* de bouwkunst.

Ludit et ambiguo lapsu refluitque fluitque,
Occurrensque sibi venturas adspicit undas
Et nunc ad fontes, nunc ad mare versus apertum
Incertas exercet aquas, ita Daedalus inplet
Innumeras errore vias vixque ipse reverti
Ad limen potuit: tanta est fallacia tecti.
Quo postquam geminam tauri iuvenisque figuram
Clausit et Actaeo bis pastum sanguine monstrum
Tertia sors annis domuit repetita novenis:
Utque ope virginea nullis iterata priorum
Ianua difficilis filo est inventa relecto:
Protinus Aegides rapta Minoide Diam *Ariadne*
Vela dedit comitemque suam crudelis in illo
Litore destituit. Desertae et multa querenti
Amplexus et opem Liber tulit, utque perenni
Sidere clara foret, sumptam de fronte coronam
Inmisit caelo. Tenues volat illa per auras,
Dumque volat, gemmae nitidos vertuntur in ignes
Consistuntque loco, specie remanente coronae,
Qui medius Nixique genu est Anguemque tenentis.

Daedalus interea Creten longumque perosus *Icarus*

163 *ludit:* zo II. 246: Quique recurvatis ludit Maeandrus in undis; de Maeander stroomt met vele kronkelingen door Carië en Ionië. De rivier hier tevens als riviergod gedacht.
166 *aquas exercet:* hij laat de wateren geen rust, mat hen af; personificatie.
167 *error:* misleiding; concreet: dat, wat misleidt,
cf. X. 29: loca plena timoris.
169 *geminam tauri iuvenisque figuram:* cf. vs. 133.
170 *Actaeus:* Atticus.
171 *tertia sors:* de derde door het lot aangewezen schare, waaronder Theseus zich bevond.
172 *ope virginea:* ope virginis (Ariadnae sc.).
iterata: voor de tweede maal bereikt.
174 *Aegides:* Theseus.
Dia: Naxos, waar de cultus van Bacchus (Liber) inheems was.
175 *crudelis:* hardvochtig.
177 *perennis:* iedere avond zichtbaar.
182 *medius:* gen. c.: VI. 409.
Nixus genu: ὁ ἐν γόνασιν, sterrebeeld van het noord. halfrond tussen Draak en Ophiuchus, door de Romeinen later ook al *Hercules* genoemd: de „knielende".
Anguem tenens: Ὀφιοῦχος.
183 *Daedalus* was uit Athene gevlucht, omdat hij Perdix, den zoon van zijn zuster, had gedood.

Exilium tactusque loci natalis amore,
Clausus erat pelago. 'Terras licet' inquit 'et undas
Obstruat, at caelum certe patet: ibimus illac!
Omnia possideat, non possidet aëra Minos.'
Dixit et ignotas animum dimittit in artes,
Naturamque novat. Nam ponit in ordine pennas,
A minima coeptas, longa breviore sequenti,
Ut clivo crevisse putes: sic rustica quondam
Fistula disparibus paulatim surgit avenis.
Tum lino medias et ceris adligat imas,
Atque ita compositas parvo curvamine flectit,
Ut veras imitetur aves. Puer Icarus una
Stabat et ignarus sua se tractare pericla,
Ore renidenti modo, quas vaga moverat aura,
Captabat plumas, flavam modo pollice ceram
Mollibat lusuque suo mirabile patris
Inpediebat opus. Postquam manus ultima coepto
Inposita est, geminas opifex libravit in alas
Ipse suum corpus motaque pependit in aura.
Instruit et natum 'medio'que 'ut limite curras,

---

184 *tactus:* motus, cf. VII. 26, III. 355.
186 *obstruat:* sc. Minos θαλαττοκρατῶν.
188 *ignotas animum dimittit in artes:* cf. III. 381:
aciem (oculos) partes dimittit in omnes.
189 *naturamque novat:* mutat,
IV. 279: Nec loquor, ut quondam naturae iure novato
Ambiguus fuerit modo vir modo femina Sithon.
in ordine: cf. 747; *ex ordine:* naast elkaar.
190 *longa breviore sequenti:* ita ut longa brevior esset quam sequens.
191 *quondam:* wordt vaak in vergelijkingen gebruikt, bijv. *ut quondam, ceu quondam,* cf. IX. 170, XI. 508, XIV. 429.
192 *disparibus avenis:* cf. I. 711: *disparibus calamis.*
193 *medias... imas:* praedicatief.
195 *veras:* werkelijke, cf. X. 250; verkort gezegd voor:
ut alas verarum avium imitetur.
196 *sua tractare pericula:* met zijn eigen gevaar spelen.
197 *vaga aura:* de wind, vs. 267: vaga fama.
199 *mollibat:* cf. VI. 21.
201 *libravit in alas:* hij liet zich in evenwicht vallen op de vleugels; hij hield zich in evenwicht met de vleugels; cf. I. 13:
tellus Ponderibus librata suis.

Icare,' ait 'moneo, ne, si demissior ibis,
Unda gravet pennas, si celsior, ignis adurat.
Inter utrumque vola! nec te spectare Booten
Aut Helicen iubeo strictumque Orionis ensem:
Me duce carpe viam!' pariter praecepta volandi
Tradit et ignotas umeris accommodat alas.
Inter opus monitusque genae maduere seniles,
Et patriae tremuere manus. Dedit oscula nato
Non iterum repetenda suo pennisque levatus
Ante volat comitique timet, velut ales, ab alto
Quae teneram prolem produxit in aëra nido:
Hortaturque sequi damnosasque erudit artes
Et movet ipse suas et nati suspicit alas.
Hos aliquis tremula dum captat harundine pisces,
Aut pastor baculo stivave innixus arator
Vidit et obstipuit, quique aethera carpere possent
Credidit esse deos. Et iam Iunonia laeva
Parte Samos (fuerant Delosque Parosque relictae),
Dextra Lebinthos erat fecundaque melle Calymne:
Cum puer audaci coepit gaudere volatu
Deseruitque ducem caelique cupidine tractus
Altius egit iter. Rapidi vicinia solis
Mollit odoratas, pennarum vincula, ceras.
Tabuerant cerae: nudos quatit ille lacertos,

---

204 *demissior:* te laag.

206 *inter utrumque:* daartussen, cf. II. 140, waar Sol Phaëthon raadt: *inter utrumque tene.*
Bootes: de Ossendrijver, sterrebeeld, dat naast de grote Beer — ook *Helice* genoemd — staat.

207 Ook *Orion* is een sterrebeeld aan de Noordelijke hemel.

208 *carpe viam:* cf. III. 12.

209 *tradit:* docet, cf. III. 588.

210 *genae:* de ogen. *seniles* = senis. Ars. Am. II. 69.
Iamque volaturus parvo dedit oscula nato
Nec patriae lacrimas continuere genae.

215 *damnosas:* die zijn ongeluk zouden worden; cf.: damno fuit.

217 *aliquis:* cf. VII. 571.

220 *Iunonia Samos:* de Heratempel op Samos was in de oudheid beroemd.

222 *Lebinthos* en *Calymne:* twee eilanden der Sporaden.

225 *altius:* cf. vs. 204.

227 *nudos:* sine pennis, cf. IV. 261: nudis capillis = sine vitta.

Remigioque carens non ullas percipit auras.
Oraque caerulea patrium clamantia nomen
Excipiuntur aqua, quae nomen traxit ab illo.
At pater infelix nec iam pater, 'Icare,' dixit,
'Icare,' dixit 'ubi es? qua te regione requiram?'
'Icare' dicebat: pennas adspexit in undis;
Devovitque suas artes corpusque sepulcro
Condidit, et tellus a nomine dicta sepulti.

Hunc miseri tumulo ponentem corpora nati *Perdix*
Garrula limoso prospexit ab elice perdix
Et plausit pennis testataque gaudia cantu est:
Unica tunc volucris nec visa prioribus annis
Factaque nuper avis, longum tibi, Daedale, crimen.
Namque huic tradiderat fatorum ignara docendam
Progeniem germana suam, natalibus actis
Bis puerum sēnis animi ad praecepta capacis.
Ille etiam medio spinas in pisce notatas
Traxit in exemplum ferroque incidit acuto
Perpetuos dentes et serrae repperit usum.
Primus et ex uno duo ferrea bracchia nodo
Vinxit, ut aequali spatio distantibus illis
Altera pars staret, pars altera duceret orbem.
Daedalus invidit sacraque ex arce Minervae

---

228 *remigio:* sc. alarum, zie V. 558; Verg., Aen. VI 18:
Redditus his primum terris, tibi, Phoebe, sacravit
Remigium alarum.

230 *nomen traxit:* cf. X. 223.

237 *elix:* greppel.

240 *nuper:* zie vs. 183: *longum exilium.*
longum crimen: een eeuwige aanklacht tegen....

241 *huic:* Daedalo sc.

243 *animi capacis:* gen. qual.
capax ad: bevattelijk voor, vatbaar voor, ontvankelijk voor.

244 *etiam:* bovendien — (behalve dat hij vatbaar was voor onderricht, vond hij ook zelf uit).

245 *trahere ad exemplum:* tot voorbeeld nemen.

246 *perpetuos dentes:* cf. Caesar, de Bello Civ. III. 44 en I. 21. 3: Milites disponit, non certis spatiis intermissis, sed perpetuis vigiliis stationibusque (met een onafgebroken rij wachten en posten).

247 ook de passer vond hij uit.

248 *vincire ex:* evenals *religare ex.*
aequale spatium: een gelijkblijvende afstand.

Praecipitem misit lapsum mentitus; at illum,
Quae favet ingeniis, excepit Pallas avemque
Reddidit et medio velavit in aëre pennis.
Sed vigor ingenii quondam velocis in alas
Inque pedes abiit: nomen quod et ante, remansit.
Non tamen haec alte volucris sua corpora tollit
Nec facit in ramis altoque cacumine nidos;
Propter humum volitat ponitque in saepibus ova,
Antiquique *m*emor *m*etuit sublimia casus.

Meleager, Calydonius aper

Iamque fatigatum tellus Aetnaea tenebat
Daedalon, et sumptis pro supplice Cocalus armis
Mitis habebatur: iam lamentabile Athenae
Pendere desierant Thesea laude tributum:
Templa coronantur, bellatricemque Minervam
Cum Iove disque vocant aliis, quos sanguine voto
Muneribusque datis et acerris turis honorant.
Sparserat Argolicas nomen vaga fama per urbes
Theseos, et populi, quos dives Achaia cepit,
Huius opem magnis inploravere periclis:
Huius opem Calydon, quamvis Meleagron haberet,
*S*ollicita *s*upplex *p*etiit *p*rece. Causa *p*etendi
Sus erat, infestae famulus vindexque Dianae.
Oenea namque ferunt pleni successibus anni

251 *lapsum:* eum lapsum esse.
252 *ingeniis:* certis ingeniis immorari et innutriri oportet, Sen., Ep. II, 2.
255 *quod et ante* <ei fuerat>.
259 *antiqui casus:* de val, die hij eens gemaakt had.
260 *tellus Aetnaea:* Sicilië, waar Daedalus door Cocalus werd opgenomen.
263 *Theseā:* adjectivum.
tributum: cf. vs. 170.
264 *Minervam cum Iove:* cf. VI. 335.
265 *sanguine voto* = sanguine victimarum votarum.
266 *muneribus datis:* door offergaven.
268 *populi:* λαοί.
Achaia: In Ovidius' tijd de naam van Griekenland.
cepit: bevatte, cf. VI. 466, IX. 604.
270 *Calydon:* de hoofdstad van Aetolië.
Meleagros: had zich roem verworven als Argonaut.
273 *Oeneus:* koning van Calydon.
pleni anni: hangt af van *primitias; plenus:* rijk.
Hor., Sat. I. V. 50: Hinc nos Cocceii recipit plenissima villa.
successus: geslaagde oogst.

Primitias frugum Cereri, sua vina Lyaeo,
Palladios flavae latices libasse Minervae.
Coeptus ab agricolis superos pervenit ad omnes
Ambitiosus honor: solas sine ture relictas
Praeteritae cessasse ferunt Latoidos aras.
Tangit et ira deos. 'At non inpune feremus:
Quaeque inhonoratae, non et dicemur inultae'
Inquit et Oeneos ultorem spreta per agros
Misit aprum, quanto maiores herbida tauros
Non habet Epirus, sed habent Sicula arva minores.
Sanguine et igne micant oculi, riget horrida cervix,
Et saetae similes rigidis hastilibus horrent
[Stantque velut vallum, velut alta hastilia saetae;]
Fervida cum rauco latos stridore per armos
Spuma fluit, dentes aequantur dentibus Indis;
Fulmen ab ore venit, frondes adflatibus ardent.
Is modo crescentes segetes proculcat in herba,

---

274 *sua vina:* de aan hem verschuldigde en hem toekomende.
275 *libasse:* zeugma.
Palladios latices: de olijfolie; de olijf was Athene door Pallas geschonken.
276 *agricolis:* sc. superis.
277 *ambitiosus:* zeer begeerd.
278 *cessare:* eigenlijk van akkers: braak liggen, cf. V. 371, VI. 421, VII. 297.
Latois: de dochter van Latona: Diana.
279 *tangit:* cf. VII. 26.
at: IV. 654, X. 724: maar ten minste.
inpune ferre: 1. ongestraft blijven; 2. ongestraft laten.
281 *Oenēos:* adj.
282 *quanto — habet:* zo groot als een Epirotische stier. In het gehele Noorden van het Balkanschiereiland werd veel veeteelt gedreven. Een bijzonder groot ras vormden de Epirotische stieren. Vooral koning Pyrrhus heeft voor de veredeling van de Epirotische veestapel veel gedaan. De Sicilische runderen waren bijna even beroemd als de Epirotische. Op Sicilië werden n.l. door de priesters grote kudden gehouden, die voor de cultus der goden bestemd waren.
herbida Epirus: Epirus met zijn prachtige bergweiden.
284 cf. Hom. Il. 13. 473: φρίσσει δέ τε νῶτον ὕπερθεν
ὀφθαλμὼ δ' ἄρα οἱ πυρὶ λάμπετον
288 *dentes Indi:* olifantstanden.
289 *fulmen ab ore venit:* cf. X. 550:
Fulmen habent acres in aduncis dentibus apri.
290 *modo.... nunc* = modo.... modo; nunc.... nunc.
in herba: in de halm, opp.: *in spicis.*

Nunc *m*atura *m*etit fleturi vota coloni
Et Cererem in spicis intercipit; area frustra,
Et frustra expectant promissas horrea messes.
Sternuntur gravidi longo cum palmite fetus
Bacaque cum ramis semper frondentis olivae.
Saevit et in pecudes. Non has pastorve canisve,
Non armenta truces possunt defendere tauri.
Diffugiunt populi nec se nisi moenibus urbis
Esse putant tutos; donec Meleagros et una
Lecta manus iuvenum coiere cupidine laudis:
Tyndaridae gemini, spectandus caestibus alter,
Alter equo, primaeque ratis molitor Iason,
Et cum Pirithoo, felix concordia, Theseus,
Et duo Thestiadae, prolesque Aphareïa Lynceus
Et velox Idas, et iam non femina Caeneus,
Leucippusque ferox iaculoque insignis Acastus,
Hippothousque Dryasque et cretus Amyntore Phoenix,
Actoridaeque pares et missus ab Elide Phyleus.
Nec Telamon aberat magnique creator Achillis,
Cumque Pheretiade et Hyantēō Iolao
Inpiger Eurytion et cursu invictus Echion,

291 *vota coloni:* cf. I. 272:
Sternuntur segetes et deplorata coloni
Vota iacent, longique perit labor inritus anni.
292 *Cererem:* het graan.
298 *populi:* λαοί
299 *Meleager:* de zoon van Oeneus.
301 *Tyndaridae:* Castor en Pollux, zonen van Zeus en Leda, de echtgenoot van Tyndareus.
302 *molitor:* Cic., Tim. 14: effector mundi et molitor Deus. ὁ δημιουργός.
prima rates: de Argo, cf. VI. 721: prima carina.
303 *Pirithous:* zoon van Ixion, de boezemvriend van Theseus.
felix concordia: concreet appositie bij: *cum Pirithoo Theseus.*
304 *Thestiadae: Toxeus* en *Plexippus,* zonen van Thestius, broers van Althaea, de moeder van Atalante.
Lynceus en *Idas:* zoons van Aphareus uit Messinië.
305 *Caenis:* was op haar bede door Neptunus in een man veranderd (XII. 189).
306 *Leucippus:* broer van Aphareus.
Acastus: zoon van Pelias, een Thessaliër; een der Argonauten.
308 de zonen van Actor heetten Eurytus en Cteatus, Il. II. 621.
pares: δίδυμοι, gemini.
Phyleus: zoon van Augeias, den broer van Actor.
309 *Telamon:* cf. VII. 476.
310 *Pheres'* zoon: Admetus. *Hyanteus:* Boeotisch, III. 147.

Naryciusque Lelex Panopeusque Hyleusque feroxque
Hippasus et primis etiamnum Nestor in annis,
Et quos Hippocoon antiquis misit Amyclis,
Penelopaeque socer cum Parrhasio Ancaeo
Ampycidesque sagax et adhuc a coniuge tutus
Oeclides nemorisque decus Tegeaea Lycaei.
Rasilis huic summam mordebat fibula vestem;
Crinis erat simplex, nodum collectus in unum;
Ex umero pendens resonabat eburnea laevo
Telorum custos, arcum quoque laeva tenebat.
Talis erat cultu, facies, quam dicere vere
Virgineam in puero, puerilem in virgine possis.
Hanc *pariter* vidit, *pariter* Calydonius heros
Optavit renuente deo flammasque latentes
Hausit et 'o felix, si quem dignabitur' inquit

312 *Narycius:* uit Naryx, stad der Locriërs.
313 *primis in annis:* i.p.v. attributief adjectivum.
314 *quos:* sc. filios.
antiquis Amyclis: Amyclae was een zeer oude Achaeische stad in het Eurotasdal, iets ten Zuiden van Sparta.
315 *Penelopes socer:* Laertes, de vader van Odysseus.
Parrhasius: uit Parrhasia, een landstreek in Arcadië.
316 *Ampycides:* de waarzegger *Mopsus,* cf. V. 416.
317 *Oeclides:* Amphiaraus.
Tegeaea: Atalante uit Tegea.
Lycaeus: berg in Arcadië, cf. I. 217.
318 *rasilis:* glad, cf. XIV. 394:

Fibula quod fuerat vestemque momorderat aurum
Pluma fit.

Atalante, in wezen aan Artemis verwant, wordt gewoonlijk als Artemis afgebeeld.
320 *resonabat:* cf. Hom. Il. I. 49.
324 *Calydonius heros:* Meleager.
325 *optavit:* cupivit: Cic., Phil. XIV. 2: Quae autem est ista sententia ut in hodiernum diem vestitus mutetur, dein cras sagati prodeamus? Nos vero cum semel ad eum quem cupimus optamusque vestitum redierimus, id agamus ut eum in perpetuum retineamus.
renuente deo = deo (Amore) invito; cf. Mart. II, 14. 14:

Omnia cum fecit, sed renuente deo,
Lotus ad *Europes tepidae buxeta* *) recurrit.
Si quis ibi serum carpat amicus iter.

*) (een porticus op de campus Martius).
326 *haurire:* cf. X. 252.
flammas latentes: amorem. Liv. 27. 51: gaudia haurire.
si quem: quemquem.
dignari: cf. IV. 325:

Sed longe cunctis longeque beatior illa
Si qua tibi sponsa est, si quam dignabere taeda.

"Ista virum!" nec plura sinit tempusque pudorque
Dicere: maius opus magni certaminis urget.
Silva frequens trabibus, quam nulla ceciderat aetas,
Incipit a plano devexaque prospicit arva.
Quo postquam venere viri, *pars* retia tendunt,
Vincula *pars* adimunt canibus, *pars* pressa sequuntur
Signa pedum cupiuntque suum reperire periclum.
Concava vallis erat, quo se demittere rivi
Adsuerant pluvialis aquae: tenet ima lacunae
Lenta salix ulvaeque leves iuncique palustres
Viminaque et longa parvae sub harundine cannae.
Hinc aper excitus medios violentus in hostes
Fertur ut excussis elisi nubibus ignes.
Sternitur incursu nemus, et propulsa fragorem
Silva dat: exclamant iuvenes praetentaque forti
Tela tenent dextra lato vibrantia ferro.
Ille ruit spargitque canes, ut quisque furenti
Obstat, et obliquo latrantes dissipat ictu.
Cuspis Echionio primum contorta lacerto
Vana fuit truncoque dedit leve vulnus acerno;
Proxima, si nimiis mittentis viribus usa
Non foret, in tergo visa est haesura petito:
Longius it; auctor teli Pagasaeus Iason.
'Phoebe,' ait Ampycides 'si te coluique coloque,

---

328 *magni certaminis:* gen. expl.
329 *trabibus:* cf. VII. 441.
330 *devexus:* glooiend.
331 *pars tendunt.... pars adimunt:* constructio ad sententiam.
333 *signa pedum:* vestigia.
periclum: concreet, cf. vs. 157.
335 *ima lacunae:* de bodem van het meer. cf. I. 31: ultima silvae: de rand van het bos en VIII. 687.
339 *excursis:* cf. IV. 492.
340 *propulsa:* cf. III. 80.
fragorem dat: kraakt: X. 509, XI. 507.
341 *silva:* de bomen, zo III. 80: silvae; cf. *oratio:* de woorden, IX. 235.
343 *ut quisque:* zo dikwijls een.
344 *obliquus:* cf. Her. IV. 104: obliquo dente tremendus aper. Hom., Od. XIX. 449: σῦς λικριφὶς ἀίξας.
345 *Echionius:* Echion, zoon van Mercurius, een der Argonauten.
346 *vana fuit:* frustra fuit: miste haar doel.
349 *Pagasaeus:* Thessalus, naar de stad Pagasae.
350 *Ampycides:* cf. 315.

Da mihi, quod petitur, certo contingere telo!"
Qua potuit, precibus deus adnuit: ictus ab illo est,
Sed sine vulnere, aper; ferrum Diana volanti
Abstulerat iaculo: lignum sine acumine venit.
Ira feri mota est, nec fulmine lenius arsit:
Emicat ex oculis, spirat quoque pectore flamma.
Utque volat moles adducto concita nervo,
Cum petit aut muros aut plenas milite turres,
In iuvenes certo sic impete vulnificus sus
Fertur et Hippalmon Pelagonaque dextra tuentes
Cornua prosternit: socii rapuere iacentes;
At non letiferos effugit Enaesimus ictus
Hippocoonte satus: trepidantem et terga parantem
Vertere succiso liquerunt poplite nervi.
Forsitan et Pylius citra Troiana perisset
Tempora, sed sumpto posita conamine ab hasta
Arboris insiluit, quae stabat proxima, ramis,
Despexitque loco tutus, quem fugerat, hostem.
Dentibus ille ferox in querno stipite tritis
Inminet exitio fidensque recentibus armis
Eurytidae magni rostro femur hausit adunco.
At gemini, nondum caelestia sidera, fratres,

---

351 *da mihi:* c. inf. I. 487: δός μοι: sta mij toe.
quod petitur: mijn doelwit.
certus: zekertreffend.
contingere: ook wij zeggen: raken.
352 *qua potuit:* quatenus potuit, I. 187, II. 105.
353 *volanti:* dum volat, onder het vliegen.
357 *moles:* rotsblok.
adductum: gespannen.
359 *certus:* cf. 351.
impete = impetu, III. 79.
362 *Enaesimus:* cf. vs. 314.
364 *succiso poplite:* cf. VII. 727; Verg., Aen. IX. 435:
veluti cum flos succisus aratro
Languescit moriens.
365 *Pylius:* Nestor.
citra: temporeel = ante, eigenlijk: liggend binnen.
366 *conamen:* cf. III. 60: hier: aanloop, sprong.
posita ab hasta: hij gebruikt zijn lans als polsstok.
370 *inminet exitio:* cf. I. 146.
recentia: pas gescherpt.
371 *haurire:* openrijten, ook IX. 412; cf. Hom., Od. XIX. 450:
ὁ δέ μιν φθάμενος ἔλασεν σῦς
γουνὸς ὕπερ· πολλὸν δὲ διήφυσε σαρκὸς ὀδόντι
372 *gemini fratres:* Castor et Pollux.

Ambo conspicui, nive candidioribus ambo
Vectabantur equis, ambo vibrata per auras
Hastarum tremulo quatiebant spicula motu.
Vulnera fecissent, nisi saetiger inter opacas,
Nec iaculis isset nec equo loca pervia silvas.
Persequitur Telamon studioque incautus eundi
Pronus ab arborea cecidit radice retentus.
Dum levat hunc Peleus, celerem Tegeaea sagittam
Inposuit nervo sinuatoque expulit arcu:
Fixa sub aure feri summum destrinxit harundo
Corpus et exiguo rubefecit sanguine saetas.
Nec tamen illa sui successu laetior ictus,
Quam Meleagros erat: primus vidisse putatur
Et primus sociis visum ostendisse cruorem,
Et 'meritum' dixisse 'feres virtutis honorem!'
Erubuere viri seque exhortantur et addunt
Cum clamore animos iaciuntque sine ordine tela:
Turba nocet iactis et, quos petit, inpedit ictus.
Ecce furens contra sua fata bipennnifer Arcas
'Discite, femineis quid tela virilia praestent,
O iuvenes, operique meo concedite!' dixit.
'Ipsa suis licet hunc Latonia protegat armis,
Invita tamen hunc perimet mea dextra Diana.'
Talia magniloquo tumidus memoraverat ore,
Ancipitemque manu tollens utraque securim
Institerat digitis primos suspensus in artus.

377 *nec iaculis... nec equo loca pervia:* appositie bij *silvas.*
378 *Telamon* en *Peleus:* cf. VII. 476.
382 *summum corpus:* de huid.
388 *addunt animos:* Cic., ad. Att. VII. 2. 4: Sed haec, opinor, sunt in iis libris, quos tu laudando animos mihi addidisti.
389 *sine ordine:* in het wilde weg.
390 *turba:* de grote menigte der jagers.
391 *contra sua fata:* ὑπὲρ μόρον: zijn dood verhaastend.
392 *bipennifer Arcas:* cf. vs. 315: Ancaeus.
quid: quantopere.
393 *concedite:* maakt plaats voor:
397 *ancipitem securim:* bipennem.
398 *digitis:* digitis primis, cf. Ciris 212: digitis primis egreditur. Verg., Aen. V. 426:

Constitit in digitos extemplo arrectus uterque.

primos suspensus in artus: slechts even de grond aanrakend, Ter., Phorm. V. 6. 28 (867):

hoc uti ego audivi ad fores
Suspenso gradu placide *ire* perrexi....

Apoll. Rh. II: 90: πόδεσσιν ἐπ' ἀκροτάτοισιν ἀερθεὶς

Occupat audentem, quaque est via proxima leto,
Summa ferus geminos direxit ad inguina dentes.
Concidit Ancaeus, glomerataque sanguine multo
Viscera lapsa fluunt; madefactaque est terra cruore.
Ibat in adversum proles Ixionis hostem
Pirithous, valida quatiens venabula dextra.
Cui 'procul' Aegides 'o me mihi carior' inquit
'Pars animae, consiste meae! licet eminus esse
Fortibus: Ancaeo nocuit temeraria virtus!'
Dixit, et aerata torsit grave cuspide cornum:
Cui bene librato votoque potente futuro
Obstitit abscisa frondosus ab arbore ramus.
Misit et Aesonides iaculum, quod casus ab illo
Vertit in inmeriti fatum Celadontis, et inter
Ilia coniectum tellure per ilia fixum est.
  At manus Oenidae variat, missisque duabus,
Hasta prior terra, medio stetit altera tergo.
Nec mora, dum saevit, dum corpora versat in orbem
*S*tridentemque novo *s*pumam cum *s*anguine fundit,
Vulneris auctor adest hostemque inritat ad iram

---

399 *occupat:* φθάνει, cf. XII. 342: mittentem stipite querno
Occupat Aegides.
quaque est via proxima leto: cf. V. 133: letifer ille locus., en Verg., Aen. XII. 507: qua fata celerrima.

402 *lapsa fluunt:* stromen naar buiten, cf. Verg., Aen. VI. 310:
Quam multa in silvis autumni frigore primo
Lapsa cadunt folia: afvallen.
Cic., de Off. I. 22. 77: De manibus audacissimorum civium delapsa arma ipsa ceciderunt.

403 *proles Ixionis:* cf. 303.
Aegides: Theseus.

405 *me mihi carior:* Cic., pro Red. 1: vita carior.

406 *pars animae meae:* cf. Hor., Carm. I. 3. 5:
Navis, quae tibi creditum
debes Vergilium finibus Atticis
reddas incolumem precor
et serves animae dimidium meae.
en Carm. II. 17. 5.

407 *nocuit:* werd zijn ongeluk, cf. II. 572.

409 *votum potens:* cf. 55: men kan even goed zeggen: *voti sum potens* als *votum est potens:* het eerste is het meest gebruikelijk.

410 *abscisa ab arbore:* sc. ortus, cf. VI. 282, VIII. 720, IX., 136.

414 *Oenides:* Meleager.
variat: intrans.

417 *novo cum sanguine:* het was al getroffen, cf. vs. 383.

Splendidaque adversos venabula condit in armos.
Gaudia testantur socii clamore secundo
Victricemque petunt dextrae coniungere dextram;
Inmanemque ferum multa tellure iacentem
Mirantes spectant neque adhuc contingere tutum
Esse putant, sed tela tamen sua quisque cruentat.
Ipse pede inposito caput exitiabile pressit,
Atque ita 'sume mei spolium, Nonacria, iuris'
Dixit 'et in partem veniat mea gloria tecum!'
Protinus exuvias rigidis horrentia saetis
Terga dat et magnis insignia dentibus ora.
Illi laetitiae est cum *munere muneris* auctor:
Invidere alii, totoque erat agmine murmur.
E quibus ingenti tendentes bracchia voce
'Pone, age, nec titulos intercipe, femina, nostros!'
Thestiadae clamant 'nec te fiducia formae
Decipiat, ne sit longe tibi captus amore
Auctor!' et huic adimunt munus, ius muneris illi.
Non tulit, et tumida frendens Mavortius ira
'Discite, raptores alieni' dixit 'honoris,
Facta minis quantum distent!' hausitque nefando
Pectora Plexippi, nil tale timentia, ferro;

---

419 de beschrijving doet aan een modern stierengevecht denken.
422 cf. 776.
426 *atque ita:* cf. III, 22, 118; V. 214.
Nonacria: Atalante: naar de Arcadische stad Nonacris.
spolium mei iuris: cf. X. 725 en Liv. XXIX. 31. 5: in agro de quo saepe.... armis certatum fuerat, tamquam haud dubie iuris sui, castra locat.
427 *in partem veniat tecum:* cf. Liv. VI. 40. 18: Parum est, si, cuius pars tua nulla adhuc fuit, in partem eius venis, nisi partem petendo totum traxeris?
492 *terga* en *ora:* appositie bij *exuvias.*
430 *cum:* et.... et.
433 *titulos:* gloriam, cf. VII. 448.
434 *Thestiadae:* cf. 304.
435 *ne sit tibi longe:* cf. IV. 650;
Hom. Il. I. 28: μή νύ τοι οὐ χραισμῇ
436 *auctor:* sc. muneris.
437 *Mavortius:* volgens Euripides was Meleager een zoon van van Althaea en Ares.
439 *hausit: perfodit,* cf. V. 126, VIII. 371, IX. 411.

Toxea, quid faciat, dubium pariterque volentem
Ulcisci fratrem fraternaque fata timentem
Haud patitur dubitare diu, calidumque priori
Caede recalfecit consorti sanguine telum.

Dona deum templis nato victore ferebat, *Althaea*
Cum videt extinctos fratres Althaea referri;
Quae plangore dato maestis clamoribus urbem
Inplet et auratis mutavit vestibus atras.
At simul est auctor necis editus, excidit omnis
Luctus et a lacrimis in poenae versus amorem est.
Stipes erat, quem, cum partus enixa iaceret
Thestias, in flammam triplices posuere sorores;
Staminaque inpresso fatalia pollice nentes
'Tempora' dixerunt 'eadem lignoque tibique,
O modo nate, damus.' Quo postquam carmine dicto
Excessere deae, flagrantem mater ab igne
Eripuit ramum sparsitque liquentibus undis.
Ille diu fuerat penetralibus abditus imis,
Servatusque tuos, iuvenis, servaverat annos;
Protulit hunc genetrix taedasque et fragmina poni
Imperat, et positis inimicos admovet ignes.
Tum conata quater flammis inponere ramum,
Coepta quater tenuit: pugnant materque sororque,

---

442 *fraterna fata:* cf. VI. 5.
444 *consorti sanguine* = sanguine consortis = fratris.
448 *auratae vestes:* II. 556: pictis intextum vestibus aurum.
449 *simul:* simulatque.
excidit: sc. ei animo, vergat zij.
452 *triplices sorores:* de Parcen; *triplices:* tres.
453 cf. Hom., Il. XX. 127: ἅσσα οἱ αἶσα γεινομένῳ ἐπένησε λίνῳ.
Prop. IV. 7. 5: fatorum nulli revocabile stamen.
454 *tempora:* levensduur.
455 *carmen:* spreuk, voorspelling: IX. 793.
459 cf. Verg., Aen. II. 160:
Tu modo promissis maneas servataque serves
Troia fidem.
462 cf. Verg., Aen. VI. 32:
Bis conatus erat (sc. Daedalus) casus (Icari) effingere in auro
Bis patriae cecidere manus.
463 *coepta:* voornemen.
materque sororque: cf. XIII. 187:
atque in rege pater tamen est.

In diversa trahunt unum duo nomina pectus.
Saepe metu sceleris pallebant ora futuri:
Saepe suum fervens oculis dabat ira ruborem.
Et modo nescio quid similis crudele minanti
Vultus erat, modo quem misereri credere posses.
Cumque ferus lacrimas animi siccaverat ardor,
Inveniebantur lacrimae tamen, utque carina,
Quam *ventus vento*que rapit contrarius aestus,
Vim geminam sentit paretque incerta duobus:
Thestias haud aliter dubiis adfectibus errat
Inque vices ponit positamque resuscitat iram.
Incipit esse tamen melior germana parente,
Et con*sanguine*as ut *sanguine* leniat umbras,
Inpietate pia est; nam postquam pestifer ignis
Convaluit, 'rogus iste cremet mea viscera' dixit.
Utque manu dira lignum fatale tenebat,
Ante sepulcrales infelix adstitit aras,
'Poenarum'que 'deae triplices, furialibus,' inquit
'Eumenides, sacris vultus advertite vestros!
Ulciscor facioque nefas! *mors morte* pianda est:
In *scelus* addendum *scelus* est, in *funera funus:*
Per coacervatos pereat domus inpia luctus!
An felix Oeneus nato victore fruetur,

---

464 *duo nomina:* cf. 508.
diversa: hier in de oorspronkelijke betekenis.
466 *suum:* cf. VI. 121.
468 *quem:* talis ut eum.
469 *cum:* iterativum.
473 *errare:* besluiteloos zijn.
474 *resuscitat:* cf. XIV. 494:
Talibus invitam Venerem Pleuronius Acmon
Instimulat verbis veteremque resuscitat iram.
475 cf. 463: *melior,* krachtiger, sterker.
477 *inpietate pia est:* oxymoron, cf. III. 9:
facto pius et sceleratus eodem.
478 *mea viscera:* mijn eigen vlees en bloed, cf. V. 18, VI. 651.
479 *dirus:* hardvochtig.
481 *triplices:* cf. 452.
482 de *Eumenides:* Ἐρινύες, de Furiae, de wraakgodinnen.
483 *ulciscor facioque nefas:* cf. 477.
486 *An:* cf. III. 559:
An satis Acrisio est animi contemnere vanum
Numen et Argolicas venienti claudere portas,
Penthea terrebit cum totis advena Thebis?

Thestius orbus erit? melius lugebitis ambo!
Vos modo, fraterni Manes animaeque recentes,
Officium sentite meum magnoque paratas
Accipite inferias, uteri mala pignora nostri!
Ei mihi! quo rapior? Fratres, ignoscite matri!
Deficiunt ad coepta manus! Meruisse fatemur
Illum, cur pereat: mortis mihi displicet auctor.
Ergo inpune feret vivusque et victor et ipso
Successu tumidus regnum Calydonis habebit,
Vos cinis exiguus gelidaeque iacebitis umbrae?
Haud equidem patiar. Pereat sceleratus et ille,
Spemque patris regnumque trahat patriaeque ruinam!
Mens ubi materna est? ubi sunt pia iura parentum
Et quos sustinui bis mensum quinque labores?
O utinam primis arsisses ignibus infans,
Idque ego passa forem! vixisti munere nostro;
Nunc merito moriere tuo. Cape praemia facti,
Bisque datam, primum partu, mox stipite rapto,
Redde animam, — vel me fraternis adde sepulcris!
Et cupio et nequeo. Quid agam? modo vulnera fratrum
Ante oculos mihi sunt et tantae caedis imago:
Nunc animum pietas maternaque nomina frangunt.
Me miseram! male vincetis, sed vincite, fratres:
Dummodo, quae dedero vobis, solacia vosque

---

487 *melius lugebitis ambo:* cf. VIII. 62 en XIII. 321: melius Telamonius ibit.
489 *magno* <sc. pretio> *paratas:* duur gekocht.
490 *inferiae:* piacula, cf. VI. 569.
492 cf. 463 en bij 462.
493 *auctor:* dat ik, zijn moeder, hem doden moet.
494 *inpune feret:* cf. vs. 279.
495 *tumidus:* trots, cf. Tac. Ann. IV. 12: Agrippinae quoque proxumi inliciebantur pravis sermonibus tumidos spiritus perstimulare.
499 *pia iura parentum:* cf. VI. 536.
501 *primis ignibus:* cf. vs. 452.
502 *munus:* gunst.
503 *meritum:* behalve *verdienste* ook *schuld.*
505 *anima:* leven.
506 *modo.... nunc.*
507 *imago:* VI. 586.
508 *materna nomina:* vs. 464: het moeder zijn.
509 *male vincetis:* tot uw ongeluk.... cf. X. 438, VII. 741.
510 *solacia:* filium meum, quem solacium vobis dare paratus sum.

Ipsa sequar!' dixit, dextraque aversa trementi
Funereum torrem medios coniecit in ignes.
Aut dedit, aut visus gemitus est ipse dedisse
Stipes et invitis conreptus ab ignibus arsit.
Inscius atque absens flamma Meleagros ab illa
Uritur et caecis torreri viscera sentit
Ignibus ac magnos superat virtute dolores.
Quod tamen ignavo cadat et sine sanguine leto,
Maeret et Ancaei felicia vulnera dicit
Grandaevumque patrem fratresque piasque sorores
Cum gemitu sociamque tori vocat ore supremo:
Forsitan et matrem. Crescunt ignisque dolorque
Languescuntque iterum; simul est extinctus uterque,
Inque leves abiit paulatim spiritus auras
Paulatim cana prunam velante favilla.
Alta iacet Calydon: lugent iuvenesque senesque,
Vulgusque proceresque gemunt, scissaeque capillos
Planguntur matres Calydonides Eueninae.
Pulvere canitiem genitor vultusque seniles
Foedat humi fusus spatiosumque increpat aevum.
Nam de matre manus diri sibi conscia facti
Exegit poenas acto per viscera ferro.

512 *funereum torrem:* cf. 479: lignum fatale.
513 *gemitum dare:* cf. III. 340.
516 *caecis:* cf. IX. 174: *caecus* betekent ook: dat wat men niet begrijpen kan, waarvan men niet weet, waaraan men toe is: raadselachtig.
518 *sine sanguine:* cf. VII. 275.
519 *Ancaei vulnera:* cf. vs. 401.
521 *sociam tori:* cf. I. 620.
ore supremo: cf. Trist. III. 87:
Accipe supremo dictum mihi forsitan ore
Quod, tibi qui mittit, non habet ipse: 'vale!'
os: de *klank* van zijn mond; zo ook *sol* voor: de *stralen* van de zon. Hor., Ep. I. V. 3:
Si non modica cenare times olus omne patella
Supremo te sole domi, Torquate, manebo.
526 *iacet:* cf. VII. 527.
527 *vulgusque proceresque:* cf. III. 530.
scissae: reflex, evenals *planguntur.*
528 *Calydonides Eueninae:* de stad Calydon ligt aan de rivier de Euenus.
529 *canitiem:* concreet.
531 *nam:* cf. VI. 371.
532 *poenas exigere:* cf. VIII. 125.

Non mihi si centum deus ora sonantia linguis *Meleagri sorores*
Ingeniumque capax totumque Helicona dedisset,
Tristia persequerer miserarum dicta sororum.
Inmemores decoris liventia pectora tundunt;
Dumque manet *corpus, corpus* refoventque foventque,
Oscula dant ipsi, posito dant oscula lecto;
Post *cinerem cineres* haustos ad pectora pressant;
Adfusaeque iacent tumulo *s*ignataque *s*axo
Nomina conplexae lacrimas in nomina fundunt.
Quas Parthaoniae tandem Latonia clade
Exsatiata domus praeter Gorgenque nurumque
Nobilis Alcmenae natis in corpore pennis
Adlevat et longas per bracchia porrigit alas
Corneaque ora facit versasque per aëra mittit.

Interea Theseus sociati parte laboris *Achelous*
Functus Erechtheas Tritonidos ibat ad arces.
Clausit iter fecitque moras Achelous eunti,
Imbre tumens. 'Succede meis,' ait 'inclite, tectis,

533 cf. Hom. Il. II. 489.
534 *capax:* wat veel kan bevatten; zie ook vs. 243.
Helicon: berg in het Zuiden van Boeotie, de woonplaats der Muzen.
536 *liventia:* proleptisch.
537 *dumque manet corpus:* opp.: post cinerem, 539, cf. vs. 163.
539 *cinerem:* in overdrachtelijke, *cineres* in eigenlijke betekenis gebruikt; XIII. 424: na de verwoesting van Troje:
Prensantem (sc. Hecubam) tumulos atque ossibus [oscula dantem
Dulichiae traxere manus, tamen unius hausit
Inque sinu cineres secum tulit Hectoris haustos.
540 *signata:* inscripta, II. 326:
Corpora dant tumulo *signant*que hoc carmine saxum.
542 *Parthaoniae:* Oeneus was de zoon van Parthaon.
543 *exsatiata:* cf. VI. 281.
Gorge: dochter van Oeneus, gehuwd met Andraemon, behield evenals haar zuster Deianira, de vrouw van Hercules, haar menselijke gestalte.
544 *Alcmene:* werd bij Zeus moeder van Hercules.
546 Μελεαγρίς: parelhoen.
547 *sociatus labor:* gemeenschappelijke onderneming. Theseus had deelgenomen aan de Calydonische jacht.
548 *Tritonis:* Minerva.
Erechthēus: Atheens, naar koning Erechtheus. cf. VI. 677.
549 Wanneer men van Calydon naar Athene gaat, passeert men niet de Achelous: deze ligt ten Westen van Calydon.

Cecropida, nec te committe rapacibus undis!
Ferre trabes solidas obliquaque volvere magno
Murmure saxa solent. Vidi contermina ripae
Cum gregibus stabula alta trahi, nec fortibus illic
Profuit armentis nec equis velocibus esse.
Multa quoque hic torrens nivibus de monte solutis
Corpora turbineo iuvenalia flumine mersit.
Tutior est requies, solito dum flumina currant
Limite, dum tenues capiat suus alveus undas.'
Adnuit Aegides, 'utor'que 'Acheloe, domoque
Consilioque tuo' respondit et usus utroque est.
  Pumice multicavo nec lēvibus atria tophis
Structa subit: molli tellus erat umida musco,
Summa lacunabant alterno murice conchae.
Iamque duas lucis partes Hyperione menso
Discubuere toris Theseus comitesque laborum:
Hac Ixionides, illa Troezenius heros
Parte Lelex, raris iam sparsus tempora cānis,

---

551 *Cecropida:* afstammeling van Cecrops, Athener.
552 *obliqua:* dwars liggend.
554 *stabula alta:* cf. VI. 521.
555 *nec profuit:* vergelijk voor de constructie vs. 406 en V. 37, zie ook IX. 192
559 *limite:* bedding.
tenues: liquidas, cf. Fasti II. 250:
tenuem vivis fontibus adfer aquam.
suus alveus: zo I. 370: vada nota, cf. VI. 489.
560 *Aegides:* cf. vs. 174.
domoque consilioque: ὕστερον πρότερον.
561 *et:* en inderdaad.
562 *nec* = et non.
564 *summa:* sc. atria.
lacunar of *laquear:* een plafond met vakken, dikwijls met goud en ivoor ingelegd, zoals men in de Augusteische tijd veel zag in de huizen der rijke Romeinen;
cf. Hor., Carm. II. 18:
Non ebur neque aureum
mea renidet in domo lacunar.
lacunabant: parelschelpen, afgewisseld door purperslakken, vormden van boven vakken in de grot.
565 *lucis:* diei, Cic., pro Mil. 35: centesima lux.
Hyperion: de zonnegod; later de vader van den zonnegod.
menso: emenso.
566 *discubuere toris:* als te Rome.
567 *Ixionides:* cf. vs. 303.
568 *cānis:* sc. capillis.

Quosque alios parili fuerat dignatus honore
Amnis Acarnanum, laetissimus hospite tanto.
Protinus adpositas nudae vestigia nymphae
Instruxere epulis mensas dapibusque remotis
In gemma posuere merum. Tum maximus heros,
Aequora prospiciens oculis subiecta, 'quis' inquit
'Ille locus?' (digitoque ostendit) 'et insula nomen
Quod gerit illa, doce! quamquam non una videtur.'
Amnis ad haec 'non est', inquit 'quod cernitis, unum:
Quinque iacent terrae; spatium discrimina fallit.
Quoque minus spretae factum mirere Dianae,
Naides hae fuerant, quae cum bis quinque iuvencos
Mactassent rurisque deos ad sacra vocassent,
Inmemores nostri festas duxere choreas.
Intumui, quantusque, feror cum plurimus unquam,
Tantus eram pariterque animis inmanis et undis
A *silvis silvas* et ab *arvis arva* revelli,
Cumque loco nymphas memores tum denique nostri,
In freta provolvi. Fluctus nosterque marisque
Continuam diduxit humum pariterque revellit
In totidem, mediis quot cernis Echinadas undis.
  Ut tamen ipse vides, *procul* en *procul* una recessit
Insula, grata mihi: Perimelen navita dicit.

569 *quosque alios:* et alii, quos.
570 *tanto:* n.l. quantus Theseus erat; cf. IX. 7.
573 *gemma:* cf. VI. 488: Bacchus in auro ponitur.
Cic., in Verrem IV. 62: erat etiam <vas vinarium> ex una gemma pergrandi excavata cum manubrio aureo.
maximus: sc. natu.
574 *oculis subiecta:* cf. VII. 222 en 638.
578 *terrae:* stukken land.
fallere: maken dat men iets niet kan waarnemen: cf. VI. 60: studio fallente laborem.
579 *quoque:* et quo.
spretae factum Dianae: cf. vs. 281 env.
580 *Naides* cf. VI. 453.
583 *plurimus:* praedicatief. cf. XI. 562: plurima nantis in ore est Alcyone coniunx.
586 *tum denique:* cf. III. 629 en 650.
590 *recessit:* cf. Verg., Aen. II. 299:
quamquam secreta parentis
Anchisae domus arboribusque obtecta recessit:
(ofschoon het huis van Anchises eenzaam op een afstand lag, verborgen achter bomen).
Stat., Theb. V. 242: etsi lata recessit Urbe domus.

Huic ego virgineum dilectae nomen ademi;
Quod pater Hippodamas aegre tulit inque profundum
Propulit e scopulo periturae corpora natae.
Excepi, nantemque ferens "o proxima mundi
Regna vagae" dixi "sortite Tridentifer undae,
[In quo desinimus, quo sacri currimus amnes
Huc ades atque audi placidus, Neptune, precantem!
Huic ego, quam porto, nocui. Si mitis et aequus,
Si pater Hippodomas, aut si minus inpius esset,
Debuit illius misereri, ignoscere nobis']
Adfer opem mersaeque, precor, feritate paterna
Da, Neptune, locum vel sit locus ipsa, licebit."
[Hunc quoque complectar.' Movit caput aequoreus rex
Concussitque suis omnes adsensibus undas.
Extimuit Nymphe, nabat tamen; ipse natantis
Pectora *t*angebam *t*repido salientia motu.
Dumque ea contrecto, totum durescere sensi
Corpus et inducta condi praecordia terra.]
Dum loquor, amplexa est artus nova terra natantes,
Et gravis increvit mutatis insula membris.'

Philemon et Baucis

Amnis ab his tacuit; factum mirabile cunctos
Moverat: inridet credentes, utque deorum
Spretor erat mentisque ferox, Ixione natus,
'Ficta refers nimimque putas, Acheloe, potentes
Esse deos,' dixit 'si dant adimuntque figuras.'
Obstipuere omnes nec talia dicta probarunt:
Ante omnesque Lelex, animo maturus et aevo,
Sic ait: 'inmensa est finemque potentia caeli

592 *virgineum nomen:* virginitatem, cf. 508.
594 *periturae:* moriturae: cf. II. 280 IX. 232.
596 *sortite:* cf. IV. 533: Proxima cui coelo cessit, Neptune, potestas.
vagae undae: gen. expl. bij *regna.*
603 *licebit* = licet, cf. 755.
609 *nova:* cf. VI. 381.
610 *mutatis membris:* dativus, cf. IV. 476: squamae cuti increscunt.
611 *ab his: temporeel,* cf. III. 273, IX. 764. XII. 578: a sermone.
612 *deorum spretor:* ook vs. 740: sterker dan: *contemptor deum,* zoals Mezentius bij Vergilius heet.
613 *mentis ferox:* cf. animi furens.
Ixione natus: Pirithous; zie over Ixion IV. 461.
614 *ficta:* fabulas.
615 *si dant:* si dicis, putas, eos dare.

Non habet, et quicquid superi voluere, peractum est.
Quoque minus dubites, tiliae contermina quercus
Collibus est Phrygiis, medio circumdata muro:
Ipse locum vidi; nam me *P*elopeïa *P*ittheus
Misit in arva suo quondam regnata parenti.
Haud procul hinc stagnum est, tellus habitabilis olim,
Nunc celebres mergis fulicisque palustribus undae.
Iuppiter huc specie mortali cumque parente
Venit Atlantiades positis caducifer alis.
Mille domos adiere locum requiemque petentes,
Mille domos clausere serae; tamen una recepit,
Parva quidem stipulis et canna tecta palustri,
Sed pia Baucis anus parilique aetate Philemon
Illa sunt annis iuncti iuvenalibus, *illa*
Consenuere casa paupertatemque fatendo
Effecere levem nec iniqua mente ferendo.
Nec refert, dominos illic famulosne requiras:

---

619 Psalm 33. 8: Laat de ganse aarde voor den Here vrezen, laat alle inwoners van de wereld voor hem schrikken.
Want Hij spreekt en het is er; Hij gebiedt en het staat er. Vergl. ook Psalm 148. 5.
620 *quoque:* vs. 579.
621 *medio:* cf. VII. 778 = modico.
622 cf. VI. 320.
Pelopeïa arva: Phrygië; Lelex is een Troezeniër, verg. vs. 567; Pittheus, koning van Troezen, is een zoon van Pelops en kleinzoon van Tantalus, die vroeger in Phrygië regeerden.
623 *parenti* = a parente.
625 *celebres:* druk bezocht, gezocht door.
626 de sage, dat Zeus en Hermes als gewone mensen op aarde verschenen waren, was over geheel Klein-Azië verbreid. cf. Acta Apost. XIV. 11 sq.: οἵ τε ὄχλοι ἰδόντες ὃ ἐποίησεν Παῦλος ἐπῆραν τὴν φωνὴν Λυκαονιστὶ λέγοντες· οἱ θεοὶ ὁμοιωθέντες ἀνθρώποις κατέβησαν πρὸς ἡμᾶς, ἐκάλουν τε τὸν Βαρνάβαν Δία, τὸν δὲ Παῦλον Ἑρμῆν, ἐπειδὴ αὐτὸς ἦν ὁ ἡγούμενος τοῦ λόγου.
627 *Atlantiades:* Atlas (I. 670).

|

Maia—Iuppiter

|

Mercurius

caducifer: caduceus (κηρυκεῖον); de staf van Mercurius, I. 671 *virga somnifera* genoemd.
alis: cf. I. 671: Mercurius had vleugels aan zijn hoed (πέτασος) en schoenen (*talaria*).
631 *parili aetate:* ook X. 115.
633 Seneca, Ep. XVII. 5: frugalitas paupertas voluntaria est.

Tota domus duo sunt, idem parentque iubentque.
  Ergo ubi caelicolae parvos tetigere Penates
Submissoque humiles intrarunt vertice postes,
Membra senex posito iussit relevare sedili,
Cui superiniecit textum rude sedula Baucis.
Inde foco tepidum cinerem dimovit et ignes
Suscitat hesternos foliisque et cortice sicco
Nutrit et ad flammas anima producit anili,
Multifidasque faces ramaliaque arida tecto
Detulit et minuit parvoque admovit aëno.
Quodque suus coniunx riguo collegerat horto,
Truncat holus foliis; furca levat ille bicorni
Sordida terga suis nigro pendentia tigno
Servatoque diu resecat de tergore partem
Exiguam sectamque domat ferventibus undis.
  Interea medias fallunt sermonibus horas
[Sentirique moram probibent. Erat alveus illic
Fagineus, dura clavo suspensus ab ansa:
Is tepidis inpletur aquis artusque fovendos]
Concutiuntque torum de molli fluminis ulva

---

637 *Penates:* voor *woning:* ook I. 174, V. 650.
638 *submisso vertice:* cf. submisso poplite, VII. 191.
639 *relevare sedili:* cf. Tib. I. 1. 44: membra levare toro. en Ov., Fasti VI. 328: Pars iacet et molli gramine membra levat.
644 *multifidas faces:* cf. VII. 259.
645 *minuit:* Fasti V. 505:

> Tecta senis subeunt nigro deformia fumo
> Ignis in hesterno stipite parvus erat.
> Ipse genu nixus flammas exsuscitat aura
> Et promit quassas comminuitque faces.

647 *levat:* aufert, demit, cf. Verg., Aen. II. 146:

> Ipse viro primus manicas atque arta levari
> Vincla iubet Priamus.

Liv. I. 34. 9: alitem *levasse* humano superpositum capiti decus, ut divinitus eidem redderet.
illa: Fr. elle. cf. VI. 33.
648 *sordida* = fumosa: Fasti V. 518:

> promit *fumoso* condita vina cado.

649 *tergore:* naast *tergum* bestaat *tergus*, -oris.
650 *domat ferventibus undis:* cf. I. 228:

> ferventibus artus mollit aquis.

651 *fallunt:* cf. VI. 60 en VIII. 578.
655 *concutiunt:* zij schudden op.

Inpositum lecto sponda pedibusque salignis.
Vestibus hunc velant, quas non nisi tempore festo
Sternere consuerant. Sed et haec vilisque vetusque
Vestis erat lecto non indignanda saligno:
Adcubuere dei. Mensam succincta tremensque
Ponit anus, mensae sed erat pes tertius inpar:
Testa parem fecit; quae postquam subdita clivum
Sustulit, aequatam mentae tersere virentes.
Ponitur hic bicolor sincerae baca Minervae
Conditaque in liquida corna autumnalia faece
Intibaque et radix et lactis massa coacti
Ovaque non acri leviter versata favilla:
Omnia fictilibus; post haec caelatus eodem
Sistitur argento crater fabricataque fago

---

655 *torus:* de matras, die gewoonlijk met wol of veren gevuld was maar in deze armelijke woning met biezen, rustte op de *sponda,* het bedraam, waardoor de zeelten getrokken waren. *sponda pedibus salignis:* abl. qual.; *salignis* behoort ook bij *sponda.*

657 *vestibus:* sc. stragulis.

659 *indignari aliquid:* zich over iets beklagen. Vergelijk voor de gehele passage Hor., Sat. II. 6. 103 env.

660 *succincta:* Fasti I. 407:

illa super suras tunicam collecta ministrat.

661 *mensa:* het was dus een *mensa tripes,* de eenvoudige oud-Italische tafel, die men in de armste woningen aantrof. Monopodia Cn. Manlium Asia devicta primum invenisse triumpho suo.... L. Piso auctor est. (Plin., N. H. XXXIV. 14.)

662 *clivum:* Ov., Nux. 77: per tabulae clivum labi.

663 *mentae:* sponzen bezaten deze arme mensen niet.

664 *baca Minervae:* de olijf, cf. vs. 275; *bicolor:* omdat de olijf geplukt wordt voor ze geheel rijp is — groen en zwart. *sincera:* maagdelijk.

In Ovidius' tijd bestond de hoofdmaaltijd van den gegoeden Romein uit drie gangen:

1e. *gustatio:* (o.a. salade, radijs, olijven, eieren);

2e. *caput coenae:* waarbij gedronken werd, gewoonlijk varkensvlees en kool, cf. vs. 646—650;

3e. *mensae secundae:* het nagerecht (verse en gedroogde vruchten, gebak).

666 *lac coactum* of *pressum:* gestremde melk.

668 *fictilia:* aardewerk.

caelatus eodem argento: uit hetzelfde zilver gedreven.

669 *fabricata fago pocula:* cf. Fasti V. 522: waar Iuppiter en Mercurius bij een *angusti cultor agelli* te gast zijn:

Terra rubens crater, pocula fagus erant.

Pocula, qua cava sunt, flaventibus inlita ceris.
Parva mora est, epulasque foci misere calentes,
Nec longae rursus referuntur vina senectae,
Dantque locum mensis paulum seducta secundis.
Hic nux, hic mixta est rugosis carica palmis
Prunaque et in patulis redolentia mala canistris
Et de purpureis conlectae vitibus uvae.
Candidus in medio favus est: super omnia vultus
Accessere boni nec iners pauperque voluntas
  Interea totiens haustum cratera repleri
Sponte sua per seque vident succrescere vina.
Adtoniti novitate pavent manibusque supinis
Concipiunt Baucisque preces timidusque Philemon
Et veniam dapibus nullisque paratibus orant.
Unicus anser erat, minimae custodia villae,
Quem dis hospitibus domini mactare parabant;
Ille celer penna tardos aetate fatigat
Eluditque diu tandemque est visus ad ipsos
Confugisse deos: superi vetuere necari:
"Di" que "sumus, meritasque luet vicinia poenas
Inpia" dixerunt. "Vobis inmunibus huius
Esse mali dabitur. Modo vestra relinquite tecta
Ac nostros comitate gradus et in ardua montis
Ite simul!" parent ambo baculisque levati
Nituntur longo vestigia ponere clivo.

---

670 *qua:* ubi.
672 *nec:* de ontkenning behoort bij *longae*.
referuntur: worden weer weggenomen.
674 *carica:* sc. ficus. *palma:* dadel.
677 *vultus boni:* cf. VII. 862: een opgewekt gelaat.
678 *nec iners:* cf. 672. *pauper:* karig, zuinig.
680 *succrescere:* Col. IV. 14: ne patiantur herbam succrescere.
681 *novitate:* cf. vs. 850.
manibus supinis: cf. Hor., Carm. III. 23 1:
Coelo supinas si tuleris manus.
682 *concipiunt preces:* VII. 594.
683 *dapibus:* voor het *eenvoudige* maal.
nullis paratibus: voor het ontbreken van....
684 *custodia:* concreet. De gans als waakdier, ook II. 538 en XI. 599 genoemd.
687 *eludit:* is hun te vlug af.
692 *comitate:* activum!
ardua montis: cf. vs. 335: ima lacunae.
693 *levare:* ondersteunen, cf. VII. 350.
694 let op het metrum! *vestigia:* cf. vs. 571.

Tantum aberant summo, quantum semel ire sagitta
Missa potest: flexere oculos, et mersa palude
Cetera prospiciunt, tantum sua tecta manere.
Dumque ea mirantur, dum deflent fata suorum,
Illa vetus dominis etiam casa parva duobus
Vertitur in templum; furcas subiere columnae:
Stramina flavescunt aurataque tecta videntur,
Caelataeque fores adopertaque marmore tellus.
Talia tum placido Saturnius edidit ore:
"Dicite, iuste senex et femina coniuge iusto
Digna, quid optetis!" cum Baucide pauca locutus
Iudicium superis aperit commune Philemon:
"Esse sacerdotes delubraque vestra tueri
Poscimus, et quoniam concordes egimus annos,
Auferat hora duos eadem, nec coniugis unquam
Busta meae videam, neu sim tumulandus ab illa."
Vota fides sequitur: templi tutela fuere,
Donec vita data est; annis aevoque soluti
Ante gradus sacros cum starent forte locique
Narrarent casus, frondere *Philemona Baucis,*
Baucida conspexit senior frondere *Philemon.*
Iamque super geminos crescente cacumine vultus
Mutua, dum licuit, reddebant dicta "vale",que
"O coniunx" dixere *simul, simul* abdita texit
Ora frutex: ostendit adhuc Thyneïus illic
Incola de gemino vicinos corpore truncos.

---

695 *semel:* te verbinden met *missa;* cf. IV. 709:
Tantum aberat scopulis, quantum Balearica torto
Funda potest plumbo medii transmittere caeli.
Hom. Il. XV. 358.

697 *manere:* er nog staan.

698 *fata:* cf. VI. 5.

700 *subire* c. acc.: in de plaats komen van.

701 *videntur:* pass.

702 *tellus:* vloer, bodem.

704 *iustus:* eerlijk, rechtschapen.

711 *fides:* de vervulling, cf. III. 527: Dicta fides sequitur.
tutela: abstractum pro concreto = tutores.

718 *abdita:* proleptisch gebruikt.

719 *Thyneius:* de Thyni woonden aan de Bosporus.

720 *de gemino corpore:* sc. ortos, cf. vs. 410.

Haec mihi vani (neque erat, cur fallere vellent)
Narravere senes; equidem pendentia vidi
Serta super ramos ponensque recentia dixi
'"Cura deum di sint, et qui coluere, colantur."'

Desierat, cunctosque et res et moverat auctor: *Proteus*
Thesea praecipue; quem facta audire volentem
Mira deûm innixus cubito Calydonius Amnis
Talibus adloquitur: 'sunt, o fortissime, quorum
Forma semel mota est et in hoc renovamine mansit;
Sunt, quibus in plures ius est transire figuras,
Ut tibi, complexi terram maris incola, Proteu.
Nam modo te iuvenem, modo te videre leonem;
Nunc violentus aper, nunc, quem tetigisse timerent,
Anguis eras; modo te faciebant cornua taurum;
Saepe lapis poteras, arbor quoque saepe videri;
Interdum faciem liquidarum imitatus aquarum,
Flumen eras, interdum undis contrarius ignis.

Nec minus Autolyci coniunx Erysichthone nata *Erysichthon*
Iuris habet. Pater huius erat, qui numina divum
Sperneret et nullos aris adoleret honores.

---

721 *non vani:* litotes: zeer geloofwaardig.

723 *ponens:* coronam *ponere* is de gewone uitdrukking, cf. Liv. XXXII. 27: Eodem anno legati ab rege Attalo coronam auream.... in Capitolio posuerunt.

724 *cura deum:* concreet; *deum:* gen. subject. Am. III. 9. 17:
At sacri vates et divum cura vocamur.

727 *innixus cubito* = levatus cubito: cf. VII. 343. Hom. Il. X. 80:
ὀρθωθεὶς δ' ἄρ' ἐπ' ἀγκῶνος
Calydonius Amnis: Achelous.

728 *sunt qui:* c. ind!

730 *ius:* macht.

732 *modo.... modo.... nunc.... nunc.... modo.... saepe.... saepe.... interdum.... interdum.*

733 *tetigisse:* ἀοριστικῶς.
timerent: coniunctivus consecutivus.

735 *videri:* pass.

737 *contrarius:* cf. 814.

738 *Erysichthon:* zoon van Triopas, een Thessalier.

739 *iuris:* cf. 730.

740 *odores:* reukwerken, wierook.

Ille etiam Cereale nemus violasse securi
Dicitur et lucos ferro temerasse vetustos.
Stabat in his ingens annoso robore quercus,
Una nemus; vittae mediam memoresque tabellae
Sertaque cingebant, voti argumenta potentis.
Saepe sub hac Dryades festas duxere choreas:
Saepe etiam manibus nexis ex ordine trunci
Circuiere modum, mensuraque roboris ulnas
Quinque ter inplebat, nec non et cetera tantum
Silva sub hac omnis, quantum fuit herba sub omni.
Non tamen idcirco ferrum Triopeïus illa
Abstinuit famulosque iubet succidere sacrum
Robur et, ut iussos cunctari vidit, ab uno
Edidit haec rapta sceleratus verba securi:
"Non dilecta deae solum, sed et ipsa licebit
Sit dea, iam tanget frondente cacumine terram."
Dixit et, obliquos dum telum librat in ictus,
Contremuit gemitumque dedit Deoïa quercus:
Et *pariter* frondes, *pariter* pallescere glandes
Coepere ac longi pallorem ducere rami.
Cuius ut in trunco fecit manus inpia vulnus,

---

744 *una nemus;* op zich zelf al een heel woud.
memores tabellae: opschriften, die van dankbaarheid getuigden.
745 *votum potens:* cf. vs. 409.
746 *Dryades* cf. VI. 453: *festas choreas:* cf. III. 111: festa theatra.
747 *manibus nexis:* cf. Fasti V. 329:
Hi ludunt: hos somnus habet: pars bracchia nectit
Et viridem celeri ter pede pulsat humum.
ex ordine: cf. 189: *in ordine.*
748 *modum:* omvang.
749 *inplebat:* cf. Pl., N. H. XVI. 40: arboris crassitudo quattuor hominum circumplectentium ulnas inplebat.
construeer: nec non et cetera silva tantum fuit sub haec, quantum.
751 *Triopeius:* cf. vs. 738.
verbind: ab uno rapta securi.
752 *succidere:* cf. VIII. 364.
755 *licebit* = licet: cf. 702.
757 *obliquos:* cf. vs. 344.
Deoia: Δηώ = Ceres, cf. VI. 114.
760 *ducere* = trahere: I 412, II. 236.

Haud aliter fluxit discusso sanguine cortex
Quam solet, ante aras ingens ubi victima taurus
Concidit, abrupta cruor e cervice profundi.
  Obstipuerre omnes, aliquisque ex omnibus audet
Deterrere nefas saevamque inhibere bipennem.
Adspicit hunc, 'mentis"que "piae cape praemia!" dixit
Thessalus, inque virum convertit ab arbore ferrum
Detruncatque caput repetitaque robora caedit,
Redditus et medio sonus est de robore talis:
"Nympha sub hoc ego sum Cereri gratissima ligno:
Quae tibi factorum poenas instare tuorum
Vaticinor moriens, nostri solacia leti."
  Persequitur scelus ille suum, labefactaque tandem
Ictibus innumeris adductaque funibus arbor
Corruit et multam prostravit pondere silvam.
Adtonitae *D*ryades *d*amno nemorumque suoque,
Omnes germanae, Cererem cum vestibus atris
Maerentes adeunt poenamque Erysichthonis orant.
Adnuit his capitisque sui pulcherrima motu
Concussit gravidis oneratos messibus agros:
Moliturque genus poenae miserabile, si non
Ille suis esset nulli miserabilis actis
Pestifera lacerare Fame. Quae quatenus ipsi
Non adeunda deae est (neque enim Cereremque Famemque
Fata coire sinunt) montani numinis unam
Talibus agrestem conpellat Oreada dictis:
  "Est locus extremis Scythiae glacialis in oris,
Triste solum, sterilis, sint fruge, sine arbore tellus:

---

762 Ovidius had hierbij als voorbeeld Verg., Aen. III. 257, env.
766 *deterrere nefas:* sc. ab arbore, cf. Liv. IV. 24. 9: vim deterrere a censoribus.
768 *Thessalus:* cf. vs. 738.
769 *repetita:* door een adverbium te vertalen, cf. VI. 20.
773 *solacia:* cf. VII. 483.
776 *multam silvam:* cf. vs. 422.
777 *suo:* zij hadden n.l. een zuster verloren.
781 Wanneer Iuppiter knikt (zie I. 179), schudt het heelal. Door de knik van Ceres schudden de akkers.
784 *pestifera lacerare Fame:* appositie bij *genus poenae miserabile. quatenus:* causaal.
786 *montani numinis:* collectivum.
787 *agrestem Oreada:* appositie bij *unam.*

Frigus iners illic habitant Pallorque Tremorque
Et ieiuna Fames: ea se in praecordia condat
*S*acrilegi *s*celerata, iube! nec copia rerum
Vincat eam, superetque meas certamine vires;
Neve viae spatium te terreat, accipe currus,
Accipe, quos frenis alte moderere, dracones!"
  Et dedit. Illa dato subvecta per aëra curru
Devenit in Scythiam rigidique cacumine montis
(Caucason appellant) serpentum colla levavit
Quaesitamque Famem lapidoso vidit in agro
Unguibus et raras vellentem dentibus herbas.
Hirtus erat crinis, cava lumina, pallor in ore,
Labra incana situ, scabrae rubigine fauces,
Dura cutis, per quam spectari viscera possent;
Ossa sub incurvis extabant arida lumbis,
Ventris erat pro ventre locus; pendere putares
Pectus et a spinae tantummodo crate teneri.
Auxerat articulos macies, genuumque tumebat
Orbis, et inmodico prodibant tubere tali.
Hanc procul ut vidit — neque enim est accedere iuxta
Ausa — refert mandata deae paulumque morata,
Quamquam aberat longe, quamquam modo venerat illuc,
Visa tamen sensisse famem retroque dracones
Egit in Haemoniam versis sublimis habenis.

790 *Frigus:* personificatie. cf. VI. 129, X. 515, XII. 59.
iners: traagmakend, verstijvend, cf. II. 763: ignavum frigus.
792 *scelerata:* enallage.
795 *alte* = sublimis: cf. VII. 351 en VIII. 813.
795 *moderere:* coni. finalis; *moderari:* cf. moderamen equorum, II, 48 en III. 644: capiat aliquis moderamina..
dracones: de drakenwagen.
800 *raras:* spaarzaam.
801 *cava:* ingevallen; zo *cava tempora:* de welving der slapen.
802 *incana:* valde cana.
situ VII. 290.
scabrae rubigine fauces: II. 776: livent rubigine dentes.
804 *ossa:* de heupen.
806 *spinae crate:* Verg., Aen. XII. 508:
Transadigit costas et crates pectoris ensem.
Met. XII. 370: laterum crates.
807 *auxerat:* had sterker doen uitkomen.
808 *tali:* de enkels.
812 *visa:* est sibi.
813 *Haemoniam:* Thessaliam.
sublimis cf. 792

Dicta Fames Cereris, quamvis contraria semper
Illius est operi, peragit perque aëra vento
Ad iussam delata domum est et protinus intrat
Sacrilegi thalamos altoque sopore solutum —
Noctis erat tempus — geminis amplectitur ulnis:
Seque viro inspirat faucesque et pectus et ora
Adflat et in vacuis peragit ieiunia venis
Functaque mandato fecundum deserit orbem
Inque domos inopes adsueta revertitur arva
Lenis adhuc somnus placidis Erysichthona pennis
Mulcebat: petit ille dapes sub imagine somni
Oraque vana movet dentemque in dente fatigat,
Exercetque cibo desuetum guttur inani
Proque epulis tenues nequiquam devorat auras;
Ut vero est expulsa quies, furit ardor edendi
Perque avidas fauces incensaque viscera regnat.
Nec mora, quod pontus, quod terra, quod educat aër,
Poscit et adpositis queritur ieiunia mensis,
Inque epulis epulas quaerit, quodque urbibus esse
Quodque satis poterat populo, non sufficit uni,
Plusque cupit, quo plura suam demittit alvum.
Utque fretum recipit de tota flumina terra
Nec satiatur aquis peregrinosque ebibit amnes:
Utque rapax ignis non unquam alimenta recusat
Innumerasque faces cremat et, quo copia maior
Est data, plura petit turbaque voracior ipsa est:
Sic epulas omnes Erysichthonis ora profani
Accipiunt poscuntque simul: cibus omnis in illo
Causa cibi est semperque locus fit inanis edendo.

---

814 *contraria:* vijandig, cf. vs. 737.
817 *solutum:* cf. VII. 186.
819 *se inspirat:* cf. vs. 791.
824 *mulcebat:* cf. I. 107:
placidi tepentibus auris.
Mulcebant Zephyri flores.
sub: cf. IX. 686: onder de invloed van.
825 *vana:* als adverbium te vertalen, cf. vs. 796: *repetita.*
831 *mensis* = dapibus.
833 *esse poterat:* had kunnen zijn.
835 *utque fretum,* enz.: dezelfde vergelijking gebruikt, Ovid. IV. 440.
836 *peregrinos amnes:* uit verre landen komende rivieren.
837 *alimenta:* cf. VII. 416.
838 *faces:* cf. VII. 259, VII. 644.

Iamque fame patrias altaque voragine ventris
Adtenuarat opes: sed inadtenuata manebat
Tum quoque dira fames inplacataeque vigebat
Flamma gulae; tandem demisso in viscera censu
Filia restabat non illo digna parente.
Hanc quoque vendit inops. Dominum generosa recusat,
Et vicina suas tendens super aequora palmas
"Eripe me domino, qui raptae praemia nobis
Virginitatis habes" ait. Haec Neptunus habebat.
Qui prece non spreta, quamvis modo visa sequenti
Esset ero, formamque novat vultumque virilem
Induit et cultus piscem capientibus aptos.
Hanc dominus spectans "o qui pendentia parvo
Aera cibo celas, moderator harundinis," inquit,
"Sic mare compositum, sic sit tibi piscis in unda
Credulus et nullus nisi fixus sentiat hamos:
Quae modo cum vili turbatis veste capillis
Litore in hoc steterat (nam stantem in litore vidi),
Dic ubi sit! neque enim vestigia longius extant."
Illa dei munus bene cedere sentit et a se
Se quaeri gaudens his est resecuta rogantem:
"Quisquis es, ignoscas! in nullam lumina partem
Gurgite ab hoc flexi studioque operatus inhaesi,
Quoque minus dubites, sic has deus aequoris artes
Adiuvet, ut nemo iamdudum litore in isto,
Me tamen excepto, nec femina constitit ulla."
Credidit et verso dominus pede pressit harenam
Elususque abiit, illi sua reddita forma est.

---

846 *census:* zijn gehele vermogen, cf. VII. 739 en III. 588:
Ars illi sua census erat.
850 *praemia:* cf. VI. 518.
853 *novat* = mutat. cf. VIII. 189.
854 *cultus:* cf. VI. 454: uiterlijk en uitrusting.
piscem: collectivum, evenals 857 en XV. 101:
Nec sua credulitas piscem suspenderat hamo.
856 *aera:* de koperen haak.
857 *sic:* zo waar moge...
858 *credulus:* onnozel, zie bij 854.
862 *bene cedere:* het tegengestelde, X. 80: quod male cesserat illi.
863 *est resecuta:* cf. VI. 36.
865 *operari rei:* operam dare rei, cf. VII. 746.
866 *sic:* cf. 857.
868 *nec femina ulla:* en zeker geen vrouw.

Ast ubi habere suam transformia corpora sensit,
Saepe pater dominis Triopeïda tradit, at illa
Nunc equa, nunc ales, modo bos, modo cervus abibat
Praebebatque avido non iusta alimenta parenti.
Vis tamen illa mali postquam consumpserat omnem
Materiam dederatque gravi nova pabula morbo,
Ipse suos artus lacero divellere morsu
Coepit et infelix minuendo corpus alebat.
Quid morror externis? etiam mihi nempe novandi est
Corporis, o iuvenis, numero finita potestas.
Nam modo, qui nunc sum, videor: modo flector in anguem:
Armenti modo dux vires in cornua sumo,
Cornua, dum potui! nunc pars caret altera telo
Frontis, ut ipse vides.' Gemitus sunt verba secuti.

---

871 *transformia corpora:* van Proteus zegt Ovid., Fasti I. 373:
Ille sua faciem transformis adulterat arte.
872 *Triopeida:* cf. vs. 738.
tradere: spec. door verkoop overdragen: verkopen.
874 *non iusta:* niet gerechtvaardigd.
877 *lacero:* hier in actiève betekenis.
879 *Quid moror:* Achelous vertelt.
externis: sc. exemplis.
novandi: cf. vs. 850.
882 *armenti dux:* cf. VII. 311: dux gregis.
in cornua: cf. o.a. Eur. Bacch. 742: ταῦροι εἰς κέρας θυμούμενοι en Sil. It. XV. 64: torvi in cornua tauri.

LIBER NONUS

Achelous et Hercules

Quae gemitus truncaeque deo Neptunius heros
Causa rogat frontis, cum sic Calydonius Amnis
Coepit inornatos redimitus harundine crines:
'Triste petis munus. Quis enim sua proelia victus
Commemorare velit? referam tamen ordine, nec tam
Turpe fuit vinci, quam contendisse decorum est,
Magnaque dat nobis tantus solacia victor.
Nomine si qua suo fando pervenit ad aures
Deïanira tuas: quondam pulcherrima virgo,
Multorumque fuit spes invidiosa procorum;
Cum quibus ut soceri domus est intrata petiti,
"Accipe me generum," dixi "Parthaone nate!"
Dixit et Alcides; alii cessere duobus.
Ille Iovem socerum dare se famamque laborum,
Et superata suae referebat iussa novercae.
Contra ego "turpe deum mortali cedere" dixi
(Nondum erat ille deus): "regem me cernis aquarum
Cursibus obliquis inter tua regna fluentum.

---

1 *deo:* Acheloo sc. Construeer: quae causa sit gemitus et truncae frontis.
truncus: van de hoorn beroofd.
2 *Calydonius Amnis:* Achelous, cf. VIII. 727.
4 *munus:* dienst.
5 *ordine:* cf. VII. 520.
7 *tantus victor:* cf. VIII. 570: dat zo'n machtig god mijn overwinnaar was.
8 *fando:* cf. VII. 694; Verg., Aen. II. 81:
Fando aliquod si forte tuas pervenit ad aures
Belidae nomen Palamedis.
10 *invidiosa:* naijver opwekkend. cf. XII. 192: opp. *inambitiosa* XI. 765.
spes: concreet.
11 *est intrata:* sc. a me.
soceri petiti: Oenei sc., de zoon van Parthaon, koning van Calydon.
13 *Alcides:* Alcaeus
|
Amphithryon
|
Hercules.
alii: ceteri.
cessere c. dat.: zich terugtrekken voor.
duobus: ambobus, nobis duobus.
15 *referebat:* VIII. 503. *novercae:* Iunonis.
18 *obliquus:* kronkelend. *fluentum* = fluentium.

Nec gener externis hospes tibi missus ab oris,
Sed popularis ero et rerum pars una tuarum.
Tantum ne noceat, quod me nec regia Iuno
Odit, et omnis abest iussorum poena laborum!
Nam, quo te iactas, Alcmene nate, creatum,
Iuppiter, aut falsus pater est aut crimine verus;
Matris adulterio patrem petis: elige, fictum
Esse Iovem malis, an te per dedecus ortum."
Talia dicentem iamdudum lumine torvo
Spectat et accensae non fortiter imperat irae,
Verbaque tot reddit: "melior mihi dextera lingua!
Dummodo pugnando superem, tu vince loquendo"
Congrediturque ferox. Puduit modo magna locutum
Cedere: reieci viridem de corpore vestem
Bracchiaque opposui tenuique a pectore varas
In statione manus et pugnae membra paravi.
Ille cavis hausto spargit me pulvere palmis,
Inque vicem fulvae tactu flavescit harenae.

---

19 *externis:* cf. VIII. 836: peregrinos amnes.

20 *pars una* = unus: cf. II. 426.

O comitum pars una mearum.

Zie ook V. 577, IX. 696.

rerum tuarum: cf. VII. 522.

22 *iussorum laborum:* gen. expl.: *iussus:* opgelegd.

23 *iactas:* εὔχεται. *natum:* sc. esse.

24 *falsus pater:* cf. I. 754.

falsus: part. perf. pass. van *fallo:* gelogen.

crimine = adulterio sc., cf. II. 433: nec se sine crimine prodit: op niet onschuldige wijze.

28 *non fortiter:* litotes = vix, nequaquam.

imperare = beheersen; zo *cupiditatibus imperare* (Cic., de Am. 22) en *lacrimis imperare* (Sil. It. II. 652).

29 *tot:* τοσαῦτα: slechts....

31 *magna locutum:* cf. VI. 151.

33 *varus:* naar buiten gebogen; *vatius:* naar binnen gebogen, cf. Varro de R. R. II. 9. 4: debent esse... cruribus potius varis quam vatiis.

Van Europa zegt Ovidius, Am. I. 3. 23:

Quaeque super pontum simulato vecta iuvenco
Virginea tenuit cornua vara manu.

bracchia vara tendere of *tenere:* een technische term van de gevechtshouding bij het worstelen, cf. Stat., Theb. VI. 850: bracchia late vara tenent, en Mart. VII. 32. 9.

35 *spargit me pulvere:* men vette zich in voor men ging worstelen, opdat men den tegenstander geen vat zou geven.

Et modo cervicem, modo crura micantia captat,
Aut captare putes, omnique a parte lacessit.
*M*e *m*ea defendit gravitas frustraque petebar:
Haud secus ac moles, magno quam murmure fluctus
Oppugnant: manet illa suoque est pondere tuta.
Digredimur paulum rursusque ad bella coimus,
Inque gradu stetimus certi non cedere, eratque
Cum *p*ede *p*es iunctus, totoque ego *p*ectore *p*ronus
Et *di*gitos *di*gitis et *fr*ontem *fr*onte premebam
Non aliter vidi fortes concurrere tauros,
Cum, pretium pugnae, toto nitidissima saltu
Expetitur coniunx: spectant armenta paventque,
Nescia, quem maneat tanti victoria regni.
Ter sine profectu voluit nītentia contra
Reicere Alcides a se mea pectora, quarto
Excutit amplexus adductaque bracchia solvit
Inpulsumque manu — certum est mihi vera fateri —
Protinus avertit tergoque onerosus inhaesit.
Si qua fides neque ficta mihi nunc gloria voce
Quaeritur, inposito pressus mihi monte videbar.
Vix tamen inserui sudore fluentia multo
Bracchia, vix solvi duros a pectore nexus.
Instat anhelanti prohibetque resumere vires,
Et cervice mea potitur. Tum denique tellus

---

37 *micantia:* zich snel bewegend.

38 *lacessit:* valt mij aan (door schijnbewegingen).

43 *gradus* = statio: vs. 34.
certi c. inf.: vast besloten om, cf. X. 394, 438; Verg.: *certus eundi* naast *certa mori.*

46 vergelijk Vergilius' beschrijving van de strijd tussen Aeneas en Turnus (Aen. XII. 716, env.).

48 *coniunx* = vacca.

52 *adducta bracchia:* mijn armen, die hem stevig omklemd hielden.
adducere: krachtig aantrekken, cf.
VIII. 28 en III. 397, Adducitque cutem macies
zo Liv. IX. 10. 7: quin tu adducis lorum, ut iusta fiat deditio.
Cic., de Am. 45: Commodissimum esse quam laxissimas habenas habere amicitiae, quas vel adducas cum velis vel remittas.

54 *avertit:* lett.: hij wendde mij om; Hercules gaf zijn tegenstander een stoot tegen de schouder, zodat Achelous zich moest omdraaien, ommiddellijk daarna greep hij hem van achteren aan: *tergoque onerosus inhaesit.*

55 *fides:* cf. VIII. 711: *si qua fides* <mihi est>.

57 *inserui:* n.l. tussen mijn borst en de armen van Hercules.

Pressa genu nostro est, et harenas ore momordi.
Inferior virtute meas divertor ad artes,
Elaborque viro longum formatus in anguem.
Qui postquam flexos sinuavi corpus in orbes,
Cumque fero movi linguam stridore bisulcam,
Risit et inludens nostras Tirynthius artes
"Cunarum labor est angues superare mearum,"
Dixit, "et ut vincas alios, Acheloë, dracones,
Pars quota Lernaeae serpens eris unus Echidnae?
Vulneribus fecunda suis erat illa, nec ullum
De comitum numero caput est inpune recisum,
Quin gemino cervix herede valentior esset.
Hanc ego ramosam natis e caede colubris
Crescentemque malo domui domitamque reclusi:
Quid fore te credis, falsum qui versus in anguem
Arma aliena moves, quem forma precaria celat?"
Dixerat et summo digitorum vincula collo
Inicit. Angebar ceu guttura forcipe pressus:
Pollicibusque meas pugnabam evellere fauces.

---

61 *harenas ore momordit:* Verg., Aen. XI. 418:
Procubuit moriens et humum simul ore momordit.
Hom.: γαῖαν ὀδὰξ εἷλον: alsof ὀδὰξ etymologisch met ὀδών samenhangt.

62 *meas artes:* VIII. 879.

64 *qui:* te verbinden met *sinuavi:* in die gestalte.

66 *Tirynthius:* Hercules, cf. VI. 112 en IX. 104.

67 *cunae:* wieg: Hercules had, toen hij nog in de wieg lag, twee slangen gewurgd, die Iuno op hem had afgezonden. Zie bij vs. 197.
cunarum labor est mearum: voor mij is het kinderspel.

68 *ut:* concess.

69 *pars quota:* cf. VII. 522.
serpens unus: de Lernaeische slag had honderd koppen.

71 *inpune:* moet bij de vertaling in de bijzin worden getrokken: „zonder dat tot straf daarvoor". Zie vs. 193.

73 *caedes:* VI. 657.

74 *malo:* juist door:...
(*domui*) *domitamque:* en onmiddellijk daarna, cf. VIII. 386.
reclusi: cf. VII. 285; Verg., Aen. IV. 63: pecudumque reclusis
Pectoribus inhians spirantia consulit exta.

75 *te:* ablativus, cf. Ter., Phorm. 137: Quid te futurum est?
falsus anguis: cf. vs. 24 en II. 250.

76 *precaria:* afgebedeld, geleend.

77 *digitorum:* gen. expl.

78 *pressus:* toegeknepen.

79 *pollicibus:* sc. Herculis: abl. separ.

Sic quoque devicto restabat tertia tauri
Forma trucis: tauro mutatus membra rebello.
Induit ille toris a laeva parte lacertos
Admissumque trahens sequitur depressaque dura
Cornua figit humo meque alta sternit harena.
Nec satis hoc fuerat: rigidum fera dextera cornu
Dum tenet, infregit truncaque a fronte revellit.
Naides hoc pomis et odoro flore repletum
Sacrarunt, divesque meo Bona Copia cornu est.'
Dixerat, et nymphe ritu succincta Dianae,
Una ministrarum, fusis utrimque capillis,
Incessit totumque tulit praedivite cornu
Autumnum et mensas, felicia poma, secundas.
Lux subit; et primo feriente cacumina sole
Discedunt iuvenes; neque enim, dum flumina pacem
Et placidos habeant lapsus totaeque residant,
Opperiuntur, aquae. Vultus Achelous agrestes
Et lacerum cornu mediis caput abdidit undis.

Nessus

Hunc tamen ablati domuit iactura decoris,
Cetera sospes habet; capitis quoque fronde saligna
Aut superinposita celatur harundine damnum.
At te, Nesse ferox, eiusdem virginis ardor
Perdiderat volucri traiectum terga sagitta.

---

80 *restabat:* sc. mihi.
tertia: cf. VIII. 880.
81 *mutare:* c. abl., cf. VI. 115.
82 *induit lacertos:* legde zijn armen in, i.c., greep stevig vast.
83 *admissum:* cf. VI. 237.
trahens: terugtrekkend.
86 *trunca:* proleptisch gebruikt.
87 *Naides* = Naiades: bronnymfen. cf. VI. 453.
89 *ritu succincta Dianae:* cf. VIII. 319, sqq.
92 *autumnum:* de vruchten van de herfst.
mensas secundas: appositie bij *felicia poma,* vgl. ook VIII. 664.
93 cf. VII. 804.
94 *iuvenes:* Achelous' gasten, die van de Calydonische jacht terugkeerden, VIII. 566.
95 *residant:* I. 344 na de zondvloed: *flumina residunt.*
98 *iactura:* slechts...
99 *capitis damnum:* de verminking van zijn hoofd.
101 *eiusdem virginis:* Deianirae sc., gen. objectivus.
102 *perdiderat:* Nessus, de Centaur, was lang vóór Theseus bij Achelous kwam, gestorven.
terga: acc. partis.

Namque nova repetens patrios cum coniuge muros
Venerat Eueni rapidas Iove natus ad undas.
Uberior solito nimbis hiemalibus auctus
Verticibusque frequens erat atque inpervius amnis.
Intrepidum pro se, curam de coniuge agentem
Nessus adit membrisque valens scitusque vadorum,
'Officio'que 'meo ripa sistetur in illa
Haec', ait 'Alcide: tu viribus utere nando!'
Pallentemque metu fluviumque ipsumque timentem
Tradidit Aonius pavidam Calydonida Nesso.
Mox, ut erat, pharetraque gravis spolioque leonis
(Nam clavam et curvos trans ripam miserat arcus)
'Quandoquidem coepi, superentur flumina' dixit,
Nec dubitat nec, qua sit clementissimus amnis,
Quaerit et obsequio deferri spernit aquarum.
Iamque tenens ripam, missos cum tolleret arcus,
Coniugis agnovit vocem, Nessoque paranti
Fallere depositum 'quo te fiducia' clamat
'Vana pedum, violente, rapit? tibi Nesse biformis,
Dicimus: exaudi, nec res intercipe nostras!
Si te nulla mei movit reverentia, at orbes

103 *patrios:* voorvaderlijk; Tiryns n.l. vanwaar Amphithryon naar Thebe gevlucht was.

104 *Euenus:* de rivier, waaraan Calydon ligt. cf. VIII. 528.

109 *officio:* hulp, eigenlijk *dienst:* cf. II. 388, VIII. 131, vergelijk *munus* in vs. 4.

110 *nando:* abl. van het gerundium in plaats van het part, praes. act. cf. VII. 380.

112 *Aonius:* de Aones waren de oudste bewoners van Boeotië. Hercules was te Thebe geboren.
Calydonida: Deianira dochter van Oeneus, koning van Calydon.

113 *spolio leonis:* cf. III. 81; *leo* hier de Nemeische leeuw.

115 *quandoquidem coepi:* sc. flumina superare; hij had n.l. Achelous overwonnen.

116 *clementissimus:* cf. Curt. Ruf. 5. 3. 2: Accipiunt deinde eum (Tigrim sc.) campi, quos clementiore alveo praeterit, iam navium patiens. Tac. Ann.

117 *obsequio aquarum:* cf. Ars. Am. II. 178:

Flectitur obsequio curvatus ab arbore ramus
  Frangis, si vires experiere tuas.
Obsequio tranantur aquae; nec vincere possis
  Flumina, si contra, quam rapit unda natas.

120 *fallere depositum:* cf. V. 480.

121 *fiducia vana pedum:* cf. vs. 125: Nessus was een Centaur, daarom wordt hij *biformis,* διφυής, genoemd.

123 *orbes paterni:* de Centauren waren zonen van Ixion, die zich aan Iuno had willen vergrijpen, cf. IV. 461.

Concubitus vetitos poterant inhibere paterni.
Haud tamen effugies, quamvis ope fidis equina.
Vulnere, non pedibus te consequar!' Ultima dicta
Res probat et missa fugientia terga sagitta
Traicit: extabat ferrum de pectore aduncum.
Quod simul evulsum est, sanguis per utrumque foramen
Emicuit mixtus Lernaei tabe veneni.
Excipit hunc Nessus; 'neque enim moriemur inulti'
Secum ait et calido velamina tincta cruore
Dat munus raptae velut inritamen amoris.

Herculis mors

Longa fuit medii mora temporis, actaque magni
Herculis inplerant terras odiumque novercae.
Victor ab Oechalia Cenaeo sacra parabat
Vota Iovi, cum Fama loquax praecessit ad aures,
Deïanira, tuas, quae veris addere falsa
Gaudet et e minimo sua per mendacia crescit
Amphitryoniaden Ioles ardore teneri.
Credit amans Venerisque novae perterrita fama
Indulsit primo lacrimis flendoque dolorem

126 *vulnus:* VII. 383.
127 *res:* de verwezenlijking, cf. IV. 550: Res dicta secuta est. *fugientia terga:* voor *fugientis terga.*
129 *simul* = simulatque.
130 *emicuit:* zo IV. 121: cruor emicat alte.
131 "*neque enim*" *ait* = et ait "non enim".
133 *inritamen amoris:* φίλτρον,
XIII. 434: opes animi inritamen avari.
135 *inplerant:* zeugma, cf. XI. 674: lacrimas movet atque lacertos.
136 *victor ab Oechalia:* VIII. 410.
Oechalia: stad op Euboea; daar regeerde Eurytus, de beroemde boogschutter, die zijn dochter Iole beloofde aan diengene, die hem in het boogschieten zou overwinnen. Door Hercules verslagen wilde hij zijn belofte niet houden. Hercules nam toen Oechalia in, verwoestte het en nam Iole met zich mee.
Cenaeum: voorgebergte op Euboea, met tempel van Zeus.
137 *Fama loquax,* enz.: vergel. Verg., Aen. IV. 176 sqq.:
Fama Parva metu primo mox sese attollit in auras
Tam ficti pravique tenax quam nuntia veri.
139 *minimo:* neutrum.
140 *Amphithryoniades:* Hercules.
141 *Veneris:* amoris.
142 *flendo dolorem diffudit:* cf. Her. VIII. 59:
Flere licet certe. Flendo diffundimus iram
Perque sinum lacrimae fluminis instar erunt.

Diffudit miseranda suum, mox deinde 'quid autem
Flemus?' ait 'paelex lacrimis laetabitur istis!
Quae quoniam adveniet, properandum aliquidque
[novandum est,
Dum licet et nondum thalamos tenet altera nostros.
Conquerar an sileam? repetam Calydona morerne?
Excedam tectis an, si nihil amplius, obstem?
Quid si, me, Meleagre, tuam memor esse sororem,
Forte paro facinus, quantumque iniuria possit
Femineusque dolor, iugulata paelice testor?'
In cursus animus varios abit: omnibus illis
Praetulit inbutam Nesseo sanguine vestem
Mittere, quae vires defecto reddat amori.
Ignaroque Lichae, quid tradat, nescia luctus
Ipsa suos tradit blandisque miserrima verbis,
Dona det illa viro, mandat. Capit inscius heros
Induiturque umeris Lernaeae virus Echidnae.
Tura dabat primis et verba precantia flammis
Vinaque marmoreas patera fundebat in aras.
Incaluit vis illa mali resolutaque flammis
Herculeos abiit late dilapsa per artus.
Dum potuit, solita gemitum virtute repressit.
Victa malis postquam est patientia, reppulit aras
Inplevitque suis nemorosum vocibus Oeten.

145 *properare atque novare:* hendiadyoin, haastig iets (nieuws) bedenken.
146 *thalamos nostros:* zolang nog niet een ander als zijn vrouw onze plaats inneemt, cf. VI. 148.
147 *Calydon:* Deianira was de dochter van Oeneus, koning van Calydon.
149 *quid si:* zie bij vs. 194.
Meleager: VIII. 437.
memor: conscius.
150 *iniuria femineusque dolor:* hendiadyoin: de smart van een vrouw, die versmaad wordt.
152 *animus abit:* haar gedachten gaan naar...
154 *defecto:* verzwakt.
155 *Lichas:* dienaar van Hercules.
luctus suos: abstractum pro concreto.
158 *induitur:* reflex.
159 *verba precantia:* VI. 164, X. 511. *primus:* hier: pas ontstoken.
160 *marmoreas aras:* anachronisme.
161 *mali:* veneni.
164 *malis:* doloribus.
165 *Oete:* berg in Thessalië. Daarheen had Hercules zich laten brengen, toen hij voelde, dat hij sterven ging.

Nec mora, letiferam conatur scindere vestem:
Qua trahitur, trahit illa cutem, foedumque relatu,
Aut haeret membris frustra temptata revelli,
Aut laceros artus et grandia detegit ossa.
Ipse cruor, gelido ceu quondam lammina candens
Tincta lacu, stridit coquiturque ardente veneno.
Nec modus est, sorbent avidae praecordia flammae,
Caeruleusque fluit toto de corpore sudor,
Ambustique sonant nervi, caecaque medullis
Tabe liquefactis tollens ad sidera palmas
'Cladibus' exclamat, 'Saturnia, pascere nostris!
*P*a*s*cere et hanc *p*e*st*em *sp*ec*t*a, crudelis, ab alto,
Corque ferum *s*a*t*ia! Vel si miserandus et hosti,
Hoc est, si tibi sum, diris cruciatibus aegram
Invisamque animam natamque laboribus aufer!
Hoc *m*ihi *m*unus erit: *d*ecet haec *d*are *d*ona novercam!
Ergo ego foedantem peregrino templa cruore
Busirin domui saevoque alimenta parentis
Antaeo eripui nec me pastoris Hiberi
Forma triplex nec *forma triplex* tua, Cerbere, movit
*Vos*ne, manus, validi pressistis cornua tauri?

167 *qua:* ubi.
170 *quondam* = quandoquidem: cf. VIII. 191.
171 *lacu:* cf. XII. 275 env.: Sanguis
Terribilem *s*tridore *s*onum dedit, ut dare ferrum
Igne rubens plerumque solet, quod forcipe curva
Cum faber eduxit, lacubus demittit: at illud
*S*tridet et in tepida *s*ubmer*s*um *s*ibilat unda.
174 *caecus:* cf. VIII. 516.
176 *Saturnia:* Iuno als dochter van Kronos (Saturnus), I. 612. *pascere:* cf. VI. 280.
178 cf. VI. 276.
180 *natus* c. dat.: in plaats van *ad.*
182 *peregrino cruore:* cruore hostium, cf. VIII. 444: consorti sanguine.
183 *Busiris:* koning van Egypte, vermoordde alle vreemdelingen, die in zijn land kwamen.
184 *Antaeus:* zoon van Neptunus en de Aarde, koning in Libyë, die ieder, die hem tegenkwam, dwong met hem te worstelen. Door hem, die van de aarde nieuwe krachten kreeg, op te heffen, overwon Hercules hem, waarna hij hem worgde.
184 *pastor Hiberus:* de reus Geryones, met zijn drie lichamen.
186 *tauri:* de door Neptunus gezonden Cretensische stier, die Hercules overweldigd en naar Eurystheus had gevoerd. Nadat hij daarop was vrijgelaten, maakte hij de vlakte van Marathon onveilig — vgl. VII. 434.

Vestrum opus Elis habet, *vestrum* Stymphalides undae
Partheniumque nemus? *vestra virtute* relatus
Thermodontiaco caelatus balteus auro,
Pomaque ab insomni concustodita dracone!
Nec mihi Centauri potuere resistere, nec mi
Arcadiae vastator aper! nec profuit hydrae
Crescere per damnum geminasque resumere vires!
Quid, cum Thracis equos humano sanguine pingues
Plenaque corporibus laceris praesaepia vidi
Visaque deieci dominumque ipsosque peremi?
His elisa iacet moles Nemeaea lacertis:
Hac caelum cervice tuli! defessa iubendo est
Saeva Iovis coniunx: ego sum indefessus agendo.
Sed nova pestis adest, cui nec virtute resisti
Nec telis armisque potest; pulmonibus errat
Ignis edax imis perque omnes pascitur artus:
At valet Eurystheus! et sunt, qui credere possint
Esse deos?' dixit perque altam saucius Oeten
Haud aliter graditur, quam si venabula tigris
Corpore fixa gerat factique refugerit auctor.
Saepe illum gemitus edentem, saepe trementem,
Saepe retemptantem totas infringere vestes
Sternentemque trabes irascentemque videres
Montibus aut patrio tendentem bracchia caelo.

---

192 *nec profuit:* cf. Hom., Il. I. 28. Zie VIII. 553.

193 *crescere per damnum:* cf. vs. 69 env.

194 *Quid cum* en *quid quod:* uitdrukking aan de stijl der rhetoren ontleend, wanneer men een nieuw en krachtiger bewijsmiddel wil aanvoeren. Zie ook vs. 149.
Thrax: de Tracische koning Diomedes.
De Thracische paarden worden reeds door Hom., Il. X. 545 geroemd.

195 *vidi visaque:* cf. VIII. 386.

197 *moles Nemeaea:* de onkwetsbare Nemeische leeuw, die door Hercules werd gewurgd.
elisa: gewurgd, cf. XII. 141: vincla elidunt fauces.
Verg., Aen. VIII. 288: <canunt> ut (hoe) prima novercae
Monstra manu geminosque premens eliserit angues.
(Hercules sc.).

198 *hac cervice tuli:* toen Atlas voor hem de gouden appels der Hesperiden haalde.

203 *et:* en dan nog.

209 *trabes:* arbores, cf. VII. 441.
videres: coni. pot. v. h. verledene.

210 *coelo:* dat. van richting.

Ecce Lichan trepidum, latitantem rupe cavata *Lichas*
Adspicit, utque dolor rabiem conlegerat omnem,
'Tune, Licha,' dixit 'feralia dona dedisti?
Tune meae necis auctor eris?' tremit ille pavetque
Pallidus et timide verba excusantia dicit.
Dicentem genibusque manus adhibere parantem
Corripit Alcides, et terque quaterque rotatum
Mittit in Euboicas tormento fortius undas.
Ille per aërias pendens induruit auras,
Utque ferunt imbres gelidis concrescere ventis,
Inde nives fieri nivibus quoque molle rotatis
Adstringi et spissa glomerari grandine corpus,
Sic illum validis iactum per inane lacertis
Exsanguemque metu nec quicquam umoris habentem
In rigidos versum silices prior edidit aetas.
Nunc quoque in Euboico scopulus brevis eminet alto
Gurgite et humanae servat vestigia formae,
Quem, quasi sensurum, nautae calcare verentur
Appellantque Lichan. — At tu, Iovis inclita proles,
Arboribus caesis, quas ardua gesserat Oete,
Inque pyram structis arcum pharetramque capacem
Regnaque visuras iterum Troiana sagittas

212 *rabiem collegerat:* I. 234, cf. VI. 342: *sitim colligere.*
215 *verba excusantia:* woorden van verontschuldiging, cf. *verba precantia,* vs. 159.
217 *Alcides:* cf. vs. 17.
220 *imbres:* regendruppels.
221 *nives:* sneeuwvlokken.
nivibus rotatis: dativus.
222 *glomerari spissa grandine:* tot harde hagel samengepakt worden, eigenl. samengepakt worden door het feit, dat zij dichte, harde hagel worden; cf. X. 105: truncoque induruit.
223 *inane:* het luchtruim, cf. II. 506 en Verg., Aen. XII. 906:
vacuum per inane volutus.
225 *prior aetas:* de mensen uit vroegere tijden.
edidit = tradidit.
Euboico: sc. mari.
226 *brevis:* laag.
228 *calcare:* betreden, V. 88:
exstructos morientum calcat acervos.
231 *structis:* exstructis.
capax: ruim, wijd; die veel kan bevatten (capere), VIII. 534.
232 *visuras:* die voorbestemd waren om...
iterum: de eerste maal was Troje door Hercules verwoest, cf. XI. 213.

Ferre iubes Poeante satum, quo flamma ministro est
Subdita, dumque avidis conprenditur ignibus agger,
Congeriem silvae Nemeaeo vellere summam
Sternis et inposita clavae cervice recumbis,
Haud alio vultu, quam si conviva iaceres
Inter plena meri redimitus pocula sertis.
Iamque valens et in omne latus diffusa sonabat
Securosque artus contemptoremque petebat
Flamma suum: timuere dei pro vindice terrae,
Quos ita (sensit enim) laeto Saturnius ore
Iuppiter adloquitur: 'nostra est timor iste voluptas,
O superi, totoque libens mihi pectore grator,
Quod memoris populi dicor rectorque paterque,
Et mea progenies vestro quoque tuta favore est.
Nam quamquam ipius datis hoc inmanibus actis,
Obligor ipse tamen. Sed enim nec pectora vano
Fida metu paveant, istas nec spernite flammas.
Omnia qui vicit, vincet, quos cernitis, ignes;
Nec nisi materna Vulcanum parte potentem
Sentiet: aeternum est, a me quod traxit, et expers
Atque inmune necis nullaque domabile flamma.
Idque ego defunctum terra caelestibus oris
Accipiam cunctisque meum laetabile factum
Dis fore confido; si quis tamen Hercule, si quis
Forte deo doliturus erit, data praemia nolet,

---

233 *Poeante satum:* Philoctetem.
quo ministro: cuius ministerio, II. 750.
235 *congeriem silvae:* rogum, cf. VIII. 340.
Nemeaeo vellere: cf. 196.
240 *securos artus:* Hercules zelf is *securus,* onbezorgd, onbevreesd.
241 *vindice terrae:* Hercules had de wereld van vele monsters en plagen verlost.
245 *memoris:* meritorum sc., dankbaar, zie ook III. 494.
populi: sc. deorum.
247 *datis:* conceditis, tribuitis.
248 *ipse:* als vader n.l.
sed enim: cf. VI. 152.
249 *istas nec spernite flammas:* door die vlammen zal n.l. Hercules de onsterfelijkheid krijgen.
251 *Vulcanum:* cf. VII. 104.
254 *defunctum terra:* zo IV. 435: simulacra functa sepulcris.
256 *si quis:* bedoeld is Iuno, cf. 261.
Hercule deo: de goddelijkheid van Hercules.
257 *data praemia nolet:* dan zal deze weliswaar....

Sed meruisse dari sciet invitusque probabit.'
Adsensere dei; coniunx quoque regia visa est
Cetera *non duro, duro* tamen ultima vultu
Dicta tulisse Iovis seque indoluisse notatam.
Interea, quodcumque fuit populabile flammae,
Mulciber abstulerat, nec cognoscenda remansit
Herculis effigies, nec quicquam ab imagine ductum
Matris habet, tantumque Iovis vestigia servat;
Utque novus serpens posita cum pelle senecta,
Luxuriare solet squamaque nitere recenti:
Sic, ubi mortales Tirynthius exuit artus,
Parte sui meliore viget maiorque videri
Coepit et augusta fieri gravitate verendus.
Quem pater omnipotens inter cava nubila raptum
Quadriiugo curru radiantibus intulit astris.

Alcmene et Galanthis

Sensit Atlas pondus, neque adhuc Stheneleïus iras
Solverat Eurystheus odiumque in prole paternum
Exercebat atrox; at longis anxia curis
Argolis Alcmene, questus ubi ponat aniles,
Cui referat nati testatos orbe labores
Cuive suos casus, Iolen habet; Herculis illam
Imperiis thalamoque animoque receperat Hyllus,
Inpleratque uterum generoso semine, cum sic

---

258 *meruisse dari:* Herculem meruisse, ut darentur.
263 *Mulciber:* Vulcanus.
265 *vestigia*: 227, 266.
266 *novus:* verjongd, cf. VIII. 853.
267 *luxuriare:* cf. VII. 292.
268 *Tirynthius:* vs. 66.
273 *sensit Atlas pondus:* aan Atlas ontging, daar hij de hemel draagt, de komst van Hercules niet.
Stheneleius Eurystheus: Eurystheus, de zoon van Sthenelus.
274 *prole:* collectivum: de kinderen van Hercules.
odium paternum = odium patris (gen. obj.).
276 *ubi:* het antecedent bij *ubi* is Iolen.
ponere = deponere: toevertrouwen, cf. Hor. Sat. II. 6. 46:
quae rimosa bene deponuntur in aure.
en Carm. I. 27. 18:
quidquid habes, age
depone tutis auribus.
277 *testatos:* part. perf. v. e. deponens met pass. betekenis.
278 *Iole:* cf. vs. 136.
280 *implerat:* cf. III. 344.

Incipit Alcmene: 'faveant tibi numina saltem
Corripiantque moras tum, cum matura vocabis
Praepositam timidis parientibus Ilithyiam.
Quam mihi difficilem Iunonis gratia fecit.
Namque laboriferi cum iam natalis adesset
Herculis et decimum premeretur sidere signum,
Tendebat gravitas uterum mihi; quodque ferebam,
Tantum erat, ut possis auctorem dicere tecti
Ponderis esse Iovem, nec iam tolerare labores
Ulterius poteram: quin nunc quoque frigidus artus,
Dum loquor, horror habet, parsque est meminisse doloris.
Septem ego per noctes, totidem cruciata diebus,
Fessa malis tendensque ad caelum bracchia, magno
Lucinam Nixasque pares clamore vocabam.
Illa quidem venit, sed praecorrupta meumque
Quae donare caput Iunoni vellet iniquae.
Utque meos audit gemitus, subsedit in illa
Ante fores ara dextroque a poplite laevum
Pressa genu et digitis inter se pectine iunctis.

---

282 *conripere:* verkorten.
matura: eigenl.: rijp voor het baren; als de tijd der geboorte nadert.
283 Ilithyia = Lucina: cf. V. 304.
284 *Iunonis gratia:* de invloed van Iuno.
285 *natalis:* sc. dies.
286 *sidere:* sole.
decimum signum: n.l. van de dierenriem, cf. II. 18.
288 *auctorem:* de verwekker, cf. VI. 172.
289 *labores:* de weeën.
291 *meminisse:* subject van *pars est.*
293 *malis:* cf. vs. 164.
294 *Nixas pares:* goden der geboorte, onder elkaar en aan Lucina gelijk; cf. Festus 182, 23, sq. Linds: Nixi di appellantur tria signa in Capitolio ante cellam Minervae genibus nixa, veluit praesidentes parientium nixibus.
295 *praecorrupta:* cf. XIV. 134:
Dum tamen hanc sperat, dum praecorrumpere donis
Me cupit, "elige" ait "virgo Cumaea, quid optes".
298 *ara:* cf. X. 224; van Ζεὺς ἑρκεῖος.
299 *pressa:* reflex.: zij zit dus met het rechterbeen over de linkerknie; cf. Plin., N. H. 28, 59: adsidere gravidis digitis pectinatim inter se inplexis veneficium est.... peius, si circa unum ambove genua, item poplites alternis genibus inponi.
pectine: op de manier van een kam, cf. vs. 222.

Sustinuit partus; tacita quoque carmina voce
Dixit et inceptos tenuerunt carmina partus.
Nitor et ingrato facio convicia demens
Vana Iovi cupioque mori moturaque duros
Verba queror silices; matres Cadmeïdes adsunt
Votaque suscipiunt exhortanturque dolentem.
Una ministrarum, media de plebe, Galanthis
Flava comas aderat faciendis strenua iussis,
Officiis dilecta suis. Ea sensit iniqua
Nescio quid Iunone geri, dumque exit et intrat
Saepe fores, divam residentem vidit in ara
Bracchiaque in genibus digitis conexa tenentem,
Et 'quaecumque es,' ait 'dominae gratare! levata est
Argolis Alcmene potiturque puerpera voto.'
Exsiluit iunctasque manus pavefacta remisit
Diva potens uteri, vinclis levor ipsa remissis.
Numine decepto risisse Galanthida fama est.
Ridentem prensamque ipsis dea saeva capillis
Traxit et e terra corpus relevare volentem
Arcuit inque pedes mutavit bracchia primos.
Strenuitas antiqua manet, nec terga colorem
Amisere suum: forma est diversa priori.
Quae quia mendaci parientem iuverat *ore*,
Ore parit nostrasque domos, ut et ante, frequentat.'

Dixit et admonitu veteris commota ministrae
Ingemuit; quam sic nurus est adfata dolentem:
'Te tamen, o genetrix, alienae sanguine vestro
Rapta movet facies. Quid si tibi mira sororis

---

300 *tacita voce:* cf. III. 18:
Auctoremque viae Phoebum taciturnus adorat.
301 *carmina:* toverspreuken.
304 *matres Cadmeides:* de Thebaansche vrouwen.
305 *vota suscipere* = vota concipere.
306 cf. VII. 430.
307 *flava comas:* in Ovidius' tijd was blond haar in de mode!
308 *dilecta:* sc. a me.
312 *levata est:* is verlost, cf. vs. 315, 675, 698.
313 *potiturque:* cf. VIII. 56, 409 en XIII. 130.
315 *vinclis remissis:* cf. vs. 299.
321 *forma: slechts* haar gestalte.
322 *parientem:* sc. me.
325 *nurus:* Iole, cf. vs. 278.
327 *rapta facies:* sc. humana.

Fata meae referam? quamquam lacrimaeque dolorque
Inpediunt prohibentque loqui. Fuit unica matri
(Me pater ex alia genuit) notissima forma
Oechalidum Dryope. Quam virginitate carentem
Vimque dei passam Delphos Delumque tenentis
Excipit Andraemon et habetur coniuge felix.
Est lacus adclivis devexo margine formam
Litoris efficiens, summum myrteta coronant.
Venerat huc Dryope fatorum nescia, quoque
Indignere magis, nymphis latura coronas:
Inque sinu puerum, qui nondum inpleverat annum,
Dulce ferebat onus tepidique ope lactis alebat.
Haud procul a stagno Tyrios imitata colores
In spem bacarum florebat aquatica lotos.
Carpserat hinc Dryope, quos oblectamina nato
Porrigeret, flores. Et idem factura videbar
(Namque aderam): vidi guttas e flore cruentas
Decidere et tremulo ramos horrore moveri.
Scilicet, ut referunt tardi nunc denique agrestes,
Lotis in hanc nymphe fugiens obscena Priapi
Contulerat versos, servato nomine, vultus.
  Nescierat soror hoc; quae cum perterrita retro
Ire et adoratis vellet discedere nymphis,
Haeserunt radice pedes; convellere pugnat
Nec quicquam nisi summa movet. Subcrescit ab imo
Totaque paulatim lentus premit inguina cortex.
Ut vidit, conata manu laniare capillos,
Fronde manum inplevit: frondes caput omne tenebant.
At puer Amphissos (namque hoc avus Eurytus illi
Addiderat nomen) materna rigescere sentit

331 *Oechalidum:* cf. IX. 136.
332 *vim passa:* cf. IV. 233.
332 *dei Delphosque Delumque tenentis:* sc. Apollinis.
334 *devexo margine:* door zijn aflopende oever.
336 *quoque:* et quo, cf. VIII. 579.
341 *aquatica:* aan het water groeiend.
342 *oblectamina:* Cic., Par. 5. 2: oblectamenta puerorum.
343 *videbar:* pass.
347 *obscena:* de onkuise verlangens.
351 *radice:* abl. instrum, zie ook vs. 222.
352 *summa:* sc. corporis.
353 *premit* = occupat.
356 *Eurytus:* cf. vs. 136, vader van Iole en Dryope.

Ubera, nec sequitur ducentem lacteus umor.
Spectatrix aderam fati crudelis opemque
Non poteram tibi ferre, soror; quantumque valebam,
Crescentem truncum ramosque amplexa morabar;
Et, fateor, volui sub eodem cortice condi.
Ecce vir Andraemon genitorque miserrimus adsunt
Et quaerunt Dryopen: Dryopen quaerentibus illis
Ostendi loton. Tepido dant oscula ligno
Adfusique suae radicibus arboris haerent.
Nil nisi iam faciem, quod non foret arbor, habebat
Cara soror: lacrimae misero de corpore factis
Inrorant foliis, et, dum licet oraque praestant
Vocis iter, tales effundit in aëra questus:
"Si qua fides miseris, hoc me per numina iuro
Non meruisse nefas; patior sine crimine poenam!
Viximus innocuae; si mentior, arida perdam
Quas habeo, frondes et caesa securibus urar.
Hunc tamen infantem maternis demite ramis
Et date nutrici. Nostraque sub arbore saepe
Lac facitote bibat nostraque sub arbore ludat!
Cumque loqui poterit, matrem facitote salutet
Et tristis dicat "'latet hoc in stipite mater.'"
Stagna tamen timeat nec carpat ab arbore flores
Et frutices omnes corpus putet esse deorum!
Care vale coniunx et tu, germana, paterque!
Quin, si qua est pietas, ab acutae vulnere falcis,
A pecoris morsu frondes defendite nostras!
Et quoniam mihi fas ad vos incumbere non est,
Erigite huc artus et ad oscula nostra venite,

358 *ducentem:* vertaal: bij het zuigen.
lacteus umor = lac.
361 *morabar:* imperfectum!
366 *adfusi radicibus:* cf. VIII. 540.
suae arboris: die eens hun dochter en vrouw was.
369 *inrorant,* intr.: druppelen op.
370 *vocis iter:* cf. II. 829:
Nec conata loqui est, nec si conata fuisset
Vocis habebat iter.
372 *sine crimine:* onschuldig.
379 *latet hoc in stipite mater:* cf. V. 329: Delius in corvo latuit.
383 *quin.... defendite et erigite:* cf. VII. 70: quin adspice.
si qua est pietas: sc. vobis.
385 *fas non est:* het is niet mogelijk.
386 *oscula:* de lippen, cf. III. 24, X. 344.

Dum tangi possunt, parvumque attolite natum!
Plura loqui nequeo. Nam iam per candida mollis
Colla liber serpit summoque cacumine condor.
Ex oculis removete manus! Sine munere vestro
Contegat inductus morientia lumina cortex."
Desierant simul ora loqui, simul esse. Diuque
Corpore mutato rami caluere recentes.'

Dumque refert Iole factum mirabile, dumque *Iolaus*
Eurytidos lacrimas admoto pollice siccat
Alcmene (flet et ipsa tamen), conpescuit omnem
Res nova tristitiam. Nam limine constitit alto
Paene puer dubiaque tegens lanugine malas,
Ora reformatus primos Iolaus in annos.
Hoc illi dederat Iunonia muneris Hebe,
Victa viri precibus; quae cum iurare pararet,
Dona tributuram post hunc se talia nulli,
Non est passa Themis. 'Nam iam discordia Thebae
Bella movent' dixit 'Capaneusque nisi ab Iove vinci

---

388 *liber* = cortex.
389 *summo cacumine condor:* cf. 362.
390 *ex oculis removete manus:* de naaste verwanten plachten de ogen van een overledene toe te drukken.
sine munere vestro = sine officio vestro: cf. vs. 119.
391 *inductus:* cf. VII. 161.
393 *caluere:* cf. vs. 365.
395 *Eurytidos:* cf. vs. 365.
398 *paene puer:* bijna als een knaap.
dubia: onduidelijk.
399 *Iolaus:* metgezel van Hercules..
reformatus primos in annos: tot de jaren van zijn jeugd verjongd.
400 *Iunonia Hebe:* Hebe, de dochter van Iuno, werd de vrouw van Hercules, nadat deze onder de goden was opgenomen.
hoc.... muneris.
401 *viri* = mariti.
403 *Themis:* de dochter van Uranus en Gaia gaf vóór Apollo in Delphi orakels aan de mensen.
discordia bella: enallage.
Na de tragische val van Oedipus streden zijn beide zoons Eteocles en Polynices om de heerschappij.
404 *Capaneus:* een der Zeven tegen Thebe, cf. VIII. 317, door de bliksem getroffen.

Haud poterit, fientque pares in vulnera fratres,
Subductaque suos Manes tellure videbit
Vivus adhuc vates, ultusque parente parentem
Natus erit facto pius et sceleratus eodem
Attonitusque malis, exul mentisque domusque,
Vultibus Eumenidum matrisque agitabitur umbris,
Donec eum coniunx fatale poposcerit aurum
Cognatumque latus Phegeïus hauserit ensis.
Tum demum magno petet hos Acheloia supplex
Ab Iove Callirhoë natis infantibus annos;

---

405 *fient pares:* cf. Eur., Phoen. 1423 sq.

γαῖαν δ' ὀδὰξ ἑλόντες ἀλλήλων πέλας
πίπτουσιν ἄμφω κοὐ διώρισαν κράτος

406 *subducta tellure:* nadat de aarde zich voor hem geopend had; woordelijk: onder hem was weggetrokken.

suos manes videbit: cf. Hom., Od. X. 494, van Amphiaraos:

τῷ καὶ τεθνηῶτι νόον πόρε Περσεφόνεια
οἴῳ πεπνῦσθαι· τοὶ δὲ σκιαὶ ἀίσσουσιν

suos manes: cf. Stat., Theb. 709:

innumeram ferro plebem... immolat umbris ipse suis.
(Amphiaraus sc.).

407 Amphiaraos, de ziener, was door zijn vrouw Eriphyle, die door Polynices met een gouden halssnoer was omgekocht, overgehaald deel te nemen aan de tocht der Zeven tegen Thebe. Daar hij wist, dat hij voor Thebe sterven zou, had hij zijn zoon Alcmaeon opgedragen zijn dood op Eriphyle te wreken.

408 *natus:* Alcmaeon.

facto pius et sceleratus eodem: oxymoron — precies zo III. 5.

409 *exul mentisque domusque:* zeugma.

410 *Eumenides:* door de Furiën vervolgd kwam Alcmaeon te Psophis in Arcadië en huwde daar de dochter van koning Phegeus. Later kwam hij op een eiland, dat door den riviergod Achelous was gemaakt (VIII. 577 sqq.) en werd verliefd op Callirhoë, de dochter van Achelous, bij wie hij twee zonen verwekte. Callirhoë verzocht hem om het halssieraad (*aurum fatale*), dat hij reeds aan de dochter van Phegeus had gegeven. Naar Psophis teruggekeerd om het te halen, liet Phegeus, die zijn ontrouw had vernomen, hem door zijn zonen doden. Op deze zoons van Phegeus wilde nu Callirhoë de dood van Alcmaeon wreken.

411 *coniunx:* Callirhoë.

412 *cognatum latus* = latus cognati, cf. IX. 182 en VIII. 444: consorti sanguine: als schoonzoon was Alcmaeon eigenlijk geen *cognatus* van Phegeus.

hauserit: perfoderit, cf. V. 126, VIII. 371.

413 *ab Iove* met *magno* te verbinden.

414 *hos annos:* een leeftijd als deze, een dergelijke krachtige leeftijd, zoals Iolaus had gekregen.

Neve necem sinat esse diu victoris inultam,
Iuppiter his motus privignae dona nurusque
Praecipiet facietque viros inpubibus annis.'

Deorum sermones

Haec ubi faticano venturi praescia dixit
Ore Themis, vario superi sermone fremebant,
Et, cur non aliis eadem dare dona liceret,
Murmur erat: queritur veteres Pallantias annos
Coniugis esse sui, queritur canescere mitis
Iasiona Ceres, repetitum Mulciber aevum
Poscit Erichthonio, Venerem quoque cura futuri
Tangit et Anchisae renovare paciscitur annos.
Cui studeat, deus omnis habet; crescitque favore
Turbida seditio, donec sua Iuppitur ora
Solvit et 'o! nostri si qua est reverentia,' dixit
'Quo ruitis? tantumne aliquis sibi posse videtur,
Fata quoque ut superet? fatis Iolaus in annos,
Quos egit, rediit, fatis iuvenescere debent
Callirhoë geniti, non ambitione nec armis.
Vos etiam, quoque hoc animo meliore feratis,
Me quoque fata regunt, quae si mutare valerem,

415 *diu victoris:* Alcmaeon had bij de tocht der Epigonen tegen Thebe de overwinning behaald.
416 *privignae nurusque:* Hebe is als dochter van Iuno de *privigna* en als vrouw van Hercules de *nurus* van Iuppiter.
Hebae dona praecipere: iemand vóór de tijd de geschenken geven, die Hebe verleent.
417 *viros:* praedicatief.
418 *venturi praescia:* cf. VI. 157 en Verg., Aen. VI. 66.
421 *Pallantias:* Aurora, als dochter van den Titan Pallas. Voor Tithonus, haar man, had zij een eeuwig leven verzocht, maar niet een eeuwige jeugd.
423 *Iasion:* van Creta, de geliefde van Ceres en bij haar de vader van Plutus.
Mulciber: Vulcanus, vader van Erichthonius, *prolem sine matre* creatam (II. 553).
425 *tangit* = movet: II. 527, VII. 26.
paciscitur: c. inf. en met *ut.*
renovare: cf. VII. 215.
426 *cui studeat* = cui faveat.
430 *fata superare:* de lotsbeschikkingen ongedaan maken, cf. II. 617 en VIII. 453.
in annos, quos egit: cf. 399 en VI. 571.
431 *iuvenescere:* tot krachtige mannen uitgroeien.
432 *ambitio:* gunst, voorspraak. *armis:* geweld.
433 *quoque:* cf. VIII. 579, IX. 336.

Nec nostrum seri curvarent Aeacon anni,
Perpetuumque aevi florem Rhadamanthus haberet
Cum Minoë meo, qui propter amara senectae
Pondera despicitur nec, quo prius, ordine regnat.'
Dicta Iovis movere deos; nec sustinet ullus,
Cum videat fessos Rhadamanthon et Aecon annis
Et Minoa, queri; qui, dum fuit integer aevi,
Terruerat magnas ipso quoque nomine gentes,
Tunc erat invalidus Deïoidenque iuventae
Robore Miletum Phoeboque parente superbum
Pertimuit credensque suis insurgere regnis
Haud tamen est patriis arcere Penatibus ausus.
Sponte fugis, Milete, tua, celerique carina
Aegaeas metiris aquas et in Aside terra
Moenia constituis positoris habentia nomen.

Hic tibi, dum sequitur patriae curvamina ripae, *Byblis*
Filia Maeandri totiens redeuntis eodem,
Cognita Cyanee, praestantia corpora forma,
Byblida cum Cauno, prolem est enixa gemellam.
Byblis in exemplo est, ut ament concessa puellae.
Byblis Apollinei correpta cupidine fratris

---

435 *Aeacus:* zoon van Iuppiter en Aegina, cf. VII. 615. *Rhadamanthus* en *Minos:* zonen van Iuppiter en Europa, VII. 456.
436 *aevi florem:* florentem aetatem.
439 *sustinet:* audet.
441 *integer aevi:* cf. Verg., Aen. IX. 255 en bij vs. 672.
442 *ipso quoque nomine:* alleen al door zijn naam.
444 *Miletus:* de zoon van Apollo en Deio, een Cretenser, die de stad Milete zou hebben gesticht.
445 *credens:* concess.
448 *viam metiri:* eigenl.: afstappen, afwandelen; cf. Hor., Epod. IV. 7:

Videsne, Sacram metiente te Viam
cum bis trium ulnarum toga
ut ora vertat huc et huc euntium
liberrima indignatio?

449 *moenia* = urbem: cf. III. 13.
450 *tibi* met *cognita:* te verbinden.
451 *Maeandri:* cf. VIII. 162.
452 *praestantia corpora forma:* appositie bij *Byblida cum Cauno.*
454 *in exemplo est:* strekt tot waarschuwing. *concessa:* cf. X. 153.
455 *Caunus:* heet *Apollineus* naar Apollo, den vader van Miletus, cf. 444.

Non soror ut fratrem, nec qua debebat, amabat.
Illa quidem primo nullos intellegit ignes,
Nec peccare putat, quod saepius oscula iungat,
Quod sua fraterno circumdet bracchia collo;
Mendacique diu pietatis fallitur umbra.
Paulatim declinat amor, visuraque fratrem
Culta venit nimiumque cupit formosa videri
Et si qua est illi formosior, invidet illi.
Sed nondum manifesta sibi est nullumque sub illo
Igne facit votum; verumtamen aestuat intus.
Iam dominum appellat, iam nomina sanguinis odit:
Byblida iam mavult quam se vocet ille sororem.
Spes tamen obscenas animo demittere non est
Ausa suo vigilans; placida resoluta quiete
Saepe videt, quod amat; visa est quoque iungere fratri
Corpus et erubuit, quamvis sopita iacebat.
Somnus abit: silet illa diu repetitque quietis
Ipsa suae speciem dubiaque ita mente profatur:
'Me miseram! tacitae quid vult sibi noctis imago
Quam nolim rata sit? cur haec ego somnia vidi?

---

456 *debebat:* had moeten....
qua = quatenus, II. 105, IX. 510, IX. 510.

457 *intellegit* = sensit.

458 *quod:* cf. VII. 705.

460 *pietatis:* zusterliefde.
umbra: cf. Liv. VIII. 4. 2: Si etiam nunc sub umbra foederis aequi servitutem pati possumus, quid abest quin....

461 *declinat:* sc. a pietate.

463 *illi:* in zijn ogen.

464 *sub:* onder de druk, de invloed van, cf. VIII. 824 en XIII. 34.

466 *dominum:* cf. Am. III. 7. 11:
Et mihi blanditias dixit dominumque vocavit.
Zo XIII. 837: dominae servabimus istos.
nomina sanguinis: cf. VIII 508; *sanguis:* hier: bloedverwantschap.

468 *animo:* dativus van richting = in animum.
spes obscenas: oneerbare verlangens, cf. 509:
obscenae flammae.

469 *resoluta:* cf. VII. 253. *quiete:* somno.

470 *quod amat* = amatum suum: cf. VII. 23.

472 *quietis species* = noctis imago, vs. 474.

474 *quid vult sibi?:* cf. Cic. Or. II. 67: Quid tibi vis, insane?
Verr. II. 61: Quid haec sibi dona voluerunt?

475 *rata:* werkelijk; van een voorspelling, die vervuld wordt; zie ook vs. 703.

Ille quidem est oculis quamvis formosus iniquis,
Et placet, et possim, si non sit frater, amare,
Et me dignus erat; verum nocet esse sororem.
Dummodo tale nihil vigilans committere temptem,
*S*aepe *l*icet *s*imili redeat *s*ub imagine *s*omnus:
Testis abest somno, nec abest imitata voluptas!
Pro! Venus et tenera volucer cum matre Cupido,
Gaudia quanta tuli! Quam me manifesta libido
Contigit! Ut iacui totis resoluta medullis!
Ut meminisse iuvat! quamvis brevis illa voluptas,
Noxque fuit praeceps et coeptis invida nostris.
  O ego, si liceat mutato nomine iungi,
Quam bene, Caune, tuo *poteram* nurus *esse parenti!*
Quam bene, Caune, meo *poteras* gener *esse parenti!*
Omnia, di facerent, essent communia nobis,
Praeter avos: tu me vellem generosior esses!
Nescio quam facies igitur, pulcherrime, matrem:
At mihi, quae male sum, quos tu, sortita parentes,
Nil nisi frater eris! quod obest, id habebimus unum.
Quid mihi significant ergo mea visa? .... quod autem
Somnia pondus habent? .... an habent et somnia pondus?
Di melius! .... di nempe *s*uas habuere *s*orores
*S*ic *S*aturnus Opem iunctam *s*ibi *s*anguine duxit:
Oceanus Tethyn, Iunonem rector Olympi.
*S*unt *s*uperis *s*ua iura! quid ad caelestia ritus
Exigere humanos diversaque foedera tempto?
Aut nostro vetitus de corde fugabitur ardor,

476 *quamvis* met *iniquis* te verbinden.
478 *dignus erat:* zou.... zijn.
nocet: het is een belemmering.
480 *sub imagine:* cf. VI. 460.
481 *imitata:* part. perf. van een deponens met passieve betekenis.
483 *manifesta:* duidelijk beleefd.
485 *quamvis:* cf. VIII. 56.
487 *iungi.* refl.: = corpus iungere. vs. 470.
491 *generosior:* van aanzienlijker afkomst.
492 *nescio quam:* cf. VI. 185.
493 *male:* tot mijn ongeluk, cf. VII. 741, VIII. 509.
497 *Di melius:* sc. velint.
498 *Ops* of *Opis:* oud-Italische godin, later met Rhea gelijkgesteld.
500 *sua iura:* bijzondere wetten.
exigere: aestimare; *exigere ad:* afwegen naar, de maatstaf aanleggen van.
501 *foedera:* cf. X. 353: *naturae foedus:* de wet der natuur.

Aut, hoc si nequeo, peream, precor, ante toroque
Mortua componar, positaeque det oscula frater!
Et tamen arbitrium quaerit res ista duorum.
Finge placere mihi: scelus esse videbitur illi!
At non Aeolidae thalamos timuere sororum.
Unde sed hos novi? cur haec exempla paravi?
Quo feror? obscenae procul hinc discedite flammae,
Nec, nisi qua fas est, germanae frater ametur!
Si tamen ipse meo captus prior esset amore,
Forsitan illius possem indulgere furori.
Ergo ego, quae fueram non reiectura petentem,
Ipsa petam? poterisne loqui? poterisne fateri?
Coget amor, potero! Vel, si pudor ora tenebit,
Littera celatos arcana fatebitur ignes!'
  Hoc placet, haec dubiam vicit sententia mentem.
In latus erigitur, cubitoque innixa sinistro
'Viderit: insanos' inquit 'fateamur amores.
Ei mihi! quo labor? quem mens mea concipit ignem?'
Et meditata manu componit verba trementi:
Dextra tenet ferrum, vacuam tenet altera ceram.
  Incipit, et dubitat; scribit damnatque tabellas:
Et notat et delet; mutat culpatque probatque

---

504 *componar:* cf. VII. 444.
505 *arbitrium:* de (vrije) beslissing.
quaerit = requirit: vereist.
duorum: amborum, cf. VII. 696.
506 *finge placere mihi:* Si fingas id mihi placere.
507 Hom. Od. X. 7:
ἔνϑ' ὅ γε (Aeolus) ϑυγάτερας πόρεν υἱάσιν εἶναι ἀκοίτις.
509 *obscenae flammae:* cf. vs. 468.
510 *qua:* cf. vs. 456.
512 *furori:* cf. VII. 10, X. 397.
518 *in latus erigitur:* Byblis ligt te bed. Zie vs. 472.
cubitoque innixa sinistro: cf. VIII. 727.
519 *viderit:* laat hij zelf maar zien, zelf maar beslissen, cf. X. 624.
520 *quo labor?:* cf. X. 320.
concipit ignem: cf. VII. 9.
521 *meditata:* part. perf. v. e. deponens met pass. beteekenis.
522 *ferrum:* stilum.
vacua cera: de onbeschreven was, opp.: *tabellas,* 523.
Am. I. 11. 21: Odi cum late splendida cera vacat.
523 *damnat:* keurt af.
delet: wist uit; met het platte einde van de *stilus* streek men de was weer glad.

Inque vicem sumptas ponit positasque resumit.
Quid velit, ignorat; quicquid factura videtur,
Displicet; in vultu est audacia mixta pudori.
Scripta 'soror' fuerat: visum est delere sororem
Verbaque correctis incidere talia ceris:
'Quam, nisi tu dederis, non est habitura salutem,
Hanc tibi mittit amans; pudet, a! pudet edere nomen!
Et si, quid cupiam, quaeris, sine nomine vellem
Posset agi mea causa meo nec cognita Byblis
Ante forem, quam spes votorum certa fuisset.
  Esse quidem laesi poterat tibi pectoris index
Et color et macies et vultus et umida saepe
Lumina nec causa suspiria mota patenti,
Et crebri amplexus et quae, si forte notasti,
Oscula sentiri non esse sororia possent.
Ipsa tamen, quamvis animo grave vulnus habebam,
Quamvis intus erat furor igneus, omnia feci,
(Sunt mihi di testes!), ut tandem sanior essem:
Pugnavique diu violenta Cupidinis arma
Effugere infelix et plus, quam ferre puellam
Posse putes, ego dura tuli. Superata fateri
Cogor opemque tuam timidis exposcere votis:
Tu servare potes, tu perdere solus amantem!
Elige, utrum facias! non hoc inimica precatur,
Sed quae, cum tibi sit iunctissima, iunctior esse
Expetit et vinclo tecum propiore ligari.

---

525 *ponit positasque:* cf. VIII. 475.

528 *soror:* het woord „*soror*".
De Romeinen begonnen hun brieven met het noemen van den afzender. Byblis wilde dus schrijven: *Soror Cauno fratri s*(alutem).

530 Heroid IV. 1. sq.:
Quam nisi tu dederis, caritura est ipsa, salutem.
  Mittit Amazonio Cressa puella viro.
agi causam: Ovidius gebruikt graag iuridische uitdrukkingen.

534 *spes votorum:* de hoop op vervulling van mijn wensen.

535 *poterat:* had kunnen.

537 *nec causa patenti* = et causa non patenti, non manifesta.

538 *notasti:* observasti, IX. 778.

540 *quamvis* = quamquam.

511 *furor:* cf. VII. 9.

543 *pugnare:* c. inf., cf. VII, 772.

545 *fateri:* sc. me superatam esse.

549 *iunctior... propiore:* vertaal: nog...

Iura senes norint et, quid liceatque nefasque
Fasque sit, inquirant legumque examina servent:
Conveniens Venus est annis temeraria nostris.
Quid liceat, nescimus adhuc et cuncta licere
Credimus et sequimur magnorum exempla deorum.
Nec nos aut durus pater aut reverentia famae
Aut timor inpediet: tantum sit causa timendi!
Dulcia fraterno sub nomine furta tegemus:
Est mihi libertas tecum secreta loquendi,
Et damus amplexus et iungimus oscula coram!
Quantum est, quod desit? miserere fatentis amorem
Et non fassurae, nisi cogeret ultimus ardor,
Neve merere meo subscribi causa sepulcro!'
  Talia nequiquam perarantem plena reliquit
Cera manum summusque in margine versus adhaesit.

551 *Iura:* heeft, evenals aan het einde van de zin: *nostris,* sterke nadruk.
quid liceat: wat geoorloofd is volgens de wetten van de staat; *fas:* volgens die der natuur.

553 *legum examina:* cf. *exigere* vs. 500: de eisen, die de wetten stellen.
servent = observent: cf. VII 716: zich houden aan.
Venus temeraria: niet beredeneerde liefde, cf. X. 545.

555 cf. 489 sqq.

557 *tantum sit causa timendi!:* och was er maar reden voor angst!

558 *furta:* cf. I. 606.
fraterno sub nomine: cf. VIII. 508 en IX. 480.

561 *quantum:* hoe weinig, cf. IV. 74, VI. 200.

562 *et non fassurae* = et quae non fateretur.

563 *mereo* en *mereor:* c. inf.; cf. XIII. 314.
Op de grafsteen van gesneuvelde militairen werd gewoonlijk de oorzaak van de dood aangegeven, zo ook hier, immers: *militat omnis amans et habet sua castra Cupido* (Am. I. I. I.).
causa: praedicatief: Her. II. 145 eindigt Phyllis haar brief aan Demophoon:

Inscribere meo causa invidiosa sepulcro!
  Aut hoc, aut simili carmine notus eris
'Phyllida Demophoon leto dedit hospes amantem:
  Ille necis causam praebuit, ipsa manum'

564 *perarantem:* cf. XIV. 96: rugis peraravit (doorgroefde) anilibus ora.
plena: praedicatief, cf. 522: vacua cera.
reliquit = defecit, defuit.

565 *summus versus:* de laatste regel; cf. Verg., Aen. II. 324:

Venit summa dies et eluctabile tempus
Dardaniae.

Protinus inpressa signat sua crimina gemma,
Quam tinxit lacrimis (linguam defecerat umor),
Deque suis unum famulis pudibunda vocavit
Et pavidum blandita 'fer has, fidissime, nostro —'
Dixit, et adiecit longo post tempore 'fratri.'
Cum daret, elapsae manibus cecidere tabellae.
Omine turbata est: misit tamen. Apta minister
Tempora nactus adit traditque latentia verba.
Attonitus subita iuvenis Maeandrius ira
Proicit acceptas lecta sibi parte tabellas,
Vixque manus retinens trepidantis ab ore ministri
'Dum licet, o! vetitae scelerate libidinis auctor,
Effuge!' ait. 'qui, si nostrum tua fata pudorem
Non traherent secum, poenas mihi morte dedisses.'
Ille fugit pavidus dominaeque ferocia Cauni
Dicta refert. Palles audita, Bybli, repulsa,
Et pavet obsessum glaciali frigore corpus.
Mens tamen ut rediit, pariter rediere furores,
Linguaque vix tales icto dedit aëre voces:
'Et merito! quid enim temeraria vulneris huius

---

566 *sua crimina:* de brief is een *crimen* (cf. VIII. 240), een aanklacht tegen haar zelf.
567 smakeloze overdrijving!
569 *pavidum:* neutrum sing. in plaats van adverbium, cf. IX. 661.
571 *elapsae cecidere:* zie bij VII. 402.
573 *latentia verba:* de hem onbekende woorden, boodschap.
574 *Maeandrius:* cf. vs. 451:

Maeandros — Apollo
Cyanee + Miletus
Caunus, Byblis

577 *auctor:* helper, handlanger.
578 *fata:* cf. VII. 346.
pudorem = schande. Indien Caunus hem gedood had, zou de aanleiding daartoe bekend zijn geworden.
581 *repulsa:* afwijzing, cf. vs. 632.
582 *glaciali frigore:* cf. Verg., Aen. I. 92:
Extemplo Aeneae solvuntur frigore membra.
583 *furores:* cf. VII. 10.
584 *vix icto aëre* = nauwelijks hoorbaar. cf. III. 706: Sic ictus (bewogen) longis ululatibus aether.
585 *Et merito!:* cf. VI. 687.
temeraria: praedicatief bij *feci,* cf. vs. 533.

Indicium feci? quid, quae celanda fuerunt,
Tam cito commisi properatis verba tabellis?
Ante erat ambiguis animi sententia dictis
Praetemptanda mihi! Ne non sequeretur euntem,
Parte aliqua veli, qualis foret aura, notare
Debueram tutoque mari decurrrere, quae nunc
Non exploratis inplevi lintea ventis!
Auferor in scopulos igitur subversaque toto
Obruor Oceano, neque habent mea vela recursus.
Quid, quod et ominibus certis prohibebar amori
Indulgere meo, tum cum mihi ferre iubenti
Excidit et fecit spes nostras cera caducas?
Nonne vel illa dies fuerat vel tota voluntas,
Sed potius mutanda dies? Deus ipse monebat
Signaque certa dabat, si non male sana fuissem.
Et tamen ipsa loqui nec me committere cerae
Debueram praesensque meos aperire furores!
Vidisset lacrimas, vultum vidisset amantis.
Plura loqui poteram, quam quae cepere tabellae!
Invito potui circumdare bracchia collo
Et, si reicerer, potui moritura videri
Amplectique pedes adfusaque poscere vitam!
Omnia fecissem, quorum si singula duram
Flectere non poterant, potuissent omnia, mentem.
Forsitan et missi sit quaedam culpa ministri:
Non adiit apte nec legit idonea, credo,
Tempora nec petiit horamque animumque vacantem!

---

587 *properatis:* al te zeer verhaast, overijld, cf. X. 29: properata fata, al te vroege, voortijdige dood.
589 *Ne non sequeretur:* sc. aura, cf.: ventus secundus.
ne non: sterker dan *ut.*
590 *notare:* opmerken, waarnemen, cf. vs. 538, zo: sidera notare, III. 594.
595 *Quid quod:* cf. VI. 475.
omina certa: cf. vs. 572.
596 *ferre:* bezorgen.
597 *cera:* brief.
600 *male:* kwalijk, nauwelijks, niet, cf. III. 474.
602 *furores:* cf. vs. 583.
604 *poteram:* ik had kunnen....
cepere: cf. VII. 607; *capere,* kunnen bevatten; *capax,* ruim.
611 *legit* = elegit.
612 *vacantem:* sc. curis.

Haec nocuere mihi; neque enim est de tigride natus,
Nec rigidas silices solidumve in pectore ferrum
Aut adamanta gerit, nec lac bibit ille leaenae!
Vincetur! repetendus erit, nec taedia coepti
Ulla mei capiam, dum spiritus iste manebit.
Nam primum, si facta mihi revocare liceret,
Non coepisse fuit, coepta expugnare secundum est.
Quippe nec ille potest, ut iam mea vota relinquam,
Non tamen ausorum semper memor esse meorum:
Et, quia desierim, leviter voluisse videbor,
Aut etiam temptasse illum insidiisque petisse:
Vel certe non hoc, qui plurimus urget et urit
Pectora nostra, deo, sed victa libidine credar!
Denique iam nequeo nil commisisse nefandum:
Et scripsi et petii: temerata est nostra voluntas.
Ut nihil adiciam, non possum innoxia dici.
Quod superest, multum est in vota, in crimina parvum.'
  Dixit et — incertae tanta est discordia mentis —
Cum pigeat temptasse, libet temptare: modumque
Exit et infelix committit saepe repelli.
Mox ubi finis abest, patriam fugit ille nefasque

613 *nocuere:* cf. VIII. 407.
neque est de tigride natus: cf. VIII. 120.

616 *nec taedia capiam:* men zegt: *taedium rei me capit* en *capio taedium rei;* cf. Liv. VIII. 2, 2: quoniam ipsos belli taedium ceperit; en Gell., N. A. VII. 18: adeo taedium vitae ceperunt uti mortem sibi consciverint.
facta revocare: het gebeurde ongedaan maken, eigenl.: herroepen; cf. Seneca, de Benef.IV. 39. 2: revocare promissa sua; Suet., Nero 32: praemia revocare.

619 *coepta expugnare:* hetgeen men begonnen is tot een succesvol einde brengen.

620 *ut:* concess.
vota relinquere: afzien van de vervulling van zijn wensen, cf. X. 620; opp.: coepta expugnare.

621 *esse:* blijven.

622 *leviter:* niet ernstig.

624 *hoc deo:* cf. 543.
plurimus: cf. XI. 140: qua <fons> plurimus exit: waar de bron het ontstuimigst opwelt en VIII. 583.

628 *ut:* concess.

629 *quod superest* = quod unum superest.

630 *discordia mentis:* ook X. 445: Innerlijke tweestrijd.

632 *committere:* het er op laten aankomen dat.
repelli: cf. vs. 581.

633 *patriam:* Miletum.

Inque peregrina ponit nova moenia terra.
Tum vero maestam tota Miletida mente
Defecisse ferunt, tum vero a pectore vestem
Diripuit planxitque suos furibunda lacertos.
Iamque palam est demens inconcessamque fatetur
Spem Veneris, siquidem patriam invisosque Penates
Deserit et profugi sequitur vestigia fratris.
Utque tuo motae, proles Semeleïa, thyrso
Ismariae celebrant repetita triennia bacchae:
Byblida non aliter latos ululasse per agros
Bubasides videre nurus; quibus illa relictis
Caras et armiferos Lelegas Lyciamque pererrat.
Iam Cragon et Limyren Xanthique reliquerat undas,
Quoque Chimaera iugo mediis in partibus ignem,
Pectus et ora leae, caudam serpentis habebat.
Deficiunt silvae, cum tu lassata sequendo
Concidis et dura positis tellure capillis,
Bybli, iaces frondesque tuo premis ore caducas.
Saepe etiam nymphae teneris Lelegeïdes ulnis
Tollere conantur; saepe, ut medeatur amori,
Praecipiunt surdaeque adhibent solacia menti.
Muta iacet viridesque suis tenet unguibus herbas
Byblis, et umectat lacrimarum gramina rivo.
Naidas his venam, quae numquam arescere posset,

---

634 *nova moenia:* cf. vs. 449: n.l. Caunus in Carië.
635 *Miletida:* cf. vs. 574.
638 *inconcessam:* cf. vs. 454.
641 *proles Semeleïa:* n.l. Bacchus, cf. III. 198.
642 *Ismariae:* Thraciae, naar de stad Ismarus.
644 *Bubasides:* Bubasus, stad in Carië.
645 De *Cares* en *Leleges* worden steeds genoemd als naburige of verwante volken.
armiferos: de Cariërs en Leleges waren bij de Romeinen om hun zeeroverij berucht.
646 *Cragos:* een gebergte bij Patara in Lycië, waar volgens sommigen Bellerophon de Chimaera zou hebben bedwongen. Eurip: δεινὸς Κράγος ἔνθηρος: gevreesd om zijn wilde dieren.
Limyre: in ZW. Lycië.
Xanthus: rivier ten Westen van het Cragos gebergte.
647 *mediis in partibus:* midden in haar lichaam, cf. VI. 339.
649 *deficiunt:* houden op, cf. Petr. 30: in deficiente porticu = aan het einde van de porticus.
654 *solacia:* woorden van troost.
657 *Naides:* I. 642.

Subposuisse ferunt: quid enim dare maius habebant?
Protinus, ut secto piceae de cortice guttae,
Utve tenax gravida manat tellure bitumen,
Utve sub adventu spirantis lene Favoni
Sole remollescit, quae frigore constitit, unda:
Sic lacrimis consumpta suis Phoebeïa Byblis
Vertitur in fontem, qui nunc quoque vallibus illis
Nomen habet dominae nigraque sub ilice manat.

Fama novi centum Cretaeas forsitan urbes *Iphis*
Inplesset monstri, si non miracula nuper
Iphide mutata Crete propiora tulisset.
Proxima Gnosiaco nam quondam Phaestia regno
Progenuit tellus ignotum nomine Ligdum,
Ingenua de plebe virum; nec census in illo
Nobilitate sua maior, sed vita fidesque
Inculpata fuit. Gravidae qui coniugis aures
Vocibus his monuit, cum iam prope partus adesset:
'Quae voveam, duo sunt, minimo ut relevere dolore,
Utque marem parias. Onerosior altera sors est,

---

658 *subponere aliquid alicui rei:* iets voor iets anders in de plaats stellen.

659 *piceae guttae:* druppels hars. (*arbor*) *picea:* een boom, die veel hars oplevert. Verg., Aen. VI. 180: procumbunt piceae.

661 *lene:* cf. vs. 569.
Favonius: de zoele Westenwind. Hor., Carm. I. 4. 1:
Solvitur acris hiems grata vice veris et Favoni.

663 *Phoebeia:* cf. 433 en 455.

665 *nigra:* donkergroen.

666 *centum:* cf. VII. 481: *Cretaeas urbes,* vs. 441.
monstri: cf. II. 367, II. 675, VII. 294.

668 *ferre:* voortbrengen.
Cnossos: zeer oude stad op Creta ongeveer 5 km van de tegenwoordige haven Heraklion.
Phaistos: eveneens een der oudste steden op Creta aan de Zuidkust, volgens de sage door Minos gesticht; beide bekend om de daar teruggevonden paleizen.

671 *ingenua de plebe:* cf. I. 595: uit de vrije, maar eenvoudige bevolking.
census: cf. VIII. 739.

672 *vita:* levenswandel, vgl. Hor., C. I. 22.
Integer vitae scelerisque purus.

675 *relevere:* cf. IX. 312.
vovere ut: met geloften smeken, dat.

676 *sors* = sexus: cf. VI. 680.

Et vires fortuna negat: quod abominor, ergo,
Edita forte tuo fuerit si femina partu, —
Invitus mando: pietas, ignosce! — necetur.'
Dixerat; et lacrimis vultum lavere profusis
Tam qui mandabat, quam cui mandata dabantur.
Sed tamen usque suum vanis Telethusa maritum
Sollicitat precibus, ne spem sibi ponat in arto.
Certa sua est Ligdo sententia. Iamque ferendo
Vix erat illa gravem maturo pondere ventrem,
Cum medio noctis spatio sub imagine somni
Inachis ante torum pompa comitata suorum,
Aut stetit aut visa est: inerant lunaria fronti
Cornua cum spicis nitido flaventibus auro,
Et regale decus; cum qua latrator Anubis

677 *quod abominor:* quod di avertant. cf. Ex. P. III, 1. 105:
Si mea mors redimenda tua — quod abominor — esset.

680 *lavare:* bevochtigen, Plautus, Pseud. I. 1. 9:
Quid ést quod tu exanimátus iam hos multós dies
Gestás tabellas técum, eas lacrumís lavas
Neque túi participem cónsili quemquám facis?

682 *vanis:* die zonder uitwerking bleven; cf. Liv. II. 47: ut vix ullum telum vanum intercideret.

683 *spes:* haar *blijde* verwachting.
in arto ponere: beperken.

684 *ferendo erat:* ouderwetse constructie, vgl. solvendo esse, en Liv. XXX. 6. 3: ea, quae restinguendo igni forent, portantes.
ferendo ventrem: cf. XII. 445: capiendo Pergama.

685 *maturo pondere:* cf. vs. 704, IX. 289.

686 *sub imagine somni:* cf. VIII. 824.

687 *Inachis:* is de dochter van Inachus, in Aegypte als Isis vereerd, I. 747.
De Isiscultus, die met de Mithrasdienst het meest aan de behoeften van de meer ontwikkelde Romeinen beantwoordde, had zich door de nauwe handelsrelaties met Alexandrië te Rome tot een populaire religieuse beweging ontwikkeld.
Toen men in Italië Isis met Venus identificeerde en haar zoon Harpocrates met Amor, werd Isis te Rome vooral door de vrouwen vereerd en ontaardde de dienst daar volkomen.

688 cf. vs. 783.

690 *regale decus:* als koningin van de hemel draagt Isis het Egyptische teken der koninklijke waardigheid.
Van de Egyptische goden werden met Isis het meest geëerd Osiris, Anubis (met de kop van een jakhals) en Horos, voorgesteld als een kind met de vinger op de mond; dit is later als een aansporing tot zwijgen opgevat.
Zij volgden bij de Isisprocessie.

690 *latrator Anubis:* cf. Lucian. Deor. Conc. 10: σὺ δέ, ὦ κυνοπρόσωπε καὶ σινδόσιν ἐσταλμένε Αἰγύπτιε, τίς εἶ, ὦ βέλτιστε, ἢ πῶς ἀξιοῖς θεὸς εἶναι ὑλακτῶν;

Sanctaque Bubastis variusque coloribus Apis,
Quique premit vocem digitoque silentia suadet:
Sistraque erant, numquamque satis quaesitus Osiris,
Plenaque somniferis serpens peregrina venenis.
Tum velut excussam somno et manifesta videntem
Sic adfata dea est: 'pars o Telethusa mearum,
Pone graves curas mandataque falle mariti,
Nec dubita, cum te partu Lucina levarit,
Tollere, quicquid erit! Dea sum auxiliaris opemque
Exorata fero, nec te coluisse quereris
Ingratum numen.' Monuit thalamoque recessit.
Laeta toro surgit purasque ad sidera supplex
Cressa manus tollens, rata sint sua visa, precatur.
Ut dolor increvit seque ipsum pondus in auras
Expulit et nata est ignaro femina patre,
Iussit ali mater puerum mentita; fidemque
Res habuit, neque erat ficti nisi conscia nutrix.
Vota pater solvit nomenque inponit avitum:
Iphis avus fuerat. Gavisa est nomine mater,
Quod commune foret nec quemquam falleret illo.
Inde incepta pia mendacia fraude latebant.
Cultus erat pueri; facies, quam sive puellae

691 *varius coloribus Apis:* cf. Hdt. III. 28.
692 *premit* = opprimit.
693 het *sistrum* werd speciaal bij Isisprocessie gebruikt.
694 *serpens peregrina:* de slang — op Kreta niet inheems — was een der attributen van Isis, en werd in de processie meegedragen.
695 *excussam:* cf. Verg., Aen. II. 302: excutior somno.
manifestus: ἐναργής, cf. vs. 483. Bij Verg., Aen. III. 151 verschijnen in de nacht aan Aeneas de penaten, *multo manifesti lumine.*
696 *pars mearum:* V. 577, IX. 20.
697 *mandata mariti* = maritum, qui talia mandavit.
698 *levarit:* cf. IX. 312. *Lucina,* vs. 283.
699 *tollere:* ὑπολαμβάνειν: eigenlijk van den vader, die door het pas geboren kind op te nemen te kennen gaf, dat hij het wilde erkennen en grootbrengen; hier: opvoeden, grootbrengen.
703 *Cressa* = de Cretensische: Telethusa.
ratus: opp. *vanus,* vs. 682; *ratum:* wat in vervulling gaat, wat voltooid wordt; cf. Liv. XXVI. 7. 2: inrito incepto.
704 *dolor:* cf. 289.
pondus: cf. 685.
708 *vota solvit:* cf. vs. 675.
710 *commune:* Iphis is zowel een jongens- als een meisjesnaam.
712 *cultus:* VI. 454.

Sive dares puero, fuerat formosus uterque.
  Tertius interea decimo successerat annus:
Cum pater, Iphi, tibi flavam despondet Ianthen,
Inter Phaestiadas quae laudatissima formae
Dote fuit virgo, Dictaeo nata Teleste.
Par aetas, par forma fuit, primasque magistris
Accepere artes, elementa aetatis, ab isdem.
Hinc amor ambarum tetigit rude pectus et aequum
Vulnus utrique dedit, sed erat fiducia dispar:
Coniugium pactaeque expectat tempora taedae,
Quemque virum putat esse, virum fore credit Ianthe;
Iphis amat, qua posse frui desperat, et auget
Hoc ipsum flammas ardetque in virgine virgo.
Vixque tenens lacrimas 'quis me manet exitus' inquit,
'Cognita quam nulli, quam prodigiosa novaeque
Cura tenet Veneris? si di mihi parcere vellent,
Parcere debuerant; si non, et perdere vellent,
Naturale malum saltem et de more dedissent!
Nec vaccam vaccae, neque equas amor urit equarum:
Urit oves aries, sequitur sua femina cervum.
Sic et aves coeunt, interque animalia cuncta

---

717 *formae dote:* cf. IV. 702, V. 562.
Dictaeus: Cretensisch, naar de berg Dicte met zijn heilige grot.
718 *primas artes:* het eerste onderricht.
719 *elementa aetatis:* het onderwijs, dat bij hun jeugdige leeftijd paste (cf. X. 467: nomen aetatis.). Zoals te Rome in Ovidius' tijd!
720 *rude:* onbevangen.
721 *fiducia:* n.l. op hun toekomstig geluk.
722 *taeda:* huwelijk, cf. I. 483.
723 construeer: et eum, quem virum putat esse, se virum praestaturum esse credit.
725 *flammas:* amorem.
ardet in: cf. VIII. 50.
727 *quam:* pron. rel. bij *me*.
prodigiosa: onnatuurlijk.
728 *cura:* smart, cf. VI. 493.
novae Veneris: gen. expl.: een ongekende, vreemde liefde.
parcere: heeft betrekking op haar redding bij de geboorte.
parcere (729): op de redding uit haar leed.
parcere debuerant: dan hadden zij mij dit leed moeten besparen.
730 *naturale malum:* VII. 525.
de more: adverbiale uitdrukking voor een attributieve bepaling.

Femina femineo conrepta cupidine nulla est.
Vellem, nulla forem! Ne non tamen omnia Crete
Monstra ferat, taurum dilexit filia Solis:
Femina nempe marem: meus est furiosior illo,
Si verum profitemur, amor! tamen illa secuta est
Spem Veneris, tamen illa dolis et imagine vaccae
Passa bovem est, et erat, qui deciperetur, adulter!
Huc licet ex toto sollertia confluat orbe,
Ipse licet revolet ceratis Daedalus alis,
Quid faciet? num me puerum de virgine doctis
Artibus efficiet? num te mutabit, Ianthe?
Quin animum firmas teque ipsa reconligis, Iphi,
Consiliique inopes et stultos excutis ignes?
Quid sis nata, vide, nisi te quoque decipis ipsam.
Et pete, quod fas est, et ama quod femina debes!
Spes est, quae capiat, *spes* est, quae pascit amorem;
Hanc tibi res adimit: non te custodia caro
Arcet ab amplexu nec cauti cura magistri,
Non patris asperitas, non se negat ipsa roganti;
Nec tamen est potienda tibi, nec, ut omnia fiant,
Esse potes felix, ut dique hominesque laborent.
Nunc quoque votorum nulla est pars vana meorum,
Dique mihi faciles, quicquid valuere, dederunt:
Quodque ego, vult genitor, vult ipsa socerque futurus.
At non vult natura, potentior omnibus istis,
Quae mihi sola nocet! venit ecce optabile tempus,

---

734 *femineo cupidine* = cupidine feminae (gen. obj.) : cf. VIII. 74.
735 *ne non:* cf. IX. 589.
736 *ferat:* vs. 668.
filia solis: Pasiphaë, cf. VIII. 131.
738 *dolis et imagine vaccae:* hendiadyoin: door listig de gestalte van een koe aan te nemen.
740 *passa est:* cf.vs. 332 en IV. 234:
Victa nitore dei posita vim passa querellā est.
adulter: tenminste een man.
742 *ceratis alis:* cf. VIII. 131.
746 *excutis:* uitbannen, cf. X. 426.
747 *Quid sis nata, vide:* ook XII. 474.
749 *Spes:* heeft sterke nadruk.
750 *res:* de werkelijkheid, cf. III. 349, IX. 127.
753 sq. *ut:* concess.
755 *vana:* cf. vs. 682.
756 *faciles* = propitii.
759 *nocet:* obstat, cf. IX. 478, X. 339 en I. 611 sq.:
Nec finire licet tantos mihi morte dolores
Sed nocet esse deum, praeclusaque ianua leti.

Luxque iugalis adest, et iam mea fiet Ianthe —
Nec mihi continget: mediis sitiemus in undis.
Pronuba quid Iuno, quid ad haec, Hymenaee, venitis
Sacra, quibus qui ducat abest, ubi nubimus ambae?
  Pressit ab his vocem, nec lenius altera virgo
Aestuat, utque celer venias, Hymenaee, precatur.
Quod petit haec, Telethusa timens modo tempora differt,
Nunc ficto languore moram trahit, omina saepe
Visaque causatur; sed iam consumpserat omnem
Materiam ficti, dilataque tempora taedae
Institerant, unusque dies restabat, at illa
Crinalem capiti vittam nataeque sibique
Detrahit et passis aram conplexa capillis
'Isi, Paraetonium Mareoticaque arva Pharonque
Quae colis et septem digestum in cornua Nilum,
Fer, precor,' inquit 'opem nostroque medere timori!
Te, dea *te* quondam *tua*que haec insignia vidi
*C*unctaque *c*ognovi, — comitesque facesque sonumque

---

760 *lux iugalis* = taeda iugalis: cf. I. 483: op de avond van de dag, waarop het huwelijk was gesloten, werden bruid en bruidegom onder het licht van fakkels, ontstoken aan de haard van de jonggehuwde, naar het huis van den echtgenoot geleid.
761 als Tantalus!
762 *Iuno pronuba:* VI. 427.
Hymenaeus: de god van het huwelijk, I. 480.
763 *qui ducit:* de bruigom.
764 *pressit:* cf. vs. 692.
ab his: VIII. 611.
765 *aestuare:* cf. VI. 490.
766 *Quod petit haec:* is object van *timens.*
767 *moram trahit* (vergelijk de uitdrukking *foedus ferire*) = tempore trahendo moram facere; Verg., Aen. X. 888:
Inde ubi tot traxisse moras... taedet.
omina visaque: aan voortekens en dromen werd veel waarde gehecht.
768 *causari:* iets als reden opgeven (om zich aan iets te onttrekken); Tib. I. 3. 17: Sum causatus aves aut omina dira.
772 Vergelijk VII. 182; zie ook: I. 382, 477 en IV. 6.
773 *Paraetonium:* grensvesting in Libyë.
Mareotica arva: het Mareotis meer bevindt zich ten Zuiden van Alexandrië.
Pharos: eilandje dicht bij de plaats waar later Alexandrië verrees, beroemd om zijn vuurtoren.
774 *Septem cornua:* cf. Nilus septemplex I. 422, V. 187, 324, XV. 753.
777 zie over de Isisprocessie bij vs. 687.

Sistrorum memorique animo tua iussa notavi.
Quod videt haec lucem, quod non ego punior, ecce
Consilium munusque tuum est: miserere duarum, —
Auxilioque iuva.' Lacrimae sunt verba secutae.
Visa dea est movisse suas — et moverat — aras,
Et templi tremuere fores, imitataque lunam
Cornua fulserunt crepuitque sonabile sistrum.
Non secura quidem, fausto tamen omine laeta
Mater abit templo, sequitur comes Iphis euntem,
Quam solita est, maiore gradu; nec candor in ore
Permanet, et vires augentur, et acrior ipse est
Vultus, et incomptis brevior mensura capillis:
Plusque vigoris adest, habuit quam femina. Nam quae
Femina nuper eras, puer es. Date munera templis
Nec timida gaudete fide! Dant munera templis;
Addunt et titulum; titulus breve carmen habebat:
DONA PUER SOLVIT QUAE FEMINA VOVERAT IPHIS.
Postera lux radiis latum patefecerat orbem,
Cum Venus et Iuno sociosque Hymenaeus ad ignes
Conveniunt, potiturque sua puer Iphis Ianthe.

---

778 *notavi* = observavi: cf. IX. 590.
779 *Quod videt haec lucem:* dat zij *nog* leeft.
quod ego non punior: a Furiis sc.
duarum: ambarum.
782 *et:* en inderdaad.
783 *Et templi tremuere fores:* bij het naderen der godheid trilt de tempel; Verg., Aen. III. 90:
Vix ea fatus eram: tremere omnia visa repente;
vergelijk ook Metam. XV. 634, 671.
imitataque lunam cornua: Isis, afgebeeld als vrouw met de kop van een koe, die tussen de horens de zonneschijf draagt, werd door de Grieken voor Σελήνη gehouden; vergelijk vs. 688: *lunaria cornua.*
789 *vultus:* blik.
incomptis capillis: dativus; *incomptis,* cf. vs. 772.
790 *femina* praedicatief: als meisje.
792 *nec:* de ontkenning van *nec* behoort bij *timide.*
793 *carmen:* II. 326; VIII. 455.
addunt et titulum = addunt muneribus et tabellam (VIII. 744).
796 *socios ad ignes* = ad taedas iugales: zie bij vs. 722 en 760.

LIBER DECIMUS

Orpheus

Inde per inmensum croceo velatus amictu
Aethera digreditur Ciconumque Hymenaeus ad oras
Tendit et Orphēā nequiquam voce vocatur.
Adfuit ille quidem, sed nec sollemnia verba
Nec laetos vultus nec felix attulit omen.
Fax quoque, quam tenuit, lacrimoso stridula fumo
Usque fuit nullosque invenit motibus ignes.
Exitus auspicio gravior. Nam nupta per herbas
Dum nova Naiadum turba comitata vagatur,
Occidit in talum serpentis dente recepto.
Quam satis ad superas postquam Rhodopeïus auras
Deflevit vates, ne non temptaret et umbras,
Ad Styga Taenaria est ausus descendere porta,

---

1 *Hymenaeus:* de god van het huwelijk, gaat, na op Creta het huwelijk van Iphis en Ianthe te hebben voltrokken, naar het het land der Ciconen in Thracië, cf. VI. 710.
croceo amictu: Hymenaeus draagt hier het *flammeum,* de sluier, die de Romeinse vrouwen bij het huwelijk dragen.
croceo = luteo: „Color luteus i.e. flavus erat festi ornatus et laetitiae index, qua inprimis delectati sunt amantes." ; cf. Cat. LXI. 5 sqq.:

Hymen o Hymenaee
Cinge tempora floribus
Suaveolentis amarici
Flammeum cape: laetus huc
huc veni niveo gerens
luteum pede soccum.

4 *sollemnia verba:* Arist. Av. 1728: νυμφίδιαι ᾠδαί.
5 *omen:* cf. IX. 766.
6 *fax:* cf. IX. 760.
lacrimoso fumo: cf. Hor., Sat. I. 5. 80:

lacrimoso non sine fumo
Udos cum foliis ramos urente camino.

7 *motibus:* door de fakkels te zwaaien trachtte men het vuur aan te wakkeren.
exitus: cf. III. 349: de vervulling.
8 *nova nupta:* Eurydice.
9 *Naiades:* cf. IX. 87.
comitata: part. perf. van een deponens met passieve betekenis.
11 *Rhodopeius vates:* de Thracische zanger; naar het Rhodopegebergte, cf. vs. 77.
12 *ne non:* cf. IX. 589.
13 *Taenaria porta:* vergel.: via Appia proficisci. Op kaap Taenarum in Laconia was, naar men zeide, een toegang tot de onderwereld.

Perque leves populos simulacraque functa sepulcro
Persephonen adiit inamoenaque regna tenentem
Umbrarum dominum pulsisque ad carmina nervis
Sic ait: 'O positi sub terra numina mundi,
In quem reccidimus, quicquid mortale creamur:
Si licet et, falsi positis ambagibus oris,
Vera loqui sinitis, non huc, ut opaca viderem
Tartara, descendi, nec uti villosa colubris
Terna Medusaei vincirem guttura monstri:
Causa viae est coniunx, in quam calcata venenum
Vipera diffudit crescentesque abstulit annos.
Posse pati volui nec me temptasse negabo:
Vicit Amor! supera deus hic bene notus in ora est:
An sit et hic, dubito. Sed et hic tamen auguror esse,
Famaque si veteris non est mentita rapinae,
Vos quoque iunxit Amor. Per ego haec loca plena timoris,
Per Chaos hoc ingens vastique silentia regni,
Eurydices, oro, properata retexite fata!
Omnia debemur vobis paulumque morati
Serius aut citius sedem properamus ad unam.
Tendimus huc omnes, haec est domus ultima, vosque

14 *populi:* λαοί; *leves populos:* IV. 443.
Errant exsangues sine corpore et ossibus umbrae.
simulacra functa sepulcro: ook IV. 443; cf. Verg., Aen. IX. 34: *manes sepulti* voor *manes sepultorum.*
que: explicativum.

16 *pulsis* = pulsatis: cf. III. 57 en X. 205.

18 *reccidimus:* praesens! *quicquid creamur:* wij allen zonder uitzondering, die.

19 *positis ambagibus:* Plautus gebruikt de uitdrukking: *ambages mittere.*

21 *Tartara:* zie IV. 453.
Medusaei monstri: de Cerberus, die eigenlijk niet van de Medusa afstamt, maar uit het gif van de tanden van de Echidna was ontstaan, cf. VII. 408.

23 *calcare:* V. 88, IX. 228.

24 *crescentes anni:* de jaren van de groei; zo XI. 222: *fortes anni,* de jaren der kracht. Vergelijk de uitdrukkingen: *fortior aetas, acrior aetas.*

28 *mentita:* heeft passieve betekenis.
veteris rapinae: de roof van Proserpina is V. 359 env. verhaald.

29 *timoris:* cf. VIII. 166.

31 *properata:* IX. 587.
retexere: eigenlijk: een weefsel uitrafelen; *retexere fata:* de dood ongedaan maken.

32 *omnia:* acc. partis.

Humani generis longissima regna tenetis.
Haec quoque, cum iustos matura peregerit annos,
Iuris erit vestri: pro munere poscimus usum.
Quod si fata negant veniam pro coniuge, certum est
Nolle redire mihi: leto gaudete duorum!'
Talia dicentem nervosque ad verba moventem
Exsangues flebant animae: nec Tantalus undam
Captavit refugam stupuitque Ixionis orbis,
Nec carpsere iecur volucres, urnisque vacarunt
Belides, inque tuo sedisti, Sisyphe, saxo.
Tunc primum lacrimis victarum carmine fama est
Eumenidum maduisse genas. Nec regia coniunx
Sustinet oranti nec, qui regit ima, negare:
Eurydicenque vocant. Umbras erat illa recentes
Inter et incessit passu de vulnere tardo.
Hanc simul et legem Rhodopeïus accipit heros,
Ne flectat retro sua lumina, donec Avernas
Exierit valles; aut inrita dona futura.
  Carpitur adclivis per muta silentia trames
Arduus, obscurus, caligine densus opaca.
Nec procul afuerunt telluris margine summae:
Hic, ne deficeret, metuens avidusque videndi
Flexit amans oculos: et protinus illa relapsa est
Bracchiaque intendens prendique et prendere certans

37 *ius* en *usum:* beide juridische uitdrukkingen.
39 *nolle:* pleonastisch voor *non.*
42 *Ixion:* cf. IV. 461, IX. 128.
43 *urnis vacarunt:* cf. XV. 478:
Ora vacent epulis alimentaque mitia carpant!
Cic., de Senect. XI. 34: vacat aetas nostra muneribus eis, quae non possunt sine viribus sustineri.
46 *maduisse:* van *madesco.*
genae: de ogen.
48 *recentes:* pas aangekomen.
49 *inter:* anastrophe.
50 *legem:* condicionem, cf. IV. 704.
51 *lumina:* oculos.
Avernas: onderaards.
52 *aut:* of anders.
inritus: wordt gezegd van iets, wat niet voltooid, vervuld of bekrachtigd wordt, cf. IX. 703.
53 *carpitur:* II. 549, III. 2, VIII. 208.
adclivis: cf. IV. 433:
Est via *de*clivis: funesta nubila taxo
Ducit ad infernas per muta silentia sedes.
56 *ne* <viribus> *deficeret:* sc. Eurydice.

Nil nisi cedentes infelix adripit auras.
Iamque iterum moriens non est de coniuge quicquam
Questa suo — quid enim nisi se quereretur amatam? —
Supremumque, vale,' quod iam vix auribus ille
Acciperet, dixit revolutaque rursus eodem est.
Non aliter stupuit gemina nece coniugis Orpheus,
Quam tria qui timidus, medio portante catenas,
Colla canis vidit; quem non pavor ante reliquit,
Quam natura prior saxo per corpus oborto;
Quique in se crimen traxit voluitque videri
Olenos esse nocens, tuque o confisa figurae,
Infelix Lethaea, tuae, iunctissima quondam
Pectora, nunc lapides, quos umida sustinet Ide.
  Orantem frustraque iterum transire volentem
Portitor arcuerat; septem tamen ille diebus
Squalidus in ripa Cereris sine munere sedit:
Cura dolorque animi lacrimaeque alimenta fuere.
Esse deos Erebi crudeles questus in altam
Se recipit Rhodopen pulsumque aquilonibus Haemum.
  Tertius aequoreis inclusum Piscibus annum

59 Vgl. Hom., Od. X. 204 env.
60 *quicquam:* iets, wat dan ook, cf. V. 24.
63 *acciperet:* conjunctivus!
65 wie door het zien van *Cerberus* versteende, is onbekend. Even onbekend is de mythe van *Olenos* en *Lethaea.*
67 *natura prior:* humana sc.
saxo per corpus oborto: cf. V. 201 sq.: Aconteus,
    Gorgone conspecta saxo concrevit oborto;
van Niobe: Her. XVIII. 105:
    Quaeque superba parens saxo per corpus oborto.
    Nunc quoque Mygdonia flebilis adstat humo.
68 construeer: et non aliter stupuit quam Olenus.
69 *figura:* schone gestalte.
70 *iunctissima quondam corpora:* appositie bij Olenos en Lethaea.
73 *septem diebus:* cf. IV. 262.
74 *squalidus:* VIII. 529.
76 *Erebos:* de onderwereld.
77 *Rhodope:* cf. vs. 11.
Haemus: cf. II. 219: nondum Oeagrius Haemus; de Haemus in Thracië, waar Oeagros, de vader van Orpheus, woonde.
78 *tertius:* praedicatief: voor de derde maal; zie bij vs. 165.
Titan: Sol als zoon van den Titan Hyperion, cf. I. 10.
inclusum: cf. Prop. III. 7. 54:
    Forsitan includet (= finiet) crastina fata dies
Sil. It. XIII. 685:
    Non segnis nobis nec inultis, note, peracta est
    Illa suprema dies, et laude inclusimus aevum.

Finierat Titan, omnemque refugerat Orpheus
Femineam Venerem, seu quod male cesserat illi,
Sive fidem dederat: multas tamen ardor habebat
Iungere se vati: multae doluere repulsae.
Ille etiam Thracum populis fuit auctor amorem
In teneros transferre mares citraque iuventam
Aetatis breve ver et primos carpere flores.
  Collis erat collemque super planissima campi
Area, quam viridem faciebant graminis herbae.
Umbra loco deerat; qua postquam parte resedit
Dis genitus vates et fila sonantia movit,
Umbra loco venit: non Chaonis abfuit arbor,
Non nemus Heliadum, non frondibus aesculus altis,
Nec tiliae molles, nec fagus et innuba laurus,
Nec coryli fragiles et fraxinus utilis hastis
Enodisque abies curvataque glandibus ilex
Et platanus genialis aerque coloribus inpar,
Amnicolaeque simul salices et aquatica lotos
Perpetuoque virens buxum tenuesque myricae
Et bicolor myrtus et bacis caerula tinus.

---

80 *male cesserat:* cf. VIII. 862: *bene* cedere.
82 *repulsae:* cf. IX. 632.
83 *auctor fuit:* c. inf. = docuit.
84 *citra:* vóór, cf. VIII. 365.
86 *collem super:* anastrophe, cf. vs. 49.
88 *qua parte:* ubi.
89 *dis genitus:* Orpheus was de zoon van Apollo en de muze Calliope. Volgens een andere mythe de zoon van den Thracischen koning Oeagros (cf. vs. 77).
90 *Chaonis arbor:* de eik; Χάονες, volksstam in Epirus bij Dodona, waar het oude eikenbos van Zeus was.
91 de *Heliaden,* dochters van den Zonnegod, waren door droefheid over het verlies van hun broer Phaëthon in populieren veranderd (II. 340 env.).
92 *mollis:* buigzaam.
innuba laurus: Daphne, die in een laurier was veranderd (I. 452 env.), was *innuba, virgo.*
95 *genialis:* wordt gezegd van wat den genius aangenaam is, wat vreugde en vrolijkheid brengt; cf. IV. 14, XI. 95: Festum genialiter egit; XIII, 929: genialia serta.
coloribus inpar: bont. Ahornhout, dat de Romeinen veel gebruikten voor kostbare tafels, is bont geaderd, gemarmerd.
96 *aquatica lotos:* IX. 341.
98 *bicolor myrtus:* de myrte heeft groene en zwarte bessen tegelijk; cf. XI. 234: Myrtea silva subest, bicoloribus obsita bacis.

Vos quoque, flexipedes hederae, venistis et una
Pampineae vites et amictae vitibus ulmi:
Ornique et piceae pomoque onerata rubenti
Arbutus et lentae, victoris praemia, palmae,
Et succincta comas hirsutaque vertice pinus,
Grata deum matri, siquidem Cybeleïus Attis
Exuit hac hominem truncoque induruit illo.
Adfuit huic turbae metas imitata cupressus,
Nunc arbor, puer ante deo dilectus ab illo,
Qui citharam nervis et nervis temperat arcum.
Namque sacer nymphis Carthaea tenentibus arva
Ingens cervus erat lateque patentibus altas
Ipse suo capiti praebebat cornibus umbras;
Cornua fulgebant auro, demissaque in armos
Pendebant tereti gemmata monilia collo.
Bulla super frontem parvis argentea loris
Vincta movebatur parilique aetate, nitebant
Auribus e geminis circum cava tempora bacae.
Isque metu vacuus naturalique pavore

---

100 *amictae vitibus ulmi:* de wijnstok werd opgeleid tegen olmen, cf. XIV. 665 en Hor., Epist. I. 16. 3:

> Ne perconteris fundus meus, optime Quincti,
> Arvo pascat erum an bacis opulentet olivae,
> Pomisne an pratis an amicta vitibus ulmo.
> Scribetur tibi forma loquaciter et situs agri.

103 *succincta:* cf. VIII. 660: *succincta comas:* eig.: met opgebonden haar: de stam van de pijnboom is kaal.

104 *Grata deum matri:* cf. Verg., Aen. IX. 116 en Met. XIV. 535: de pijnboom was aan Cybele, de Magna Mater deorum, gewijd daar Attis, haar geliefde, in die boom was veranderd.

105 *Exuit hac hominem: exuere* heeft dezelfde constructie als *mutare*.
induruit: IX. 222.

106 *metas imitata:* cf. II. 142, III. 145: *metae:* de kegelvormige zuilen, die in de Circus Maximus aan beide zijden van de *spina* stonden.

107 *deo ab illo:* Apollo, cf. I. 517.

108 *temperat:* cf. I. 770: Sol qui temperat orbem sc. luce.

108 *nervi:* heeft hier twee verschillende betekenissen.

109 *Carthaea:* stad op het eiland Ceos; VII. 368: de beschrijving van dit tamme hert is ontleend aan Verg., Aen. 483.

114 *Bulla:* medaillon, zoals te Rome de vrijgeboren kinderen als amulet om de hals droegen, cf. vs. 264.

115 *parili aetati:* als het hert n.l., vgl. VIII. 631

116 *cava tempora:* VII. 313.

Deposito celebrare domos mulcendaque colla
Quamlibet ignotis manibus praebere solebat;
Sed tamen ante alios, Ceae pulcherrime gentis,
Gratus erat, Cyparisse, tibi. Tu pabula cervum
Ad nova, tu liquidi ducebas fontis ad undam,
Tu modo texebas varios per cornua flores,
Nunc eques in tergo residens huc laetus et illuc
Mollia purpureis frenabas ora capistris.
Aestus erat mediusque dies, solisque vapore
Concava litorei fervebant bracchia Cancri:
Fessus in herbosa posuit sua corpora terra
Cervus et arborea frigus ducebat ab umbra.
Hunc puer inprudens iaculo Cyparissus acuto
Fixit et, ut saevo morientem vulnere vidit,
Velle mori statuit. Quae non solacia Phoebus
Dixit! Ut hunc, leviter pro materiaque doleret,
Admonuit! Gemit ille tamen, munusque supremum
Hoc petit a superis, ut tempore lugeat omni.
Iamque per inmensos egesto sanguine fletus,
In viridem verti coeperunt membra colorem
Et, modo qui nivea pendebant fronte capilli,
Horrida caesaries fieri sumptoque rigore
Sidereum gracili spectare cacumine caelum.

---

118 *mulcenda:* cf. I. 108, 715; VII. 117.
122 *ducebas* en *texebas:* imperfecta!
126 *vapore:* cf. VII. 105; I. 432.
127 *concava bracchia:* cf. II. 83: curvantem bracchia cancrum; cf. X. 369: in Juni-Juli staat de zon in het teken van de kreeft. *litorei cancri:* ook XV. 369.
128 *sua corpora* = se, cf. VIII. 40.
129 *frigus ducebat:* cf. anhelitum ducere, ademhalen, VII. 555; Hor., Carm. I. 17. 21:
Hic innocentis poculaLesbii
duces sub umbra
= met volle teugen drinken.
132 *velle mori:* cf. vs. 39.
solacia: woorden van troost, cf. VIII. 57.
133 *ut.... admonuit:* hoe spoorde hij hem niet aan.
que: over de plaats van *que;* vgl. II. 89:
Nate cave, dum resque sinit, tua corrige vota.
pro materia: cf. III. 334: pro re = pro levitate rei.
134 *munus:* gunst, VIII. 502.
137 *in viridem colorem:* verkorte uitdrukking voor: in viridem arborem; vergelijk IV. 266: partemque coloris
Luridus exsangues pallor convertit in herbas.

Ingemuit tristisque deus 'lugebere nobis
Lugebisque alios aderisque dolentibus' inquit.
Tale nemus vates attraxerat, inque ferarum
Concilio medius turba volucrumque sedebat;
Ut satis inpulsas temptavit pollice chordas,
Et sensit varios, quamvis diversa sonarent,
Concordare modos, hoc vocem carmine movit:
'Ab Iove, Musa parens — cedunt Iovis omnia regno —
Carmina nostra move! Iovis est mihi saepe potestas
Dicta prius: cecini plectro graviore Gigantas
Sparsaque Phlegraeis victricia fulmina campis.
Nunc opus est leviore lyra: puerosque canamus
Dilectos superis, inconcessisque puellas
Ignibus attonitas meruisse libidine poenam.

Ganymedes

Rex superum Phrygii quondam Ganymedis amore
Arsit, et inventum est aliquid, quod Iuppiter esse,
Quam quod erat, mallet. Nulla tamen alite verti
Dignatur, nisi quae posset sua fulmina ferre.
Nec mora, percusso mendacibus aëre pennis
Abripit Iliaden, qui nunc quoque pocula miscet

---

141 *nobis:* a nobis.
142 *aderisque dolentibus:* de cypres was den goden van de onderwereld gewijd en gold als symbool van rouw.
143 *tale nemus:* heeft betrekking op vs. 9 env.
147 *concordare:* cf. I. 518.
148 *Musa parens:* cf. vs. 89. *ab Iove:* Verg., Ecl. III. 60: Ab Iove principium.
149 *move:* Verg., Aen. VII. 641:
Pandite nunc Helicona deae, cantusque movete.
150 *plectro graviore:* Hor., Carm. II. 1. 40:
quaere modos leviore plectro.
151 *campi Phlegraei:* in later tijd werd zo genoemd een vulcanisch terrein bij Napels, volgens de Grieken lagen zij op het schiereiland Pallene (Chalcidice).
153 *inconcessis:* IX. 454, 638.
157 *erat: werkelijk* was.
159 *mendax:* onecht, nagebootst; Tib. III. 6. 35:
Ei mihi difficile est imitari gaudia falsa
Difficile est tristi fingere mente iocum
Nec bene mendaci risus componitur ore
Nec bene sollicitis ebria verba sonant.
160 *Iliaden* = Troianum; Ganymedem sc.

Invitaque Iovi nectar Iunone ministrat.
Te quoque, Amyclide, posuisset in aethere Phoebus,
Tristia si spatium ponendi fata dedissent.
Qua licet, aeternus tamen es, quotiensque repellit
Ver hiemem Piscique Aries succedit aquoso,
Tu totiens oreris viridique in caespite flores.
Te meus ante omnes genitor dilexit, et orbe
In medio positi caruerunt praeside Delphi,
Dum deus Eurotan inmunitamque frequentat
Sparten nec citharae nec sunt in honore sagittae:
Inmemor ipse sui non retia ferre recusat,
Non tenuisse canes, non per iuga montis iniqui
Ire comes longaque alit adsuetudine flammas.
Iamque fere medius Titan venientis et actae
Noctis erat spatioque pari distabat utrimque:
Corpora veste levant et suco pinguis olivi
Splendescunt latique ineunt certamina disci.
Quem prius aërias libratum Phoebus in auras
Misit et oppositas disiecit pondere nubes
Reccidit in solidam longo post tempore terram
Pondus et exhibuit iunctam cum viribus artem.
Protinus inprudens actusque cupidine lusus
Tollere Taenarides orbem properabat, at illum
Dura repercussum subiecit in aera tellus

---

161 *invita Iunone:* cf. vs. 155: Iuno was jaloers.
162 *Amyclides:* Hyacinthus, zoon van Amyclas, de stichter van Amyclae in Laconica, cf. VIII. 314.
in aethere: de aether is de woonplaats der Goden.
164 *qua* = quatenus, cf. o.a. I. 105.
165 *succedit:* plaats maakt voor: n.l. in de lente, cf. X. 78.
167 *genitor:* cf. vs. 89.
168 *orbe in medio:* Delphi werd beschouwd als de ὀμφαλος τῆς γῆς.
169 *Eurotas:* Sparta lag in het dal van de Eurotas.
172 *tenuisse:* na verba van *kunnen, willen, niet aarzelen om* vaak de inf. perf. in plaats van de inf. praes., cf. II. 565.
174 *medius:* cf. VI. 409. *Titan* = Sol. cf. vs. 78.
175 cf. III. 145: Et sol ex aequo meta distabat utraque.
177 *lati disci:* de discus was een ronde stenen of metalen schijf, zie vs. 183: *orbem.*
180 *reccidit:* cf. vs. 18.
183 *Taenarides:* de Lacedaemonier; naar het Taenarumgebergte.
184 *dura:* vgl. vs. 180: *solidam.*
repercussum subiecit in aera: kaatste hem terug in de lucht.
sub-: van onder naar boven.
185 *aeque quam* = aeque atque.

In vultus, Hyacinthe, tuos! Expalluit aeque,
Quam puer ipse deus conlapsosque excipit artus
Et modo te refovet, modo tristia vulnera siccat,
Nunc animam admotis fugientem sustinet herbis:
Nil prosunt artes; erat inmedicabile vulnus.
Ut, si quis violas rigidumve papaver in horto
Liliaque infringat fulvis horrentia linguis,
Marcida demittant subito caput illa vietum
Nec se sustineant spectentque cacumine terram,
Sic vultus moriens iacet, et defecta vigore
Ipsa sibi est oneri cervix umeroque recumbit.
"Laberis, Oebalide, prima fraudate iuventa,"
Phoebus ait "videoque tuum, mea crimina, vulnus,
Tu dolor es facinusque meum; mea dextera leto
Inscribenda to est! Ego sum tibi funeris auctor.
Quae mea culpa tamen? Nisi si lusisse vocari
Culpa potest, nisi culpa potest et amasse vocari!
Atque utinam merito vitam tecumve liceret
Reddere! Sed quoniam fatali lege tenemur,
Semper eris mecum memorique haerebis in ore.
Te lyra pulsa manu, te carmina nostra sonabunt.
Flosque novus scripto gemitus imitabere nostros.

---

187 *modo... modo... nunc.*

190 *ut si quis:* ὡς ὅτε τις

191 *linguae:* de meeldraden.

192 *vietum:* verwelkt.

194 *defecta vigore:* cf. IX. 635: maestam tota Miletida menta
Defecisse ferunt.
deficior aliqua re: ik word door iets in den steek gelaten en daardoor verzwakt; cf. V. 96: sanguine defectus: door bloedverlies verzwakt.

197 *mea crimina:* appositie bij *vulnus,* cf. IX. 566.

198 *mea dextera leto inscribenda tuo est!:* cf. IX. 563; XV. 127: ipsos inscripsere deos sceleri: zij gaven den goden zelf de schuld van....

200 *nisi si* = nisi.

202 *merito:* zoals ik verdiend heb.
vitam reddere: sc. pro te: als een schuld n.l.

203 *quod quoniam:* cf. quod si.
fatali lege = lege fati: cf. I. 662:
Sed nocet esse deum praeclusaque ianua leti.

204 *memori ore:* cf. VI. 508.

205 *pulsa:* cf. vs. 16.

206 *novus:* cf. vs. 310; als een nieuw ontstane bloem.
scripto: inscriptis literis.

Tempus et illud erit, quo se fortissimus heros
Addat in hunc florem folioque legatur eodem."
Talia dum vero memorantur Apollinis ore,
Ecce cruor, qui fusus humo signaverat herbas,
Desinit esse cruor, Tyrioque nitentior ostro
Flos oritur formamque capit, quam lilia, si non
Purpureus color his, argenteus esset in illis
Non satis hoc Phoebo est (is enim fuit auctor honoris):
Ipse suos gemitus foliis inscribit, et AI AI
Flos habet inscriptum, funestaque littera dicta est.
Nec genuisse pudet Sparten Hyacinthon: honorque
Durat in hoc aevi, celebrandaque more priorum
Annua praelata redeunt Hyacinthia pompa.

Cerastae

At si forte roges fecundam Amathunta metallis,
An genuisse velit Propoetidas, abnuat aeque
Atque illos, gemino quondam quibus aspera cornu
Frons erat, unde etiam nomen traxere Cerastae.
Ante fores horum stabat Iovis Hospitis ara.
Ignarus sceleris quam si quis sanguine tinctam
Advena vidisset, mactatos crederet illic
Lactantes vitulos Amathusiacasque bidentes:

---

208 *se addat in hunc florem:* XIII. 394: wordt verhaald, hoe ook Aiax (fortissimus heros vs. 207) in een hyacinth (Iris) wordt veranderd.
209 *vero ore:* Apollo is ook de orakelgod.
210 *humo* = humi.
signaverat: XIII. 753: octonis iterum natalibus actis
Signarat teneras dubia lanugine malas.
211 *Tyrio ostro:* cf. VI. 61.
212 *formamque capit* <eandem> *quam.*
216 *funesta:* smart uitdrukkend; Prop. III. 13. 5 noemt de uil: *nocturnā volucris funesta querela.*
littera: collect.
218 *in hoc aevi:* cf. IX. 400.
219 *praelata pompa:* sc. sacrorum, cf. IX. 687.
220 *At:* vormt een zeer losse overgang tot een nieuw verhaal. In tegenstelling tot Sparta: *quam non pudet genuisse....* *Hyacinthon* staat: *fecundam Amathunta metallis.*
Amathus: op de Zuidkust van het eiland Cyprus, dat om zijn rijkdom aan koper bekend was, cf. vs. 531.
223 *nomen traxere:* cf. VIII. 230.
224 *Iuppiter Hospes:* Ζεὺς ξείνιος.
225 construeer: Si quis advena ignarus sceleris eam sanguine tinctam vidisset.
226 *crederet:* zou hij hebben geloofd.

Hospes erat caesus! sacris offensa nefandis
Ipsa suas urbes Ophiusiaque arva parabat
Deserere alma Venus. "Sed quid loca grata, quid urbes
Peccavere meae? Quod" dixit "crimen in illis?
Exilio *p*oenam *p*otius gens in*p*ia *p*endat
Vel nece vel si quid medium est mortisque fugaeque.
Idque quid esse potest, nisi versae poena figurae?"
Dum dubitat, quo mutet eos, ad cornua vultum
Flexit, et admonita est haec illis posse relinqui:
Grandiaque in torvos transformat membra iuvencos.

Propoetides

Sunt tamen obscenae Venerem Propoetides ausae
Esse negare deam. Pro quo sua numinis irā
Corpora cum forma primae vulgasse feruntur:
Utque pudor cessit sanguisque induruit oris,
In rigidum parvo silicem discrimine versae.

Pygmalion

Quas quia Pygmalion aevum per crimen agentis
Viderat, offensus vitiis, quae plurima menti
Femineae natura dedit, sine coniuge caelebs
Vivebat thalamique diu consorte carebat.
Interea niveum mira feliciter arte
Sculpsit ebur formamque dedit, qua femina nasci
Nulla potest, operisque sui concepit amorem.
Virginis est verae facies, quam vivere credas

229 'Οφιοῦσσα, bijnaam o.a. van Cyprus, wegens de vele slangen.
230 *loca grata:* cf. Κύπρις Κυπρογένεια als bijnaam van Venus.
231 *crimen:* cf. VII. 794, IX. 24.
233 *medius c. gen.:* cf. VI. 409.
234 *versae figurae:* gen. expl.
235 *quo* = in quid.
vultum: oculos, IV. 144, V. 179, X. 367.
238 *obscoenae:* onkuis.
Propoetides: de dochters van Propoetis.
239 *Pro quo:* als straf daarvoor.
240 *corpora cum forma:* et corpora et formam = corpora formosa.
vulgare: veil geven, prijsgeven; cf. Liv. I. 4. 7: Sunt qui Larentiam vulgato corpore lupam inter pastores vocatam putent.
241 *induruit:* verstarde = concrevit, cf. bij vs. 67.
242 *parvo discrimine:* abl. abs., cf. VI. 62.
244 *offensus:* cf. vs. 228.
246 *thalami consors* = tori consors: cf. I. 620.
249 *concepit amorem:* cf. I. 66, II. 640.
250 *verae:* cf. VIII. 195.
credas: coni. potent.

Et, si non obstet reverentia, velle moveri:
Ars adeo latet arte sua. Miratur et haurit
Pectore Pygmalion simulati corporis ignes.
Saepe manus operi temptantes admovet, an sit
Corpus, an illud ebur. Nec adhuc ebur esse fatetur.
Oscula dat reddique putat loquiturque tenetque,
Et credit tactis digitos insidere membris
Et metuit, pressos veniat ne livor in artus.
Et modo blanditias adhibet, modo grata puellis
Munera fert illi conchas teretesque lapillos
Et parvas volucres et flores mille colorum
Liliaque pictasque pilas et ab arbore lapsas
Heliadum lacrimas; ornat quoque vestibus artus,
Dat digitis gemmas, dat longa monilia collo;
Aure leves bacae, redimicula pectore pendent:
Cuncta decent. Nec nuda minus formosa videtur.
Conlocat hanc stratis concha Sidonide tinctis
Adpellatque tori sociam adclinataque colla
Mollibus in plumis tamquam sensura reponit.
Festa dies Veneris tota celeberrima Cypro
Venerat, et pandis inductae cornibus aurum
Conciderant ictae nivea cervice iuvencae,

---

251 *reverentia:* schaamte, cf. 263.
252 *ars adeo latet arte sua:* Quint. Ist. Or. I. 11. 3: ea prima ars est, ne ars esse videatur.
haurit ignes: VIII. 326.
253 *simulati corporis:* gen. object, afhangende van *ignes* = amorem.
254 *temptantes:* betastend.
an... an: voor: *utrum... an.*
257 *insidere:* een indruk maken.
259 *grata munera:* appositie bij *conchas.*
263 *Heliadum lacrimas:* uit de bomen, waarin de dochters van Helios zijn veranderd, druipt het barnsteen, cf. II. 365.
265 *bacae:* parels.
redimicula: parelsnoer.
266 *decent:* cf. IV. 230: Ipse timor decuit; *decere* ook: goed staan, flatteren.
267 *concha Sidonis:* purper; *Sidonis:* Phoenicisch VI. 61, VIII. 35.
268 *tori sociam:* cf. I. 353, IX. 246.
271 *inductae cornibus aurum:* bij het offer werden de horens der offerdieren verguld, cf. VII. 161; Vergelijk voor de constructie Verg., Aen. II. 273:
Hector per pedes traiectus lora tumentis.
272 *nivea cervice:* abl. loci.

Turaque fumabant, cum munere functus ad aras
Constitit et timide "si, di, dare cuncta potestis,
Sit coniunx, opto," non ausus "eburnea virgo"
Dicere Pygmalion "similis mea" dixit "eburnae."
Sensit, ut ipsa suis aderat Venus aurea festis,
Vota quid illa velint, et, amici numinis omen,
Flamma ter accensa est apicemque per aëra duxit.
Ut rediit, simulacra suae petit ille puellae
Incumbensque toro dedit oscula: visa tepere est;
Admovet os iterum, manibus quoque pectora temptat:
Temptatum mollescit ebur positoque rigore
Subsidit digitis ceditque, ut Hymettia sole
Cera remollescit tractataque pollice multas
Flectitur in facies ipsoque fit utilis usu.
Dum stupet et dubie gaudet fallique veretur,
Rursus amans rursusque manu sua vota retractat;
Corpus erat: saliunt temptatae pollice venae.
Tum vero Paphius plenissima concipit heros
Verba, quibus Veneri grates agit, oraque tandem
Ore suo non falsa premit dataque oscula virgo
Sensit et erubuit timidumque ad lumina lumen
Adtollens pariter cum caelo vidit amantem.
Coniugio, quod fecit, adest dea, iamque coactis

---

277 *ut:* causaal, cf. VIII. 612.
Venus aurea: χρυσέη Ἀφροδίτη.
279 *apicem duxit:* vormde een spits tongetje.
282 *temptat... temptatum:* cf. VI. 396.
temptat: cf. 254.
283 *posito* = deposito.
284 *subsidit digitis:* wijkt onder de vingers uit, cf. 257.
Hymettia cera: de Hymettus, een berg in Attica, was beroemd om zijn honig en was.
288 *sua vota:* het voorwerp van zijn verlangens, cf. VI. 513, VIII. 157.
289 *saliunt temptatae pollice venae:* cf. VI. 390; Her. XIX. 139: Dumque suo temptat salientem pollice venam.
290 *Paphius:* Prolepsis, daar de stad eerst naar zijn dochter Paphos genoemd is.
plenissima verba: woorden, die uit het hart opwellen; cf. Cic., de Off. I. 18: Quae magno animo et fortiter, excellenterque gesta sunt, ea nescio quomodo quasi pleniore ore laudamus.
verba concipit: cf. VII. 594: vota concipit.
293 *ad lumina lumen:* lumina solis sc.

Cornibus in plenum noviens lunaribus orbem
Illa Paphon genuit, de qua tenet insula nomen.

Myrrha

Editus hac ille est, qui, si sine prole fuisset,
Inter felices Cinyras potuisset haberi.
Dira canam: procul hinc natae, procul este parentes
Aut, mea si vestras mulcebunt carmina mentes,
Desit in hac mihi fides, nec credite factum;
Vel, si credetis, facti quoque credite poenam!
Si tamen admissum sinit hoc natura videri,
Gentibus Ismariis et nostro gratulor orbi,
Gratulor huic terae, quod abest regionibus illis,
Quae tantum genuere nefas: sit dives amomo,
Cinnamaque costumque suum sudataque ligno
Tura ferat floresque alios Panchaïa tellus,
Dum ferat et murram: tanti nova non fuit arbor!
Ipse negat nocuisse tibi sua tela Cupido,
Myrrha, facesque suas a crimine vindicat isto:
Stipite te Stygio tumidisque adflavit Echidnis

---

297 *nomen:* Paphia.
298 construeer: ille Cinyras, qui.
300 *canam:* nog steeds is Orpheus aan het woord.
procul hinc: naar Verg., Aen. VI. 258: procul, o! procul este profani, waar de Sibylle het offer, dat zij brengt zuiver wil houden van boze invloeden.
parentes = patres.
301 *mulcebunt:* zullen bekoren.
302 *fides:* geloofwaardigheid, cf. VII. 166, 323.
304 *videri:* passivum.
305 *Ismarius:* Thracisch naar *Ismaros,* bij Hom., Od. IX. 40: de hoofdstad van het Thracische volk der Ciconen.
307 *amomum, cinnamum, costum, murra:* de voornaamste ingrediënten voor de dure zalven, die in Ovidius' tijd in Rome verkocht werden.
309 *Panchaia tellus:* een fabelachtig eiland in de Indische Oceaan tussen Arabië en Voor-Indië, dat rijk was aan specerijen.
307-309 Arabië mag rijk zijn aan kostbare kruiden, mits zij ook de myrrhe voortbrengt. Ik gun haar dit alles. Het bezit van de nieuwe boom weegt niet tegen zoveel slechtheid op.
310 *nova:* de pas ontstane, cf. vs. 206.
312 *faces suas:* cf. I. 461:
Tu (Cupido sc.) face nescio quos esto contentus amores
Inritare tua.
Cupido wordt vaak met een fakkel afgebeeld.
vindicat: neemt in bescherming, cf. IX. 241.

E tribus una soror! Scelus est odisse parentem;
Hic amor est odio maius scelus! Undique lecti
Te cupiunt proceres, totoque Oriente iuventa
Ad thalami certamen adest. Ex omnibus unum
Elige, Myrrha, virum: dum ne sit in omnibus unus!
Illa quidem sentit foedoque repugnat amori
Et secum "quo mente feror? Quid molior?" Inquit:
"Di, precor, et Pietas sacrataque iura parentum,
Hoc prohibete nefas scelerique resistite nostro,
Si tamen hoc scelus est! Sed enim damnare negatur
Hanc Venerem Pietas, coeuntque animalia nullo
Cetera dilectu, nec habetur turpe invencae
Ferre patrem tergo; fit equo sua filia coniunx,
Quasque creavit, init pecudes caper, ipsaque, cuius
Semine concepta est, ex illo concipit ales.
Felices, quibus ista licent! Humana malignas
Cura dedit leges, et, quod natura remittit,
Invida iura negant. Gentes tamen esse feruntur,
In quibus et nato genetrix, et nata parenti
Iungitur, ut pietas geminato crescat amore.
Me miseram, quod non nasci mihi contigit illic,
Fortunaque loci laedor' — Quid in ista revolvor?
Spes interdictae, discedite! Dignus amari
Ille, sed ut pater, est. — Ergo si filia magni
Non essem *Cinyrae, Cinyrae* concumbere possem.

314 *e tribus* sc. Furiis. *parentem,* cf. vs. 300.
317 *thalami certamen:* VII. 22.
unum: den een of ander.
318 *unus:* een bepaalde, n.l. de vader.
320 *quo mente feror? quid molior!:* zo zegt bij Verg., Aen. XII. 37 Latinus in zijn tweestrijd:
Quo referor totiens? quae mentem insania mutat?
321 *sacrata iura:* cf. VI. 536.
322 *scelus:* misdadig verlangen.
323 *Sed enim:* maar het is geen slechtheid, want de pietas.
324 *Venerem:* metonymia, cf. VIII. 387.
327 *init:* cf. Liv. XLI. 13. 1: Nuntiatum est vaccam auream Syracusis ab agresti tauro, qui pecore aberrasset, initam; en Varro, de R. R. II. 7. 9.
330 *remittit:* toestaat, ook met inf.: XI. 376: nec dubitare remittit, cf. Liv. VI. 36. 3: remittentibus tribunis plenis comitia per interregem sunt habita.
335 *quid in ista revolvor:* zie bij vs. 320.
336 *dignus:* c. inf., bij dichters.
337 *sed ut:* maar *slechts* als....

Nunc quia iam meus est, non est meus, ipsaque damno
Est mihi proximitas: aliena potentior essem!
Ire libet procul hinc patriaeque relinquere fines
Dum scelus effugiam. Retinet malus ardor amantem:
Ut praesens spectem Cinyram tangamque loquarque
Osculaque admoveam, si nil conceditur ultra,
Ultra autem sperare aliquid potes, inpia virgo?
Et, quot confundas et iura et nomina, sentis!
Tune eris et matris paelex et adultera patris?
Tune soror nati genetrixque vocabere fratris?
Nec metues atro crinitas angue sorores,
Quas facibus saevis oculos atque ora petentes
Noxia corda vident? At tu, dum corpore non es
Passa nefas, animo ne concipe neve potentis
Concubitu vetito naturae pollue foedus!
Velle puta: res ipsa vetat! Pius ille memorque est
Moris — et o vellem similis furor esset in illo!"
Dixerat, at Cinyras, quem copia digna procorum,
Quid faciat, dubitare facit, scitatur ab ipsa,
Nominibus dictis, cuius velit esse mariti.
Illa silet primo patriisque in vultibus haerens
Aestuat et tepido suffundit lumina rore.
Virginei Cinyras haec credens esse timoris,
Flere vetat siccatque genas atque oscula iungit

---

339 *dammo mihi est* = mihi obstat: staat mijn liefde in de weg; cf. IX. 759.
340 *proximitas:* nauwe verwantschap, = propinquitas.
343 *ut praesens spectem:* cf. VI. 320.
344 *oscula:* cf. IX. 386.
346 *Et.... sentis:* bovendien voelt ge toch; vergelijk VI. 586.
349 *angue:* collectivum. *Sorores:* Furias.
352 *nefas animo concipere:* cf. I. 777: Concipit aethera mente. *animo concipere:* zich een voorstelling maken van.
353 *naturae foedus:* de wet der natuur, V. 532, IX. 501. *potentis naturae:* cf. IX. 754.
354 *velle puta:* sc. te.
355 *furor:* hevig verlangen, onstuimige liefde, cf. vs. 397 en VII. 10, IX. 512.
356 *copia procorum* <Myrrhā> *digna.*
357 *facit:* c. inf., cf. XIII. 373:
Iam labor (Troiani belli sc.) in fine est: obstantia fata removi
Altaque posse capi faciendo Pergama cepi.
360 *suffundit:* vgl. bij I. 484.
362 *genas:* oculos.

Myrrha datis nimium gaudet consultaque, qualem
Optet habere virum, "similem tibi" dixit. At ille
Non intellectam vocem conlaudat et "esto
Tam pia semper!" ait. Pietatis nomine dicto
Demisit vultus sceleris sibi conscia virgo.
  Noctis erat medium, curasque et corpora somnus
Solverat. At virgo Cinyreïa pervigil igni
Carpitur indomito furiosaque vota retractat.
Et modo desperat, modo vult temptare, pudetque,
Et cupit, et, quid agat, non invenit, utque securi
Saucia trabs ingens, ubi plaga novissima restat,
Quo cadat, in dubio est omnique a parte timetur,
Sic animus vario labefactus vulnere nutat
Huc levis atque illuc momentaque sumit utroque.
Nec modus aut requies, nisi mors, reperitur amoris:
Mors placet. Erigitur laqueoque innectere fauces
Destinat et zona summo de poste revincta
"*C*are vale *C*inyra *c*ausamque intellege mortis!"
Dixit et aptabat pallenti vincula collo.
  Murmura verborum fidas nutricis ad aures
Pervenisse ferunt limen servantis alumnae.
Surgit anus reseratque fores mortisque paratae
Instrumenta videns spatio conclamat eodem

---

364 *optare:* kiezen.
366 *pietatis nomen:* het woord „pius".
367 *vultus:* oculos, cf. vs. 235.
369 *solverat:* cf. VII. 186.
virgo Cinyreia: Myrrha, de dochter van Cinyras.
371 *que... et* = τε . . . καί
372 *utque,* enz.: men vergelijke de verzen bij Verg., Aen. II. 626 env.
securi saucia: bij Verg. l.l.: ferro accisa.
373 *restare:* nog ontbreken; cf. Verg., Aen. X. 29:
Equidem, credo, mea volnera restant.
376 *levis:* onvast, wankel.
momentaque sumit utroque: cf. Sen., Ep. XC. 24: pisces cauda reguntur et levi eius in utrumque momento velocitatem suam flectunt.
378 *erigitur:* e lecto sc.
381 *aptabat:* imperfectum!
382 *fidas aures nutricis:* enallage.
385 *spatio eodem:* in hetzelfde ogenblik.
386 *se* = pectus suum.

Seque ferit scinditque sinus ereptaque collo
Vincula dilaniat. Tum denique flere vacavit,
Tum dare conplexus laqueique requirere causam.
Muta silet virgo terramque inmota tuetur,
Et deprensa dolet tardae conamina mortis.
Instat anus canosque suos et inania nudans
Ubera per cunas alimentaque prima precatur,
Ut sibi committat, quicquid dolet: illa rogantem
Aversata gemit; certa est exquirere nutrix,
Nec solam spondere fidem. "Dic" inquit "opemque"
Me sine ferre tibi; non est mea pigra senectus:
Seu furor est, habeo, quae carmina sanet in herbis;
Sive aliquis nocuit, magico lustrabere ritu;
Ira deum sive est, sacris placabilis ira.
Quid rear ulterius? Certe fortuna domusque
Sospes et in cursu est: vivit genetrixque paterque!"
Myrrha patre audito suspiria duxit ab imo
Pectore, nec nutrix etiamnum concipit ullum
Mente nefas aliquemque tamen praesentit amorem
Propositique tenax, quodcumque est, orat, ut ipsi
Indicet, et gremio lacrimantem tollit anili,

386 *scindit sinus:* cf. IV. 596, VI. 338.
387 *vincula:* cf. vs. 379: zona — revincta.
flere vacavit: cf. VI. 585.
390 *deprensa:* door een subst. te vertalen.
tardae: enallage: al te langzaam, niet vlug genoeg.
391 *cani:* sc. capilli.
392 *cunae:* eig.: de wieg; cf. IX. 67 en III. 313:
Furtim illum (Bacchum sc.) primis Ino matertera cunis
Educat.
394 *certa est:* cf. V. 533, IX. 43, zie bij X. 428.
397 *furor:* zie bij vs. 355.
habeo, quae: ik ken een vrouw, die.
carmen: toverspreuk.
herbae: toverkruiden; Hecateides herbae (VI. 139).
398 *nocuit:* heeft behekst.
398 *magico lustrabere ritu:* Tib. I. 5. 11:
Ipseque te circum lustravi sulfuro puro
Carmine cum magico praececinisset anus.
399 *placabilis:* Ex Ponto I. 9. 23: placabilis ira deorum.
in cursu est: eig. van een schip, dat in volle vaart recht op zijn doel af zeilt.
402 *patre audito:* cf. vs. 366: pietatis nomine dicto.
403 *concipit mente:* zie bij vs. 352.
405 *propositique tenax:* cf. Hor., Carm. III. 3. 1:
Iustum ac tenacem propositi virum.

Atque ita conplectens infirmis membra lacertis
"Sensimus;" inuit "amas! Sed et hic mea (pone timorem!)
Sedulitas erit apta tibi, nec sentiet umquam
Hoc pater." Exsiluit gremio furibunda, torumque
Ore premens "discede, precor miseroque pudori
Parce!" ait; instanti "discede, aut desine" dixit
'Quaerere, quid doleam: scelus est, quod scire laboras."
  Horret anus, tremulasque manus annisque metuque
Tendit et ante pedes supplex procumbit alumnae,
Et modo blanditur, modo, si non conscia fiat,
Terret et indicium laquei coeptaeque minatur
Mortis et officium commisso spondet amori.
Extulit illa caput lacrimisque inplevit obortis
Pectora nutricis conataque saepe fateri,
Saepe tenet vocem pudibundaque vestibus ora
Texit et 'o' dixit 'felicem coniuge matrem!'
Hactenus, et gemuit! Gelidos nutricis in artus
Ossaque (sensit enim) penetrat tremor, albaque toto
Vertice canities rigidis stetit hirta capillis,
Multaque, ut excuteret diros, si posset, amores,
Addidit; at virgo scit se non falsa moneri,
Certa mori tamen est, si non potiatur amore.
"Vive," ait haec 'potiere tuo" — et non ausa 'parente"
Dicere, conticuit promissaque numine firmat.

408 *et hic:* ook in dit opzicht.
409 *apta:* ten dienste.
412 *parce:* ontzie; cf. V. 248: parcite luminibus; en Verg., Aen. III. 41: parce sepulto.
417 *indicium minatur:* cf. mortem minari.
418 *officium:* dienst, behulpzaamheid, cf. IX. 119.
commisso amori: eig. aan de haar toevertrouwde liefde; aan de liefde, als die haar mocht worden toevertrouwd, aan Myrrha, als ze haar in vertrouwen mocht nemen.
420 *hactenus:* cf. II. 610.
424 *sensit enim:* zij begreep n.l. de betekenis van haar woorden.
gelidus tremor: cf. VIII. 877, III. 100.
426 *excuteret:* cf. IX. 746.
428 *certa est:* cf. vs. 394 en IX. 43; Verg., Aen. IV. 554:

> Aeneas celsa in puppi iam certus eundi
> Carpebat sommos.

en ib. 564: certa mori.
428 *amor:* cf. vs. 288: het voorwerp van haar liefde.
429 *vive:* blijf leven, cf. VI. 136.
430 *numine:* door het aanroepen der godheid n.l. van Hecate, de godin der tovenarij (VI. 139).

Festa piae Cereris celebrabant annua matres
Illa, quibus nivea velatae corpora veste
Primitias frugum dant spicea serta suarum,
Perque novem noctes Venerem tactusque viriles
In vetitis numerant. Turba Cenchreis in illa,
Regis adest coniunx arcanaque sacra frequentat.
Ergo, legitima vacuus dum coniuge lectus,
Nacta gravem vino Cinyram male sedula nutrix,
Nomine mentito veros exponit amores
Et faciem laudat; quaesitis virginis annis
‘Par” ait ‘ est Myrrhae.” Quam postquam adducere [iussa est,
Utque domum rediit, “gaude, mea” dixit ‘alumna:
Vicimus!” Infelix non toto pectore sentit
Laetitiam virgo, praesagaque pectora maerent.
Sed tamen et gaudet: tanta est discordia mentis.
Tempus erat, quo cuncta silent, interque Triones
Flexerat obliquo plaustrum temone Bootes:
Ad facinus venit illa suum. Fugit aurea caelo
Luna, tegunt nigrae latitantia sidera nubes;

431 Ovidius heeft hier de viering van het Ceresfeest te Rome voor ogen.
matres: matronae: *piae matres,* cf. VII. 363.

434 *Venerem:* metonymia: liefdesgenoot.

435 *in vetitis numerant:* als verboden beschouwen.
Cenchreis: de vrouw van Cinyras.

436 *arcana sacra* = τὰ μυστήρια
frequentat: viert mee; cf. III. 690 sq.:
Delatus in illam (Naxum sc.)
Accessi sacris, Baccheaque sacra frequento.

438 *male sedula:* cf. 409; VIII. 509; IX. 60.

439 *mentito:* part. perf. v. e deponens met passieve betekenis.

443 *vicimus:* cf. IV. 356: Vicimus et meus est!

444 *praesaga:* sc. mali; Verg., Aen. X. 843:
Adgnovit longe gemitum praesaga mali mens.

445 *tanta est discordia mentis:* cf. IX. 630; *discordia mentis:* tweestrijd.

446 *Triones* = Septem triones, de zeven ploegossen; het sterrebeeld de Wagen (= de Grote Beer), dat men zich voorstelde als een wagen (vijf sterren) met een span ossen (twee sterren) bespannen. Dit sterrebeeld bereikt tegen middernacht zijn hoogste punt.

447 *obliquo temone:* na middernacht gaat de Wagen bergafwaarts, zodat de dissel schuin naar beneden gekeerd is.
Bootes: de ossendrijver, ook ἀρκτοφύλαξ genoemd, ster in de nabijheid van de Wagen.

Nox caret igne suo; primus tegis, Icare, vultus,
Erigoneque pio sacrata parentis amore.
Ter pedis offensi signo est revocata, ter omen
Funereus bubo letali carmine fecit:
It tamen; et tenebrae minuunt noxque atra pudorem:
Nutricisque manum laeva tenet, altera motu
Caecum iter explorat. Thalami iam limina tangit,
Iamque fores aperit, iam ducitur intus: at illi
Poplite succiduo genua intremuere, fugitque
Et color et sanguis, animusque relinquit euntem;
Quoque suo propior sceleri est, magis horret, et ausi
Paenitet, et vellet non cognita posse reverti.
Cunctantem longaeva manu deducit et, alto
Admotam lecto cum traderet, 'accipe," dixit,
"Ista tua est, Cinyra" devotaque corpora iunxit.
  Accipit obsceno genitor sua viscera lecto
Virgineosque metus levat hortaturque timentem.
Forsitan aetatis quoque nomine "filia" dixit:
Dixit et illa 'pater," sceleri ne nomina desint.
Plena patris thalamis excedit et inpia diro

450 *Icarus:* deze had als dank voor bewezen gastvrijheid van Dionysus een zak met wijn gekregen. Toen hij Attische herders hiervan had laten drinken en deze in hun roes meenden vergiftigd te zijn, werd hij gedood. Zijn dochter pleegde zelfmoord bij zijn lijk. Beiden werden door de goden als sterrebeeld aan de hemel geplaatst. Icarus als Bootes, Erigone (cf. VI. 125) als de „Maagd".

451 *pio:* met sterke nadruk.

452 *pedis offensi:* gen. expl.

453 *funereus bubo:* cf. V. 550 en X. 216.

455 *motu:* al tastend.

456 *caecum:* m. pass. betekenis: ongezien, duister.
intus: intro.

458 *poplite succiduo:* cf. Her. XIII. 23. sq.:
Lux quoque tecum abiit, tenebrisque exsanguis obortis
  Succiduo dicor procubuisse genu.

460 *quoque* = et quo.

461 *posse:* overtollig, cf. vs. 39 en 132.

464 *devota:* vervloekt.

465 *obscenus:* onkuis, cf. vs. 238.
sua viscera: zijn eigen vlees en bloed, V. 18, VI. 651.

466 *virgineos* = virginis. *hortatur:* moedigt aan.

467 *aetatis nomina:* de naam, die aan haar leeftijd toekwam; cf. IX. 719: elementa aetatis.

469 *Plena:* c. gen.: zwanger van, cf. IV. 698.
dirus: tegennatuurlijk, hier = incestus.

Semina fert utero conceptaque crimina portat.
Postera nox facinus geminat, nec finis in illa est:
Cum tandem Cinyras, avidus cognoscere amantem
Post tot concubitus, inlato lumine vidit
Et scelus et natam verbisque dolore retentis
Pendenti nitidum vagina deripit ensem;
Myrrha fugit tenebrisque et caecae munere noctis
Intercepta neci est latosque vagata per agros
Palmiferos Arabas Panchaeaque rura relinquit.
Perque novem erravit redeuntis cornua lunae,
Cum tandem terra requievit fessa Sabaea.
Vixque uteri portabat onus. Tum nescia voti
Atque inter mortisque metus et taedia vitae
Est tales conplexa preces: 'o si qua patetis
Numina confessis, merui nec triste recuso
Supplicium! Sed ne violem vivosque superstes
Mortuaque extinctos, ambobus pellite regnis,
Mutataeque mihi vitamque necemque negate."
Numen confessis aliquod patet: ultima certe
Vota suos habuere deos; nam crura loquentis
Terra supervenit, ruptosque obliqua per ungues
Porrigitur radix, longi firmamina trunci,

---

470 *concepta crimina portat:* zij droeg de vrucht der zonde in haar schoot.
471 *geminat* = iterat.
475 *pendenti:* het zwaard hing naast het bed.
476 *munere:* onder begunstiging.
478 *palmiferos Arabas:* de eigenschap van het land is hier overgebracht op de bewoners, omgekeerd; IV. 21: decolor India.
479 cf. VIII. 11.
480 *terra Sabaea:* de *Sabaei* wonen in Arabia Felix.
481 *nescia voti:* niet wetend, wat zij wensen moest.
482 *taedia vitae:* levensmoeheid.
483 *conplexa est* = concepit, ook bij Cicero.
patetis: toegankelijk zijt, cf. Nepos, Att. 6:
Aures tuae patent omnium querelis.
485 *violem:* (door mijn tegenwoordigheid) besmet.
vivos superstes mortua extinctos: chiasme.
489 *suos:* praedicatief = faciles, propitios, vonden genade bij.
crura: benen. *loquentis:* dum loquitur.
490 *obliqua:* praedic.: zijwaarts; cf. Caesar, B. G. IV. 17: Sublicae oblique agebantur; Cic., de Fin. I. 6: Atomi, quae recte, quae oblique ferantur.
ruptos: openbarstend.

Ossaque robur agunt mediaque manente medulla
Sanguis it in sucos, in magnos bracchia ramos,
In parvos digiti, duratur cortice pellis.
Iamque gravem crescens uterum perstrinxerat arbor
Pectoraque obruerat collumque operire parabat:
Non tulit illa moram venientique obvia ligno
Subsedit mersitque suos in cortice vultus.
Quae quamquam amisit veteres cum corpore sensus,
Flet tamen, et tepidae manant ex arbore guttae.
Est honor et lacrimis, stillataque robore murra
Nomen erile tenet nulloque tacebitur aevo.

At male conceptus sub robore creverat infans *Adonis*
Quaerebatque viam, qua se genetrice relicta
Exsereret; media gravidus tumet arbore venter,
Tendit onus matrem, neque habent sua verba dolores,
Nec Lucina potest parientis voce vocari.
Nitenti tamen est similis curvataque crebros
Dat gemitus arbor lacrimisque cadentibus umet.
Constitit ad ramos mitis Lucina dolentis
Admovitque manus et verba puerpera dixit:
Arbor agit rimas et fissa cortice vivum
Reddit onus, vagitque puer: quem mollibus herbis

492 *ossa robur agunt: agere* = uit zich laten ontstaan; bijv. *radices agere,* in eigenlijke en overdrachtelijke betekenis; Cic., de Off. II. 12. 43: Vera gloria radices agit ac propagatur. Rem. Am. 106: mala radices altius abor agit.
493 *it in* = abit in.
494 *duratur cortice:* cf. IX. 222.
495 *gravem* = gravidum.
497 *venienti obvia ligno subsedit:* obviam iit subsidens; terwijl zij neerzinkt, komt zij het hout tegemoet.
501 *est honor et lacrimis:* Fasti II. 533: est honor et tumulis.
502 *nomen erile* = nomen dominae.
503 *male conceptus:* in zonde ontvangen.
506 *dolores:* cf. IX. 289.
sua verba: cf. VII. 501.
509 *dat gemitus:* VIII. 340.
510 *Lucina* = Iuno Lucina: cf. IX. 283, 698.
511 *verba puerpera:* woorden, die een spoedige verlossing bevorderen.
512 *agit rimas:* II. 211 en vs. 492.
513 *vagire:* speciaal het krijsen van kleine kinderen; cf. Cic., de Sen. XXIII. 83: et si quis deus mihi largiatur, ut ex hac aetate repuerescam et in cunis vagiam, valde recusem.

Naides inpositum lacrimis unxere parentis.
Laudaret faciem Livor quoque; qualia namque
Corpora nudorum tabula pinguntur Amorum,
Talis erat. Sed, ne faciat discrimina cultus,
Aut huic adde leves, aut illi deme pharetras!
  Labitur occulte fallitque volatilis aetas,
Et nihil est annis velocius: ille sorore
Natus avoque suo, qui conditus arbore nuper,
Nuper erat genitus, modo formosissimus infans,
Iam iuvenis, iam vir, iam se formosior ipso est;
Iam placet et Veneri matrisque ulciscitur ignes.
Namque pharetratus dum dat puer oscula matri,
Inscius extanti destrinxit harundine pectus.
Laesa manu natum dea reppulit: altius actum
Vulnus erat specie primoque fefellerat ipsam.
  Capta viri forma non iam Cythereïa curat
Litora, non alto repetit Paphon aequore cinctam
Piscosamque Cnidon gravidamve Amathunta metallis;
Abstinet et caelo: caelo praefertur Adonis.
Hunc tenet, huic comes est adsuetaque semper in umbra
Indulgere sibi formamque augere colendo
Per iuga, per silvas dumosaque saxa vagatur,
Fine genu vestem ritu succincta Dianae:

---

514 *Naides:* cf. IV. 89, IX. 87.
515 *laudaret:* coni. pot. v. h. verledene.
Livor: personificatie, cf. VI. 129, II. 760.
517 *cultus:* II. 425, III. 609, VI. 454.
518 *huic* = Adonidi; *illi:* Amori.
519 *labitur fallitque:* labens fallit; cf. Liv. V. 47. 9: Tum vigiles eius loci qua fefellerat ascendens hostes, citati.
520 sqq. cf. 347 sqq.
523 *iam se formosior ipso est:* hij overtreft zichzelf....
524 *et:* zelfs.
525 *pharetratus puer:* cf. 518: Amor, Cupido.
528 *specie:* abl. comp.
529 op het eiland Cythera, in de steden Paphos en Amathus, op Cyprus en te Cnidus in Carië werd Venus vooral vereerd.
531 *gravidam metallis:* cf. vs. 220.
533 *adsueta:* en *anders* gewoon....
534 *indulgere sibi:* zich verwennen, zich te goed doen. Ovidius heeft ook hier de dames van zijn eigen tijd voor ogen.
536 *fine genu* = tot aan.... *genu:* genitivus; cf. Cato, de R. R. 11 3: Amphoras inplere ansarum fini.
ritu succincta Dianae: cf. I. 695, VIII. 318, IX. 89.

Hortaturque canes tutaeque animalia praedae
Aut pronos lepores aut celsum in cornua cervum
Aut agitat dammas; a fortibus abstinet apris,
Raptoresque lupos armatosque unguibus ursos
Vitat et armenti saturatos caede leones.
Te quoque, ut hos timeas, si quid prodesse monendo
Posset, Adoni, monet "fortis"que "fugacibus esto"
Inquit: "in audaces non est audacia tuta.
Parce meo, iuvenis, temerarius esse periclo
Neve feras, quibus arma dedit natura, lacesse,
Stet mihi ne magno tua gloria! Non movet aetas
Nec facies nec, quae Venerem movere, leones
Saetigerosque sues oculosque animosque ferarum.
Fulmen habent acres in aduncis dentibus apri,
Impetus est fulvis et vasta leonibus ira:
Invisumque mihi genus est." Quae causa, roganti
"Dicam" ait; "et veteris monstrum mirabile culpae.
Sed labor insolitus iam me lassavit, et, ecce
Opportuna sua blanditur populus umbra,
Datque torum caespes: libet hac requiescere tecum:"
(Et requievit) "humo" pressitque et gramen et ipsum,
Inque sinu iuvenis posita cervice reclinis
Sic ait ac mediis interserit oscula verbis.

Atalanta et Hippomenes

"Forsitan audieris aliquam certamine cursus
Veloces superasse viros: non fabula rumor

---

537 *tutae praedae:* gen. qual.
538 *pronos lepores:* snel voortijlend; *pronus:* tekent de loop van de haas in de vlucht; cf. Rem. Am. 201:
Nunc leporem pronum catulo sectare sagaci
Nunc tua frondosis retia tende iugis.
celsum in cornua: cf. Verg., Aen. X. 725:
surgentem in cornua cervum.
541 *caede:* bloed, cf. IV. 97.
542 *si* = *εἴ πως*
545 *Parce:* c. inf.: laat na.
547 *aetas:* jeugdige leeftijd.
550 *fulmen:* cf. I. 305, VIII. 289.
551 *vasta:* onmetelijk, geweldig; cf. II. 520: quam vasta potentia nostra est!
555 *blanditur:* noodt.
557 *et:* en werkelijk.

Ille fuit (superabat enim), nec dicere posses,
Laude pedum, formaene bono praestantior esset.
Scitanti deus huic de *coniuge* “‘*coniuge*’” dixit
“‘Nil opus est, Atalanta, tibi. Fuge *coniugis* usum!
Nec tamen effugies teque ipsa viva carebis.’”
Territa sorte dei per opacas innuba silvas
Vivit et instantem turbam violenta procorum
Condicione fugat, “‘nec sum potienda, nisi’” inquit
“‘Victa prius cursu. Pedibus contendite mecum.
Praemia veloci coniunx thalamique dabuntur:
Mors pretium tardis: ea lex certaminis esto!’”
Illa quidem inmitis: sed — tanta potentia formae est —
Venit ad hanc legem temeraria turba procorum.
Sederat Hippomenes cursus spectator iniqui
Et “‘petitur cuiquam per tanta pericula coniunx?’”
Dixerat ac nimios iuvenum damnarat amores;
Ut faciem et posito corpus velamine vidit,
Quale meum, vel quale tuum, si femina fias,
Obstipuit, tollensque manus “‘ignoscite,’” dixit
“‘Quos modo culpavi! nondum mihi praemia nota,
Quae peteretis, erant.’” Laudando concipit ignes
Et, ne quis iuvenum currat velocius, optat
Invidiamque timet. “‘Sed cur certaminis huius
Intemptata mihi fortuna relinquitur?’” inquit:
“‘Audentes deus ipse iuvat!’” Dum talia secum
Exigit Hippomenes, passu volat alite virgo.

562 *posses:* coni. potent. van het verledene.
563 *formae bono:* cf. IX. 717: formae dote.
564 *deus:* Apollo.
565 *Atalanta:* deze Atalante is de dochter van den Boeotischen koning Schoeneus — niet te verwarren met de Arcadische jageres, die in de Calydonische jacht de hoofdpersoon is.
567 *sors:* orakel.
569 *nec:* de ontkenning behoort bij *sum potienda.*
571 *thalami:* huwelijk.
572 *lex:* voorwaarde.
579 *meum.... tuum:* Venus spreekt hier nog tot Adonis.
582 *laudando:* dum laudat, cf. IX. 110.
concipit ignes: cf. vs. 249.
585 *mihi* = a me.
fortuna: kans.
586 *audentes deus ipse iuvat:* cf. VIII. 73 en Verg., Aen. X. 284: Audentes Fortuna iuvat.
587 *exigit:* cf. IX. 500: eigenlijk: afweegt, hier overweegt, cf. Verg., Aen. IV. 475: tempus secum ipsa modumque Exigit.

Quae quamquam Scythica non setius ire sagitta
Aonio visa est iuveni, tamen ille *decorem*
Miratur magis, et cursus facit ipse *decorem.*
Aura refert ablata citis talaria plantis,
Tergaque iactantur crines per eburnea, quaeque
Poplitibus suberant picto genualia limbo:
Inque puellari corpus candore ruborem
Traxerat, haud aliter, quam cum super atria velum
Candida purpureum simulatas inficit umbras.
Dum notat haec hospes, decursa novissima meta est,
Et tegitur festa victrix Atalanta corona.
Dant gemitum victi penduntque ex foedere poenas.
  Non tamen eventu iuvenis deterritus horum
Constitit in medio vultuque in virgine fixo
"'Quid facilem titulum superando quaeris inertes?
Mecum confer!'" Ait. "'Seu me Fortuna potentem
Fecerit, a tanto non indignabere vinci.
Namque mihi genitor Megareus Onchestius; illi

589 *Aonio:* Boeotisch, cf. I. 313. Megareus, de kleinzoon van Neptunus en koning van Onchestus in Boeotië, was de vader van Hippomenes.
590 *et:* zelfs.
591 *aura refert:* de luchtstroom waait naar achteren.
talaria: de riemen van de sandalen, die om de enkels zijn gebonden.
citis plantis: dativus afhangend van *ablata.*
592 *iactantur:* fladderen.
593 *quaeque suberant genualia* = et genualia, quae suberant, iactantur.
genualia picto limbo: de kniebanden met geborduurde zoom.
594 *ruborem traxerat:* zo II. 235 sq.:
Sanguine tum credunt in corpora summa vocato
Aethiopum populos nigrum traxisse colorem.
595 *super atria candida:* attributieve bepaling bij *velum.*
596 *candida:* door het marmer n.l.
inficit: kleurt, cf. VI. 64.
simulatas: niet natuurlijk. *umbras:* schemering.
597 *notat* = observat, cf. IX. 778.
meta: cf. 106: hier: de renbaan. *novissima:* praedicatief.
598 *festa corona:* cf. III. 112: festa theatra.
599 *dant gemitum:* cf. 509.
ex foedere: cf. vs. 572 en 353.
602 *titulum* = gloriam: cf. VII. 56.
603 *mecum* <te> *confer.*
potentem: sc. voti cf. VIII. 56 = victorem.
604 *tanto:* cf. VIII. 570: Achelous laetissimus hospite tanto.

Est Neptunus avus, pronepos ego regis aquarum.
Nec virtus citra genus est; seu vincar, habebis
Hippomene victo magnum et memorabile nomen.'"
Talia dicentem molli Schoeneïa vultu
Adspicit et dubitat, superari an vincere malit.
Atque ita "'quis deus hunc formosis'" inquit "'iniquus
Perdere vult caraeque iubet discrimine vitae
Coniugium petere hoc? Non sum, me iudice, tanti!
Nec forma tangor (poteram tamen hac quoque tangi),
Sed quod adhuc puer est; non me movet ipse, sed aetas.
Quid, quod inest virtus et mens interrita leti?
Quid, quod ab aequorea numeratur origine quartus?
Quid, quod amat tantique putat conubia nostra,
Ut pereat, si me Fors illi dura negarit?
Dum licet, hospes, abi thalamosque relinque cruentos!
*C*oniugium *c*rudele meum est: tibi *n*ubere *n*ulla
*N*olet, et optari *p*otes a sapiente *p*uella.
Cur tamen est mihi cura tui tot iam ante peremptis?
Viderit! Intereat, quoniam tot caede procorum
Admonitus non est agiturque in taedia vitae!
Occidet hic igitur, *v*oluit quia *v*ivere mecum
Indignamque necem *p*retium *p*atietur amoris?
Non erit invidiae victoria nostra ferendae.
Sed non culpa mea est. Utinam desistere velles!
Aut, quoniam es demens, utinam velocior esses!
A! Quam virgineus puerili vultus in ore est!
A! Miser Hippomene, nollem tibi visa fuissem!

---

607 *citra est:* doet niet onder voor.
608 *Hippomenē:* abl.; *nomen* = gloriam.
609 *Schoeneia:* cf. vs. 565.
613 *non sum tanti:* zie vs. 310: gen. pretii, cf. VI. 386.
614 *tangor* = moveor, III. 355.
615 *aetas:* vs. 547.
616 *quid, quod:* cf. VI. 475.
617 zie bij vs. 589.
618 *tanti:* cf. 613.
620 *relinque:* zie af van, cf. IX. 620.
622 *optare:* kiezen, cf. vs. 364.
624 *viderit!:* cf. IX. 519.
625 *taedia vitae:* cf. X. 482.
627 *pretium:* cf. vs. 572.
628 *non:* behoort bij *ferendae,* gen. qual.
invidia: haat.

Vivere dignus eras; quodsi felicior essem
Nec mihi coniugium fata inportuna negarent,
Unus eras, cum quo sociare cubilia vellem.'"
Dixerat, utque rudis primoque cupidine tacta,
Quid facit, ignorans amat et non sensit amorem.
Iam solitos poscunt cursus populusque paterque,
Cum me sollicita proles Neptunia voce
Invocat Hippomenes, '"Cytherea'"que, '"conprecor, ausis
Adsit'" ait '"nostris et, quos dedit, adiuvet ignes.'"
Detulit aura preces ad me non invida blandas:
Motaque sum, fateor, nec opis mora longa dabatur.
Est ager, indigenae Tamasenum nomine dicunt,
Telluris Cypriae pars optima, quam mihi prisci
Sacravere senes templisque accedere dotem
Hanc iussere meis; medio nitet arbor in arvo,
Fulva comas, fulvo ramis crepitantibus auro.
Hinc tria forte mea veniens decerpta ferebam

---

633 *vivere:* vs. 429 en VI. 136.
dignus: c. inf., cf. vs. 336.
634 *fata inportuna:* zie de uitspraak, die zij had gekregen van Apollo, vs. 565.
635 *sociare cubilia:* vergl. *socia tori* voor: echtgenote.
636 *rudis* sc. *in amore:* onervaren, onschuldig; cf. Prop. III. 32. 81 sq.:

Non tamen haec ulli venient ingrata legenti
Sive in amore rudis sive peritus erit.

primo: voor het eerst.
637 *facit:* indicativus in plaats van *coniunctivus* in een afhankelijke vraag.
638 *poscunt:* cf. II. 144: *poscere aliquem* of *aliquid:* om iemand of iets roepen.
639 *me:* zie vers 579.
proles Neptunia: cf. vs. 579.
640 *Cytherea:* cf. X. 529.
conprecor: ook XIV. 379, oud compositum aan de volkstaal ontleend.
642 *aura non invida:* litotes.
644 *Tamasenus:* Tamasus, reeds bij Hom. genoemd, stad op Cyprus, rijk aan kopermijnen; Od. I. 184: ἐς Τεμέσην μετὰ χαλκόν; zie bij VII. 207.
645 *prisci:* in lang vervlogen tijden.
648 *comas:* vs. 103 en XI. 47.
crepitantibus auro: cf. Verg., Aen. VI. 208 sq.: waar Aeneas de gouden tak vindt:

Talis erat species auri frondentis opaca
Ilice, sic leni *crepitabat* brattea vento.

Aurea poma manu nullique videnda nisi ipsi
Hippomenen adii docuique, quis usus in illis.
Signa tubae dederant, cum carcere pronus uterque
Emicat et summam celeri pede libat harenam.
Posse putes illos sicco freta radere passu
Et segetis cānae stantes percurrere aristas.
Adiciunt animos iuveni clamorque favorque
Verbaque dicentum "'nunc, nunc incumbere tempus,
Hippomene, propera! Nunc viribus utere totis:
Pelle moram! Vinces!'" Dubium, Megareïus heros
Gaudeat an virgo magis his Schoeneïa dictis.
O quotiens, cum iam posset transire, morata est
Spectatosque diu vultus invita reliquit!
Aridus e lasso veniebat anhelitus ore;
Metaque erat longe: tum denique de tribus unum
Fetibus arboreis proles Neptunia misit.
Obstipuit virgo nitidique cupidine pomi
Declinat cursus aurumque volubile tollit.
Praeterit Hippomenes: resonant spectacula plausu!
Illa moram celeri cessataque tempora cursu
Corrigit atque iterum iuvenem post terga relinquit.
Et rursus pomi iactu remorata secundi

---

651 *usus:* nut, voordeel.

652 *tubae:* zo geschiedde in Ovidius' tijd te Rome.
pronus: cf. VI. 237 en X. 538: met het bovenlichaam voorovergebogen.

653 *libare.* even aanraken; cf. Ars Am. 577:
Et quemcumque cibum digitis libaverit illa,
Tu pete.
zo ook *delibare:* Verg., Aen. XII. 434 en Claudianus, de Nupt. Hon. et Mariae 152, delibant aequora plantae.

656 *clamorque favorque:* luid gejuich = clamor faventium.

659 *Megareius heros:* zie bij vs. 589.

660 *Schoeneia:* cf. vs. 609.

661 *transire:* voorbijgaan.

665 *proles Neptunia:* cf. vs. 639.

667 *aurum volubile:* de gouden appel.

668 *spectacula:* de plaatsen der toeschouwers; cf. Cicero, pro Mur. 72: at spectacula sunt tributim data; Cic., pro Sestio 124: Tantus est ex omnibus spectaculis usque a Capitolio, tantus ex fori cancellis plausus excitatus, ut —
resonant spectacula plausu: als in de Circus Maximus te Rome.

669 *cessata tempora:* de verspilde tijd.

671 *remorata:* part. perf. van een deponens met pass. betekenis.

Consequitur transitque virum. Pars ultima cursus
Restabat; '"nunc"' inquit '"ades, dea muneris auctor!"'
Inque latus campi, quo tardius illa rediret,
Iecit ab obliquo nitidum iuvenaliter aurum.
An peteret, virgo visa est dubitare: coëgi
Tollere et adieci sublato pondera malo,
Impediique oneris pariter gravitate moraque.
Neve meus sermo cursu sit tardior ipso:
Praeterita est virgo; duxit sua praemia victor!
  Dignane, cui grates ageret, cui turis honorem
Ferret, Adoni, fui? Nec grates inmemor egit
Nec mihi tura dedit. Subitam convertor in iram,
Contemptuque dolens, ne sim spernenda futuris,
Exemplo caveo meque ipsa exhortor in ambos.
  Templa, deum Matri quae quondam clarus Echion
Fecerat ex voto, nemorosis abdita silvis,
Transibant, et iter longum requiescere suasit.
Illic concubitus intempestiva cupido
Occupat Hippomenen a numine concita nostro.
Luminis exigui fuerat prope templa recessus,
Speluncae similis, nativo pumice tectus,
Religione sacer prisca, quo multa sacerdos
Lignea contulerat veterum simulacra deorum.
Hunc init et vetito temerat sacraria probro.

---

673 *restabat:* cf. vs. 373.
675 *ab obliquo,* zijwaarts.
iuvenaliter: met jeugdige kracht.
676 *coegi:* Venus vertelt nog.
677 *sublato malo:* dativus.
680 *sua praemia:* de prijs, waarop hij recht had, n.l. Atalante als zijn bruid.
681 *turis:* gen. expl.
honorem: een uiting van dankbaarheid; een offer.
684 *futuris:* sc. hominibus.
685 *exemplo:* een waarschuwend voorbeeld.
686 *deum Matri:* Cybele.
Echion: de Thebaan, III. 126.
690 *concita:* opgewekt.
691 *luminis exigui:* gen. qual.
fuerat voor *erat.*
recessus: een verborgen plaats, cf. I. 177.
692 *nativo pumice* = *pumice vivo* (III. 159): niet door mensenhand bewerkt.
693 *religione prisca:* cf. vs. 645.
694 *lignea simulacra:* τὰ ξόανα.

Sacra retorserunt oculos, turritaque Mater,
An Stygia sontes dubitavit mergeret unda.
Poena levis visa est. Ergo modo levia fulvae
Colla iubae velant, digiti curvantur in ungues,
Ex umeris armi fiunt, in pectora totum
Pondus abit, summae cauda verruntur harenae.
Iram vultus habet, pro verbis murmura reddunt,
Pro thalamis celebrant silvas aliisque timendi
*D*ente premunt *d*omito Cybeleïa frena leones.
Hos tu, care mihi, cumque his genus omne ferarum,
Quod non terga fugae, sed *p*ugnae *p*ectora *p*raebet,
Effuge, ne virtus tua sit *d*amnosa *d*uobus."
  Illa quidem monuit iunctisque per aëra cygnis
Carpit iter, sed stat monitis contraria virtus.
Forte suem latebris vestigia certa secuti
Excivere canes, silvisque exire parantem
Fixerat obliquo iuvenis Cinyreïus ictu;
Protinus excussit pando venabula rostro
Sanguine tincta suo, trepidumque et tuta petentem
Trux aper insequitur totosque sub inguine dentes
Abdidit et fulva moribundum stravit harena.
Vecta levi curru medias Cytherea per auras
Cypron olorinis nondum pervenerat alis:
Agnovit longe gemitum morientis et albas
Flexit aves illuc. Utque aethere vidit ab alto

---

696 *Sacra:* simulacra sc.
696 *turrita mater:* Cybele wordt afgebeeld met een *turrifera corona,* een torenkrans, als een zinnebeeldige voorstelling van de aarde met haar burchten en steden.
697 *lĕvis: te* licht.
698 *modo:* behoort bij *lēvia.*
701 *summae harenae:* de oppervlakte van...
702 *iram vultus habet:* cf. II. 858: pacem vultus habet (vertoont).
704 *premunt:* mordent.
leones: praedicatief.
707 *damnosa* = noodlottig.
duobus: ambobus, cf. VII. 696.
709 *carpit iter:* cf. VIII. 208, II. 549, III. 12: Venus verlaat dus Cyprus.
712 *iuvenis Cinyreius:* Adonis, zoon van Cinyras.
obliquo ictu: dus met dodelijke verwonding.
713 *pando rostro:* abl. separ.
717 *levi curru:* cf. II. 531: *habili* Saturnia curru Ingreditur.
718 *Cypron nondum pervenerat:* op de terugweg van Cythera, zoals men kan opmaken uit *Cytherea* in vers 717.

Exanimem inque suo iactantem sanguine corpus,
Desiluit pariterque sinum pariterque capillos
Rupit et indignis *p*ercussit *p*ectora *p*almis.
Questaque cum fatis "at non tamen omnia vestri
Iuris erunt" dixit: "luctus monumenta manebunt
Semper, Adoni, mei, repetitaque mortis imago
Annua plangoris peraget simulamina nostri.
At cruor in florem mutabitur. An tibi quondam
Femineos artus in olentes vertere mentas,
Persephone, licuit, nobis Cinyreïus heros
Invidiae mutatus erit?" Sic fata cruorem
Nectare odorato sparsit, qui tactus ab illo
Intumuit sic, ut fulvo perlucida caeno
Surgere bulla solet, nec plena longior hora
Facta mora est, cum flos de sanguine concolor ortus,
Qualem, quae lento celant sub cortice granum,
Punica ferre solent, brevis est tamen usus in illo;
Namque male haerentem et nimia levitate caducum
Excutiunt idem, qui praestant nomina, venti.'

---

723 *indignis palmis:* de handen, die onschuldig waren en niet verdienden voor het slaan gebruikt te worden.
724 *at:* cf. VIII. 279.
vestri iuris: VIII. 426.
726 *imago:* voorstelling.
727 *annua simulamina peraget* = quotannis imitabitur.
728 *an tibi.... nobis:* cf. III. 559 env., waar Pentheus in verontwaardiging vraagt:

An satis Acrisio est animi, contemnere vanum
Numen et Argolicas venienti claudere portas
Penthea terrebit cum totis advena Thebis?

729 *femineos artus* = feminae artus: n.l. de nymph Mentha; zie voor de betekenis van *artus* VI. 353.
730 *nobis invidiae erit* = maar zal ons worden misgund.
731 *mutatus:* door een substantivum te vertalen.
732 *nectare odorato:* aan nectar en ambrosia schreef men genezende kracht toe, cf. IV. 250:

Nectare odorato sparsit corpusque locumque.

735 *ortus:* sc. est.
736 construeer: flos, qualem punica ferre solent.
737 *punica:* hier de granaatappelbomen.
usus: het genot.
738 *male:* cf. III. 730 en 474.
caducum: eig.: tot vallen geneigd; uit het bloed van Adonis ontstaat de *windroos,* de anemoon (ἄνεμος).

XXIII

GRIEKSCHE EN LATIJNSCHE SCHRIJVERS MET AANTEEKENINGEN

UITGEGEVEN VOLGENS BESLUIT VAN HET GENOOTSCHAP VAN LEERAREN
AAN NEDERLANDSCHE GYMNASIA, ENZ.
(54ste Algem. Vergadering — 13 Juli 1884)

P. OVIDII NASONIS
METAMORPHOSEON

Libri XV

UITGEGEVEN EN VAN AANTEKENINGEN VOORZIEN

DOOR

Dr D. E. BOSSELAAR
Rector van het Stedelijk Gymnasium te Utrecht

III

LIBRI XI—XV

LEIDEN
E. J. BRILL
1941

METAMORPHOSEON

LIBER UNDECIMUS

Orpheus.

Carmine dum tali silvas animosque ferarum
Threïcius vates et saxa sequentia ducit,
Ecce nurus Ciconum tectae lymphata ferinis
Pectora velleribus tumuli de vertice cernunt
Orphea percussis sociantem carmina nervis.
E quibus una leves iactato crine per auras
'En, ait 'en, hic est nostri contemptor!' et hastam
Vatis Apollinei vocalia misit in ora:
Quae foliis praesuta notam sine vulnere fecit;
Alterius telum lapis est, qui missus in ipso
Aëre concentu victus vocisque lyraeque est,
Ac veluti supplex pro tam furialibus ausis
Ante pedes iacuit. Sed enim temeraria crescunt

---

1 *Carmine tali:* n.l. de liederen, die de Thracische zanger Orpheus (*Threicius vates* vs. 2) zong om zijn smart over het verlies van zijn vrouw Eurydice te verdrijven.

2 *sequentia:* prolepsis.

3 *nurus:* voor jonge vrouwen in het algemeen, cf. XV. 486:

Latiaeque nurus populusque patresque

Cicones: volk in Thracië.

lymphata: enallage: in geestvervoering.

5 *sociantem carmina nervis.* Hor. Carm. IV, 9, 4 zegt:

verba loquor socianda chordis

van de lyriek in tegenstelling tot het epos.

7 *contemptor:* na het verlies van Eurydice had Orpheus geen belangstelling meer voor enige vrouw. Cf. X. 79:

omnem refugerat Orpheus
Femineam Venerem

hastam: thyrsum, cf. VI. 593.

8 *vocalia:* ook Horatius Carm. I, 12, 7 noemt Orpheus *vocalis.*

Apollineus: volgens sommigen was Orpheus de zoon van Apollo en de muze Calliope, volgens anderen de zoon van Oeagrus, cf. X. 89.

11 *concentu:* cf. I. 518: per me *concordant* carmina nervis.

12 *supplex:* vergiffenis vragend voor.

Sed enim: sed frustra nam.

Bella, modusque abiit, insanaque regnat Erinys.
Cunctaque tela forent cantu mollita, sed ingens
Clamor et infracto Berecyntia tibia cornu
Tympanaque et plausus et Bacchei ululatus
Obstrepuere sono citharae. Tum denique saxa
Non exauditi rubuerunt sanguine vatis.
Ac primum attonitas etiamnum voce canentis
Innumeras volucres anguesque agmenque ferarum
Maenades Orphei titulum rapuere theatri.
Inde cruentatis vertuntur in Orphea dextris
Et coëunt, ut aves si quando luce vagantem
Noctis avem cernunt structoque utrimque theatro

---

14 cf. I. 241: qua terra patet, fera regnat Erinys.
Erinys verblindt de mensen en spoort hen aan tot strijd en misdaad. Verg. Aen. VII. 335 zegt Iuno tot haar:

Tu potes unanimos armare in proelia fratres
Atque odiis versare domos, tu verbera tectis
Funereasque inferre faces, tibi nomina mille,
Mille nocendi artes.

16 *Berecyntia:* Phrygia. naar de Βερέκυντεσ, een oude volksstam der Phrygiërs. De godin Cybele werd op de Phrygische berg Berecyntus vereerd.
Zie ook III 532 sqq.

18 *obstrepuere:* overstemden cf. IV. 391:
Tympana raucis obstrepuere sonis.
Liv. 21. 56. 8: nihil sensere obstrepente pluvia.
Cic. pro Marc. III. 9: Sed tamen eiusmodi res nescio quomodo, etiam dum leguntur, obstrepi clamore militum videntur.

20 *attonitas etiamnum:* ook nu nog geboeid.

21 cf. X, 143: Tale nemus vates attraxerat inque ferarum.
Concilio medius turba volucrumque sedebat.

22 *Maenades:* μαινάδεσ, Bacchae.
Orphēi: adjectivum.
titulum: gloriam, bijstelling bij *volucres, angues, agmen ferarum,* cf. X. 602:
Quid facilem titulum superando quaeris inertes?
theatrum = οἱ θεώμενοι.
titulum Orphei theatri: de roem van Orpheus, die bestond in het gespannen luisteren der dieren.
rapuere = corripuere.

24 *luce:* abl. temporis.

25 *noctis avem:* noctuam.
structo utrimque theatro: omschrijving voor *amphitheatro.*

Cum matutina cervus periturus harena
Praeda canum est; vatemque petunt et fronde virentes
Coniciunt thyrsos non haec in munera factos.
Hae glaebas, illae direptos arbore ramos,
Pars torquent silices, neu desint tela furori,
Forte boves presso subigebant vomere terram,
Nec procul hinc multo fructum sudore parantes
Dura lacertosi fodiebant arva coloni;
Agmine qui viso fugiunt operisque relinquunt
Arma sui, vacuosque iacent dispersa per agros
Sarculaquē rastrique graves longique ligones.
Quae postquam rapuere ferae cornuque minaces
Divulsere boves, ad vatis fata recurrunt,
Tendentemque manus atque illo tempore primum
Inrita dicentem nec quicquam voce moventem
Sacrilegae perimunt, perque os, pro Iuppiter!, illud
Auditum saxis intellectumque ferarum
Sensibus in ventos anima exalata recessit.
Te maestae volucres, Orpheu, te turba ferarum,
Te rigidi silices, tua carmina saepe secutae
Fleverunt silvae; positis te frondibus arbor
Tonsa comas luxit; lacrimis quoque flumina dicunt

---

26 *matutina harena:* als adverbium te vertalen.
De in Rome zéér populaire *venationes* vonden des ochtends vroeg in het amphitheater plaats.

27 *que ... et* = τε ... καί.

28 *munus:* dienst, verrichting, doel. cf. X. 296.

31 *presso vomere* = inpresso vomere. Plin. Nat. H. XVII. 4. 30: in Syria levem tenui sulco inprimunt vomerem. Opp. *suspenso* vomere. Tib. II. 1. 6: Et grave suspenso vomere cesset opus.
subigebant terram: cf. Verg. Georg. I. 125:
Ante Iovem nulli subigebant arva coloni.

32 *fructum:* opbrengst.

36 *rastri:* naast *rastra,* XIV. 2.

37 *ferae:* Bacchae sc.
cornu minaci: abl. qual.

38 *fata:* de dood, de ondergang, cf. VI. 5.

40 *inrita:* die zonder uitwerking bleven; cf. X. 52, IX. 703.

41 *sacrilegae:* Orpheus was in dienst van Bacchus, cf. vs. 68.

44 *maestae:* praedicatief.

46 *frondes:* bladeren.

47 *tonsa comas:* acc. limitationis, cf. X. 103:
succincta comas hirsutaque vertice pinus.

Increvisse suis, obstrusaque carbasa pullo
Naides et Dryades passosque habuere capillos.
Membra iacent diversa locis, caput, Hebre, lyramque
Excipis, et (mirum!), medio dum labitur amne,
Flebile nescio quid queritur lyra, *flebile* lingua
Murmurat exanimis, respondent *flebile* ripae.
Iamque mare invectae flumen populare relinquunt
Et Methymnaeae potiuntur litore Lesbi.
Hic ferus expositum peregrinis anguis harenis
Os petit et sparsos stillanti rore capillos.
Tandem Phoebus adest morsusque inferre parantem
Arcet, et in lapidem rictus serpentis apertos
Congelat et patulos, ut erant, indurat hiatus.
Umbra subit terras et, quae loca viderat ante,
Cuncta recognoscit quaerensque per arva piorum
Invenit Eurydicen cupidisque amplectitur ulnis.
Hic modo coniunctis spatiantur passibus ambo:
Nunc praecedentem sequitur, nunc praevius anteit
Eurydicenque suam iam tutus respicit Orpheus.
Non inpune tamen scelus hoc sinit esse Lyaeus:
Amissoque dolens sacrorum vate suorum
Protinus in silvis matres Edonidas omnes,
Quae videre nefas, torta radice ligavit.

---

48 *suis:* door hun eigen.
obstrusa: omzoomd. *pullo:* neutrum.
49 *Naides:* bronnymphen.
Dryades: boomnymphen.
50 *diversa locis:* abl. limit., cf. I. 25: dissociata locis.
Hebrus: rivier in Thracie.
54 *populare:* Uit hetzelfde land als Orpheus n.l., cf. I. 577:
Conveniunt illuc popularia flumina.
VII. 498: popularis oliva.
relinquunt: het subject is uit het voorgaande op te maken.
55 *potiuntur:* bereiken, cf. XII. 38.
Methymna: stad op Lesbos.
61 *quae loca viderat ante:* n.l. toen hij Eurydice uit de onderwereld terugvoerde. X. 13 sqq.
64 *modo ... nunc:* modo ... modo.
66 *iam tutus respicit:* cf. X. 50.
suam: amatam.
iam tutus: nu zonder angst haar te moeten verliezen.
67 *Lyaeus:* Bacchus.
69 *matres:* cf. vs. 3.
Edoni: een volk in Zuid-Thracië.

Quippe pedum digitos, in quantum est quaeque secuta,
Traxit et in solidam detrusit acumina terram,
Utque suum laqueis, quos callidus abdidit auceps,
Crus ubi commisit volucris sensitque teneri,
Plangitur ac trepidans adstringit vincula motu,
Sic, ut quaeque solo defixa cohaeserat harum,
Exsternata fugam frustra temptabat; at illam
Lenta tenet radix exsultantemque coercet.
Dumque ubi sint digiti, dum pes ubi quaerit et unguis,
Adspicit in teretes lignum succedere suras.
Et conata femur maerenti plangere dextra,
Robora percussit: pectus quoque *robora* fiunt:
Robora sunt umeri, porrectaque bracchia veros
Esse putes ramos, et non fallere putando.

Nec satis hoc Baccho est: ipsos quoque deserit agros
Cumque choro meliore sui vineta Timoli [*Midas.*
Pactolonque petit, quamvis non aureus illo
Tempore nec caris erat invidiosus harenis.
Hunc adsueta cohors Satyri Bacchaeque frequentant.
At Silenus abest. Titubantem annisque meroque
Ruricolae cepere Phryges vinctumque coronis
Ad regem duxere Midan, cui Thracius Orpheus

---

72 *in solidam terram:* behoort bij *traxit.*

73 construeer: utque volucris, ubi crus suum laqueis commisit sensitque teneri, plangitur.

75 *plangitur:* klapwiekt, met de vleugels slaat.

76 *solo defixa cohaeserat:* vastgegroeid was in de grond.

80 *succedere:* succrescere, cf. IX. 352.

81 *maerenti:* enallage.

83 *veros ramos:* echte takken, cf. IX. 75 falsum versus in anguem.

86 *cum choro meliore:* sc. quam Thraciae feminae erant.
chorus: gevolg.
sui vineta Timoli cf. XI 152 en Fasti II 313:
iam Bacchi nemus et Tmoli vineta timebat;
zie ook VI. 15.

87 *sui:* cf. vs. 66: de Pactolus ontspringt op de Tmolus.

88 *invidiosus:* naijver opwekkend, cf. IX. 10.
harenae: goudkorrels.

89 *adsueta cohors* (= chorus vs. 86): appositie bij *Satyri Bacchaeque.*

90 *Silenus:* de opvoeder en volgeling van Bacchus, in wiens persoon het dubbele karakter van de Dionysusreligie is uitgebeeld: behalve dronken en waggelend, ook wijs en profeterend, cf. IV. 26.

Orgia tradiderat cum Cecropio Eumolpo.
Quem simul agnovit socium comitemque sacrorum,
Hospitis adventu festum genialiter egit
Per bis quinque dies et iunctas ordine noctes.
Et iam stellarum sublime coegerat agmen
Lucifer undecimus, Lydos cum laetus in agros
Rex venit et iuveni Silenum reddit alumno.
Huic deus optandi gratum, sed inutile fecit
Muneris arbitrium gaudens altore recepto.
Ille male usurus donis ait 'effice, quidquid
Corpore contigero, fulvum vertatur in aurum!'
Adnuit optatis nocituraque munera solvit
Liber et indoluit, quod non meliora petisset.
Laetus abit gaudetque malo Berecyntius heros:
Pollicitique fidem tangendo singula temptat
Vixque sibi credens, non alta fronde virentem
Ilice detraxit *virgam*: *virga* aurea facta est.
Tollit humo *saxum*: *saxum* quoque palluit auro;

---

93 *tradiderat:* docuerat. cf. III. 588.
Cecropius: Atheniensis; *Cecrops:* oude koning van Athene.
cum Eumolpo = et Eumolpo (dativus).
Eumolpus, stamvader van het Atheense geslacht der Eumolpiden, leerling van Orpheus, stichter der Eleusinische mysteriën.
94 *simul* = simulatque.
95 *festum genialiter egit:* cf. IV. 14.
iunctas ordine: onmiddellijk daaropvolgend. cf. Plin. Ep. V. 9. 10: Verebar ne me corporis vires iterato labore desererent, quem difficilius est repetere quam iungere (niet afbreken).
97 *Coegerat agmen:* militaire uitdrukking. cf. II. 114:
diffugiunt stellae, quarum agmina cogit
Lucifer.
98 *Lucifer:* de morgenster.
undecimus: als adverbium te vertalen.
99 *alumno:* zie bij vs. 90.
100 *optandi muneris arbitrium:* de vrije keuze van een beloning, cf. IX. 505.
102 *male:* tot zijn ongeluk, cf. vs. 136.
104 *optare:* kiezen. *nocitura,* waarvan vaststond, dat het Midas ongeluk zou brengen, cf. VIII. 407.
106 *Berecyntius:* Phrygisch, cf. vs. 16.
107 *fidem:* de geloofwaardigheid, betrouwbaarheid.
108 *non alta:* bij *ilice.*
110 *auro:* doordat het goud werd, cf. IX. 222 en X. 105: truncoque induruit; zie ook XIII 963.

Contigit et *glaebam:* contactu *glaeba* potenti
Massa fit; arentes Cereris decerpsit aristas:
Aurea messis erat; demptum tenet arbore pomum:
Hesperidas donasse putes; si postibus altis
Admovit digitos, postes radiare videntur.
Ille etiam liquidis palmas ubi laverat undis,
Unda fluens palmis Danaën eludere posset.
Vix spes ipse suas animo capit aurea fingens
Omnia; gaudenti mensas posuere ministri
Exstructas dapibus nec tostae frugis egentes.
Tum vero, sive ille sua *Cerealia* dextra
Munera contigerat, *Cerealia dona* rigebant:
Sive *dapes* avido convellere dente parabat,
Lammina fulva *dapes* admoto dente premebat;
Miscuerat puris auctorem muneris undis:
Fusile per rictus aurum fluitare videres.
Attonitus novitate mali divesque miserque,
Effugere optat opes et quae modo voverat, odit.
Copia nulla famem relevat, sitis arida guttur
Urit, et inviso meritus torquetur ab auro.
Ad caelumque manus et splendida bracchia tollens

---

111 *potenti:* cf. I. 522: herbarum subiecta potentia nobis.
112 *massa* sc. auri: een goudklomp.
114 de appelen der Hesperiden waren van goud.
115 *videntur:* pass.
117 Iuppiter kwam tot Danaë in de gedaante van een regen van goud. IV. 611.
eludere: bedriegen.
120 *nec egentes:* litotes.
tostae frugis: In de oudheid roosterde men het graan, omdat dan makkelijker door de handmolen de huls van de korrel werd gescheiden.
124 *admoto dente:* cf. X. 254:
Saepe manus operi temptantes admovet, an sit.
Corpus, an illud ebur.
premebat: occupabat, cf. IX. 353.
125 *auctorem muneris:* Bacchum; metonymia voor *vinum.*
126 *fusile:* vloeibaar.
videres: coni. pot. van het verledene.
127 *novitate mali:* cf. XII. 175, XV. 552, VIII. 681:
Attoniti novitate pavent.
que ... que: cf. Hom. Od. VI. 208: δόσις ὀλίγη τε φίλη τε.
129 *relevat:* minuit, cf. II. 281, III. 338.
130 *ab auro:* ten gevolge van ..., cf. XIV. 345.
131 *splendida:* circumlita auro, cf. 136.

'Da veniam, Lenaee pater! peccavimus,' inquit
'Sed miserere, precor, speciosoque eripe damno!'
Mite deum numen: Bacchus peccasse fatentem
Restituit pactique fide data munera solvit
'Neve male optato maneas circumlitus auro,
Vade' ait 'ad magnis vicinum Sardibus amnem,
Perque iugum Lydum labentibus obvius undis
Carpe viam, donec venias ad fluminis ortus.
Spumigeroque tuum fonti, qua plurimus exit,
Subde caput corpusque *simul, simul* elue crimen!'
Rex iussae succedit aquae: vis aurea tinxit
Flumen et humano de corpore cessit in amnem.
Nunc quoque iam veteris percepto semine venae
Arva rigent auro madidis pallentia glaebis.
Ille perosus opes silvas et rura colebat
Panaque montanis habitantem semper in antris,
Pingue sed ingenium mansit, nocituraque, ut ante,

---

132 *Lenaeus:* Bacchus.
133 *specioso damno:* oxymoron.
134 *mite deum numen:* sc. est.
135 *restituit:* in priorem naturam.
pacti fide: cf. 107: eigenl. hij bevrijdde, verloste de gegeven beloning van de vervulling van hetgeen door Midas bedongen was.
136 *male:* tot hun ongeluk, cf. II. 148 waar Sol tot Phaethon zegt:
Dumque male optatos nondum premis inscius axes
Quae tutus spectes, sine me dare lumina terris
138 *carpe viam:* XIV. 121; XV. 507, enz.
140 *plurimus:* praedicatief: het krachtigst; VIII. 583 zegt de stroomgod Achelous:
Intumui, quantusque, feror cum plurimus unquam,
Tantus eram.
verg. ook XI. 562.
142 *iussae:* zoals hem geraden was.
succedit: cf. tecto succedere.
vis aurea: de goudmakende kracht.
143 *cessit in:* cf. XIV. 56.
144 *iam veteris:* ofschoon reeds van vroege tijden daterend; in de vertaling bij *percepto* te trekken.
vena: metaal, hier: goud, cf. I. 128:
Protinus inrupit venae peioris in aevum
Omne nefas fugitque pudor verumque fidesque.
146 *colebat:* zeugma.
148 *pingue ingenium:* cf. Hor. Sat. II, 6, 13: hac prece te oro:
Pingue pecus domino facias et cetera praeter
Ingenium.
Cic. Lael. 5. 19: Agamus igitur pingui, ut aiunt, Minerva.

Rursus erant domino stultae praecordia mentis.
Nam freta prospiciens late riget arduus alto
Tmolus in ascensu clivoque extensus utroque
Sardibus hinc, illinc parvis finitur Hypaepis.
Pan ibi dum teneris iactat sua carmina nymphis
Et leve cerata modulatur harundine carmen,
Ausus Apollineos prae se contemnere cantus,
Iudice sub Tmolo certamen venit ad inpar.
Monte suo senior iudex consedit et aures
Liberat arboribus; quercu coma caerula tantum
Cingitur, et pendent circum cava tempora glandes.
Isque deum pecoris spectans 'in iudice' dixit
'Nulla mora est.' Calamis agrestibus insonat ille
Barbaricoque Midan (aderat nam forte canenti)
Carmine delenit; post hunc sacer ora retorsit
Tmolus ad os Phoebi; vultum sua silva secuta est.

---

148 *nocitura:* cf. vs. 104.
149 *stultae:* gen. qual.
150 *freta prospiciens:* uitziend over de zee.
151 *Tmolus ... Hypaepa:* cf. VI. 13.
154 *iactat:* voordraagt.
leve carmen: niet ernstig, cf. X. 150:
cecini plectro graviore Gigantas.
Hor. Carm. II. 1. 40: quaere modos leviore plectro.
cerata harundine: de rietfluit, cf. I. 711.
155 *prae se* = prae suis carminibus; verkorte vergelijking.
156 *iudice sub Tmolo:* cf. XIII. 190 en adhuc sub iudice lis est.
157 *senior* = senex. XV. 229, 485; *index:* praedicatief.
De berggod en de berg naast elkaar genoemd: zie bij vs. 621, cf. II. 301:
Dixerat haec Tellus (neque enim tolerare vaporem.
Ulterius potuit nec dicere plura) suumque.
Rettulit os in se propioraque Manibus antra.
158 *quercu:* door een eikenkrans, door eikenloof.
cava tempora: ingevallen: de welving der slapen, cf. VII. 313.
161 *mora:* oponthoud, uitstel of reden tot uitstel, cf. II. 461.
cf. Verg. Ecl. III. 52:
Quin age, si quid habes; in me mora non erit ulla.
162 *barbarico:* Phrygio, cf. Hor. Epp. I. 2, 7: Graecia barbariae lento collisa duello, en Verg. Aen. XII. 777: barbara tegmina crurum. Zie ook Verg. Aen. II. 504, Hor. Epod. 9. 6, Carm. II. 4, 9.
163 *delenit:* bekoort. Cic. de Off. II. 14, 48: praecipiunt ut oratione benigna multitudinis animos ad benevolentiam adliciant militesque blande appellando deleniant.
164 *sua:* reflex. ten opzichte van *vultum*.

Ille caput flavum lauro Parnaside vinctus
Verrit humum Tyrio saturata murice palla
Instrictamque fidem gemmis et dentibus Indis
Sustinet a laeva; tenuit manus altera plectrum:
Artificis status ipse fuit; tum stamina docto
Pollice sollicitat, quorum dulcedine captus
Pana iubet Tmolus citharae submittere cannas.
Iudicium sanctique placet sententia montis
Omnibus; arguitur tamen atque iniusta vocatur.
Unius sermone Midae. Nec Delius aures
Humanam stolidas patitur retinere figuram,
Sed trahit in spatium villisque albentibus inplet,
Instabilesque imas facit et dat posse moveri.
Cetera sunt hominis: partem damnatur in unam
Induiturque aures lente gradientis aselli.
  Ille quidem celare cupit turpisque pudore
Tempora purpureis temptat velare tiaris;
Sed solitus longos ferro resecare capillos

---

165 de *Parnas(s)us* is de heilige berg van Apollo in Phocis, cf. I. 318.

166 *verrit humum:* cf. X. 701: summae cauda verruntur harenae; Liv. 26. 10. 7: crinibus passis aras verrentes. — Apollo Κιθαρῳδός.
Tyrio murice: cf. VI. 61. Het Tyrische purper was het meest beroemd.

167 *fides* sing.: snareninstrument: citer.
dentibus Indis: ivoor cf. VIII. 288:
dentes aequantur dentibus Indis.

169 *status ipse:* alleen al de houding.
docto pollice: met kundige vinger.

170 *sollicitat:* pulsat, cf. X. 16: *pulsis* ad carmina nervis.

171 *submittere:* overdrachtelijk: laten wijken voor, de meerderheid erkennen; in eigenlijke zin: *fasces submittere alicui,* cf. Verg. Aen. IV. 414:
Cogitur (sc. Dido) supplex animos (trots) submittere amori.

176 *trahit in spatium:* cf. VII. 782: nec limite callida recto
In spatiumque fugit, sed decipit ora sequentis
Et redit in gyrum ne sit suus impetus hosti.

177 *imas:* praedic.
dat posse: cf. II. 483. Posse loqui eripitur = facultas loquendi. II. 651. Posse mori cupies.

178 *partem in unam:* naar een deel = in een deel, cf. vs. 753.

180 *pudor:* concreet evenals *dedecus.* 184.

181 *tiara:* Aziatische muts, die met banden onder de kin werd vastgebonden.

Viderat hoc famulus; qui cum nec prodere visum
Dedecus auderet cupiens efferre sub auras,
Nec posset reticere tamen, secedit humumque
Effodit et, domini quales adspexerit aures,
Voce refert parva terraeque inmurmurat haustae
Indiciumque suae vocis tellure regesta
Obruit et scrobibus tacitus discedit opertis.
Creber harundinibus tremulis ibi surgere lucus
Coepit et, ut primum pleno maturuit anno
Prodidit agricolam: leni nam motus ab austro
Obruta verba refert dominique coarguit aures.

Laomedon et Hesione.

Ultus abit Tmolo liquidumque per aëra vectus
Angustum citra pontum Nepheleïdos Helles
Laumedonteis Latoius adstitit arvis;
Dextera Sigei, Rhoetei laeva profundi
Ara Panomphaeo vetus est sacrata Tonanti.
Inde novae primum *m*oliri *m*oenia Troiae
Laumedonta videt susceptaque magna labore
Crescere difficili nec opes exposcere parvas
Cumque tridentigero tumidi genitore profundi

---

187 *voce parva:* opp. magna voce.
terrae haustae: kuil.
inmurmurat: cf. vs. 567.
188 *indicium suae vocis:* zijn verraderlijke woorden; het uitgesproken geheim.
Index: verklikker, cf. II. 706; VII. 824.
190 *creber:* dicht.
192 *agricolam:* famulum; als een landbouwer had hij zijn geheim aan de grond toevertrouwd.
193 *refert:* herhaalt.
194 construeer: abit Tmolo Latoius.
195 *Nepheleidos Helles:* zie bij III. 198. Uit zijn huwelijk met Nephele had Athamas twee kinderen, n.l. Phrixus en Helle.
196 *Laomedon:* Koning van Troje, vader van Priamus
Sigaei hangt af van *dextera, Rhoetei* van *laeva.*
197 *Sigaeum en Rhoeteum* twee voorgebergten van het Trojaanse land.
198 *Panomphaeus* (van ὀμφή) heet *Iuppiter* als de oorsprong van alle goddelijke ingevingen en orakels.
Tonanti: Iovi.
199 *novae:* pas ontstaan, cf. XV. 557.
200 *suscepta:* subst.
201 de ontkenning van *nec* behoort bij *parvas.*
202 *tridentiger:* Neptunus nl., cf. I. 283.
genitor = pater, cf. Iup*piter*. Lenaee *pater* vs. 132.

Mortalem induitur formam Phrygiaeque tyranno
Aedificat muros pactus pro moenibus aurum.
Stabat opus: pretium rex infitiatur et addit,
Perfidiae cumulum, falsis periuria verbis.
'Non inpune feres,' rector maris inquit et omnes
Inclinavit aquas ad avarae litora Troiae,
Inque freti formam terras conplevit opesque
Abstulit agricolis et fluctibus obruit agros.
Poena neque haec satis est: regis quoque filia monstro
Poscitur aequoreo. Quam dura ad saxa revinctam
Vindicat Alcides promissaque munera dictos
Poscit equos, tantique operis mercede negata,
Bis periura capit superatae moenia Troiae.
Nec pars militiae, Telamon, sine honore recessit,
Hesioneque data potitur; nam coniuge Peleus
Clarus erat diva nec avi magis ille superbus
Nomine quam soceri, siquidem Iovis esse nepoti
Contigit haud *uni*, coniunx dea *contigit uni*.

---

203 *Phrygiae:* Troiae.
204 *pactus:* van *paciscor:* bedingen.
206 *perfidiae cumulum:* appositie.
207 *non inpune feres:* cf. VIII. 279, XIV. 383.
209 *complevit:* sc. aquis.
211 *regis filia:* Hesione. *monstro:* dativus.
213 *vindicat:* neemt in bescherming, bevrijdt, cf. IX. 241, X. 312.
Alcides: Hercules zoon van Amphitryo, kleinzoon van Alcaeus.
promissa munera: appositie bij *dictos* (bedongen) *equos.*
215 *bis periura:* enallage. Ook Neptunus had zijn loon voor de de bouw der muren niet ontvangen.
216 *pars:* particeps, socius. cf. VII. 483:

Arma iuves oro pro gnato sumpta piaeque
Pars sis militiae.

sine honore: cf. Hom. Il. I 118:

αὐτὰρ ἐμοὶ γέρασ αὐτίχ' ἑτοιμάσατ', ὄφρα μὴ οἶοσ
'Αργείων ἀγέραστοσ ἔω, ἐπεὶ οὐδὲ ἔοικεν

217
Iuppiter
|
Aeacus
|
Telamon — Peleus (cf. VII 777).

218 *diva:* Thetide sc.
219 *nomine avi:* cf. VIII, 508:

Nunc animum pictas maternaque nomina frangunt.

en Ib. 464: In diversa trahunt unum duo nomina pectus.

Namque senex Thetidi Proteus, 'dea' dixerat 'undae,
Concipe: mater eris iuvenis, qui fortibus annis [*Thetis.*
Acta patris vincet maiorque vocabitur illo.'
Ergo, ne quicquam mundus Iove maius haberet,
Quamvis haud tepidos sub pectore senserat ignes,
Iuppiter aequoreae Thetidis conubia fugit
In suaque Aeaciden succedere vota nepotem
Iussit et amplexus in virginis ire marinae.
Est sinus Haemoniae curvos falcatus in arcus;
Bracchia procurrunt, ubi, si foret altior unda,
Portus erat; summis inductum est aequor harenis.
Litus habet solidum, quod nec vestigia servet
Nec remoretur iter nec opertum pendeat alga.
Myrtea silva subest bicoloribus obsita bacis
Et specus in medio, natura factus an arte,
Ambiguum, magis arte tamen: quo saepe venire
Frenato delphine sedens, Theti, nuda solebas.
Illic te Peleus, ut somno vincta iacebas,
Occupat et, quoniam precibus temptata repugnas,
Vim parat innectens ambobus colla lacertis;
Quodnisi venisses variatis saepe figuris

---

221 *Proteus:* zoon van Neptunus, die zich in vele gestalten kon veranderen en op het eiland Carpathos als een voorspellende godheid vereerd werd. Hom. Od. IV. 385 sqq., Met VIII. 731 sqq., Verg. Georg. IV. 425 sqq.

222 *concipe:* cf. III. 268: Concipit! id deerat!
fortibus annis: zo X. 24: crescentes anni: de jaren van de groei.

225 *haud tepidos:* litotes.
ignes: amorem.

227 *succedere in:* cf. Liv. 21.3: succedere in opes paternas.
vota sua: cf. VI. 513, de verwezenlijking van zijn wensen.

228 *ire in amplexus:* cf. VII. 616: sub amplexus Aeginae isse.

229 *Haemonia:* Thessalie, zo genoemd naar den ouden Koning Haemon, vader van Thessalus.

230 *foret:* coni. iterativus.

231 *summis harenis:* cf. X. 701: summae cauda verruntur harenae.

232 *solidum:* vast, hard, cf. X. 180:
Reccidit in solidam longo post tempore terram.
Pondus (= discus).

233 *iter:* het gaan.
pendeat: gevaarlijk boven de zee uitsteekt.

234 *subest:* cf. vs. 359.
bicoloribus. cf. X 98, de myrte heeft groene en zwarte bessen tegelijk.

Ad solitas artes, auso foret ille potitus;
Sed modo tu volucris (volucrem tamen ille tenebat)
Nunc gravis arbor eras: haerebat in arbore Peleus;
Tertia forma fuit maculosae tigridis: illa
Territus Aeacides a corpore bracchia solvit.
Isque deos pelagi vino super aequora fuso
Et pecoris fibris et fumo turis adorat:
Donec Carpathius medio de gurgite vates
'Aeacide,' dixit 'thalamis potiere petitis.
Tu modo, cum rigido sopita quiescet in antro,
Ignaram laqueis vincloque innecte tenaci.
Nec te decipiat centum mentita figuras,
Sed preme, quidquid erit, dum, quod fuit ante, reformet!'
Dixerat haec Proteus et condidit aequore vultum
Admisitque suos in verba novissima fluctus.
Pronus erat Titan inclinatoque tenebat
Hesperium temone fretum, cum pulchra relecto
Nereïs ingreditur consueta cubilia saxo.
Vix bene virgineos Peleus invaserat artus:
Illa novat formas, donec sua membra teneri
Sentit et in partes diversas bracchia tendi;
Tum demum ingemuit, 'neque' ait 'sine numine vincis',
Exhibita estque Thetis!' Confessam amplectitur heros

---

241 *venisses ad;* venire ad: ongeveer zijn toevlucht nemen tot cf. descendere ad preces.

242 *auso:* subst. cf. X. 460: ausi paenituit.

248 *pecoris fibris:* cf. Liv. XXIX, 27, 5: Cruda exta victimae, uti mos est, in mare porricit.

249 *Carpathius vates:* Proteus, zie bij vs. 221.

250 sqq.: vgl. wat bij Hom. Od. IV. 385 sqq. over Proteus zelf verhaald wordt.

254 *dum ... reformet:* totdat zij haar oorspronkelijke gestalte weer aanneemt.

256 cf. II. 363: cortex in verba novissima venit.

257 *inclinato temone:* na de middag daalt de zonnewagen, zodat de dissel naar beneden gekeerd is; cf. X. 447:

Flexerat *obliquo* plaustrum *temone* Bootes.

258 sqq.: cf. Verg. Georg. IV. 429:

Cum Proteus consueta petens e fluctibus antra
Ibat.

259 *Nereis:* Thetis, dochter van Nereus.

260 *vix beve:* cf. III. 14.
virgineos = virginis.

264 *exhibita est:* reflex., cf. XIV. 526.
Confessam: cf. III. 2.

Et potitur votis ingentique inplet Achille.

Ceyx et Peleus.

Felix et nato, *felix et* coniuge Peleus,
Et cui, si demas iugulati crimina Phoci,
Omnia contigerant. Fraterno sanguine sontem
Expulsumque domo patria Trachinia tellus
Accipit. Hic regnum sine vi, sine caede regebat
Lucifero genitore satus patriumque nitorem
Ore ferens Ceyx, illo qui tempore maestus
Dissimilisque sui fratrem lugebat ademptum.
Quo postquam Aeacides fessus curaque viaque
Venit et intravit paucis comitantibus urbem,
Quosque greges pecorum, quae secum armenta trahebat,
Haud procul a muris sub opaca valle reliquit,
Copia cum facta est adeundi tecta tyranni,
Velamenta manu praetendens supplice, qui sit
Quoque satus, memorat, tantum sua crimina celat
Mentiturque fugae causam: petit, urbe vel agro
Se iuvet. Hunc contra placido Trachinius ore
Talibus adloquitur: 'mediae quoque commoda plebi

---

265 *votis:* cf. vs. 227.
inplet: cf. *plena:* zwanger, zie IV. 698:
Quam clausam inplevit fecundo Juppiter auro.

266 *Peleus:* Telamon en Peleus, zonen van Aeacus en Aegina, doodden hun halfbroer *Phocus,* zoon van Aeacus en Psamathe (cf. bij VII. 476) en moesten daarom uit hun vaderland vluchten. Telamon ging naar Salamis, Peleus komt bij Ceyx in Trachis, een landstreek in de buurt van de Thermopylae.

268 *crimina:* misdrijf, cf. IX. 24:
Juppiter aut falsus pater est aut crimine verus.

269 *domo patria:* Aegina.

271 *Lucifer:* ἑωσφόροσ.

272 *maestus:* Ceyx had zijn broer Daedalion verloren.

274 *Aeacides.* Peleus zie bij VII. 476.

278 een ochtendbezoek als te Rome, cf. vs. 385.

279 *velamenta:* cf. Liv. XXIX. 16. 6: Velamenta supplicum, ramos oleae porrigentes. — Wollen banden, waarmede de gewijde takken van laurier of olijfboom (*verbenae*) waren omwonden, waren het kenteken van degenen, die om bescherming smeekten. — Cic. Verr. IV. 110: Praesto mihi sacerdotes Cereris cum infulis ac verbenis fuerunt.
praetendens: Verg. Georg. IV. 534: tu munera supplex *Tende.*

280 *sua crimina:* cf. vs. 268.

282 *Trachinius:* Ceyx.

283 *mediae plebi:* opp. patres, cf. V. 207. VII. 431. IX. 306.

Nostra patent, Peleu, nec inhospita regna tenemus.
Adicis huic animo momenta potentia, clarum
Nomen avumque Iovem. Ne tempora *p*erde *p*recando!
Quod petis, omne feres tuaque haec pro parte vocato,
Qualiacumque vides. Utinam meliora videres!'
Et flebat. Moveat tantos quae causa dolores,
Peleusquē comitesque rogant; quibus ille profatur:
'Forsitan hanc volucrem, rapto quae vivit et omnes *Daedalion.*
Terret aves, semper pennas habuisse putetis:
Vir fuit et (tanta est animi constantia) tantum
Acer erat belloque ferox ad vimque paratus,
Nomine Daedalion; illo genitore creatis,
Qui vocat Auroram caeloque novissimus exit,
(Cura mihi pax est) pacis mihi cura tenendae
Coniugiique *f*uit, *f*ratri *f*era bella placebant.
Illius virtus reges gentesque subegit,
Quae nunc Thisbaeas agitat mutata columbas.
Nata erat huic Chione, quae dotatissima forma
Mille procos habuit bis septem nubilis annis.
Forte revertentes Phoebus Maiaque creatus,

---

284 *patent:* staan ten dienste: Cic. ad Fam. VI. 10. 3: tuis literis fieri potest, ut intellegant omnia Ciceronis patere Trebiano. *huic animo:* mijn bereidheid U te helpen.
285 *momenta potentia:* argumenta magni momenti.
287 *tua:* praedicatief.
pro parte: cf. Fasti. IV. 301:
Quisquis adest operi, plus quam pro parte laborat.
288 *qualiacumque:* hoe droevig ook, cf. 272.
291 *forsitan:* heeft bij Ovidius de coniunctivus.
293 *tantum acer:* tam acer. cf. Hor. Sat. II. 3. 313: tantum dissimilem. — Epp. I. 10. 3: multum dissimiles.
295 *creatis* bij *mihi* ... *fratri;* zoons van denzelfden vader waren zij geheel verschillend van karakter en aard.
296 *qui* ... *exit:* Lucifer ἑωσφόροσ.
300 De Boeotische stad Thisbe (Hom. Il. II. 502: πολυτρήρωνά τε Θίσβην) was bekend om haar vele duiven.
301 *dotatissima formā:* cf. IV. 702, V. 562: dos oris, IX. 716:
quae laudatissima formae
Dote fuit.
302 *mille:* μυρίουσ, tàlloze.
303 Atlas.
|
Maia + Juppiter.
|
Mercurius.

Ille suis Delphis, hic vertice Cylleneo,
Videre hanc *pariter, pariter* traxere calorem.
Spem Veneris differt in tempora noctis Apollo;
Non fert ille moras virgaque movente soporem
Virginis os tangit: tactu iacet illa potenti
Vimque dei patitur; nox caelum sparserat astris:
Phoebus anum simulat praereptaque gaudia sumit.
Ut sua maturus conplevit tempora venter,
Alipedis de stirpe dei versuta propago
Nascitur Autolycus, furtum ingeniosus ad omne,
Candida de nigris et de candentibus atra
Qui facere adsuerat, patriae non degener artis;
Nascitur e Phoebo (namque est enixa gemellos)
Carmine vocali clarus citharaque Philammon.
Quid peperisse duos et dis placuisse duobus,
Et forti genitore et progenitore Tonanti
Esse satam prodest? an obest quoque gloria? multis
Obfuit; huic certe! quae se praeferre Dianae
Sustinuit faciemque deae culpavit. At illi
Ira ferox mota est, "factis"que "placebimus" inquit.
Nec mora: curvavit cornu nervoque sagittam

---

304 *Cylleneo:* Op de Cyllene in het N.O. deel van Arcadië was Mercurius geboren.
305 *traxere calorem:* zo ook traxere ignes, cf. XIV. 393.
306 *Venus:* metonymia; VI. 514: vix animo sua gaudia differt.
307 *ille:* Mercurius.
virgaque movente soporem: cf. I. 671, virgam somniferam.
309 *vim patitur:* cf. IV. 233; IX. 332.
310 *anum simulat:* vermomt zich als, neemt de gedaante aan van... zo III. 275, VI. 26, XIV. 656.
311 *maturus:* cf. IX. 282: eig. rijp voor het baren: vertaal: toen het kind voldragen was en de tijd der geboorte was gekomen.
312 *alipedis dei:* Mercurii, cf. I. 671.
versutus: πολύτροποσ.
313 *furtum:* cf. XIII. 104.
315 *patriae artis:* gen. relationis.
317 *vocalis:* cf. vs. 8.
319 *progenitore:* eigenlijk is Juppiter niet de grootvader van Chione, maar die van haar twee zoons.
321 *obfuit* = damno fuit, nocuit, werd hun ongeluk, cf. II. 540: Lingua fuit damno.
322 *sustinuit:* zich verstoutte.
culpare: afdingen op.
324 *cornu: arcum,* die uit twee cornua bestond, cf. Hom. Il. IV. 105 sqq. Vgl. ook I. 455.

Inpulit et meritam traiecit harundine *linguam.*
Lingua tacet, nec vox temptataque verba sequuntur,
Conantemque loqui cum sanguine vita reliquit.
Quam miser amplexans ego tum patriumque dolorem
Corde tuli fratrique pio solacia dixi!
Quae pater haud aliter quam cautes murmura ponti
Accipit et natam delamentatur ademptam;
Ut vero ardentem vidit, quater inpetus illi
In medios fuit ire rogos; quater inde repulsus
Concita membra fugae mandat similisque iuvenco,
Spicula crabronum pressa cervice gerenti,
Qua via nulla, ruit. Iam tum mihi currere visus
Plus homine est, alasque pedes sumpsisse putares.
Effugit ergo omnes veloxque cupidine leti
Vertice Parnasi potitur; miseratus Apollo,
Cum se Daedalion saxo misissit ab alto,
Fecit avem et subitis pendentem sustulit alis,
Oraque adunca dedit, curvos dedit unguibus hamos,
Virtutem antiquam, maiores corpore vires.
Et nunc accipiter, nulli satis aequus, in omnes
Saevit aves aliisque dolens fit causa dolendi.'

Peleus et lupus.

Quae dum Lucifero genitus miracula narrat
De consorte suo, cursu festinus anhelo

325 *meritam:* voor *meritae.*
328 *patrium dolorem:* i.e. Daedalionis dolorem.
329 *corde pio:* te verbinden.
solacia: woorden van troost.
332 *ardentem:* sc. in rogo.
inpetus mihi est, cf. II. 663: ik voel mij gedrongen.
334 *concita:* praedicatief.
iuvencus: woedende, wilde stier.
335 *crabro:* horzel.
pressa: naar beneden gebogen.
337 *putares:* coni. pot. van het verledene.
plus currere homine: cf. VIII. 834: plus cupit *homine,* cf. 343.
339 *Parnas(s)us:* Berg in Phocis, aan Apollo en de Muzen gewijd. — *potitur:* vs. 55.
341 *subitis:* plotseling ontstaan, cf. I. 315, XIII. 617, etc.
343 *maiores corpore vires:* maiores quam pro corpore vires.
344 *accipiter:* praedicatief.
345 *dolens:* in zijn smart.
346 *Lucifero genitus:* Ceyx, cf. vs. 271.
347 *consorte:* fratre, cf. Ex. Ponto 3. 2. 47: consortem Phoebi = Dianam, zie ook XIII. 663.

Advolat armenti custos Phoceus Onetor
Et 'Peleu, Peleu! magnae tibi nuntius adsum
Cladis' ait. Quodcumque ferat, iubet edere Peleus.
Pendet et ipse metu trepidi Trachinius oris.
Ille refert: 'fessos ad litora curva iuvencos
Adpuleram, medio cum Sol altissimus orbe
Tantum respiceret, quantum superesse videret.
Parsque boum fulvis genua inclinarat harenis
Latarumque iacens campos spectabat aquarum,
Pars gradibus tardis illuc errabat et illuc;
Nant alii celsoque exstant super aequora collo.
Templa mari subsunt nec marmore clara neque auro,
Sed trabibus densis lucoque umbrosa vetusto:
Nereïdes Nereusque tenent; hos navita ponti
Edidit esse deos, dum retia litore siccat.
Iuncta palus huic est densis obsessa salictis,
Quam restagnantis fecit maris unda paludem.
Inde fragore gravi strepitus loca proxima terret
Belua vasta, lupus! mucisque palustribus exit
Oblitus et spumis et sparsus sanguine rictus

---

348 *Phocēus:* uit Phocis.

351 *pendet:* is in onzekerheid, cf. Val. Flacc. III. 93: corda mortalia pendent metu; Cic ad Att. IV. 151: ne diutius pendas.
Trachinius: Ceyx, cf. 269.
trepidi oris: gen. qualitatis bij Trachinius

353 cf. XIV. 53; I. 592.

356 *campos aquarum:* cf. I. 41 en I. 315: subitarum campus aquarum.

359 *subesse:* in de nabijheid zijn, cf. 234 en Hor. Ep. I. 14. 24:
Nec vicina subest vinum praebere taberna.
Quae possit tibi.

360 *trabs:* boom, III. 78: interdum longa trabe rectior adstat, VII. 441. IX. 209.

361 *navita:* een visser.
ponti: n.l. de zee tussen Euboea en Thessalië.

362 *edidit:* vertelde.

363 *huic:* sc. litori.

364 *paludem:* praedicatief.

366 *muci:* schuimvlokken, eigenlijk: slijm; aan het woord is een *vir agrestis!*

367 *rictus:* acc. lim.

Fulmineus, rubra suffusus lumina flamma.
Qui quamquam saevit pariter rabieque fameque,
Acrior est rabie. Neque enim ieiunia curat
Caede boum diramque famem finire, sed *omne*
Vulnerat armentum sternitque hostiliter *omne.*
Pars quoque de nobis funesto saucia morsu,
Dum defensamus, leto est data! sanguine litus
Undaque prima rubet demugitaeque paludes.
Sed mora damnosa est, nec res dubitare remittit:
Dum superest aliquid, cuncti coeamus, et *arma,*
Arma capessamus coniunctaque tela feramus!'
   Dixerat agrestis, nec Pelea damna movebant,
Sed memor admissi Nereïda conligit orbam
Damna sua inferias extincto mittere Phoco.
Induere arma viros violentaque sumere tela
Rex iubet Oetaeus; cum quis simul ipse parabat
Ire, sed Alcyone coniunx excita tumultu
Prosilit et nondum totos ornata capillos,
Disicit hos ipsos colloque infusa mariti,
Mittat ut auxilium sine se, verbisque precatur
Et lacrimis animasque duas ut servet in una.
Aeacides illi: 'pulchros, regina, piosque

---

368 *fulmineus:* als een bliksemstraal, cf. I. 305, VIII. 288 en X. 550:

Fulmen habent acres in aduncis dentibus apri.

suffusus: cf. Verg. Aen. II. 232:

Lacrimis oculos suffusa nitentes.

Quint. XI. 3. 76: oculi suffusi voluptate.

373 *pars de nobis* = pars nostrum.

375 *unda prima:* het voorste gedeelte van ...
demugitae: met het gebrul vervuld.

376 *remittit:* staat toe, gedoogt, cf. Liv. VI. 36: remittentibus tribunis comitia sunt habita. Zie ook X. 330.

379 *nec:* maar niet.

380 *admissi:* sc. sceleris: hij had zijn halfbroer Phocus gedood, den zoon van de Nereide Psamathe (cf. vs. 266).
orbam: sc. filio suo.

381 *inferias:* praed.: *als* zoenoffer.

382 *arma:* wapen*rusting.*

383 *rex Oeteus:* Trachinia ligt niet ver van het Oetagebergte.

385 *nondum totos ornata capillos:* als een moderne Romeinse vrouw had Alcyone uren voor haar toilet nodig! cf. vs. 278.

388 *animas:* levens cf. XII. 229.

389 *Aeacides:* Peleus.
pios: door liefde ingegeven.

Pone metus! plena est promissi gratia vestri.
Non placet arma mihi contra nova monstra moveri:
Numen adorandum pelagi est.' Erat ardua turris,
Arce focus summa, fessis nota grata carinis.
Adscendunt illuc stratosque in litore tauros
Cum gemitu adspiciunt vastatoremque cruento
Ore ferum longos infectum sanguine villos.
Inde manus tendens in aperti litora ponti,
Caeruleam Peleus Psamathen, ut finiat iram,
Orat, opemque ferat. Nec vocibus illa rogantis
Flectitur Aeacidae: Thetis hanc pro coniuge supplex
Accepit veniam. Sed enim revocatus ab acri
Caede lupus perstat dulcedine sanguinis asper:
Donec inhaerentem lacerae cervice iuvencae
Marmore mutavit; corpus praeterque colorem
Omnia servavit; lapidis color indicat illum
Iam non esse lupum, iam non debere timeri.
Nec tamen hac profugum consistere Pelea terra
Fata sinunt: Magnetas adit vagus exul et illic

---

390 *plena: volkomen* cf. Am. 2. 6. 13:

Plena fuit vobis omni concordiă vita.

promissi gratia vestri: de welwillendheid, die uit Uw toezegging blijkt; d.w.z.: ik ben dankbaar voor Uw toezegging: de vervulling van Uw belofte heb ik niet nodig.

393 *arx:* top, cf. I. 27.

focus: vuurhaard: ze werd dus als vuurtoren gebruikt.

395 *vastator:* als adject. gebruikt evenals *victor* e.a.

397 *infectum:* gekleurd, cf. VI, 9; VI, 64.

398 *caeruleam,* cf. I. 275.

399 *nec:* maar niet, cf. 379.

400 *Aeacidae:* Peleus.

Thetis: volgens de gewone overlevering huwde Thetis Peleus eerst, nadat hij van bloedschuld wegens de moord van Phocus gezuiverd was.

hanc veniam: de tevergeefs gevraagde ...

401 *revocatus:* concess.

402 *perstat* = perseverat, cf. III. 701: Perstat Echionides; en XIV. 568.

dulcedine sanguinis: zo *dulcedine vitae, dulcedo furandi, dulcedo gloriae, d. iracundiae, d. honoris ac pecuniae.*

404 *marmore mutavit:* cf. IV. 397, 792, XV. 390; *mutavit* Psamathe sc.

405 *color:* slechts ...

408 *Magnesia:* landschap van Thessalië tussen de sinus Pagasaeus en de Aegaeische zee.

Sumit ab Haemonio purgamina caedis Acasto.

Ceyx et Alcyone.

Interea fratrisque sui fratremque secutis
Anxia prodigiis turbatus pectora Ceyx,
Consulat ut sacras, hominum oblectamina, sortes,
Ad Clarium parat ire deum; nam templa profanus
Invia cum Phlegyis faciebat Delphica Phorbas.
Consilii tamen ante sui, fidissima, certam
Te facit, Alcyone; cui protinus intima frigus
Ossa receperunt, buxoque simillimus ora
Pallor obit, lacrimisque genae maduere profusis.
Ter conata loqui ter fletibus ora rigavit,
Singultuque pias interrumpente querellas
'Quae mea culpa tuam', dixit 'carissime, mentem
Vertit? ubi est, quae cura mei prior esse solebat?
Iam potes Alcyone securus abesse relicta?
Iam via longa placet? *iam* sum tibi carior absens?
At, puto, per terras iter est, tantumque dolebo,
Non etiam metuam, curaeque timore carebunt:
Aequora me terrent et ponti tristis imago!

---

409 *Haemonio:* Thessalisch, cf. I. 568.
purgamina caedis: Bij Apoll. Rh. IV, 693 sqq. vindt men een beschrijving van het ritueel der κάθαρσις.
caedes: bloedschuld.
410 constr.: Ceyx, pectora turbatus prodigiis fratrisque sui fratremque secutis.
fratris: gen. obiectivus: zijn broer was n.l. in een havik veranderd.
fratrem: sc. mutatum.
411 *anxia:* proleptisch bij *pectora.*
412 *oblectamen* = troost, bemoediging.
sortes: voorspellingen, orakel.
413 *nam:* (non Delphos) nam ... *Claros* bij Colophon in Ionië.
414 *Phlegyae:* een volksstam in Boeotië of Phocis, verwant aan de Minyers van Orchomenos.
415 *certam:* certiorem.
417 *buxo simillimus:* cf. IV. 134: oraque buxo Pallidiora gerens.
418 *obit:* habet.
420 *pias:* van liefde blijk gevend.
422 *cura mei:* in de bijzin getrokken, *prior* als adverbium te vertalen.
424 *via longa:* een verre reis.
425 *at, puto:* ironisch bedoeld, cf. II. 566.
dolebo en *metuam* hebben de nadruk.

Et laceras nuper tabulas in litore vidi,
Et saepe in tumulis sine corpore nomina legi.
Neve tuum *f*allax animum *f*iducia tangat,
Quod socer Hippotades tibi sit, qui carcere fortes
Contineat ventos et, cum velit, aequora plācet!
Cum semel emissi tenuerunt aequora venti,
Nil illis vetitum est, incommendataque tellus
Omnis et omne fretum est; caeli quoque nubila vexant
Excutiuntque feri rutilos concursibus ignes:
Quo magis hos novi (nam novi et saepe paterna
Parva domo vidi), magis hos reor esse timendos.
Quod tua si flecti precibus sententia nullis,
Care, potest, coniunx, nimiumque es certus eundi,
Me quoque tolle simul! certe iactabimur una,
Nec, nisi quae patiar, metuam; *pariter*que *feremus,*
Quicquid erit, *pariter* super aequora lata *feremur.*
  Talibus Aeolidis dictis lacrimisque movetur
Sidereus coniunx; neque enim minor ignis in ipso est.
Sed neque propositos pelagi dimittere cursus,
Nec vult Alcyonen in partem adhibere pericli;

---

428 *tabulas:* planken.
429 *sine corpore:* voor een attributief adjectivum cf. XIII. 714, XIV. 358, XV. 87.
tumulus sine corpore: tumulus inanis (Verg. Aen. VI. 505) κενοτάφιον.
430 *fallax fiducia:* oxymorum, Cic. Phil. XII. 2: spes fallax.
431 *Aeolus,* zoon van Hippotas, god der winden.
432 *plācare* maar *plăcere.*
434 *in-commendatus:* sc. illis: niet aanbevolen, zonder voorspraak, prijsgegeven.
436 cf. Seneca. N. Q. I: 1, 6: nubes conlisae mediocriter (ventis sc.) fulgurationes efficient, maiore inpetu inpulsae fulmina, cf. I. 56, III. 300.
438 *parva:* praedicatief bij het subject.
440 *certus eundi:* aan Vergilius ontleend, vgl. ook XIII. 722, XIV. 290.
442 *patiar:* zelf doormaak.
444 *Aeolis:* Alcyone, dochter van Aeolus (vs. 431).
445 *sidereus:* Ceyx, zoon van Lucifer, cf. vs. 271.
ignis: liefde.
447 *in partem pericli:* cf. Liv. V. 21: in partem praedae vocare deos.

Multaque respondit timidum solantia pectus:
Non tamen idcirco causam probat; addidit illi
Hoc quoque lenimen, quo solo flexit amantem:
'Longa quidem est nobis omnis mora, sed tibi iuro
Per patrios ignes, si me modo fata remittant,
Ante reversurum, quam luna bis inpleat orbem.'
His ubi promissis spes est admota recursus,
Protinus eductam navalibus aequore tingi,
Armarique suis pinum iubet armamentis.
Qua rursus visa veluti praesaga futuri
Horruit Alcyone lacrimasque emisit obortas
Amplexusque dedit tristique miserrima tandem
Ore 'vale' dixit conlapsaque corpore toto est.
Ast iuvenes quaerente moras Ceyce reducunt
Ordinibus geminis ad fortia pectora remos
Aequalique ictu scindunt freta. Sustulit illa
Umentes oculos stantemque in puppe relicta
Concussaque manu dantem sibi signa maritum
Prima videt redditque notas; ubi terra recessit
Longius atque oculi nequeunt cognoscere vultus,
Dum licet, insequitur fugientem lumine pinum.
Haec quoque ut haud poterat spatio summota videri,
Vela tamen spectat summo fluitantia malo.

---

448 *solantia:* quae (con)solarentur, die moesten geruststellen; Verg. Aen. XII. 110:

Tum socios maestique metum *solatur* Iuli
Fata docens.

449 *illi:* Alcyonae.

450 *lenimen:* troost.

452 *per patrios ignes:* cf. vs. 445.

453 cf. II. 344: Luna quater iunctis inplerat cornibus orbem.

454 *spes est admota:* zo Liv. VI. 10: terrorem admovere.

456 *pinum:* navem *suis armamentis,* met de daarbij behoorende uitrusting.

457 *rursus:* bij *horruit.*
praesaga: een voorgevoel hebbend, cf. VI. 510. Verg. Aen. X. 843: Adgnovit longe gemitum praesaga mali mens.

461 *moras:* oponthoud, uitstel, reden tot uitstel.

462 *geminis:* duobus.

466 *prima:* praed. bij *signa.*
reddit notas: beantwoordt zijn groet.
ubi terra recessit, cf. VI. 512: maar daar is Philomela zelf op het schip.

467 *insequitur lumine* (= oculis) te verbinden.

Ut nec vela videt, vacuum petit anxia lectum
Seque toro ponit: renovat lectusque locusque
Alcyonae lacrimas et quae pars admonet absit.
  Portibus exierant, et moverat aura rudentes:
Obvertit lateri pendentes navita remos
Cornuaque in summa locat arbore totaque malo
Carbasa deducit venientesque accipit auras.
Aut minus aut certe medium non amplius aequor
Puppe secabatur, longeque erat utraque tellus,
Cum mare sub noctem tumidis albescere coepit
Fluctibus et praeceps spirare valentius Eurus.
'Ardua iamdudum demittite cornua,' rector
Clamat 'et antemnis totum subnectite velum!'
Hic iubet: inpediunt adversae iussa procellae,
Nec sinit audiri vocem fragor aequoris ullam;
Sponte tamen properant alii subducere remos,
Pars munire latus, pars *v*entis *v*ela negare.
Egerit hic fluctus aequorque refundit in aequor:
Hic rapit antemnas; quae dum sine lege geruntur,
Aspera crescit hiems, omnique e parte feroces
Bella gerunt venti fretaque indignantia miscent.
Ipse pavet nec se, qui sit status, ipse fatetur

---

471 *nec:* ne ... quidem: Ook niet meer.
475 *obvertit lateri:* legt de riemen tegen de zijwand van het schip. *pendentes:* prolept: zodat zij hangen.
476 *cornua:* eigenl. de nok aan de ra, hier = antemna, cf. Verg. Aen. III. 548:

Haud mora continuo perfectis ordine votis
Cornua velatarum obvertimus antemnarum.

arbor: mast.
477 *deducit:* laat zakken.
478 *medium non amplius aequor:* non amplius quam medium aequor.
479 *longe:* cf. 772.
481 *praeceps:* cf. II. 184: ut acta Praecipiti pinus borea, cf. Theocr. XXII. 15 env.
482 *iamdudum:* bij imperat.: terstond.
486 *subducere remos:* de riemen bergen, inhalen.
487 *latus:* de roeigaten, die met leren zakjes werden dicht gemaakt, cf. Arist. Ran. 364.
488 *egerere:* hozen.
489 *rapit antemnas:* strijkt de zeilen.
sine lege: sine ordine, cf. I. 477: positos sine lege capillos.

Scire *r*atis *r*ector nec quid iubeatve velitve:
Tanta *m*ali *m*oles tantoque potentior arte est.
Quippe sonant clamo*r*e vi*r*i, st*r*ido*r*e *r*udentes,
Unda*r*um incu*r*su g*r*avis unda, tonit*r*ibus aethe*r*.
Fluctibus erigitur caelumque aequare videtur
Pontus et inductas adspergine tangere nubes.
Et modo, cum fulvas ex imo vertit harenas,
Concolor est illis, Stygia modo nigrior unda:
Sternitur interdum spumisque sonantibus albet.
Ipsa quoque his agitur vicibus Trachinia puppis
Et nunc sublimis veluti de vertice montis
Despicere in valles imumque Acheronta videtur:
Nunc, ubi demissam curvum circumstetit aequor,
Suspicere inferno summum de gurgite caelum.
Saepe dat ingentem fluctu latus icta fragorem:
Nec levius pulsata sonat, quam ferreus olim
Cum laceras aries ballistave concutit arces.
Utque solent sumptis incursus viribus ire
Pectore in arma feri protentaque tela leones,
Sic, ubi se ventis admiserat unda coortis,
Ibat in arma ratis multoque erat altior illis.

---

493 *iubeat, velit:* coni. dub.
494 *arte:* gubernandi sc., cf. III. 645.
498 *inductas: coelo sc.:* laag hangend. Hor. Sat. I. 5. 9:
iam nox inducere terris
Umbras et coelo diffundere signa parabat
499 *modo ... modo ... interdum.*
501 *sternitur:* verg. Ecl. IX. 57:
Et nunc omne tibi stratum silet aequor;
Aen V. 763:
pacidi straverunt aequora venti.
Theocr. VI. 57: Χάλκυόνεσ στορεσεῦντι τὰ κύματα τάν τε θάλασσαν.
502 *his vicibus:* door deze wisselende ...
Trachinia: cf. vs. 269.
504 *Acheron:* rivier van de onderwereld, hier: de onderwereld.
505 *curvum aequor:* κῦμα κατηρεφέσ.
507 *dat fragorem:* cf. *dat gemitum,* VIII. 340.
latus: acc. relationis.
508 *olim:* vaak in vergelijkingen, cf. VIII. 191, XIV. 429.
509 *laceras:* proleptisch gebruikt.
510 *incursus:* genitivus.
512 *se admiserat:* zich had laten voortjagen, cf. equo admisso. admisso passu.
513 *arma:* hier: de wanden van het schip.

Iamque labant cunei, spoliataque tegmine cerae
Rima patet praebetque viam letalibus undis.
Ecce cadunt largi resolutis nubibus imbres;
Inque fretum credas totum descendere caelum,
Inque plagas caeli tumefactum adscendere pontum.
Vela madent nimbis, et cum caelestibus undis
Aequoreae miscentur aquae. Caret ignibus aether,
Caecaque nox premitur tenebris hiemisque suisque.
Discutiunt tamen has praebentque micantia lumen
Fulmina: fulmineis ardescunt ignibus ignes.
Dat quoque iam saltus intra cava texta carinae
Fluctus et, ut miles numero praestantior omni,
Cum saepe adsiluit defensae moenibus urbis,
Spe potitur tandem laudisque accensus amore
Inter mille viros murum tamen occupat unus:
Sic, ubi pulsarunt noviens latera ardua fluctus,
Vastius insurgens decimae ruit inpetus undae:
Nec prius absistit fessam obpugnare carinam,
Quam velut in captae descendat moenia navis.
Pars igitur temptabat adhuc invadere pinum,
Pars maris intus erat. Trepidant haud segnius omnes
Quam solet urbs aliis murum fodientibus extra
Atque aliis murum trepidare tenentibus intus.

---

514 *labant:* cf. Ars Am. II. 85, *vincla labant:* laten los.
cunei: de pennen, waarmee de strippen bevestigd waren, die de planken van de wand van het schip samenhielden.
cerae: gen. explic.
515 *rima:* voeg.
518 *plagas coeli:* cf. I. 46: zonae.
520 *ignibus:* sideribus.
521 *caeca:* zonder licht.
hiems: storm.
suis: de gewone.
522 *discutiunt:* cf. Verg. Georg. III. 357:
Tum sol pallentes haud umquam discutit umbras.
523 cf. 520: de sterren, die door de wolken geblust zijn, vlammen door de bliksem als het ware weer op.
524 *dat saltus:* cf. III. 599: Doque leves saltus.
cava texta carinae: (cf. XIV. 531, pinea texta) = costa, νομεῖς (Hdt. I. 194, II. 96).
525 *numero omni:* reliquis omnibus.
527 *spe:* het voorwerp van zijn hoop: het doel van zijn strijdlust.
530 fluctus decimus fieri maximus dicitur (Festus p. 71 M.).
535 *quam solet urbs* (= cives urbis) *trepidare.*

Deficit ars, animique cadunt, totidemque videntur,
Quot veniant fluctus, ruere atque inrumpere mortes.
Non tenet hic lacrimas, stupet hic; vocat ille beatos,
Funera quos maneant, hic votis numen adorat
Bracchiaque ad caelum, quod non videt, inrita tollens
Poscit opem; subeunt illi fraterque parensque,
Huic cum pignoribus domus et quodcumque relictum est.
Alcyone Ceyca movet, Ceycis in ore
Nulla nisi Alcyone est et, cum desideret unam,
Gaudet abesse tamen. Patriae quoque vellet ad oras
Respicere inque domum supremos vertere vultus,
Verum, ubi sit, nescit; tanta vertigine pontus
Fervet, et inducta piceis e nubibus umbra
Omne latet caelum, duplicataque noctis imago est.
Frangitur incursu nimbosi turbinis arbor,
Frangitur et regimen, spoliisque animosa superstes
Unda velut victrix sinuataque despicit undas,
Nec levius, quam si quis Athon Pindumve revulsos
Sede sua totos in apertum everterit aequor,
Praecipitata cadit pariterque et pondere et ictu
Mergit in ima ratem cum qua pars magna virorum
Gurgite pressa gravi neque in aëra reddita fato
Functa suo est; alii partes et membra carinae
Trunca tenent, tenet ipse manu, qua sceptra solebat,

---

537 *totidem mortes videntur:* even zovele malen schijnt de dood ...
540 *funera:* degenen, die niet begraven waren, vonden geen rust na hun dood.
541 *inrita:* als adverbium te vertalen.
542 *subeunt:* cf. XII. 472; cogitatio subit: de gedachte komt op. *frater:* de gedachte aan ...
543 *pignora:* vrouw en kinderen, cf. XII. 365.
549 *inducta umbra:* cf. vs. 498.
550 *duplicata:* cf. vs. 521.
Vgl. Pacuvius ed. Ribbeck p. 111:
Interea prope iam óccidente sóle inhorrescít mare
Ténebrae *conduplicántur,* noctisque ét nimbûm occaecát nigror.
551 *arbor:* cf. 476.
552 *regimen:* cf. III. 593.
Met *spolia,* worden bedoeld, *arbor, regimen,* enz.
superstes: zich verheffend.
554 *Athos:* berg op Chalcidice.
Pindus: gebergte in Noord-Griekenland.
556 *ictu:* door de val.

Fragmina navigii Ceyx socerumque patremque
Invocat, heu! frustra; sed plurima nantis in ore est
Alcyone coniunx: illam meminitque refertque:
Illius ante oculos ut agant sua corpora fluctus,
Optat, et exanimis manibus tumuletur amicis;
Dum natat, absentem, quotiens sinit hiscere fluctus,
Nominat Alcyonen ipsisque inmurmurat undis.
Ecce super medios fluctus niger arcus aquarum
Frangitur et rupta mersum caput obruit unda.
Lucifer obscurus nec quem cognoscere posses,
Illa luce fuit, quoniamque excedere caelo
Non licuit, densis texit sua nubibus ora.
  Aeolis interea tantorum ignara malorum
Dinumerat noctes, et iam quas induat ille,
Festinat vestes, iam quas, ubi venerit ille,
Ipsa gerat, reditusque sibi promittit inanes.
Omnibus illa quidem superis pia tura ferebat,
Ante tamen cunctos Iunonis templa colebat
Proque viro, qui nullus erat, veniebat ad aras,
Utque foret sospes coniunx suus utque rediret,
Optabat, nullamque sibi praeferret; at illi
Hoc de tot votis poterat contingere solum.

---

561 *socerumque patremque:* Aeolus en Lucifer n.l.
562 *plurima:* cf. XIV. 53, XI. 140. Tristia. IV. 10. 28:
  In toto plurimus orbe legor.
  in ore: cf. 544.
563 *refert:* XV. 27, 451: haalt zich haar steeds weer voor de geest.
566 *quotiens sinit hiscere fluctus:* smakeloos realisme.
567 *inmurmurat:* cf. vs. 187.
569 *rupta:* mediaal.
570 *obscurus:* let op de tegenstelling met *luce:* vergel. II. 329 env.
571 *illa luce:* illo die.
  excedere coelo: cf. vs. 296.
573 *Aeolis:* Alcyone, dochter van Aeolus, cf. vs. 431.
576 *sibi promittit:* cf. vs. 662.
  inanes: als adverbium te vertalen eigenl.: die niet zou plaats vinden.
577 *pia tura:* de wierook is een uiting van haar pietas. *ferebat colebat, veniebat, optabat* imperfecta!
578 *Iunonis:* pronubae.
579 *qui nullus erat:* cf. 684, Cic. de Sen. XXII. 79: Nolite arbitrari me cum a vobis discessero, nusquam aut *nullum* fore
582 *hoc solum:* n.l. ut nulla sibi praeferret.

At dea non ultra pro functo morte rogari
Sustinet, utque manus funestas arceat aris,
'Iri, meae' dixit 'fidissima nuntia vocis,
Vise soporiferam Somni velociter aulam,
Extinctique iube Ceycis imagine mittat
Somnia ad Alcyonen veros narrantia casus!'
Dixerat, induitur velamina mille colorum
Iris, et arcuato caelum curvamine signans
Tecta petit iussi sub nube latentia regis.
Est prope Cimmerios longo spelunca recessu,
Mons cavus, ignavi domus et penetralia Somni:
Quo numquam radiis oriens mediusve cadensve
Phoebus adire potest; nebulae caligine mixtae
Exalantur humo dubiaeque crepuscula lucis.
Non vigil ales ibi cristati cantibus oris
Evocat Auroram, nec voce silentia rumpunt
Sollicitive canes canibusve sagacior anser;
Non fera, non pecudes, non moti flamine rami,

---

583 *functo morte:* cf. 458: fato fungi.
Zo Fasti II. 565: corpora functa sepulcris. Met. IV. 435: simulacra functa sepulcris.

584 *funestas:* onrein, zie ook VII. 575.
Cic. de Legg. II, 22, 55: Neque necesse est edisseri a nobis, quae finis funestae (i.e. funere pollutae) familiae ... Liv. II. 47.

585 *Iris:* de bode van Iuno, *Mercurius* van Iuppiter.

586 *Somni aulam:* deze bevindt zich (592) *prope Cimmerios* een volk, dat volgens Homerus in eeuwige duisternis aan de rand van de Oceaan woont. Hom. Od. 24. 12:

πὰρ δ᾽ ἴσαν Ὠκεανοῦ τε ῥοὰς καὶ Λευκάδα πέτρην
ἠδὲ παρ᾽ Ἠελίοιο πύλας καὶ δῆμον Ὀνείρων
ἤισαν·

Anders Verg. Aen. VI. 283.

587 *imago:* gestalte, cf. III. 1: posita fallacis imagine tauri.

590 *signans:* vertaal: doorklievend, cf. X. 210. Vergel. ook I. 136.
Am. III. 8. 42: Signabat nullo limite mensor humum;
Verg. Georg. I. 126.

591 *iussi:* zoals bevolen is.
sub nube latentia: zie bij 586.

592 *recessu:* cf. III. 157. VII. 670.

596 *dubiae lucis:* gen. qual. = incertae lucis.

597 *vigil ales:* cf. II. 112: Aurora vigil.
cristati oris: gen. qual.
cantibus: door zijn gekraai.

599 *sagacior:* cf. III. 207.
anser: de gans als waakdier, ook II. 538 en VIII. 684.

Humanaeve sonum reddunt convicia linguae:
Muta quies habitat; saxo tamen exit ab imo
Rivus aquae Lethes, per quem cum murmure labens
Invitat somnos crepitantibus unda lapillis.
Ante fores antri fecunda papavera florent
Innumeraeque herbae, quarum de lacte soporem
Nox legit et spargit per opacas umida terras.
Ianua nec verso stridores cardine reddit:
Nulla domo tota est, custos in limine *nullus*.
Et medio torus est ebeno sublimis in antro,
Plumeus, atricolor, pullo velamine tectus,
Quo cubat ipse deus membris languore solutis.
Hunc circa passim varias imitantia formas
Somnia vana iacent totidem, quot messis aristas,
Silva gerit frondes, eiectas litus harenas.
Quo simul intravit manibusque obstantia virgo
Somnia dimovit, vestis fulgore reluxit
Sacra domus. Tardaque deus gravitate iacentes
Vix oculos tollens iterumque iterumque relabens
Summaque percutiens nutanti pectora mento,
Excussit tandem sibi se cubitoque levatus,
Quid veniat (cognovit enim), scitatur; at illa:

---

601 *convicia:* luid gepraat.
sonum reddunt: sonant.
603 *Lethe:* rivier in de onderwereld, die de schimmen, wanneer zij van haar water hadden gedronken, het verleden deed vergeten. Het water had ook slaap verwekkende kracht, cf. VII. 152.
604 *invitat somnos* = noodt tot slapen.
606 *lac:* sap.
608 *stridores reddat:* knarst, cf. 601.
609 cf. XII. 53.
610 *torus:* de matras of peluw, die gewoonlijk met wol of veren was gevuld, lag op de *sponda,* het bedraam, cf. VIII. 655.
611 *velamine:* cf. VII. 558.
615 *frondes:* bladeren.
616 *Virgo:* Iris.
617 *vestis fulgore:* cf. vs. 589.
618 *iacentes:* gesloten.
cf. IV. 144: exaudi vultusque attolle iacentes.
621 *excussit sibi se:* cf. II. 303, 704, VIII. 819, X. 566, XI. 700, VI. 385: me mihi detrahis.
cubito levatus: cf. VIII. 727: innixus cubito.

'Somne, quies rerum, placidissime, Somne, deorum,
Pax animi, quem cura fugit, qui corpora duris
Fessa ministeriis mulces reparasque labori,
Somnia, quae veras aequant imitantia formas,
Herculea Trachine iube sub imagine regis
Alcyonen adeant simulacraque naufraga fingant.
Imperat hoc Iuno.' Postquam mandata peregit,
Iris abit (neque enim ulterius tolerare soporis
Vim poterat), labique ut somnum sensit in artus,
Effugit et remeat, per quos modo venerat arcus.
  At pater e populo natorum mille suorum
Excitat artificem simulatoremque figurae
Morphea. Non illo quisquam sollertius alter
Exprimit incessus vultumque sonumque loquendi;
Adicit et vestes et consuetissima cuique
Verba, sed hic solos homines imitatur; at alter
Fit fera, fit volucris, fit longo corpore serpens:
Hunc Icelon superi, mortale Phobetora vulgus
Nominat; est etiam diversae tertius artis
Phantasos: ille in humum saxumque undamque trabemque,
Quaeque vacant anima, fallaciter omnia transit.
Regibus hic ducibusque suos ostendere vultus
Nocte solet, populos alii plebemque pererrant.

---

624 cf. IV. 215: ea (ambrosia sc.) fessa diurnis
Membra ministeriis nutrit reparatque labori.

626 *aequent imitantia:* bedrieglijk kunnen nabootsen.
Herculea Trachine: Trachis en de gehele streek van de Oeta heet Herculisch, omdat Hercules in de laatste jaren van zijn leven daar herhaaldelijk zou hebben vertoefd en op de Oeta de brandstapel besteeg.

627 *regis:* cf. vs. 383.

633 *e populo natorum suorum:* cf. Hom. Od. 24. 12: δῆμοσ 'Ονείρων.

634 *artificem simulatoremque:* hendiadyoin.

635 *Morpheus:* van μορφή.

639 *Icelos:* Εἰκελόσ = similis.

640 *Phobetor:* Φοβήτωρ: Verschrikker.

642 *Phantasos:* van φαντάζεσθαι verschijnen.
trabem: arborem, cf. vs. 360.

643 *quaeque:* et quae = en in het algemeen ...

645 *populos:* λαούσ.
p. plebemque: in tegenstelling tot *regibus ducibusque.*

Praeterit hos senior cunctisque e fratribus unum
Morphea, qui peragat Thaumantidos edita, Somnus
Eligit et rursus molli languore solutus
Deposuitque caput stratoque recondidit alto.
Ille volat nullos strepitus facientibus alis
Per tenebras intraque morae breve tempus in urbem
Pervenit Haemoniam positisque e corpore pennis
In faciem Ceycis abit sumptaque figura
Luridus, exanimi similis, sine vestibus ullis
Coniugis ante torum miserae stetit; uda videtur
Barba viri madidisque gravis fluere unda capillis.
Tum lecto incumbens, fletu super ora refuso,
Haec ait: 'agnoscis Ceyca, miserrima coniunx?
An mea mutata est facies? nunc respice: nosces
Inveniesque tuo pro coniuge coniugis umbram.
Nil opis, Alcyone, nobis tua vota tulerunt:
Occidimus! falso tibi me promittere noli!
Nubilus Aegaeo deprendit in aequore navem
Auster et ingenti iactatam flamine solvit,
Oraque nostra tuum frustra clamantia nomen,
Inplerunt fluctus. Non haec tibi nuntiat auctor
Ambiguus, non ista vagis rumoribus audis:
Ipse ego fata tibi praesens mea naufragus edo.
Surge, age, da lacrimas lugubriaque indue nec me
Indeploratum sub inania Tartara mitte!'
  Adicit his vocem Morpheus, quam coniugis illa

---

646 *senior* = Somnus, cf. vs. 157.
647 *Thaumantis:* Iris: elders genoemd: Thaumantias Iris.
649 *strato:* toro: zie bij vs. 610.
651 *morae breve tempus:* breve tempus.
urbem Haemoniam: Trachis, cf. vs. 229.
653 *abire in:* cf. I. 236, XIV. 499 = verti in.
657 *tum lecto incumbens:* στῆ δ'ἄρ' ὑπὲρ κεφαλῆς.
fletu: lacrimis.
662 cf. vs. 576.
663 *deprendit:* cf. Hor. Carm. II. 16. 1:
Otium divos rogat in patenti
prensus Aegaeo, simul atra nubes
condidit lunam neque certa fulgent
sidera nautis.
667 *ambiguus:* incertus.
668 *fata mea:* interitum meum, mortem meam.
669 *lugubria:* atra vestimenta.

Crederet esse sui; fletus quoque fundere veros
Visus erat gestumque manus Ceycis habebat.
Ingemit Alcyone; lacrimas movet atque lacertos
Per somnum corpusque petens amplectitur auras
Exclamatque 'mane! quo te rapis? ibimus una.'
Voce sua specieque viri turbata soporem
Excutit et primo si sit circumspicit illic,
Qui modo visus erat; nam moti voce ministri
Intulerant lumen. Postquam non invenit usquam,
Percutit ora manu laniatque a pectore vestes
Pectoraque ipsa ferit; nec crines solvere curat,
Scindit et altrici, quae luctus causa, roganti,
'*Nulla* est Alcyone, *nulla* est' ait 'occidit una
Cum Ceyce suo. Solantia tollite verba!
Naufragus interiit. Vidi agnovique manusque
Ad discedentem cupiens retinere tetendi.
Umbra fuit, sed et umbra tamen manifesta virique
Vera mei! non ille quidem, si quaeris, habebat
Adsuetos vultus nec, quo prius, ore nitebat;
Pallentem nudumque et adhuc umente capillo
Infelix vidi: stetit hoc miserabilis ipso,
Ecce, loco!' (et quaerit, vestigia si qua supersint)
'Hoc erat, hoc, animo quod divinante timebam,
Et ne me fugeres, ventos sequerere, rogabam.
At certe vellem, quoniam periturus abibas,
Me quoque duxisses: multum fuit utile tecum
Ire mihi! neque enim de vitae tempore quicquam
Non simul egissem, nec mors discreta fuisset.
Nunc *absens* perii, iactor quoque fluctibus *absens*,
Et sine me me pontus habet! crudelior ipso

---

672 *crederet:* coni. consec.
fletus: cf. vs. 657.
678 *excutit soporem:* cf. Verg. Aen. II. 302: Excutior somno.
684 *nulla est:* cf. vs. 579.
685 *solantia verba:* woorden van troost, bemoediging.
690 *nitebat:* cf. vs. 271: patriumque nitorem
Ore ferens Ceyx.
694 *animo divinante:* praesaga mente, cf. 457.
697 *multum:* valde, cf. 15. 522: perpetuum.
Plaut. Trin. I. 1. 2: hoc est utile et conducibile.
700 Alcyone voelt zich één met Ceyx, cf. vs. 388.

Sit mihi mens pelago, si vitam ducere nitar
Longius et tanto pugnem superesse dolori.
Sed neque pugnabo nec te, miserande, relinquam,
Et tibi nunc saltem veniam comes, inque sepulcro,
Si non urna, tamen iunget nos littera, si non
Ossibus ossa meis, at nomen nomine tangam.'
Plura dolor prohibet, verboque intervenit omni
Plangor, et attonito gemitus a corde trahuntur.
  Mane erat: egreditur tectis ad litus et illum
Maesta locum repetit, de quo spectarat euntem.
Dumque moratur ibi dumque 'hic retinacula solvit,
Hoc mihi discedens dedit oscula litore' dicit
Dumque notata locis reminiscitur acta fretumque
Prospicit, in liquida spatio distante tuetur
Nescio quid quasi corpus aqua, primoque, quid illud
Esset, erat dubium; postquam paulum adpulit unda,
Et quamvis aberat, corpus tamen esse liquebat,
Qui foret, ignorans, quia naufragus, omine mota est,
Et, tamquam ignoto lacrimam daret, 'heu! miser,' inquit
'Quisquis es, et si qua est coniunx tibi!' fluctibus actum
Fit propius corpus; quod quo magis illa tuetur,
Hoc minus et minus est mentis sua, iamque propinquae
Admotum terrae, iam quod cognoscere posset,
Cernit: erat coniunx! 'ille est!' exclamat et una
Ora, comas, vestem lacerat tendensque trementes
Ad Ceyca manus 'sic, o carissime coniunx,
Sic ad me, miserande, redis?' ait. Adiacet undis
Facta manu moles, quae primas aequoris undas
Frangit et incursus quae praedelassat aquarum.
Insilit huc! mirumque fuit potuisse: volabat,
Percutiensque levem modo natis aëra pennis,

---

702 *ducere:* producere.
703 *pugnare:* c. inf.
706 *littera:* grafschrift.
707 *at:* ten minste.
710 *ad litus:* Trachis ligt niet aan de zee.
714 *notata locis:*
716 *nescio quid* = quasi.
723 *mentis:* gen. relat.
729 *facta manu:* door mensenhand gemaakt. opp.: *moles nativa.*
732 *modo natis* = recentibus, vs. 737.

Stringebat summas ales miserabilis undas.
Dumque volat, maesto similem plenumque querellae
Ora dedere sonum tenui crepitantia rostro.
Ut vero tetigit mutum et sine sanguine corpus,
Dilectos artus amplexa recentibus alis,
Frigida nequiquam duro dedit oscula rostro.
Senserit hoc Ceyx, an vultum motibus undae
Tollere sit visus, populus dubitabat; at ille
Senserat, et, tandem superis miserantibus, ambo
Alite mutantur. Fatis obnoxius isdem
Tunc quoque mansit amor, nec coniugiale solutum est
Foedus in alitibus: coeunt fiuntque parentes,
Perque dies placidos hiberno tempore septem
Incubat Alcyone pendentibus aequore nidis.
Tunc iacet unda maris: ventos custodit et arcet
Aeolus egressu praestatque nepotibus aequor.

Hos aliquis senior iunctim freta lata volantes *Aesacus.*
Spectat et ad finem servatos laudat amores.
Proximus, aut idem, si fors tulit 'hic quoque' dixit
'Quem mare carpentem substrictaque crura gerentem
Adspicis,' (ostendens spatiosum in guttura mergum)

---

733 *summas undas:* de oppervlakte.
736 *sine sanguine:* voor een attributief adjectivum.
739 *vultum tollere:* cf. XI. 618.
742 *alite mutantur:* mutari c. abl. vs. 404.
fatis obnoxius isdem: ofschoon hun liefde aan hetzelfde lot gebonden was (dus ook veranderde).
744 *coeunt:* zij paren.
745 cf. Theocr. VII 57:
Χάλκυόνεσ· στορεσεῦντι τὰ κύματα τάν τε θάλασσαν
τόν τε Νότον τόν τ' Εὖρον, ὃσ ἔσχατα κύματα κινεῖ.
746 *incubat:* broedt.
pendentibus: drijvend.
748 *praestat aequor:* cf. Her. 15. 213:
Venus, orta mari, mare praestat amanti.
nepotibus: Alcyone was de dochter van Aeolus.
749 *senior* = senex, cf. XV. 11.
freta volare: vliegen over.
752 *substricta:* dun, mager, rank, cf. III. 216 van een hond: substricta gerens ilia.
753 *spatiosum in guttura:* naar de keel toe lang, cf. vs. 178.

'Regia progenies: sunt, si descendere ad ipsum
Ordine perpetuo quaeris, sunt huius origo
Ilus et Assaracus raptusque Iovi Ganymedes
Laumedonque senex Priamusque novissima Troiae
Tempora sortitus. Frater fuit Hectoris iste:
Cui nisi cessissent prima nova fata iuventa,
Forsitan inferius non Hectore nomen haberet;
Quamvis est illum proles enixa Dymantis,
Aesacon umbrosa furtim peperisse sub Ida
Fertur Alexirhoë Granico nata bicorni.
Oderat hic urbes nitidaque remotus ab aula
Secretos montes et inambitiosa colebat
Rura nec Iliacos coetus nisi rarus adibat.
Non agreste tamen nec inexpugnabile amori
Pectus habens silvas captatam saepe per omnes
Adspicit Hesperien patria Cebrenida ripa,
Iniectos umeris siccantem sole capillos.
Visa fugit nymphe, veluti perterrita fulvum
Cerva lupum longeve lacu deprensa relicto
Accipitrem fluvialis anas; quam Troïus heros

---

755 *ordine perpetuo:* zonder iemand over te slaan.
origo: voorvaderen.

756

Tros
|
Ilus — Assaracus — Ganymedes
|
Laomedon
|
Priamus
|
Hector — Aesacus

Iovi = a Iove.
757 *novissima tempora sortitus:* cf. Seneca, Phoen. 245:
fata quis tam tristia sortitus umquam?
758 *iste:* Aesacus, thans een *mergus.*
769 *cedere:* ten deel vallen, cf. V. 368:
Pluto, cui triplicis cessit fortuna novissima regni.
761 *quamvis:* terwijl.
illum = Hectorem.
proles Dymantis: Hecuba.
765 *inambitiosa:* niet begeerd, opp. *invidiosa* (IX. 10).
769 *Cebrenis:* dochter van den Trojaansen riviergod Cebren.
772 *longe relicto:* cf. vs. 479.

Insequitur celeremque metu celer urget amore.
Ecce latens herba coluber fugientis adunco
Dente pedem strinxit virusque in corpore liquit;
Cum vita subpressa fuga est: amplectitur amens
Exanimem clamatque "piget, piget esse secutum!
Sed non hoc timui, neque erat mihi vincere tanti.
Perdidimus miseram nos te duo: vulnus ab angue,
A me causa data est. Ego sum sceleratior illo,
Qui tibi morte mea mortis solacia mittam."
Dixit et e scopulo, quem rauca subederat unda,
Decidit in pontum; Tethys miserata cadentem
Molliter excepit nantemque per aequora pennis
Texit, et optatae non est data copia mortis.
Indignatur amans invitum vivere cogi
Obstarique animae misera de sede volenti
Exire; utque novas umeris adsumpserat alas,
Subvolat atque iterum corpus super aequora mittit.
Pluma levat casus. Furit Aesacos, inque profundum
Pronus abit letique viam sine fine retemptat.
Fecit amor maciem: longa internodia crurum,
Longa manet cervix, caput est a corpore longe;
Aequora amat, nomenque tenet, quia mergitur, illi.'

---

779 *vincere:* subject, cf. II. 424 en VI. 386:
,A! piget, a! non est' clamabat, ,tibia tanti'.
784 *decidit:* wierp zich.
Tethys: vrouw van Oceanus, godin van de zee.
788 *sede:* corpore sc.
790 *corpus:* se.
792 *sine fine:* II. 502, VII. 306, XII. 316.
793 *internodia:* zie bij VI. 256.
794 *longe:* cf. 772.
795 *nomen:* mergus.

LIBER DUODECIMUS

Nescius adsumptis Priamus pater Aesacon alis
Vivere lugebat; tumulo quoque nomen habenti
Inferias dederat cum fratribus Hector inani.
Defuit officio Paridis praesentia tristi, *Graeci Aulide morantes.*
Postmodo qui rapta longum cum coniuge bellum
Attulit in patriam, coniurataeque sequuntur
Mille rates gentisque simul commune Pelasgae,
Nec dilata foret vindicta, nisi aequora saevi
Invia fecissent venti Boeotaque tellus
Aulide piscosa puppes tenuisset ituras.
Hic patrio de more Iovi cum sacra parassent,
Ut vetus accensis incanduit ignibus ara,
Serpere caeruleum Danai videre draconem
In platanum, coeptis quae stabat proxima sacris.
Nidus erat volucrum bis quattuor arbore summa,
Quas simul et matrem circum sua damna volantem
Corripuit serpens avidoque recondidit ore,
Obstipuere omnes, at veri providus augur
Thestorides 'vincemus' ait: 'gaudete, Pelasgi!
Troia cadet, sed erit nostri mora longa laboris' —
Atque novem volucres in belli digerit annos.

---

1 *Aesacus:* de zoon van Priamus is in een duikervogel veranderd.
2 *vivere:* nog in leven zijn.
tumulo inani: cf. Verg. Aen. VI. 505:
Tunc egomet tumulum Rhoeteo litore inanem
Constitui.
3 *inferias* (van *inferre*): dodenoffer, cf. XII. 367.
6 *coniuratae:* Tyndareos, de vader van Helena, had allen, die haar tot vrouw begeerden, laten zweren den uitverkorene te zullen bijstaan, indien deze daarom zou vragen.
7 *commune:* τὸ κοινόν.
16 *simul:* simulatque.
damna: concreet: haar jongen, die verloren waren.
18 cf. Hom. Il. I. 69. Κάλχασ Θεστορίδησ οἰωνοπόλων ὄχ' ἄριστοσ.
21 *digerit:* hij verklaart het aantal vogels door de jaren; brengt in verband met; cf. Verg. Aen. II. 182:
Inprovisi aderunt: ita digerit omina Calchas.

Ille, ut erat virides amplexus in arbore ramos
Fit lapis, et servat serpentis imagine saxum.

Permanet Aoniis Nereus violentus in undis *Iphigenia.*
Bellaque non transfert; et sunt, qui parcere Troiae
Neptunum credant, quia moenia fecerat urbi.
At non Thestorides; nee enim nescitve tacetve,
Sanguine virgineo placandam virginis iram
Esse deae. Postquam pietatem publica causa
Rexque patrem vicit castumque datura cruorem
Flentibus ante aram stetit Iphigenia ministris,
Victa dea est nubemque oculis obiecit et inter
Officium turbamque sacri vocesque precantum
Subposita fertur mutasse Mycenida cerva.
Ergo ubi, qua decuit, lenita est caede Diana,
Et pariter Phoebes, pariter maris ira recessit,
Accipiunt ventos a tergo mille carinae,
Multaque perpessae Phrygia potiuntur harena.

Orbe locus medio est inter terrasque fretumque *Cycnus.*
Caelestesque plagas, triplicis confinia mundi:
Unde, quod est usquam, quamvis regionibus absit,
Inspicitur, penetratque cavas vox omnis ad aures.

---

23 *servat ... saxum:* behoudt de verstening = bewaart, versteend ..., cf. XIV. 759.
24 *Aonius:* Aonia heet dat deel van Boeotië, dat aan Phocis grenst.
Nereus: zoon van Pontus en Gaia, god van de zee.
25 *bella non transfert:* verhindert het overbrengen van de oorlog naar Troje.
26 cf. XI. 194.
28 *virginis deae:* Dianae; Agamemnon had een heilig hert van Diana gedood.
30 cf. XIII 187: atque in rege tamen pater est.
31 *ministri:* de priesters.
34 *subposita:* cf. Cic. in Verrem V. 28. 72; in eorum locum substituere et subponere coepit cives Romanos.
Mycenis: Iphigenia, naar Mycenae, de stad van Agamemnon.
35 *qua decuit:* sc. leniri.
38 *Phrygida:* Troiana.
potiuntur: bereiken, cf. XIII. 729.
40 *triplicis confinia mundi:* cf. VII. 706: confinia lucis et noctis.
41 *usquam:* ergens, waar ook maar.
arx: top, cf. I. 27.

Fama tenet summaque domum sibi legit in arce,
Innumerosque aditus ac mille foramina tectis
Addidit et nullis inclusit limina portis.
Nocte dieque patet; tota est ex aere sonanti;
Tota fremit vocesque refert iteratque quod audit.
Nulla quies intus nullaque silentia parte.
Nec tamen est clamor, sed parvae murmura vocis:
Qualia de pelagi, si quis procul audiat, undis
Esse solent qualemve sonum, cum Iuppiter atras
Increpuit nubes, extrema tonitrua reddunt.
Atria turba tenet: veniunt, leve vulgus, euntque
Mixtaque cum veris passim commenta vagantur
Milia rumorum confusaque verba volutant.
E quibus hi vacuas inplent sermonibus aures,
Hi narrata ferunt alio, mensuraque ficti
Crescit, et auditis aliquid novus adicit auctor.
Illic Credulitas, illic temerarius Error
Vanaque Laetitia est consternatique Timores
Seditioque recens dubioque auctore Susurri.
Ipsa, quid in caelo rerum pelagoque geratur
Et telure, videt totumque inquirit in orbem.
  Fecerat haec notum Graias cum milite forti

---

46 *nocte dieque patet:* sc. domus; nocte ... die cf. XV. 334: nocte ... luce. Verg. Aen. VI. 127:
Noctes atque dies patet atri ianua Ditis.

49 *murmura:* geprevel.
parvae vocis: gen. qual., *parvus:* zwak, zacht.

50 cf. XV. 603 sqq.

52 *extrema tonitrua:* de nagalm van de donder.

53 *atria turba tenet:* als in de woning van een invloedrijken Romein, cf. I. 172, XI. 609.

54 *commenta milia rumorum:* enallage: *milia commentorum rumorum.*

55 *volutant:* cf. Verg. Aen. I. 725:
Fit strepitus tectis vocemque per ampla volutant
Atria.

56 *vacuas:* door niets < anders > in beslag genomen, cf. IV. 41: vacuas referamus ad aures.

58 *auctor:* zegsman.

59 *Credulitas,* enz.: personificatie.

61 *recens:* pas uitgebroken.

63 *totum in orbem:* over de gehele wereld.

64 *milite:* collectivum.

Adventare rates; neque inexpectatus in armis
Hostis adest: prohibent aditus litusque tuentur
Troës et Hectorea primus fataliter hasta,
Protesilaë, cadis, commissaque proelia magno
Stant Danais, fortisque animae nece cognitus Hector;
Nec Phryges exiguo, quid Achaica dextera posset,
Sanguine senserunt. Et iam Sigea rubebant
Litora, iam leto proles Neptunia Cycnus
Mille viros dederat, iam curru instabat Achilles
Totaque Peliacae sternebat cuspidis ictu
Agmina, perque acies aut Cycnum aut Hectora quaerens
Congreditur Cycno (decimum dilatus in annum
Hector erat): tum colla iugo canentia pressos
Exhortatus equos currum direxit in hostem,
Concutiensque suis vibrantia tela lacertis
'Quisquis es, o iuvenis,' dixit 'solamen habeto
Mortis, ab Haemonio quod sis iugulatus Achille!'
Hactenus Aeacides, vocem gravis hasta secuta est.
Sed quamquam certa nullus fuit error in hasta,

---

65 de ontkenning van *neque* behoort bij *inexspectatus.*

66 *aditus:* de landing.

67 *fataliter:* volgens het orakel zou het eerst sneuvelen, wie het eerst op het land kwam; Ulixes wierp zijn schild aan wal en sprong daarop. Hierdoor misleid volgde Protesilaus, die zich nu werkelijk *op het land* begaf; cf. Heroid. 13. 91:

Fors quoque nescio quem fato designat iniquo,
qui primus Danaum Troada tangat humum.

69 *cognitus est Hector:* Hector leerde men kennen door ...

70 *nec:* maar evenmin.
Phryges = Trojani; *Danai* en *Achaei:* Graeci.

71 *Sigeus:* adj. van *Sigeum,* cf. II. 197, XI. 197.

72 *proles Neptunia* = filius Neptuni.
Cycnus: bondgenoot der Trojanen.

74 *Peliacus:* cf. Hom. Il. 15, 143:

ἀλλά μιν οἶοσ ἐπίσταto πῆλαι Ἀχιλλεύσ
Πηλιάδα μελίην — en Met. XIII. 109.

Peliaca cuspis (= hasta): vervaardigd uit een es (cf. vs. 122) van het Pelion gebergte.

76 *dilatus:* bewaard tot, cf. XIII. 519.

77 *colla:* acc. partis.

81 *Haemonius:* cf. XI. 409.

82 *Aeacides:* cf. VII. 476.

83 *certa:* recht op zijn doel afgaand.

Nil tamen emissi profecit acumine ferri;
Utque hebeti pectus tantummodo contudit ictu,
'Nate dea, nam te fama praenovimus', inquit
Ille 'quid a nobis vulnus miraris abesse?'
(Mirabatur enim) 'non haec, quam cernis, equinis
Fulva iubis cassis neque onus cava parma sinistrae
Auxilio mihi sunt: decor est quaesitus ab istis.
Mars quoque ob hoc capere arma solet. Removebitur huius
Tegminis officium, tamen indestrictus abibo.
Est aliquid non esse satum Nereïde, sed qui
Nereaque et natas et totum temperat aequor.'
Dixit et haesurum clipei curvamine telum
Misit in Aeaciden, quod et aes et proxima rupit
Terga novena boum, decimo tamen orbe moratum est
Excutit hoc heros rursusque trementia forti
Tela manu torsit: rursus sine vulnere corpus
Sincerumque fuit. Nec tertia cuspis apertum
Et se praebentem valuit destringere Cycnum.

---

84 *profecit:* sc. Aeacides.

85 *hebeti ictu:* door een niet verwondende stoot: *hebes* eigenl. van het wapen.

86 *deā:* sc. Thetide: Thetis, de dochter van Nereus.

89 *cava parma:* appositie bij *onus sinistrae; cavus:* gewelfd, gebogen.

90 *decor:* cf. XIII. 849.

91 *removebitur:* constructie, die o.a. bij Seneca veel voorkomt: < si > removebitur.

92 *huius tegminis officium:* de dienst van dit schild, dit mij ten dienste staande schild.

93 *est aliquid:* cf. XIII. 241.
Nereide: zie bij 86.

95 *haesurum:* dat zou blijven steken.

97 *tergum:* huid, cf. III. 52; XIV, 225; XV. 705.
novena: novem.

97 *orbis:* laag, κύκλοσ.

98 *excutit:* cf. X. 713:

Protinus excussit (aper sc.) pando venabula rostro.
Sanguine tincta suo.

99 *sine vulnere:* voor adjectivum.

100 *sincerum:* integrum;
nec = *ne ... quidem*, ook niet.
apertum: onbeschermd, ongedekt.

Haud secus exarsit, quam circo taurus aperto,
Cum sua terribili petit inritamina cornu,
Poeniceas vestes, elusaque vulnera sentit.
Num tamen exciderit ferrum considerat hastae:
Haerebat ligno. 'Manus est mea debilis ergo,
Quasque' ait 'ante habuit vires, effudit in uno?
Nam certe valui, vel cum Lyrnesia primus
Moenia deieci vel cum Tenedonque suoque
Eetioneas inplevi sanguine Thebas,
Vel cum purpureus populari caede Caicus
Fluxit opusque meae bis sensit Telephus hastae.
Hic quoque tot caesis, quorum per litus acervos
Et feci et video, valuit mea dextra valetque.'
Dixit et, ante actis veluti male crederet, hastam
Misit in adversum Lycia de plebe Menoeten
Loricamque simul subiectaque pectora rupit.
Quo plangente gravem moribundo pectore terram,
Extrahit illud idem calido de vulnere telum

---

102 Stierengevechten hebben te Rome sinds Caesar plaats gevonden, cf. Plin. N. H. VIII. 182: Thessalorum inventum est equo iuxta quadrupedante cornu intorta cervice tauros necare. Primus id spectaculum dedit Romae Caesar dictator. In de oudheid droegen de stierengevechten een ander karakter dan de Spaanse. De stier werd door te paard zittende jonge mannen opgehitst en afgemat. Daarna — en dit was het hoogtepunt van het schouwspel — sprong men van zijn paard op de rug of de nek van den stier en bracht hem ten val. De ταυροκαθαψία wordt beschreven bij Heliod. Aeth. X. 30.

104 *eludere:* eigenl. een stoot of slag ontwijken.
vulnera: de stoten.

107 *effudit:* heeft verbruikt, uitgeput.

108 sqq. *Lyrnessus:* stad in Mysië; *Tenedos,* eiland vóór de Trojaanse kust; *Thebae,* de geboortestad van Andromache, de dochter van Koning Eetion; *Caicus,* rivier van Mysië; *Telephus,* Koning van Mysië, werd toen hij de landing der Grieken bij hun eerste tocht belette door Achilles gewond; door hevige pijnen gefolterd, begaf hij zich naar het orakel en kreeg de uitspraak: ὁ τρώσας καὶ ἰάσεται. Intussen was de Griekse vloot door stormen weer naar Aulis teruggeslagen. Daar bezocht hij Achilles, die hem met het roest van zijn speer genas. Zie ook XIII. 171.

112 *opus:* de uitwerking, de kracht.

115 *male:* niet goed, niet.

117 *subiecta:* cf. VI. 220.

118 *gravem:* proleptisch gebruikt.

Atque ait: 'haec manus est, haec, qua modo vicimus, hasta.
Utar in hoc isdem, sit in hoc, precor, exitus idem!'
Sic fatus Cycnum repetit, nec fraxinus errat,
Inque umero sonuit non evitata sinistro:
Inde velut muro solidaque a caute repulsa est.
Qua tamen ictus erat, signatum sanguine Cycnum
Viderat et frustra fuerat gavisus Achilles:
Vulnus erat nullum, sanguis fuit ille Menoetae.
Tum vero praeceps curru fremebundus ab alto
Desilit et nitido securum comminus hostem
Ense petens parmam gladio galeamque cavari
Cernit et in duro laedi quoque corpore ferrum.
Haud tulit ulterius clipeoque adversa retecti
Ter quater ora viri, capulo cava tempora pulsat
Cedentique sequens instat turbatque ruitque
Attonitoque negat requiem: pavor occupat illum,
Ante oculosque natant tenebrae retroque ferenti
Aversos passus medio lapis obstitit arvo.
Quem super inpulsum resupino corpore Cycnum
Vi multa vertit terraeque adflixit Achilles.
Tum clipeo genibusque premens praecordia duris
Vincla trahit galeae, qua presso subdita mento
Elidunt fauces et respiramen utrumque
Eripiunt animae. Victum spoliare parabat:
Arma relicta videt; corpus deus aequoris albam
Contulit in volucrem, cuius modo nomen habebat.

---

121 *in hoc:* Cycno sc.
isdem: manu et hasta sc.
122 *fraxinus:* hasta fraxinea; ook V. 143 en XI. 369.
125 *signatum:* cf. X. 210:
Ecce cruor, qui fusus humo signaverat herbas,
Desinit esse cruor.
126 *gavisus fuerat* = gavisus erat.
130 *cavari:* doorboord worden.
132 *retecti:* niet gedekt; zo ook Verg. Aen. XII. 374.
136 *natant tenebrae:* wij: het schemert hem voor de ogen.
137 *aversos:* sc. a lapide.
142 *elidunt fauces:* de keel toeknijpen, zodat de ogen uitpuilen, cf. XIV. 738: elisa fauce pependit; cf. Verg. Aen. VIII. 260:
angit inhaerens
Elisos oculos et siccum sanguine guttur.
respiramen utrumque animae: n.l. mond en neus.

Hic labor, haec requiem multorum pugna dierum *Caeneus.*
Attulit, et positis pars utraque substitit armis.
Dumque *vigil* Phrygios *servat custodia* muros,
Et *vigil* Argolicas *servat custodia* fossas,
Festa dies aderat, qua Cycni victor Achilles
Pallada mactatae placabat sanguine vaccae.
Cuius ut inposuit prosecta calentibus aris,
Et dis acceptus penetravit in aethera nidor,
Sacra tulere suam, pars est data cetera mensis.
Discubuere toris proceres et corpora tosta
Carne replent vinoque levant curasque sitimque.
Non illos citharae, non illos carmina vocum
Longave multifori delectat tibia buxi,
Sed noctem sermone trahunt, virtusque loquendi
Materia est: pugnas referunt hostisque suasque,
Inque vices adita atque exhausta pericula saepe
Commemorare iuvat. *Quid* enim *loqueretur* Achilles?
Aut *quid* apud magnum potius *loquerentur* Achillem?
Proxima praecipue domito victoria Cycno
In sermone fuit: visum mirabile cunctis,
Quod iuvenis corpus nullo penetrabile telo
Invictumque a vulnere erat ferrumque terebat.
Hoc ipse Aeacides, hoc mirabantur Achivi;

---

148 *Phrygios:* Troianos.
149 *Argolicas:* Graecas.
151 *placare:* de gunst van een godheid inroepen, de godheid gunstig trachten te stemmen, cf. VII. 251. en Hor. Carm. II. 14. 5.:

non si trecenis quotquot eunt dies
amice, places inlacrimabilem
Plutona tauris.

vaccae: cf. VII. 455: mactatur vacca Minervae.
152 *prosecta:* sc. exta, die aan de goden geofferd worden, cf. VII. 271.; Fasti VI. 163.
153 *nidor:* κνίση.
154 *suam:* sc. partem.
155 *discubuere:* in de Homerische tijd *zat* men aan tafel.
corpora = se, cf. XI. 334, 790.
161 *in vices:* te verbinden met *commemorare.*
exhaurire: doormaken, cf. V. 149:

Plus tamen exhausto superest.

167 *invictus a:* cf. *tutus a.*
168 *Aeacides:* zie bij VII. 476.

Cum sic Nestor ait: 'vestro fuit unicus aevo
Contemptor ferri nulloque forabilis ictu
Cycnus; at ipse olim patientem vulnera mille
Corpore non laeso Perrhaebum Caenea vidi,
Caenea Perrhaebum, qui factis inclitus Othryn
Incoluit, quoque id mirum magis esset in illo,
Femina natus erat.' Monstri novitate feruntur
Quisquis adest, narretque rogant. Quos inter Achilles:
'Dic age, nam cunctis eadem est audire voluntas,
O facunde senex, aevi prudentia nostri,
Quis fuerit Caeneus, cur in contraria versus:
Qua tibi militia, cuius certamine pugnae
Cognitus, a quo sit victus, si victus ab ullo est.'
  Tum senior: 'quamvis obstet mihi tarda vetustas,
Multaque me fugiant primis spectata sub armis,
Plura tamen memini, nec, quae magis haereat, ulla
Pectore res nostro est inter bellique domique
Acta tot, ac si quem potuit spatiosa senectus
Spectatorem operum multorum reddere, vixi
Annos bis centum; nunc tertia vivitur aetas.
Clara decore fuit proles Elateïa Caenis,
Thessalidum virgo pulcherrima, perque propinquas
Perque tuas urbes (tibi enim popularis, Achille),
Multorumque spes invidiosa procorum.

---

169 *vestro aevo:* Nestor zou drie generaties hebben geleefd. Ovidius maakt daarvan drie eeuwen, cf. vs. 188.
unicus: solus.
170 *forabilis:* penetrabilis.
172 *Perrhaebum:* uit Perrhaebia, landstreek van Thessalië.
172 *Othrys:* berg in Thessalië.
175 *femina:* praedicatief.
monstri novitate: cf. XI. 127.
ferri: zich laten gaan.
176 *quos inter:* anastrophe.
182 *obstet:* noceat.
tarda: traag makend, hier: het geheugen afstompend.
vetustas: senectus.
183 *primis sub armis:* XIII. 596.
189 *proles Elateia:* cf. vs. 72, dochter van Elatus, Koning der Lapithen, uit Larisa.
191 *popularis:* landgenote.
193 *thalamos illos:* een huwelijk met haar, cf. VI. 700.

Temptasset Peleus thalamos quoque forsitan illos,
Sed iam aut contigerant illi connubia matris,
Aut fuerant promissa, tuae. Nec Caenis in ullos
Denupsit thalamos secretaque litora carpens
Aequorei vim passa dei est (ita fama ferebat),
Utque novae Veneris Neptunus gaudia cepit,
"Sint tua vota licet" dixit "secura repulsae:
Elige, quid voveas!" (eadem hoc quoque fama ferebat).
"Magnum" Caenis ait "facit haec iniuria votum,
Tale pati nil posse; mihi da, femina ne sim:
Omnia praestiteris." Graviore novissima dixit
Verba sono poteratque viri vox illa videri: —
Sicut erat; nam iam voto deus aequoris alti
Adnuerat dederatque super, ne saucius ullis
Vulneribus fieri ferrove occumbere posset.
Munere laetus abit studiisque virilibus aevum
Exigit Atracides Peneïaque arva pererrat.

Lapitharum cum Centauris pugna.

Duxerat Hippodamen audaci Ixione natus,
*Nubigenas*que feros positis ex ordine mensis
Arboribus tecto discumbere iusserat antro.
Haemonii proceres aderant, aderamus et ipsi;
Festaque confusa resonabat regia turba.

---

196 *denupsit:* cf. Tac. Ann. VI. 27: Iulia denupsit in domum Rubellii Blandi.
carpens: XI. 139.
197 *vim passa est:* cf. XI. 309.
199 *secura repulsae:* zeker voor een weigering.
200 *eadem fama:* als in vs. 197 genoemd. *quid voveas:* cf. XIV. 35.
201 *haec iniuria:* deze (d.i. de zo juist tegenover mij gepleegde) overweldiging.
magnum facit votum: doet mij vurig wensen.
202 *da* = si dederis, cf. vs. 91.
204 *poterat:* had kunnen.
209 *Atracides:* Caenus; *Atrax:* een Thessalische stad aan de Peneus.
210 *audaci Ixione natus:* Pirithous, zoon van Ixion en Dia, vorst der Lapithen in Thessalië.
211 *Nubigenas:* Centauros, cf. XIV. 541. Ixion, die zich aan Iuno vergreep, had zich in een wolk veranderd; uit de vereniging van Ixion en dat schaduwbeeld waren de Centauren geboren, een woest bergvolk van Thessalië, half paard, half mens.
In de tekst zijn de namen der Centauren cursief gedrukt.
213 *Haemonii:* cf. X. 229.
214 *festa regia:* cf. III. 111: festis theatris.

Ecce canunt Hymenaeon, et ignibus atria fumant,
Cinctaque adest virgo matrum nuruumque caterva,
Praesignis facie. Felicem diximus illa
Coniuge Pirithoum, quod paene fefellimus omen.
Nam tibi, saevorum saevissime Centaurorum,
Euryte, quam *v*ino pectus tam *v*irgine *v*isa
Ardet, et ebrietas geminata libidine regnat.
Protinus eversae turbant convivia mensae,
Raptaturque comis per vim nova nupta prehensis.
Eurytus Hippodamen, alii, quam quisque probabant
Aut poterant, rapiunt, captaeque erat urbis imago.
Femineo clamore sonat domus. Ocius omnes
Surgimus, et primus "quae te vecordia", Theseus
"*Euryte,* pulsat" ait, "qui me vivente lacessas
Pirithoum violesque duos ignarus in uno?"
[Neve ea magnanimus frustra memoraverit heros,
Submovet instantes raptamque furentibus aufert.]
Ille nihil contra (neque enim defendere verbis
Talia facta potest), sed vindicis ora protervis
Insequitur manibus generosaque *p*ectora *p*ulsat.
Forte fuit iuxta signis extantibus asper

---

215 *Hymenaeus:* cf. X. 1: de god van het huwelijk; daar het refrein van het huwelijkslied luidde: *Hymen, o Hymenaee* kan men *canere Hymenaeum* vertalen: „het huwelijkslied zingen". *ignibus:* in het atrium stond het altaar.

216 *matrum nuruumque:* cf. XI. 3.

218 *fefellimus:* wij, de gasten n.l.

220 *tam ... quam.*

221 *regnat:* cf. I. 241: qua terra patet, fera regnat Erinys, en XI. 14.

222 *eversae mensae:* subject.

223 *per vim:* bij *raptatur.*

225 *captaeque erat urbis imago:* cf. Tac. Hist. IV. 1: Ubique lamenta, conclamationes et fortuna captae urbis. — Sen. de Clem. I. 26. 2: Non aliud quam captarum urbium forma et terribiles facies publici metus. — Zie ook: Tristia I. 3. 26.

226 *femineo:* feminarum.

227 *Theseus:* de boezemvriend van Pirithous.

228 *pulsat: sollicitat,* cf. Plaut. Epid. IV. 1. 3:
Multa, quae meum pectus pulsant ...
qui: c. coni. caus.

229 *duos in uno:* cf. XI. 387. verbisque precatur
Et lacrimis, animasque duas ut servet in una.

235 *signis extantibus asper:* cf. V. 80: altis extantem signis cratera. *surgens:* zich oprichtend (om hem te werpen).

Antiquus crater, quem surgens vastior ipse
Sustulit Aegides adversaque misit in ora.
Sanguinis ille globos pariter cerebrumque merumque
Vulnere et ore vomens madida resupinus harena
Calcitrat. Ardescunt germani caede bimembres
Certatimque omnes uno ore "arma, arma!" loquuntur.
Vina dabant animos, et *p*rima *p*ocula *p*ugna
Missa volant fragiles*qu*e *c*adi *c*urvi*qu*e lebetes,
Res epulis quondam, tum bello et caedibus aptae.
Primus Ophionides *Amycus* penetralia donis
Haud timuit spoliare suis et primus ab aede
Lampadibus densum rapuit funale coruscis;
Elatumque alte, veluti qui candida tauri
Rumpere sacrifica molitur colla securi,
Inlisit fronti Lapithae Celadontis et ossa
Non cognoscendo confusa relinquit in ore.
Exsiluere oculi, disiectisque ossibus oris
Acta retro naris medioque est fixa palato.
Hunc pede convulso mensae Pellaeus acernae
Stravit humi Pelates deiecto in pectora mento,
Cumque atro mixtos sputantem sanguine dentes
Vulnere Tartareas geminato mittit ad umbras.
Proximus ut steterat, spectans altaria vultu
Fumida terribili "cur non" ait "utimur istis?"
Cumque suis *Gryneus* inmanem sustulit aram
Ignibus et medium Lapitharum iecit in agmen,

---

237 *Aegides:* Theseus, zoon van Aegeus.
240 *germani:* genitivus.
242 *primā pugnā:* bij het begin van het gevecht.
245 *penetralia:* de heilige plaats der *penates* en *lares.* In de Romeinse woning werden in een nis of kleine kapel (*aedes*) offers gebracht aan de huisgoden.
247 *funale:* sc. candelabrum.
lampades: kaarsen, pitten.
249 cf. XV. 465.
251 *confusa:* cf. V. 58.
non agnoscendo: proleptisch.
254 *hunc:* den moordenaar n.l.
Pellaeus: uit Pella in Macedonië.
255 *deiecto in pectora mento:* door de slag was de kin tegen de borst geslagen.
257 *vulnere geminato:* n.l. aan de kin en aan de borst.

Depressitque duos, Brotean et Orion. Orio
Mater erat Mycale, quam deduxisse canendo
Saepe reluctantis constabat cornua lunae.
"Non inpune feres, teli modo copia detur!"
Dixerat Exadius telique habet instar, in alta
Quae fuerant pinu, votivi cornua cervi.
Figitur hinc duplici *Gryneus* in lumina ramo
Eruiturque oculos, quorum pars cornibus haeret,
Pars fluit in barbam concretaque sanguine pendet.
  Ecce rapit mediis flagrantem *Rhoetus* ab aris
Pruniceum torrem dextraque a parte Charaxi
Tempora perstringit fulvo protecta capillo.
Correpti rapida, veluti seges arida, flamma
Arserunt crines, et vulnere sanguis inustus
Terribilem *s*tridore *s*onum dedit, ut dare ferrum
Igne rubens plerumque solet, quod forcipe curva
Cum faber eduxit, lacubus demittit; at illud
*S*tridet et in tepida *s*ubmer*s*um *s*ibilat unda.
Saucius hirsutis avidum de crinibus ignem
Excutit inque umeros limen tellure revulsum
Tollit, onus plaustri. Quod ne permittat in hostem,
Ipsa facit gravitas. Socium quoque saxea moles
Oppressit spatio stantem propiore Cometen.
Gaudia nec retinet *Rhoetus*. "Sic, conprecor," inquit,

---

263 *canendo:* carminibus suis.
264 *reluctanti:* Her. 6. 85: illa reluctantem cursu deducere lunam Nititur.
265 *modo copia detur:* cf. XIII. 863.
266 *teli instar:* cf. Cic. Brut. 51: Plato est mihi instar omnium.
269 *oculos:* acc. partis.
272 *pruniceus:* van pruimebomenhout.
273 *perstringere:* schrammen, licht verwonden.
275 *vulnere:* in vulnere.
inustus: verzengd.
276 cf. IX. 171.
278 *lacubus:* dat. van richting.
282 *permittat:* (tot aan het doel) slingeren, cf. XIV. 182: Immanem scopulum medias permisit in undas.
facit: prohibet, cf. XIV. 354.
285 *conprecor: precor* aan de *sermo vulgaris* ontleend.
sic: zo, met hetzelfde gevolg; d.i. eveneens tot verderf van de eigen stamgenoten.

"Cetera sit fortis castrorum turba tuorum!"
Semicremoque novat repetitum stipite vulnus
Terque quaterque gravi iuncturas verticis ictu
Rupit, et in liquido sederunt ossa cerebro.
Victor ad Euagrum Corythumque Dryantaque transit.
E quibus ut prima tectus lanugine malas
Procubuit Corythus, "puero quae gloria fuso
Parta tibi est?" Euagrus ait; nec dicere *Rhoetus*
Plura sinit rutilasque ferox in aperta loquentis
Condidit ora viri perque os in pectora flammas.
Te quoque, saeve Drya, circum caput igne rotato
Insequitur; sed non in *te quoque* constitit idem
Exitus: adsiduae successu caedis ovantem,
Qua iuncta est umero cervix, sude figis obusta.
Ingemuit duroque sudem vix osse revellit
Rhoetus et ipse suo madefactus sanguine fugit.
Fugit et *Ornëus Lycabas*que et saucius armo
Dexteriore *Medon* et cum *Pisenore Thaumas*;
Quique pedum nuper certamine vicerat omnes
Mermeros (accepto tum vulnere tardius ibat)
Et *Pholus* et *Melaneus* et *Abas* praedator aprorum:
Quique suis frustra bellum dissuaserat, augur
Astylus. Ille etiam metuenti vulnera *Nesso*
"Ne fuge! ad Herculeos" inquit "servaberis arcus."
At non *Eurynomus Lycidasque* et *Arēos* et *Imbreus*
Effugere necem: quos omnes dextra Dryantis
Perculit adversos. Adversum tu quoque, quamvis

---

286 *castra:* partij, cf. V. 128.
287 *semicremus:* half verbrand.
repetitum: door een adverbium te vertalen. eigenl.: herhaaldelijk getroffen.
293 *tibi:* a te.
294 *rutilas flammas:* cf. vs. 271.
loquentis: terwijl hij nog sprak, cf. IV. 587 en Verg. Aen. X. 323:
Intorquens iaculum clamantis sistit in ore.
296 *igne* = torre, vs. 272.
298 *exitus:* gevolg, succes.
299 *qua iuncta est umero cervix:* het sleutelbeen.
308 *Nessus:* IX. 98—133 is beschreven hoe de Centaur Nessus, toen hij Hercules' vrouw Deianira wilde roven, door dezen met een pijl gedood werd.
309 *ad Herculeos servaberis arcus:* cf. XIII. 168.

Terga fugae dederas, vulnus, *Crenaee,* tulisti:
Nam grave respiciens inter duo lumina ferrum,
Qua naris fronti committitur, accipis, imae.
In tanto fremitu cunctis sine fine iacebat
Sopitus venis et inexperrectus *Aphidas,*
Languentique manu carchesia mixta tenebat,
Fusus in Ossaeae villosis pellibus ursae.
Quem procul ut vidit frustra nulla arma moventem,
Inserit amento digitos "miscenda" que dixit
"Cum Styge vina bibes" *Phorbas,* nec plura moratus
In iuvenem torsit iaculum, ferrataque collo
Fraxinus, ut casu iacuit resupinus, adacta est.
Mors caruit sensu, plenoque e gutture fluxit
Inque toros inque ipsa niger carchesia sanguis.
Vidi ego *Petraeum* conantem tollere terra
Glandiferam quercum; quam dum conplexibus ambit
Et quatit huc illuc labefactaque robora iactat,
Lancea Pirithoi costis inmissa *Petraei*
Pectora cum duro luctantia robore fixit.
Pirithoi cecidisse *Lycum* virtute ferebant,
Pirithoi virtute *Chromim.* Sed uterque dederunt
Victori titulum quam *Dictys Helopsque* minorem.
Fixus *Helops* iaculo, quod pervia tempora fecit,
Et missum a dextra laevam penetravit ad aurem.
Dictys ab ancipiti delapsus acumine montis,
Dum fugit instantem trepidans Ixione natum,
Decidit in praeceps et pondere corporis ornum
Ingentem fregit suaque induit ilia fractae.

---

315 *qua* ... *committitur* = ubi ... coniungitur, IV. 579, VI. 178, XII. 478.
316 *cunctis venis:* eig. in alle aderen.
sine fine: XI. 792.
319 *Ossaeus:* van de berg *Ossa* in Thessalië.
321 *amento:* zie bij VII. 788.
322 *cum Styge* = met *water uit* de Styx.
324 *fraxinus:* cf. vs. 122.
325 *sensus:* pijn.
334 *titulum:* gloriam, cf. XIII. 372
335 *pervia fecit:* cf. XV. 302.
337 *ancipitis:* naar beide zijden stijl, cf. VIII. 397: ancipitem securim.
340 *fractae:* cf. vs. 390: orno sc.

Victor adest *Aphareus* saxumque e monte revulsum
Mittere conatur, mittentem stipite querno
Occupat Aegides cubitique ingentia frangit
Ossa nec ulterius dare corpus inutile leto
Aut vacat aut curat tergoque *Bienoris* alti
Insilit haud solito quemquam portare nisi ipsum
Opposuitque genu costis prensamque sinistra
Caesariem retinens vultum minitantiaque ora
Robore nodoso praeduraque tempora fregit.
Robore *Nedymnum* iaculatoremque *Lycopen*
Sternit et inmissa protectum pectora barba
Hippason et summis extantem *Riphea* silvis
*Therea*que, Haemoniis qui prensos montibus ursos
Ferre domum vivos indignantesque solebat.
Haud tulit utentem pugnae successibus ultra
Thesea *Demoleon*. Solido divellere dumo
Annosam pinum magno molimine temptat.
Quod quia non potuit, praefractam misit in hostem.
Sed procul a telo Theseus veniente recessit
Pallados admonitu: credi sic ipse volebat.
Non tamen arbor iners cecidit; nam Crantoris alti
Abscidit iaculo pectusque umerumque sinistrum.
Armiger ille tui fuerat genitoris, Achille.
Quem Dolopum rector bello superatus Amyntor
Aeacidae dederat pacis pignusque fidemque.
Hunc procul ut foedo disiectum vulnere Peleus
Vidit, "at inferias, iuvenum gratissime Crantor,

---

343 *occupat:* φθάνει.
345 *vacat* c. inf.: meestal: *mihi vacat.*
346 *ipsum:* se ipsum: het menselijke bovenlichaam.
352 *silvis:* de bomen.
354 *indignantes:* resistentes.
356 cf. XIV. 189 en XII. 327.
361 *iners:* inrita, frustra.
364 *Amyntor:* (VIII, 307) vader van Phoinix, den opvoeder van Achilles.
Dolopes: volk in Thessalië.
365 *pignusque fidemque:* hendiadyoin.
at: cf. IV. 654: at, quoniam parvi tibi gratia nostri
Accipe munus!
(Zie ook VIII. 279, X. 724, XIV. 663.
367 *inferias:* cf. vs. 3.

Accipe" ait, validoque in *Demoleonta* lacerto
Fraxineam misit, mentis quoque viribus, hastam,
Quae laterum cratem perrupit et ossibus haerens
Intremuit: trahit ille manu sine cuspide lignum
(Id quoque vix sequitur), cuspis pulmone retenta est.
Ipse dolor vires animo dabat: aeger in hostem
Erigitur pedibusque virum proculcat equinis.
Excipit ille ictus galea clipeoque sonanti
Defensatque umeros praetentaque sustinet arma,
Perque armos uno duo pectora perforat ictu.
Ante tamen telo dederat *Phlegraeon* et *Hylen*
Eminus, *Iphinoum* collato Marte *Clanin*que.
Additur his *Dorylas,* qui tempora tecta gerebat
Pelle lupi saevique vicem praestantia teli
Cornua vara boum multo rubefacta cruore.
  Huic ego (nam vires animus dabat) "adspice", dixi
"Quantum concedant nostro tua cornua ferro,"
Et iaculum torsi: quod cum vitare nequiret,
Opposuit dextram passurae vulnera fronti.
Adfixa est cum fronte manus; fit clamor, at illum
Haerentem Peleus et acerbo *v*ulnere *v*ictum
(Stabat enim propior) mediam ferit ense sub alvum.
Prosiluit terraque ferox sua viscera *traxit*
Tractaque calcavit calcataque rupit et illis
Crura quoque inpediit et inani concidit alvo.
  Nec te pugnantem tua, *Cyllare,* forma redemit,
Si modo naturae formam concedimus illi.

---

369 *mentis:* woede:, cf. vs. 373 en 383.
370 *laterum cratem:* cf. VIII. 806: spinae crates. Verg. Aen. XII. 508; pectoris crates.
373 *erigitur:* hij steigert.
374 *pedibus equinis:* met zijn hoeven.
377 *duo pectora:* als Centaur had hij twee *pectora.*
379 *collato Marte:* comminus.
382 *cornua vara:* naar buiten gebogen, cf. X. 33.
381 *vicem:* officium, cf. vs. 92.
383 *ego:* Nestor vertelt aan Achilles en diens gasten.
384 *quantum concedant:* hoezeer ... het moeten afleggen.
390 *traxit ... tracta, calcavit ... calcata.*
393 *Cyllarus,* zo heet ook het paard van Castor (Suidas s.v. κύλλαρος)
forma: schoonheid.
redemit: sc. a morte = ἤρκεσε.
394 *naturae illi:* tali monstro.

Barba erat incipiens, barbae color aureus, aurea
Ex umeris medios coma dependebat in armos.
Gratus in ore vigor; cervix umerique manusque
Pectoraque artificum laudatis proxima signis,
Et quacumque vir est; nec equi mendosa sub illo
Deteriorque viro facies: da colla caputque:
Castore dignus erit, sic tergum sessile, sic stant
Pectora celsa toris. Totus pice nigrior atra,
*C*andida *c*auda tamen, *c*olor est quoque *c*ruribus albus.
Multae illum petiere sua de gente, sed una
Abstulit Hylonome, qua nulla decentior inter
Semiferos altis habitavit femina silvis.
Haec et blanditiis et amando et amare fatendo
Cyllaron una tenet; cultus quoque, quantus in illis
Esse potest membris, ut sit coma pectine levis,
Ut modo rore maris, modo se violave rosave
Inplicet, interdum candentia lilia gestet,
Bisque die lapsis Pagasaeae vertice silvae
Fontibus ora lavet, bis flumine corpora tingat,
Nec nisi quae deceant electarumque ferarum
Aut umero aut lateri praetendat vellera laevo.
Par amor est illis: errant in montibus una,

---

400 *deterior viro:* verkorte vergelijking.
da colla caputque: denk er bij ...
401 *Castore dignus:* waardig Castor te dragen.
402 *pectora celsa toris:* cf. II. 854 colla toris extant, XIV. 283.
404 cf. III. 353: Multi illum iuvenes, multae cupiere puellae.
405 *auferre:* eigenl. van het wegdragen van een prijs.
408 *cultus:* uiterlijke verzorging: X. 517, zie ook XIII. 765, enz.
quantus: voor zover als.
in illis membris: cf. vs. 394. Vergel. voor de volgende verzen XIII. 764.
410 *ros maris = ros marinus:* de rozemarijn, een altijd groene heester.
se inplicet: se redimiat, cf. Verg. Aen. VII. 135:
Sic deinde effatus frondenti tempora ramo
Inplicat.
412 *Pagasaeae silvae:* de bossen van het Pelion gebergte (niet ver van Pagasae in Thessalië) waren de verblijfplaats der Centauren. Achilles werd daar opgevoed door Chiron. Zij verschaften Iason het hout voor de Argo.
414 *decere:* goed staan, flatteren, cf. IV. 230, 330 en X. 266.

Antra simul subeunt; et tum Lapitheia tecta
Intrarant pariter, pariter fera bella gerebant.
Auctor in incerto est: iaculum de parte sinistra
Venit et inferius, qua collo pectora subsunt,
Cyllare, te fixit. Parvo cor vulnere laesum
Corpore cum toto post tela educta refrixit.
Protinus Hylonome morientes excipit artus
Inpositaque manu vulnus fovet oraque ad ora
Admovet atque animae fugienti obsistere temptat;
Ut videt extinctum, dictis, quae clamor ad aures
Arcuit ire meas, telo, quod inhaeserat illi,
Incubuit moriensque suum conplexa maritum est.
  Ante oculos stat et ille meos, qui sena leonum
Vinxerat inter se conexis vellera nodis,
Phaeocomes hominemque simul protectus equumque:
Codice qui misso, quem vix iuga bina moverent,
Tectaphon Oleniden a summo vertice fregit. 433
Ast ego, dum parat hic armis nudare iacentem 439
(Scit tuus hoc genitor), gladium spoliantis in ima
Ilia demisi. *Chthonius* quoque *Teleboas*que
Ense iacent nostro: ramum prior ille bifurcum
Gesserat, hic iaculum; iaculo mihi vulnera fecit:
Signa vides! apparet adhuc vetus inde cicatrix.
Tunc ego debueram capiendo Pergama mitti.
Tum poteram magni, si non superare, morari
Hectoris arma meis. Illo sed tempore nullus,

---

417 *Lapitheia:* n.l. van Pirithous.
419 *auctor:* cf. V. 133: vulneris auctor.
423 *artus* = corpus, cf. 489.
426 *dictis, quae ... arcuit:* abl. absol.
427 *telo incubuit:* cf. IV. 163: Aptato pectus mucrone sub imum Incubuit ferro.
429 *sena* = sex; zo vs. 432 *bina* = duo.
432 eeen even bovenmenselijke verrichting als in vs. 328 sqq is beschreven.
433 *a summo vertice:* eigenl.: begonnen bij de schedel, zie bij vs. 264.
440 *tuus genitor:* Peleus, cf. vs. 191.
spoliantis = dum spoliatur, cf. vs. 294.
445 *capiendo Pergama:* ouderwetse constructie.
446 *poteram:* ik had kunnen.
447 *nullus:* cf. XI. 579; ook wij zeggen: toen bestond er nog geen Hector.

Aut puer Hector erat, nunc me mea deficit aetas.
Quid tibi victorem *gemini* Periphanta *Pyraethi,*
Ampyca quid referam ? qui quadrupedantis *Echecli*
Fixit in adverso cornum sine cuspide vultu.
Vecte Pelethronius Macareus in pectus adacto
Stravit *Erigdupum:* memini et venabula condi
Inguine *Nesseis* manibus coniecta Cymeli.
Nec tu credideris tantum cecinisse futura
Ampyciden Mopsum: Mopso iaculante biformis
Accubuit frustraque loqui temptavit *Hodites,*
Ad mentum lingua mentoque ad guttura fixo.
Quinque neci Caeneus dederat *Styphelum*que *Bromum*que
*Antimachum*que *Elymum*que securiferumque *Pyracten.*
Vulnera non memini, *n*umerum *n*omenque *n*otavi.
Provolat Emathii spoliis armatus Halesi,
Quem dederat leto, membris et corpore *Latreus*
Maximus, huic aetas inter iuvenemque senemque,
Vis iuvenalis erat: variabant tempora cani.
Qui clipeo gladioque Macedoniaque sarisa
Conspicuus faciemque obversus in agmen utrumque
Armaque concussit certumque equitavit in orbem
Verbaque tot fudit vacuas animosus in auras:
"Et te, Caeni, feram? nam tu mihi femina semper,
Tu mihi Caenis eris. Nec te natalis origo

448 *aetas:* kracht.
449 *geminus:* biformis, διφυής.
450 *Ampyx:* Lapith te onderscheiden van den vader van Mopsus, cf. vs. 456 en VIII. 316, 350.
451 *cornum:* cf. vs. 122: fraxinus.
452 *Pelethronius:* naar de stad Pelethronium in Thessalië.
454 *Nesseus:* adj. van Nessus.
457 *accubuit:* moest gaan liggen — maar niet voor een feestmaal.
459 *Caeneus:* vs. 146, enz.
462 *Emathius:* Macedonisch, naar het landschap Emathia.
461 *notavi:* observavi.
465 *cani:* sc. capilli.
464 *iuvenem* = aetatem iuvenis.
465 *variabant:* IV. 578: sentit
Nigra(que) caeruleis variari corpora guttis.
466 *sarisa:* de 15 voet lange lans van de Macedonische phalanx.
468 *certum in orbem:* cf. VI. 225.
471 *natalis origo:* wat gij oorspronkelijk waart, toen gij geboren werdt.

Commonuit, mentemque subit, quo praemia facto,
Quaque viri falsam speciem mercede parasti
Quid sis nata, vide, vel quid sis passa; columque,
I, cape cum calathis et stamina pollice torque:
Bella relinque viris!" Iactanti talia Caeneus
Extentum cursu missa latus eruit hasta,
Qua vir equo commissus erat. Furit ille dolore
Nudaque Phyllei iuvenis ferit ora sarisa.
Non secus haec resilit, quam tecti a culmine grando,
Aut si quis parvo feriat cava tympana saxo.
Comminus adgreditur laterique recondere duro
Luctatur gladium: gladio loca pervia non sunt.
"Haud tamen effugies! medio iugulaberis ense,
Quandoquidem mucro est hebes" inquit, et in latus ensem
Obliquat longaque amplectitur ilia dextra.
Plaga facit gemitus in corpore marmoris icti,
Fractaque dissiluit percusso lammina callo.
Ut satis inlaesos miranti praebuit artus,
"Nunc age," ait Caeneus "nostro tua corpora ferro
Temptemus!" capuloque tenus demisit in armos

---

472 *mentem subit:* XI. 542 en VII. 170; XII 587.
quo facto: dit is verteld in de verzen 189—209.

474 *Quid sis nata vide:* ook IX. 747.

475 *stamina:* cf. VI. 19.

476 cf. Verg. Aen. VII. 444:
Bella viri pacemque gerent, quis bella gerenda,
en het Homerische: πόλεμοσ δ' ἄνδρεσσι μελήσει Il. VI. 492).

477 *eruit:* cf. vs. 269 en Her. 5. 54: aqua remis eruta.

478 *commissus:* coniunctus, cf. VI. 178.

479 *nuda:* sine galea.
Caeneus heet hier *Phylleus iuvenis* naar de stad Phyllus in Thessalië.

480 Caeneus was onkwetsbaar: cf. vs. 171.

483 *pervia:* cf. vs. 335: het tegenovergestelde IV. 725 sqq.:
Quaque patet falcato verberat ense.

484 *medio ense:* opp.: *mucro:* het scherp, de snede van het zwaard.
in latus ensem obliquat: Zo bij Verg. Aen. V. 16: obliquat sinus in ventum (ten opzichte van de wind).

486 *longa dextra:* met een lange houw van rechts, met een lange „rechtse".

487 *gemitus marmoris icti:* geluid van een stuk marmer, dat geraakt is.

488 *lammina:* de kling.

489 *artus* = corpus.

Ensem fatiferum caecumque in viscera movit
Versavitque manu vulnusque in vulnere fecit.
Ecce ruunt vasto rabidi clamore bimembres
Telaque in hunc omnes unum mittuntque feruntque.
Tela retusa cadunt, manet inperfossus ab omni
Inque cruentatus Caeneus Elateïus ictu.
Fecerat attonitos nova res: "heu dedecus ingens!"
Monychus exclamat, "populus superamur ab uno,
Vixque viro! quamquam ille vir est: nos segnibus actis,
Quod fuit ille, sumus!" quid membra inmania prosunt?
Quid geminae vires et quod fortissima rerum
In nobis duplex natura animalia iunxit?
Nec nos matre dea nec nos Ixione natos
Esse reor, qui tantus erat, Iunonis ut altae
Spem caperet; nos semimari superamur ab hoste!
Saxa trabesque super totosque involvite montes,
Vivacemque animam missis elidite *silvis*!
Silva premat fauces, et erit pro vulnere pondus."
Dixit et insanis deiectam viribus Austri
Forte trabem nactus validum coniecit in hostem:
Exemplumque fuit, parvoque in tempore nudus
Arboris Othrys erat, nec habebat Pelion umbras.
Obrutus inmani tumulo sub pondere Caeneus
Aestuat arboreo congestaque robora duris

---

487 *fatiferum* = letiferum.
492 *caecum:* proleptisch: zodat het niet meer te zien was.
494 *vasto clamore:* cf. X. 551: vasta ira.
495 *mittuntque feruntque:* ad eminus et comminus pugnandum.
497 *inque cruentatus:* et incruentatus.
Elateius: cf. vs. 189.
498 *nova res:* cf. XI. 127.
499 *populus:* een groot aantal, cf. VI. 198: Fingite demi
Huic aliquid populo natorum posse meorum
Non tamen ...
502 *fortissima rerum animalia:* cf. XIII. 508, XIV. 489.
504 *matre dea:* Iuno. cf. vs. 211.
507 *trabes:* arbores.
508 *vivacem:* lang levend, cf. III. 194.
510 *insanis:* enallage.
512 *exemplumque fuit:* en hij vond navolging.
parvo in tempore: II. 668; XIV. 731.
513 *arboris:* geboomte, collectivum.
514 *sub pondere arboreo* = sub pondere arborum.
515 *aestuat:* heeft het benauwd.

Fert umeris, sed enim postquam super ora caputque
Crevit onus neque habet, quas ducat, spiritus auras,
Deficit interdum, modo se super aëra frustra
Tollere conatur iactasque evolvere silvas;
Interdumque movet, veluti, quam cernimus, ecce,
Ardua si terrae quatiatur motibus Ide.
Exitus in dubio est: alii sub inania corpus
Tartara detrusum silvarum mole ferebant:
Abnuit Ampycides medioque ex aggere fulvis
Vidit avem pennis liquidas exire sub auras,
Quae mihi tunc primum, tunc est conspecta supremum.
Hanc ubi lustrantem leni sua castra volatu
Mopsus et ingenti circum clangore sonantem
Adspexit pariterque animis oculisque secutus,
"O salve," dixit "Lapithaeae gloria gentis,
Maxime vir quondam, sed avis nunc unica, Caeneu!"
Credita res auctore suo est. Dolor addidit iram,
Oppressumque aegre tulimus tot ab hostibus unum;
Nec prius abstitimus ferro exercere dolorem,
Quam data pars leto, partem fuga noxque removit.'

Periclymenus

Haec inter Lapithas et semihomines Centauros
Proelia Tlepolemus Pylio referente dolorem
Praeteriti Alcidae tacito non pertulit ore

---

517 *ducat:* zie bij VII. 555.
518 *super aera:* naar boven naar de lucht.
520 *ecce:* Nestor doet dit verhaal in het Griekse leger voor Troje, cf. vs. 64, 445.
522 *sub inania Tartara detrusum* esse: cf. Cic. Or. I. 11: in pistrinum detrudere.
523 *silvarum:* arborum.
524 *Ampycides:* cf. 451.
527 *lustrantem leni sua castra volatu:* cf. Verg. Aen. IX. 58: lustrat equo muros.
532 *credita est:* cf. XIII. 43. *addidit:* auxit.
534 *exercere dolorem:* aan zijn smart de vrije loop laten, cf. vs. 583 exercere iras; XIII. 54, 265.
537 *Tlepolemus:* Hom. Il. II. 653:

Τληπόλεμοσ δ'Ηρακλείδησ, ἠύσ τε μέγασ τε
ἐκ 'Ρόδου ἐννέα νῆασ ἄγεν 'Ροδίων ἀγερώχων.

Pylius: Nestor.
538 *Alcides:* Hercules, kleinzoon van Alcaeus.

Atque ait: "Herculeae mirum est oblivia laudis
Acta tibi, senior; certe mihi saepe referre
Nubigenas domitos a se pater esse solebat.'
Tristis ad haec Pylius: 'quid *me* *mem*inisse *ma*lorum
Cogis et obductos oculis restringere luctus
Inque tuum genitorem odium offensasque fateri?
Ille quidem maiora fide, di!, gessit et orbem
Inplevit meritis, quod mallem posse negare;
Sed neque Deïphobum nec Polydamanta nec ipsum
Hectora laudamus—quis enim laudaverit hostem?
Ille tuus genitor Messenia moenia quondam
Stravit et inmeritas urbes Elimque Pylumque
Diruit inque meos ferrum flammamque Penatis
Inpulit, utque alios taceam, quos ille peremit:
Bis sex Nelidae fuimus, conspecta iuventus:
Bis sex Herculeis ciderunt me minus uno.
Viribus atque alios vinci potuisse ferendum est:
Mira Periclymeni mors est, cui posse figuras
Sumere, quas vellet rursusque reponere sumptas
Neptunus dederat, Nelei sanguinis auctor.
Hic ubi nequiquam est formas variatus in omnes,
Vertitur in faciem volucris, quae fulmina curvis

---

539 *oblivia agere* = oblivisci, zo IV. 207: *oblivia facere* = doen vergeten.
540 *tibi: a te.*
541 *Nubigenas:* cf. vs. 211.
543 *obductus:* wordt gezegd van een wond, die zich gesloten heeft; Verg. Aen. X. 63: Quid me alta silentia cogis.
Rumpere et obductum verbis vulgare dolorem?
544 *offensas:* de beledigingen, dit hij mij heeft aangedaan.
545 *maiora fide:* zo III. 660.
fides: geloofwaardigheid.
547 *Deiphobus* en *Hector:* zonen van Priamus.
Polydamas: zoon van Panthous.
549 *Messenia moenia:* de steden van Messenië.
551 *Penates:* voor woning ook I. 174, V. 650 en VIII. 637:
Ergo ubi caecolae parvos tetigere Penates.
533 *conspecta:* conspicua, cf. XIII. 794, IV. 796.
554 *Herculeis viribus:* cf. βίη 'Ηρακλεεία.
556 *posse sumere:* facultatem sumendi.
Nelei sanguinis auctor: cf. Hom. Od. XI. 241 sqq.: Neptunus — Neleus — Nestor.
Nelei: gen. van het adjectivum *Neleius.*
559 *Tirynthius:* Hercules, naar Tiryns.

Ferre solet pedibus divum gratissima regi.
Viribus usus avis pennis rostroque redunco
Hamatisque viri laniaverat unguibus ora.
Tendit in hunc nimium certos Tirynthius arcus
Atque inter nubes sublimia membra ferentem
Pendentemque ferit, lateri qua iungitur ala.
Nec grave vulnus erat; sed rupti vulnere nervi
Deficiunt motumque negant *v*iresque *v*olandi.
Decidit in terram non concipientibus auras
Infirmis pennis et, qua levis haeserat alae,
Corporis adfixi pressa est gravitate sagitta
Perque latus summum iugulo est exacta sinistro.
Nunc videor debere tui praeconia rebus
Herculis, o Rhodiae rector pulcherrime classis?
Nec tamen ulterius, quam fortia facta silendo
Ulciscor fratres: solida est mihi gratia tecum.'
Haec postquam dulci Neleïus edidit ore,
A sermone senis repetito munere Bacchi
Surrexere toro; nox est data cetera somno.

At deus aequoreas qui cuspide temperat undas, *Achilles.*

---

565 *sublimia:* praedicatief: door een adverbium te vertalen.
566 *pendentem:* zwevend.
qua = *ubi.*
567 *rupti:* doorgesneden.
deficiunt: zijn verlamd.
570 *qua:* cf. 566.
levis: slechts licht.
572 *exacta est:* cf. IV. 734:
Ter quater exegit repetita per iliam ferrum.
573 *tui:* cf. 532.
576 *solida gratia:* Terentius, And. 647: solidum gaudium; 964: solide gaudere: volkomen, hecht, stevig.
577 *Neleius:* Nestor.
dulciore: cf. Hom. Il. I 248 sqq en Cic. de Sen. 31: Ex Nestoris lingua melle *dulcior* fluebat oratio.
578 *a:* na, cf. VIII. 611: Amnis ab his tacuit.
munere Bacchi: vgl. X. 74: munere Cereris.
580 *At:* Ovidius vervolgt zijn verhaal, dat hij bij vs. 145 heeft onderbroken.
cuspis: drietand.

In volucrem corpus nati Phaethontida versum
Mente dolet patria saevumque perosus Achillem
Exercet memores plus quam civiliter iras.
Iamque fere tracto duo per quinquennia bello,
Talibus intonsum conpellat Sminthea dictis:
'O mihi de fratris longe gratissime natis,
Inrita qui mecum posuisti moenia Troiae,
Ecquid, ubi has iamiam casuras adspicis arces,
Ingemis? aut ecquid tot defendentia muros
Milia caesa doles? ecquid, ne persequar omnes,
Hectoris umbra subit circum sua Pergama tracti?
Cum tamen ille ferox belloque cruentior ipso
Vivit adhuc, operis nostri populator, Achilles.
Det mihi se: faxo, triplici quid cuspide possim,
Sentiat: at quoniam concurrere comminus hosti
Non datur, occulta necopinum perde sagitta!'
Adnuit atque animo pariter patruique suoque
Delius indulgens nebula velatus in agmen
Pervenit Iliacum mediaque in caede virorum
Rara per ignotos spargentem cernit Achivos
Tela Parim fassusque deum 'quid spicula perdis
Sanguine plebis?' ait. 'si qua est tibi cura tuorum,

---

581 *volucrem Phaethontida:* Cycnus, de zoon van Neptunus, door Achilles gedood, was in een zwaan veranderd (vs. 40—145 verhaald). De zwaan wordt hier *vol. Ph.* genoemd, omdat vroeger een andere Cycnus, de zoon van Sthenelus n.l., uit smart om Phaethon in een zwaan veranderd was (zie II 367—380).

583 *exercet:* cf. 532.
plus quam civiliter = *magis quam c.*, IX. 544, XIII. 451: meer dan billijk is, eig. meer dan tegenover burgers past.
intonsum: Hom. 'Απόλλων ἀκερσεκόμης.
Smintheus: een zeer oude naam van Apollo bij Homerus.

587 *inrita:* Troje zou in dat jaar vallen!
subit: cf. XI. 542, XII. 472.

594 *det mihi se:* laat hij zich eens binnen mijn bereik vertonen, cf. XIII. 331.
faxo: fac-s-o, coni. aor.: fecero.

597 *animo:* wens.

601 *fassus deum:* zich openbarend als een godheid, cf. III. 1: Iamque deus ... se confessus erat.

602 *plebis:* cf. 600: ignotos Achivos, en I. 173, 595 waar *plebs* staat voor de mindere goden.

Vertere in Aeaciden caesosque ulciscere fratres!'
Dixit et ostendens sternentem Troica ferro
Corpora Peliden arcus obvertit in illum,
Certaque letifera direxit spicula dextra.
Quod Priamus gaudere senex post Hectora posset,
Hoc fuit! ille igitur tantorum victor, Achille,
Victus es a timido Graiae raptore maritae!
At si femineo fuerat tibi Marte cadendum,
Thermodontiaca malles cecidisse bipenni.
  Iam timor ille Phrygum, decus et tutela Pelasgi
Nominis, Aeacides, caput insuperabile bello,
Arserat, armarat deus *idem, idemque* cremabat.
Iam cinis est et de tam magno restat Achille
Nescio quid parvum, quod non bene *conpleat urnam.*
At vivit, totum quae gloria *conpleat orbem.*
Haec illi mensura viro respondet, et hac est
Par sibi Pelides nec inania Tartara sensit.
  Ipse etiam, ut, cuius fuerit, cognoscere possis,
Bella movet clipeus, deque armis arma feruntur.
Non ea Tydides, non audet Oïleos Aiax,
Non minor Atrides, non bello maior et aevo
Poscere, non alii: solis Telamone creato
Laërteque fuit tantae fiducia laudis.

---

603 *vertere:* reflex.
Aeaciden: zie bij VIII. 476.
607 *post Hectora:* interfectum sc.
610 *femineo:* feminarum.
611 De Amazonen, door Hercules bedwongen, woonden in Cappadocië aan de rivier de Thermodon. *Thermodontiaca bipenni:* door de bijl van Penthesileia, cf. IX. 189.
612 *timor:* concreet. Ook wij: de schrik der Trojanen.
Phrygum: Troianorum.
616 *non bene:* vix.
617 *at vivit gloria talis ut ...*
619 *inania Tartara:* XII. 521.
621 *deque armis arma feruntur:* om de wapenen ontstaat een strijd; eig.: om de wapenen worden de wapenen aangedragen.
622 *Tydides:* Diomedes.
Oïleos Aiax: de kleine Aiax, de zoon van Oïleus, uit Locris.
624 *Telamone creato:* den groten Ajax, zoon van Telamon, vorst van Salamis.
625 *Laerte:* sc. creato: Ulixes, zoon van Laertes.

A se Tantalides onus invidiamque removit
Argolicosque duces mediis considere castris
Iussit et arbitrium litis traiecit in omnes.

---

626 *Tantalides:*

Tantalus
|
Pelops
|
Atreus
|
Agamemnon — Menelaus

onus invidiamque: hendiadyoin: de zware verantwoordelijkheid.
628 *traiecit:* transtulit.

LIBER TERTIUS DECIMUS

Armorum iudicium.

Consedere duces et vulgi stante corona
Surgit ad hos clipei dominus septemplicis Aiax
Utque erat inpatiens irae, Sigeïa torvo
Litora respexit classemque in litore vultu
Intendensque manus 'agimus, pro Iuppiter!' inquit
'Ante rates causam, et mecum confertur Ulixes!
At non Hectoreis dubitavit cedere flammis,
Quas ego sustinui, quas hac a classe fugavi.
Tutius est igitur fictis contendere verbis,
Quam pugnare manu! sed nec mihi dicere promptum,
Nec facere est isti, quantumque ego Marte feroci
Inque acie valeo, tantum valet iste loquendo.
Nec memoranda tamen vobis mea facta, Pelasgi,
Esse reor, vidistis enim; sua narret Ulixes,
Quae sine teste gerit, quorum nox conscia sola est. —
Praemia magna peto, fateor, sed demit honorem
Aemulus: Aiaci non est tenuisse superbum,
Sit licet hoc ingens, quidquid speravit Ulixes.
Iste tulit pretium iam nunc temptaminis huius,
Quod, cum victus erit, mecum certasse feretur. —
Atque ego, si virtus in me dubitabilis esset,

---

1 *duces:* Hom. βασιλῆεσ.
corona: kring.
2 *surgit ad hos:* Hom. τοῖσι δ' ἀνέστη.
clipei septemplicis: Hom. Il. VII. 220: σάκοσ ἑπταβόειον.
3 *inpatiens irae:* zijn toorn niet meester.
Sigeia litora: cf. XI. 197.
5 *causam agere:* pleiten.
6 *Ulixes:* met nadruk achteraan geplaatst.
7 *Hectoreis:* ab Hectore iactis.
10 *manu:* door daden.
nec ... nec: evenmin ... als.
12 *loquendo:* cf. vs. 6.
15 *testis:* ooggetuige.
17 *Aiaci non est superbum:* Ajax stelt er geen eer in ...
superbus: reden tot trots.
let op de plaatsing van *Aiaci* en *Ulixes!*
19 *pretium:* gloriam, laudem.
20 *feretur:* men zal algemeen zeggen, dat ...

Nobilitate potens essem, Telamone creatus,
Moenia qui forti Troiana sub Hercule cepit
Litoraque intravit Pagasaea Colcha carina.
Aeacus huic pater est, qui iura silentibus illic
Reddit, ubi Aeoliden saxum grave Sisyphon urget.
Aeacon agnoscit summus prolemque fatetur
Iuppiter esse suam: sic ab Iove tertius Aiax.
Nec tamen haec series in causam prosit, Achivi,
Si mihi cum magno non est communis Achille!
Frater erat: fraterna peto. Quid sanguine cretus
Sisyphio furtisque et fraude simillimus illi
Inseris Aeacidis alienae nomina gentis? —
An quod in arma prior nulloque sub indice veni,
Arma neganda mihi? potiorque videbitur ille,
Ultima qui cepit detrectavitque furore

---

22 Zeus
|
Aeacus
|
Telamon — Peleus
|
Ajax — Achilles

24 *Pagasaea carina:* de Argo. Iason kwam van Iolcus aan de Sinus Pagasaeus; VII. 1.
Colcha = Colchica.

25 *silentibus* = umbris, cf. V. 356: rex pavet ipse silentum.

26 *Sisyphus Aeolides:* Hom. Il. VI. 153, env. en Met. X. 44. Aeacus, Aiax' grootvader wordt hier gesteld tegenover den rover Sisyphus, die volgens de vijanden van Ulixes diens vader zou zijn in plaats van Laertes. De sluwheid van Sisyphus meende men in Ulixes terug te vinden, cf. Verg. Aen. VI. 527:
Comes additur una
Hortator scelerum Aeolides.
reddit iura: cf. XIV. 823: Homerus kent Aeacus als rechter in de onderwereld nog niet, cf. 31.

27 *prolem:* natum, filium.

28 *Aiax:* met sterke nadruk achteraan.

29 *series:* stamboom.

31 *frater*, sc. patruelis.

33 *inseris:* ent, cf. Varro de r. 40. 6: ex arbore, qua vult habere surculum (stek) in eam, quam inserere vult, ramulum traducit.

34 *nullo sub indice:* cf. IX. 464:
nullumque sub illo
Igne facit votum.
sub: onder de invloed, onder de druk van.

36 *furore ficto:* Ulixes zou, om zich aan de tocht naar Troje te onttrekken, geveinsd hebben krankzinnig te zijn.

Militiam ficto, donec sollertior isto,
Et sibi inutilior timidi commenta retexit
Naupliades animi vitataque traxit ad arma?
Optima num sumat, quia sumere noluit ulla?
Nos inhonorati et donis patruelibus orbi,
Obtulimus quia nos ad prima pericula, simus? —
Atque utinam aut verus furor ille aut creditus esset,
Nec comes hic Phrygias unquam venisset ad arces
Hortator scelerum! non te, Poeantia proles,
Expositum Lemnos nostro cum crimine haberet,
Qui nunc, ut memorant, silvestribus abditus antris
Saxa moves gemitu Laërtiadaeque precaris,
Quae meruit, quae, si di sunt, non vana precaris.
Et nunc ille eadem nobis iuratus in arma,
Heu! pars una ducum, quo successore sagittae
Herculis utuntur, fractus morboque fameque
Velaturque aliturque avibus, volucresque petendo
Debita Troianis exercet spicula fatis. —
Ille tamen vivit, quia non comitavit Ulixen.
Mallet et infelix Palamedes esse relictus:
Viveret aut certe letum sine crimine haberet.

38 *commenta:* part. perf. van een deponens met passieve betekenis. *inutilis:* schadelijk, nadelig, cf. Sen. Nat. Q. VI. 27. aqua inutilis.

39 *Naupliades:* Palamedes, zoon van Nauplius.
traxit: in *trahere* ligt opgesloten, dat Ulixes met moeite gedwongen werd tot deelneming aan de tocht.

43 *creditus esset:* Griekse constructie; *credo alicui,* cf. VII. 98, XV. 74: verba non credita.

45 *hortator scelerum:* zo wordt Ulixes ook door Verg. Aen. VI. 529 genoemd; Ib. II. 164: scelerum inventor.
Poeantia proles: Philoctetes, de zoon van Poeas, de bezitter van de boog en pijlen van Hercules.

46 *crimen:* schuld, VII. 794; IX. 24; zo II. 433: nec se sine crimine prodit = op niet onschuldige wijze.

49 *vana:* praedicatief, als adverbium te vertalen.

50 *iuratus:* active.

51 *pars una ducum* = unus ex ducibus: II. 246, V. 577, IX. 483, XIV. 288, 482.
quo successore utuntur: zie bij 45 en verg. vs. 119.

54 *debita Troianis fatis* te verbinden. *fata:* ondergang.
exercet: hier ongeveer: misbruikt.

55 *comitavit:* active!

57 *sine crimine:* voor attributief adjectivum: vlekkeloos, onbezoedeld.

Quem male convicti nimium memor iste furoris
Prodere rem Danaam *finxit fictum*que probavit
Crimen et ostendit, quod iam praefoderat, aurum!
Ergo aut exilio vires subduxit Achivis
Aut nece: sic pugnat, sic est metuendus Ulixes! —
  Qui licet eloquio *fidum* quoque *Nestora* vincat,
Haud tamen efficiet, *desertum* ut *Nestora* crimen
Esse rear nullum; qui cum imploraret Ulixem
Vulnere tardus equi fessusque senilibus annis,
Proditus a socio est. Non haec mihi crimina fingi
Scit bene Tydides, qui nomine saepe vocatum
Corripuit trepidoque fugam exprobravit amico.
Adspiciunt oculis superi mortalia iustis!
En eget auxilio, qui non tulit, utque reliquit,
Sic linquendus erat: legem sibi dixerat ipse.
Conclamat socios. Adsum videoque trementem
Pallentemque metu et metuentem morte futura.
Opposui molem clipei texique iacentem
Servavique animam (minimum est hic laudis) — inertem.
Si perstas certare, locum redeamus in illum:
Redde hostem vulnusque tuum solitumque timorem,
Post clipeumque late et mecum contende sub illo!
At postquam eripui, cui standi vulnera vires
Non dederant, nullo tardatus vulnere fugit. —

---

58 *male:* tot zijn (d.i. Palamedes') ongeluk, cf. II. 148.
convicti furoris: geveinsd gebleken, cf. vs. 36.
59 *finxit fictum:* en onmiddellijk daarna, cf. VIII. 385 sq, IX. 74.
63 *eloquio:* eloquentia.
64 *desertum Nestora:* cf. Hom. Il. VIII. 75—98.
68 *Tydides:* Diomedes.
71 Hom. Il. XI. 459, env.
72 *legem:* condicionem.
75 *molem clipei:* σάκοσ ἠύτε πύργον.
76 *animam:* leven; *inertem:* tot daden niet in staat, cf. VIII. 73: ignavis precibus.
79 *mecum:* aan mijne zijde.
81 *nullo tardatus vulnere fugit:* Aiax overdrijft, cf. Hom. Il. XI. 485:

Αἴασ δ᾽ ἐγγύθεν ἦλθε, φέρων σάκοσ ἠύτε πύργον
στῆ δε παρ᾽ἐξ· Τρῶεσ δὲ διέτρεσαν ἄλλυδισ ἄλλοσ
ἤτοι τὸν Μενέλαοσ ᾽Αρήιοσ ἔξαγ᾽ ὁμίλου,
χειρὸσ ἔχων, εἵωσ θεράπων σχεδὸν ἤλασεν ἵππουσ.

Hector adest secumque deos in proelia ducit,
Quaque ruit, non tu tantum terreris, Ulixe,
Sed fortes etiam *t*an*t*um *t*rahit ille *t*imoris.
Hunc ego sanguineae successu caedis ovantem
Eminus ingenti resupinum pondere fudi:
Hunc ego poscentem, cum quo concurreret, unus
Sustinui, sortemque meam vovistis, Achivi,
Et *v*estrae *v*aluere preces! si quaeritis huius
Fortunam pugnae, non *s*um *s*uperatus ab illo. —
Ecce ferunt Troes ferrumque ignesque Iovemque
In Danaas classes: ubi nunc facundus Ulixes?
Nempe ego mille meo *p*rotexi *p*ectore *p*u*pp*es,
Spem vestri reditus: date pro tot navibus arma! —
Quod si vera licet mihi dicere, quaeritur istis,
Quam mihi, maior honos, coniunctaque gloria nostra est:
Atque Aiax armis, non Aiaci arma petuntur.
Conferat his Ithacus Rhesum inbellemque Dolona
Priamidenque Helenum rapta cum Pallade captum!
Luce nihil, gestum nihil est Diomede remoto!
Si semel ista datis meritis tam vilibus arma,

---

82 *deos:* eigenlijk alleen Apollo.
86 *resupinum:* proleptisch gebruikt.
pondere: cf. Hom. Il. XIV. 410: χερμαδίῳ.
87 *poscentem:* cf. II. 144 hier: uitdagen.
88 *sustinui:* cf. vs. 8.
sortemque meam vovistis: Hom. Il. VII. 175 sqq: en gij hebt gebeden, dat het lot het mijne was, d.i. dat het lot mij zou aanwijzen.
90 *fortunam:* eventum.
91 *ferrum, ignes Iovem:* climax.
94 *nempe:* immers, zoals ge weet.
96 *coniunctaque gloria nostra est:* de roem van de wapenen en van mij (*nostra*) hangen onafscheidelijk met elkaar samen.
98 *his:* met mijn daden.
Ithacus: Ulixes van Ithaca.
Den Thracischen Koning Rhesus, bondgenoot der Trojanen, had Ulixes met Diomedes bij nacht in het Trojaanse kamp gedood en zijn paarden bemachtigd. Op weg naar het Trojaanse leger hadden zij den spion Dolon gevangen genomen, uitgehoord en daarna gedood. (Hom. Il. X.).
99 *Helenum:* den waarzegger, van wien de Grieken vernamen, dat zij Troje niet zouden kunnen nemen, tenzij zij zich van het Palladium, dat zich in Troje bevond, meester maakten.
Pallade = Palladio.
100 *luce:* cf. vs. 15.

Dividite, et pars sit maior Diomedis in illis!
Quo tamen haec Ithaco? qui clam, qui semper inermis
Rem gerit et furtis incautum decipit hostem?
Ipse nitor galeae claro radiantis ab auro
Insidias prodet manifestabitque latentem.
Sed neque Dulichius sub Achillis casside vertex
Pondera tanta feret, nec non onerosa gravisque
Pelias hasta potest inbellibus esse lacertis,
Nec clipeus vasti concretus imagine mundi
Conveniet timidae nataeque ad furta sinistrae.
Debilitaturum quid te petis, inprobe, munus?
Quod tibi si populi donaverit error Achivi,
Cur spolieris, erit, non cur metuaris ab hoste;
Et fuga, qua sola cunctos, timidissime, vincis,
Tarda futura tibi est gestamina tanta trahenti.
Adde quod iste tuus, tam raro proelia passus,
Integer est clipeus: nostro, qui tela ferendo
Mille patet plagis, novus est successor habendus.
Denique — quid verbis opus est? — spectemur agendo!
Arma viri fortis medios mittantur in hostes:
Inde iubete peti et referentem ornate relatis!'
  Finierat Telamone satus, vulgique secutum
Ultima murmur erat, donec Laertius heros

---

103 *quo:* waartoe?; *Ithaco:* cf. vs. 98.
semper hoort ook bij *clam.*
104 *furtis:* XI. 313.
107 *Dulichius* heet Ulixes naar het eiland Dulichium, dat tot zijn rijk behoorde, cf. XIV. 226.
109 *Pelias hasta:* XII. 74.
108 *nec non: nec* behoort bij *potest, non* bij *onerosa* en *gravis.*
110 *concretus:* samengevoegd, gesmeed met.
111 *furta:* cf. 103.
112 *debilitaturum:* dat bestemd is om ...
114 *cur spolieris:* sc. causa erit.
ab hoste behoort bij *spolieris* en bij *metuaris.*
116 *gestamina tanta.*
119 *patere:* h.l.: gehavend zijn.
120 *spectemur:* refl. laten wij ons op de proef stellen: cf. Cic. de Off. 2.11.38. Maxime admirantur eum, qui pecunia non movetur; quod in quo viro perspectum, sit, *hunc igni spectatum* arbitrantur = dat hij de vuurproef doorstaan heeft,
Tristia, I. 5. 25: spectatur in ignibus aurum.

Adstitit atque oculos paulum tellure moratos
Sustulit ad proceres expectatoque resolvit
Ora sono, neque abest facundis gratia dictis.
'Si mea cum *v*estris *v*aluissent *v*ota, Pelasgi,
Non foret ambiguus tanti certaminis heres,
Tuque tuis armis, nos te poteremur, Achille.
Quem quoniam non aequa mihi vobisque negarunt
Fata,' — manuque simul veluti lacrimantia tersit
Lumina — 'quis magno melius succedit Achilli,
Quam per quem magnus Danais successit Achilles ?
Huic modo ne prosit, quod, uti est, hebes esse videtur,
Neve mihi noceat, quod vobis semper, Achivi,
Profuit ingenium meaque haec facundia, si qua est,
Quae nunc pro domino, pro vobis saepe locuta est,
Invidia careat, bona nec sua quisque recuset!
Nam genus et proavos et quae non fecimus ipsi,
Vix ea nostra voco, sed enim, quia rettulit Aiax
Esse Iovis pronepos, nostri quoque sanguinis auctor
Iuppiter est, totidemque gradus distamus ab illo.
Nam mihi Laërtes pater est, Arcisius illi,

---

125 *oculos paulum tellure moratos:* verg. Hom. Il. III, 216 sqq.
expectato sono: dativus.

128 *mea cum vestris:* et mea et vestra.

129 *certamen:* ἆθλον.

130 *poteremur:* dan zouden wij U nog bezitten; cf. Cic. pro Roscio Am. 25. 70: Prudentissima civitas Atheniensium, dum ea rerum potita est, fuisse traditur; Tac. Anm. IV. 14: qua tempestate Graeci ora maris potiebantur (meester *waren* van); zie ook bij VIII. 56.

134 *successit:* zich aansloot bij.

135 Ulixes antwoordt op de argumenten, die Aiax heeft aangevoerd.
hebes: cf. vs. 10.

136 *noceat ... profuit.*

137 *ingenium:* slimheid.
si qua est: uit bescheidenheid toegevoegd.

138 *dominus:* eigenaar, bezitter.

139 *bona sua:* de voortreffelijkheden, die zijn eigen bezit zijn, die hij persoonlijk bezit.
non recusare: litotes, niet verlochenen, zich beroemen op.

140 *Nam:* dit naar aanleiding van Ajax' woorden in vers 21 env.

142 *sanguinis auctor:* cf. XII. 558, zo Niobe VI. 172: mihi Tantalus auctor.

143 *gradus:* ook wij spreken nog van verwantschap in de derde, vierde graad.

Iuppiter huic: neque in his quisquam damnatus et exul.
Est quoque per matrem Cyllenius addita nobis
Altera nobilitas: deus est in utroque parente.
Sed neque materno quod sum generosior ortu,
Nec mihi quod pater est fraterni sanguinis insons,
Proposita arma peto: meritis expendite causam.
Dummodo, quod fratres Telamon Peleusque fuerunt,
Aiacis meritum non sit nec sanguinis ordo,
Sed virtutis honor spoliis quaeratur in istis!
Aut si proximitas primusque requiritur heres,
Est genitor Peleus, est Pyrrhus filius illi.
Quis locus Aiaci? Phthiam haec Scyrumve ferantur!
Nec minus est isto Teucer patruelis Achilli:
Num petit ille tamen? num, si petat, auferat illa? —
Ergo operum quoniam nudum certamen habetur:

---

145 cf. XI. 266 env. Telemon had wegens broedermoord moeten vluchten!

146 *Cyllenius:* Mercurius, naar de berg Cyllene in Arcadië, waarop hij geboren is.

Iuppiter — Mercurius
Arcesius — Autolycus
Laertes + Anticlea
Ulixes.

147 *altera nobilitas:* praedicatief: als een tweede goddelijke voorvader.

149 opnieuw het verwijt, dat Ajax' vader zich aan broedermoord heeft schuldig gemaakt.

150 *expendere* = exigere, afwegen naar.

151 Zie bij vs. 22.

152 *non:* sterker dan *ne*.

154 *proximitas:* nauwe verwantschap = propinquitas, cf. X. 339:
ipsaque damno
Est prihi proximitas.

primus: naaste.

157 *isto:* Aiace.

156 *Phthia:* in Thessalië, het land van Peleus; Scyrus het geboorteland van Achilles' zoon Neoptolemus (Pyrrhus).

157 *Teucer:* de halfbroer van Aiax, zoon van Telamon en Hesione.

159 *nudum:* alleen, enkel, cf. Trist. 3. 11. 17:

Ut mala nulla feram nisi nudam Caesaris iram:
Nuda parum nobis Caesaris ira mali est?

Pluıa quidem feci, quam quae conprendere dictis
In promptu mihi sit; rerum tamen ordine ducar.
Praescia venturi genetrix Nereïa leti
Dissimulat cultu natum, et deceperat omnes,
In quibus Aiacem, sumptae fallacia vestis.
Arma ego femineis animum motura virilem
Mercibus inserui, neque adhuc proiecerat heros
Virgineos habitus, cum parmam hastamque tenenti
"Nate dea," dixi "tibi se peritura reservant
Pergama! quid dubitas ingentem evertere Troiam?"
Iniecique manum fortemque ad fortia misi. —
Ergo opera illius mea sunt: ego Telephon hasta
Pugnantem domui victum orantemque refeci.
Quod Thebae cecidere, meum est; me credite Lesbon,
Me Tenedon Chrysenque et Cillan, Apollinis urbes,
Et Scyrum cepisse; mea concussa putate
Procubuisse solo Lyrnesia moenia dextra.
Utque alios taceam, qui saevum perdere posset
Hectora, nempe dedi: per me iacet inclitus Hector!
Illis haec armis, quibus est inventus Achilles,
Arma peto: vivo dederam, post fata reposco. —

---

161 *in promptu est:* facile est, cf. II. 86, cf. Sall. Bell. Iug. 111: id adeo in promptu esse, quoniam Iugurthae copiam haberet. *rerum ordine:* cf. V. 335, VII. 520, IX. 5.

162 *genetrix Nereia:* Achilles' moeder Thetis, dochter van den zeegod Nereus.

163 *cultu:* veste, cf. Ars Am. I. 689:

Turpe, nisi hoc matris precibus tribuisset: Achilles
Veste virum longa dissimulatus erat.

165 *motura:* die moesten ...
femineis: voor vrouwen bestemd.

168 *se reservant:* cf. XII. 309; Verg. Aen. V. 625:

Infelix, cui te exitio Fortuna reservat?

peritura: tot de ondergang gedoemd.

176 *inieci manum:* juridische uitdrukking, ἐπιχειρίζω, cf. IX. 502: ik legde beslag op hem.

171 *Telephos:* zie bij XII. 108.

174 *Tenedos:* eiland bij de Trojaanse kust; *Chryse* en *Cilla* steden in Mysië, waar Apollo vereerd werd, *Scyrus* stad in Phrygië.

176 *Lyrnessus:* cf. XII. 108.

177 *alias:* sc. urbes.

180 *vivo dederam:* illa arma sc.
fata: mortem, cf. VII. 5.
reposco: haec arma sc.

Ut dolor unius Danaos pervenit ad omnes,
Aulidaque Euboicam conplerunt mille carinae,
Expectata diu, nulla aut contraria classi
Flamina erant; duraeque iubent Agamemnona sortes
Inmeritam saevae natam mactare Dianae.
Denegat hoc genitor divisque irascitur ipsis,
Atque in rege tamen pater est; ego mite parentis
Ingenium verbis ad publica commoda verti:
Nunc equidem (fateor, fassoque ignoscat Atrides!)
Difficilem tenui sub iniquo iudice causam.
Hunc tamen utilitas populi fraterque datique
Summa movet sceptri, laudem ut cum sanguine penset:
Mittor et ad matrem, quae non hortanda, sed astu
Decipienda fuit: quo si Telamonius isset,
Orba suis essent etiamnum lintea ventis. —
Mittor et Iliacas audax orator ad arces,
Visaque et intrata est altae mihi curia Troiae:
Plenaque adhuc erat illa viris: interritus egi,
Quam mihi mandarat communis Graecia, causam
Accusoque Parim praedamque Helenamque reposco
Et moveo Priamum Priamoque Antenora iunctum.
At Paris et fratres, et qui rapuere sub illo,

---

181 *dolor unius:* Menelai, sc.; cf. Ars. Am. I. 685:

Iam nurus ad Priamum diverso venerat orbe,
Graiaque in Iliacis moenibus uxor erat.
Iurabant omnes in laesi verba mariti;
Nam *dolor unius* publica causa fuit.

182 *Aulis ... mille carinae;* cf. XII. 7, 10.
183 *exspectata:* concess.
contraria: adversa.
187 cf. XII. 30.
190 *Causam tenere:* een juridische uitdrukking: een proces winnen, voor den rechter (*sub iudice*) gelijk krijgen, cf. VIII. 59
sub: cf. XI. 156.
192 *Summa sceptri:* s. imperii, cf. XIV. 622: summam gentis.
pensare: betalen, afwegen.
193 Vergelijk V. 415 waar dezelfde constructie — maar in andere zin — gebruikt wordt:

(Proserpina) Roganda non rapienda fuit.

194 *quo:* ad quam.
195 *suis:* gunstig.
198 *plena viris:* dus nog strijdlustig.
200 *praedam:* κτήματα.
201 *Antenor:* die in de Ilias steeds aandringt om Helena uit te leveren.

Vix tenuere manus — scis hoc, Menelae ! — nefandas,
Primaque lux nostri tecum fuit illa pericli. —
Longa referre mora est, quae consilioque manuque
Utiliter feci spatiosi tempore belli.
Post acies primas urbis se moenibus hostes
Continuere diu, nec aperti copia Martis
Ulla fuit: decimo demum pugnavimus anno.
Quid facis interea, qui nil nisi proelia nosti ?
Quis tuus usus erat ? nam si mea facta requiris,
Hostibus insidior, fossa munimina cingo,
Consolor socios, ut longi taedia belli
Mente ferant placida, doceo, quo simus alendi
Armandique modo, mittor, quo postulat usus. —
  Ecce Iovis monitu deceptus imagine somni
Rex iubet incepti curam dimittere belli.
Ille potest auctore suam defendere vocem.
Non sinat hoc Aiax delendaque Pergama poscat,
Quodque potest, pugnet! cur non remoratur ituros?
Cur non arma capit? det, quod vaga turba sequatur!
Non erat hoc nimium numquam nisi magna loquenti:
Quid, quod et ipse fugit! vidi, puduitque videre,
Cum tu terga dares inhonestaque vela parares !
Nec mora, "quid facitis ? quae vos dementia" dixi
"Concitat, o socii, captam dimittere Troiam ?
Quidve domum fertis decimo nisi dedecus anno ?"
Talibus atque aliis, in quae dolor ipse disertum
Fecerat, aversos profuga de classe reduxi.

---

204 *tecum:* sc. communis, cf. quid mihi tecum?
211 *usus:* nut.
213 *consolor:* bemoedigen.
215 *usus:* behoefte, nood, cf. I, 99: sine militis usu
Mollia securae peragebant otia gentes.
216 Hom. Il. boek II.
218 *auctore: Iove,* door zich te beroepen op.
219 *non sinat:* coni. adhort., honend gebruikt.
221 *det:* sc. exemplum.
222 *non erat hoc nimium:* dit ware niet te veel geeist van.
magna loqui: cf. VI. 151, IX. 31.
223 *quid quod:* immo, cf. XIV. 687.
226 *Concitat* c. inf.
captam: zo goed als genomen.
229 *aversos:* die zich reeds van de strijd hadden afgewend.
profuga: zeilree.

Convocat Atrides socios terrore paventes.
Nec Telamoniades etiamnunc hiscere quicquam
Audet; at ausus erat reges incessere dictis
Thersites etiam, per me haud inpune, protervis,
Erigor et trepidos cives exhortor in hostem
Amissamque mea virtutem voce reposco.
Tempore ab hoc, quodcumque potest fecisse videri
Fortiter iste, meum est; qui dantem terga retraxi. —
  Denique de Danais quis te laudatve petitve ?
At sua Tydides mecum communicat acta,
Me probat et socio semper confidit Ulixe.
Est aliquid, de tot Graiorum milibus unum
A Diomede legi (nec me sors ire iubebat !)
Sic tamen — et spreto noctisque hostisque periclo —
Ausum etiam, quae nos, Phrygia de gente Dolona
Interimo, non ante tamen, quam cuncta coëgi
Prodere et edidici, quid perfida Troia pararet.
Omnia cognoram nec, quod specularer, habebam
Et iam promissa poteram cum laude reverti;
Haud contentus eo petii tentoria Rhesi
Inque suis ipsum castris comitesque peremi
Atque ita captivo victor votisque potitus
Ingredior curru laetos imitante triumphos.

---

233 *Thersites:* Hom. Il. II 245, enz. wordt verteld, hoe Odysseus den brutalen Thersites een pak slaag toedient.
per me haud inpune protervus: door mijn toedoen niet ongestraft brutaal.

235 *reposcere:* terugroepen.

236 Hier dezelfde zonderlinge gevolgtrekking als in vs. 171.

238 *denique:* ja zelfs, cf. Cic. pro Quinctio 16. 51: Haec in homines alienissimos, denique inimicissimos viri boni faciunt ...

239 *communicat mecum:* laat mij deelnemen aan.

240 *Ulixe:* plaatsing!

241 *Est aliquid:* cf. XII. 93.

242 *legi* = eligi: opp. *sors*, cf. 277.

243 *tamen:* toch — hoewel niet door loting gedwongen.

244 *Phrygius:* Troianus.

246 *perfida Troia:* Laomedon had meermalen zijn woord gebroken.

251 *votis potitus:* cf. XI. 265: het doel van mijn tocht.

252 *curru laetos imitante triumphos:* anachronisme! Bovendien zijn Diomedes en Odysseus slechts met de paarden van Rhesus teruggekeerd.

Cuius equos pretium pro nocte poposcerat hostis,
Arma negate mihi, fueritque benignior Aiax ! —
Quid Lycii referam Sarpedonis agmina ferro
Devastata meo ? cum multo sanguine fudi
Coeranon Iphitiden et Alastoraque Chromiumque
Alcandrumque Haliumque Noëmonaque Prytanimque,
Exitioque dedi cum Chersidamante Thoona
Et Charopem fatisque inmitibus Ennomon actum,
Quique minus celebres nostra sub moenibus urbis
Procubuere manu. — sunt et mihi vulnera, cives,
Ipso pulchra loco: nec vanis credite verbis !
Adspicite en!' vestemque manu deduxit et 'haec sunt
Pectora semper' ait 'vestris exercita rebus.
At nil inpendit per tot Telamonius annos
Sanguinis in socios et habet sine vulnere corpus.
Quid tamen hoc refert, si se pro classe Pelasga
Arma tulisse refert contra Troasque Iovemque ?
Confiteorque, tulit; neque enim bene facta maligne
Detractare meum est: sed ne communia solus
Occupet atque aliquem vobis quoque reddat honorem,
Reppulit Actorides sub imagine tutus Achillis
Troas ab arsuris cum defensore carinis.
Ausum etiam Hectoreis solum concurrere telis
Se putat oblitus regisque ducisque meique,

---

253 *pro nocte:* voor zijn onderneming in de nacht. — Hector had de paarden van Achilles uitgeloofd voor dengene, die op verkenning dorst uitgaan.
254 *fuerit:* fut. exactum: fuisse dicetur.
benignior: vrijgeviger, cf. vs. 101 sq.
255 Hom. Il. V. 677 sqq.
256 *cum:* temporale.
264 *deduxit:* cf. III. 480. summa vestem deduxit ab ora.
267 *sine vulnere:* voor attributief adjectivum.
270 *que:* en werkelijk.
maligne: kleinzielig.
272 *occupare:* voor zich opeisen.
273 *Actorides:* Patroclus, zoon van Menoetius, kleinzoon van Actor, had toen Achilles bleef weigeren aan de strijd deel te nemen, van Achilles toestemming gekregen om in diens wapenrusting in de strijd te gaan.
sub: onder de bescherming van.
274 *arsuris:* die op het punt stonden om, die dreigden te ...

Nonus in officio et praelatus munere sortis.
Sed tamen eventus vestrae, fortissime, pugnae
Quis fuit ? Hector abit violatus vulnere nullo.
Me miserum, quanto cogor meminisse dolore
Temporis illius, quo, Graium murus, Achilles
Procubuit ! nec me lacrimae luctusque timorque
Tardarunt, quin corpus humo sublime referrem.
His umeris, his, inquam, umeris ego corpus Achillis
Et simul arma tuli; quae nunc quoque ferre laboro.
Sunt mihi, quae valeant in talia pondera, vires,
Est animus certe vestros sensurus honores!
Scilicet idcirco pro gnato caerula mater
Ambitiosa suo fuit, ut caelestia dona,
Artis opus tantae, rudis et sine pectore miles
Indueret ? neque enim clipei caelamina novit,
Oceanum et terras cumque alto sidera caelo,
Pleïadasque Hyadasque inmunemque aequoris Arcton
Diversasque urbes nitidumque Orionis ensem:
Postulat, ut capiat, quae non intellegit, arma ! —
Quid, quod me duri fugientem munera belli,
Arguit incepto serum accessisse labori.
Nec se magnanimo maledicere sentit Achilli!

---

277 *munus:* gunst, cf. VIII. 502 en X. 134: munusque supremum. Hoc petit a superis, ut tempore lugeat omni.
munere sortis: slechts doordat het lot hem gunstig was.

281 *Graium murus:* ἕρκος Ἀχαιῶν noemt Homerus *Ajax*.
humo sublime = sublatum.

285 *ferre:* referre, reportare.

287 *vestros:* door U verleend.

288 Op de bewering van Aiax, dat Ulixes geen nieuwe wapenrusting behoeft, antwoordt Ulixes dat Aiax door zijn gebrek aan ontwikkeling de wapenen niet waardig is.
ambitiosa fuit: is tot voorspraak geweest; zo Tacitus: Ann. I. 75: *preces et ambitio:* dringende voorspraak, en *ambitus et preces:* protectie en voorspraak.

288 Over Achilles' nieuwe wapenrusting zie XII. 609.
caerula mater: de zeegodin Thetis.

290 *artis:* kunstvaardigheid.
sine pectore: zonder fijn gevoel.

292 sqq. cf. Hom. Il. XVIII. 483 env.

296 *quid, quod:* cf. IX. 194.

297 *accessisse: accedere,* zich geven aan, deelnemen aan, cf. Cic. in Verrem I. 1. 2. Huic ego causae, iudices cum summa voluntate et expectatione populi Romani accessi.

Si simulasse vocas crimen, simulavimus ambo;
Si mora pro culpa est, ego sum maturior illo.
Me pia detinuit coniunx, pia mater Achillem:
Primaque sunt illis data tempora, cetera vobis.
Haud timeo, si iam nequeam defendere, crimen
Cum tanto cummune viro: deprensus Ulixis
Ingenio tamen ille, at non Aiacis Ulixes!
  Neve in me stolidae convicia fundere linguae
Admiremur eum, vobis quoque digna pudore
Obicit. An falso Palameden crimine turpe est
Accusasse mihi, vobis damnasse decorum?
Sed neque Naupliades facinus defendere tantum
Tamque patens valuit, nec vos audistis in illo
Crimina: vidistis, pretioque obiecta patebant.
  Nec Poeantiaden quod habet Vulcania Lemnos,
Esse reus merui (factum defendite vestrum!
Consensistis enim) nec me suasisse negabo,
Ut se subtraheret bellique viaeque labori
Temptaretque feros requie lenire dolores.
Paruit — et vivit! non haec sententia tantum
Fida, sed et felix, cum sit satis esse fidelem.
Quem quoniam vates delenda ad Pergama poscunt,
Ne mandate mihi! melius Telamonius ibit
Eloquioque virum morbisque iraque furentem

---

302 *prima: slechts* ...
303 *si iam nequeam:* aangenomen dat ik ..., indien ik werkelijk niet zou kunnen.
308 *an:* cf. X. 728 en III. 559 env. waar Pentheus verontwaardigd vraagt:

> An satis Acrisio est animi contemnere vanum
> Numen et Argolicas venienti claudere portas,
> Penthea terrebit cum totis advena Thebis?

310 *Naupliades:* Palamedes, zoon van Nauplius.
312 *pretio:* mercede; auro reperto (vs. 60).
313 *Poeantiaden:* Philoctetem, cf. vs. 45: Poeantia proles.
Vulcania Lemnos: op Lemnos werd Vulcanus vereerd.
314 *merui* c. inf., IX. 563, XV 112.
318 *vivit:* cf. 55.
haec sententia: raad, cf. 315: suasisse.
319 *felix:* gelukbrengend, n.l. voor U.
321 *melius Telamonius ibit:* cf. VIII. 487: melius lugebitis ambo.
322 *eloquio:* cf. vs. 63.

Molliet, aut aliqua producet callidus arte...
Ante retro Simois fluet et sine frondibus Ide
Stabit et auxilium promittet Achaia Troiae,
Quam cessante meo pro vestris pectore rebus,
Aiacis stolidi Danais sollertia prosit !
Sis licet infestus sociis regique mihique,
Dure Philoctete, licet exsecrere meumque
Devoveas sine fine caput, cupiasque dolenti
Me tibi forte dari nostrumque haurire cruorem,
Utque tui mihi, sic fiat tibi copia nostri:
Te tamen adgrediar, mecumque reducere nitar
Tamque tuis potiar — *f*aveat *F*ortuna! — sagittis,
Quam sum Dardanio, quem cepi, vate potitus,
Quam responsa deum Troianaque fata retexi,
Quam rapui Phrygiae signum penetrale Minervae
Hostibus e mediis! et se mihi conparat Aiax? —
Nempe capi Troiam prohibebant fata sine illo!
Fortis ubi est Aiax ? ubi sunt ingentia magni
Verba viri ? cur hic metuis ? cur audet Ulixes
Ire per excubias et se committere nocti,
Perque feros enses non tantum moenia Troum,

---

323 *producet:* eliciet.
324 *Simois:* rivier, *Ide* berg in het Trojaanse land.
326 *meo pectore:* cf. 290, hier = mente, ingenio.
330 *sine fine:* cf. XI. 792.
331 *me tibi dari:* cf. XII. 594.
332 cf. vs. 863.
utque tui mihi <olim in Lemno copia erat>
334 *tam:* even zeker.
tuis sagittis: Philoctetes was in het bezit van de pijlen van Hercules (vs. 51 en IX. 233) zonder welke Troje niet kon genomen worden.
335 *Dardanio vate:* cf. vs. 99.
336 *retexi:* cf. Hor. Carm. III. 21. 14 sqq.

tu sapientium
curas et arcanum iocoso
consilium retegis Lyaeo.

337 *Phrygiae:* Troianae.
signum penetrale, door Sil. It. XIII. 41, ook *clausum simulacrum* genoemd, het zich in de tempel bevindende beeld van Pallas; cf. Sil. It. XIII. 62:

Huc vittas castumque refer *penetrale* parentum

338 *et se mihi conferat Aiax?:* zie vs. 6.
339 *illo:* Palladio sc.
341 *cur audet:* waarom durft *wel.*

Verum etiam summas arces intrare suaque
Eripere aede deam raptamque adferre per hostes ?
Quae nisi fecissem, frustra Telamone creatus
Gestasset laeva taurorum tergora septem.
Illa nocte mihi Troiae victoria parta est.
Pergama tunc vici, cum vinci posse coegi.
Desine Tydiden vultuque et murmure nobis
Ostentare meum: pars est sua laudis in illo.
Nec tu, cum socia clipeum pro classe tenebas,
Solus eras: tibi turba comes, mihi contigit unus;
Qui nisi pugnacem sciret sapiente minorem
Esse nec indomitae deberi praemia dextrae,
Ipse quoque haec peteret; peteret moderatior Aiax
Eurypylusque ferox claroque Andraemone natus,
Nec minus Idomeneus patriaque creatus eadem
Meriones, peteret maioris frater Atridae.
Quippe manu fortes nec sunt tibi Marte secundi,
Consiliis cessere meis! tibi dextera bello
Utilis, ingenium est, quod eget moderamine nostro;
Tu vires sine mente geris: mihi cura futuri.
Tu pugnare potes, pugnandi tempora mecum
Eligit Atrides; tu tantum corpore prodes:
Nos animo, quantoque, ratem qui temperat, anteit
Remigis officium, quanto dux milite maior,
Tantum ego te supero! nec non in corpore nostro
Pectora sunt potiora manu, vigor omnis in illis. —

---

344 *sua:* met nadruk.
345 *eripere ... raptam:* cf. vs. 59.
347 *tergora:* tergus, -oris naast tergum.
350 *ostentare:* frequentativum: *steeds weer* ...
351 *pars sua laudis:* het hem toekomende aandeel in de roem.
352 *nec* = ne ... quidem: ook niet.
356 *moderatior:* modestior, n.l. Aiax, de zoon van Oileus.
357 *Eurypylus:* zoon van Euaemon, Thessaliër, behoorde met *Andraemon,* den koning der Aetoliers, tot de dapperste aanvoerders der Grieken.
359 *Meriones,* de wagenmenner van *Idomeneus.*
360 *Marte:* metonymia: in bello.
361 *cessere:* cf. Caes. B. c. II. 6. 3: non multum cedebant virtute nostris.
363 *vires sine mente:* Hor. Carm. III. 4. 65.
vis consili expers mole ruit sua.
368 *nec non:* trouwens in het algemeen.
nostro: humano.
369 *pectora:* mens, cf. 10. 326.

At vos, o proceres, vigili date praemia vestro;
Proque tot annorum cura, quibus anxius egi,
Hunc titulum meritis pensandum reddite nostris !
Iam labor in fine est: obstantia fata removi,
Altaque posse capi faciendo Pergama cepi.
Per spes nunc socias casuraque moenia Troum,
Perque deos oro, quos hosti nuper ademi,
Per siquid superest, quod sit sapienter agendum,
Siquid adhuc audax ex praecipitique petendum est:
Si Troiae fatis aliquid restare putatis
Este mei memores ! aut si mihi non datis arma,
Huic date !' — et ostendit signum fatale Minervae.
Mota manus procerum est, et, quid facundia posset,
Re patuit, fortisque viri tulit arma disertus.
Hectora qui solus, qui ferrum ignesque Iovemque
Sustinuit totiens, unam non sustinet iram,
Invictumque virum vicit dolor: arripit ensem
Et 'meus hic certe est: an et hunc sibi poscit Ulixes ?
Hoc' ait 'utendum est in me mihi, quique cruore
Saepe Phrygum maduit, domini nunc caede madebit,
Ne quisquam Aiacem possit superare nisi Aiax !'
Dixit et in pectus tum demum vulnera passum,
Qua patuit ferro, letalem condidit ensem;
Nec valuere manus infixum educere telum:
Expulit ipse cruor, rubefactaque sanguine tellus
Purpureum viridi genuit de caespite florem,
Qui prius Oebalio fuerat de vulnere natus;

---

372 *titulum:* gloriam, cf. IV. 645, XII. 334.
pensandum: die betaald moet worden = als welverdiende beloning voor.

373 *obstantia fata:* cf. vs. 339.

374 *faciendo:* c. inf.: cf. X. 356.

378 *ex praecipiti:* cf. *ex inopinato:* onverhoeds; *ex insperato:* onverhoopt; *ex toto* (Her. XVI. 158): geheel; *ex facili* (Ars am. I. 356): gemakkelijk; *ex animo:* hartelijk.

380 *memores:* dankbaar.

383 *re:* eventu.

389 *Phrygum:* Troianorum.

392 *patuit:* cf. XII. 478.

396 *Oebalius:* van Hyacinthus; X. 162 is verhaald, hoe Hyacinthus, de lieveling van Apollo, door diens onvoorzichtigheid bij het spel omkwam. Uit zijn bloed ontstond de naar hem genoemde bloem (die echter niet onze hyacinth is!).

Littera communis mediis pueroque viroque
Inscripta est foliis, haec nominis, illa querellae.

Victor ad Hypsipyles patriam clarique Thoantis *Hecuba.*
Et veterum terras infames caede virorum
Vela dat, ut referat Tirynthia tela, sagittas.
Quae postquam ad Graios domino comitante revexit,
Inposita estque fero tandem manus ultima bello
Troia simul Priamusque cadunt, Priameïa coniunx
Perdidit infelix hominis post omnia formam
Externasque novo latratu terruit oras,
Longus in angustum qua clauditur Hellespontus,
Ilion ardebat, neque adhuc consederat ignis:
Exiguumque senis Priami Iovis ara cruorem
Conbiberat, tracta atque comis antistita Phoebi
Non profecturas tendebat ad aethera palmas.
Dardanidas matres patriorum signa deorum

---

397 *littera:* collect.: AI AI.
communis: voor beiden gemeenschappelijk geldend.
399 *Victor:* Ulixes.
Hypsipyles patria: Lemnos; toen de vrouwen van Lemnos besloten hadden alle mannen te doden was de koning Thoas door zijn dochter Hypsipyle gered.
Tirynthia tela: de boog en pijlen van Hercules, cf. IX. 268 en vs. 313.
402 *dominus:* de eigenaar.
404 *Priameia coniunx:* Hecuba.
405 *hominis:* humanam.
406 *novus:* cf. VII. 362:
Et quos Maera novo latratu terruit agros.
externas oras: Thraciam sc.: Κυνὸσ σῆμα.
407 *in angustum clauditur:* zich sluit tot een nauwe zeestraat; cf. V. 409:
Est medium Cyanes et Pisaeae Arethusae
Quod coit angustis inclusum cornibus aequor.
qua: ubi.
409 *exiguum:* Priamus was oud en afgeleefd; cf. VII. 314:
marcentia guttura cultro
Fodit et exiguo maculavit sanguine ferrum.
Verg. Aen. II. 507 env. beschrijft, hoe Priamus door Neoptolemus voor het altaar in zijn paleis is gedood.
410 *antistita Phoebi:* Cassandra, dochter van Priamus en Hecuba.
411 *non profecturas:* enallage.
412 *Dardanidas:* Troianas.
matres: matronas, mulieres.

Dum licet, amplexas succensaque templa tenentes,
Invidiosa trahunt victores praemia Grai;
Mittitur Astyanax illis de turribus, unde
Pugnantem pro se proavitaque regna tuentem
Saepe videre patrem monstratum a matre solebat.
Iamque viam suadet Boreas, flatuque secundo
Carbasa mota sonant, iubet uti navita ventis;
'Troia, vale ! rapimur' clamant; dant oscula terrae
Troades et patriae fumantia tecta relinquunt.
Ultima conscendit classem (miserabile visu !)
In mediis Hecube natorum inventa sepulcris:
Prensantem tumulos atque ossibus oscula dantem
Dulichiae traxere manus, tamen unius *hausit*
Inque sinu cineres secum tulit Hectoris *haustos*
Hectoris in tumulo canum de vertice crinem,
Inferias inopes, crinem lacrimasque reliquit.
  Est, ubi Troia fuit, Phrygiae contraria tellus
Bistoniis habitata viris: Polymestoris illic
Regia dives erat, cui te commisit alendum
Clam, Polydore, pater Phrygiisque removit ab armis,
Consilium sapiens, sceleris nisi praemia magnas
Adiecisset opes, animi inritamen avari.
Ut cecidit fortuna Phrygum, capit inpius ensem
Rex Thracum iuguloque sui demisit alumni
Et, tamquam tolli cum corpore crimina possent,

---

413 *invidiosa praemia:* praedicatief.
415 *mittitur:* deicitur.
Astyanax: zoontje van Hector.
418 *viam:* de terugtocht naar Griekenland.
425 *Dulichiae:* van Ulixes, zie vs. 107.
hausit ... haustos: cf. VIII. 539.
Post cinerem cineres haustos ad pectora pressant.
428 cf. III. 505: Planxere sorores
Naides et sectos fratri posuere capillos.
429 *Phrygiae, ubi* = ei parti Phrygiae, ubi.
430 *Bistonii:* Thraces.
432 *pater:* Priamus.
433 *inritamen:* cf. IX. 134:
Dat munus raptae velut inritamen amoris.
animus avarus: gierigheid, cf.: *gratus animus:* dankbaarheid.
435 *Phrygum:* Troianorum.
436 *iugulo:* dat. van richting.

Exanimem scopulo subiectas misit in undas.
Litore Threïcio classem religarat Atrides,
Dum mare pacatum, dum ventus amicior esset;
Hic, subito, quantus, cum viveret, esse solebat,
Exit humo late rupta similisque minanti
Temporis illius vultum referebat Achilles,
Quo ferus iniusto petiit Agamemnona ferro ,
'Inmemores'que 'mei disceditis,' inquit, 'Achivi ?
Obrutaque est mecum virtutis gratia nostrae ?
Ne facite ! utque meum non sit sine honore sepulcrum,
Placet Achilleos mactata Polyxena Manes !'
Dixit et inmiti sociis parentibus umbrae,
Rapta sinu matris, quam iam prope sola fovebat,
Fortis et infelix et plus quam femina virgo
Ducitur ad tumulum diroque fit hostia busto.
Quae memor ipsa sui, postquam crudelibus aris
Admota est sensitque sibi fera sacra parari,
Utque Neoptolemum stantem ferrumque tenentem

---

438 *misit:* deiecit, cf. 415.
subiectas: cf. VII. 638.

443 *referebat:* cf. Verg. Aen. XII. 346 sqq:
Parte alia media Eumedes in proelia fertur
Antiqui proles bello praeclara Dolonis
Nomine avum *referens,* animo manibusque parentem.
Ibid. IV. 328:
siquis mihi parvulus aula
Luderet Aeneas, qui te tamen ore referret,
Non equidem omnino capta ac deserta viderer.
referre: in herinnering terugbrengen, nabootsen (cf. XI. 563), een evenbeeld zijn van.
referebat: hier: vertoonde.

444 Hom. Il. I.
iniusto: Achilles had het zwaard niet mogen trekken tegen den Atride.

447 *sine honore:* voor attrib. adjectivum, ἀγέραστοσ.

448 *Achilleos:* van het adjectivum Achillēus.
Polyxena: dochter van Priamus en Hecuba.

450 cf. vs. 423.

451 *plus quam femina:* cf. XII. 583. = dapperder dan van een vrouw verwacht kan worden.

453 *memor sui:* Polyxena blijft zich haar afkomst bewust, cf. 457, 460, 470.

454 *sensitque sibi fera sacra parari:* cf. Verg. Aen. II. 132 sq.:
Iamque dies infanda aderat; mihi sacra parari
Et salsae fruges et circum tempora vittae.

455 *Neoptolemum:* zoon van Achilles.

Utque suo vidit figentem lumina vultu,
'Utere iamdudum generoso sanguine' dixit:
'(Nulla mora est!) aut tu iugulo vel pectore telum
Conde meo!' (iugulumque simul pectusque retexit.
Scilicet haud ulli servire Polyxena vellet!)
'Haud per tale sacrum numen placabitis ullum.
Mors tantum vellem matrem mea fallere posset.
Mater obest minuitque necis mihi gaudia, quamvis
Non mea mors illi, verum sua vita gemenda est!
Vos modo, ne Stygios adeam non libera Manes,
Ite procul, si iusta peto, tactuque viriles
Virgineo removete manus! acceptior illi,
Quisquis is est, quem caede mea placare paratis,
Liber erit sanguis; si quos tamen ultima nostri
Verba movent oris (Priami vos filia regis,
Non captiva rogat), genetrici corpus inemptum
Reddite, neve auro redimat ius triste sepulcri,
Sed lacrimis! tunc, cum poterat, redimebat et auro.'
Dixerat, at populus lacrimas, quas illa tenebat,
Non tenet; ipse etiam flens invitusque sacerdos
Praebita coniecto rupit praecordia ferro.
Illa super terram defecto poplite labens
Pertulit intrepidos ad fata novissima vultus.
Tunc quoque cura fuit partes velare tegendas,
Cum caderet, castique decus servare pudoris.
Troades excipiunt deploratosque recensent

---

457 *iamdudum:* cf. XI. 482. *utere:* beschik over; neem.
458 *mora:* cf. XI. 161.
460 *Polyxena:* cf. 453.
462 *fallere:* verborgen blijven.
463 *mater:* de gedachte aan ...
464 *mea mors ... sua vita:* krachtige tegenstelling.
466 *tactu virgineo* = tactu virginis.
469 *liber:* vrijwillig gegeven.
471 *inemptum:* Horm. Il. I. 99: ἀπριάτην.
472 *sepulcri* = sepeliendi.
473 *redimebat:* had zij willen ...
475 *sacerdos:* Neoptolemus, cf. 455.
476 *rupit:* cf. XII. 249. *praebita:* cf. 469: liber.
477 *defecto poplite: defectus* verzwakt, cf. X. 194.
478 *pertulit:* bewaarde moedig.
ad fata novissima: tot in den dood, cf. III. 137: suprema funera; II. 620, XIII. 582: supremis ignibus.

Priamidas, et quot dederit domus una cruores,
Teque gemunt, virgo, teque, o modo regia coniunx,
Regia dicta parens, Asiae florentis imago,
Nunc etiam praedae mala sors; quam victor Ulixes
Esse suam nollet, nisi quod tamen Hectora partu
Ediderat; dominum matri vix repperit Hector.
Quae corpus conplexa animae tam fortis inane,
Quas totiens patriae dederat natisque viroque,
Huic quoque dat lacrimas; lacrimas in vulnera fundit
Osculaque ore tegit consuetaque pectora plangit,
Canitiemque suam concreto in sanguine verrens
Plura quidem, sed et haec laniato pectore dixit:
'Nata, tuae — quid enim superest ? — dolor ultime matris.
Nata, iaces; videoque tuum, mea vulnera, pectus.
Et, ne perdiderim quemquam sine caede meorum,
Tu quoque vulnus habes! at te, quia femina, rebar
A ferro tutam: cecidisti et femina ferro;
Totque tuos idem fratres, te perdidit idem,
Exitium Troiae nostrique orbator, Achilles!
At postquam cecidit Paridis Phoebique sagittis,
Nunc certe, dixi, non est metuendus Achilles;
Nunc quoque mi metuendus erat! cinis ipse sepulti
In genus hoc saevit; tumulo quoque sensimus hostem!
Aeacidae fecunda fui! iacet Ilion ingens,
Eventuque gravi finita est publica clades,
Sed finita tamen: soli mihi Pergama restant,

482 *quot cruores* = quot funera.
484 *imago:* evenbeeld.
485 *mala sors:* waardeloos deel.
486 *nisi quod:* cf. XIV. 784.
488 *animae inane:* cf. II. 611:
Corpus inane animae frigus letale secutum est.
491 *oscula:* de lippen, cf. X. 344.
consueta: sc. plangi.
495 *mea vulnera:* die ik als mijn eigen wonden gevoel.
501 *cecidit:* zie XII. 592 env.
503 *mi* = mihi.
504 *tumulo:* in het graf, na zijn dood.
505 *Aeacidae:* Achilli; Aeacus—Peleus—Achilles.
507 *soli mihi Pergama restant:* zo schrijft Penelepe aan Ulixes Her. I. 51:
Diruta sunt aliis, uni mihi Pergama restant.

In cursuque meus dolor est! modo maxima rerum,
Tot generis natisque potens nuribusque viroque,
Nunc trahor exul, inops, tumulis avulsa meorum,
Penelopae munus! quae me data pensa trahentem
Matribus ostendens Ithacis "haec Hectoris illa est
Clara parens, haec est" dicet "Priameïa coniunx."
Postque tot amissos tu nunc, quae sola levabas
Maternos luctus, hostilia busta piasti!
Inferias hosti peperi. Quo ferrea resto?
Quidve moror? Quo me servas, annosa senectus?
Quo, di crudeles, nisi uti nova funera cernam,
Vivacem differtis anum? Quis posse putaret
Felicem Priamum post diruta Pergama dici?
Felix morte sua est: nec te, mea nata, peremptam
Adspicit et vitam pariter regnumque reliquit!
At puto, funeribus dotabere, regia virgo,
Condeturque tuum monumentis corpus avitis.
Non haec est fortuna domus; tibi munera matris
Contingent fletus peregrinaeque haustus harenae!
Omnia perdidimus: superest, cur vivere tempus
In breve sustineam, proles gratissima matri,

---

508 *in cursu est:* duurt voort, houdt aan, cf. ex Ponto IV. 11. 17:
Temporis officium est solacia dicere certi,
Dum dolor *in cursu est* et petit aeger opem.
maxima rerum: cf. XIV. 489.

511 *data pensa:* cf. Hom. Il. VI. 455. de afgewogen, toegewezen wol.
trahentem: kammend.

515 *maternos:* matris.

516 *inferias:* XIII. 614.
ferrea: met een onverwoestbare levenskracht.

519 *differtis:* cf. XII. 76, hier: spaart gij.
vivax: cf. VII. 232.
putaret: coni. pot. van het verledene.

521 cf. Verg. Aen. XI. 159:
Felix morte tua neque in hunc servata dolorem

522 *reliquit:* verloor; cf. Georg. III. 546:
Ipsis est aer avibus non aequus, et illae
Praecipites alta vitam sub nube relinquunt

523 *at puto:* cf. XI. 159. *funera: prachtige* begrafenis.

526 *Peregrinae haustus harenae:* cf. II. 337 en Tristia III. 3. 29 env.:
Si tamen inplevit mea sors, quos debuit annos
Et mihi vivendi tam cito finis adest:
Quantum erat, o magni, morituro parcere, divi,
Ut saltem patria contumularer humo!

528 *proles:* cf. vs. 45.

Nunc solus, quondam minimus de stirpe virili,
Has datus Ismario regi Polydorus in oras.
Quid moror interea crudelia vulnera lymphis
Abluere et sparsos inmiti sanguine vultus?'
  Dixit et ad litus passu processit anili,
Albentes lacerata comas. 'Date, Troades, urnam'
Dixerat infelix, liquidas hauriret ut undas:
Adspicit eiectum Polydori in litore corpus
Factaque Threïciis ingentia vulnera telis.
Troades exclamant, obmutuit illa dolore,
Et pariter vocem lacrimasque introrsus obortas
Devorat ipse dolor, duroque simillima saxo
Torpet et adversa figit modo lumina terra,
Interdum torvos sustollit ad aethera vultus,
Nunc positi spectat vultum, nunc vulnera nati:
Vulnera praecipue, seque armat et instruit iram
Qua simul exarsit, tamquam regina maneret,
Ulcisci statuit poenaeque in imagine tota est.
Utque furit catulo lactente orbata leaena,
Signaque nacta pedum sequitur, quem non videt, hostem,
Sic Hecube, postquam cum luctu miscuit iram,
Non *oblita animorum, annorum oblita* suorum,

---

530 *Ismarius:* Thracisch, naar de stad Ismarus, de hoofdstad der Ciconen.
531 *crudelia:* op wrede wijze toegebracht, zo: 532 *inmiti,* onbarmhartig vergoten.
533 *anilis:* onvast, wankelend.
534 *lacerata:* reflexief.
538 *Troades exclamant. Obmutuit illa;* krachtige tegenstelling: chiasme.
539 Fasti IV. 845:
   Haec ubi rex didicit, lacrimas introrsus obortas
   devorat et clausum pectore volnus habet.
541 *modo ... interdum ...: nunc ... nunc ...*
543 *positi:* iacentis.
544 *instruit iram:* parat iram.
454 *tamquam — maneret:* behoort bij het volgende.
546 cf. VI. 586: poenaeque in imagine tota est;
Hor. Sat. I. 9. 2: nescio quid meditans et totus in illis;
Fasti VI. 251: In prece totus eram.
imago: voorstelling.
550 *animi:* trots; van Niobe zegt Ovidius VI. 152:
   Multa dabant animos.

Vadit ad artificem dirae, Polymestora, caedis,
Conloquiumque petit; nam se monstrare relictum
Velle latens illi, quod nato redderet, aurum.
Credidit Odrysius, praedaeque adsuetus amore
In secreta venit. Tum blando callidus ore
'Tolle moras, Hecube,' dixit 'da munera nato!
Omne fore illius quod das, quod et ante dedisti,
Per superos iuro.' Spectat truculenta loquentem
Falsaque iurantem tumidaque exaestuat ira.
Atque ita correpto captivarum agmine matrum
Invocat et digitos in perfida lumina condit,
Expellitque genis oculos (facit ira nocentem),
Inmergitque manus foedataque sanguine sontis
Non lumen (neque enim superest) loca luminis haurit.
Clade sui Thracum gens inritata tyranni
Troada telorum lapidumque incessere iactu
Coepit; at haec missum rauco cum murmure saxum
Morsibus insequitur rictuque in verba parato
Latravit conata loqui. Locus extat et ex re
Nomen habet, veterumque diu memor illa malorum
Tum quoque Sithonios ululavit maesta per agros.
Illius Troasque suos hostesque Pelasgos,
Illius fortuna deos quoque moverat omnes:
Sic omnes, ut et ipsa Iovis coniunxque sororque
Eventus Hecubam meruisse negaverit illos.

---

551 *artificem:* auctorem, cf. VI. 615.
554 *Odrysius:* de Thracische vorst.
558 *truculenta:* grimmig: nom. sing.
560 *correpto:* sc. eo.
561 *perfida:* enallage.
cf. Aen. IX. 347:
Pectore in adverso totum cui comminus ensem
Condidit.
562 *genae:* de oogkassen.
nocentem: misdadig; cf. ex. Ponto I. 8. 19:
Nec prius abscessit, merita quam caede nocentum
audaces animos contuderat populi.
567 *rauco cum murmure:* cf. XIV. 280: knorrend gebrom.
569 cf. I. 637: Et conata queri mugitus edidit ore.
ex re: naar hetgeen gebeurde, naar de verandering.
570 *nomen habet:* cf. vs. 406; κυνὸσ σῆμα.
571 *Sithonios:* Thracios.

Non vacat Aurorae, quamquam isdem faverat armis,
Cladibus et casu Troiaeque Hecubaeque moveri. [*Memnon.*
Cura deam propior luctusque domesticus angit
Memnonis amissi, Phrygiis quem lutea campis
Vidit Achillea pereuntem cuspide mater.
Vidit, et ille rubor quo matutina rubescunt
Tempora, palluerat, latuitque in nubibus aether;
At non inpositos supremis ignibus artus
Sustinuit spectare parens, sed crine soluto,
Sicut erat, magni genibus procumbere non est
Dedignata Iovis lacrimisque has addere voces:
'Omnibus inferior, quas sustinet aureus aether, —
Nam mihi sunt totum rarissima templa per orbem —
Diva tamen veni, non ut delubra diesque
Des mihi sacrificos caliturasque ignibus aras;
Si tamen adspicias, quantum tibi femina praestem,
Tum cum luce nova noctis confinia servo,
Praemia danda putes. Sed non ea cura neque hic est
Nunc status Aurorae, meritos ut poscat honores;
Memnonis orba mei venio, qui fortia frustra

---

576 *vacat* c. inf.: XII. 385.
isdem: Troianis sc.
578 *cura:* leed.
579 *lūtea:* κροκόπεπλοσ.
580 *Achillēā:* adjectivum.
582 *palluerat:* had haar glans verloren, cf. IV, 487; vgl. ook II. 329 sq.
583 *supremis ignibus:* cf. vs. 476.
584 *sustinuit:* cf. 528.
585 *genibus:* dat. van richting.
586 *omnibus inferior:* zo zegt Thetis bij Hom. Il. I. 514 om op Zeus indruk te maken:

νημερτὲσ μὲν δή μοι ὑπόσχεο καὶ κατάνευσον
ἢ ἀπόειπ', ἐπεὶ οὔ τοι ἔπι δέοσ, ὄφρ' ἐὺ εἰδῶ
ὅσσον ἐγὼ μετὰ πᾶσιν ἀτιμοτάτη θεόσ εἰμι.

587 *aureus aether:* de aether is de woonplaats der goden, cf. I. 151 en VI. 548:
Audiet haec aether et si deus ullus in illo est.
590 *calituras:* die moeten ...
591 *femina:* hoewel slechts ...
592 *noctis confinia:* zie bij VII. 706: confinia lucis et noctis: de tijd tussen dag en nacht: de schemering.

Pro patruo tulit arma suo primisque sub armis
Occidit a forti — sic vos voluistis! — Achille.
Da, precor, huic aliquem, solacia mortis, honorem,
Summe deum rector, maternaque vulnera leni!'
Iuppiter adnuerat, cum Memnonis arduus alto
Corruit igne rogus, nigrique volumine fumi
Infecere diem, veluti cum flumina natas
Exalant nebulas, nec sol admittitur infra;
Atra favilla volat glomerataque corpus in unum
Densetur faciemque capit sumitque calorem
Atque animam ex igni: levitas sua praebuit alas,
Et primo similis volucri, mox vera volucris
Insonuit pennis; pariter sonuere sorores
Innumerae, quibus est eadem natalis origo.
Terque rogum lustrant, et consonus exit in auras
Ter plangor: quarto seducunt castra volatu;
Tum duo diversa populi de parte feroces
Bella gerunt rostrisque et aduncis unguibus iras
Exercent alasque adversaque pectora iactant,
Inferiaeque cadunt cineri cognata sepulto
Corpora seque viro forti meminere creatas.

---

596 *patruo:* Laomedon
Priamus — Tithonus + Aurora
Memnon

primis sub armis: cf. XII. 183.
599 *materna* = matris.
alto: hoog oplaaiend.
602 *infecere:* cf. VI. 64, h.l. verduisterden.
natas: sc. ex fluminibus.
606 *sua:* cf. XV. 100.
consonus: Am. I. 8. 59:
Ipse deus vatum palla spectabilis aurea
tractat inauratae consona fila lyrae.
611 *plangor:* hier in dubbele betekenis gebruikt.
seducunt castra: zij verdelen zich.
612 *feroces:* strijdlustig. *populi:* zwermen.
613 *iras exercere:* cf. XII. 534.
adversa: proleptisch gebruikt, cf. III. 685;
lascivaque corpora iactant.
615 *inferiae:* praedicatief, cf. 51.

Praepetibus subitis nomen facit auctor; ab illo
Memnonides dictae, cum sol duodena peregit
Signa, parentali moriturae voce rebellant.
Ergo aliis latrasse Dymantida flebile visum est:
Luctibus est Aurora suis intenta piasque
Nunc quoque dat lacrimas et toto rorat in orbe.

Non tamen eversam Troiae cum moenibus esse *Aeneas.*
Spem quoque fata sinunt; sacra et, sacra altera, patrem
Fert umeris, venerabile onus, Cythereïus heros.
De tantis opibus praedam pius eligit illam
Ascaniumque suum profugaque per aequora classe
Fertur ab Antandro scelerataque limina Thracum
Et Polydoreo manantem sanguine terram
Linquit, et utilibus ventis aestuque secundo
Intrat Apollineam sociis comitantibus urbem.

Hunc Anius, quo rege homines, antistite Phoebus *Anius.*

---

617 *praepetibus:* cf. IV. 714: Iovis praepes.
subitis: plotseling ontstaan, cf. XI. 341.
618 *duodena:* = duodecim, cf. VI. 571; *duodena* in plaats van *duodecim* onder de invloed *cum* iterativum.
619 De Parentalia waren in Rome een jaarlijks feest ter herinnering aan gestorven familieleden (*parentes*); *placandis Manibus* (Fasti II. 570) werden dan dodenoffers gebracht.
moriturae: tot sterven bereid.
620 *Dymantis:* Hecuba, de dochter van Dymas.
623 *construeer:* non tamen fata sinunt cum moenibus Troiae spem quoque Troiae eversam esse.
vergelijk de voorspelling van Poseidon Hom. Il. XX, 307 sq.:
νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει
καὶ παίδων παῖδες, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.
moenia = urbem.
624 *sacra:* penates.
sacra altera: appositie bij *patrem.*
625 *Cythereius heros:* Aeneas, zoon van Anchises en Venus, die o.a. op Cythera vereerd werd.
628 *Antandros:* havenstad in het zuiden van het Trojaanse land.
scelerata: door misdaad bezoedeld, cf. vs. 436.
629 *Polydoreo sanguine* = Polydori sanguine, Verg. Aen. III. 28.
630 *utilibus:* gunstig.
631 *Apollineam urbem:* Delum.
632 Verg. Aen. III. 80:
Rex Anius, rex idem hominum Phoebique sacerdos.

Rite colebatur, temploque domoque recepit,
Urbemque ostendit delubraque nota duasque
Latona quondam stirpes pariente retentas;
Ture dato flammis vinoque in tura profuso
Caesarumque boum fibris de more crematis,
Regia tecta petunt, positisque tapetibus altis
Munera cum liquido capiunt Cerealia Baccho.
Tum pius Anchises: 'o Phoebi lecte sacerdos,
Fallor, an et natum, cum primum haec moenia vidi,
Bisque duas natas, quantum reminiscor, habebas?'
  Huic Anius niveis circumdata tempora vittis
Concutiens et tristis ait: 'non falleris, heros
Maxime; vidisti natorum quinque parentem,
Quem nunc (tanta homines rerum inconstantia versat)
Paene vides orbum. Quod enim mihi filius absens
Auxilium, quem dicta suo de nomine tellus
Andros habet, pro patre locumque et regna tenentem.
Delius augurium dedit huic, dedit altera Liber
Femineae stirpi voto maiora fideque
Munera. Nam tactu natarum cuncta mearum

---

633 *colebatur:* zeugma.

635 *duas stirpes:* de palm en de olijf, cf. VI. 335 sq.:
Illic (op Delus nl.) incumbens cum Palladis arbore palmae
Edidit invita geminos Latona noverca.

634 *nota:* beroemd.

638 *tapetibus altis:* cf. VIII. 655, de *tapetes* (*torus*) waren over hoge *spondae* gespreid, zodat ze hoog lagen. — cf. Verg. Aen. II. 2: Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto.

639 *Baccho:* metonymia.

641 *haec moenia:* cf. 623.

643 *niveis vittis:* cf. V. 110: albenti velatus tempora vitta: het teken der priesterlijke waardigheid.

644 *concutiens:* cf. Verg. Aen. XII. 894 en VII. 292:
Tum quassans caput haec effundit pectore dicta.
cf. Hom. Od. V. 284 sq.: ὁ δ' ἐχώσατο κηρόθι μᾶλλον
κινήσας δὲ κάρη προτὶ ὃν μυθήσατο θυμόν.

646 *inconstantia:* de grilligheid.

650 *augurium:* de gave der voorspelling.
Delius: Apollo. *Liber:* Bacchus cf. III, 520.

651 *femineae stirpi:* filiabus.
maiora fide: cf. III. 106, 660; *fides:* geloofwaardigheid.

In segetem laticemque meri bacamque Minervae
Transformabantur, divesque erat usus in illis.
Hoc ubi cognovit Troiae populator Atrides,
Ne non ex aliqua vestram sensisse procellam
Nos quoque parte putes, armorum viribus usus
Abstrahit invitas gremio genitoris alantque,
Imperat Argolicam caelesti munere classem.
Effugiunt, quo quaeque potest: Euboea duabus,
Et totidem natis Andros fraterna petita est.
Miles adest et, ni dedantur, bella minatur.
Victa metu pietas: consortia corpora poenae
Dedidit, et timido possis ignoscere fratri:
Non hic Aeneas, non, qui defenderet Andron,
Hector erat, per quem decimum durastis in annum.
Iamque parabantur captivis vincla lacertis;
Illae tollentes etiamnum libera caelo
Bracchia "Bacche pater, fer opem!" dixere, tulitque
Muneris auctor opem, si miro perdere more

---

653 *segetem:* fruges.
baca Minervae: oliva, VIII. 664.
654 *dives:* ontzaglijk groot.
655 *Atrides:* Agamemnon, zoon van Atreus.
656 *non sensisse:* vrij gebleven zijn van.
procellam: calamitatem.
661 *totidem:* Volgens de oudste vorm der sage had Anius *drie* dochters; zij hadden van Dionysus, hun grootvader, de gave gekregen, dat zij alles, wat zij nodig hadden, zodra zij het wensten, verkregen, Σπερμώ: de veldvruchten, Οἰνώ de wijn en Ἐλαιώ of Ἐλαΐς de olijfolie; vergelijk vs. 652 sq. Later werd nog een vierde dochter aan deze drie toegevoegd, Λαῦνα (Lavinia), die Aeneas een zoon schonk, naar wien de stad Lavinium genoemd zou zijn. (Schol. Verg. Aen. III. 80).
Andros fraterna: cf. vs. 649.
663 *pietas:* sc. fraterna. *consortia pectora:* de zusters, cf. XI. 347.
666 *per quem:* cf. IV. 226 sq.:
„Ille ego sum" dixit „qui longum metior annum
Omnia qui video, per quem videt omnia tellus".
door wiens toedoen, aan wien te danken is, dat ...
669 *Bacche pater:* cf. XV. 49.
670 *muneris auctor:* zie bij vs. 661.
si miro perdere more e.q.s.: cf. V. 519:
Si reperire vocas amittere certius, aut si
Scire, ubi sit, reperire vocas.

Ferre vocatur opem! nec qua ratione figuram
Perdiderint, potui scire aut nunc dicere possum.
Summa mali nota est: pennas sumpsere tuaeque
Coniugis in volucres, niveas abiere columbas.'

Talibus atque aliis postquam convivia dictis *Aeneas.*
Inplerunt, mensa somnum petiere remota.
Cumque die surgunt adeuntque oracula Phoebi:
Qui petere antiquam matrem cognataque iussit
Litora: prosequitur rex et dat munus ituris,
Anchisae sceptrum, chlamydem pharetramque nepoti,
Cratera Aeneae, quem quondam transtulit illi
Hospes ab Aoniis Therses Ismenius oris.
Miserat hunc illi Therses, fabricaverat Alcon
Hyleus et longo caelaverat argumento.
Urbs erat, et septem posses ostendere portas:
Hae pro nomine erant et, quae foret illa, docebant;
Ante urbem exequiae tumulique ignesque pyraeque
Effusaeque comas et apertae pectora matres
Significant luctum; nymphae quoque flere videntur
Siccatosque queri fontes; sine frondibus arbor
Nuda riget, rodunt arentia saxa capellae.

---

673 *tuae coniugis:* Veneris.
674 Op Delos werd de duif als een heilige vogel beschouwd, die dus niet gedood mocht worden.
677 *cum die:* ἅμ' ἠῷ.
678 *antiquam matrem:* cf. Verg. Aen. III. 96:
Antiquam exquirite matrem.
682 *Aonius:* Boeotisch, naar de Aones, vroegere bewoners van Boeotië.
Ismenius, genoemd naar de rivier de Ismenos bij Thebe.
683 *fabricaverat Alcon:* cf. Athen. XI 469 A: Ἄλκωνος ἔργον
684 *Hyleus* uit Hyle in Boeotië; Hom. Il. VII. 220: Ὕλῃ ἔνι οἰκία ναίων, van Tychios, die het schild van Aias had gemaakt.
argumentum: cf. VI. 69: vetus argumentum: een oud thema
685 *posses:* coni. pot. van het verledene.
septem portas: Hom. Il. IV. 406: Θήβησ ἕδοσ ἑπταπύλοιο.
688 *effusae comas:* cf. Verg. Georg. IV 337: Nymphae
Caesariem effusae nitidam per candida colla.
matres: cf. XIII. 412.
689 *videntur:* pass.

Ecce facit mediis natas Orione Thebis,
Hanc non femineum iugulo dare vulnus aperto,
Illam demisso per inertia vulnera telo
*P*ro *p*opulo cecidisse suo *p*ulchrisque *p*er urbem
*F*uneribus *f*erri *c*elebrique in parte *c*remari;
Tum de virginea geminos exire favilla,
Ne genus interat, iuvenes, quos fama Coronos
Nominat et cineri materno ducere pompam.
Hactenus antiquo signis fulgentibus aere,
Summus inaurato crater erat asper acantho.
Nec leviora datis Troiani dona remittunt,
Dantque sacerdoti custodem turis acerram,
Dant pateram claramque auro gemmisque coronam.
Inde recordati Teucros a sanguine Teucri
Ducere principium, Cretam tenuere locique
Ferre diu nequiere Iovem centumque relictis
Urbibus Ausonios optant contingere portus.
Saevit hiems iactatque viros, Strophadumque receptos

---

692 De dochters van den Thebaan Orion offerden zich, toen het vaderland door de pest werd bezocht en de godheid de vrijwillige dood van twee meisjes eiste, voor de stad Thebe op.
facit: c. inf. in plaats van een participium in de accusativus.
per inertia vulnera: door een onkrijgshaftige verwonding, n.l. door middel van de weversnaald, κερκίσ, *radius,* cf. VI. 56.

695 *dare ... cecidisse:* de een doodt zich, de andere is al gevallen.

697 *virginea* = *virginum,* zo 699: *materno* = matris.

698 *intereat:* zou uitsterven.

699 *ducere pompam:* de begrafenisstoet naar het graf geleiden.

700 sq. construeer: hactenus crater erat asper signis fulgentibus antiquo aere.
signa: voorstellingen.

701 *summus crater:* de rand ...
asper: cf. XII. 235.

705 *Teucros:* Troianos.

706 *principium:* originem.
tenuere sc. cursu, cf. III. 690: Diamque tene.
loci Iovem = loci coelum. = klimaat, lucht.

707 *centum urbibus:* Hom. Il. II. 649; Κρήτη ἑκατόμπολισ.

708 *Ausonia:* Italia, cf. V. 350.

709 *Strophades:* kleine eilanden op de west-kust van de Peloponnesus.

Portubus infidis exterruit ales Aëllo.
Et iam Dulichios portus Ithacamque Samonque
Neritiasque domus, regnum fallacis Ulixis,
Praeter erant vecti: certatam lite deorum
Ambraciam versique vident sub imagine saxum
Iudicis, Actiaco quae nunc ab Apolline nota est,
Vocalemque sua terram Dodonida quercu
Chaoniosque sinus, ubi nati rege Molosso
Inpia subiectis fugere incendia pennis.
  Proxima Phaeacum felicibus obsita pomis
Rura petunt; Epiros ab his regnataque vati

---

710 *Aello* (ἀέλλα) een der harpyien; bij Vergilius is het Celaeno, die met de andere harpyien de maaltijd van Aeneas en zijn volk verstoort..

711 *Dulichium, Ithaca, Samos* (Same): eilanden van Ulixes.

712 *Neritum:* bij Homerus een berg op Ithaca, bij Vergilius is Neritus een eiland.

713 *praeter erat vecti:* tmesis.
certatam: certare transitief gebruikt, cf. *rem certare, litem certare, multam certare.*

714 Om Ambracia streden Apollo, Diana en Hercules. De door hen tot rechter gekozen Craguleus wees Ambracia aan Hercules toe en werd door Apollo in een steen veranderd. Daar in de buurt is ook Actium met zijn beroemde Apollo-tempel, waar later Octavianus de zeeslag leverde, die hem tot alleenheerser maakte.
sub imagine: in de gestalte van, cf. XIV. 759.

715 *ab:* cf. I. 417.

716 *vocalis:* προφῆτισ.
Dodona in Epirus, beroemd om zijn orakel gevende eik, cf. VII. 623, X. 90.

717 *Chaonia:* landstreek van Epirus, door de Molossi bewoond. De Koning der Molossi, Munichus, had drie zoons en één dochter, die, toen het paleis door rovers werd in brand gestoken, in vogels werden veranderd.

718 *subiectis pennis:* met toegevoegde, aangegroeide vleugels.
inpia: door rovers ontstoken, cf. XIV. 539.

719 *Phaeacum rura:* het eiland Scheria, waarvoor men Corcyra met haar verrukkelijk klimaat hield.
felicibus obsita pomis: Op Korfoe wijst men U nog de tuinen van Alcinous, die door Homerus uitvoerig beschreven zijn in het 7e boek der Odyssee.

720 *vati Phrygio* = Troiano: Helenus, door Homerus genoemd οἰωνοπόλων ὄχ' ἄριστοσ.

Buthrotos Phrygio simulataque Troia tenetur.
Inde futurorum certi, quae cuncta fideli
Priamides Helenus monitu praedixerat, intrant
Sicaniam. Tribus haec excurrit in aequora pennis
E quibus imbriferos est versa Pachynos ad Austros,
Mollibus expositum Zephyris Lilybaeon, ad Arctos
Aequoris expertes spectat Boreamque Peloros.
Hac subeunt Teucri, et remis aestuque secundo
Sub noctem potitur Zanclaea classis harena.
Scylla latus dextrum, laevum inrequieta Charybdis
Infestat: vorat haec raptas revomitque carinas,

Illa feris atram canibus succingitur alvum, *Scylla.*
Virginis ora gerens et, si non omnia vates
Ficta reliquerunt, aliquo quoque tempore virgo.
Hanc multi petiere proci; quibus illa repulsis
Ad pelagi nymphas pelagi gratissima nymphis,
Ibat et elusos iuvenum narrabat amores.
Cui dum pectendos praebet Galatea capillos,

---

721 *Buthrotos:* in Chaonie; daar regeerde Helenus, de zoon van Priamus en Hecuba, die Andromache tot vrouw had gekregen en daar een klein Troje had gesticht, cf. Verg. Aen. III. 349:
Procedo et parvam Troiam simulataque Pergama
Agnosco.

722 *certus* c. gen., cf. XI. 440, XIV. 290.
Sicaniam: Sicilië: cf. Fasti IV, 416.
Terra tribus scopulis vastum procurrit in aequor.

726 *Arctos aequoris expertes:* cf. Hom. Il. V. 273,: ἄρκτοσ οἴη δ' ἄμμορόσ ἐστι λοετρῶν Ὠκεανοῖο

728 *hac* = hinc.
subeunt: naderen, cf. Liv. 30. 11, 7 en Hor. Sat. I. 5, 25:
Milia tum pransi tria repimus atque subimus
Inpositum saxis late candentibus Anxur.

729 *potitur:* cf. Verg. Aen. I. 171. ac magno telluris amore.
Egressi optata potiuntur Troes harena.
Zancle: later Messana genoemd aan het *fretum Siculum,* cf. XV. 290.

732 *atram:* afschuwelijk.
succingitur: cf. urbs obsidetur: de stad is belegerd.
alvum: acc. partis.

733 *omnia:* louter.

735 *repellere:* afwijzen: cf. vs. 968.

737 *eludere:* ontwijken, ontlopen.
amores: liefdesbetuigingen.

Talibus adloquitur repetens suspiria dictis:
'Te tamen, o virgo, genus haud inmite virorum
Expetit, utque facis, potes his inpune negare.
At mihi, cui pater est Nereus, quam caerula Doris
Enixa est, quae sum turba quoque tuta sororum,
Non nisi per luctus licuit Cyclopis amorem
Effugere.' et lacrimae vocem inpediere loquentis.
Quas ubi marmoreo detersit pollice virgo
Et solata deam est, 'refer, o carissima,' dixit
'Neve tui causam tege (sic sum fida) doloris.'
Nereis his contra resecuta Crataeïde natam est:

'Acis erat, Fauno nymphaque Symaethide cretus, *Acis.*
Magna quidem patrisque sui matrisque voluptas,
Nostra tamen maior; nam me sibi iunxerat uni,
Pulcher et octonis iterum natalibus actis
Signarat teneras dubia lanugine malas.
Hunc ego, me Cyclops nullo cum fine petebat:
En, si quaesieris, odium Cyclopis amorne
Acidis in nobis fuerit praesentior, edam:

---

739 *referens suspiria:* herhaald zuchtend, cf. XIV. 129.
740 *genus hand inmite virorum:* cf. 759.
741 *his negare* = hos repellere (735).
742 *caerula:* de goden van de zee hebben de kleur van de (Middellandsche) zee.
743 *turba:* het *grote* aantal, vgl. ook I. 355, VI. 200, waar *turba* ironisch gebruikt wordt en XIV. 507, Hes. Theog. 263 sq.:

Νηρῆοσ ἀμύμονοσ ἐξεγένοντο
κοῦραι πεντήκοντα.

744 *per luctus:* onder veel leed; met veel leed.
745 *loquentis:* dum loquitur.
746 *marmoreo:* marmerwit.
748 *sic:* n.l. zó dat ge mij vertrouwen kunt.
749 *resecuta est:* respondit, cf. VI. 56.
750 *Symaethis:* dochter van den riviergod Simaethus. De Sicilische rivier Simaethus komt bij Catana in zee.
751 *voluptas:* schat, lieveling: *deliciae.*
753 *octonis iterum natalibus actis:* cf. VIII. 242: natalibus actis
Bis puerum senis.
754 *signarat:* cf. IX. 398:
dubia tegens lanugine malos.
X. 210 Ecce cruor, qui fusus humo signaverat herbas,
Desinit esse cruor.
755 *nullo cum fine:* sterker nog dan *sine fine,* cf. XI. 792.
756 *Cyclopis:* evenals *Acidis.* gen. obiectivus.
757 *praesentior:* sterker, krachtiger: cf. III. 658.

Par utrumque fuit. Pro! quanta potentia regni
Est, Venus alma, tui! nempe ille inmitis et ipsis
Horrendus silvis et visus ab hospite nullo
Inpune et magni cum dis contemptor Olympi,
Quid sit amor, sensit validaque cupidine captus
Uritur oblitus pecorum antrorumque suorum.
Iamque tibi formae, iamque est tibi cura placendi,
Iam rigidos pectis rastris, Polypheme, capillos,
Iam libet hirsutam tibi falce recidere barbam,
Et spectare feros in aqua et conponere vultus.
Caedis amor feritasque sitisque inmensa cruoris
Cessant, et tutae veniuntque abeuntque carinae.
Telemus interea Siculam delatus ad Aetnam,
Telemus Eurymides, quem nulla fefellerat ales,
Terribilem Polyphemon adit " lumen"que, "quod unum
Fronte geris media, rapiet tibi" dixit "Ulixes".
Risit et "o vatum stolidissime, falleris" inquit:
"Altera iam rapuit." Sic frustra vera monentem
Spernit et aut gradiens ingenti litora passu
Degravat, aut fessus sub opaca revertitur anta.
Prominet in pontum cuneatus acumine longo
Collis, utrumque latus circumfluit aequoris unda.
Huc ferus ascendit Cyclops mediusque resedit;

---

758 *pro!:* interjectie.
759 cf. XII. 3.
762 *quid sit amor:* de kracht van de liefde.
763 *uritur:* Theocr. VII. 56: θερμὸσ γὰρ ἔρωσ αὐτῶ με καταιθεῖ.
Hor. Od. I. 19. 5:

Urit me Glycerae nitor
Splendentis Pario marmore purius
Urit grata protervitas
Et voltus nimium lubricus adspici.
(*lubricus* = verleidelijk)

764 *cura:* zeugma: zorg en verlangen, cf. XIV. 835.
767 *conponere:* een vriendelijke uitdrukking geven aan.
769 *cessare:* eigenlijk: braak liggen.
771 *ales:* οἰωνόσ, Hom. Od. IX. 510;

Τήλεμοσ Εὐρυμίδησ, ὃσ μαντοσύνῃ ἐκέκαστο.

775 *rapuit:* hier overdrachtelijk gebruikt, cf. XIV. 373. Am. II. 19. 19:

Tu quoque, quae nostros rapuisti nuper ocellos.

vera monentem: Galatea kan van Ulysses niets weten!
780 *medius:* inter utrumque latus; zodat hij over de zee kon uitkijken, Theocr. XI. 18: ἐσ πόντον ὁρῶν.

Lanigerae pecudes nullo ducente secutae.
Cui postquam pinus, baculi quae praebuit usum,
Ante pedes posita est antemnis apta ferendis,
Sumptaque harundinibus conpacta est fistula centum,
Senserunt toti pastoria sibila montes,
Senserunt undae. Latitans ego rupe meique
Acidis in gremio residens procul auribus hausi
Talia dicta meis auditaque mente notavi:
"Candidior folio nivei, Galatea, ligustri,
Floridior pratis, longa procerior alno,
Splendidior vitro, tenero lascivior haedo,
Levior adsiduo detritis aequore conchis,
Solibus hibernis, aestiva gratior umbra,
Nobilior pomis, platano conspectior alta,
Lucidior glacie, matura dulcior uva,
Mollior et cycni plumis et lacte coacto,
Et si non fugias, riguo formosior horto:
Saevior indomitis eadem Galatea iuvencis,

---

781 *pecudes:* schapen, cf. XV. 84.
782 *cui:* a quo.
usum: dienst.
783 *aptus:* c. dat.
784 *centum:* cf. II. 681 sq.:

onusque fuit baculum silvestre sinistrae
Alterius dispar septenis fistula cannis

785 *senserunt:* cf. Hor. Od. III. 27. 21:

Hostium uxores puerique caecos
Sentiant motus orientis Austri.

en Ib. II. 7. 9: Tecum Philippos et celerem fugam
Sensi

787 *procul:* van uit de verte.
auribus haurire: in zich opnemen, cf. XV. 64.
789 *folium:* bloemblad.
793 *soles:* de zonnestralen, cf. VI. 63:

Qualis ab imbre percussis solibus arcus
Inficere ingenti longum curvamine caelum.

794 *nobilior:* edeler.
conspectus: conspiciendus, VI. 796, XII. 553.
795 *matura dulcior uva:* Bij Theocr. XI. 21, noemt Polyphemus Galatea σφεϊλώτερα ὄμφακοσ ὠμᾶσ = wranger dan een onrijpe druif.
796 *lac coactum:* Verg. Ecl. 1. 81: pressum lac.; Theocr. XI. 66: τυρὸν πᾶξαι; Ib. vs. 20: λευκοτέρα πακτᾶσ ποτιδεῖν.
797 *riguo horto:* het schoonste, dat Polyphemus zich kan voorstellen.

Durior annosa quercu, fallacior undis,
Lentior et salicis virgis et vitibus albis,
His inmobilior scopulis, violentior amne,
Laudato pavone superbior, acrior igni,
Asperior tribulis, feta truculentior ursa,
Surdior aequoribus, calcato inmitior hydro,
Et, quod praecipue vellem tibi demere possem,
Non tantum cervo claris latratibus acto,
Verum etiam ventis volucrique fugacior aura!
(At bene si noris, pigeat fugisse, morasque
Ipsa tuas damnes, et me retinere labores!)
Sunt mihi, pars montis, vivo pendentia saxo
Antra, quibus nec sol medio sentitur in aestu
Nec sentitur hiems; sunt poma gravantia ramos;
Sunt auro similes longis in vitibus uvae,
Sunt et purpureae: tibi et has servamus et illas.
Ipsa tuis manibus silvestri nata sub umbra
Mollia fraga leges, ipsa autumnalia corna
Prunaque, non solum nigro liventia suco,
Verum etiam generosa novasque imitantia ceras.
Nec tibi castaneae me coniuge, nec tibi deerunt
Arbutei fetus: omnis tibi serviet arbor
Hoc pecus omne meum est; multae quoque vallibus errant,
Multas silva tegit, multae stabulantur in antris.
Nec, si forte roges, possim tibi dicere, quot sint:

---

800 *vitis alba:* de wilde wingerd.
803 *feta ursa:* een berin met jongen.
805 *vellem possem* te verbinden.
808 *moras:* uitvluchten.
809 *damnare:* spijt hebben van, vervloeken.
labores: coni. pot.
810 *vivo saxo:* cf. III 159: vivus pumex, X. 692: nativus pumex, en V. 317: vivum saxum.
pendentia: Her. X. 26:
Hinc scopulus raucis pendet adesus aquis.
811 *sol:* zonne*warmte.*
812 *sentitur:* hier: doordringt.
hiems: winter*koude.*
813 *auro similes:* witte druiven.
817 *nigro:* donker.
820 *arbutei fetus:* fetus (vruchten) arbuti (aardbeziënboom), cf. X. 102.
servire: ten dienste staan.
821 *hoc pecus:* hae pecudes, cf. 781.

Pauperis est numerare pecus! De laudibus harum
Nil mihi credideris: praesens potes ipsa videre,
Ut vix circueant distentum cruribus uber.
Sunt, fetura minor, tepidis in ovilibus agni;
Sunt quoque, par aetas, aliis in ovilibus haedi.
Lac mihi semper adest niveum: pars inde bibenda
Servatur, partem liquefacta coagula durant.
Nec tibi deliciae faciles vulgataque tantum
Munera contingent, dammae leporesque caperque,
Parve columbarum demptusve cacumine nidus:
Inveni geminos, qui tecum ludere possint,
Inter se similes, vix ut dinoscere possis,
Villosae catulos in summis montibus ursae:
Inveni et dixi " 'dominae servabimus istos.' "
Iam modo caeruleo nitidum caput exere ponto,
Iam, Galatea, veni, nec munera despice nostra!
Certe ego me novi liquidaeque in imagine vidi
Nuper aquae, placuitque mihi mea forma videnti.
Adspice, sim quantus! non est hoc corpore maior
Iuppiter in caelo (nam vos narrare soletis
Nescio quem regnare Iovem), coma plurima torvos
Prominet in vultus umerosque, ut lucus, obumbrat.
Nec, mea quod rigidis horrent densissima saetis
Corpora, turpe puta; turpis sine frondibus arbor;
Turpis equus, nisi colla iubae flaventia velent;
Pluma tegit volucres, ovibus sua lana decori est:

---

824 *laudes:* de voortreffelijkheid: eigenl. de redenen tot *laus.*
825 *praesens:* met eigen ogen.
826 *ut:* hoe.
827 *fetura minor:* appositie bij *agni.*
828 *par aetas:* pares aetate, cf. III. 540: acrior aetas.
829 *inde:* gen. partit., cf. I. 626, VI. 645, VII. 515.
830 *coagula:* cf. 796: lac coactum.
831 *faciles:* gemakkelijk te verkrijgen.
vulgata: alledaags.
837 *domina:* geliefde, Theocr. 5. 105: *τῷ παιδὶ ταῦτα φυλάσσω* (voor mijn meisje).
844 *nescio quem:* met minachting gezegd, cf. XI. 716.
plurima: praedicatief.
847 *corpora:* mijn gehele lichaam, eigen. mijn lichaamsdelen.
847 *frondes:* bladeren.
sine frondibus: voor een attributief adjectivum: kaal.
849 *pluma:* collectivum.
decent: flatteren, goed staan, cf. IV. 230, X. 266.

Barba viros hirtaeque decent in corpore saetae!
Unum est in media lumen mihi fronte, sed instar
Ingentis clipei. Quid? non haec omnia magnus
Sol videt e caelo? Soli tamen unicus orbis!
Adde, quod in vestro genitor meus aequore regnat:
Hunc tibi do socerum! tantum miserere precesque
Supplicis exaudi! tibi enim succumbimus uni.
Quique Iovem et caelum sperno et penetrabile fulmen,
Nereï, te veneror: tua fulmine saevior ira est.
Atque ego contemptus essem patientior huius,
Si fugeres omnes; sed cur Cyclope repulso
Acin amas, praefersque meis conplexibus Acin?
Ille tamen placeatque sibi placeatque licebit,
Quod nollem, Galatea, tibi: modo copia detur:
Sentiet esse mihi tanto pro corpore vires!
*V*iscera *v*iva traham, divisaque membra per agros
Perque tuas spargam — sic se tibi misceat! — undas.
Uror enim, laesusque exaestuat acrius ignis,
Cumque suis videor translatam viribus Aetnam
Pectore ferre meo: nec tu, Galatea, moveris!"
  Talia nequiquam questus (nam cuncta videbam)
Surgit et ut taurus vacca furibundus adempta
Stare nequit silvaque et notis saltibus errat:
Cum ferus ignaros nec quicquam tale timentes
Me videt atque Acin "video"que exclamat "et, ista

---

853 *orbis:* sc. luminis, cf. II. 752:
Vertit ad hanc torvi dea bellica luminis orbem.
854 *genitor meus:* Neptunus.
857 *penetrabile:* zo. Verg. Georg. I. 83: frigus penetrabile, Aen. X. 481: telum penetrabile.
859 *contemptus huius:* Uw onverschilligheid voor mij.
860 *repulso:* cf. 734.
861 *Acin ... Acin:* let op de verbetenheid, die door de plaatsing van deze twee woorden wordt uitgedrukt.
863 cf. VI. 545: si copia datur.
865 *viva:* enallage: ex eo vivo viscera extraham.
867 *uror:* cf. 763.
868 *viribus:* sc. ignis, gloed, cf. VII. 81 en II. 280
liceat periturae viribus ignis
Igne perire tuo
870 *nam cuncta videbam:* verklaart het volgende.
873 *ignaros:* niets vermoedend.

Ultima sit, faciam, Veneris concordia vestrae."
Tantaque vox, quantam Cyclops iratus habere
Debuit, illa fuit: clamore perhorruit Aetna.
Ast ego vicino pavefacta sub aequore mergor;
Terga fugae dederat conversa Symaethius heros
Et "Fer opem, Galatea, precor, mihi! ferte, parentes,"
Dixerat "et vestris periturum admittite regnis."
Insequitur Cyclops partemque e monte revulsam
Mittit, et, extremus quamvis pervenit ad illum
Angulus is molis, totum tamen obruit Acin.
At nos, quod solum fieri per fata licebat,
Fecimus, ut vires adsumeret Acis avitas.
Puniceus de mole cruor manabat, et intra
Temporis exiguum rubor evanescere coepit,
Fitque color primo turbati fluminis imbre
Purgaturque mora; tum moles tacta dehiscit,
Vivaque per rimas proceraque surgit harundo,
Osque cavum saxi sonat exsultantibus undis:
Miraque res, subito media tenus extitit alvo
Incinctus iuvenis flexis nova cornua cannis,
Qui, nisi quod maior, quod toto caerulus ore,
Acis erat. Sed sic quoque erat tamen Acis in amnem
Versus, et antiquum tenuerunt flumina nomen.'

Desierat Galatea loqui, coetuque soluto *Glaucus.*

---

875 *Veneris:* metonymia.
Veneris concordia: innig samenzijn.
879 *terga fugae dederat:* cf. XII. 313.
conversa: enallage.
Symaethius: cf. vs. 749.
881 *periturum:* die gedoemd ben om te sterven.
882 *partem e monte revulsam:* cf. Hom. Od. IX. 481: ἀπορρήξασ κορυφὴν ὄρεοσ μεγάλοιο.
883 *extremus:* sc. angulus: de rand.
885 *per fata:* cf. per me licet, wat mij betreft, voor zover van mij afhangt, mag het.
886 *vires:* naturam.
890 *morā:* paulatim, cf. I. 402, XV. 362.
tacta: sc. a me.
894 *incinctus nova cornua:* cf. vs. 732.
nova: cf. XI. 190.
895 *caerulus:* cf. 743.
898 *coetu:* sc. nympharum, cf. 736 en 749.

Discedunt placidisque natant Nereïdes undis.
Scylla redit (neque enim medio se credere ponto
Audet) et aut bibula sine vestibus errat harena,
Aut, ubi lassata est, seductos nacta recessus
Gurgitis inclusa sua membra refrigerat unda.
Ecce freto stridens alti novus incola ponti
Nuper in Euboica versis Anthedone membris,
Glaucus adest visaeque cupidine virginis haeret
Et, quaecumque putat fugientem posse morari,
Verba refert; fugit illa tamen veloxque timore
Pervenit in summum positi prope litora montis.
Ante fretum est ingens apicem conlectus in unum,
Longa sub arboribus convexus in aequora vertex:
Constitit hic et tuta loco, monstrumne deusne
Ille sit, ignorans admiraturque colorem
Caesariemque umeros subiectaque terga tegentem,
Ultimaque excipiat quod tortilis inguina piscis.
Sensit et innitens, quae stabat proxima, moli
'Non ego prodigium nec sum fera belua, virgo,
Sed deus' inquit 'aquae, nec maius in aequore Proteus

---

900 *redit:* ex mari sc.
902 *seductos recessus gurgitis:* een eenzame bocht in de zee.
903 *inclusā undā:* sc. litoribus.
refrigerat: zoekt verkoeling voor.
904 construeer: *ecce* <in> *freto stridens ... adest.*
novus: wordt verklaard door: *nuper versis membris.*
905 *Anthedon:* in Boeotië tegenover Euboea.
906 *haeret:* cf. II. 409 sq.:
Dum redit itque frequens, in virgine Nonacrina
Haesit et accepti caluere sub ossibus ignes.
in summum montis: zo I. 31: ultima silvae; VIII. 335: ima lacunae; VIII. 692: ardua montis.
910 *fretum:* mare.
conlectus in: uitlopend op.
convexus: aflopend naar, cf. XIV. 154.
913 *-que:* behoort bij *colorem.*
construeer: admiraturque quod.
914 *subiecta:* daaronder, cf. vs. 438, VII. 638, XIV. 66.
915 *tortilis piscis:* de buigzame staart van een vis.
excipiat: zich aansluit bij.
918 *Proteus:* de zeegod, die allerlei gestalten kon aannemen, cf. VII. 731.

Ius habet et Triton Athamantiadesque Palaemon;
Ante tamen mortalis eram, sed, scilicet altis
Deditus aequoribus, tantum exercebar in illis.
Nam modo ducebam ducentia retia pisces,
Nunc in mole sedens moderabar harundine linum.
Sunt viridi prato confinia litora, quorum
Altera pars undis, pars altera cingitur herbis,
Quas neque cornigerae morsu laesere iuvencae,
Nec placidae carpsistis oves hirtaeve capellae;
Non apis inde tulit conlectos sedula flores,
Non data sunt capiti genialia serta, neque umquam
Falciferae secuere manus. Ego primus in illo
Caespite consedi, dum lina madentia sicco,
Utque recenserem captivos ordine pisces,
Insuper exposui, quos aut in retia casus

---

919 *Triton,* zoon van Neptunus en Amphitrite, dient zijn vader als heraut, cf. I. 333.
Palaemon (IV. 416 sqq.) = Melicertes, zoon van Ino en Athamas (zie III. 198). Ino razend geworden door haar even waanzinnigen echtgenoot vervolgd, stortte zich met Melicertes in zee: zij werd de zeegodin Leucothea, haar kind de zeegod Palaemon.

921 *deditus:* daar ik mijn hart verpand had aan, cf. Hor. Sat. 2. 3. 105:

Nec studio citharae nec Musae deditus ille.

tantum: bij *in illis.*

922 *modo ... nunc* = modo ... modo.

923 *linum:* snoer, vgl. ook 932.

924 *confinia:* cf. XIV. 8.

926 *morsu laesere:* cf. Verg. VII. 112:

vertere morsus (hun tanden te zetten in)
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi.

928 *flores:* honig, cf. Tib. II. 1. 49:

Rure levis verno flores apis ingerit alveo.

929 *genialia serta: genialis* wordt genoemd wat den *genius* aangenaam is, wat vreugde en vrolijkheid brengt, cf. IV. 14, X. 95, XI. 95: Festum genialiter egit.

931 *lina:* visnet, cf. Verg. Georg. I. 142:

pelagoque alius trahit humida lina.;

ook jachtnet, III. 148, VII. 807.

932 *ordine:* cf. XI. 96.

933 *insuper:* sc. in illo caespite.

Aut sua credulitas in aduncos egerat hamos.
Res similis fictae: sed quid mihi fingere prodest ?
Gramine contacto coepit mea praeda moveri
Et mutare latus terraque ut in aequore niti.
Dumque moror mirorque simul, fugit omnis in undas
Turba suas dominumque novum litusque relinquunt.
Obstipui dubitoque diu causamque requiro,
Num deus hoc aliquis, num sucus fecerit herbae.
"Quae tamen has" inquam "vires habet herba ?" manuque
Pabula *decerpsi decerptaque* dente momordi.
Vix bene conbiberant ignotos guttura succos,
Cum subito trepidare intus praecordia sensi
Alteriusque rapi naturae pectus amore.
Nec potui restare diu "repetenda"que "numquam
Terra, vale!" dixi corpusque sub aequora mersi.
Di maris exceptum socio dignantur honore,
Utque mihi, quaecumque feram mortalia, demant,
Oceanum Tethynque rogant; ego lustror ab illis
Et purgante nefas noviens mihi carmine dicto
Pectora fluminibus iubeor supponere centum.
Nec mora, diversis lapsi de partibus amnes
Totaque vertuntur supra caput aequora nostrum.
Hactenus acta tibi possum memoranda referre,

---

934 *credulitas:* onnozelheid, cf. VIII. 857:
sic sit tibi piscis in unda.
Credulus et nullus nisi fixus sentiat hamos.
Zie ook XV. 100.
935 *fictae:* sc. rei.
937 *mutare latus:* eig. zich herhaaldelijk omwentelen, zich van de ene zijde op de andere werpen.
niti: zich voortbewegen.
943 *decerpsi decerptaque:* cf. VIII. 386.
944 *vix bene:* cf. XI. 260.
946 *natura:* element.
947 *restare:* resistere.
949 *socio honore* = societatis.
951 *Oceanum Tethynque:* Hesiod. Theog. 537: Τηθὺσ δ'Ωκεανῷ, ποταμοὺσ τέκε δινήεντασ
952 *carmine:* cf. XIV. 387.
952 *noviens:* cf. XIV. 58, 387.
955 *tota aequora:* hele zeeën.
956 *memoranda* = memorabilia.

Hactenus haec memini; nec mens mea cetera sensit.
Quae postquam rediit, alium me corpore toto,
Ac fueram nuper, neque eundem mente recepi.
Hanc ego tum primum viridi ferrugine barbam
Caesariemque meam, quam longa per aequora verro,
Ingentesque umeros et caerula bracchia vidi
Cruraque pinnigero curvata novissima pisce.
Quid tamen haec species, quid dis placuisse marinis,
Quid iuvat esse deum, si tu non tangeris istis?'
Talia dicentem, dicturum plura reliquit
Scylla deum; furit ille inritatusque repulsa
Prodigiosa petit Titanidos atria Circes.

---

960 *viridi ferrugine:* cf. II. 12 van godinnen der zee:
Pars in mole sedens *viridis* siccare capillos
Vgl. ook vs. 913.

963 *crura novissima:* het einde der benen.
curvata pisce: gekromd, zich krommend *tot* (de staart van) een vis, cf. XI. 110.

965 *tangeris* = moveris; *tangere* dikwijls: indruk maken op, cf. II. 355.
tu: Scylla.

967 *repulsa:* cf. vs. 735.

968 *prodigiosa atria:* vol wonderen, cf. XIV. 254 sqq., VII. 744 insidiosa domus; Hom. Od. XI. 252: τετυγμένα δώματα Κίρκης
Circe: dochter van den zonnegod, die als zoon van den Titan Hyperion vaak Titan wordt genoemd.
petit: n.l. om van haar een φίλτρον te krijgen.

LIBER QUARTUS DECIMUS

Iamque Giganteis iniectam faucibus Aetnen
Arvaque Cyclopum, quid rastra, quid usus aratri,
Nescia nec quicquam iunctis debentia bubus,
Liquerat Euboicus tumidarum cultor aquarum;
Liquerat et Zanclen adversaque moenia Regi,
Navifragumque fretum, gemino quod litore pressum
Ausoniae Siculaeque tenet confinia terrae.
Inde manu magna Tyrrhena per aequora vectus
Herbiferos adiit colles atque atria Glaucus
Sole satae Circes vanarum plena ferarum.
Quam simul adspexit dicta acceptaque salute
'Diva, dei miserere, precor ! nam sola levare
Tu potes hunc' dixit, 'videar modo dignior esse.
Quanta sit herbarum, Titani, potentia, nulli

---

1 cf. V. 346:
Vasta Giganteis ingesta est insula membris
Trinacris et magnis subiectum molibus urget
Aetherias ausum sperare Typhoea sedes.

3 *nescia:* enallage.
iunctis: sc. iugo.

4 *Euboicus cultor aquarum:* Glaucus, de zeegod, die oorspronkelijk een Boeotiër was uit Anthedon tegenover Euboea; zijn verandering in een zeegod en liefde voor Scylla zijn in het laatste gedeelte van het vorige boek verhaald.
Euboicus: cf. XIII. 905.

5 *Zancle:* het latere Messana. XIII. 730.
Regium: in Bruttium aan het *fretum Siculum.*

6 *navifragum fretum* = fretum Siculum.
pressum: ingesloten, cf. IV. 636 sq.:
Mille greges illi totidemque armenta per herbas
Errabant, et humum vicinia nulla *premebant.*

7 *Ausonia:* Italia, V. 350.
confinia tenet: het grensgebied vormt, scheidt; zie ook VII. 706: tenet confinia lucis et noctis, en XII. 40.

8 *magna:* cf. XIII. 895, 962.

9 *herbiferos colles atque atria Circes:* cf. XIII. 967.
herbiferi colles: van de tovenares Circe. Zie ook VII. 224 en XIV. 14.

10 *vanarum* = falsarum: en III 1.

11 *dicta salute:* cf. vs. 271; cf. Verg. Aen. VIII. 150:
Accipe daque fidem,

13 *hunc:* me, cf. Hor. Sat. I. 9. 47: hunc hominem = me.
videar: optat.

14 *Titani:* cf. XIII, 967.

Quam mihi cognitius, qui sum mutatus ab illis;
Neve mei non nota tibi sit causa furoris: *Scylla.*
Litore in Italico, Messenia moenia contra,
Scylla mihi visa est. Pudor est promissa precesque
Blanditiasque meas contemptaque verba referre.
At tu, sive aliquid regni est in carmine, carmen
Ore move sacro; sive expugnacior herba est,
Utere temptatis operosae viribus herbae!
Nec medeare mihi sanesque haec vulnera, mando;
Frigore nil opus est, partem ferat illa caloris !'
At Circe (neque enim flammis habet altius ulla
Talibus ingenium seu causa est huius in ipsa,
Seu Venus indicio facit hoc offensa paterno)
Talia verba refert: 'melius sequerere volentem
Optantemque eadem parilique cupidine captam !
Dignus eras ultro, poteras certeque, rogari:
Et, si spem dederis, mihi crede, rogaberis ultro.
Neu dubites adsitque tuae fiducia formae,
En ego, cum dea sim, nitidi cum filia Solis,
Gramine cum tantum, tantum quoque carmine possim,
Ut tua sim, voveo. Spernentem sperne, sequenti

---

15 *cognitius* = magis cognitum: cf. vs. 21.
qui sum mutatus ab illis: cf. XIII. 941 sqq. en Verg. Aen. II. 274: quantum mutatus ab illo.
16 *furor:* onstuimige liefde, cf. VII. 10, XIV. 701.
17 *Messenia moenia* = Zancle, cf. vs. 5 en 101.
moenia: urbem.
18 *pudor est:* sc. mihi.
20 *regnum:* macht.
carmen: toverspreuk.
21 *move:* Verg. Aen. VII. 641:
Pandite nunc Helicona, deae, cantusque movete.
22 *operosae:* krachtig.
24 *fine:* sc. amoris.
frigus: verkoeling Hor. Sat. I. 2. 62; Sen. ep. 122; Fasti II. 856.
25 *altius:* cf. vs. 16: magis altum (van alo).
27 *indicio paterno:* Circe's vader Helios had aan Vulcanus de liefdesverhouding van Venus en Mars verklapt (IV. 171).
28 *melius sequerere:* beter ware het, dat gij, cf. XIII. 321, VIII. 487: melius lugebitis ambo.
30 *dignus:* c. inf.: bij dichters.
ultro: zonder dat gij daarom vroeg: = het eerst.
poteras certeque: en dat was toch mogelijk geweest.
35 *voveo* = opto, cf. IX. 675. Quae voveam, duo sunt, ut ... en XII. 200: Elige, quid voveas.
spernentem: sc. eam.
sequenti: mihi.

Redde vices unoque duas ulciscere facto.'
Talia temptanti 'prius' inquit 'in aequore frondes'
Glaucus 'et in summis nascentur montibus algae,
Sospite quam Scylla nostri mutentur amores.'
Indignata dea est, et laedere quatenus ipsum
Non poterat (nec vellet amans), irascitur illi,
Quae sibi praelata est; Venerisque offensa repulsa,
Protinus horrendis infamia pabula sucis
Conterit et tritis Hecateïa carmina miscet
Caerulaque induitur velamina perque ferarum
Agmen adulantum media procedit ab aula;
Oppositumque petens contra Zancleïa saxa
Region ingreditur ferventes aestibus undas,
In quibus ut solida ponit vestigia terra ,
Summaque decurrit pedibus super aequora siccis.
 Parvus erat gurges curvos sinuatus in arcus,
Grata quies Scyllae; quo se referebat ab aestu
Et maris et caeli, medio cum plurimus orbe
Sol erat et minimas a vertice fecerat umbras.
Hunc dea praevitiat portentificisque venenis
Inquinat; his fusis latices radice nocenti

---

36 *ulciscere:* zeugma; cf. Am. II. 13. 15: et in una parce duobus; vgl. ook Met. II. 609, III. 473.
37 cf. XIII. 324 sqq. *frondes:* bladeren.
39 *sospite:* incolumi, viva.
40 Glaucus was als god onschendbaar.
42 *Veneris:* metonymia = amoris.
repulsā: cf. XIII. 734.
43 *horrendis sucis:* abl. causae, hangt af van *infamia.*
44 Hecate is de godin der tovenarij, cf. VI. 139.
45 *induitur:* reflexief.
46 *agmen ferarum:* cf. vs. 255.
48 *Region:* cf. vs. 5.
49 *vestigia:* plantas.
50 X. 654: Posse putes illos sicco freta radere passu.
51 cf. XI. 229.
53 *plurimus:* op zijn krachtigst; cf. XI. 140, XIV. 361.
medio orbe: midden op zijn baan.
55 *praevitiat:* cf. 134: *prae*corrumpere; VII. 489: *prae*consumere; VIII. 7; *prae*temptat.
vitiare: vergiftigen, cf. III. 5: vitiatasque inficit auras.

Spargit et obscurum verborum ambage novorum
Ter noviens carmen magico demurmurat ore.
Scylla venit mediaque tenus descenderat alvo,
Cum sua foedari latrantibus inguina monstris
Adspicit; ac primo credens non corporis illas
Esse sui partes refugitque abigitque timetque
Ora proterva canum, sed, quos fugit, attrahit una.
Et corpus quaerens femorum crurumque pedumque,
Cerbereos rictus pro partibus invenit illis
Statque canum rabie subiectaque terga ferarum
Inguinibus truncis uteroque extante coercet.
  Flevit amans Glaucus nimiumque hostiliter usae
Viribus herbarum fugit conubia Circes.
Scylla loco mansit, cumque est data copia primum
In Circes odium sociis spoliavit Ulixen;
Mox eadem Teucras fuerat mersura carinas,
Ni prius in scopulum, qui nunc quoque saxeus extat,
Transformata foret; scopulum quoque navita vitat.

  Hunc ubi Troianae remis avidamque Charybdim *Aeneas.*
Evicere rates, cum iam prope litus adessent

---

57 *obscurum verborum ambage novorum:* cf. I. 388:
caecis obscura latebris.
Verba.
58 *ter noviens:* cf. XIII. 952.
demurmurat: prevelt.
60 *foedare:* misvormd worden; *inguina:* heupen.
64 *femorum crurumque pedumque:* gen. explic.
65 *Cerbereos:* afschuwelijk als van de Cerberus.
66 *statque* (in) *canum rabie:* zij staat op dolle honden.
subiecta: cf. XIII. 914.
67 *truncus:* cf. IX. 1: trunca frons, i.e. van de hoorn beroofd.
coercet: omsluit, Lucr. IV, 552:
Extima membrorum circum textura coercet;
ib. VI. 954:
Undique qua circum corpus lorica coercet.
70 *copia:* cf. XIII. 863.
71 *in Circes odium:* om haar haat tegen Circe te uiten.
Ulixes: de geliefde van Circe.
72 *Teucras:* Troianas, de schepen van Aeneas, waarover Ovidius XIII, 705 sqq. sprak.
75 *remis evincere:* gelukkig voorbij roeien, cf. Trist.: I. 10. 31 sqq.:
Quaeque tenent Ponti Byzantia litora fauces
hic locus est gemini ianua vasta maris.
Haec precor evincat.
76 *litus Ausonium:* XIV. 7.

Ausonium, Libycas vento referuntur ad oras.
Excipit Aenean illic animoque domoque,
Non bene discidium Phrygii latura mariti,
Sidonis inque pyra sacri sub imagine facta
Incubuit ferro ,*decepta*que *decipit* omnes.
Rursus harenosae fugiens nova moenia terrae
Ad sedes Erycis fidumque relatus Acesten
Sacrificat tumulumque sui genitoris honorat.
Quasque rates Iris Iunonia paene cremarat,
Solvit et Hippotadae regnum terrasque calenti
Sulphure fumantis Acheloiadumque relinquit
Sirenum scopulos orbataque praeside pinus
Inarimen Prochytenque legit sterilique locatas
Colle Pithecusas, habitantum nomine dictas.
Quippe deum genitor fraudem et periuria quondam

Cercopum exosus gentisque admissa dolosae, *Cercopes*

---

78 cf. IX. 279: Herculis illam
Imperiis thalamoque animoque receperat Hyllus.
Her. VI. 55: Urbe virum vidi tectoque animoque recepi.

80 *Sidonis:* Dido, de Phoenicische, die Carthago bouwde, doodde zich, toen Aeneas haar verliet, op een brandstapel, die ze onder voorwendsel een offer te willen brengen, had opgericht.
sub: eigenl.: verborgen achter, cf. XIII. 911.
imago: eigenl. voorstelling, hier: voorwendsel.

82 *nova moenia:* de nieuw gebouwde stad.
harenosae terrae: sc. Libyae (Verg. Aen. IV. 257).

83 *Eryx:* stad op Sicilië, door Eryx, zoon van Venus, gesticht; dicht daarbij Segesta, gesticht door *Acestes,* die Aeneas reeds bij zijn vorig verblijf op Sicilië had ontvangen. Vandaar *fidus;* toen was daar Aeneas' vader, Anchises, gestorven en begraven.

85 *Iuno,* die de Trojanen vervolgde, had *Iris* gezonden om de Trojaanse vrouwen aan te sporen aan de verdere zwerftocht een einde te maken door de sloot te verbranden.

86 *Hippotadae regnum:* de Aeolische eilanden aan de noordkust van Sicilië, genoemd naar Aeolus, zoon van Hippotas.

88 V. 522 is verhaald, hoe de Sirenen, dochters van Achelous in godinnen van de zee zijn veranderd.
praeside: Aeneas' stuurman Palinurus, over boord geslagen bij het naar hem genoemde voorgebergte.
pinus = naves.

89 *Inarime:* tegenwoordig Ischia bij Napels.
Prochyte: Procita, *legit:* vaart langs.

90 *Pithecusae:* Vivara; de bewoners zouden in apen (πίθηκοσ) veranderd zijn.

92 *admissum:* cf. XI. 380: memor admissi; Liv. XXV. 22. 5: ne quid falleret tale admissum.

In deforme viros animal mutavit, ut idem
Dissimiles homini possent similesque videri,
Membraque contraxit naresque a fronte resimas
Contudit et rugis peraravit anilibus ora
Totaque velatos flaventi corpora villo
Misit in has sedes nec non prius abstulit usum
Verborum et natae dira in periuria linguae:
Posse queri tantum rauco stridore reliquit.

Sybilla et Aeneas.

Has ubi praeteriit et Parthenopeïa dextra
Moenia deseruit, laeva de parte canori
Aeolidae tumulum et, loca feta palustribus undis,
Litora Cumarum vivacisque antra Sibyllae
Intrat et, ad manes veniat per Averna paternos,
Orat; at illa diu vultum tellure moratum
Erexit tandemque deo furibunda recepto
'Magna petis,' dixit 'vir factis maxime, cuius
Dextera per ferrum, pietas spectata per ignes.
Pone tamen, Troiane, metum! potiere petitis,

---

95 *contraxit:* cf. XV. 198.
resimas: proleptisch gebruikt.
96 cf. III. 276, IX. 563.
97 *tota corpora:* acc. partis.
98 *prius:* daarvoor.
100 *posse queri:* de mogelijkheid om ... II. 483, XI. 177.
101 *Parthenopeia moenia:* de stad Napels, naar de Sirene Parthenope cf. vs. 17.
103 *Aeolidae:* Misenus, de zoon van Aeolus, die zijn naam aan het voorgebergte Misenum heeft gegeven.
loca ... undis: appositie bij *litora Cumarum.*
104 *vivax:* zie vs. 144 env.
105 Bij het meer Avernus niet ver van Cumae meende men dat een toegang tot de onderwereld was. Vandaar *Averna* voor „de onderwereld". *Iuno Averna* (114) is Proserpina.
106 cf. XIII. 125.
107 *deo recepto:* Wanneer de μάντισ bezield is, huist de godheid in hem; cf. Verg. Aen. VI. 77:

At Phoebi nondum patiens inmanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse deum.

109 cf. XIII. 624.
110 *potiere petitis:* cf. 136: *voto potiri.*

Elysiasque domos et regna novissima mundi
Me duce cognosces simulacraque cara parentis:
Invia virtuti nulla est via!' dixit et auro
Fulgentem ramum in silva Iunonis Avernae
Monstravit iussitque suo divellere trunco.
  Paruit Aeneas et formidabilis Orci
Vidit opes atavosque suos umbramque senilem
Magnanimi Anchisae; didicit quoque iura locorum,
Quaeque novis essent adeunda pericula bellis.
Inde ferens lassos adverso tramite passus,
Cum duce Cumaea mollit sermone laborem:
Dumque iter horrendum per opaca crepuscula carpit,
'Seu dea tu praesens, seu dis gratissima,' dixit
'Numinis instar eris semper mihi, meque fatebor
Muneris esse tui, quae me loca mortis adire,
Quae loca me visae voluisti evadere mortis.

---

111 *Elysias domos:* cf. XI. 62: arva piorum.
regna novissima mundi: cf. V. 367:
Inque dei pectus celeres molire sagittas
Cui triplicis cessit fortuna novissima regni.
Iuppiter, Neptunus en Pluto hadden na de dood van Saturnus de heerschappij over de wereld door het lot onder elkaar verdeeld.
114 *Iuno Averna:* vgl. Ζεὺς καταχθόνιος voor Pluto.
115 *divellere:* cf. devellere, XII. 356.
117 *opes:* de rijkdom.
Cic. de Nat. D. II. 26. 66. Terrena autem vis omnis atque natura Diti patri dedicata est, qui *Dives,* ut apud Graecos Πλούτων, quia et recidunt omnia in terras et oriuntur e terris.
Ovid. Met. X. 17: O positi sub terra numina mundi,
In quem *reccidimus,* quicquid mortale creamur.
118 *iura locorum:* de inrichtingen, instellingen van het dodenrijk.
120 *adverso tramite:* cf. adverso flumine.
121 *duce Cumaea:* de Sibylle van Cumae.
mollit: fallit, levat, minuit, cf. VI. 60, VIII. 651.
Interea medias fallunt sermonibus horas.
122 *iter carpere:* cf. III. 12; Hac duce carpe vias.
124 *numinis instar:* cf. XII. 266, Verg. Aen. II. 15:
Instar montis equum aedificant
me = salutem meam.
125 *muneris:* cf. Hor. Carm. IV. 3. 21:
totum muneris hoc tuist
quod monstror digito praetereuntium.

Pro quibus aërias viventi evectus ad auras
Templa tibi statuam, tribuam tibi turis honores.'
Respicit hunc vates et suspiratibus haustis
'Nec dea sum,' dixit 'nec sacri turis honore
Humanum dignare caput! neu nescius erres:
Lux aeterna mihi carituraque fine dabatur,
Si mea virginitas Phoebo patuisset amanti.
Dum tamen hanc sperat, dum praecorrumpere donis
Me cupit, 'elige,' ait 'virgo Cumaea, quid optes:
Optatis potiere tuis.' Ego pulveris hausti
Ostendi cumulum: quot haberet corpora pulvis,
Tot mihi natales contingere vana rogavi:
Excidit, ut peterem iuvenes quoque protinus annos.
Hos tamen ille mihi dabat aeternamque iuventam,
Si Venerem paterer: contempto munere Phoebi
Innuba permaneo; sed iam felicior aetas
Terga dedit, tremuloque gradu venit aegra senectus,
Quae patienda diu est; nam iam mihi saecula septem
Acta diu: superest, numeros ut pulveris aequem,
Ter centum messes, ter centum musta videre.
Tempus erit, cum de tanto me corpore parvam
Longa dies faciet, consumptaque membra senecta
Ad minimum redigentur onus, nec amata videbor
Nec placuisse deo; Phoebus quoque forsitan ipse

---

127 *aerias ad aures* = ad auras aeris: de bovenwereld.
128 *turis:* gen. expl.
honor: uiting van dankbaarheid: offer, cf. X. 681.
132 *lux:* leven(slicht).
133 Verg. Aen. V. 735: amoena piorum
Concilia Elysiumque colo. Huc *casta Sibylla*
Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.
134 *praecorrumpere:* cf. vs. 55.
137 *corpora:* korrels.
138 *vanus:* νήπιος.
excidit: sc. e memoria, vgl. de sage van Aurora en Tithonus, IX. 421: queritur *veteres* Pallantias annos
Coniugis esse sui.
iuvenes annos: cf. VII. 295 = iuveniles.
140 *dabat: wilde* geven.
141 *Venerem:* amorem.
144 *mihi:* a me.
146 *mustum:* wijnoogst, herfst.
148 *longa dies:* de tijd, cf. I. 346, Verg. Aen. VI. 745.

Vel non cognoscet vel dilexisse negabit:
Usque adeo mutata ferar nullique videnda,
Voce tamen noscar, vocem mihi fata relinquent.'

Achaemenides et Polyphemus.

Talia convexum per iter memorante Sibylla,
Sedibus Euboicam Stygiis emergit in urbem
Troius Aeneas sacrisque ex more litatis
Litora adit nondum nutricis habentia nomen.
Hic quoque substiterat post taedia longa laborum
Neritius Macareus, comes experientis Ulixei,
Desertum quondam mediis sub rupibus Aetnae
Noscit Achaemeniden, inprovisoque repertum
Vivere miratus, 'qui te casusve deusve
Servat, Achaemenide? cur' inquit 'barbara Graium
Prora vehit? petitur vestra quae terra carina?'
Talia quaerenti iam non hirsutus amictu,
Iam suus et spinis conserto tegmine nullis,
Fatur Achaemenides: 'Iterum Polyphemon et illos
Adspiciam fluidos humano sanguine rictus,
Hac mihi si potior domus est Ithacique carina,
Si minus Aenean veneror genitore, nec umquam
Esse satis potero, praestem licet omnia, gratus.
Quod loquor et spiro caelumque et sidera solis
Respicio. Possimne ingratus et inpius esse?
Ille dedit, quod non anima haec Cyclopis in ora
Venit; et ut iam nunc lumen vitale relinquam,

---

152 *videnda:* zichtbaar; het gerundivum is oorspronkelijk een particp. praes. pass., cf. volvenda dies.
154 *convexum:* cf. XIII. 911.
155 *Euboicam in urbem:* Cumas.
157 *nutricis:* Caietae, cf. 441 sqq.
159 *Neritius:* cf. XIII. 712.
161 *Achaemenides,* die door Aeneas op Sicilië was gevonden en door hem meegevoerd (Verg. Aen. III. 590).
162 *vivere: nog* leven.
163 *barbara:* Troiana.
166 *iam suus:* reeds weer de oude.
168 *adspiciam:* optativus.
169 *hac:* carinā sc. antwoord op de vraag in vs. 163 gesteld. *domus:* sc. mea.
172 *sidera solis:* cf. IX. 286. Hor. Carm. IV. 24:
quod spiro et placeo, si placeo, tuumst.
175 *ut:* concess.
lumen vitale: Verg. III. 600: hoc caeli spirabile numen.

Aut tumulo aut certe non illa condar in alvo.
Quid mihi tunc animi, nisi si timor abstulit omnem
Sensum animumque, fuit, cum vos petere alta relictus
Aequora conspexi? volui inclamare, sed hosti
Prodere me timui; vestrae quoque clamor Ulixis
Paene rati nocuit! vidi, cum monte revulsum
Inmanem scopulum medias permisit in undas;
Vidi iterum veluti tormenti viribus acta
Vasta Giganteo iaculantem saxa lacerto,
Et, ne deprimeret fluctus ventusve carinam,
Pertimui iam me non esse oblitus in illa.
Ut vero fuga vos a certa morte reduxit,
Ille quidem totam gemebundus obambulat Aetnam
Praetemptatque manu silvas et luminis orbus
Rupibus incursat foedataque bracchia tabo
In mare protendens gentem exsecratur Achivam
Atque ait "o, si quis referat mihi casus Ulixem
Aut aliquem e sociis, in quem mea saeviat ira,
Viscera cuius edam, cuius viventia dextra
Membra mea laniem, cuius mihi sanguis inundet
Guttur et elisi trepident sub dentibus artus,
Quam nullum aut leve sit damnum mihi lucis ademptae!"

---

176 cf. XV. 88.
177 *Quid mihi tunc animi:* ook V. 626, VII. 582.
nisi si = nisi X. 200.
180 *clamor Ulixis:* Hom. Od. IX. 475.
181 *paene nocuit:* is bijna de ondergang geweest van.
182 *permisit:* cf. XII. 282.
184 *Giganteo:* als van een Gigant.
185 *ventus:* de luchtdruk.
189 *praetemptat manu:* betast voor zich, cf. Tib.: II. 1. 75 sqq:
Hoc duce custodes furtim transgressa iacentes
Ad iuvenem tenebris sola puella venit
Et pedibus *praetemptat* iter suspensa timore
Explorat caecas cui manus ante vias.
silvas: cf. XII. 352: summis extantem Riphea silvis
194 *viscera:* vlees.
viventia: cf. XIII. 865.
196 *trepident:* Verg. Aen. III. 624:
vidi atro cum membra fluentia tabo
Manderet et tepidi tremerent sub dentibus artus.
197 *lux:* oog, cf. Stat. Theb. XI, 585: effossa lux.

Haec et plura ferox; me luridus occupat horror
Spectantem vultus etiamnum caede madentes
Crudelesque manus et inanem luminis orbem
Membraque et humano concretam sanguine barbam:
Mors erat ante oculos, minimum tamen ipsa doloris.
Et iam prensurum, iam nunc mea viscera rebar
In sua mersurum, mentique haerebat imago
Temporis illius, quo vidi bina meorum
Ter quater adfligi sociorum corpora terrae:
Cum super ipse iacens hirsuti more leonis
Visceraque et carnes cumque albis ossa medullis
Semianimesque artus avidam condebat in alvum.
Me tremor invasit: stabam sine sanguine maestus,
Mandentemque videns eiectantemque cruentas
Ore dapes et frusta mero glomerata vomentem,
Talia fingebam misero mihi fata parari.
Perque dies multos latitans omnemque tremescens
Ad strepitum mortemque timens cupidusque moriri,
Glande famem pellens et mixta frondibus herba,
Solus, inops, exspes, leto poenaeque relictus,
Hanc procul adspexi longo post tempore navem,
Oravique fugam gestu ad litusque cucurri
Et movi: Graiumque ratis Troiana recepit.
Tu quoque pande tuos, comitum gratissime, casus,
Et ducis et turbae, quae tecum est credita ponto!'

Aeolon ille refert Tusco regnare profundo, *Aeolus.*
Aeolon Hippotaden, cohibentem carcere ventos;

198 *luridus:* (cf. I. 147: lurida aconita); eigenlijk de bleekheid van de dood, hier gezegd van de schrik, die de bleekheid veroorzaakt; Hom: χλωρὸν δέοσ.
199 *caedes:* bloed, cf. IV. 97.
203 cf. VI. 651: Vescitur inque suam sua viscera congerit alvum, en XV. 88.
207 *super:* adverbium.
hirsuti more leonis: ὥς τε λέων ὀρεσιτροφοσ.
208 *carnes:* stukken vlees.
210 *sine sanguine maestus:* doodsbleek van angst.
215 *moriri:* oude vorm voor *mori*.
216 *frondes:* bladeren.
219 *fugam:* potestatem fugiendi.
220 *Graium ... Troiana:* sterke tegenstelling.
223 *Tusco profundo:* mari Tyrrheno.

Quos bovis inclusos tergo, memorabile munus,
Dulichium sumpsisse ducem flatuque secundo
Lucibus isse novem et terram adspexisse petitam;
Proxima post nonam cum sese Aurora moveret,
Invidia socios praedaeque cupidine victos
Esse: ratos aurum dempsisse ligamina ventis;
Cum quibus isse retro, per quas modo venerat undas,
Aeoliique ratem portus repetisse tyranni.
'Inde Lami veterem Laestrygonis' inquit 'in urbem
Venimus: Antiphates terra regnabat in illa.
Missus ad hunc ego sum numero comitante duorum,
Vixque fuga quaesita salus comitique mihique;
Tertius e nobis Laestrygonis inpia tinxit
Ora cruore suo. Fugientibus instat et agmen
Concitat Antiphates: coeunt et saxa trabesque
Coniciunt merguntque viros merguntque carinas.
Una tamen, quae nos ipsumque vehebat Ulixen, *Circe et*
Effugit; amissa sociorum parte dolentes *Ulixes.*
Multaque conquesti terris adlabimur illis,
Quas procul hinc cernis (procul hinc, mihi crede, videnda
Insula, visa mihi!) tuque, o iustissime Troum,
Nate dea (neque enim finito Marte vocandus
Hostis es, Aenea) moneo, fuge litora Circes!
Nos quoque Circaeo religata in litore pinu,
Antiphatae memores inmansuetique Cyclopis,
Ire negabamus, sed tecta ignota subire

---

225 *tergum:* huid, III. 52, XV. 305, Hom. Od. X. 19: ἀσκὸς βοὸς.
226 *Dulichium ducem:* cf. XIII. 107.
227 *lucibus novem:* ἐννῆμαρ, IV. 262, Cic. p. Mil. XXXV. 98: centesima lux est haec ab interitu P. Clodii et, opinor, altera.
230 *esse ratos aurum:* cf. VIII. 25: lapsum mentitus = eum lapsum esse mentitus.
233 *Lami in urbem:* Hom. Od. X. 81 sq.:

Λάμου αἰπὺ πτολίεθρον Τηλέπυλον
Λαιστρυγονίην.

Cic. ad. Att. II. 13. 2: Si vero in hanc Τηλέπυλον veneris Λαιστρυγονίην — Formias dico — qui fremitus hominum! quam irati animi!
Plin. N.H. III. 59: oppidum Formiae antiqua Laestrygonum sedes; zie ook Hor. Carm. III. 17.
244 *procul videnda:* slechts uit de verte......
Over het eiland van Circe, zie vs. 10.
248 *pinu:* nave cf. vs. 88.

Sorte sumus lecti: sors me fidumque Politen
Eurylochumque simul nimioque Elpenora vino
Bisque novem socios Circaea ad moenia misit.
Quae simul attigimus stetimusque in limine tecti,
Mille lupi mixtique lupis ursique leaeque
Occursu fecere metum. Sed nulla timenda
Nullaque erat nostro factura in corpore vulnus.
Quin etiam blandas movere per aëra caudas
Nostraque adulantes comitant vestigia, donec
Excipiunt famulae perque atria marmore tecta
Ad dominam ducunt. Pulchro sedet illa recessu,
Sollemni solio pallamque induta nitentem
Insuper aurato circumvelatur amictu.
Nereïdes Nymphaeque simul, quae vellera motis
Nulla trahunt digitis nec fila sequentia ducunt,
Gramina disponunt sparsosque sine ordine flores
Secernunt calathis variasque coloribus herbas.
Ipsa, quod hae faciunt, opus exigit, ipsa, quis usus
Quove sit in folio, quae sit concordia mixtis,
Novit et advertens pensas examinat herbas.
Haec ubi nos vidit, dicta acceptaque salute,

---

252 *nimioque Elpenora vino:* abl. qual., Hom. Od. X. 552 wordt beschreven, hoe Elpenor, die in zijn dronkenschap op het dak van Circe's woning was gaan slapen, des ochtends wakker wordend er niet aan dacht, dat hij een trap af moest, van het dak viel en zijn hals brak.

258 *blandas:* enallage.

266 *per atria marmore tecta:* als was het een Romeinse patriciër-woning.

261 *recessu:* een vertrek binnen in het paleis, cf. I. 177.

263 *aurato:* cf. VIII. 448: auratis mutavit vestibus atras.

264 *Nereides:* zeenymphen, dochters van Nereus.
simul: una cum ea.

265 cf. XIII. 511.
trahunt ... ducunt: cf. II. 411, IV. 34, VI. 19.

268 *exigit:* eigenl. weegt af, onderzoekt, hier: beoordeelt.
usus: gebruik, werking, kracht.

269 *quae sit concordia mixtis:* hoe ze gezamenlijk werken na met elkaar gemengd te zijn.

270 *advertens:* sc. animum.
pensas examinat herbas: zoals in Rome de slavinnen de afgewogen wol te verwerken kregen, ontvangen de nymphen van Circe *pensas herbas.*

271 cf. vs. 11.

Diffudit vultus et reddidit omina voce;
Nec mora, misceri tosti iubet hordea grani
Mellaque vimque meri cum lacte coagula passo,
Quique sub hac lateant furtim dulcedine, sucos
Adicit. Accipimus sacra data pocula dextra.
Quae simul arenti sitientes hausimus ore,
Et tetigit summos virga dea dira capillos, —
Et pudet et referam — saetis horrescere coepi
Nec iam posse loqui, pro verbis edere raucum
Murmur et in terram toto procumbere vultu
Osque meum sensi pando occallescere rostro,
Colla tumere toris, et qua modo pocula parte
Sumpta mihi fuerant, illa vestigia feci;
Cumque eadem passis (tantum medicamina possunt!)
Claudor hara, solumque suis caruisse figura
Vidimus Eurylochum: solus data pocula fugit;
Quae nisi vitasset, pecoris pars una manerem
Nunc quoque saetigeri, nec tantae cladis ab illo
Certior ad Circen ultor venisset Ulixes.
   Pacifer huic dederat florem Cyllenius album:
Moly vocant superi; nigra radice tenetur.
Tutus eo monitisque simul caelestibus intrat

---

272 *diffudit vultus:* zo IV. 765: postquam munere Bacchi diffudere animos.

273 *tosti grani:* gen. qual.

274 *vim meri:* koppige wijn.
lac coagula passum: kaas, cf. XIII. 830.

280 *raucum murmur:* cf. XIII. 567.

283 *colla tumere toris:* cf. II. 854: Colla toris extant.
pando rostro: ablativus: *tot* een ..., cf. XIII. 963, XV. 268, IX. 222, XI. 110.

285 *passis:* sociis sc.
medicamina: φάρμακα λύγρα, cf. VII. 262.

286 *suis:* genitivus.
carere: vrij blijven van.

288 *pars una* = unus, cf. XIII. 51.

290 *certior:* sc. factus, c. gen., XIII. 722.

291 *Cyllenius:* Mercurius, zo genoemd naar de berg Cyllene in Arcadië, waar hij geboren is.

292 *tenetur:* sc. terrā, cf. XIII. vs. 713.

Ille domum Circes et ad insidiosa vocatus
Pocula conantem virga mulcere capillos
Reppulit et stricto pavidam deterruit ense.
Inde fides dextraeque datae, thalamoque receptus
Coniugii dotem sociorum corpora poscit.
Spargimur ignotae sucis melioribus herbae
Percutimurque caput conversae verbere virgae,
Verbaque dicuntur dictis contraria verbis;
Quo magis illa canit, magis hoc tellure levati
Erigimur, saetaeque cadunt, bifidosque relinquit
Rima pedes, redeunt umeri et subiecta lacertis
Bracchia sunt. *Flentem flentes* amplectimur ipsi
Haeremusque ducis collo nec verba locuti
Ulla priora sumus quam nos testantia gratos.
  Annua nos illic tenuit mora multaque praesens
Tempore tam longo vidi, multa auribus hausi.
Hoc quoque cum multis, quod clam mihi rettulit una
Quattuor e famulis ad talia sacra paratis.
Cum duce namque meo Circe dum sola moratur,
Illa mihi niveo factum de marmore signum
Ostendit iuvenale gerens in vertice picum,

---

294 *insidiosa:* verraderlijk, cf. VII. 744: insidiosa limina: het huis, waarin haar een hinderlaag gelegd was.
vocatus: κληθεὶσ, genood.
295 *mulcere:* cf. I. 108: 1e. zaak aanraken; 2e. tot rust brengen.
298 *dotem:* praedicatief.
corpora: het herstel van, de teruggave van ...
300 *caput:* acc. partis.
conversae: de toverstaf is omgekeerd: daardoor heeft ze de tegengestelde uitwerking.
302 *canit:* cf. carmen (*canimen), toverformule.
magis hoc = eo magis.
304 *subiecta sunt:* zijn toegevoegd aan, sluiten aan bij, cf. XIV. 66.
307 *quam* <verba> *nos testantia gratos.*
praesens: XIII. 825.
310 *cum multis:* sc. aliis rebus.
311 *ad talia sacra:* vgl. 270.
312 *niveo de marmore:* Op het forum Augusti (Suet. vita Aug. 31) stond een marmeren standbeeld van Valerius Corvinus: Gell. N.A. IX. 11. 10: Statuam Corvino isti divus Augustus in foro suo statuendam curavit: in eius capite corvi simulacrum est. Circe's woning was niet met marmeren standbeelden versierd!

Aede sacra positum multisque insigne coronis.
Quis foret et quare sacra coleretur in aede,
Cur hanc ferret avem, quaerenti et scire volenti
"Accipe," ait "Macareu, dominaeque potentia quae sit,
Hinc quoque disce meae; tu dictis adice mentem!

Picus in Ausoniis, proles Saturnia, terris *Picus.*
Rex fuit, utilium bello studiosus equorum.
Forma viro, quam cernis, erat: licet ipse decorem
Adspicias fictaque probes ab imagine veram.
Par animus formae; nec adhuc spectasse per annos
Quinquennem poterat Graia quater Elide pugnam.
Ille suos Dryadas Latiis in montibus ortas
Verterat in vultus, illum fontana petebant
Numina, Naiades, quas Albula quasque Numici,
Quas Anienis aquae cursuque brevissimus Almo
Narve tulit praeceps et opacae Farfarus umbrae,
Quaeque colunt Scythicae stagnum nemorale Dianae
Finitimosque lacus; spretis tamen omnibus unam
Ille colit nymphen, quam quondam in colle Palati

---

315 *aedes sacra:* kapel, XII. 245.
320 *Picus:* Verg. Aen. VII. 48:
Fauno Picus pater isque parentem
Te, Saturne, refert.
Ausonii: de oude bewoners van Italië.
proles Saturnia: filius Saturni.
321 *studiosus equorum:* Verg. Aen. VII. 189:
Picus equum domitor.
323 *probare ab of ex:* cf. Plaut. Trin. IV. 3. 42:
ex eorum ingenio ingenium horum probant.
324 *per annos:* wegens zijn leeftijd.
325 *quinquennem pugnam:* de Olympische spelen hadden plaats om de *vier* jaar! In de mythische tijd waren deze natuurlijk nog niet ingesteld!
Graia Elide: te Olympia.
326 *Dryades:* boomnymphen, III. 507.
327 *verterat:* converterat.
328 sqq. *Albula:* later Tiber genoemd, *Numic(i)us,* riviertje in Latium, ten zuiden van Lanuvium; *Anio,* rivier in het land van Tibur, en *Almo,* riviertje bij Rome, stromen evenals de *Nar* en *Farfarus* in de Tiber uit.
331 *stagnum nemorale:* Nemimeer bij Aricia.
Scythicae Dianae: Volgens de latere sage zou Orestes het beeld van Diana uit Tauris — Scythië — naar Aricia hebben gebracht, cf. XV. 489.

Dicitur Ionio peperisse Venilia Iano.
Haec ubi nubilibus primum maturuit annis,
Praeposito cunctis Laurenti tradita Pico est,
Rara quidem facie, sed rarior arte canendi,
Unde Canens dicta est: silvas et saxa movere
Et mulcere feras et flumina longa morari.
Ore suo volucresque vagas retinere solebat.
Quae dum feminea modulatur carmina voce,
Exierat tecto Laurentes Picus in agros,
Indigenas fixurus apros tergumque premebat
Acris equi laevaque hastilia bina ferebat,
Poeniceam fulvo chlamydem contractus ab auro.
Venerat in silvas et filia Solis easdem,
Utque novas legeret fecundis collibus herbas,
Nomine dicta suo Circaea reliquerat arva;
Quae simul ac iuvenem virgultis abdita vidit,
Obstipuit: cecidere manu, quas legerat, herbae:
Flammaque per totas visa est errare medullas.
Ut primum valido mentem collegit ab aestu,
Quid cuperet, fassura fuit; ne posset adire,
Cursus equi fecit circumfususque satelles.
"'Non'" ait "'effugies, vento rapiare licebit,
Si modo me novi, si non evanuit omnis

---

334 *Ionio ... Iano:* Ianus is een typisch Romeinse god!
Venilia: is bij Vergilius de moeder van Turnus.
336 *praeposito:* sc. procis *cunctis.*
Laurentes: de oude bewoners van Latium.
337 *rara:* bijzonder, VII. 623: rarissima quercus = een eik van zeldzame schoonheid.
338 *silvas et saxa movere:* evenals Orpheus.
339 *mulcere:* zie bij 295.
345 *contractus:* reflex., *ab:* cf. XI. 130 = met; *auro:* gouden gesp.
346 *filia Solis:* Circe, cf. XIII. 968.
350 Van Andromache zegt Homerus bij het vernemen van geweeklaag: Il. XXII. 448:
τῆς δ' ἐλελίχθη γυῖα, χαμαὶ δέ οἱ ἔκπεσε κερκίς.
351 *flamma:* gloed.
354 *facere ne:* XII. 282.
satelles: collectivum.
355 *licebit:* XIII. 862.
356 *si modo me novi:* Hor. Sat. I. 9. 22: si bene me novi.

Herbarum virtus, nec me mea carmina fallunt.'"
Dixit, et effigiem nullo cum corpore falsi
Finxit apri praeterque oculos transcurrere regis
Iussit et in densum trabibus nemus ire videri,
Plurima qua silva est et equo loca pervia non sunt.
Haud mora, continuo praedae petit inscius umbram
Picus equique celer spumantia terga relinquit,
Spemque sequens vanam silva pedes errat in alta.
Concipit illa preces et verba precantia dicit
Ignotosque deos ignoto carmine adorat,
Quo solet et niveae vultum confundere Lunae
Et patrio capiti bibulas subtexere nubes.
Tum quoque cantato densetur carmine caelum,
Et nebulas exalat humus, caecisque vagantur
Limitibus comites, et abest custodia regi.
Nacta locum tempusque "'per, o tua lumina,'" dixit
"'Quae mea ceperunt, perque hanc, pulcherrime, formam,
Quae facit, ut supplex tibi sim dea, consule nostris
Ignibus et socerum, qui pervidet omnia, Solem
Accipe nec durus Titanida despice Circen!'"
Dixerat; ille ferox ipsamque precesque relinquit,
Et "'quaecumque es,'" ait "'non sum tuus. Altera captum

---

357 *fallunt:* in den steek laten, teleurstellen.
358 *nullo cum corpore* = sine corpore, voor attributief adjectivum, cf. XI. 429.
falsi apri: cf. XV. 155: *falsi mundi*, van een niet bestaande, niet werkelijke wereld.
360 *trabs:* arbor.
361 *plurima:* vs. 53; XIV 514: multa silva.
363 *spumantia:* met schuim bedekt.
365 *concipit preces:* gebeden uitspreken, formuleren, cf. VII. 594: vota concipere.
367 *confundere:* onherkenbaar maken, V. 58: fractis confudit in ossibus ora; hier van een maansverduistering gebruikt: verduisteren — somber maken; opp. *diffundere:* vrolijk maken, vs. 272.
368 *bibulas:* eig. vocht opnemend = vochtig.
370 *caecis:* duister, cf. XV. 299.
373 *quae mea ceperunt:* cf. XIII. 775.
376 *durus:* hardvochtig.
Titanida: cf. vs. 14.
377 *repellit:* cf. XIII. 967.

Me tenet, et teneat per longum, conprecor, aevum!
Nec Venere externa socialia foedera laedam,
Dum mihi Ianigenam servabunt fata Canentem.'"
Saepe retemptatis precibus Titania frustra
"'Non inpune feres neque' ait 'reddere Canenti:
Laesaque quid faciat, quid amans, quid femina, disces!'"
[Rebus'" ait, "'sed amans et laesa et femina Circe!]'"
  Tum bis ad occasum, bis se convertit ad ortus:
Ter iuvenem baculo tetigit, tria carmina dixit.
Ille fugit, sed se solito velocius ipse
Currere miratur; pennas in corpore vidit
Seque novam subito Latiis accedere silvis
Indignatus avem duro fera robora rostro
Figit et iratus longis dat vulnera ramis.
Purpureum chlamydis pennae traxere colorem:
Fibula quod fuerat vestemque momorderat aurum,
Pluma fit, et fulvo cervix praecingitur auro:
Nec quicquam antiquum Pico nisi nomina restat.
Interea comites, clamato saepe per agros
Nequiquam Pico nullaque in parte reperto,
Inveniunt Circen (nam iam tenuaverat auras
Passaque erat nebulas ventis ac sole recludi)
Criminibusque premunt veris regemque reposcunt
Vimque ferunt saevisque parant incessere telis.
Illa nocens spargit virus sucosque veneni,

---

379 *conprecor:* aan de *sermo vulgaris* ontleend, cf. XII. 285.
380 *Venus externa:* zo Her. V. 102: *amor externus,* van een vreemde voor Helena.
socialia: coniugialia, cf. XI. 743.
383 *non inpune feres:* cf. XI. 207.
384 *laesa ... amans ... femina:* climax.
385 *rebus* = eventu.
387 *carmina:* XIII. 952.
388 *solito velocius:* cf. expectatione celerius; V. 149, XII. 161.
390 *accedere:* cf. V. 673:
  Alteraque alterius rigido concrescere rostro
  Ora videt volucresque novas accedere silvis.
393 *traxere colorem:* XI. 305.
394 cf. VIII. 318: Rasilis huic summam mordebat fibula vestem. construeer: aurum, quod fibula fuerat ...
397 *Picum clamare:* „Picus" roepen, cf. II. 443.
399 *tenuaverat:* cf. vs. 369.
400 *recludi:* zich ontsluiten, zich openen, optrekken.

Et Noctem Noctisque deos Ereboque Chaoque
Convocat et longis Hecaten ululatibus orat:
Exsiluere loco (dictu mirabile) silvae,
Ingemuitque solum, vicinaque palluit arbor,
Sparsaque sanguineis maduerunt pabula guttis,
Et lapides visi mugitus edere raucos,
Et latrare canes et humus serpentibus atris
Squalere et tenues animae volitare silentum.
Attonitum monstris vulgus pavet; illa paventis
Ora venenata tetigit mirantia virga.
Cuius ab attactu variarum monstra ferarum
In iuvenes veniunt: nulli sua mansit imago.
Sparserat occiduus Tartessia litora Phoebus, *Canens.*
Et frustra coniunx oculis animoque Canentis
Expectatus erat: famuli populusque per omnes
Discurrunt silvas atque obvia lumina portant;
Nec satis est nymphae flere et lacerare capillos
Et dare plangorem (facit haec tamen omnia), seque
Proripit ac Latios errat vesana per agros.
Sex illam noctes, totidem redeuntia solis
Lumina viderunt inopem somnique cibique
Per iuga, per valles, qua fors ducebat, euntem.
Ultimus adspexit Thybris luctuque viaque
Fessam et iam longa ponentem corpora ripa:
Illic cum lacrimis ipso modulata dolore
Verba sono tenui maerens fundebat, ut olim

---

404 *Noctis deos:* de godinnen van de dood.
Erebo Chaoque: abl. sep.
405 *Hecate:* II. 416. VII. 94.
407 *arbor:* collectivum.
412 *paventis:* sc. vulgi.
414 *monstra ferarum:* wonderbaarlijke gestalten van dieren,
415 *in iuvenes veniunt:* komen over ...
sua: zijn eigen..
416 *sparserat:* sc. radiis.
occiduus Phoebus: cf. XV. 227: occidua senecta; Fasti V. 558: *Sol occiduus* voor: het westen.
Tartessia litora: de Westelijke kusten — naar Tartessus in Spanje.
421 *que:* maar.
423 *totidem:* als adverbium te vertalen.
429 *olim:* in vergelijkingen, cf. XI. 508; VIII, 191.

Carmina iam moriens canit exequialia cygnus.
Luctibus extremis tenues liquefacta medullas
Tabuit inque leves paulatim evanuit auras.
Fama tamen signata loco est, quem rite Canentem
Nomine de nymphae veteres dixere Camenae."
Talia multa mihi longum narrata per annum
Visaque sunt; resides et desuetudine tardi
Rursus inire fretum, rursus dare vela iubemur.
Ancipitesque vias et iter Titania vastum
Dixerat et saevi restare pericula ponti.
Pertimui, fateor, nactusque hoc litus adhaesi.'
Finierat Macareus. Urnaque Aeneïa nutrix
Condita marmorea tumulo breve carmen habebat:
HIC · ME · CAIETAM · NOTAE · PIETATIS · ALUMNUS
EREPTAM · ARGOLICO · QUO · DEBUIT · IGNE · CREMAVIT
Solvitur herboso religatus ab aggere funis,
Et procul insidias infamataeque relinquunt
Tecta deae lucosque petunt, ubi nubilus umbra
In mare cum flava prorumpit Thybris harena,

---

430 *carmina exequialia:* lijkzang, die de zwaan even voor hij ging sterven, zou hebben gezongen.
431 *tenues liquefacta medullas:* acc. partis.
432 *in leves paulatim evanuit auras:* cf. III. 397:
In aera sucus Corporis omnis abit.
433 *signata loco:* de herinnering leeft voort in de plaats, cf. Verg. Aen. III. 287: rem carmine signo, ongeveer: ik onttrek aan de vergetelheid; ik houd de herinnering eraan levendig.
434 *Camenae:* bij de porta Capena te Rome bevond zich de *lucus Camenarum.*
435 *mihi:* Macareus vertelt, cf. 319, 441.
437 *dare vela:* sc. ventis.
438 *Titania:* cf. XIII. 967.
439 *restare:* nog te wachten staan.
440 *hoc litus:* Caieta, cf. vs. 157.
442 *condita:* XV. 88.
marmoreo: anachronisme.
Carmen: opschrift.
443 *notae pietatis:* gen. qualitatis.
notae pietatis alumnus: pius Aeneas.
n. p. alumnus: pius Aeneas.
445 construeer: Argolico (Graeco) igni ereptam igne, quo debuit, cremavit.
446 *infamatae deae:* bedoeld is Circe.

Faunigenaeque domo potitur nataque Latini,
Non sine Marte tamen: bellum cum gente feroci
Suscipitur, pactaque furit pro coniuge Turnus.
Concurrit Latio Tyrrhenia tota, diuque
Ardua sollicitis victoria quaeritur armis.
Auget uterque suas externo robore vires,
Et multi Rutulos, multi Troiana tuentur
Castra. Neque Aeneas Euandri ad moenia frustra,

Diomedis socii.

At Venulus frustra profugi Diomedis ad urbem
Venerat. Ille quidem sub Iapyge maxima Dauno
Moenia condiderat dotaliaque arva tenebat;
Sed Venulus, Turni postquam mandata peregit,
Auxilium petiit; vires Aetolius heros
Excusat: nec se aut soceri committere pugnae
Velle sui populos aut, quos e gente suorum
Armet, habere ullos; 'neve haec commenta putetis,
Admonitu quamquam renovetur luctus amarus,

---

449 *Faunigenae:* Latini. Verg. Aen. VII. 45 sqq:

Rex arva Latinus et urbes
Iam senior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica
Accipimus.

potitur: zeugma, cf. XI. 55 en 217.

452 *Latio* = cum Latio.

453 *ardua:* moeilijk te verkrijgen.

454 *robore:* krijgsmacht.

456 *moenia:* urbem.

457 *Venulus:* gezant van Turnus; Diomedes was na de inneming van Troje en na vele zwerftochten in Apulië gekomen, waar hij gehuwd was met de dochter van Koning Daunus. Op het van dezen als huwelijksgift ontvangen (*dotalia arva*) land had hij een stad gesticht.

458 *Iapyx* = Iapygio: Apulisch.

459 *dotalia:* cf. vs. 569 en IV. 705:

Promittuntque super regnum dotale parentes.

461 *Aetolius heros:* Diomedes is afkomstig uit Calydon in Aetolië, waar ten tijde van de Calydonische jacht zijn grootvader Oeneus regeerde.

vires excusat: cf. excuso morbum; *vires:* *zwakke* krachten.

462 construeer: nec se aut velle ... aut habere ...

463 *populos:* λαούς

465 cf. Verg. Aen. II. 1.:

Infandum, regina, iubes renovare dolorem.

Perpetiar memorare tamen. Postquam alta cremata est
Ilion et Danaas paverunt Pergama dextras,
Naryciusque heros a *Virgine virgine* rapta,
Quam meruit poenam solus, digessit in omnes,
Spargimur et ventis inimica per aequora rapti
Fulmina, noctem, imbres, iram caelique marisque
Perpetimur Danai cumulumque Capherea cladis.
Neve morer, referam tristes ex ordine casus:
Graecia tum potuit Priamo quoque flenda videri!
Me tamen armiferae servatum cura Minervae
Fluctibus eripuit; patriis sed rursus ab Argis
Pellor, et antiquo memores de vulnere poenas
Exigit alma Venus, tantosque per alta labores
Aequora sustinui, tantos terrestribus armis,
Ut mihi felices sint illi saepe vocati,
Quos communis hiems inportunusque Caphereus
Mersit aquis, vellemque horum pars una fuissem!
Ultima iam passi comites belloque fretoque
Deficiunt finemque rogant erroris, et Acmon
Fervidus ingenio, tum vero et cladibus asper,
"Quid superest, quod iam patientia vestra recuset
Ferre, viri?" dixit. "quid habet Cytherea, quod ultra,

---

466 *perpetiar:* cf. XI. 322.
467 *paverunt:* van *pasco.*
468 Ajax, uit Naryx in Locris, had de priesteres Cassandra, dochter van Priamus en Hecuba uit de tempel van Minerva weggesleurd.
469 *digessit in:* verdeeld had over; gebracht had over.
471 *noctem:* duisternis.
472 *cumulum cladis:* appositie bij *Capherea; Caphereus,* voorgebergte van Euboea, waar de Griekse vloot schipbreuk leed.
474 *potuit:* had kunnen.
477 Dat Venus door Diomedes gewond is, wordt in het vijfde boek vs. 330 env. van de Ilias verhaald.
memores: enallage; *memor* (onverzoenlijk) behoort eigenlijk bij Venus, cf. 604 en IV. 190:
Exigit indicii memorem Cythereia poenam.
de vulnere: te verbinden met *exigit.*
480 *mihi:* a me.
481 *communis:* ὁμοίιοσ.
482 *pars una:* cf. XIII. 51.
484 *deficiunt:* sc. animo; verliezen de moed.
error: omzwervingen.

(Velle puta!) faciat? nam dum peiora timentur,
Est locus in vulnus; sors autem ubi pessima rerum,
Sub pedibus timor est securaque summa malorum.
Audiat ipsa licet et, quod facit, oderit omnes
Sub Diomede viros, odium tamen illius omnes
Spernimus, et magno stat magna potentia nobis!"
Talibus iratam Venerem Pleuronius Acmon
Instimulat verbis stimulisque resuscitat iram.
Dicta placent paucis: numeri maioris amici
Acmona corripimus; cui respondere volenti
Vox pariter vocisque via est tenuata, comaeque
In plumas abeunt, plumis nova colla teguntur
Pectoraque et tergum, maiores bracchia pennas
Accipiunt, cubitusque leves sinuatur in alas;
Magna pedis digitos pars occupat oraque cornu
Indurata rigent finemque in acumine ponunt.
Hunc Lycus, hunc Idas et cum Rhexenore Nycteus,
Hunc miratur Abas, et dum mirantur, eandem
Accipiunt faciem; numerusque ex agmine maior
Subvolat et remos plausis circumvolat alis.
Si, volucrum quae sit dubiarum forma, requiris:
Ut non cycnorum, sic albis proxima cycnis.
Vix equidem has sedes et Iapygis arida Dauni

488 *velle puta:* finge eam velle.
489 *est locus in vulnus:* is er nog plaats voor een nieuwe wonde. *pessima rerum:* cf. XIII. 508: maxima rerum: de machtigste ter wereld.
490 *sub pedibus:* cf. Liv. 34. 32. 5: duas clarissimas urbes sub pedibus tuis relinquemus = volkomen in Uw macht; zie ook Verg. Aen. VII. 100.
491 *licet* + coniunct: laat ...
493 *magna potentia:* onze grote macht (nl. dat wij het recht hebben om ons niet te bekreunen om Venus' haat).
494 *Pleuronius:* uit Pleuron in Aetolië.
496 *numeri maioris:* die de meerderheid vormen.
499 *abeunt in:* cf. XI. 653.
nova: zoals die pas veranderd was.
502 *occupat:* breidt zich uit over, cf. IX. 352:
Subcrescit ab imo
Totaque paulatim lentus *premit* inguina cortex
cornu: abl., cf. vs. 282.
508 *dubiarum:* incertarum, niet zeker te bepalen; het zouden reigers geweest zijn.
509 *ut ... sic:* ofschoon ... toch.
510 *Iapygis Dauni:* cf. vs. 457.

Arva gener teneo minima cum parte meorum.'

Pastor Apulus.

Hactenus Oenides; Venulus Calydonia regna
Peucetiosque sinus Messapiaque arva relinquit.
In quibus antra videt, quae multa nubila silva
Et levibus guttis nutantia semicaper Pan
Nunc tenet, at quodam tenuerunt tempore nymphae.
Apulus has illa pastor regione fugatas
Terruit et primo subita formidine movit:
Mox, ubi mens rediit et contempsere sequentem,
Ad numerum motis pedibus duxere choreas.
Inprobat has pastor saltuque imitatus agresti
Addidit obscenis convicia rustica dictis,
Nec prius os tacuit, quam guttura condidit arbor.
Arbore enim sucoque licet cognoscere mores:
Quippe notam linguae bacis oleaster amaris
Exhibet; asperitas verborum cessit in illas.

Aeneae naves.

Hinc ubi legati rediere negata ferentes
Arma Aetola sibi, Rutuli sine viribus illis
Bella instructa gerunt, multumque ab utraque cruoris
Parte datur. Fert, ecce, avidas in pinea Turnus
Texta faces, ignesque timent, quibus unda pepercit.
Iamque picem et ceras alimentaque cetera flammae
Mulciber urebat perque altum ad carbasa malum

---

512 *Oenides:* Diomedes, zie bij 461.
Venulus: cf. 457.
513 *Messapii:* volksstam in het Zuiden van Calabrië.
514 *multa silva:* cf. vs. 361.
515 *semicaper:* met bokkenpoten.
518 *formidine movit:* formidine tenuit.
520 *ad numerum:* als op de maat; Verg. Georg. IV. 174:
Illi inter sese magna vi bracchia tollunt
In numerum (regelmatig)
opp: *extra numerum:*
521 *has:* choreas sc.
524 *arbore:* doordat hij <deze> boom werd, n.l. een oleaster.
525 *notam:* kenmerk.
526 *exhibet:* vertoont, verraadt.
cessit in: cf. XI. 143.
527 *Hinc:* n.l. van Arpi, de stad van Diomedes.
ferentes: referentes.
530 *in pinea texta:* cf. XI. 524.
533 *Mulciber:* Vulcanus, god van het vuur.
mālum: let op de kwantiteit!

Ibat, et incurvae fumabant †transtra carinae,
Cum memor has pinus Idaeo vertice caesas
Sancta deum genetrix tinnitibus aëra pulsi
Aeris et inflati conplevit murmure buxi,
Perque leves domitis invecta leonibus auras
'Inrita sacrilega iactas incendia dextra,
Turne!' ait. 'Eripiam, nec me patiente cremabit
Ignis edax nemorum partes et membra meorum.'
Intonuit dicente dea, tonitrumque secuti
Cum saliente graves ceciderunt grandine nimbi:
Aëraque et †tumidum subitis concursibus aequor
Astraei turbant et eunt in proelia fratres.
E quibus alma parens unius viribus usa,
Stuppea praerupit Phrygiae retinacula puppis
Fertque rates pronas medioque sub aequore mergit.
Robore mollito lignoque in corpora verso,
In capitum facies puppes mutantur aduncae,
In digitos abeunt et crura natantia remi,
Quodque sinus fuerat, latus est, mediisque carina
Subdita navigiis spinae mutatur in usum;
Lina comae molles, antemnae bracchia fiunt;
Caerulus, ut fuerat, color est; quasque ante timebant,
Illas virgineis exercent lusibus undas

---

536 *sancta deum genetrix:* Cybele, magna Mater deorum, aan wie de berg Ida gewijd was.

537 *aeris:* cf. III. 532: aera, de metalen bekkens, *cymbala,* die bij de feesten van Bacchus en Cybele gebruikt werden.

537 *murmur:* klank, cf. Hor. Carm. II, 1. 17:

Iam nunc minaci murmure cornuum
perstringis auris, iam litui strepunt
iam fulgor armorum fugacis
terret equos equitumque voltus.

538 *leonibus:* cf. Verg. Aen. III. 113 en X. 704:

Dente premunt domito Cybeleia frena leones.

540 de nadruk ligt op: *nec me patiente.*

545 *Astraei fratres:* de windgoden, zonen van den Titan Astraeus.

547 *Phrygiae:* Troianae.
puppis = classis.

549 *corpora:* vlees, cf. I. 408.

550 *abeunt in:* cf. vs. 499.

552 *est:* blijft.

553 *spinae in usum,* cf. I. 408: in corporis usum, om te dienen als: = in spinam.

556 *exercent:* cf. XII. 524.

Naides aequoreae; durisque in montibus ortae
Molle fretum celebrant, nec eas sua tangit origo.
Non tamen oblitae, quam multa pericula saepe
Pertulerint pelago, iactatis saepe carinis
Subposuere manus, nisi si qua vehebat Achivos.
Cladis adhuc Phrygiae memores odere Pelasgos,
Neritiaeque ratis viderunt fragmina laetis
Vultibus, et laetis videre rigescere puppim
Vultibus Alcinoi saxumque increscere ligno.

Spes erat, in nymphas animata classe marina *Ardea.*
Posse metu monstri Rutulum desistere bello.
Perstat, habetque deos pars utraque, quodque deorum est
Instar, habent animos; nec iam dotalia regna,
Nec sceptrum soceri, nec te, Lavinia virgo,
Sed vicisse petunt deponendique pudore
Bella gerunt; tandemque Venus victricia nati
Arma videt, Turnusque cadit; cadit Ardea, Turno
Sospite dicta potens. Quem postquam barbarus ensis
Abstulit et tepida patuerunt tecta favilla,
Congerie e media tum primum cognita praepes

---

558 *tangit* = movet.
561 *nisi si* = nisi, cf. vs. 177.
563 *Neritiae:* cf. XIII. 711.
ratis fragmina: naufragium.
Het schip van Alcinous, den koning der Phaeaken, dat Ulixes van Ithaca had overgebracht, is in een rots veranderd, Hom. Od. XIII. 163.
567 *Rutulum:* Turnum.
568 *deos,* n.l. Iuno en Venus.
quodque: que behoort bij *habent.*
569 *instar:* cf. vs. 124 en XII. 266.
dotalia: cf. 459 en IV. 705:
Promittuntque super (= insuper) regnum dotale parentes.
570 cf. 449.
571 *deponendi bella:* den oorlog op te geven n.l. zonder dat de overwinning behaald is.
573 *Ardea,* hoofdstad der Rutuliers, Verg. Aen. VII. 412;
Locus Ardea quondam
Dictus avīs et nunc magnum manet Ardea nomen.
574 *sospite:* incolumi, vivo.
barbarus: Phrygius, Troianus.
576 *congeries:* ruines.
cf. XII. 520.

Subvolat et cineres plausis everberat alis.
Et sonus et macies et pallor et omnia, captam
Quae deceant urbem, nomen quoque mansit in illa
Urbis, et ipsa suis deplangitur Ardea pennis.

Aeneas Indiges.

Iamque deos omnes ipsamque Aeneïa virtus
Iunonem veteres finire coëgerat iras,
Cum bene fundatis opibus crescentis Iuli
Tempestivus erat caelo Cythereïus heros,
Ambieratque Venus superos colloque parentis
Circumfusa sui 'numquam mihi' dixerat 'ullo
Tempore dure pater, nunc sis mitissimus, opto ,
Aeneaeque meo, qui te de sanguine nostro
Fecit avum, quamvis parvum des, optime, numen,
Dum modo des aliquod. Satis est inamabile regnum
Adspexisse semel, Stygios semel isse per amnes.'
Adsensere dei, nec coniunx regia vultus
Inmotos tenuit placatoque adnuit ore.
Tum pater 'estis' ait 'caelesti numine digni,
Quaeque petis, pro quoque petis: cape, nata, quod optas!'
Fatus erat. Gaudet gratesque agit illa parenti,
Perque leves auras iunctis invecta columbis
Litus adit Laurens, ubi tectus harundine serpit
In freta flumineis vicina Numicius undis.

577 *everberat:* schudt af van.
580 *suis deplangitur pennis:* treurt met zijn eigen vleugels in hevige (*de*) smart.
ardea: reiger.
583 *Iulus,* = Ascanius, zoon van Aeneas.
584 *tempestivus:* maturus.
Cythereius heros: XIII. 625.
585 *ambierat:* was zijn voorspraak geweest. *ambitus* betekent ook wel eens *protectie, voorspraak*.
589 cf. XV. 545; I. 171, 595; Cic. Tusc. Q. I. 13, 29: ipsi illi maiorum gentium dei hinc a nobis profecti in caelum reperientur.
inamabile regnum: cf. IV. 477:
Facta puta, quaecumque iubes! inamabile regnum
Desere teque refer caeli melioris ad auras!
595 *que ... que.*
597 *iunctis columbis:* cf. X. 708: iunctis cycnis Carpit iter.; Verg. Aen. III. 113:
Et iuncti currum dominae subiere leones;
De duif was de heilige vogel van Venus, cf. XIII. 673.
599 *Numicius:* vs. 328.

Hunc iubet Aeneae, quaecumque obnoxia morti,
Abluere et tacito deferre sub aequora cursu.
Corniger exsequitur Veneris mandata suisque,
Quicquid in Aenea fuerat mortale, repurgat
Et respergit aquis: pars optima restitit illi.
Lustratum genetrix divino corpus odore
Unxit et ambrosia cum dulci nectare mixta
Contigit os fecitque deum; quem turba Quirini
Nuncupat Indigetem temploque arisque recepit.

Pomona et Vertumnus.

Inde sub Ascanii dicione binominis Alba
Resque Latina fuit. Succedit Silvius illi:
Quo satus antiquo tenuit repetita Latinus
Nomina cum sceptro. Clarus subit Alba Latinum.
Epytus ex illo est. Post hunc Capetusque Capysque,
Sed Capys ante fuit. Regnum Tiberinus ab illis
Cepit et in Tusci demersus fluminis undis
Nomina fecit aquae; de quo Remulusque feroxque
Acrota sunt geniti. Remulus maturior annis
Fulmineo periit, imitator fulminis, ictu.
Fratre suo sceptrum moderatior Acrota forti
Tradit Aventino; qui, quo regnarat, eodem
Monte iacet positus tribuitque vocabula monti.

600 *obnoxia morti:* cf. obnoxius morbis: vatbaar voor ziekten.
corniger: cf. IX. 3.
601 Zie XV. 326.
603 *repurgat et respergit:* ὕστερον πρότερον.
605 *divino odore:* cf. Apoll. Rhodius. IV. 869: van Thetis, die Achilles onsterfelijk wil maken:

ἀμβροσίῃ χρίεσκε τέρεν δέμασ ὄφρα πέλοιτο
ἀθάνατοσ καὶ οἱ στυγερὸν χροῒ γῆρασ ἀλάλκοι

607 *turba:* populus, cf. I. 355: nos duo turba sumus.
609 *Ascanii binominis:* zie vers 583.
610 *res Latina:* het rijk der Latijnen.
611 *repetita nomina:* ook de vader van Lavinia, de gemalin van Aeneas, heette Latinus.
612 *subit* c. acc: succedit c. dat.
615 *Tuscum flumen:* de uit Etrurië stromende rivier.
618 *imitator fulminis:* Hij was dus een Romeinse Salmoneus, de bezweerder van donder en bliksem, cf. Verg. Aen. VI. 585 sq.:

Vidi et crudeles dantem Salmonea poenas,
Dum flammas Iovis et sonitus imitatur Olympi.

621 *positus* = compositus: bijgezet.
vocabula: nomen.

Iamque Palatinae summam Proca gentis habebat.
Rege sub hoc Pomona fuit, qua nulla Latinas
Inter Hamadryades coluit sollertius hortos,
Nec fuit arborei studiosior altera fetus;
Unde tenet nomen. Non silvas illa nec amnes,
Rus amat et ramos felicia poma ferentes.
Nec iaculo gravis est, sed adunca dextera falce,
Qua modo luxuriem premit et spatiantia contra
Bracchia conpescit, fisso modo cortice lignum
Inserit et sucos alieno praestat alumno.
Nec sentire sitim patitur bibulaeque repurgans
Radicis fibras labentibus inrigat undis.
Hic amor, hoc studium; Veneris quoque nulla cupido est.
Vim tamen agrestum metuens pomaria claudit
Intus et accessus prohibet refugitque viriles;
Quid non et Satyri, saltatibus apta iuventus,
Fecere et pinu praecincti cornua Panes
Silenusque suis semper iuvenilior annis,
Quique deus fures vel falce vel inguine terret,
Ut poterentur ea? Sed enim superabat amando
Hos quoque Vertumnus neque erat felicior illis.
O quotiens habitu duri messoris aristas
Corbe tulit verique fuit messoris imago!
Tempora saepe gerens faeno religata recenti
Desectum poterat gramen versasse videri;
Saepe manu stimulos rigida portabat, ut illum
Iurares fessos modo disiunxisse iuvencos;
Falce data frondator erat vitisque putator;

---

624 *Hamadryadas:* boomnymphen, cf. XI. 49.
625 *arboreus fetus:* vs. 689.
627 *felicia poma:* ook IX. 92; eigenlijk is de *arbor* felix.
629 *premit:* amputans coercet: besnoeit.
635 *labentibus undis:* door kanalen te graven, n.l.
635 *agrestum:* sc. deorum.
637 *Satyri:* eigenlijk begeleiders van Bacchus; door de Romeinse dichters gewoonlijk samen met de *Fauni* genoemd.
638 *cornua:* acc. partis.
640 bedoeld wordt Priapus, de beschermer der tuinen.
648 *ut iurares:* zodat ge zoudt hebben gezworen.
649 *frondator:* snoeier van het loof.
putator: snoeier van de wijnstok.

Induerat scalas: lecturum poma putares;
Miles erat gladio, piscator harundine sumpta;
Denique per multas aditum sibi saepe figuras
Repperit, ut caperet spectatae gaudia formae.
Ille etiam picta redimitus tempora mitra,
Innitens baculo positis ad tempora canis
Adsimulavit anum cultosque intravit in hortos
Pomaque mirata est 'tanto'que 'potentior!' inquit
Atque ita laudatae dedit oscula, qualia numquam
Vera dedisset anus, glaebaque incurva resedit
Suspiciens pandos autumni pondere ramos.
Ulmus erat contra speciosa nitentibus uvis;
Quam socia postquam pariter cum vite probavit,
'At si staret' ait 'caelebs sine palmite truncus,
Nil praeter frondes, quare peteretur, haberet.
Haec quoque, quae iuncta est, vitis requiescit in illo:
Si non nupta foret, terrae adclinata iaceret;
Tu tamen exemplo non tangeris arboris huius
Concubitusque fugis nec te coniungere curas!
Atque utinam velles! Helene non pluribus esset
Sollicitata procis nec quae Lapitheïa movit
Proelia nec coniunx timidis audacis Ulixei
Nunc quoque, cum fugias averserisque petentes,
Mille viri cupiunt et semideique deique

650 *induerat scalas:* eigenlijk: wanneer hij zich in een ladder gestoken had, dus een ladder droeg (door zijn hoofd tusschen de sporten te steken).
putares: coni. pot. van het verledene.
652 *denique:* kortom.
653 *spectatae formae:* gen. explicativus.
655 *canis:* capillis sc.
656 *adsimulavit anum:* cf. XI. 310.
657 *tanto potentior:* ge zijt er mij des te liever om = wat ben je lief.
660 *autumni:* cf. IX. 92: de vruchten van de herfst.
661 de wijnstok werd opgeleid tegen olmen, cf. X. 100.
663 *caelebs:* praedicatief.
truncus: de stam, de boom.
666 *terrae:* locativus.
667 *tangeris:* moveris.
668 *concubitus:* liefdesbetuigingen.
670 *sollicitata:* lastig gevallen.
Toen Pirithous Hippodame trouwde, ontstond om haar de in het 12e boek beschreven strijd van Lapithen en Centauren.

Et quaecumque tenent Albanos numina montes;
Sed tu, si sapies, si te bene iungere anumque
Hanc audire voles, quae te plus omnibus illis,
Plus quam credis, amo, vulgares reice taedas,
Vertumnumque tori socium tibi selige! pro quo
Me quoque pignus habes: neque enim sibi notior ille est,
Quam mihi, nec passim toto vagus errat in orbe,
Haec loca magna colit, nec, uti pars magna procorum,
Quas modo vidit, amat! tu primus et ultimus illi
Ardor eris, solique suos tibi devovet annos.
Adde, quod est iuvennis, quod naturale decoris
Munus habet formasque apte fingetur in omnes,
Et, quod erit iussus, iubeas licet omnia, fiet.
Quid, quod amatis idem? quod, quae tibi poma coluntur,
Primus habet laetaque tenet tua munera dextra?
Sed neque iam fetus desiderat arbore demptos,
Nec, quas hortus alit, cum sucis mitibus herbas,
Nec quicquam nisi te! miserere ardentis et ipsum,
Quod petit, ore meo praesentem crede precari:
Ultoresque deos et pectora dura perosam
Idalien memoremque time Rhamnusidis iram!

---

675 *anum hanc:* me, cf. Hor. Sat. I. 9. 45 sqq.: haberes
Magnum adiutorem, posset qui ferre secundas
Hunc hominem velles si tradere.

677 *vulgares:* cf. XIII. 831: *vulgata:* alledaags.
taedae: voor huwelijk, cf. I. 483.

678 *tori socium:* I 319: consors tori; I. 629: socia tori, ἄκοιτις.

679 cf. II. 430. en III. 658.

680 Zij prijst Vertumnus aan als een rijken boer, die Pomona tot steun kan zijn.

683 *ardor:* amor, cf. I. 452: Primus amor Phoebi Daphne Peneia.
suos annos: zijn leven.

686 *licet:* ook al.

687 *quid, quod;* XIII. 223.

689 *fetus:* vs. 625.

691 *ardentis:* cf. vs. 683.

692 *praesentem:* ipsum.
precari: van dezelfde stam komt *procus.*

693 *dura:* hardvochtig.

694 *Idalie:* Venus naar de berg *Idalium* op Cyprus, waar zij vereerd werd.
memorem: cf. vs. 477.
Rhamnusis: Nemesis, die trots en overmoed straft. Te Rhamnus in Attica had zij een tempel.

Quoque magis timeas (etenim mihi multa vetustas
Scire dedit), referam tota notissima Cypro
Facta, quibus flecti facile et mitescere possis.

Anaxarete.

Viderat a veteris generosam sanguine Teucri
Iphis Anaxareten, humili de stirpe creatus;
Viderat et totis perceperat ossibus aestum.
Luctatusque diu, postquam ratione furorem
Vincere non potuit, supplex ad limina venit
Et modo nutrici miserum confessus amorem,
Ne sibi dura foret, per spes oravit alumnae
Et modo de multis blanditus cuique ministris
Sollicita petit propensum voce favorem;
Saepe ferenda dedit blandis sua verba tabellis;
Interdum madidas lacrimarum rore coronas
Postibus intendit posuitque in limine duro
Molle latus tristisque serae convicia fecit.
Saevior illa freto surgente cadentibus Haedis,
Durior et ferro, quod Noricus excoquit ignis,

---

695 *vetustas:* XII. 182.

698 *Teucer:* de halfbroer van Aiax, stichter van Salamis op Cyprus.

699 *humili de stirpe creatus:* III. 583: humili de plebe parentes.

701 *furor:* onstuimige liefde, cf. VII. 10:

Et luctata diu, postquam ratione furorem
Vincere non pot*erat*

704 *dura:* cf. 693.
per spes alumnae: zo Vergilius, Aen. VI. 364:

per spem surgentis Iuli.

705 *ministris:* abl. van *ministra.*

706 *propensum:* Cic. de Off. II. 18: propensior benignitas esse debebit in calamitosos.

710 *tristi:* hardvochtig.

711 Het gesternte der *Haedi* gaat onder in December, wanneer de winterstormen woeden.
freto: mari.

712 *Noricus:* Al vóór 16 v. Chr., in welk jaar Noricum door de Romeinen is veroverd, werd vandaar ijzer (vooral messen en zwaarden) geïmporteerd. Norisch ijzer was bij uitstek goed; cf. Hor. Epod. XVII. 71: ense pectus Norico recludere; Carm. I. 16. 9. Plin. N.H. XXXIV. 145.
excoquit: cf. Fasti IV. 785.

Omnia purgat edax ignis vitiumque metallis
Excoquit.

Et saxo, quod adhuc vivum radice tenetur,
Spernit et inridet factisque inmitibus addit
Verba superba ferox et spe quoque fraudat amantem.
Non tulit inpatiens longi tormenta doloris
Iphis et ante fores haec verba novissima dixit:
"Vincis, Anaxarete, neque erunt *t*ibi *t*aedia *t*andem
Ulla ferenda mei. Laetos molire triumphos
Et Paeana voca nitidaque incingere lauru!
Vincis enim, moriorque libens. Age, ferrea, gaude!
Certe aliquid laudare mei cogeris amoris
Quo tibi sim gratus, meritumque fatebere nostrum
Non tamen ante tui curam cessisse memento,
Quam vitam, geminaque simul mihi luce carendum est.
Nec tibi fama mei ventura est nuntia leti;
Ipse ego, ne dubites, adero praesensque videbor,
Corpore ut exanimi crudelia lumina pascas.
Si tamen, o superi, mortalia facta videtis,
Este mei memores — nihil ultra lingua precari
Sustinet — et longo facite ut narremur in aevo,
Et, quae dempsistis vitae, date tempora famae."
  Dixit et ad postes ornatos saepe coronis
Umentes oculos et pallida bracchia tollens,
Cum foribus laquei religaret vincula summis,
"Haec tibi serta placent, crudelis et inpia?" dixit
Inseruitque caput, sed tum quoque versus ad illam,
Atque — onus infelix — elisa fauce pependit.

---

713 *tenetur:* sc. terra, cf. XIV. 292.
715 *ferox:* onbeheerst.
720 *Paeana voca:* cf. I. 566: triumphum clamare.
721 *ferrea:* gevoelloze.
722 *aliquid:* met sterke nadruk, n.l. mijn dood.
724 *curam:* amorem.
725 *gemina luce:* twee levens.
lux: (cf. mea lux) voor: geliefde: Trist. III. 3. 52:
non tibi nunc primum, lux mea, raptus ero.
726 *praesens:* cf. 692: persoonlijk.
729 *mortalia:* mortalium.
facta: het doen en laten.
731 *narrari:* besproken worden.
longo in aevo: opp. parvo in tempore, XII. 512.
732 *tempora: lange* tijd.
735 Hor. Epod. 17. 72: frustraque vincla gutturi nectes tuo.
elisa fauce: cf. XII. 142.

Icta pedum motu trepidantum ut muta gementen,
Visa dedisse sonum est adapertaque ianua factum
Prodidit; exclamant famuli frustraque levatum —
Nam pater occiderat — referunt ad limina matris,
Accipit illa sinu conplexaque frigida nati
Membra sui postquam *miserarum* verba parentum
Edidit et matrum *miserarum* facta peregit,
Funera ducebat mediam lacrimosa per urbem
Luridaque arsuro portabat membra feretro.
Forte viae vicina domus, qua flebilis ibat
Pompa, fuit, duraeque sonus plangoris ad aures
Venit Anaxaretes, quam iam deus ultor agebat.
Mota "tamen videamus" ait "miserabile funus!"
Et patulis iniit tectum sublime fenestris.
Vixque bene inpositum lecto prospexerat Iphin,
Deriguere oculi, calidusque e corpore sanguis
Inducto pallore fugit, conataque retro
Ferre pedes haesit, conata avertere vultus
Hoc quoque non potuit, paulatimque occupat artus,
Quod fuit in duro iam pridem corpore, saxum.
Neve ea ficta putes, dominae sub imagine signum
Servat adhuc Salamis, Veneris quoque nomine templum
Prospicientis habet. Quorum memor, o mea, lentos
Pone, precor, fastus et amanti iungere, nymphe!

---

739 construeer: ianua, icta pedum motu visa est dedisse sonum.
muta: hoewel stom.
741 *levatum:* levare = auferre, demere, cf. VIII. 647.
742 *nam pater occiderat:* cf. VI. 271.
744 *parentum* = matrum.
748 *domus:* sc. Anaxaretae.
749 *durae:* cf. 704.
750 *deus ultor:* Theocr. XXIII. 58: ποτὶ τὸν θεὸν ἦλθε, τὸν ὕβρισε.
752 *tectum:* vertrek.
753 *vix bene:* II 47.
757 *occupat:* cf. vs. 502.
759 *sub imagine:* staat voor een attributief adjectivum: een beeld, dat de geliefde voorstelt. vgl. XII. 23.
domina: cf. XIII. 837.
761 *habet:* sc. Salamis:
Venus prospiciens: 'Αφροδίτη Παρακύπτουσα.
lentos fastus: eigenzinnige koelheid.
762 *nympha:* Pomona, aan wie het verhaal gedaan wordt.

Sic tibi nil vernum nascentia frigus adurat
Poma nec excutiant rapidi florentia venti!'
Haec ubi nequiquam formae deus aptus anili
Edidit, in iuvenem rediit et anilia demit
Instrumenta sibi talisque apparuit illi,
Qualis ubi oppositas nitidissima solis imago
Evicit nubes nullaque obstante reluxit,
Vimque parat, sed vi non est opus, inque figura
Capta dei nymphe est et mutua vulnera sensit.

Proximus Ausonias iniusti miles Amuli *Romulus.*
Rexit opes, Numitorque senex amissa nepotis
Munere regna capit, festisque Palilibus urbis
Moenia conduntur, Tatiusque patresque Sabini
Bella gerunt, arcisque via Tarpeia reclusa
Dignam animam poena congestis exuit armis.
Inde sati Curibus tacitorum more luporum
Ore premunt voces et corpora victa sopore
Invadunt portasque petunt, quas obice firmo
Clauserat Iliades; unam tamen ipsa reclusit

---

763 *sic:* zo waar moge, cf. VIII. 857.
nil: versterkte negatie.
765 *aptus:* aangepast aan, geheel in overeenstemming met.
768 *nitidissima:* praedicatief.
770 *in:* met betrekking tot, bij (de aanblik van).
771 *mutua:* ook van haar kant, cf. Plautus Miles, 1253:
Ut quáeso amore pérditast haec mísera — Mutuóm fit (sc. a me).
772 Het volgende is een voortzetting van 622.
Proximus: sc. Procae.
miles Amuli: de krijgsmacht van Amulius.
773 *nepotis munere:* Romuli opera.
774 *Palilia:* het feest der Romeinse herdersgodin *Pales,* dat op de 21e April gevierd werd en later als herinneringsfeest aan de stichting van Rome beschouwd werd.
775 *patres Sabini:* wier dochters door de Romeinen waren geroofd.
776 Tarpeia had voor haar verraad bedongen „quae Sabini laeva manu ferrent", daarmee bedoelend hun gouden armringen.
778 *Cures:* in het land der Sabijnen.
tacitus: hier: sluipend.
779 *ore premunt voces* = opprimunt in ore = onderdrukken.
781 *Iliades:* Romulus, zoon van Ilia (Rhea Silvia).

Nec strepitum verso Saturnia cardine fecit.
Sola Venus portae cecidisse repagula sensit
Et clausura fuit, nisi quod rescindere numquam
Dis licet acta deum; Iano loca iuncta tenebant
Naides Ausoniae gelido rorantia fonte:
Has rogat auxilium, nec nymphae iusta petentem
Sustinuere deam venasque et flumina fontis
Elicuere sui; nondum tamen invia Iani
Ora patentis erant, neque iter praecluserat unda.
Lurida subponunt fecundo sulphura fonti
Incenduntque cavas fumante bitumine venas.
Viribus his aliisque vapor penetravit ad ima
Fontis et, Alpino modo quae certare rigori
Audebatis aquae, non ceditis ignibus ipsis!
Flammifera gemini fumant adspergine postes,
Portaque nequiquam rigidis promissa Sabinis,
Fonte fuit praestructa novo, dum Martius arma
Induerat miles: quae postquam Romulus ultro
Obtulit, et strata est tellus Romana Sabinis

---

782 *Saturnia:* Iuno.
nisi quod: cf. XIII. 486.
rescindere: ongedaan maken, cf. II. 677:
Nam nec rescindere magni
Iussa Iovis poteras, nec, si rescindere posses
Tunc aderas

785 *Iano iuncta:* cf. I. 749:
per urbes iuncta parenti (= iuncta parentis templis)
Templa tenet.
non sustinere = indulgere.

790 *ora:* toegang.

791 *fecundo:* sc. aquis.

793 *his* = huius.
vapor: hitte, cf. VII. 105.
ima fontis: cf. VIII. 335: ima lacunae: de bodem van het meer.

794 *Alpino rigori:* de koude van een Alpenrivier.
certare: c. dat.

797 *promissa:* sc. a Iunone.
praestructa: obstructa, cf. Fasti I. 563:
Ille aditum fracti praestruxerat obice montis.

798 *Martius:* Romanus; Mars is de stamvader van het Romeinse volk.

800 *obtulit:* hij ging n.l. tot de aanval over.

Corporibus strata estque suis, generique cruorem
Sanguine cum soceri permiscuit inpius ensis:
Pace tamen sisti bellum nec in ultima tantum
Decertare placet Tatiumque excedere regno.
Occiderat Tatius, populisque aequata duobus,
Romule, iura dabas, posita cum casside Mavors
Talibus adfatur divumque hominumque parentem:
'Tempus adest, genitor, quoniam fundamine magno
Res Romana valet et praeside pendet ab uno,
Praemia — sunt promissa mihi dignoque nepoti —
Solvere et ablatum terris inponere caelo.
Tu mihi concilio quondam praesente deorum
(Nam memoro memorique animo pia verba notavi)
"Unus erit, quem tu tolles in caerula caeli"
Dixisti: rata sit verborum summa tuorum!'
Adnuit omnipotens et nubibus aëra caecis
Occuluit tonitruque et fulgure terruit orbem.
Quae sibi promissae sensit rata signa rapinae,
Innixusque hastae pressos temone cruento
Inpavidus conscendit equos Gradivus et ictu
Verberis increpuit, pronusque per aëra lapsus
Constitit in summo nemorosi colle Palati:

---

801 *generi* ... *soceri:* de Romeinen, die de Sabijnse maagden geroofd hadden worden *generi* genoemd. *Soceri:* de Sabynen.
804 *accedere:* toetreden tot, opgenomen worden in.
806 *posita:* deposita, cf. III. 1.
809 *praeside ab uno:* van één heerser.
813 *memori animo:* cf. XV. 451: mente memor.
814 dit vers is door Ovidius aan Ennius ontleend.
815 *rata:* cf. Fasti I. 695 sq:

Haec ego pro vobis: haec vos optate, coloni
Efficiatque ratas utraque diva preces.

= en mogen beide goden, Ceres en Tellus, de beden in vervulling doen gaan.
summa: de inhoud, cf. Verg. Aen. IV. 237: haec summa est: sc. mandatorum.
816 *caecis:* cf. XV. 299: caecis cavernis.
818 *rata signa:* waarachtige tekenen, cf. XV. 683: rata pignora.
819 *temo:* disselboom, hier: juk, dat bevestigd is aan de disselboom.
820 *Gradivus:* Mars.
821 *increpuit:* = incitavit, cf. Tib. I. 1. 30:

Nec tamen interdum pudeat tenuisse bidentes
aut stimulo tardos *increpuisse* boves.

Reddentemque suo non regia iura Quiriti
Abstulit Iliaden: corpus mortale per auras
Dilapsum tenues, ceu lata plumbea funda
Missa solet medio glans intabescere caelo;
Pulchra subit facies et pulvinaribus altis
Dignior, est qualis trabeati forma Quirini.

Flebat ut amissum coniunx, cum regia Iuno *Hersilia.*
Irin ad Hersilien descendere limite curvo
Imperat et vacuae sua sic mandata referre:
'O et de Latio, o et de gente Sabina
Praecipuum, matrona, decus, dignissima tanti
Ante fuisse viri, coniunx nunc esse Quirini,
Siste tuos fletus et, si tibi cura videndi
Coniugis est, duce me lucum pete, colle Quirini
Qui viret et templum Romani regis obumbrat!'
Paret, et in terram pictos delapsa per arcus,
Hersilien iussis conpellat vocibus Iris
Illa verecundo vix tollens lumina vultu
'O dea, (namque mihi nec, quae sis, dicere promptum est,
Et liquet esse deam) duc, o duc' inquit 'et offer
Coniugis ora mihi! quem si modo posse videre
Fata semel dederint, caelum accepisse fatebor.'

---

823 *reddentem iura:* cf. XIII. 26.
non regia: niet tyranniek.
Quiriti: collectivum.
824 *Iliaden:* cf. vs. 781.
825 II. 727. Non secus exarsit, quam cum Balearica plumbum
Funda iacit: volat illud et incandescit eundo.
827 *subit:* sc. in locum mortalis faciei.
828 *trabeati:* de *trabea* was de kleeding van de koningen en de augures; Verg. Aen. VII. 187. van Picus:
Ipse Quirinali litus parvaque sedebat
Succinctus trabea laevaque ancile gerebat.
en Fasti VI. 375: Lituo pulcher trabeaque Quirinus.
830 *Irin:* bij de latere dichters de bode van Iuno, cf. I. 271.
831 *vacuae:* viduae.
833 *dignus:* c. infin.
835 *cura videndi,* cf. XIII. 765.
843 *posse:* hier overtollig, cf. XI. 177.
844 *accepisse:* sc. me, cf. VI. 356:
Haustus aquae mihi nectar erit, vitamque fatebor
Accepisse simul.

Nec mora, Romuleos cum virgine Thaumantea
Ingreditur colles: ibi sidus ab aethere lapsum
Decidit in terras, a cuius lumine flagrans
Hersilie crinis cum sidere cessit in auras.
Hanc manibus notis Romanae conditor urbis
Excipit et priscum pariter cum corpore nomen
Mutat Horamque vocat, quae nunc dea iuncta Quirino est.

---

845 *virgo Thaumantea:* Iris als dochter van Thaumas.
847 *flagrans crinis* (accus): cf. Verg. Aen. II. 683, VII. 73.

LIBER QUINTUS DECIMUS.

Quaeritur interea, quis tantae pondera molis *Numa.*
Sustineat tantoque queat succedere regi;
Destinat imperio clarum praenuntia veri
Fama Numam. Non ille satis cognosse Sabinae
Gentis habet ritus: animo maiora capaci
Concipit et, quae sit rerum natura, requirit.
Huius amor curae patria Curibusque relictis,
Fecit, ut Herculei penetraret ad hospitis urbem:
Graia quis Italicis auctor posuisset in oris
Moenia, quaerenti sic e senioribus unus
Rettulit indigenis veteris non inscius aevi:
'Dives ab Oceano bubus Iove natus Hiberis
Litora felici tenuisse Lacinia cursu
Fertur, et armento teneras errante per herbas
Ipse domum magni nec inhospita tecta Crotonis
Intrasse et requie longum relevasse laborem,
Atque ita discedens "aevo" dixisse "nepotum
Hic locus urbis erit." promissaque vera fuerunt.
Nam fuit Argolico generatus Alemone quidam

---

1 *tantae molis:* Tac. Ann. I. 11. 1; solam divi Augusti mentem tantae molis capacem, en Verg. Aen. I. 28:
Tantae molis erat Romanam condere gentem.

3 *praenuntia veri:* Fasti II. 767, van de haan: ales praenuntius lucis; Cic. de Nat. D. II. 5: stellae praenuntiae calamitatum.

4 *satis:* te verbinden met *habet.*

5 *capaci:* XIII. 243: puerum animi ad praecepta capacis.

6 *concipit:* cf. X. 403: nec nutrix etiamnum concipit ullum
Mente nefas.
hier: zinnen op, streven naar.

7 construeer: huius curae (= studii) amor fecit, ut.
Cures: hoofdstad der Sabijnen.

8 *Herculei hospitis:* Croton, de stichter van de naar hem genoemde stad, had eens aan Hercules gastvrijheid verleend.

9 *auctor:* praedicatief: κτιστής.

10 *moenia:* urbem, XII. 549.

11 *aevum:* tijd.

12 *bubus Hiberis:* cf. IX. 184: pastor Hiberus = Geryones, wiens runderen door Hercules zijn meegevoerd.

13 *tenuisse:* bereikt hebben, cf. Liv. XXXII. 15: Utrum Leucadem an sinum Ambracium tenuissent.
Lacinia litora: naar het bij Croton gelegen voorgebergte Lacinium, waar zich de beroemde tempel van Iuno bevond, XV. 701.

15 *nec:* et non inhospita.

29 *Argolicus:* Graecus.

Myscelos, illius dis acceptissimus aevi.
Hunc super incumbens pressum gravitate soporis
Claviger adloquitur: "Lapidosas Aesaris undas;
I, pete diversi; patrias, age, desere sedes!"
Et, nisi paruerit, multa ac metuenda minatur.
Post ea discedunt pariter somnusque deusque;
Surgit Alemonides tacitaque recentia mente
Visa refert, pugnatque diu sententia secum.
Numen abire iubet, prohibent discedere leges,
Poenaque mors posita est patriam mutare volenti.
Candidus Oceano nitidum caput abdiderat Sol,
Et caput extulerat densissima sidereum Nox:
Visus adesse idem deus est eademque monere
Et, nisi paruerit, plura ac graviora minari.
Pertimuit patriumque simul transferre parabat
In sedes penetrale novas: fit murmur in urbe,
Spretarumque agitur legum reus; utque peracta est
Causa prior, crimenque patet sine teste probatum,
Squalidus ad superos tollens reus ora manusque
"O cui ius caeli bis sex fecere labores,
Fer, precor" inquit "opem! nam tu mihi criminis auctor."

---

21 *super:* adverbium, cf. Her. XI. 57:

> Cum super incumbens scissa tunicaque comaque
> pressa refovisti pectora nostra tuis.

hunc ... adloquitur: τὸν ... προσέειπε. Vgl. ook XI. 657.

22 *claviger:* Hercules.
Aesar: rivier bij Croton.

23 *diversi:* in een geheel ander deel van de wereld liggend d.i. in het verre Westen, cf. II. 323:

> Quem procul a patria diverso maximus orbe
> Excipit Eridanus.

24 *multa minatur:* cf. mortem minari.

27 *refert:* cf. XI. 563.
sententia: τὰ ἐν τῇ ψυχῇ δογματα.

29 *poena:* praedicatief.

31 *extulerat:* in het Oosten.

33 cf. vs. 24.

34 *patrium penetrale:* de penates.

36 *agitur reus:* reus fit, accusatur.

37 *causa prior:* Ovidius denkt aan de behandeling van een *causa publica* voor een *quaestio perpetua*.

39 *ius caeli:* recht op (een plaats in) de hemel.
bis sex labores: de twaalf werken van Hercules, IX. 182 sqq.

40 *auctor:* aanstichter.

Mos erat antiquus niveis atrisque lapillis
His damnare reos, illis absolvere culpa.
Tunc quoque sic lata est sententia tristis, et omnis
Calculus inmitem demittitur ater in urnam.
Quae simul effudit numerandos versa lapillos,
Omnibus e nigro color est mutatus in album,
Candidaque Herculeo sententia numine facta
Solvit Alemoniden; grates agit ille parenti
Amphithryoniadae ventisque faventibus aequor
Navigat Ionium Lacedaemoniumque Tarentum
Praeterit et Sybarin Sallentinumque Neretum
Sirinosque sinus Nemesenque et Iapygis arva,
Vixque pererratis, quae spectant litora, terris,
Invenit Aesarei fatalia fluminis ora,
Nec procul hinc tumulum, sub quo sacrata Crotonis
Ossa tegebat humus, iussaque ibi moenia terra
Condidit et nomen tumulati traxit in urbem.'
Talia constabat certa primordia fama
Esse loci positaeque Italis in finibus urbis.

Vir fuit hic, ortu Samius; sed fugerat una *Pythagoras.*
Et Samon et dominos odioque tyrannidis exul

---

41 *lapillus:* ψῆφος.
43 *sententia tristis:* condemnatio.
44 *ater:* praedicatief, heeft de nadruk.
45 *simul:* simulatque.
47 *candida sententia:* laeta sententia, door dat alle *calculi candidi* waren geworden.
48 *parenti: parens* en *pater* worden dikwijls uit eerbied bij een godennaam gevoegd.
50 sqq *Neretum:* kuststad der Sallentini in Zuidelijk Apulië; *Sybaris* daartegenover; *Tarentum,* gesticht door den Spartaan Phalantus; *Thurii* op de plaats van het oude Sybaris; *Cremise* stad in Bruttium, noordelijk van Croton; *Iapygia* (*Iapygis arva* genoemd naar den stichter) ligt weer aan de tegenovergestelde zijde van de golf van Tarente.
53 *vix pererratis terris:* vix pererraverat terras, cum ...
54 *fatalia:* door het fatum, hier: door den god aangewezen.
57 *traxit:* bracht hij over op.
58 *primordia:* cf. vs. 67 en 391.
60 *Vir Samius:* Pythagoras, die ± 540 Samos verliet. Ovidius maakt Numa tot een leerling van hem.
61 *dominos:* Polycrates, Pantagnotus, Syloson.

Sponte erat; isque licet caeli regione remotos,
Mente deos adiit et, quae natura negabat
Visibus humanis, oculis ea pectoris hausit.
Cumque animo et vigili perspexerat omnia cura,
In medium discenda dabat coetusque silentum
Dictaque mirantum magni primordia mundi
Et rerum causas, et, quid natura, docebat;
Quid deus, unde nives, quae fulminis esset origo,
Iuppiter an venti discussa nube tonarent,
Quid quateret terras, qua sidera lege mearent,
Et quodcumque latet; primusque animalia mensis
Arguit inponi; primus quoque talibus ora
Docta quidem solvit, sed non et credita, verbis:
'Parcite, mortales, dapibus temerare nefandis
Corpora! sunt fruges, sunt deducentia ramos
Pondere poma suo, tumidaeque in vitibus uvae;
Sunt herbae dulces, sunt, quae mitescere flamma
Mollirique queant, nec vobis lacteus umor
Eripitur nec mella thymi redolentia flore;
Prodiga divitias alimentaque mitia tellus

---

62 *licet ... remotos:* quamvis remotos.
caeli regione: abl. loc.
63 *deos:* welke *dei* bedoeld zijn blijkt uit vs. 148.
64 *oculis hausit:* zo. *auribus haurire.* XIII. 787.
pectoris: cf. XIII. 290: rudis et sine pectore miles.
66 *in medium dabat:* cf. in medium proferre, algemeen bekend maken.
coetus silentum: den leerlingen van Pythagoras was een lange tijd van zwijgen als voorwaarde opgelegd.
67 *primordia:* hier: oorsprong, ontstaan.
dicta mirantum: αὐτὸσ ἔφα!
69 *nives:* sneeuwbuien.
70 *discussa nube:* cf. I. 56.
tonarent: in het Nederlands causatief.
71 *lex:* regelmaat.
72 *animalia:* vlees van levende wezens.
73 *arguit:* noemde het een zonde.
74 *credita:* Griekse constructie; credo c. dat.; vergelijk Verg. Aen. II. 257 van Cassandra:

Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora dei iussu non unquam credita Teucris.

75 *parcite* = mittite: laat na om.
79 *molliri:* cf. I. 229: mollita aquis.
lacteus umor = lac, cf. IX. 358:

nec sequitur ducentem lacteus umor.

Suggerit atque epulas sine caede et sanguine praebet.
Carne ferae sedant ieiunia, nec tamen omnes:
Quippe equus et pecudes armentaque gramine vivunt:
At quibus ingenium est inmansuetumque ferumque,
Armeniae tigres iracundique leones
Cumque lupis ursi dapibus cum sanguine gaudent.
Heu! quantum scelus est, in *viscere viscera* condi,
Congestoque avidum pinguescere *corpore corpus,*
Alteriusque *animantem animantis* vivere leto!
Scilicet in tantis opibus, quas optima matrum
Terra parit, nil te nisi tristia mandere saevo
Vulnera dente iuvat ritusque referre Cyclopum?
Nec, nisi perdideris alium, placare voracis
Et male morati poteris ieiunia ventris?
At vetus illa aetas, cui fecimus aurea nomen,
Fetibus arboreis, et, quas humus educat, herbis
Fortunata fuit nec polluit ora cruore.
Tunc et aves tutae movere per aëra pennas,
Et lepus inpavidus mediis erravit in arvis,
Nec sua credulitas piscem suspenderat hamo;
Cuncta sine insidiis nullamque timentia fraudem
Plenaque pacis erant; postquam non utilis auctor
Victibus invidit, quisquis fuit ille, deorum

---

82 *sine caede et sanguine:* voor praedicatieve adjectiva.
84 *pecudes armentaque:* cf. XIII, 781.
85 *ingenium:* aard, natuur.
86 *Armeniae:* cf. VIII. 120 sq.
87 *cum* met abl. = et.
88 *viscera:* cf. XIV. 203.
condi: cf. XIV. 176.
91 *in:* ondanks.
93 *vulnera:* bloedige stukken vlees.
ritus: gebruiken; *referre:* weer in praktijk brengen.
95 *male mōratus:* Cic. Or. II. 43: vir bene moratus.
95 *ieiunia:* famem.
aurea aetas: beschreven I, 169.
99 *tutae: praedicatief:* als adverbium te vertalen, evenzo ... 100 *inpavidus.*
101 *credulitas:* onnozelheid, XIII, 934, VIII. 857.
sua: cf. XIII. 606 en XV. 115.
piscem: collectivum.
103 *non utilis:* slecht.
104 *victibus deorum invidit:* verg. invideo gloriae tuae: ik benijd U om Uw roem.

Corporeasque dapes avidam demersit in alvum,
Fecit iter sceleri, primaque e caede ferarum
Incaluisse potest maculatum sanguine ferrum
(Idque satis fuerat) nostrumque petentia letum
Corpora missa neci salva pietate fatemur.
Sed quam danda neci, tam non epulanda fuerunt.
  Longius inde nefas abiit, et prima putatur
Hostia sus meruisse mori, quia semina pando
Eruerit rostro spemque interceperit anni;
Vite caper morsa Bacchi mactatus ad aras
Dicitur ultoris: nocuit sua culpa duobus.
Quid meruistis, oves, placidum pecus, inque tuendos
Natum homines, pleno quae fertis in ubere nectar,
Mollia quae nobis vestras velamina lanas
Praebetis vitaque magis quam morte iuvatis?
Quid meruere boves, animal sine fraude dolisque,
Innocuum, simplex, natum tolerare labores?
Inmemor est demum nec frugum munere dignus,
Qui potuit curvi dempto modo pondere aratri
Ruricolam mactare suum, qui trita labore
Illa, quibus totiens durum renovaverat arvum,
Tot dederat messes, percussit colla securi.
  Nec satis est, quod tale nefas committitur: ipsos

---

105 *corporeus:* cf. VI. 406 en VII. 291:
    Adiectoque cavae supplentur corpore rugae.
  corporeas dapes: vleesspijzen.
106 *fecit:* baande.
107 *potest:* het classiek Latijn bezit geen woord voor *mogelijk*.
108 *id satis fuerat:* dit had voldoende moeten zijn.
109 *salva pietate:* cf. Cic. Rosc. Am. I. 4: salvo officio, en *salva conscientia:* zonder mijn geweten geweld aan te doen.
110 *quam ... tam* = ut ... sic.
112 *mereo* en *mereor:* c. inf., cf. IX. 563, XIII. 314.
115 *nocuit:* werd hun dood.
118 *mollia velamina:* praedicatief.
120 *sine fraude dolisque:* voor attributieve adjectiva.
121 *simplex:* ἅπλους, zonder arglist.
  natus: c: inf., Hor. Epist I. 2. 27.
    Nos numerus sumus et fruges consumere nati.
122 *inmemor:* ondankbaar.
  demum: cf. Sall. Cat. 20: ea demum firma amicitia.
123 *potuit:* sustinuit.

Inscripsere deos sceleri numenque supernum
Caede laboriferi credunt gaudere iuvenci.
Victima labe carens et praestantissima forma
(Nam placuisse nocet) vittis insignis et auro
Sistitur ante aras auditque ignara precantem
Inponique suae videt inter cornua fronti,
Quas coluit, fruges percussaque sanguine cultros
Inficit in liquida praevisos forsitan unda.
Protinus ereptas viventi pectore fibras
Inspiciunt mentesque deum scrutantur in illis.
Unde (fames homini vetitorum tanta ciborum est?)
Audetis vesci, genus o mortale? quod, oro,
Ne facite et monitis animos advertite nostris,
Cumque boum dabitis caesorum membra palato,
Mandere vos vestros scite et sentite colonos!
Et quoniam deus ora movet, sequar ora moventem
Rite deum Delphosque meos ipsumque recludam
Aethera et augustae reserabo oracula mentis.
Magna nec ingeniis investigata priorum,
Quaeque diu latuere, canam; iuvat ire per alta
Astra, iuvat terris et inerti sede relicta

---

128 *inscripsere:* zij gaven den goden zelf de schuld van ..., cf. IX. 563 en X. 198.
130 *carens:* zonder ...
131 *nocet:* cf. 115.
vittis insignis et auro: cf. VII. 429: feriuntque secures
Colla torosa boum vinctorum tempora vittis;
en VII. 161:
inductaque cornibus aurum
Victima vota facit.
132 *ignara:* onbewust van hetgeen gaat geschieden.
134 *fruges:* mola salsa.
135 *forsitan:* bij *praevisos* te voegen; terwijl de offerpriester het mes hanteert, ziet het dier dit in de weerspiegeling van het water, dat zich in het offerbekken bevindt.
137 *mentes:* de gezindheid.
138 *unde:* quibus.
142 *colonos:* cf. Plin. N.H. 8. 45. 180: socium laboris agrique culturae habemus hoc animal tantae apud priores curae, ut sit inter exempla damnatus a p. R. die dicta qui occiderat bovem actusque in exilium tamquam *colono* suo interempto.
143 *movet:* inspireert.
144 *Delphos meos:* mijn wijsheid.
145 *Aethera:* de hemel.
148 *terris et inerti sede:* hendiadyoin.

Nube vehi validique umeris insistere Atlantis,
Palantesque homines passim ac rationis egentes
Despectare procul trepidosque obitumque timentes
Sic exhortari seriemque evolvere fati.
O genus attonitum gelidae formidine mortis!
Quid Styga, quid manes et nomina vana timetis,
Materiem vatum, falsique pericula mundi?
Corpora, sive rogus flamma seu tabe vetustas
Abstulerit, mala posse pati non ulla putetis:
Morte carent animae semperque priore relicta
Sede novis domibus vivunt habitantque receptae.
Ipse ego (nam memini) Troiani tempore belli
Panthoides Euphorbus eram, cui pectore quondam
Haesit in adverso gravis hasta minoris Atridae.
Cognovi clipeum, laevae gestamina nostrae,
Nuper Abanteïs templo Iunonis in Argis.
Omnia mutantur, nihil interit: errat et illinc
Huc venit, hinc illuc et quoslibet occupat artus
Spiritus eque feris humana in corpora transit,
Inque feras noster, nec tempore deperit ullo.
Utque novis facilis signatur cera figuris,
Nec manet, ut fuerat, nec formas servat easdem,
Sed tamen ipsa eadem est, animam sic semper eandem
Esse sed in varias doceo migrare figuras.
Ergo, ne pietas sit victa cupidine ventris,
Parcite, vaticinor, cognatas caede nefanda
Exturbare animas; nec sanguine sanguis alatur!

---

149 *Atlas:* de drager van het hemelgewelf.
150 *ratio:* juist inzicht.
153 *falsi:* cf. XIV. 358.
156 *vetustas:* de tijd.
158 *morte carent:* zie XV. 242., cf. Sen Ep. 108. 20: Non credis animas in alia corpora atque alia discribi et migrationem esse quod dicimus mortem?
161 *Euphorbus:* cf. Hom. Il. 17. 43.
162 *minoris Atridae:* Menelai.
164 *Abanteis:* Abas, Koning van Argos, vader van Acrisius, zie IV. 606.
166 *artus:* corpus.
172 Zie bij 158.
173 *pietas:* cf. vs. 109.
174 *parcite:* cf. vs. 75.

Et quoniam magno feror aequore plenaque ventis
Vela dedi: nihil est toto, quod perstet, in orbe.
Cuncta fluunt, omnisque vagans formatur imago.
Ipsa quoque adsiduo labuntur tempora motu
Non secus ac flumen. Neque enim consistere flumen,
Nec levis hora potest, sed ut unda inpellitur unda,
Urgeturque eadem veniens urgetque priorem,
Tempora sic fugiunt *pariter pariterque* sequuntur
Et nova sunt semper; nam quod fuit ante, relictum est,
Fitque, quod haud fuerat, momentaque cuncta novantur.
Cernis et emensas in lucem tendere noctes,
Et iubar hoc nitidum nigrae succedere nocti.
Nec color est idem caelo, cum lassa quiete
Cuncta iacent media cumque albo Lucifer exit
Clarus equo rursusque alius, cum praevia lucis
Tradendum Phoebo Pallantias inficit orbem.
Ipse dei clipeus, terra cum tollitur ima,
Mane *rubet,* terraque *rubet* cum conditur ima:
Candidus in summo est, melior natura quod illic
Aetheris est terraeque procul contagia fugit.
Nec par aut eadem nocturnae forma Dianae
Esse potest umquam semperque hodierna sequente,
Si crescit, minor est, maior, si contrahit orbem.
Quid? non in species succedere quattuor annum
Adspicis, aetatis peragentem imitamina nostrae?
Nam tener et lactens puerique similimus aevo
Vere novo est: tunc herba recens et roboris expers
Turget et insolida est et spe delectat agrestes.

---

178 *cuncta fluunt:* πάντα ῥεῖ.
de hoofdgedachte ligt in *vagans.*
181 *levis:* vluchtig.
184 *relictum est:* is voorbij, ligt achter ons.
186 *emensas:* sc. cursum suum.
187 *iubar hoc nitidum:* cf. VII. 663: iubar extulerat Sol; I. 768: Per iubar hoc, inquit, radiis insigne coruscis.
191 *Pallantias:* Aurora, dochter van Pallas, den zoon van den Titan Krios.
inficit: kleurt, cf. Plin. N.H. VII, 196: inficere lanas Sardibus Lydi <invenerunt>; cf. VI. 64.
192 *dei clipeus:* cf. XIII. 852.
196 *nocturna Diana:* de maan.
198 *contrahit:* cf. XIV. 95.
201 *lactens: als* een zuigeling.

Omnia tunc florent, florumque coloribus almus
Ludit ager, neque adhuc virtus in frondibus ulla est.
Transit in aestatem post ver robustior annus,
Fitque valens iuvenis: neque enim robustior aetas
Ulla nec uberior nec, quae magis ardeat, ulla est.
Excipit autumnus posito fervore iuventae
Maturus mitisque inter iuvenemque senemque,
Temperie medius, sparsus quoque tempora canis,
Inde senilis hiems tremulo venit horrida passu,
Aut spoliata suos, aut, quos habet, alba capillos.
  Nostra quoque ipsorum semper requieque sine ulla
Corpora vertuntur; nec, quod fuimusve sumusve,
Cras erimus. Fuit illa dies, qua, semina tantum
Spesque hominum primae, matris habitavimus alvo.
Artifices natura manus admovit, et angi
Corpora visceribus distentae condita matris
Noluit eque domo vacuas emisit in auras.
Editus in lucem iacuit sine viribus infans;
Mox quadrupes rituque tulit sua membra ferarum:
Paulatimque tremens et nondum poplite firmo
Constitit adiutis aliquo conamine nervis;
Inde valens veloxque fuit spatiumque iuventae
Transit, et emeritis medii quoque temporis annis
Labitur occiduae per iter declive senectae.
Subruit haec aevi demoliturque prioris
Robora, fletque Milon senior, cum spectat inanes

---

205 *virtus:* stevigheid.
209 *excipit:* sc. aestatem: volgt onmiddellijk op.
211 *canis:* sc. capillis, XII. 465.
212 *tremulo:* onvast.
213 *suos:* sc. capillos, acc. limitationis in plaats van ablativus.
216 *dies:* tijd.
217 *spes hominum primae:* de kiem van wordende mensen.
219 *visceribus distentae condita matris:* verborgen in de moederschoot.
220 *vacuas in auras:* in de vrije lucht.
223 *tremens:* nog onvast, onzeker, cf. 212.
224 *conamen:* steun.
226 *emeritis annis:* militaire uitdrukking.
227 *occidua senecta:* de levensavond, cf. *hora occidua,* voor avond.
229 *Milon:* Cic. Cato Maior 9. 27: Milo cum iam senex esset athletasque se exercentes in curriculo videret, adspexisse lacertos suos dicitur inlacrimansque dixisse: at hi quidem mortui iam sunt.
senior = senex, cf. XI. 157.

Illos, qui fuerant solidorum mole tororum
Herculeis similes, fluidos pendere lacertos.
Flet quoque, ut in speculo rugas adspexit aniles,
Tyndaris et secum, cur sit bis rapta, requirit.
Tempus edax rerum, tuque, invidiosa vetustas,
Omnia destruitis, vitiataque dentibus aevi
Paulatim lenta consumitis omnia morte.
  Haec quoque non perstant, quae nos elementa vocamus;
Quasque vices peragant, — animos adhibete! — docebo.
Quattuor aeternus genitalia corpora mundus
Continet. Ex illis duo sunt onerosa suoque
Pondere in inferius, tellus atque unda, feruntur:
Et totidem gravitate carent nulloque premente
Alta petunt, aër atque aëre purior ignis.
Quae quamquam spatio distant, tamen omnia fiunt
Ex ipsis et in ipsa cadunt, resolutaque tellus
In liquidas rarescit aquas, tenuatus in auras
Aëraque umor abit, dempto quoque pondere rursus
In superos aër tenuissimus emicat ignes.
Inde retro redeunt, idemque retexitur ordo;
Ignis enim densum spissatus in aëra transit,
Hic in aquas, tellus glomerata cogitur unda.
  Nec species sua cuique manet, rerumque novatrix

---

233 *Tyndaris:* Helena, dochter van Tyndereus.
secum requirit: vraagt zich zelf af.
bis: eerst door Theseus, daarna door Paris.

237 *elementa:* Empedocles: στοιχεῖα, aarde, vuur, lucht, water.

239 *quattuor genitalia corpora:* Cic. Tusc. I. 22: quattuor genera principiorum; Ib. 40 quattuor *omnia gignentia* corpora.

242 *gravitate carent:* ἀβαρῆ ἐστιν, Zeno fr. 99: οὐ πάντωσ δὲ σῶμα βάροσ ἔχειν ἀλλ' ἀβαρῆ εἶναι ἀέρα καὶ πῦρ... φύσει γὰρ ἀνώφοιτα ταῦτ' εἶναι διὰ τὸ μηδενὸσ μετέχειν βάρουσ.
nullo: nulla re.

244 zie bij vs. 237.

246 *tenuatus* cf. Ars am. I. 761: Proteus se tenuabit in undas = zal zich oplossen in ...

247 *aera:* damp.
dempto quoque pondere: causaal.

249 *retexitur:* hetzelfde proces wordt nu in omgekeerde volgorde doorgemaakt; cf. Verg. Aen. XII. 763:
Quinque orbes explent cursu totidemque retexunt
Huc illuc.

251 *cogitur:* cf. coagula, lac coactum.

252 *species:* verschijningsvorm.
rerum novatrix: appositie bij *natura*.

Ex aliis alias reddit natura figuras.
Nec perit in toto quicquam, mihi credite, mundo,
Sed variat faciemque novat, nascique vocatur
Incipere esse aliud, quam quod fuit ante, morique,
Desinere illud idem. Cum sint huc forsitan illa,
Haec translata illuc, summa tamen omnia constant.
Nil equidem durare diu sub imagine eadem
Crediderim: sic ad ferrum venistis ab auro,
Saecula; sic totiens versa est fortuna locorum.
Vidi ego, quod fuerat quodam solidissima tellus,
Esse fretum, vidi factas ex aequore terras,
Et procul a pelago conchae iacuere marinae,
Et vetus inventa est in montibus ancora summis;
Quodque fuit campus, vallem decursus aquarum
Fecit, et eluvie mons est deductus in aequor:
Eque paludosa siccis humus aret harenis:
Quaeque sitim tulerant, stagnata paludibus ument.
Hic fontes natura novos emisit, at illic
Clausit, et antiquis occulta tremoribus orbis
Flumina prosiliunt aut exsiccata residunt.
  Sic ubi terreno Lycus est epotus hiatu,
Existit procul hinc alioque renascitur ore;
Sic modo conbibitur, tecto modo gurgite lapsus
Redditur Argolicis ingens Erasinus in arvis,

---

254 Seneca Ep. 108. 20: Non credis nihil perire in hoc mundo, sed mutare regionem?

257 *idem:* sc. esse.

258 *summa:* in totaal. *constare:* onveranderd blijven.

260 op de *aurea aetas* volgde de *argentea aetas,* die weer moest plaats maken voor de *aënea* aetas; cf. I. 127:
De duro est *ultima* ferro,.

263 *fretum:* mare.

266 *decursus aquarum:* cf. Verg. Aen. XII. 523:
decursu rapido de montibus altis
Dant sonitum spumosi amnes et in aequora currunt.

267 *eluvie:* sc. maris, cf. Tac. Ann. XIII. 57: illo in amne illisque silvis sal provenit: non ut alias apud gentes *eluvie maris* (abl. temporis) arescente unda, sed. ...

268 *siccis harenis:* cf. XIV. 282.

273 *Lycus:* rivier in Klein-Azië, waaraan o.a. Laodicea ligt.

275 *modo conbibitur* ... *modo redditur* (= redit).

Et Mysum capitisque sui ripaeque prioris
Paenituisse ferunt, alia nunc ire Caicum.
Nec non Sicanias volvens Amenanus harenas
Nunc fluit, interdum suppressis fontibus aret.
Ante bibebatur, nunc, quas contingere nolis,
Fundit Anigros aquas, postquam (nisi vatibus omnis
Eripienda fides) illic lavere bimembres
Vulnera, clavigeri quae fecerat Herculis arcus.
Quid? Non et Scythicis Hypanis de montibus ortus,
Qui fuerat dulcis, salibus vitiatur amaris?
Fluctibus ambitae fuerant Antissa Pharosque
Et Phoenissa Tyros, quarum nunc insula nulla est;
Leucada continuam veteres habuere coloni:
Nunc freta circumeünt. Zancle quoque iuncta fuisse
Dicitur Italiae, donec confinia pontus
Abstulit et media tellurem reppulit unda.
Si quaeras Helicen et Burin, Achaidas urbes,
Invenies sub aquis; et adhuc ostendere nautae
Inclinata solent cum moenibus oppida mersis.
Est prope Pittheam tumulus Troezena, sine ullis

---

277 *capitis:* bron.

278 *paenitere:* niet tevreden zijn met, over, cf. Liv. VIII. 23. 5: <dicunt> minime paenitere se virium suarum, si bellum placeat (sc. Romanis).
alia: sc. ripa.

279 *Amenanus:* bij Catania.
Anigros: rivier in Elis, Hom. Il. XI. 722. ποταμὸσ Μινύηιοσ. De vissen, die daarin zwemmen, zijn niet te eten wegens de afschuwelijke lucht van het water. Hij ontspringt in de grot der Νύμφαι Ἀνιγριάδεσ (zwavelbron), waar in de oudheid genezing tegen huidziekten werd gezocht, thans een modern kurort.

283 *bimembres:* Centauri, XII. 211.

285 *Hypanis:* Bug.
Scythici montes: Riphaei montes.

286 *vitiari:* bedorven worden, cf. 626.

287 *Antissa:* op Lesbos.
Pharos: eiland en stad door een dam verbonden met Alexandrië.

289 *Leucas:* ten Westen van Acarnanië.

290 *Zancle:* cf. XIV. 5.

292 *media unda:* door het daartussen dringende zeewater.

294 *Helice:* is in 373 door een aardbeving in de grond verzonken.

296 *Pitthea:* Pittheus, zoon van Pelops, koning van Troezen.

Arduus arboribus, quondam planissima campi
Area, nunc tumulus: nam — res horrenda relatu —
Vis fera ventorum, caecis inclusa cavernis,
Exspirare aliqua cupiens luctataque frustra
Liberiore frui caelo, cum carcere rima
Nulla foret toto nec pervia flatibus esset,
Extentam tumefecit humum, ceu spiritus oris
Tendere vesicam solet aut derepta bicorni
Terga capro; tumor ille loci permansit et alti
Collis habet speciem longoque induruit aevo.
  Plurima cum subeant audita et cognita nobis,
Pauca super referam. quid? non et lympha figuras
Datque capitque novas? medio tua, corniger Ammon,
Unda die gelida est, ortuque obituque calescit.
Admotumque Athamanas aquis accendere lignum
Narratur, minimos cum luna recessit in orbes.
Flumen habent Cicones, quod potum saxea reddit
Viscera, quod tactis inducit marmora rebus.
Crathis et huic Sybaris nostris conterminus oris
Electro similes faciunt auroque capillos,
Quodque magis mirum est, sunt, qui non corpora tantum,
Verum animos etiam valeant mutare liquores.
Cui non audita est obscenae Salmacis undae
Aethiopesque lacus? quos quisquis faucibus hausit,
Aut furit, aut patitur mirum gravitate soporem.
Clitorio quicumque sitim de fonte levavit,

---

299 *caecis:* cf. XIV. 370.
302 *pervia:* sc. humus, cf. XII. 335, V. 501:
mihi pervia tellus Praebet iter.
305 *terga:* huid, cf. XIV. 225.
307 *subire:* ὑπιέναι.
308 *super:* insuper.
309 *Ammon:* in de Lybische woestijn: oase Siwa.
311 *Athamanes:* volk in Epirus, hier: Epirotae.
313 *Cicones:* volk in Thracië.
315 *Crathis* en *Sybaris:* rivieren bij Thurii (Sybaris).
319 *obscenae undae:* gen. qual., *obscenus:* verslappend. *Salmacis:* de bron *Salmacis,* IV. 285 env.
320 *Aethiopes lacus:* welke meer bedoeld wordt, is niet bekend. *faucibus hausit:* cf. oculis, auribus haurire; vs. 330: gutture traxit.
322 *Clitorius fons:* bron bij de Arcadische stad *Clitor.*

Vina fugit gaudetque meris abstemius undis:
Seu vis est in aqua calido contraria vino,
Sive, quod indigenae memorant, Amythaone natus,
Proetidas attonitas postquam per carmen et herbas
Eripuit furiis, purgamina mentis in illas
Misit aquas odiumque meri permansit in undis.
Huic fluit effectu dispar Lyncestius amnis,
Quem quicumque parum moderato gutture traxit,
Haud aliter titubat, quam si mera vina bibisset.
Est lacus Arcadiae (Pheneon dixere priores)
Ambiguis suspectus aquis, quas nocte timeto!
Nocte nocent potae: sine noxa luce bibuntur.
Sic alias aliasque lacus et flumina vires
Concipiunt. Tempusque fuit, quo navit in undis:
Nunc sedet Ortygie. Timuit concursibus Argo
Undarum sparsas Symplegadas elisarum,
Quae nunc inmotae perstant ventisque resistunt.
Nec, quae sulphureis ardet fornacibus, Aetne
Ignea semper erit; neque enim fuit ignea semper.
Nam sive est animal tellus et vivit habetque
Spiramenta locis flammam exalantia multis,
Spirandi mutare vias, quotiensque movetur,
Has finire potest, illas aperire cavernas;
Sive leves imis venti cohibentur in antris,
Saxaque cum saxis et habentem semina flammae

---

324 *calidus:* vurig makend, verhittend.
325 *Amythaone natus:* de waarzegger Melampus had Iphinoë, Lysippe en Iphianassa, dochters van Proitos, genezen.
326 *carmen:* toverspreuk.
327 *purgamina mentis:* cf. Hom. Il. I. 314:
οἱ δ'ἀπελυμαίνοντο καὶ εἰσ ἅλα λύματ' ἔβαλλον,
XI 409. purgamina caedis.
329 *huic:* fonti sc.
Lyncestius amnis: in het Zuidwestelijk deel van Macedonië.
333 *Ambiguis:* met dubbele uitwerking.
334 *Nocte ... luce*, cf. XIII. 100.
337 *Ortygie:* Delos.
338 de Συμπληγάδεσ aan de Thracische Bosporus.
340 sq. cf. Sen. ad Lucil. X. 79. 8.
343 *Spiramenta:* hier: monden.
344 hier begint de nazin bij *sive* ...
347 construeer: et, cum saxa saxis et materiam habentem semina flammae iactant, ea <materies> concipit ignem.
cum: iterativum.
saxis: dat. van richting.

Materiam iactant, ea concipit ictibus ignem:
Antra relinquentur sedatis frigida ventis;
Sive bitumineae rapiunt incendia vires,
Luteave exiguis ardescunt sulphura fumis:
Nempe, ubi terra cibos alimentaque pinguia flammae
Non dabit absumptis per longum viribus aevum,
Naturaeque suum nutrimen deerit edaci,
Non feret illa famem, desertaque deseret ignis.
Esse viros fama est in Hyperborea Pallene,
Qui soleant levibus velari corpora plumis,
Cum Tritoniacam noviens subiere paludem.
Haud equidem credo: sparsae quoque membra venenis
Exercere artes Scythides memorantur easdem.
Siqua fides rebus tamen est addenda probatis,
Nonne vides, quaecumque mora fluidoque calore
Corpora tabescunt, in parva animalia verti?
In scrobe, delectos mactatos obrue tauros: —
Cognita res usu — de putri viscere passim

---

349 hier begint de nazin bij *sive* (347) ...

350 *bitumineae vires* = bitumen.
rapiunt incendia: snel vlam vatten, cf. VII. 289: rapuere colorem.

352 door *nempe* wordt de hoofdzin ingeleid.

353 *per longum aevum:* cf. XIV. 731:
et longo facite ut narrentur in aevo.

354 *naturae edaci:* Verg. Aen. II. 758:
Ilicet ignis *edax* summa ad fastigia vento
Volvitur.

355 *deserta:* van voedsel beroofd.

356 *Hyperboreus:* in het hoge Noorden gelegen.

357 *velari plumis:* zij veranderen n.l. in vogels.

353 *sparsae:* reflexief.

360 *easdem artes:* sc. artem mutandi.

362 *mora:* cf. XIII. 890; I. 402; Ars II. 654;
vitium desinit esse mora.
fluido: hier: slap makend, cf. vs. 324.

364 *mactatos obrue:* macta et obrue.

365 *usus:* de ervaring, praktijk.
Plin. N. H. XI. 46: Fetus quonam modo progenerarent <apes> magna inter eruditos et subtilis fuit quaestio. Apium enim coitus visus est numquam .
Hoewel sommigen daaraan twijfelden (Orig. c. Cels. IV, 57) geloofde men tot in de Middeleeuwen, dat de bijen ontstonden *de putri viscere* (vlees) boum. Verg. Georg. IV. 281 env. geeft

Florilegae nascuntur apes, quae more parentum
Rura colunt operique favent in spemque laborant;
Pressus humo bellator equus crabronis origo est.
Concava litoreo si demas bracchia cancro,
Cetera supponas terrae, de parte sepulta
Scorpius exibit caudaque minabitur unca;
Quaeque solent canis frondes intexere filis
Agrestes tineae — res observata colonis —
Ferali mutant cum papilione figuram.
Semina limus habet virides generantia ranas
Et generat truncas pedibus, mox apta natando
Crura dat, utque eadem sint longis saltibus apta,
Posterior superat partes mensura priores.
Nec catulus, partu quem reddidit ursa recenti,
Sed male viva caro est: lambendo mater in artus
Fingit et in formam, quantam capit ipsa, reducit.
Nonne vides, quos cera tegit sexangula, fetus
Melliferarum apium sine membris corpora nasci
Et serosque pedes serasque adsumere pennas?

---

daarvan een uitvoerige beschrijving. (Vgl. ook Plut. Cleom. 39. 3).

Het geloof aan autogenese der bijen ligt ook ten grondslag aan het raadsel, dat Simson aan de Philistijnen opgaf: „Spijze ging uit van den eter, zoetigheid ging uit van den sterke" (Richt. XIV 5—14).

367 *operi favent:* zij doen met lust hun werk, (eigenl.: hebben schik in hun werk), cf. III. 387 van Echo: Et verbis favet ipsa suis.
in spem laborant: zij werken voor de oogst.

368 *pressus humo:* bedekt door de grond, begraven.

369 cf. X. 127: Concava litorei fervebant bracchia Cancri.

372 *intexere:* inspinnen.

374 *feralis:* zo genoemd als zinnebeeld van de ψυχή, die het lichaam ontvliedt.

376 *truncas pedibus:* zonder poten, cf. IX. 1.
aptus: c. dat.

378 *mensura posterior:* mensura partium posteriorum.

379 *nec catulus est:* en nog is geen jonge beer.

380 *male viva:* cf. III. 474. male sanus.
caro: klomp vlees.

382 sqq.: cf. Verg. Georg. IV 310:
Trunca pedum primo, mox et stridentia pinnis
Miscentur, tenuemque magis magis aera carpunt.

383 *sine membris:* voor een attributief geplaatst adjectivum.
corpora: praedicatief.

384 *seros:* als adverbium te vertalen.

Iunonis volucrem, quae cauda sidera portat,
Armigerumque Iovis Cythereïadasque columbas
Et genus omne avium mediis e partibus ovi,
Ni sciret fieri, quis nasci posse putaret?
Sunt, qui, cum clauso putrefacta est spina sepulcro,
Mutari credant humanas angue medullas.
  Haec tamen ex aliis generis primordia ducunt!
Una est, quae reparet seque ipsa reseminet, ales:
Assyrii phoenica vocant; non fruge neque herbis,
Sed turis lacrimis et suco vivit amomi.
Haec ubi quinque suae conplevit saecula vitae,
Ilicis in ramis tremulaeque cacumine palmae
Unguibus et puro nidum sibi construit ore.
Quo simul ac casias et nardi lenis aristas
Quassaque cum fulva substravit cinnama murra,
Se super inponit finitque in odoribus aevum.
Inde ferunt, totidem qui vivere debeat annos,
Corpore de patrio parvum phoenica renasci.
Cum dedit huic aetas vires onerique ferendo est,
Ponderibus nidi ramos levat arboris altae
Fertque pius cunasque suas patriumque sepulcrum,
Perque leves auras *Hyperionis* urbe potitus
Ante fores sacras *Hyperionis* aede reponit.
  Si tamen est aliquid mirae novitatis in istis,

---

385 *Iunonis volucrem:* pavonem.
386 *armigerum Iovis:* aquilam.
Cylhereiadas columbas: de duiven zijn gewijd aan Venus, Cytherea genoemd naar het eiland Cythere.
388 *ni* = nisi putaret: coni. potent van het verledene.
390 *mutari angue:* cf. XI. 404.
391 *primordia:* originem, cf. vs. 67.
396 *que* = ve.
397 *puro ore:* cf. 393 sq.
399 *quassa:* cf. III. 508: quassas faces.
400 het nest verbrandt n.l.
403 *oneri ferendo est:* ouderwetse constructie, cf. IX. 684 en Liv. XXX. 6. 3: ea quae restinguendo igni forent, portantes.
404 *levat:* liberat.
406 *Hyperionis urbs:* Heliopolis in Beneden-Egypte, de stad van den zonnegod Rē.
potitus: bereikt hebbend. cf. XI. 55.
407 *ante fores sacras:* dus in de pronaos.
408 *aliquid mirae novitatis:* iets wonderlijks.

Alternare vices et, quae modo femina tergo
Passa marem est, nunc esse marem miremur hyaenam.
Id quoque, quod ventis animal nutritur et aura,
Protinus adsimulat, tetigit quoscumque, colores.
Victa racemifero lyncas dedit India Baccho,
E quibus, ut memorant, quidquid vesica remisit,
Vertitur in lapides et congelat aëre tacto.
Sic et curalium, quo primum contigit auras
Tempore, durescit; mollis fuit herba sub undis.
  Desinet ante dies, et in alto Phoebus anhelos
Aequore tinguet equos, quam consequar omnia verbis
In species translata novas. Sic tempora verti
Cernimus atque illas adsumere robora gentes,
Concidere has; sic magna fuit censuque virisque
Perque decem potuit tantum dare sanguinis annos,
Nunc humilis veteres tantummodo Troia ruinas
Et pro divitiis tumulos ostendit avorum.
Clara fuit Sparte, magnae viguere Mycenae:
Nec non et Cecropis nec non Amphionis arces
Vile solum Sparte est, altae cecidere Mycenae .
Oedipodioniae quid sunt, nisi nomina, Thebae?
Quid Pandioniae restant, nisi nomina, Athenae?
Nunc quoque Dardaniam fama est consurgere Romam,
Appenninigenae quae proxima Thybridis undis

---

409 *alternare:* afwisselen. cf. *alternus,* III. 385.
alternare vices: hun taak afwisselen d.i. beurtelings man en vrouw zijn.

411 *id animal:* kameleon.

412 *adsimulat:* neemt (camouflerend) aan.

413 *racemifero Baccho:* cf. III. 666:
Ipse (Bacchus) racemiferis frontem circumdatus uvis.

418 *ante ... quam.*

419 *consequi verbis:* alles bespreken, cf. *memoria consequi:* zich alles herinneren; Cic. Verr. IV. 26. 57.: Nullo modo possum omnia istius facta aut memoria consequi ant oratione complecti.

420 *omnia verti:* πάντα ῥεῖν, cf. 178: cuncta fluunt.

422 *censu:* opibus.

424 *humilis:* onbeduidend, onaanzienlijk, cf. VI. 417, VII. 463.

427 *Cecropis arx:* Athene.

431 *Dardaniam:* Troianam, cf. Prop. IV. 1. 87:
Troia cades et Troica Roma resurges.

Mole sub ingenti rerum fundamina ponit.
Haec igitur formam crescendo mutat et olim
Inmensi caput orbis erit. Sic dicere vates
Faticinasque ferunt sortes; quantumque recordor,
Dixerat Aeneae, cum res Troiana labaret,
Priamides Helenos flenti dubioque salutis:
"Nate dea, si nota satis praesagia nostrae
Mentis habes, non tota cadet te sospite Troia:
Flamma tibi ferrumque dabunt iter; ibis et una
Pergama rapta feres, donec Troiaeque tibique
Externum patrio contingat amicius arvum.
Urbem etiam cerno Phrygios debere nepotes,
Quanta nec est nec erit nec visa prioribus annis.
Hanc alii proceres per saecula longa potentem,
Sed dominam rerum de sanguine natus Iuli
Efficiet; quo cum tellus erit usa, fruentur
Aetheriae sedes, caelumque erit exitus illi."
Haec Helenum cecinisse penatigero || Aeneae
Mente memor refero, cognataque moenia laetor

---

433 *rerum fundamina:* de grondslag voor haar macht.
mole sub ingenti: cf. Verg. Aen. I. 33:
Tantae molis erat Romanam condere gentem.
436 *quantum recordor:* cf. vs. 160 sqq.: Pythagoras was als Euphorbus in Troje geweest.
438 *Helenus:* cf. XIII. 99.
439 *si nota habes:* si tibi nota sunt.
440 *te sospite:* causaal; vergelijk de voorspelling bij Hom. Il. XX. 307 sq.:
νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει
καὶ παίδων παῖδεσ, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.
442 *rapta:* sc. e flammis.
444 *urbem:* de stichting van een stad.
debere: sc. fatis
Phrygios: Troianos.
447 *dominam rerum:* cf. Verg. Aen. I. 282:
Romanos, rerum dominos gentemque togatam.
447 *de sanguine natus Iuli:* Augustus.
449 *aetheriae sedes:* de aether is de woonplaats der goden, cf. I. 151 en VI. 548:
Audiet haec aether et si deus ullus in illo est.
caelum: de opneming in de hemel.
451 *mente memor* = memori animo, XIV. 813.
refero: cf. XI. 563, XV. 27.
cognata: Pythagoras was vroeger als Euphorbus burger van Troje geweest.
cognata moenia: de stad van stamverwante burgers.

Crescere et utiliter Phrygibus vicisse Pelasgos.
  Ne tamen oblitis ad metam tendere longe
Exspatiemur equis, caelum et quodcumque sub illo est,
Inmutat formas tellusque et quicquid in illa est.
Nos quoque, pars mundi, quoniam non corpora solum,
Verum etiam volucres animae sumus, inque ferinas
Possumus ire domos pecudumque in corpora condi.
Corpora, quae possunt animas habuisse parentum
Aut fratrum aut aliquo iunctorum foedere nobis
Aut hominum certe, tuta esse et honesta sinamus
Neve Thyesteis cumulemus viscera mensis!
Quam male consuescit, quam se parat ille cruori
Inpius humano, vituli qui guttura ferro
Rumpit et inmotas praebet mugibus aures,
Aut qui vagitus similes puerilibus haedum
Edentem iugulare potest aut alite vesci,
Cui dedit ipse cibos! quantum est, quod desit in istis
Ad plenum facinus? quo transitus inde paratur?
Bos aret aut mortem senioribus inputet annis,
Horriferum contra Borean ovis arma ministret,
Ubera dent saturae manibus pressanda capellae!
Retia cum pedicis laqueosque artesque dolosas

---

452 *utiliter Phrygibus:* heeft de nadruk.

453 *metae:* de kegelvormige zuilen, die in de Circus Maximus aan beide zijden van de *spina* stonden.
Beeldspraak aan den wagenmenner ontleend.

454 *exspatiari:* cf. II, 202: Exspatiantur equi.

459 *habuisse:* cf. 565; inf. perf. na verba van *kunnen, willen, niet aarzelen om,* in plaats van inf. praes.

460 *foedere:* cf. VII. 403: thalami quoque foedere iungit.

462 *Thyesteis:* Thyestes at zonder te weten, wat hij deed, zijn eigen kinderen op, die hem door zijn broer Atreus waren voorgezet.
mensae: spijzen, maaltijd, cf. *mensa secunda.*

463 *cruori humano:* mensenmoord.

465 *rumpit:* cf. XII. 249.

466 *vagitus:* vagire, het huilen van pasgeboren kinderen, cf. Cic. de Sen. XXIII. 83: et si quis deus mihi largiatur, ut ex hac aetate repuerescam et in cunis vagiam, valde recusem.

468 *quantum:* hoe weinig, cf. IV. 74. en VI. 200 van Niobe:
quae quantum distat ab orba.

470 *senioribus annis:* senectuti.

473 *pedica:* klem.

Tollite! nec volucrem viscata fallite virga
Nec formidatis cervos includite pinnis,
Nec celate cibis uncos fallacibus hamos!
Perdite, siqua nocent, verum haec quoque perdite tantum;
Ora vacent epulis alimentaque mitia carpant.'
  Talibus atque aliis instructum pectora dictis
In patriam remeasse ferunt ultroque petitum
Accepisse Numam populi Latiaris habenas;
Coniuge qui felix nympha ducibusque Camenis
Sacrificos docuit ritus gentemque feroci
Adsuetam bello pacis traduxit ad artes.
Qui postquam senior regnumque aevumque peregit,
Extinctum Latiaeque nurus populusque patresque
Deflevere Numam; nam coniunx urbe relicta
Vallis Aricinae densis latet abdita silvis
Sacraque Oresteae gemitu questuque Dianae
Inpedit. A! quotiens nymphae nemorisque lacusque,
Ne faceret, monuere et consolantia verba
Dixerunt! quotiens flenti Theseïus heros

---

474 *viscus:* vogellijm.

475 *formidatis pinnis:* aan de touwen, waarmede men het jachtterrein omspande, bevestigde men bonte, vooral rode veren om daardoor het wild bang te maken; cf. Seneca de ira II. 11. 5: nec mirum est, cum maximos ferarum greges linea pinnis distincta contineat et in insidias agat, ab ipso effectu dicta *formido:* vanis enim vana terrori sunt;
Verg. Georg. III. 372:
  Puniceae agitant pavidos formidine pinnae;
Aen. XII. 750: Cervum puniceae saeptum formidine pinnae.

477 *perdite tantum:* maar eet hun vlees niet.

478 *mitia:* bloedloos.

479 *pectora:* acc. limit.

480 *ultro:* zonder dat hij er zelf om gevraagd had.

481 *Latianis:* Latinus, cf. Iuppiter Latiaris.

482 *coniuge nympha:* Egeria, cf. XIV. 434.
Camena: Musa.

485 *senior:* XI. 115, XV. 229.

486 *nurus:* cf. XI. 3.
populus ... patres.

487 *nam:* cf. XIV. 742.

488 *Aricia:* cf. XIV. 331.

490 *inpedit:* stoort.

491 *consolantia verba:* woorden van troost, zo: precantia verba.

492 *Theseius heros:* Hippolytus, zoon van Theseus, wien Aesculapius op verzoek van Diana het leven had teruggeven, zou door Diana naar Aricia zijn gebracht.

'Siste modum,' dixit 'neque enim fortuna querenda
Sola tua est; similes aliorum respice casus:
Mitius ista feres; utinamque exempla dolentem
Non mea te possent relevare! sed et mea possunt.

Fando aliquem Hippolytum vestras, puto, contigit aures
Credulitate patris, sceleratae et fraude novercae *Hippolytus.*
Occubuisse neci: mirabere vixque probabo,
Sed tamen ille ego sum. Me Pasiphaëia quondam
Temptatum frustra patrium temerare cubile,
Quod voluit, finxit voluisse et crimine verso
(Indiciine metu magis, offensane repulsae?)
Damnavit, meritumque nihil pater eicit urbe,
Hostilique caput prece detestatur euntis.
Pittheam profugo curru Troezena petebam,
Iamque Corinthiaci carpebam litora ponti,
Cum mare surrexit cumulusque inmanis aquarum
In montis speciem curvari et crescere visus
Et dare mugitus summoque cacumine findi.
Corniger hinc taurus ruptis expellitur undis,
Pectoribusque tenus molles erectus in auras
Naribus et patulo partem maris evomit ore.
Corda pavent comitum, mihi mens interrita mansit,
Exiliis intenta suis, cum colla feroces
Ad freta convertunt adrectisque auribus horrent
Quadrupedes monstrique metu turbantur et altis

---

495 *exempla* <aliena> *non mea:* cf. vs. 547.
496 *relevare:* troosten.
497 *fando:* cf. IX. 8, Verg. Aen. II. 81:
Fando aliquod si forte tuas pervenit ad aures
Belidae nomen Palamedis.
498 *credulitate:* door de goedgelovigheid.
500 *Pasiphaeia:* Phaedra, dochter van Minos en Pasiphaë, stiefmoeder van Hippolytus.
501 *temptatum:* persoonlijke passieve constructie.
502 *quod* <ipsa> *voluit, finxit* <me> *voluisse.*
503 *repulsa:* cf. XIII. 967.
504 *damnare:* schuldig verklaren.
506 Pittheus, zoon van Pelops, was koning van Troezen, cf. vs 296.
507 *carpebam:* cf. XI. 139.
510 *dare:* edere.
515 *exiliis:* dat. v. doel. *intenta.* gespannen op.
517 *turbantur:* consternantur: worden schichtig.

Praecipitant currum scopulis, ego ducere vana
Frena manu spumis albentibus oblita luctor,
Et retro lentas tendo resupinus habenas.
Nec vires tamen has rabies superasset equorum,
Ni rota, perpetuum qua circumvertitur axem,
Stipitis occursu fracta ac disiecta fuisset.
Excutior curru, lorisque tenentibus artus
Viscera viva trahi, nervos in stipe teneri,
Membra rapi partim, partim reprensa relinqui,
Ossa gravem dare fracta sonum fessamque videres
Exalari animam nullasque in corpore partes,
Noscere quas posses, unumque erat omnia vulnus.
Num potes aut audes cladi conponere nostrae,
Nympha, tuam? vidi quoque luce carentia regna,
Et lacerum fovi Phlegethontide corpus in unda.
Nec, nisi Apollineae valido medicamine prolis,
Reddita vita foret; quam postquam fortibus herbis
Atque ope Paeonia Dite indignante recepi,

---

518 *scopulis:* dat. van richting, cf. IV. 92:

Et lux tarde discedere visa
Praecipitatur aquis, et aquis nox surgit ab isdem

vanā manu: frustra.

519 *frena ducere:* opp. frena laxare.

519 *oblĭta.*

522 *perpetuum:* adverb. cf. XI. 697: multum utile.

excutior curru: cf. Liv. VIII. 7. 11: equus excussit equitem.

525 *viscera viva:* cf. XIII. 865.

stipe: van *stips* = *stipes* (523).

527 *dare sonitum:* cf. 510.

videres: ge hadt kunnen zien: zo 529: *posses.*

531 *carentia:* het partic. praes. van *carere* heeft dezelfde betekenis als de α privans in het Grieks.

532 *fovi:* curavi, hier: heb ik gebaad in; Verg. Georg. II. 134:

animas et olentia Medi
Ora fovent illo <flore>.

Phlegetontide unda: (Puri)phlegethon: rivier in de onderwereld (V. 544).

533 *Apollinea proles* (= filius): Aesculapius.

535 *ope Paeonia* = ope medica. Παιήων, naam van Apollo als god der geneeskunde; cf. Verg. Aen. VII. 765 sqq:

ferunt fama Hippolytum ...
...... ad sidera rursus
Aetheria et superas caeli venisse sub auras
Paeoniis revocatum herbis et amore Dianae.

Dis: Pluto.

Tum mihi, ne praesens augerem muneris huius
Invidiam, densas obiecit Cynthia nubes,
Utque forem tutus possemque inpune videri,
Addidit aetatem nec cognoscenda reliquit
Ora mihi Cretenque diu dubitavit habendam
Traderet an Delon; Delo Creteque relictis
Hic posuit nomenque simul, quod possit equorum
Admonuisse, iubet deponere, "qui"que "fuisti
Hippolytus," dixit "nunc idem Virbius esto."
Hoc nemus inde colo de disque minoribus unus
Numine sub dominae lateo atque accenseor illi.'
  Non tamen Egeriae luctus aliena levare
Damna valent, montisque iacens radicibus imis
Liquitur in lacrimas, donec pietate dolentis
Mota soror Phoebi gelidum de corpore fontem
Fecit et aeternas artus tenuavit in undas.

Tages.

  Et nymphas tetigit nova res, et Amazone natus
Haud aliter stupuit, quam cum Tyrrhenus arator
Fatalem glaebam mediis adspexit in arvis
Sponte sua primum nulloque agitante moveri,
Sumere mox hominis terraeque amittere formam,
Oraque venturis aperire recentia fatis:
Indigenae dixere Tagen, qui primus Etruscam

---

536 *praesens:* door mijn aanwezigheid.
537 *Cynthia:* Diana, naar de Cynthus, berg op Delos.
538 *videri:* pass.
539 *addidit:* auxit, cf. VIII. 388: addunt animos; Plin. N.H. XI. 260: in infantia scabunt aures posterioribus pedibus, quod *addita aetate* (als zij ouder zijn geworden) non queunt.
541 *relictis:* omissis.
545 *dei minores:* cf. XIV. 589.
546 *numine:* goddelijke bescherming.
548 *damna:* leed.
551 *aeternas:* eeuwig stromend.
artus: corpus.
tenuavit in undas: zie bij vs. 246.
552 *tetigit:* movit.
nova res: cf. XI. 127.
Amazone natus: Hippolytus, zoon van Theseus en de Amazone Hippolyte.
553 *quam Tyrrhenus arator* <stupuit> *cum.*
554 *fatalem:* door het noodlot bepaald om voor Tages te verschijnen.
557 *recentia:* cf. XI. 188.

Edocuit gentem casus aperire futuros;
Utve Palatinis haerentem collibus olim *Romuli*
Cum subito vidit frondescere Romulus hastam, *hasta.*
Quae radice nova, non ferro stabat adacto
Et iam non telum, sed lenti viminis arbor
Non expectatas dabat admirantibus umbras;
Aut sua fluminea vidit Cipus in unda *Cipus.*
Cornua (vidit enim) falsamque in imagine credens
Esse fidem digitis ad frontem saepe relatis,
Quae vidit, tetigit, nec iam sua lumina damnans
Restitit, ut victor domito veniebat ab hoste,
Ad caelumque manus et eodem lumina tollens
'Quidquid,' ait 'superi, monstro portenditur isto,
Seu laetum est, patriae laetum populoque Quirini,
Sive minax, mihi sit" viridique e caespite factas
Placat odoratis herbosas ignibus aras
Vinaque dat pateris mactatarumque bidentum,
Quid sibi significent,, trepidantia consulit exta.
Quae simul adspexit Tyrrhenae gentis haruspex,
Magna quidem rerum molimina vidit in illis,
Non manifesta tamen. Cum vero sustulit acre
A pecudis fibris ad Cipi cornua lumen,
'Rex,' ait 'o salve! tibi enim, tibi, Cipe, tuisque
Hic locus et Latiae parebunt cornibus arces.
Tu modo rumpe moras portasque intrare patentes

---

560 *utve:* <stupuit Romulus>, cum.
562 *nova:* cf. *recens,* vs. 557.
ferro adacto: door de punt, die in de grond was gedreven.
565 *aut Cipus* (stupuit) *cum.*
fluminea = fluminis.
566 *falsam fidem:* eigenl.: dat in het beeld een bedriegelijke waarborg lag.
568 *lumina:* oculos.
569 *ut:* causaal.
571 *monstro:* prodigio.
572 *laetum:* geluk voorspellend; opp. *triste.*
574 *placat:* Verg. Aen. VII. 764: placabilis ara, zie ook VII. 591.
odoratis ignibus: Verg. Aen. VII. 13: odoratam cedrum.
575 *pateris:* e pateris.
577 *Tyrrhenae gentis haruspex:* de vers 558 genoemde Tages.
578 *magna rerum molimina:* geweldige staatkundige omwentelingen.
582 *Latiae arces:* Rome en het Capitool.

Adpropera! sic fata iubent. Namque Urbe receptus
Rex eris et sceptro tutus potiere perenni!‘
Rettulit ille pedem torvamque a moenibus Urbis
Avertens faciem ‘procul, a! procul omina’ dixit
‘Talia di pellant! multoque ego iustius aevum
Exul agam, quam me videant Capitolia regem.’
Dixit et extemplo populumque gravemque senatum
Convocat; ante tamen pacali cornua lauro
Velat et aggeribus factis a milite forti
Insistit priscosque deos e more precatus
Est’ ait ‘hic unus, quem vos nisi pellitis urbe,
Rex erit. Is qui sit, signo, non nomine dicam:
Cornua fronte gerit; quem vobis indicat augur,
Si Romam intrarit, famularia iura daturum.
Ille quidem potuit portas inrumpere apertas,
Sed nos obstitimus, quamvis coniunctior illo
Nemo mihi est. Vos urbe virum prohibete, Quirites,
Vel, si dignus erit, gravibus vincite catenis:
Aut finite metum fatalis morte tyranni!’
Qualia succinctis, ubi trux insibilat Eurus,
Murmura pinetis fiunt, aut qualia fluctus
Aequorei faciunt, si quis procul audiat illos:
Tale sonat populus; sed per confusa frementis

---

585 *sceptro:* regno.
586 *torvam:* ernstig.
587 *procul, a! procul:* cf. X. 300.
588 *pellant:* avertant.
iustius: cf. XIII. 321.
591 *pacali lauro:* de laurier is het symbool van de overwining en de vrede.
592 *aggeribus:* suggestu.
milite: collectivum.
593 *precatus:* „sollemne carmen precationis, quod praefari, priusquam populum adloquantur, magistratus solent”. (Liv. XXXIX. 15. 1).
595 *signare:* aanduiden.
596 *vobis famularia iura daturum:* rechten van slaven: (slaven hebben geen rechten), vgl. XIV. 823: regia iura.
602 *fatalis:* cf. 554.
603 *succinctis:* cf. X. 103:
succincta comas hirsutaque vertice pinus.
De stam van de pijnboom is kaal.

Verba tamen vulgi vox eminet una: 'quis ille est?'
Et spectant frontes praedictaque cornua quaerunt.
Rursus ad hos Cipus 'quem poscitis,' inquit 'habetis'
Et dempta capiti populo prohibente corona
Exhibuit gemino praesignia tempora cornu.
Demisere oculos omnes gemitumque dedere
Atque illud meritis clarum — quis credere possit? —
Inviti videre caput nec honore carere
Ulterius passi festam inposuere coronam;
At proceres, quoniam muros intrare vetaris,
Ruris honorati tantum tibi, Cipe, dedere,
Quantum depresso subiectis bubus aratro
Conplecti posses ad finem lucis ab ortu.
Cornuaque aeratis miram referentia formam
Postibus insculpunt longum mansura per aevum.

Aesculapius.

Pandite nunc, Musae, praesentia numina vatum
(Scitis enim, nec vos fallit spatiosa vetustas),
Unde Coroniden circumflua Thybridis alti
Insula Romuleae sacris adiecerit urbis!
Dira lues quondam Latias vitiaverat auras,

---

607 *eminet:* klinkt uit boven.
vox una: XIII. 619.
610 *prohibente:* de conatu.
613 *quis credere possit:* behoort bij *inviti.*
616 *proceres:* senatores.
618 *depresso:* sc. in terram: diep in de grond gedrukt.
620 *referentia:* cf. vs. 451 en XI. 563, die de herinnering bewaren aan.
620 *aeratis postibus:* de met brons beslagen posten van de poort, waaronder Cipus ten oorlog was uitgetrokken, n.l. de *porta Raudusculana;* cf. Val. Max. 5. 6. 4; olim aerea raudera dicebantur (zie ook Liv. XXVI. 11. 9).
622 *Pandite:* cf. Verg. Aen. VII. 641:
Pandite nunc Helicona, deae, cantusque movete.
praesentia: cf. III. 658 en vs. 646.
624 *unde:* qui factum sit, ut.
Coronides: Aesculapius, zoon van Apollo en de nymf Coronis.
circumfluus: passief ook bij Tac. Ann. VI. 37: praefectus campis, qui Euphrate et Tigre inclutis amnibus *circumflui* Mesopotamiae nomen acceperunt.
625 *adiecerit:* cf. vs. 756.
626 *lues:* λοιμόσ VII. 523.
quondam: 282 v. Chr.
vitiaverat: cf. VII. 533, vitium = besmetting en III. 76: vitiatas inficit auras.

Pallidaque exsangui squalebant corpora morbo.
Funeribus fessi postquam mortalia cernunt
Temptamenta nihil, nihil artes posse medentum,
Auxilium caeleste petunt mediamque tenentis
Orbis humum Delphos adeunt, oracula Phoebi,
Utque salutifera miseris succurrere rebus
Sorte velit tantaeque urbis mala finiat, orant.
Et locus et laurus et, quas habet ipse pharetras
Intremuere simul, cortinaque reddidit imo
Hanc adyto vocem pavefactaque pectora movit:
'Quod petis hinc, propiore loco, Romane, petisses:
Et pete nunc propiore loco! Nec Apolline vobis,
Qui minuat luctus, opus est, sed Apolline nato.
Ite bonis avibus prolemque accersite nostram!'
Iussa dei prudens postquam accepere senatus,
Quam colat, explorant, iuvenis Phoebeïus urbem,
Quique petant ventis Epidauria litora, mittunt.
Quae postquam curva missi tetigere carina,
Concilium Graiosque patres adiere, darentque,
Oravere deum, qui praesens funera gentis
Finiat Ausoniae: certas ita dicere sortes.
Dissidet et variat sententia, parsque negandum

---

627 *exsangui:* bleek makend.
628 *fessi:* ontmoedigd.
630 *mediam:* Delphi was de ὄμφαλοσ τῆσ γῆσ, cf. X. 168: Orbe In medio positi Delphi.
632 *miseris rebus:* cf. res secundae, res adversae, en I. 380, VI. 575.
634 *locus:* templum; zie bij IX. 783 en XV. 671.
635 *cortina:* de drievoet voor: de Pythia.
637 *propiore loco:* nl. uit Epidaurus.
petisses: coni. iussivus, cf. Cic. pro Sestio XX 45: restitisses, repugnasses, mortem pugnans oppetisses (ge hadt weerstand moeten bieden).
640 *bonis avibus:* cf. V. 147; *avis* evenals οἰωνόσ ook voorteken.
prolem: filium.
643 te *Epidaurus* in Argolis was een beroemd heiligdom van Aesculapius.
645 *Concilium Graiosque patres:* hendiadyoin.
646 *praesens:* cf. vs. 622.
647 *Ausonia:* Italië.
648 *sententia:* τὰ δεδογμένα, cf. vs. 27.
dissidet sententia: de meningen zijn verdeeld.

Non putat auxilium, multi retinere suamque
Non emittere opem nec numina tradere suadent.
Dum dubitant, seram pepulere crepuscula lucem,
Umbraque telluris tenebras induxerat orbi:
Cum deus in somnis opifer consistere visus
Ante tuum, Romane, torum, sed qualis in aede
Esse solet, baculumque tenens agreste sinistra
Caesariem longae dextra deducere barbae
Et placido tales emittere pectore voces:
'Pone metus! veniam simulacraque nostra relinquam.
Hunc modo serpentem, baculum qui nexibus ambit,
Perspice et usque nota, visum ut cognoscere possis
Vertar in hunc, sed maior ero tantusque videbor,
In quantum verti caelestia corpora debent.'
Extemplo cum voce deus, cum voce deoque
Somnus abit, somnique fugam lux alma secuta est.
Postera sidereos Aurora fugaverat ignes:
Incerti, quid agant, proceres ad templa petiti
Conveniunt operosa dei, quaque ipse morari
Sede velit, signis caelestibus indicet, orant.
Vix bene desierant, cum cristis aureus altis
In serpente deus praenuntia sibila misit
Adventuque suo signumque arasque foresque
Marmoreumque solum fastigiaque aurea movit,
Pectoribusque tenus media sublimis in aede

---

652 cf. Hor. Sat. I. 5. 9:
iam nox inducere terris
Umbras et caelo diffundere signa parabat.
telluris orbi: orbi terrarum.
655 cf. II. 681 van Battus:
onusque fuit baculum silvestre sinistrae.
660 *nota visu:* observa: cf. III. 595: oculis notavi.
662 *in quantum verti debent* = quantus is esse debet, in quem vertuntur.
665 cf. IV. 81.
666 *proceres:* cf. 616.
667 *operosa:* met veel moeite gebouwd.
669 *vix bene:* cf. III. 14.
cristis aureus altis: cf. III. 32: cristis praesignis et auro.
672 *movit:* bij het naderen der godheid trilt de tempel; cf. Verg. Aen. III. 90:
Vix ea fatus eram, tremere omnia visa repente;

Constitit atque oculos circumtulit igne micantes.
Territa turba pavet; cognovit numina castos
Evinctus vitta crines albente sacerdos,
'En deus est, deus est! animis linguisque favete,
Quisquis ades!' dixit 'sis, o pulcherrime, visus
Utiliter populosque iuves tua sacra colentes.'
Quisquis adest, visum venerantur numen, et omnes
Verba sacerdotis referunt geminata piumque
Aeneadae praestant et mente et voce favorem.
Adnuit his motisque deus rata pignora cristis
Et repetita dedit vibrata sibila lingua.
Tum gradibus nitidis delabitur oraque retro
Flectit et antiquas abiturus respicit aras,
Adsuetasque domos habitataque templa salutat.
Inde per iniectis adopertam floribus ingens
Serpit humum flectitque sinus mediamque per urbem
Tendit ad incurvo munitos aggere portus.
Restitit hic agmenque suum turbaeque sequentis
Officium placido visus dimittere vultu
Corpus in Ausonia posuit rate; numinis illa
Sensit onus pressa estque dei gravitate carina.
Aeneadae gaudent caesoque in litore tauro
Torta coronatae solvunt retinacula navis.
Inpulerat levis aura ratem: deus eminet alte
Inpositaque premens puppim cervice recurvam

674 cf. VI. 169:
Constitit; utque oculos circumtulit alta superbos......
679 *utiliter:* tot zegen.
populos: λαούς.
681 *referunt*: iterant *verba geminata:* „deus est, deus est".
682 *Aeneadae:* de Romeinen, als afstammelingen van Aeneas.
683 *his:* Aeneadis.
rata: cf. XIV 815: rata signa.
684 *repetita:* door een adverbium te vertalen.
686 *aras:* aram, cf. VII. 74:
Ibat ad antiquas Hecates Perseïdos aras.
689 het antieke Epidauros lag op een schiereiland ten Zuid Oosten van het tegenwoordige dorpje Epidauros. Het heiligdom van Asclepius is daarvan ongeveer 10 km verwijderd.
691 *turbae sequentis officium:* de menigte, die hem vol eerbied uitgeleide deed.
693 *Ausonia:* Italica.
694 *sensit:* cf. IX. 273: Sensit Atlas pondus.

Caeruleas despectat aquas modicisque per aequor
Ionium Zephyris sextae Pallantidos ortu
Italiam tenuit, praeterque Lacinia templo
Nobilitata deae Scylaceaque litora fertur;
Linquit Iapygiam laevisque Amphrisia remis
Saxa fugit, dextra praerupta Celennia parte,
Romethiumque legit Caulonaque Naryciamque,
Evincitque fretum Siculique angusta Pelori
Hippotadaeque domus regis Temesesque metalla,
Leucosiamque petit tepidique rosaria Paesti.
Inde legit Capreas promunturiumque Minervae
Et Surrentino generosos palmite colles
Herculeamque urbem Stabiasque et in otia natam
Parthenopen et ab hac Cumaeae templa Sibyllae.
Hinc calidi fontes lentisciferumque tenetur
Liternum multamque trahens sub gurgite harenam

---

700 *Zephyris:* gunstige wind.
Pallantis: cf. vs. 191.

701 *tenuit:* bereikte, cf.
Lacinium: voorgebergte bij Croton, waar een beroemde tempel van Iuno stond.

702 *Scylaceus sinus:* golf aan de oostkust van Bruttium.

703 *Iapygia:* aan de overzijde van de golf van Tarente.
laevis remis: cf. III. 598. door naar links te roeien.

704 *fugit:* vaart voorbij.
Amphrysia, Rhoemetium, Celennia, onbekende plaatsen; *Caulon:* in het Oosten van Bruttium; *Narycia* sc. urbs: *Locri Epizephyrii;* door de Locriers gesticht. *Naryx:* een stad in Locris Ozolis.

706 *angusta Pelori:* de straat van Messina.

707 *Hippotadae domos:* cf. XIV. 86.
Temese, reeds in de Odyssea genoemd, I. 182, beroemd om haar koper, cf. VII. 207.

708 *Leucosia:* eilandje tegenover *Paestum,* dat om zijn rozen beroemd was.

708 *promunturium Minervae:* tegenover *Capreae* (Capri).

711 *Herculeam urbem:* Herculaneum.

711 *in otia natam:* cf. Verg. Georg. IV. 563:

Illo Vergilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, studiis florentem ignobilis oti.

712 *Parthenope:* Napels, cf. Sil. It. XII. 33:

Sirenum dedit una suum et memorabile nomen
Parthenope muris Acheloias.

lentiscus: de mastix.

713 *calidi fontes:* Baiae.

714 *Liternum:* in Campanië.

Volturnus niveisque frequens Sinuessa colubris
Minturnaeque graves et quam tumulavit alumnus,
Antiphataeque domus Trachasque obsessa palude
Et tellus Circaea et spissi litoris Antîum.
Huc ubi veliferam nautae advertere carinam
(Asper enim iam pontus erat), deus explicat orbes
Perque sinus crebros et magna volumina labens
Templa parentis init flavum tangentia litus.
Aequore placato patrias Epidaurius aras
Linquit et hospitio iuncti sibi numinis usus
Litoream tractu squamae crepitantis harenam
Sulcat et innixus moderamine navis in alta
Puppe caput posuit, donec Castrumque sacrasque
Lavini sedes Tiberinaque ad ostia venit.
  Huc omnis populi passim matrumque patrumque
Obvia turba ruit, quaeque ignes, Troica, servat,
Vesta, tuos, laetoque deum clamore salutant;
Quaque per adversas navis cita ducitur undas,
Tura super ripas aris ex ordine factis
Parte ab utraque sonant et odorant aëra fumis,
Ictaque coniectos incalfacit hostia cultros.
Iamque, caput rerum, Romanam intraverat urbem:
Erigitur serpens, summoque adclinia malo
Colla movet sedesque sibi circumspicit aptas.

---

715 *Volturnus:* rivier in Campanië, ten noorden van de mond van deze rivier: *Sinuessa, Minturnae, Formiae,* XIV 253, 249.

716 *quam tumulavit alumnus;* cf. XIV. 441, het voorgebergte Caieta, genoemd naar Aeneas' voedster Caieta, die daar door hem begraven is.

717 *Trachas:* ook *Anxur* (Volscisch) en later *Tarracina* genoemd.

717 *palude:* de Pomptijnsche moerassen.

718 *tellus Circaea:* Circeii.
spissi litoris: gen. qual: *spissus* vast, hard, cf. II. 576: densum litus.

721 *per:* door middel van; met.

722 *parentis:* Apollinis.

724 *iuncti sibi:* hem verwant, sc. Apollinis.

726 *moderamen:* roer, cf. III. 644: capiatque aliquis moderamina.

727 bedoeld wordt: *Castrum Inui,* in het gebied der Rutuli.

730 *quaeque ignes servant,* de Vestaalse maagden.

732 *per adversas undas:* adverso flumine.

Scinditur in geminas partes circumfluus amnis:
(Insula nomen habet) laterumque a parte duorum
Porrigit aequales media tellure lacertos.
Huc se de Latia pinu Phoebeïus anguis
Contulit et finem specie caeleste resumpta
Luctibus inposuit venitque salutifer Urbi.
Hic tamen accessit delubris advena nostris: *Iulius Caesar*
Caesar in Urbe sua deus est; quem Marte togaque *et Augustus*
Praecipuum non bella magis finita triumphis
Resque domi gestae properataque gloria rerum
In sidus vertere novum stellamque comantem,
Quam sua progenies. Neque enim de Caesaris actis
Ullum maius opus, quam quod pater exstitit huius.
Scilicet aequoreos plus est domuisse Britannos,
Perque papyriferi septemflua flumina Nili
Victrices egisse rates Numidasque rebelles
Cinyphiumque Iubam Mithridateisque tumentem
Nominibus Pontum populo adiecisse Quirini,
Et multos meruisse, aliquos egisse triumphos,
Quam tantum genuisse virum? Quo praeside rerum
Humano generi, superi, favistis abunde.
Ne foret hic igitur mortali semine cretus,
Ille deus faciendus erat; quod ut aurea vidit
Aeneae genetrix, vidit quoque triste parari
Pontifici letum et coniurata arma moveri,

---

739 *circumfluus:* cf. vs. 624.
geminas: cf. XI. 462.
740 *a parte duorum laterum:* ab utraque parte.
741 *media tellure:* abl. absol.
743 *caeleste:* ablativus.
746 *Marte togaque:* in bello et in pace.
748 *properata:* in zeer korte tijd verworven.
749 *que:* explicativum.
750 *progenies:* eigenl. was Octavianus de adoptief zoon.
752 *scilicet plus est* ...? Want werkelijk is het soms groter verdienste ...?
753 *septemfluus:* elders wordt de Nijl *septemplex* genoemd.
755 *Cinyphius:* Africus (naar de rivier de Cinyps), cf. III. 124.
758 *quo praeside:* door hem te maken tot *praesidem rerum.*
760 *hic:* Augustus.
762 *Aeneae genetrix:* Venus.
763 *pontifici:* sc. maximo; dit was Caesar sinds 63.
coniurata arma: arma coniuratorum.

Palluit et cunctis, ut cuique erat obvia, divis
'Adspice,' dicebat 'quanta mihi mole parentur
Insidiae quantaque caput cum fraude petatur,
Quod de Dardanio solum mihi restat Iulo.
Solane semper ero iustis exercita curis?
Quam modo Tydidae Calydonia vulneret hasta,
Nunc male defensae confundant moenia Troiae:
Quae videam natum longis erroribus actum
Iactarique freto sedesque intrare silentum
Bellaque cum Turno gerere, aut, si vera fatemur,
Cum Iunone magis! quid nunc antiqua recordor
Damna mei generis? timor hic meminisse priorum
Non sinit: en acui sceleratos cernitis enses?
Quos prohibete, precor, facinusque repellite neve
Caede sacerdotis flammas extinguite Vestae"
  Talia nequiquam toto Venus anxia caelo
Verba iacit superosque movet; qui rumpere quamquam
Ferrea non possunt veterum decreta sororum,
Signa tamen luctus dant haud incerta futuri.
Arma ferunt inter nigras crepitantia nubes
Terribilesque tubas auditaque cornua caelo

---

765 *mole:* inspanning; cf. Verg. Aen. I. 33:
Tantae molis erat Romanam condere gentem.

766 *fraude:* dolo, scelere.

768 *exercita:* verontrust.

769 cf. XIV. 477 en 461.

770 *male:* met slechte afloop, Caesar B. G. II. 15: proelium male pugnatum.

771 *natum:* Aeneam.

772 *silentum:* silentium, XIII. 25, XIV. 411.

775 *timor hic.:* de angst van nu.

778 Het doven van het eeuwige vuur van Vesta gold als een *taetrum prodigium.*

779 *caedes:* bloed.

781 *veterum sororum:* Parcarum.

787 *faces:* meteoren, cf. Liv. XLI. 21. 13: faces eadem nocte plures per caelum lapsae sunt.

779 *ferrugine:* caligine, cf. Verg. Georg. I. 463 sqq.:
Sol tibi signa dabit. Solem quis dicere falsum
Audeat? Ille etiam caecos instare tumultus
Saepe monet, fraudemque et operta tumescere bella,
Ille etiam exstincto miseratus Caesare Romam,
Cum caput obscura nitidum *ferrugine* texit
Inpiaque aeternam timuerunt saecula noctem.

Praemonuisse nefas. Solis quoque tristis imago
Lurida sollicitis praebebat lumina terris.
Saepe faces visae mediis ardere sub astris,
Saepe inter nimbos guttae cecidere cruentae.
Caerulus et vultum ferrugine Lucifer atra
Sparsus erat, sparsi Lunares sanguine currus.
Tristia mille locis Stygius dedit omina bubo,
Mille locis lacrimavit ebur, cantusque feruntur
Auditi sanctis et verba minantia lucis.
Victima nulla litat, magnosque instare tumultus
Fibra monet, caesumque caput reperitur in extis;
Inque foro circumque domos et templa deorum
Nocturnos ululasse canes umbrasque silentum
Erravisse ferunt, motamque tremoribus urbem.
Non tamen insidias venturaque vincere fata
Praemonitus potuere deum, strictique feruntur
In templum gladii; neque enim locus ullus in Urbe

791 *bubo:* cf. V. 550: Foedaque fit volucris, venturi nuntia luctus
Ignavus bubo, dirum mortalibus omen.

793 *auditi:* behoort ook bij *verba.*

794 *victima nulla litat:* cf. Martialis X. 73. 6:
Non quacumque manu victima caesa litat.
litare:
1e een gunstig voorteken *geven*; zo hier gebruikt; καλλιερέειν Hdt. VI. 76;
2e een gunstig voorteken *krijgen* καλλιερέεσθαι Hdt. VI. 82; cf. Plaut. Poen. 2. 41:
Ut semper sacrificem nec umquam litem.

795 *fibra:* volgens Servius. Verg. Georg. I. 484: venae aliquae, quae si apparebant in visceribus, malum omen erant.
caesum: praedicatief, beschadigd (door het mes van den offerenden priester).
caput: Cic. de Div. II, 13, 32: Caput iecoris ex omni parte diligentissime considerant, si vero id non est inventum, nihil putant accidere potuisse tristius.

797 *canes:* de hond wordt vaak in verband gebracht met het dodenrijk (Cerberus!), verg. ook. Verg. Georg I. 470:
Obscenaeque canes, inportunaeque volucres
Signa dabant.

797 *silentum:* cf. 772.

799 *vincere fata:* cf. II. 617, waar het betekent: de dood ongedaan maken; hier: *ventura* vincere fata: afwenden.
fata: gewelddadige dood, moord.

800 *praemonitūs:* cf. vs. 795.

801 *templum:* de Curia Pompeia op de Campus Martius.

Ad facinus diramque placet nisi curia caedem.
Tum vero Cytherea manu percussit utraque
Pectus et Aeneaden molitur condere nube,
Qua prius infesto Paris est ereptus Atridae,
Et Diomedeos Aeneas fugerat enses.
Talibus hanc genitor: 'sola insuperabile fatum,
Nata, movere paras? intres licet ipsa sororum
Tecta trium! cernes illic molimine vasto
Ex aere et solido rerum tabularia ferro,
Quae neque concussum caeli neque fulminis iram
Nec metuunt ullas tuta atque aeterna ruinas.
Invenies illic incisa adamante perenni
Fata tui generis. Legi ipse animoque notavi
Et referam, ne sis etiamnum ignara futuri.
Hic sua conplevit, pro quo, Cytherea, laboras,
Tempora, perfectis, quos terrae debuit, annis.
Ut deus accedat caelo templisque colatur,
Tu facies natusque suus, qui nominis heres
Inpositum feret unus onus caesique parentis
Nos in bella suos fortissimus ultor habebit.
Illius auspiciis obsessae moenia pacem
Victa petent Mutinae, Pharsalia sentiet illum,
Emathiique iterum maderfient caede Philippi,

---

805 Hom. Il. III. 380. env.
806 Hom. Il. V. 311 sqq.
808 *sororum trium:* cf. 781.
809 *molimine vasto:* abl. qual.
810 *tabellaria rerum:* het archief der lotsbeschikkingen.
811 *concussus coeli:* de donder.
816 *hic:* Caesar.
819 *suus:* zijn eigen.
821 *suos:* propitios, faciles (V. 559), cf. IV. 373: Vota suos habuere deos, Verg. Aen. II. 396: haud numine nostro.
822 In het *bellum Mutinense* versloeg Octavianus Antonius, die D. Iunius Brutus in Mutina belegerde.
823 *victa:* ab Antonio.
Ovidius plaatst *Pharsalus* in Thessalië, waar in 48 Pompeius door Caesar verslagen werd, en *Philippi,* waar Octavianus in 42 Brutus en Cassius versloeg, dicht bij elkaar en in Emathia, deel van Macedonië. Philippi ligt wel in Macedonië, maar juist niet in Emathië.

Et Magnum Siculis nomen superabitur undis,
Romanique ducis coniunx Aegyptia taedae
Non bene fisa cadet, frustraque erit illa minata,
Servitura suo Capitolia nostra Canopo.
Quid tibi barbariem gentesque ab utroque iacentes
Oceano numerem? quodcumque habitabile tellus
Sustinet, huius erit: pontus quoque serviet illi!
Pace data terris animum ad civilia vertet
Iura suum legesque feret iustissimus auctor
Exemploque suo mores reget inque futuri
Temporis aetatem venturorumque nepotum
Prospiciens prolem sancta de coniuge natam
Ferre simul nomenque suum curasque iubebit;
Nec nisi cum senior Pylios aequaverit annos,
Aetherias sedes cognataque sidera tanget.
Hanc animam interea caeso de corpore raptam
Fac iubar, ut semper Capitolia nostra forumque
Divus ab excelsa prospectet Iulius aede!'
  Vix ea fatus erat, media cum sede senatus

---

825 *magnum nomen:* is qui Magnus vocatur: cf. XV. 755: Mithridateis nominibus, en *nomen Latinum.*
Sextus Pompeius Magnus, jongste zoon van Cn. Pompeius Magnus werd in 36 door M. Agrippa bij Sicilië verslagen.

826 *Romani ducis:* Antonii.
taeda: huwelijk.

827 *non bene* = male: tot haar ongeluk, cf. XI. 136.

828 *Canopus:* stad in Beneden Egypte, berucht om haar onzedelijkheid.

829 *iacentes:* cf. Nep. Datam. 4:; quae gens iacet supra Ciliciam.

830 *ab utroque Oceano:* in het uiterste Oosten en het uiterste Westen.

833 *auctor:* legis lator: cf. VIII. 101:
leges captis iustissimus auctor
Hostibus inposuit.
Augustus de Vredesvorst.

836 *prolem sancta de coniuge:* Tiberius, den zoon van zijn derde vrouw Livia uit haar huwelijk met Tib. Claudius Nero.

838 *Pylios annos:* de ouderdom van Nestor.

839 *Cognata sidera:* Augustus wordt beschouwd als afstammeling van Venus en Aeneas.

840 *hanc animam:* van Caesar n.l.

841 *iubar:* cf. vs. 749.

842 *ab excelsa aede:* de tempel van *Divus Iulius* aan het zuidoostelijke einde van het Forum.

843 *sede senatus:* de Curia n.l

Constitit alma Venus nulli cernenda suique
Caesaris eripuit membris neque in aëra solvi
Passa recentem animam caelestibus intulit astris.
Dumque tulit, lumen capere atque ignescere sensit
Emisitque sinu: luna volat altius illa,
Flammiferumque trahens spatioso limite crinem
Stella micat natique videns bene facta fatetur
Esse suis maiora et vinci gaudet ab illo.
Hic sua praeferri quamquam vetat acta paternis,
Libera fama tamen nullisque obnoxia iussis
Invitum praefert unaque in parte repugnat.
Sic magnus cedit titulis Agamemnonis Atreus,
Aegea sic Theseus, sic Pelea vicit Achilles.
Denique, ut exemplis ipsos aequantibus utar,
Sic et Saturnus minor est Iove: Iuppiter arces
Temperat aetherias et mundi regna triformis,
Terra sub Augusto est; pater est et rector uterque.
Di, precor, Aeneae comites, quibus ensis et ignis
Cesserunt, dique Indigetes genitorque Quirine
Urbis et invicti genitor Gradive Quirini,
Vestaque Caesareos inter sacrata Penates,
Et cum Caesarea tu, Phoebe domestice, Vesta,
Quique tenes altus Tarpeias Iuppiter arces,
Quosque alios vati fas appellare piumque est:

846 *recentem animam:* de zich juist vrij makenden ziel.
847 *lumen capere:* sc. eam.
nati: Octaviani.
851 *vinci gaudet ab illo:* vergel. Hom. Il. VI. 479, waar Hektor zijn zoon toewenst:
καί ποτέ τισ εἴποι ‘πατρόσ γ’ ὅ δε πολλὸν ἀμείνων’.
852 *hic:* Augustus.
855 *titulus:* gloria.
cedit: cf. XIII. 361.
857 *ipsos:* Caesar en Augustus.
859 *mundi triformis:* cf. XII. 39.
861 *Di, Aeneae comites:* de penaten, XIII. 624.
862 *di Indigetes:* de oude goden van het land.
Quirinus: Romulus.
863 *Gradivus:* Mars.
864 Augustus had een kapel voor Vesta laten bouwen in zijn paleis; ook voor Apollo had hij, en wel op de Palatinus, een tempel gebouwd. Beide godheden had hij, als het ware, onder zijn huisgoden opgenomen.
866 *Tarpeias arces:* het Capitool.

Tarda sit illa dies et nostro serior aevo,
Qua caput Augustum, quem temperat, orbe relicto
Accedat caelo faveatque precantibus absens!

Iamque opus exegi, quod nec Iovis ira nec ignis
Nec poterit ferrum nec edax abolere vetustas.
Cum volet, illa dies, quae nil nisi corporis huius
Ius habet, incerti spatium mihi finiat aevi:
Parte tamen meliore mei super alta perennis
Astra ferar, nomenque erit indelebile nostrum.
Quaque patet domitis Romana potentia terris,
Ore legar populi, perque omnia saecula fama,
Si quid habent *v*eri *v*atum praesagia, *viv*am!

---

868 *serior:* later.
869 *caput Augustum:* het hoofd van Augustus.
temperat: cf. vs. 859.
871 *exegi:* cf. Hor. Od. III. 30. 1:
Exegi monumentum aere perennius.
Iovis ira: de bliksem.
872 *edax vetustas:* de tand des tijds.
873 *volet:* sc. illa dies.
874 *ius:* macht, cf. *ius vitae ac necis.*
875 *parte meliore mei:* eigenl.: met het betere deel van mij zelf.
877 *domitis terris:* abl. abs.